

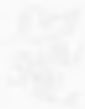
ROCZNIK TORUNSKI





ROČNIK
TORUŃSKI

25



ROZNIK
TORUNSKI

28

027439/25

ROEZNIK TORUŃSKI



25

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW TORUNIA
1998

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW TORUNIA

Sekcja Wydawnicza Towarzystwa Miłośników Torunia:

Jan Bełkot, Karola Ciesielska, Zygfryd Gardzielewski, Cecylia Iwaniszewska, Kazimierz Przybyszewski, Janusz Tandecki, Mieczysław Wojciechowski, Tadeusz Zakrzewski (przewodniczący)

Redakcja „Rocznika Toruńskiego”:

Redaktor: Bogusław Dybaś

Sekretarz: Bożena Sołtys (współpraca: Anna Ziemlewska)

Graficznie opracował: Zygfryd Gardzielewski

Tłumaczenie tekstu recenzji M. G. Müllera na język polski – B. Dybaś

Na pierwszej stronie obwoluty: fragment barokowej klatki schodowej w Kamienicy pod Gwiazdą (fot. Janina Gardzielewska); na czwartej stronie obwoluty: logo wpisu Torunia na listę światowego dziedzictwa UNESCO (proj. Lech T. Karczewski)

Adres Redakcji: Towarzystwo Miłośników Torunia, ul. Franciszkańska 15/21 (Planetarium), 87-100 Toruń, tel. (056) 6226430

027439

Wydano z dotacji Urzędu Miejskiego w Toruniu

ISSN 0557-2177

BIBLIOTEKA
UNIWERSYTECKA
W TORUNIU

Wydanie I. Nakład 400 egz.

Ark. wyd. 19,80. Ark. druk. 24.

Druk: Zakład Poligraficzno-Wydawniczy POZKAL w Inowrocławiu

K. 62/99

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Artykuły

<i>Lech Witkowski, Genius loci</i> Torunia: między dziedzictwem i odpowiedzialnością	9
<i>Krzysztof Mikulski, Przestrzenny i społeczny rozwój</i> Torunia do końca XVIII wieku	19
<i>Szczepan Wierchosławski, Toruń w początkach</i> 1871 roku. Obraz miasta w świetle ówczesnej „Gazety Toruńskiej”	29
<i>Roman Bäcker, Społeczeństwo obywatelskie w procesie</i> stawania się. Analiza jednego przypadku	43
<i>Andrzej Churski, Kulturalna dekada: ile nowego?</i>	53

<i>Karola Ciesielska, Kościół Świętej</i> Anny w Podgórzu	65
<i>Katarzyna Tomkowiak, Okoliczności</i> powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu	83
<i>Ryszard Kozłowski, Zapomniany</i> epizod z pobytu Armii Czerwonej w Toruniu	101

Sylwetki

<i>Marian Ptaszyk, Rocznice</i> Samuela Bogumiła Lindego w 1997 roku ..	111
---	-----

Recenzje i omówienia, noty

<i>Historia Torunia</i> , pod red. Mariana Biskupa, t. II, cz. 3 (<i>Michael G. Müller</i>)	121
<i>Andrzej Nieuważny, Kampania</i> 1813 roku na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego. Napoleońska twierdza Toruń i jej obrona (<i>Tomasz Chinciński</i>)	127
<i>Noty</i> (<i>Anna Ziemlewska</i>)	131

Kronika

<i>Karola Ciesielska</i> , Jubileusz 75-lecia Towarzystwa Miłośników Torunia	141
<i>Maciej Krotofil</i> , Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Historycznej Tor-Mi-To	149
<i>Sławomir Pułkownik</i> , Archiwum Państwowe w Toruniu (Oddział II) ..	155
<i>Andrzej Tomczak</i> , Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu ..	159
<i>Zbigniew Nawrocki</i> , Informacja Miejskiego Konserwatora Zabytków o działalności na rzecz ochrony i konserwacji zabytków w latach 1996-1997	165

<i>Urszula Zaborska</i> , Bibliografia miasta Torunia za lata 1994-1997 ...	175
Contents	385
Inhaltsverzeichnis	386

Wstęp

Drodzy i Szanowni Czytelnicy !

Przekazujemy dziś w Wasze ręce jubileuszowy, 25 numer „Rocznika Toruńskiego”, „flagowego” wydawnictwa Towarzystwa Miłośników Torunia. Jest nam szczególnie miło, że zbiega się to z niedawno obchodzoną 75 rocznicą założenia tej zasłużonej dla naszego miasta i regionu organizacji. W przypadku rocznika 25 numerów to potężny dorobek. Tym większy i ważniejszy, iż nacechowany zawsze szczególną dbałością o merytoryczny, naukowy poziom zaważtych tam opracowań. Były w historii „Rocznika” lata „chudsze” i mniej chude, pojawiały się trudności i zawirowania. Ale udało się je szczęśliwie pokonać bez uszczerbku dla jego renomy. Być może zabrzmiałoby to nieskromnie, ale trudno byłoby na naszym rynku wydawniczym znaleźć periodyk poświęcony w istocie wyłącznie historii jednego miasta, który zdobyłby i zachował taki poziom i znaczenie. To oczywiście przede wszystkim „zasługa” naszego pięknego miasta, którego przebogata historia stwarza wdzięczny grunt dla takich działań. To zasługa naukowego środowiska toruńskiego, ludzi wysoce kompetentnych i, co najważniejsze, silnie związanych emocjonalnie ze swoistym, niepowtarzalnym toruńskim „genius loci”, których to pisarskiej działalności „Rocznik” użył swych łamów. To zasługa mecenasów „Rocznika”, którzy wspierają finansowo jego wydanie, rozumiejąc, iż tworzy on trwały wkład w budowie „toruńkości” oraz poczucia więzi duchowej miasta i jego mieszkańców, bez których nie znaleźlibyśmy się na światowej liście dziedzictwa kulturowego ludzkości w tak doborowym towarzystwie. Ale to głównie zasługa „ludzi Rocznika” – Sekcji Wydawniczej To-Mi-To oraz jego kolejnych redaktorów, że wymienię tu dwóch ostatnich: dr. Tadeusza Zakrzewskiego oraz obecnego – dr. hab. Bogusława Dybasia, przedstawiciela młodej generacji, który udanie przejął redaktorską bulawę od zasłużonych weteranów. Bez ich bezinteresownego, głębokiego zaangażowania i kompetencji nie byłoby owych tomów, z których to ostatni – 25 oddajemy dziś pod osąd Czytelników z nadzieją, iż dla dobra naszego miasta i jego mieszkańców będziemy to robić przez długie jeszcze lata.

Oddawany Państwu do rąk tom 25 „Rocznika” jest szczególnie nie tylko ze względu na swój okrągły numer i to, że wychodzi w roku 75-lecia

To-Mi-To. Odnosi się on – nie przez okolicznościowe laurki, lecz przez solidne i wiele nowego wnoszące artykuły – do innych rocznic i jubileuszów: przypadającego w 1998 r. 75-lecia istnienia Książnicy Miejskiej, 60-lecia przyłączenia Podgórza do Torunia oraz obchodzonych w 1997 r. rocznic związanych z osobą wielkiego torunianina Samuela Bogumiła Lindego. Zawiera kolejną obszerną część Bibliografii Torunia. Przede wszystkim jednak tom 25 „Rocznika Toruńskiego” zawiera próbę odniesienia się do wspomnianego już wydarzenia o historycznym znaczeniu – wpisu Torunia na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO. Wydarzenie to niewątpliwie znakomicie koresponduje z ukierunkowaniem „Rocznika Toruńskiego” na historię miasta, także na historię – zabytki, tradycje – stanowiące scenografię współczesnego życia społecznego, politycznego i przede wszystkim kulturalnego. W tym bowiem, jak się nam wydaje, tkwi najgłębszy sens badania i upowszechniania historii (w najszerszym tego słowa rozumieniu) Grodu Kopernika. Dobrze byłoby, aby „Rocznik Toruński” na miarę swoich możliwości (wynikających przede wszystkim z częstotliwości ukazywania) stał się – w kontekście wpisu na listę UNESCO – forum rozmowy i ewentualnie dyskusji na temat perspektyw związanych ze znalezieniem się miasta w tak elitarnym towarzystwie, na temat historii miasta jako wartości żywej i ważnej dla współczesności oraz na temat wynikającej przede wszystkim z wydarzeń „historii najnowszej”, historii dochodzącej do ostatnich niemal dni, kondycji miasta jako ośrodka życia kulturalnego, społecznego i politycznego.

Prezes Towarzystwa Miłośników Torunia

Prof. dr hab. Marian Filar

Genius loci Torunia: między dziedzictwem i odpowiedzialnością

Lech Witkowski

Wśród kryteriów wymagających spełnienia przez miasto aspirujące do wpisu na „Listę światowego dziedzictwa” tytułowa kategoria tych rozważań – *duch miejsca* – nie występuje, choć to ona właśnie, przynajmniej od czasów romantycznego myślenia o czasie i przestrzeni, często jest traktowana jak klucz do „tajemnicy”, „aury” czy wyjątkowości, z jaką przeszłość zamieszkuje w danej, lokalnej teraźniejszości kulturowej.

Duch miejsca nie bierze się znikąd i nie wydaje się, aby mógł przetrwać w każdych warunkach. Dźwiga go dziedzictwo, ożywia go odpowiedzialność za przyszłość – bez tej dwoistej filozofii miasta jego byt byłby zagrożony martwością, wyjałowieniem, prowincjonalnością, a z czasem wręcz barbarzyństwem, których przykładów tyle mamy wokół; wszędzie tam, gdzie życie kultury nie jest (nie było) integralnie włączone przez lata, ba, przez wieki w kulturę życia miasta, tam z czasem inaczej się myśli, inni ludzie zaczynają częściej stanowić rezerwuar elit, tam też łatwiej o grę pozorów, o zastępcze przedmioty spalania emocji i potencjału twórczego. Dochowywanie wierności „duchowi miejsca” to nie tylko gest wspaniałomyślności historycznej, ale dramatycznie doniosła szansa kreowania oblicza miasta na miarę jego nowoczesności, zakorzenionej w historii, wyrosłej z historii ponad nią. I tak jak z autentyczną relacją mistrza i ucznia – tylko wyrastanie ponad historię jest dochowywaniem jej wierności, na jej miarę. Wierność to niełatwa, jak ostatnio uwypuklił to redaktor Jerzy Giedroyc w paryskiej *Kulturze*, odnotowując groźbę zatraty polskiego oblicza na toruńskim pasażu śródmiejskim przez przytłoczenie ulicy Szerokiej obcojęzycznymi napisami, łącznie z usunięciem nad starą apteką napisu „radziecka” – który choć rdzennie powiązany z polskim słowem „rada”, komuś widać kojarzył się z „sowiecki”.

Jak trafnie zauważył Stefan Chwin (por. Tytuł, nr 3-4, 1997), kluczowym pożytkiem z symbiozy historii i teraźniejszości jest wzajemne żywienie się sobą wyobraźni i ducha miejsca, mobilizowanie odwagi do istnienia „poszczególnego” przeciw duchowi „ujednoczenia”, podporządkowania czemuś jednemu, ogólnemu, obowiązującemu; to utwierdzenie prawa do upominania się o różnicę, do afirmacji odmienności wynikłej z losu, przelanej krwi, przynoszącej wspomnienie, a bywa i mit zakorzenienia. Nostalgia za „małą Ojczyzną”, przeciw poczuciu bycia nie u siebie, za wartością przynależności i poczuwania się do odpowiedzialności za skrawek ziemi (a to wyraża u nas różnorodnie przejawiający się „mit Kresów”) – to ogniwa kondycji ludzkiej, tym bardziej zdaje się rosnące na znaczeniu w konstytucji człowieka, im bardziej jednostka podlega przemieszczeniom, bywa wrzucana w świat jej obcy i nie z własnego wyboru czy nadania, jak w historii polskiej bywało. Poszukiwanie dla siebie *genius loci* staje się ogniwem strategii egzystencjalnych, łącznie z ryzykiem wędrówki w inny świat, który potrafi tchnąć życie w inaczej jałową czy bezwartościową egzystencję. Miejsce zamieszkania bez owego „ducha” bywa odczuwane jako więzienie, przekreślenie szans i marzeń, czy tylko możliwości spełnienia się. Jest ugiem, a nie polem do popisu. Tymczasem zmierzanie się z wyzwaniem *genius loci* może być istotnym mechanizmem kształtowania tożsamości zbiorowej i jednostkowej bądź skazuje na poczucie rozproszenia i bezwartościowości losu, ból oderwania od korzeni (np. przez naruszenie i lekceważenie grobów) albo przeciwnie, pozwala na mobilizujące do działania poczucie bycia u siebie. Zawsze jednak, jak się wydaje, los „ducha miejsca” przekłada się na cenę, jaką płaci wyobraźnia.

Jako się rzekło, „duch miejsca” nie był wymagany w procedurze wpisu na listę światowego dziedzictwa kulturowego. Gdyby jednak takie wyjątkowe – i pozornie tylko ulotne czy poetyckie – kryterium jak obecność *genius loci* dołączyć do wymagań, jakie Toruń spełnić musiał, to w żaden sposób nie przeszkodziłoby to decyzji UNESCO o historycznym „wpisie”, ponieważ duch miejsca niewątpliwie daje o sobie znać w mieście Kopernika i Lindego, mieście ciągle młodego, bo pięćdziesięcioletniego uniwersytetu, ale za to już od swoich narodzin dojrzałego poczuciem spadkobiercy, dźwigającego w sobie żywą i pielęgnowaną na co dzień i do dziś więź z tradycją lwowską i wileńską. Ducha miasta rozpięta dumą i radością – jeśli wolno sobie pozwolić na taką antropomorfizację – zarówno chęć rozsiedlenia się po jego uliczkach wędrownych, ubogich grajków, studentów kopiujących artystyczną urodę miasta, jak też coraz częstsze wizyty ar-

tystów czy znakomitych literatów, choćby w ramach kolejnego „Festiwalu książki”, czy kultywowanie tradycji konkursów poetyckich jak XII Konkurs „O liść konwali”; podniecają spory i fety jurorów; tłumy uczestników i adoracje wobec laureatów festiwali międzynarodowych jak teatralny „Kontakt” czy filmowy „Camerimage”, a tym bardziej oficjalne wystąpienia na Uniwersytecie ekscelencji-ambasadorów, przecierające drogę już nie tyle nam do Europy, ale Europie do jednego z jej mateczników kulturowych.

Duch miasta w Toruniu zdaje się mieć w przededniu nowego stulecia pod wieloma względami swój okres dojrzałości i pomyślności i oby mu nigdy w przyszłości nie zaszkodziły doraźne koalicje i kompromisy polityczne czy partyjne; i on to pewnie spowodował ostatnio wymowną i godną powściągliwość mieszkańców miasta w manifestowaniu pragnienia bycia siedzibą wojewódzką. Ostatecznie u nas akurat wiadomo, że co innego zaświadcza o statusie kulturowym Grodu Kopernika, którego z Gdańskiem (jeśli już nie wspominając o skojarzeniach z „małym Krakowem”) łączy coś więcej niż tylko fakt, że mamy dwa największe kościoły Mariackie, obok krakowskiego, czy dwa wielkie nazwiska astronomów, z gdańskim Heweliuszem. Gdyby nie wcześniejszy „astronomiczny”, kopernikański duch miasta – nie byłoby w Toruniu astronomii uniwersyteckiej rangi, która wykreowała postać Aleksandra Wolszczana i jego głośnie na świecie planetarne odkrycia; nie byłoby po prostu, jak to wielokrotnie podkreślała Wilhelmina Iwanowska, porywającego swym romantyzmem powodu, aby onegdaj z Wilna astronomowie osiedlili się właśnie w Toruniu. Kolejny raz historia dała zaskakujący pretekst dla terażniejszości, otwierający nową dynamikę istnienia. Miasto jest takim bytem emergentnym, wylania się ciągle od nowa dzięki na nowo powstającym możliwościom.

Kolejny raz też okazało się, jak wiele swemu miastu mogą dać jego wielcy mieszkańcy. Tylko czy zawsze o tym włodarze różnych szczebli są wystarczająco skłonni pamiętać i to zanim można odsłaniać pamiątkowe tablice? Prowincjonalność to stan ducha zbiorowości, niezdolnej do odwracania relacji między centrum i peryferiami, jeśli nie umie ona otworzyć się na to, co stanowi o jej wartości kulturowej, co tę wartość ożywia i umacnia. Nawet wielkie i bardziej historyczne miasta, więc i Toruń nie jest tu wyjątkiem, muszą czuwać nad odrostami prowincjonalności, a wielkie wydarzenia czy momenty – a taki z pewnością przeżywamy, nie tylko ze względu na sam akt wpisu na listę dziedzictwa – służą kolejnemu „odnawianiu znaczeń”, jak to postulowała Maria Janion, nadawaniu im

kształtu i oblicza przemawiających do wyobraźni nowych pokoleń, bo inaczej pokolenia te będą same obchodzić historię dookoła i z daleka, jeśli historia nie będzie ich obchodzić do żywego i z bliska.

W Grodzie Kopernika nie obowiązują naróżniejsze konwencje czy proste skojarzenia. Toruń to w końcu także jedyne miejsce w kraju, gdzie skrót WSP nie musi kojarzyć się z często (zastrzeżmy się: nie zawsze) odstającymi od „autonomicznej” aury akademickiej wyższymi szkołami pedagogicznymi, w najlepszym wypadku dopiero aspirującymi do miana uniwersytetu, choć bez szans na takie dziedzictwo intelektualne, jakie przypadło Toruniowi. Skrót WSP natomiast odsyła w tym zakolu Wisły do unikatowego nawet wśród uniwersytetów polskich Wydziału Sztuk Pięknych, który w listopadzie 1997 r. uroczysto i z ekspozycjami artystycznymi obchodził dwusetną rocznicę tradycji wileńskich sztuk pięknych. Znakomicie tę rocznicę przybliżyły wypowiedzi Bogusława Mansfelda i Józefa Poklewskiego w numerze 11/97 toruńskiego „Przeglądu Artystyczno-Literackiego”, specjalnie uwypuklającego autentyczne kulturowo „życie tradycji” na styku Wilna i Torunia. To wspaniały przykład tego, jak dochodzi do głosu kulturowy „efekt pogranicza”, nasyca się bogactwem dzięki inności, na którą się otwieramy, a o którym pisałem za Michałem Bachtinem w studium o uniwersalizmie pogranicznych symbioz w kulturze (por. *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*, Toruń 1991). Poza obecnością w czerni i bieli uwypuklonej na okładce urody pieczęci-godła Uniwersytetu Stefana Batorego, dzieła Ferdynanda Ruszczyca, PAL przyniósł w tym samym numerze wileńskie listy Tadeusza Czeżowskiego, w opracowaniu Ryszarda Jadczaaka, niedawno i tak przedwcześnie zmarłego toruńskiego fascynata tradycji lwowsko-wileńskiej w polskiej filozofii. A przecież wcześniej ukazywaliśmy także postaci Henryka Elzenberga, Romana Ingardena; filozofowie toruńscy nadal publikują książki o wileńskiej i lwowskiej filozofii, zwołują konferencje, przywracające życie tradycji myśli, jak ostatnie sympozjum o aktualności i randze spuścizny autora *Kłopotu z istnieniem*. A przecież nie tylko uroczystości, takie jak niedawne wręczenie doktoratu honoris causa UMK dla Henryka Samsonowicza, ale także od lat uznana ranga twórczości toruńskich historyków, unaoczniają, jakie są poziom i głębia oraz powaga akademicka życia historii i życia historią w Toruniu.

Pootwierane nie tak dawno archiwa ciągle mówią nowe rzeczy, nieraz wręcz fascynujące, odsłaniające historyczne i ludzkie korzenie naszego ducha miejsca. To, że jesteśmy ich spadkobiercami, nakłada na nas nie

PRZEGLĄD ARTYSTYCZNO-LITERACKI

Pał

11(69)

ISSN 1230-9745

TORUŃ Listopad 1997 r. Rok VI Cena 3 zł 80 gr



Wilno i Toruń: 200 lat tradycji sztuk pięknych

Camerimage: bóle narodzin i przyszłość

Stanisław Świątek – Pręcena w Paryżu

Poeci z Getyngi; Wystawy; Recenzje; Rozmowy

zawsze uświadamiane obowiązki i odpowiedzialność. W kulturze bowiem duch nie tyle się „unosí”, ile jest ucieleśniany w konkret – od blasku średniowiecznych murów obronnych oświetlonej w nocy panoramy miasta, poprzez starówkowy bruk miejski (ma być decyzją Zarządu Miasta przywrócony – i chwała za to!), ale przede wszystkim po ucieleśniających tego ducha ludzi–postaci kultury i tworzone przez nich zdarzenia kulturowe. Mam tu na myśli chociażby aurę, jaka w murach uniwersytetu i na uliczkach starówki toruńskiej towarzyszy już żywej legendzie Profesora Artura Hutnikiewicza, którego niedawne osiemdziesięciolecie oraz akt odnowienia doktoratu po pięćdziesięciu latach stworzyły okazje (por. PAL, nr 3/96, oraz Głos Uczelni, nr 6/98) poczucia jak wiele miasto zawdzięcza ludziom takim, jak On. A jest ich (i było – bo wielu już odeszło) w myśleniu o dziedzictwie i dniu dzisiejszym Torunia jeszcze godne i zacne grono, z doktorem honoris causa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Panią Profesor Wilhelminą Iwanowską na czele. Owacja, z jaką Pani Profesor za każdym razem jest witana w Auli Uniwersytetu, to pokłon wielkiej, wręcz charyzmatycznej w swojej skromności, postaci nauki i uosobieniu żywej ciągłości kulturowo pojmowanej tradycji wileńskiej nauki, przeszczepionej – choć w dramatycznych okolicznościach historii powojennej kraju i z zaangażowaniem losów całego pokolenia – na nasyconą chyba pragnieniem ducha Akademii ziemię kopernikańską Torunia.

Szczególne świadectwo wycucia tego pragnienia „ducha miasta” dał w swojej mowie na zamknięcie VI Polskiego Zjazdu Filozoficznego 9 IX 1995 r. w Toruniu Przewodniczący Polskiego Towarzystwa Filozoficznego Profesor Władysław Stróżewski, żyjący przecież na co dzień aurą krakowską i jagiellońską. Podkreślając, że mówi o sprawie „być może trochę metafizycznej” wyraził to tak – i godne jest to przywołania in extenso (por. PAL, nr 11/95, s. 42):

„[...] Zastanawiałem się, chodząc po ulicach Torunia, jak to było możliwe, że tak znakomity Zjazd został tu zorganizowany. I wtedy przyszło mi do głowy, że to najprawdopodobniej zasługa, a przynajmniej współzasługa ducha tego miasta. To jest miasto wymagające. To jest miasto, które doprowadza właściwie wszystko do szczytu – tu jest najwspanialszy gotyk, jaki można spotkać na naszych ziemiach, gotyk przedziwny, łączący jakąś przysadzistą masywność z niezwyklej strzelistością. Ale gotyk nie tylko kościołów, ale kamieniczek, które spotyka się na każdej ulicy, a które nadają temu miastu charakter czegoś niezwykle tajemniczego, metafizycznego, zmuszającego do zadumy.

Profesor
Artur Hutnikiewicz
(fot. A. Skowroński)



I tutaj ten poziom, wyznaczony przez ducha tego miasta udziela się chyba wszystkiemu, co w to miasto jest wkorzone – bodajże od Kopernika poczynając, poprzez toruńskie pierniki, a kończąc na Uniwersytecie i jego ludziach.

Uniwersytet był instytucją, na którą to miasto najprawdopodobniej czekało, do którego przyjęcia było przygotowane. A Uniwersytet z kolei był wspaniale przygotowany, głównie przez swoich filozofów, do urzędzenia tego Zjazdu. Tak się zamyka ta cała sprawa – myślę, że dziękując organizatorom za ten Zjazd, powinniśmy także myśleć o Toruniu, tak jak przy poprzednim Zjeździe myśleliśmy o Krakowie i duchu tamtego miasta [...]”.

Wręcz znakomitą intuicję kulturową miał Jego Magnificencja Rektor UMK Profesor Andrzej Jamiolkowski, który uznał, że najlepszym spo-

sobem uwypuklenia 50. rocznicy powołania Uniwersytetu będzie zainwestowanie w organizację nadzwyczajnej serii sesji, konferencji, zjazdów i sympozjów naukowych; serii, której w roku 1995 mógł Toruniowi pozazdrościć każdy – także większy – europejski czy amerykański ośrodek akademicki. Nie będzie też przesadą podkreślenie wręcz symbolicznego znaczenia, na skalę europejską, aktu wręczenia doktoratu honoris causa wielkiemu tłumaczowi i promotorowi literatury polskiej w Niemczech Karlowi Dedeciusowi, w obecności rektorów wszystkich uniwersytetów polskich. *Genius loci* kultury i nauki w Toruniu żyje w najlepszej symbiozie z duchem pogranicza kulturowego, otwarcia, przerzucania pomostów, wyciągania dłoni, jeśli już nie po zgodę, to przynajmniej po cudze racje. Nieprzypadkowo przecież miałem okazję zwrócić uwagę w głosie dziekana-uczestnika aktu wręczenia tego doktoratu na doniosły paradoks, uwypuklony jeszcze przez Waltera Benjamina, że przekłady na niemiecki literatury polskiej są w istocie ... spolszczaniem kultury niemieckiej.

A przecież waga polityki kulturalnej miasta poza środowiskiem akademickim od lat jest wpisana w myślenie władz miejskich, jak dotąd zgola niekoniumkaturalnie, o czym świadczy chociażby uroczyste obchodzona w tym roku dwudziesta rocznica partnerskich stosunków grodu Kopernika z niemiecką Getyngą. A są przecież i inne miasta i kontakty... To jeszcze jeden mechanizm budujący dynamiczny „efekt pogranicza” kulturowego, ukazujący wzajemne promieniowanie i symbiozę różnych środowisk, w sposób, dla którego już przysłowiowy „powrót do Europy” będzie tylko przypiecztowaniem rzeczywistości kulturowej, jaka przetrwała – choć nie bez bolesnych strat szans i cierpień ludzi, wyrw w kulturze – wiele lat. Lista imprez kulturalnych w Toruniu – wielkich i małych, regionalnych i międzynarodowych, kameralnych sympozjów i wielkich kongresów czy festiwali, ulicznych parad czy salonowych gestów „na ratuszu” – sama z pewnością byłaby dłuższa niż niniejsze uwagi.

Poza emfazą zwróconą na spektakularność, w randze i skali, która zawsze w ostateczności pierwsza przyciągnie uwagę historyków za ileś tam lat, ze stosownym dla nich dystansem wobec wydarzeń i epok historycznych, przyszła pora na intensywne myślenie o nasyceniu dnia codziennego naszej terażniejszości gęstością doznań kulturowych, dostępną przeciętnemu mieszkańcowi i przyjeźdnemu, a coraz bardziej przyciągającą gości nieprzeciętnych i powodującą, że owa lokalna przeciętność będzie lokowała się coraz wyżej w obszarze i skali łaknienia kulturowego, otwierania własnego dziedzictwa na dziedzictwo innych. Nie

jest obojętne miastu, kto chadza uliczkami jego Starówki, przesiaduje w ogródkach kawiarnianych, zagląda do księgarń. Nie jest bez znaczenia, czy uniwersytecki charakter miasta to tylko fakt czysto formalny, czy też autentyczny wymiar zachowania rajców miejskich i profesury akademickiej. Nie może pozostać bez wpływu na losy ducha miasta i jego pozycji kulturowej w kraju i w Europie poziom sporów i konfliktów, jakie przenikają rozmaite kręgi i środowiska twórcze, opiniotwórcze czy tylko opiniodawcze, albo rezonują partykularyzmem i zapiekłościami, czy też zwykłym prowincjonalnym animozjom.

W oficjalnym uzasadnieniu wniosku do UNESCO w sprawie wpisania Torunia na listę dziedzictwa kulturowego znalazł się i passus – historycznie prawdziwy, choć zarazem kulturowo paradoksalny, przez współczesnej wersji nie chciałoby się żadną miarą powielać, nawet gdyby była bliska niektórym mediom i ich stylowi oddziaływania kulturowego, ich roli publicznej: „W XII wieku Toruń odegrał ogromną rolę w podboju (chrystianizacji) i kolonizacji Prus”. Historycznie byłoby ważne, aby funkcja oddziaływania i „ogromna rola” także toruńskiego przecież Radia Maryja nie przyćmiły autentycznej kulturowej rangi odnowienia czy wręcz renesansu toruńskiej tradycji dialogu między religiami, w postaci Colloquium Charitativum. To zresztą, co w naszej kulturze cenimy i nagłaśniamy najbardziej, w przeciwieństwie do usuwanego w cień czy w przemilczenia, mówi znacznie więcej o nas samych niż nam się zwykle wydaje. Wspomniane Colloquium Charitativum, forum dialogu katolików i protestantów, w obliczu znanych oporów i kłopotów z zaszczepianiem idei ekumenizmu religijnego, ma szansę ogromnie służyć kulturze i być w zgodzie z *genius loci*, ulokowanym w Toruniu dzięki jego wielowiekowej tradycji, choć nie chodzi tu przecież i nigdy nie chodziło o żadną kolonizację ani żaden podbój, nawet ten ubierany we wzniosłą misję chrześcijańską.

Tak jak kiedyś, na losie Torunia i kondycji jego ducha znaczące piętno, także kulturowe, ma szansę wycisnąć fakt, że leżymy „na torze”, na szlaku życiowo ważnych przemieszczeń, z północy na południe i odwrotnie. Tylko tym razem mamy szansę na wpływ jednoznacznie czy głównie pozytywny. Nie będą już chyba gazety centralne (jak „Życie Warszawy” dwa lata temu) pisać w środku lata: „nie przejeżdżajcie przez zakorkowany Toruń”. Rozbudowa autostrady obchodzącej centrum, czego pierwszy zwiastun stanowi most autostradowy przez Wisłę, pozwala odetchnąć miastu – i jego zabytkom, i jego mieszkańcom, i jego wreszcie gościom.

Nowoczesność przychodzi najwidoczniej w sukurs historii, tak jak historia przydaje blasku nowoczesności, nie sprowadzonej do blichtru martwego szkła i betonu. „Duch miasta” w tak zmienionych warunkach ma szansę dać się czytać jak z otwartej księgi, pełnej legend, urzekającej terażniejszości i nęcącej przyszłości. Baszta „Koci Leb” po zadowoleniu się w niej – na warunkach pieczołowicie uzgodnionych ze służbami konserwatorskimi – Instytutu Filozofii jest takim wymownym świadectwem nasycaenia terażniejszości miasta symbiozą z przeszłością, dla nadawania nowych impulsów przyszłości jego uniwersyteckiemu obliczu. Coraz częściej odwiedzający nas filozofowie ze świata zazdroszczą atmosfery, w jakiej uprawia się u nas refleksję nad filozofią współczesną. I takich przykładów oby jak najwięcej dla uobecniania i umacniania toruńskiego *genius loci*. Nieprzypadkowo jeden z uczestników ostatniego Zjazdu Filozoficznego, pastor z Niemiec, wyznał mi na pożegnanie, urzeczony aurą miasta i jakością Zjazdu, że marzyłby, aby przy wjeździe do Torunia witały go wielkie napisy, przełożone dalej na estetykę innych gestów – nie tylko turystycznej natury – w codzienności miasta, na wzór aury niektórych miast niemieckich: „Witamy w Uniwersyteckim Mieście Toruniu”. Kraków jest miastem królewskim, a poza nim żadne inne miasto w Polsce nie ma takich racji historycznych, aby zdobyć się na takie uwypuklenie jego spełnionej tożsamości kulturowej.

Tym bardziej tak bardzo bołą także w Toruniu dające o sobie znać lokalne małości, partykularyzmy, jałowe spory i antagonizmy, niepozorne w skali, choć często groźne kulturowo gesty i zachowania ludzi z układów, bodaj czy nie będące skazą w każdym środowisku. Tym bardziej tak niezwykle cieszą kolejne lokalne inicjatywy i pomysły w kulturze, śmiałe otwarcia naszej „małej Ojczyzny” kopernikańskiej na świat; tak ważą niepozorowane dofinansowania, często większe niż gdzie indziej, choćby i o rozmiarach na miarę możliwości, czy gesty doceniania przez władze akademickie i samorządowe potrzeb kultury, ludzi kultury i nauki. Tym bardziej cieszy, że niedawny wpis na listę dziedzictwa kulturowego dopełnia zadawany fakt wpisywania się Torunia jego realnymi kontaktami i działaniami w międzynarodową przestrzeń żywej terażniejszości kulturowej. Ta zawsze żywi się autentycznym oddechem dziejów, jak na uliczkach Starego Miasta w Toruniu. Choć należy pamiętać, że jak to trafnie zauważył Władysław Stróżewski, „*genius loci* jest wymagający”, trudno go zadowolić; nigdy więc nie pozwoli nam spocząć na laurach, nawet tak spektakularnych jak firmowane przez UNESCO.

Przestrzenny i społeczny rozwój Torunia do końca XVIII wieku*

Krzysztof Mikulski

„Gdańsk bogaty, Królewiec wielki, Elbląg warowny, Toruń – piękny” – opowiadali niegdyś ludzie na Pomorzu. Część z tych prawd przestała obowiązywać. Zniknęła w mrokach dziejów wielkość Królewca, warowność Elbląga, nadszarpięte zostało bogactwo Gdańska – tylko Toruń pozostał piękny. Wynoszące się ponad Wisłę mury obronne, nad nimi sylwety kamienic, kościołów, wieży ratuszowej stwarzają niepowtarzalną panoramę miasta, widok, który – jeśli raz się go zobaczy, szczególnie nocą, gdy w światłach licznych reflektorów mury wyrastają jeszcze wyżej, a wieża katedry niknie gdzieś w niebieskich przestworzach – musi pozostać w pamięci na długo.

O początkach tego urokliwego pejzażu nadal wiemy za mało. Co więcej, w miarę postępu badań historycznych i archeologicznych przeszłość zamierzchna jawi się nam jako coraz bardziej tajemnicza. Ta nasza niewiedza dochodzi już do tego stopnia, że nie wiemy nawet, w którym roku Toruń otrzymał prawa miejskie. Dokładnie znana jest data dzienna wystawienia słynnego przywileju chełmińskiego, który powołał do życia dwa najstarsze miasta w państwie zakonu krzyżackiego – Chełmno i Toruń. Było to 28 grudnia, ale... właśnie ta data, umiejscowiona nieszczęśliwie między Świętami Bożego Narodzenia a Nowym Rokiem, stała się przyczyną naszej niewiedzy. Przodkowie nasi bowiem liczyli Nowy Rok rozmaicie – bądź od Bożego Narodzenia, bądź od Nowego Roku. W państwie zakonnym obowiązywał ten drugi styl, ale... młody historyk niemiecki w swojej niedawno obronionej dysertacji naukowej wykazał, że drogi życiowe świadków z przywileju chełmińskiego wskazują na ich pobyt w ziemi

*Referat wygłoszony podczas uroczystości związanej z wpisaniem Torunia na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO 30 I 1998 r.

chelmińskiej zimą 1232/1233 r., a nie, jak dotychczas przypuszczano, w roku następnym. Może pisarz sporządzający dokument zaczął Nowy Rok od Bożego Narodzenia 1232 r. i zgotował nam zagadkę, która pewnie jeszcze czas jakiś będzie zaprzętać umysły purystów lubiących rozstrzygać pewne kwestie do końca.

Nie wiemy też jak miasto powstało. Z przekazów najsłynniejszego kronikarza Zakonu Piotra z Dusburga wiemy, że Toruń był początkowo założony przy przeprawie przez Wisłę – w Starym Toruniu. Tam Krzyżacy zbudowali swój pierwszy gród w ziemi chelmińskiej – na rozłożystym dębie, a następnie lokowali miasto, które jednak na skutek nękających osadników wylewów rzeki wkrótce, bo w 1236 r. przeniesiono na obecne miejsce. Zapewne powstały w XIV w. przekaz Dusburga jest w części oparty na faktach, w części na legendzie, która do jego czasów się zachowała. Co było legendą, a co prawdą? Niektórzy badacze dziejów sugerowali, że w ciągu 3–4 lat mogło powstać w Starym Toruniu miasto, może nawet obwiedzione murami, na pewno z mурowanym kościołem. Przeprowadzono kilka przynajmniej ekspedycji archeologicznych na pobliskich miastu łąkach, próbując wydobyć na powierzchnię ową „toruńską Atlantyde” – jak dotąd jednak bez skutku.

Coś pewnego o mieście wiemy dopiero od momentu, gdy wrosło w ziemię na stałe. Ślady odcisnięte w gruncie w postaci zarysów ulic i placów są dziś najcenniejszymi zabytkami pozostawionymi nam przez założycieli miasta. Ale i ów układ ulic wydaje się nie w pełni czytelny dla historyków – jest zagmatwany, sieć uliczna Starego Miasta ma dwa przynajmniej punkty centralne – plac wokół dzisiejszej katedry Świętych Janów i Rynek. W trakcie moich badań nad historią Torunia natknąłem się na fakt wręcz niemożliwy – w środku miasta istniała w XIII w. „wyspa”. Wcześniejsi badacze, bardziej racjonalnie myślący, starali się ową wyspę usytuować w miejscu najbardziej właściwym i niedalekim, bo pośrodku nurtu Wisły. Jeden z historyków przesiedlił w ten sposób poza obręb murów miejskich połowę rady i ławy miejskiej, każąc tym dostojnym obywatelom oglądać sylwetę miasta z najbardziej dogodnego, ale niezbyt wygodnego, bo wilgotnego miejsca. Trzeba więc było wysiłku kopernikańskiego, by wstrzymać na chwilę rzekę, a wyspę przenieść na miejsce położone wyżej – w sam środek miasta – do bloku obejmującego kamienice między katedrą, ul. Żeglarską, Łazienną i Szeroką. Wiele wskazuje na to, że to właśnie ten rejon stał się zalążkiem tworzonego od 1236 r. miasta. „Wyspa” była może miejscem obronnym, otoczonym wałem, za którym kryli się w ra-

zie niebezpieczeństwa pierwsi osadnicy. Potem, kiedy powstały waly, a następnie mury obronne, sama „wyspa” straciła sens, teren wyrównano i pobudowano na nim domy, w których ze względu na bliskość Rynku mieszkali chętnie najbogatsi kupcy i rajcy.

Miasto rozwijało się bardzo szybko, ale etapami. Najszybciej rozplanowano ulice w południowej części Starego Miasta – wokół „wyspy”. Mogło to mieć miejsce jeszcze w 1. połowie XIII w., na pewno przed 1251 r. Głównym szlakiem ulicznym była dzisiejsza ul. Kopernika (wówczas św. Anny), która prowadziła z „wyspy” w kierunku czynnej nadal przeprawy w Starym Toruniu. Wkrótce jednak okazało się, że założenie miasta w tym punkcie było inwestycją tak udaną, że trzeba je natychmiast poszerzyć, by zmieścić wszystkich kupców nadciągających ze Śląska, pobliskich ziem polskich, wreszcie z dalekiej Westfalii i Lubeki – ojczyzn miast hanzeatyckich i handlu bałtyckiego. W toruńskim muzeum do dzisiaj zachowały się witraże z herbami dawnych wielkich rodzin patrycjuszowskich: von Allenów, Hitfeldów, Watzenrodów, Teudenkusów, vom Wegów, rodziny von Soest, które gromadnie przybywały do miasta w XIII–XIV w.

Po 1251 r. rozplanowano więc Rynek, który stał się odtąd centrum miasta, murami obwiedziono pozostający wcześniej poza ich obrębem klasztor i kościół franciszkanów. Na miejscu usytuowanego nieopodal grodu słowiańskiego Postolska rozlokowali się w tym czasie Krzyżacy, rozpoczynając budowę swojego zamku, który miał im zapewnić kontrolę militarną i udział w zyskach handlowych rozwijającego się błyskawicznie Torunia. Już wkrótce, bo w 1264 r. założony został kolejny ośrodek miejski – Nowe Miasto. W przeciwieństwie do Starego, gdzie dominowali kupcy, a z rzemiosł najbogatsi – piwowarzy, piekarze i rzeźnicy, Nowe Miasto zostało założone jako centrum rzemiosła toruńskiego. Miastem rządziły cztery wielkie cechy – piwowarzy, garbarze, sukiennicy i kuśnierze. Taki skład społeczny miasta powodował, że nie było ono konkurencyjne wobec swego starszego odpowiednika. O ile wielcy kupcy–hurtownicy ze Starego Miasta żeglowali po Bałtyku, Morzu Północnym i podróżowali po całej niemal Europie Środkowo–Wschodniej, docierając z towarami do Lwowa, Krakowa, Wrocławia, o tyle miejscowi rzemieślnicy produkowali na rynek lokalny – toruńskie szare sukno, gorsze gatunkowo od swych niderlandzkich odpowiedników, ale za to tańsze, znajdowało nabywców w ziemi chełmińskiej, na Kujawach i w Łęczyckiem oraz na Mazowszu.

Miasto rozwijało się dalej. Olbrzymi ruch budowlany i napływ ludności powodował konieczność rozwoju wytwórczości niezbędnej do za-

spokojenia rosnących potrzeb. Pierwsze młyny toruńskie powstały zapewne na przedzamczu, pod całkowitą kontrolą Krzyżaków. Już w 1259 r. powstał młyn na przedmieściach – w Trzeposzu, dziś nie istniejącym, położonym przy terasie wiślanej gdzieś w połowie drogi między mostem kolejowym a osiedlem Na Skarpie. W XV w. do Zakonu należały 4 młyny: dwa na przedzamczu, Trzeposz i Nowy Młyn – leżący przy do dzisiaj istniejącym Kaszowniku. Zakon zezwolił też mieszczanom ze Starego Miasta na posiadanie własnych młynów – piwowarzy mielili swoje słody w tzw. młynie końskim, w którym żarna poruszane były przez konie, miasto użytkowało nadto dwa małe młynki – jeden nad Kaszownikiem, drugi (zwany potem Żabim Młynem) na Rybakach.

Toruń nie powstałby bez swoich cegielni. Aż dotąd w literaturze utrzymywał się pogląd, że mury, z których powstało miasto i zamek, pochodziły z dwóch tylko cegielni. Dzisiaj wiadomo, że w XIII w. istniała cegielnia zakonna nad Strugą Toruńską, a zapewne w tym samym czasie lub niewiele później powstały co najmniej 3 cegielnie miejskie nad Wisłą: przy samych murach miejskich wraz z wapiennikiem, druga na terenie obecnego Ogrodu Botanicznego i trzecia na terenie obecnego Parku Miejskiego. Wokół miasta powstawały więc obiekty przemysłowe, rozrastały się przedmieścia, na których osiedlali się ubożsi rzemieślnicy: kołodzieje, garncarze, kowale, pszczelarze, tragarze – nazwy poszczególnych zawodów zapisane zostały w nazwach ulic, dziś już nie istniejących. Nad Wisłą funkcjonowały 3 łaźnie, po dwie znajdowały się w obrębie murów Starego i Nowego Miasta, jedna – tzw. łaźnia Watzenrodego – na Przedmieściu Chelmińskim. Nad Wisłą powstał port, który przynajmniej do końca XIV w. był portem morskim, obok – w pobliżu Bramy Klasztornej – działała stocznia, gdzie budowano zapewne mniejsze jednostki do obsługi handlu rzecznoego. Na terasach wiślanych, między miastem a Kaszczorkiem, rozpościerały się winnice należące do najbogatszych kupców.

Cały ten kompleks (miasta i przedmieścia) obejmował w momencie swego największego rozkwitu, w końcu XIV w., około 20 tysięcy mieszkańców. Ówczesny Toruń, obok Gdańska, Krakowa i Wrocławia, należał do największych miast na obecnych ziemiach polskich.

Kolejne wieki nie były już tak łaskawe dla gościnnego portu nad Wisłą. Błyskawiczny rozwój Gdańska w drugiej połowie XIV w. spowodował w kolejnym półwieczu stopniowe wypieranie kupców toruńskich z handlu morskiego. Kurczące się kontakty handlowe torunian powodowały też ubożenie miasta. W XV w. wielki handel toruński legł w gru-

zach. Miejscowi kupcy musieli szukać dla siebie i miasta innego miejsca na mapie gospodarczej Polski, do której Toruń został włączony w 1454 r. Wisłą zaczęło splywać do portu gdańskiego zboże z szlacheckich folwarków i chłopskich pól. Kupcy toruńscy, korzystając z prawa pierwokupu towarów splawianych Wisłą, przejmowali znaczne ilości zboża i sprzedawali je w Gdańsku, zazwyczaj w tych okresach, w których zboże to osiągało najwyższe ceny – na przednówku. Praw kupców toruńskich przed zakusami gdańszczan i protestami szlachty polskiej bronił jak lew jeden z najwybitniejszych synów tego miasta – biskup warmiński Łukasz Watzenrode, potomek toruńskich patrycjuszów, a zarazem protektor i wuj najwybitniejszego torunianina – Mikołaja Kopernika. Łamiący toruńskie prawo składu kupcy, podążający z towarami do Gdańska innymi drogami niż przez Toruń, chwytni byli przez rozsyłane po całym Pomorzu Gdańskim strażę miejską, a ich towary konfiskowano. Na handlu zbożem wyrósł nowy toruński patrycjat: Eskenowie, którzy tak wspaniale rozbudowali potem swoją rezydencję, Krügerowie, von der Lindenowie – rządzący później też w Gdańsku, Koyenowie – którzy pozostawili po sobie ilustrowaną dziesiątkami herbów rodzin spokrewnionych genealogię, Strobandowie – twórcy gimnazjum toruńskiego i reformatorzy miasta.

Rozwój handlu zbożowego spowodował rewolucję w zabudowie. Do jego prowadzenia konieczne były magazyny – spichlerze. Wcześniej, przed połową XV w. toruńscy kupcy zbożowi mieszkali przy południowym biegu ul. Mostowej. Na zapleczach domów, od strony murów zamkowych znajdowały się najstarsze, ale i nieliczne spichlerze. W ciągu jednego stulecia (1450–1550) powstało w Toruniu około 60 nowych magazynów na zboże. Zamieniano na nie dawne domy mieszkalne, szczególnie przy ulicach położonych bliżej Wisły. Niektóre uliczki boczne straciły w ogóle swój wcześniejszy mieszkalny charakter – spichlerze „opanowały” ul. Ciasną, znaczną część zabudowy przy Rabiańskiej, najdogodniej, przy bramach, położone działki przy Św. Ducha, Mostowej i Łaziennej. Do dzisiaj możemy obserwować pozostałości po owym „Eldorado” zbożowym w postaci licznych zachowanych zabytków tego typu. Niedługo jednak, oczywiście w wymiarze historycznym, cieszył się Toruń z pozycji pośrednika między producentami zboża i Gdańskiem. Już w pierwszej połowie XVI w. coraz potężniejsi gdańszczanie i szlachta wymogli na królu zniesienie toruńskiego prawa składu. Niecałe pół wieku później udział kupców toruńskich w handlu zbożowym został ograniczony do minimum. Bardzo znamienitym przejawem tego procesu było przejście na

własność największych i najlepiej położonych spichlerzy toruńskich przez gdańszczan w drugiej połowie XVI w.

Mimo jednak tak zdawałoby się niekorzystnych zmian sytuacji handlowej Toruń trwał i w drugiej połowie XVI w. przeżywał nawet okres krótkotrwałej drugiej swej świetności. Kupców toruńskich znowu uratowała Wisła. Tym razem jednak nie musieli oni już spuszczać statków na jej wody, wręcz przeciwnie. Na mocy przywileju królewskiego z 1496 r. miasto otrzymało prawo do wybudowania stałego mostu przez Wisłę. Stanął on ostatecznie około 1500 r. Miasto stało się dostępne „suchą stopą” dla kupców podążających coraz liczniej po traktach ówczesnej Rzeczypospolitej – z towarem zapakowanym na wozy konne (odpowiedniki dzisiejszych TIR-ów). Kupcy ci podążali z zachodu na wschód, wioząc sukno, przyprawy, wina reńskie, sól, a wracali na zachód, wywoząc skóry, wełnę, towary orientalne sprowadzane z krajów Wschodu. Wymiana towarów dokonywała się na wielkich jarmarkach organizowanych na szlaku. Z Frankfurtu i Lipska kupcy przejeżdżali do Poznania, Gniezna, a dalej do Torunia. Tu też docierali ze swymi towarami gdańszczanie, kupcy z Wilna, Grodna, Mohylewa, Lublina, Wrocławia. Stopniowo więc, w ciągu XVI w. Toruń przeistaczał się po raz kolejny, tym razem z pośrednika w handlu zbożowym w miasto wielkich zjazdów kupieckich, miejsce wymiany towarów między wschodem i zachodem Europy. Kupcy toruńscy zaopatrujący się w Gdańsku w poszukiwane towary zamorskie: śledzie, sól, towary kolonialne, przyprawy i sukna angielskie i niderlandzkie, docierali w XVII w. aż na południowo-wschodnie kresy Rzeczypospolitej – na Wołyń, do Kijowa i Lwowa, dokonując korzystnych transakcji handlowych. Most zbliżył też do miasta Kujawy, skąd przybywała licznie szlachta i tamtejsi mieszczanie na toruńskie targi. Wraz z rozwojem handlu lądowego rosło też znaczenie szlaku prowadzącego z Torunia na wschód, w kierunku Prus Książęcych, Mazowsza i Litwy. Szlak ten przechodził przez Rynek Nowomiejski, wokół którego, podobnie jak przy dzisiejszych ulicach św. Katarzyny i Królowej Jadwigi, chętnie osiedlali się kupcy, dotąd nie spotykani w tej części miasta. Ślady ich bytności w tym rejonie przetrwały do dziś w postaci późnorennesansowych i wczesnobarokowych kamienic. Toruń zaczął się zrastać, wyrównywały się dysproporcje społeczne między Starym i Nowym Miastem, podział ze średniowiecza przypominały już tylko mury i bramy kończące Szeroką i Szewską.

Wiek XVI był też pomyślny dla toruńskiego rzemiosła. Bógacący się bardzo szybko na skutek rozwoju rynków lokalnych i toruńskich jar-

marków piwowarzy zaczęli konkurować z kupcami o sprawowanie władzy w mieście. Krawcy i szewcy wykupywali na własność dzierżawione dotąd tylko od patrycjatu kamienice. Od połowy XV w. do miasta przybywała wciąż szersza rzesza imigrantów z południa. W połowie XVI w. Toruń był miastem, w którym mówiło się po polsku. Patrycjat i bogate cechy pozostały przy języku przodków – niemieckim. Już jednak piwowarzy, którzy musieli utrzymywać kontakty z mieszkańcami okolicznych wsi i szlachtą, używali w XVI w. polskiego na co dzień, w dokumentach łacińskich używali też polskich form nazwisk. Wachsclagerowie po polsku określali się jako Woszczykowie, Hupauffowie – jako Górecy, Auschwitzowie jako Gawronowie itd. W całości polski pozostawał plebs i mieszkańcy przedmieść.

Wiek XVI przyniósł ze sobą również wielkie przemiany w dziedzinie religii. W mieście zwyciężyła ostatecznie doktryna Marcina Lutra. Protestantyzm niósł nowe idee społeczne, powodował konieczność nowego uregulowania spraw ustrojowych miasta. Cieszący się znaczną autonomią ustrojową Toruń rządzony był przez dożywotnio obieranych rajców, od 1523 r. ustalono ich liczbę na 16. Po 1557 r. rada przejęła nadzór nad majątkiem byłych katolickich instytucji kościelnych, szpitali i szkół. Ówczesny burmistrz Jan Stroband zainicjował powołanie gimnazjum akademickiego w Toruniu. Za datę powstania gimnazjum przyjmuje się rok 1568, ale sam proces przekształcania szkoły parafialnej w nowoczesne gimnazjum humanistyczne zaczął się wcześniej, a zakończył wraz z reformą szkoły przeprowadzoną przez syna inicjatora – jednego z najwybitniejszych toruńskich mężów stanu – Henryka Strobanda w 1585 r. W czasie, gdy był on rajcą, a następnie burmistrzem (lata 1586–1609) dokonana się w mieście kolejna „rewolucja”, tym razem ustrojowa. Stroband zainicjował reformy prowadzące do pełnej centralizacji władzy w mieście w rękach rady – powołano tzw. kamlarię miejską, zmodyfikowano lub opracowano od nowa statuty większości cechów rzemieślniczych, wprowadzono jednolity zarząd przytułków, kościołów i szkół, unormowano zarząd tzw. groszem sierocym, wprowadzono nowy podział administracyjny miasta i przedmieść na kwartaly. W tym samym okresie zlikwidowano odrębne miejsca obrad rajców i ławy nowomiejskiej, zamieniając ratusz nowomiejski na magazyn spółki kupieckiej Strobandów, pobudowano nowy gmach warty i bursę dla uczniów gimnazjum, przebudowano ratusz i arsenał, przygotowany został plan budowy nowoczesnych, bastionowych fortyfikacji obronnych. W tym też czasie nasiliła się walka rady z własnością

szlachecką wewnątrz miasta, władze utrudniały wzrost stanu posiadania katolickich instytucji kościelnych, przede wszystkim sprowadzonych właśnie wówczas do Torunia jezuitów. Za rządów Strobanda zahamowany został napływ ludności katolickiej do cechów toruńskich. Było to swego rodzaju zapowiedzią nasilającego się konfliktu wyznaniowego między luteranami a katolikami. Przez przeszło wiek utrzymywały się jednak zasady tolerancji religijnej, które znalazły oddźwięk w zorganizowanej w Toruniu dyspacie teologicznej między przedstawicielami różnych odłamów chrześcijaństwa – tzw. Colloquium Charitativum z 1645 r.

Lata dwudzieste XVII w. przyniosły pierwsze zwiastuny upadku miasta. Spalone w 1629 r. przedmieścia toruńskie już nigdy nie zostały odbudowane. Nowe fortyfikacje bastionowe z lat czterdziestych XVII w. objęły tylko obszar miasta w obrębie murów i ograniczyły jego rozwój przestrzenny. Pogłębiający się kryzys gospodarczy, zniszczenia kolejnych wojen polsko-szwedzkich, wielki kryzys demograficzny w drugiej połowie XVII w., wywołany pogorszeniem się sytuacji materialnej mieszkańców, powodowały upadek miasta. Dla zobrazowania rozmiarów tych klęsk przytoczę tylko, że jeżeli w obserwowanej grupie zamożnych rodzin toruńskich jeszcze na początku XVII w. do lat sprawnych dożywało około 70% urodzonych żywo dzieci, to w końcu XVII w. już tylko 25%. Kryzys gospodarczy i społeczny powodował też nasilenie konfliktu wyznaniowego. W historii nie pierwszy to przypadek, że winnych pogarszania się sytuacji materialnej, niemożności społecznego awansu, szukano przede wszystkim wśród „obcych” wyznaniowo czy też pod względem etnicznym. Taka też była, upraszczając oczywiście i pomijając wiele przyczyn bezpośrednich, geneza konfliktu luteranów z katolikami – głośnego tumultu toruńskiego z 1724 r., który doprowadził do splądrowania kolegium jezuickiego przez protestantów, a następnie ścięcia na mocy wyroku sądu królewskiego winnych dopuszczenia do tej sytuacji przywódców społeczności luteranńskiej.

Toruń osiemnastowieczny był miastem pustoszącym. Pożary z czasu oblężenia przez Szwedów w 1703 r. spowodowały czasową ruinę ratusza, spłonęła cała zachodnia pierzeja Rynku, wiele spichrzów i domów mieszkalnych na Przedzamczu i przy Małych Garbarach. Tylko część tych obiektów później odbudowano. Na miejscu spalonych kamienic przy Rynku stanął nowy kościół luteranński (dziś w posiadaniu jezuitów). Wraz z rozwojem Warszawy przenosili się tam najwybitniejsi profesorowie gimnazjum toruńskiego. Po okresie względnie pomyślnej koniunktury gospodarczej w trzeciej ćwierci tego stulecia, nastąpił I rozbiór Rzeczypospolitej.

Co prawda Toruń przeszedł pod panowanie pruskie dopiero w 1793 r., ale blokada gospodarcza miasta po 1773 r., a w następstwie rozbiorów rozpad rynku wiślanego i likwidacja dotychczasowych powiązań handlowych, spowodowały wyludnienie miasta i jego upadek gospodarczy.

Historia jest jednak przewrotna. Dla ówczesnych mieszkańców miasta były to niewątpliwie czasy trudne. Z coraz większym wysiłkiem odbudowywali swoje rujnowane domy, zazwyczaj ograniczali się do ich naprawy, pozostawiając solidne fundamenty z XIV w. Z punktu widzenia dnia i uroczystości dzisiejszej możemy natomiast powiedzieć, że gospodarcze perypetie Torunia w XVIII–XIX w. pozwoliły mu zachować takie oblicze i taką masę obiektów zabytkowych ze szczególnie widocznymi perłami architektury gotyckiej, że dzisiaj staje się on jednym z elementów światowego dziedzictwa kultury.

The first part of the book is devoted to a general introduction to the history of the English language. The author discusses the various influences that have shaped the language over time, from Old English to Modern English. He also touches upon the role of literature and the spoken language in the development of the written word. The second part of the book is a detailed study of the English lexicon, tracing the origins of many words and phrases. The author provides a wealth of examples and etymological information, showing how the meaning of words has changed over the centuries. The third part of the book is a study of the English grammar, focusing on the syntax and morphology of the language. The author discusses the various grammatical structures that are used in English, and how they have evolved over time. The fourth part of the book is a study of the English pronunciation, discussing the various accents and dialects that are spoken in different parts of the world. The author also discusses the changes in pronunciation that have taken place over the centuries. The fifth part of the book is a study of the English spelling, discussing the various reforms that have been proposed and implemented over the years. The author also discusses the relationship between spelling and pronunciation. The sixth part of the book is a study of the English literature, discussing the various genres and styles that have been used by English writers. The author also discusses the role of literature in the development of the English language. The seventh part of the book is a study of the English language in the world, discussing the various ways in which English is used as a second language. The author also discusses the role of English in global communication. The eighth part of the book is a study of the English language in the future, discussing the various predictions that have been made about the way in which the language will change in the years to come. The author also discusses the role of technology in the development of the English language. The ninth part of the book is a study of the English language in the present, discussing the various issues that are currently facing the language. The author also discusses the role of the English language in the world today. The tenth part of the book is a study of the English language in the past, discussing the various ways in which the language has been used in different historical periods. The author also discusses the role of the English language in the development of the world. The book is a comprehensive study of the English language, covering all aspects of its history, grammar, pronunciation, spelling, literature, and use in the world. It is a valuable resource for anyone who is interested in the English language.

The book is a comprehensive study of the English language, covering all aspects of its history, grammar, pronunciation, spelling, literature, and use in the world. It is a valuable resource for anyone who is interested in the English language.

Toruń w początkach 1871 roku

Obraz miasta w świetle ówczesnej „Gazety Toruńskiej”

Szczepan Wierchosławski

W 1824 r. w państwie pruskim wprowadzono obowiązek szkolny od 6 do 14 roku życia. Przyczyniło się to niewątpliwie do zwiększenia liczby osób umiejących czytać i pisać. Rozwijająca się w 2. połowie XIX w. prasa stała się źródłem informacji o świecie i najbliższym środowisku. Podnosiła poziom wiedzy, edukowała zawodowo jak i cywilizacyjnie. Zapoznawała z nowymi sposobami życia, pracy, przyczyniając się do zmian gospodarczych i mentalnościowych. Równocześnie zaczynała stanowić środek kształtowania szeroko pojętej świadomości – klasowej, środowiskowej, narodowej i politycznej. Prasa polska, w tym od 1867 r. wychodząca „Gazeta Toruńska”, odgrywała dużą rolę w emancypacji cywilizacyjnej oraz narodowej Polaków żyjących wówczas jako obywatele państwa pruskiego, ale bez własnych polskich urzędów i szkół¹. Była ona jednym z elementów świadczących o dalszym istnieniu narodu i czuwała nad edukacją ludności polskiej w nowych warunkach ekonomicznych i polityczno-narodowych, przeciwdziałając tym samym jej pauperyzacji ekonomicznej, cywilizacyjnej i narodowej. Jednocześnie prasa stawała się propagatorem idei i wyrazicielem opinii i potrzeb grup społecznych, środowisk intelektualnych i politycznych i przez to pośrednim współorganizatorem otaczającej rzeczywistości. Była przede wszystkim nieocenionym środkiem walki z polityką germanizacyjną i kształtowania świadomości narodowej Polaków żyjących pod obcym panowaniem.

Dnia 28 I 1871 r., a więc w 10 dni po proklamacji Cesarstwa Niemieckiego, w „Gazecie Toruńskiej” ukazał się artykuł analizujący sytuację architektoniczną, przestrzenną i ekonomiczną miasta. Naświetla on aktualny stan grodu Kopernika w obrazowy sposób. Lektura tego artykułu jest

¹T. Cieślak, *Z dziejów prasy polskiej na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego*, Gdańsk 1964.

interesująca nie tylko ze względu na przekazanie w nim tego obrazu, ale także ze względu na propozycje zmiany struktury zabudowy miasta i postulowane możliwości jego rozwoju ekonomiczno-przestrzennego. Pozwoliły czytelnikowi samemu zapoznać się z ciekawą stylistyką tej publikacji prasowej.

Autor artykułu w „Gazecie Toruńskiej” oceniał sytuację nie na podstawie danych urzędowych, ale poprzez analizę „symptomów zewnętrznych”, chociaż zdawał sobie sprawę, iż mogą one być zawodne. Swoje spostrzeżenia adresował nie tylko do mieszkańców Torunia. Bardziej, a może przede wszystkim, czynił to z zamiarem, „że pobudzi do myślenia innych, którym są dostępne cyfry statystyczne i gruntowniejsze znane stosunki”. Porównywał Toruń z innymi miastami państwa pruskiego. Zaznaczał, iż odnoszenie aktualnej sytuacji grodu Kopernika do jego pozycji w XVII stuleciu byłoby błędem. Przyjął słuszne założenia, ponieważ Toruń pod panowaniem pruskim znalazł się w obrębie innej gospodarki, innej sytuacji politycznej i państwowej. Inna też była ówczesna rola miasta. Wtedy przez Toruń i Gdańsk wywożono surowce z całej Polski i przez te porty docierały artykuły z krajów zamorskich oraz wyroby fabryczne z Zachodu. Rozwijające się na Pomorzu Gdańskim od początków XIX stulecia załóżki przemysłu cukrowniczego i nieco sukienniczego oraz żelaznego, po wprowadzeniu w 1834 r. Związku Celnego i „uszczelnieniu” granic, uległy konkurencji nadreńskiej i saskiej. Lokowanie przez władze pruskie urzędów, brak połączeń komunikacyjnych, powodowało, że Gdańsk został zdystansowany przez Szczecin, Toruń zaś przez Bydgoszcz. Bydgoszcz uzyskała połączenie kolejowe już w 1851 r., a Toruń dopiero w dziesięć lat później, w 1861 r., i właśnie z Bydgoszczą, a w 1862 r. z Warszawą. Wszystko to, zdaniem autora artykułu, nie zwalniało mieszkańców Torunia od kształcenia umiejętności dostosowania się do nowych warunków ekonomicznych i przeciwdziałania marazmowi. Miasto liczyło w 1871 r. 785 budynków mieszkalnych, oczywiście bez Mokrego przyłączonego do Torunia w 1906 r. Już w latach sześćdziesiątych XIX stulecia wystąpiło zjawisko niedoboru mieszkań i powierzchni magazynowej².

Tekstu w zasadzie nie potrzeba komentować, bo jest bardzo czytelny. Trzeba podkreślić, że artykuł ten ukazał się przed uzyskaniem w

²Zob. K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem (1815–1920)*, [w:] *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów*, pod red. M. Biskupa, Warszawa–Poznań–Toruń 1983, s. 353–359.

1873 r. połączenia kolejowego z linią Berlin–Wystruć przez Jabłonowo–Olsztyn i przed zasadniczym etapem przebudowy przestrzennej miasta, rozbudową twierdzy toruńskiej w latach 1878–1892, likwidacją części murów, fos i bram średniowiecznych oraz budową mostu drogowego w 1871 r. (dzisiejszy kolejowy), dworca Toruń–Miasto (1889), kościoła garnizonowego (1894–1897), wodociągów (od 1894), linii tramwajowej konnej (1892) i elektrycznej (od 1899), teatru (1904), budynku banku na placu Rapackiego (1906), Szkoły Przemysłowej – dzisiejszego Collegium Maius (1907) i włączeniem Mokrego w granice Torunia (1906)³. Jeśli te przedsięwzięcia porównamy z postulatami wyrażonymi w „Gazecie Toruńskiej” z 28 I 1871 r., możemy przypuszczać, że autor zamieszczonego tam artykułu był dobrze zorientowany w potrzebach miasta.

Artykułów w „Gazecie Toruńskiej” w zasadzie nie podpisywano. Stąd też ustalenie autorstwa jest bardzo trudne. Inicjatorami wydawania od 1 I 1867 r. tego dziennika byli „zadni obywatele”: Leon Czarliński – ziemianin z Zakrzewka; Ignacy Łyskowski – ziemianin z Mileszew i równocześnie publicysta oraz Ludwik Ślaski – ziemianin z Trzebca. Były to osoby zaangażowane także m.in. w tworzenie innych organizacyjnych form zachowania i kształtowania świadomości narodowej wśród ludności polskiej. W przyszłości zostali reprezentantami swych rodaków, zamieszkałych na terenie prowincji Prusy Zachodnie, na forum sejmu pruskiego i parlamentu niemieckiego. Gazetę wspomagał finansowo założony w 1866 r. w Toruniu Bank Kredytowy Donimirski–Kalkstein–Łyskowski, którego dyrektorem był prawnik Mieczysław Łyskowski – brat stryjeczny Ignacego. Pierwszym redaktorem i nakładcą był dr Franciszek Rakowicz (1839–1878), który decydował wówczas o kierunku pisma, mimo że formalnie jako redaktor podpisywał się dr Władysław Lebiński (1840–1907). Rakowicz miał zręczne pióro i umiejętność dostrzegania aktualnych problemów. Wykazał także inicjatywę w projektowaniu różnych przedsięwzięć, jak np. utworzenie Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Dziewcząt Polskich w Toruniu czy powołanie w Poznaniu Teatru Polskiego. Prowadził bardzo bogatą korespondencję z Józefem Ignacym Kraszewskim, drukując mu na łamach „Gazety Toruńskiej” niektóre teksty. Przypuszczam więc, że właśnie Rakowicz, z wykształcenia lekarz, ale zajmujący się także problemami ekonomicznymi, jest autorem interesującego nas artykułu. Władysław Lebiński był bowiem humanistą

³Ibid., s. 353–359, 370.

rozmiłowanym w literaturze, a Roman Szymański, wchodzący również do redakcji, już w 1870 r. przeniósł się do Poznania i od 1871 r. rozpoczął tam wydawanie „Orędownika”⁴.

Analiza obrazu ówczesnego Torunia świadczy, iż społeczność polska pragnęła być współgospodarzem w swoim mieście, dbając o jego stan ekonomiczny i wystrój architektoniczny oraz warunki bytowe mieszkańców niezależnie od narodowości, przekonań religijnych i politycznych. Zgodne to było z wielokrotnym po zjednoczeniu Niemiec podkreśleniem przez Polaków, iż są obywatelami Cesarstwa Niemieckiego, ale nie Prusakami. Jako obywatele miasta Torunia wchodzącego w skład Rzeszy pragnęli przywrócić grodowi Kopernika należną mu rangę. Nadzieje, że Polacy będą mogli, chociaż w części, współuczestniczyć w kształtowaniu rzeczywistości na obszarach przez siebie zamieszkanym oparte były na powszechnym, równym, tajnym i bezpośrednim prawie wyborczym do parlamentu niemieckiego, umożliwiającym wybór własnych, polskich kandydatów. W artykule zwrócono uwagę, że dyskryminacja narodowa i religijna powoduje niepotrzebne zużywanie energii w obronie tych wartości zamiast przeznaczenia jej dla aktywności ekonomicznej i cywilizacyjnej. Prasę polską śledzili także niemieccy urzędnicy. Ta argumentacja skierowana była właśnie pod adresem pruskich władz ówczesnego Torunia i Pomorza. Przypuszczać można, że niezależnie od innych propozycji i uwag również te z „Gazety Toruńskiej” miały wpływ na planowanie przez pruskie władze administracyjne zmian architektonicznych w Toruniu.

Artykuł kończy się poetyką wizją przyszłego obrazu miasta przewyższającego Drezno walorami architektonicznymi niektórych swych dzielnic. Tę wizję pozostawiam czytelnikom do indywidualnej konfrontacji z dzisiejszą rzeczywistością.

Zachowano oryginalną dziewiętnastowieczną stylistykę, ortografię i terminy, sądząc, iż ich brzmienie, niewiele się różniące od dzisiejszego, będzie dla czytelnika zrozumiałe, tym bardziej że pasuje do kontekstu i oddaje koloryt ówczesnej publicystyki. Zastosowano przypisy dla wyjaśnienia lokalizacji i roku budowy niektórych obiektów.

⁴A. Bukowski, *Gazeta Toruńska (1867-1921)*, Rocznik Toruński, 3: 1969, s. 100-110; *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1982, s. 227-230, biogram T. Rakowicza.

Tekst źródłowy

Gazeta Toruńska, 28 I 1871 r.

Nieco o sprawach miejskich w Toruniu

Jest to dla każdego, co jakkolwiek z historią naszej prowincji obeznany, rozumie się z historią nieograniczającą się na datach bitew, lecz wnikającą w statystykę stosunków społecznych, jest to mówimy faktem, że miasta pruskie, niegdyś tak wielkie i potężne za Rzplitej, dziś widocznie upadają. Aby ten upadek należycie ocenić, nie wystarcza porównywać cyfr dzisiejszych statystycznych z cyframi statystycznymi siedemnastego stulecia; byłby to bardzo fałszywy sposób zapatrywania się. Tu trzeba mieć na oku proporcją ówczesnej wielkości miast pruskich do stosunków ówczesnych i tę proporcją dawniejszą porównać z proporcjami dzisiejszymi.

Rzeczą pewną jest, że dawna wielkość miast pruskich zasadzała się na handlu. Gdańsk i Toruń były portami wywozowymi dla płodów surowych całej Polski i na odwrót portami wewozowymi dla płodów kolonialnych i wyrobów fabrycznych Zachodu⁵.

Przemysł, industria odgrywała drugą rolę i to dopiero w początku bieżącego stulecia; mianowicie prosperował przemysł żelazny, rafinerie cukru i także fabryki sukna. Z zaprowadzeniem Zollvereinu i ten przemysł upadł. Oparty na żelazie szwedzkim, cukrze kolonialnym – uległ po zaprowadzeniu Zollvereinu konkurencji prowincji nadreńskiej i saskiej.

Dodajmy zamknięcie coraz szczelniejsze granicy, które stanowczy cios zadaje resztkom handlu dawnego – dodajmy nieporadność obywatelstwa dawnych miast pruskich, które w przestarzałej rutynie trwając, dla nowych stosunków nowych środków do zdobycia pomyślności obmyślać nie umie, a dziwić się nie będziemy upadkowi miast pruskich, pomiędzy innymi Torunia. Zauważono, że Gdańsk prześcignięty został od Szczecina, Toruń od Bydgoszczy: a jeżeli winę tego przypisują rządowi, który urzędzeniem komunikacji, lokowaniem dykasteryi rządowych Szczecin i Bydgoszcz przed Gdańskiem i Toruniem forytuje, to może być prawda, ale jeszcze nie zwalnia od zarzutu nieporadności dawnych municypiiów pruskich.

⁵Por. na ten temat S. Cackowski, *W czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej (1454-1793)*, [w:] *Toruń dawny i dzisiejszy*, s. 256-262.

Co do Torunia chcielibyśmy nasunąć uwag parę o środkach, jakie zdaniem naszym, posłużyćby mogły do ożywienia miasta i rozbudzenia w nim dawnej energii. Nie mając przed sobą cyfr statystycznych, przyznajemy, że budujemy wnioski nasze tylko na rezultatach obserwacji symptomów zewnętrznych, może tu i ówdzie zawodnych. Sądzimy wszelako, że już samo zastanowienie się nad temi sprawami, choćby oparte na błędnych podstawach, a zatem i do fałszywych rezultatów prowadzące, może być pożyteczne, przez to, że pobudzi do myślenia innych, którym są dostępne cyfry statystyczne, i gruntowniej znane stosunki.

Najpowszechniej utrzymują, iż forteca jest powodem zatamowania rozwoju miasta. Nie ulega wątpliwości, że forteca nie przyczynia się do jego wzrostu. Niewątpliwą jest dalej i to, że w razie wojny, istnienie fortecy może stać się ruiną dla miasta. Wprawdzie odzywają się głosy, na doświadczeniach obecnej wojny oparte⁶, a jedną z najpoważniejszych jest opinia p. v. Wickede w Kolońskiej gazecie⁷, że wszystkie miasta uwolnione być powinny od fortyfikacji, które należałoby odtąd stawiać na okół miejsc niezamieszkałych, gdzie chyba jedynie magazyny wojskowe, koszary i domy od bomb bezpieczne dla mieszkańców wojskowych pomieszczano. Ale zdaje nam się, że żądanie to aczkolwiek słuszne w rozpoczynającej się teraz epoce długich wojen, zgola uwzględnione nie będzie. Można więc tylko domagać się, aby gdzie miasta fortecami pozostać jeszcze muszą, opatrzone je fortami daleko wysuniętymi, któreby chroniły miasta w razie oblężenia od zbombardowania. Co do Torunia, sądzimy, iż rząd wobec mostu nad Wisłą nie zgodzi się na to pod żadnym warunkiem, aby go uwolnić od fortecznych okowów, dlatego zważamy za konieczne ograniczyć kwestyą reformy w tej mierze jedynie na tym, aby zbudowano na okół miasta w dostatecznym oddaleniu pewną liczbę fortów wysuniętych, któreby miasto w danym razie od zbombardowania uchroniły.

Jeśli więc Toruń ma pozostać fortecą potrzebne są dlań forty wysunięte. Ze zaś fortecą prawdopodobnie na długo jeszcze pozostanie, przeto chcąc myśleć nad wzrostem jego, rachować się musim z tym warunkiem. Zdaniem naszym, jakkolwiek miasto jest małe, może się jeszcze rozszerzyć, nie wszecz to w górę. Na Starym mieście wprawdzie domy są już bardzo wysokie, ale na Nowym po większej części jednopiętrowe, najwyżej dwupiętrowe, mogą się jeszcze o jedno piętro doskonale powiększyć i dać pomieszczenie kilkuset rodzinom. Ale aby się to stało, potrzeba, iżby

⁶Chodzi o wojnę francusko-pruską w 1870 r.

⁷Ta gazeta to „Kölnische Zeitung”.

Nowe miasto wydobyć z odrętwienia, w którym się faktycznie znajduje. Dzisiaj każdy obcy, który zawita do Torunia, sądzi, że z wieżą Paulinową i ciasną uliczką Elżbiety⁸ przy końcu Szerokiej miasto Toruń się kończy. Każdemu mieszkańcowi Starego miasta droga na Nowe miasto wydaje się jakoby jaką ekspedycją daleką na Mokre lub Podgórz. Te dwa przesmyki dzielące Miasto Stare od Nowego zamiast je łączyć, powinny być rozszerzone i to tak, aby z ulicy Szerokiej i to samo z ulicy Szewskiej otworzył się widok w głąb Nowego Miasta. Oczy ciągną, oko jest żywe i postępowe; nogi są leniwe i konserwatywne, chociaż do ruchu przeznaczone. Skoro te dwa przesmyki rozszerzone zostaną, frekwencja z Starego miasta na Nowe i odwrotnie niechybnie się powiększy; z dwóch miasteczek zrobi się miasto.

Oko oswobodzone, widok otwarty będą bodźcem wielkim, ale zawsze idealnym jeszcze; trzeba powiązać te dwie dzielnice interesem. Już się one łączą przez to, że szkoły dwie znaczne, i parę pensyonatów pomieszczono na Nowym Mieście. Ale ruch szkolny z natury rzeczy jest cichym, w przecięciu cztery razy tylko na dzień dzieci robią przechadzkę z domu do szkoły i odwrotnie. Dla tego zdaniem naszym dziś w najpustszych ulicach i uliczkach Nowego Miasta trzeba by pomieścić trzy gmachy publiczne, które tamtą stronę ożywią, podczas gdy dzisiaj na Starym Mieście tylko do pustości się przyczyniają. Gmachami temi są poczta, urząd celny i teatr. Stary Rynek w każdym mieście powinien przede wszystkim służyć skupieniu handlu i przemysłu prywatnego. Cóż dzieje się w Toruniu. Oto w rynku starym właściwie jedna połać wschodnia jest handlową, połać północna ożywioną jest tylko w połowie, połać południowa w jednej trzeciej; od teatru zaś do poczty są pustki: mamy tu bowiem teatr, urząd celny, kommandanturę, kościół i pocztę⁹. Jakżeby inaczej wyglądała ta strona, gdyby tam był sklep przy sklepie, handel przy handlu? Nie cisnąłby się cały handel tak jak dziś na ulicę Szeroką, trochę

⁸ Obecnie Królowej Jadwigi.

⁹ Teatr był w Dworze Artusa z widownią na 500 osób, urząd celny w barokowym pałacu Meissnera – kamienica nr 7, komendantura, czyli siedziba komendanta pruskiego garnizonu wojskowego została pobudowana w 1818 r. – kamienica nr 10, kościół to dzisiejszy akademicki kościół oo. Jezuitów, poczta mieściła się w budynku kupionym przez władze miejskie w 1818 r. od uczonego i burmistrza Samuela Gereta, a obok niej stał hotel zwany od 1815 r. „de Sanssouci” – na ich miejscu w latach 1881–1894 wzniesiono dzisiejszy gmach poczty – zob. T. Borawska, H. Rietz, *Przewodnik po starym Toruniu*, Toruń 1994, s. 36–40.

Maślanej¹⁰ i Chelmińskiej i na jedną połąć rynku, szrubując cenę sklepów do niesłychanej wysokości, nieodpowiedniej stosunkom naszego miasta, rodząc tak obfite konkursa, które psują reputacją miastu naszemu w całym świecie handlowym, a tutejszych sędziów zamieniają po kilku latach w specjalistów prawa konkursowego. Na teatr, na pocztę, na urząd celný pójdzie każdy, choćby były na Sukienniczej, Jęczmiennej lub Garbarskiej ulicy; kupować zaś w te strony, teraz przynajmniej, żaden ani obcy, ani tutejszy obywatel nie pójdzie, choćby tam kilka i najświetniejszych handlow powstało. Że teatr nowy jest potrzebny, mianowicie w wolniejszym miejscu, gdzieby w razie pożaru (teatry palą się podobno w przecięciu co lat pięćdziesiąt) nie zdusiła się i nie spaliła cała inteligencja miejska wraz z rodzinami, to przekonanie podobno panuje w mieście naszym. Nie wątpimy, że zgodzą się także z nami wszyscy, że i pocztowe biura dzisiejsze nie odpowiadają obecnemu ruchowi pocztowemu; w razie gdyby nowy gmach pocztowy okazał się istotnie koniecznym, obowiązkiem miasta być powinno, dołożyć wszelkich starań, aby stanął na Nowym Mieście, podobnie jak i teatr¹¹, a Rynek Stary oddany został w całości, ile się da, prywatnemu przedsiębiorstwu handlowemu do dyspozycyi.

Powiedzieliśmy powyżej, że domki małe na Nowym Mieście mogłyby się w górę powiększyć i dać jeszcze pomieszczenie kilkuset rodzinom. Brak mieszkań dogodnych już i teraz jest w mieście wielki; czym się dzieje, że tak mało budują w nim, a mianowicie na Nowym Mieście? Powód jest jasny. Właścicielom małych domków dla ich prywatnej osobistej potrzeby te domki małe wystarczają, na wybudowanie wielkich kamienic nie mają funduszy. Sprzedawać nie chcą domów swoich innym, bo nie potrzebują. Gdyby się znalazł spekulant budowniczy i chciał domek taki na wzniesienie kamienicy większej nabyć, żądano by od niego ceny niezmierniej. W dodatku domki te mają front bardzo wąski, aby wybudować kamienicę odpowiednią dzisiejszym wymaganiom co do mieszkania, trzeba by nabyć kilka domków obok siebie, o ile możności całe kwatery przebudować. Trudności przeto dla pojedynczych osób, któreby w tym kierunku chciały spekulować, bardzo się mnożą. Tu inicjatywa prywatna jednej osoby nie starczy, tu trzeba assocjacji, trzeba inicjatywy może gminy samej.

Co do domów na Starym Mieście, są one wysokie już bardzo, a mimo

¹⁰ Obecnie Żeglarska.

¹¹ Nowy teatr pobudowano w 1904 r., gdzie stoi do dzisiejszego dnia – zob. B. Mansfeld, K. Wajda, *Teatr w Toruniu*, Warszawa 1978.

to nie wystarczają dla zadość uczynienia brakowi dogodnych mieszkań dla potrzeb dzisiejszych towarzyskich. Ztąd to pochodzi? Oto powstały one w całkiem innych warunkach. My house, my castle. Budowane są dla jednej rodziny patrycyszowskiej. Na dole handel, na pierwszym piętrze salon, na drugim sypialnia, na trzecim, czwartym i piątym śpichrze. Z biegiem czasu, z upadkiem handlu i rodzin zamożniejszych, zaczęto się obywać mniejszymi lokalami. Na parterze zrobiono dwa sklepy, na pierwszym piętrze mieści się właściciel, drugie odnajmuje komornym; śpichrze na wyższych piętrach stoją próżno i świecą wytłuczonymi szybami. Fronty są wąskie, więc tylko jeden pokój widny, reszta ciemne komórki, lub słabo oświetlone i niezdrowe sypialne komnaty, schody ciemne, niebezpieczne – wszędzie brak powietrza i światła. Zamożniejsze rodziny przebijają domy obok siebie, łącząc piętra współrzędne kilku domów w jedno mieszkanie. Na Starym Mieście wątpimy, aby się to już zmienić dało; dla tego tym więcej starać się trzeba, aby na Nowym Mieście domy mieszkalne powstały odpowiednie tegoczesnym potrzebom, z pokojami mającymi światło i powietrze.

Rozumie się, że kwestya mieszkań jest drugorzędną, poruszyliśmy ją tu jednakże, aby wykazać, że twierdza nawet tak ścieśniona, jak teraz, nie stawia nieprzebytych szrank wzrostowi miasta, byle to znalazło w sobie siłę do wzrostu. Ułatwienie komunikacyi Nowego Miasta ze Starym zaś przez rozszerzenie ulicy Elżbiety i zniesienie wieży Paulinowej uważamy za środek ożywienia miasta całego, niżenie cen sklepów i mieszkań przez pomnożenie konkurencyi ulic; skoro zaś koszta handlowe by się zmniejszyły, *handel w całości zyskałby musiał*. Mogłoby się zdawać, że narażeni byłiby na stratę właściciele kamienic dziś najwięcej ożywionych ulic, gdyby np. tutaj z ulicą Szeroką inne konkurrować zaczęły. Jestto obawa nieuzasadniona. Doświadczenia innych miast uczą, że handlowe od dawna ulice prym zatrzymują zawsze; w proporcji sklepy tam pozostają najdroższe; a przez podniesienie się handlu w całym mieście, nie tylko nie tracą dawniej uprzywilejowane części miasta, owszem często nawet w walorze rosną. Ubiegają się o takie place wtedy tylko ci co je opłacać chcą i mogą, podczas gdy dawniej mieścić się na nich musieli i tacy co ich opłacić nie byli w stanie i upadali.

Po ułatwieniu komunikacyi wewnętrznej w mieście, chodziłoby o ułatwienie komunikacyi zewnętrznej. Toruń posiada obecnie tylko jedną kolej, która nie tyle Toruniowi co Bydgoszczy pomogła. Nowa kolej zrównoważyłaby niedostatki pierwszej; to co pierwsza zanosi do Bydgoszczy, a

co dawniej się tutaj zatrzymywało, zrównoważone będzie i wynagrodzone przez to, że powiaty brodnicki, grudziądzki i chełmiński mocniej niż dotąd ku Toruniowi grawitować będą. Grawitacja powiatu inowrocławskiego dzielić się będzie jak dotąd pomiędzy Bydgoszczą a Toruniem; natomiast kolej toruńsko-poznańska¹² obniży cenę niektórych towarów z południa sprowadzanych, np. węgla, wapna, żelaza itp. Będzie jeszcze potrzebna kolej ku Chelmnu opierająca się o ile możliwości na prawym brzegu Wisły¹³. Aby komunikacje przynieść mogły korzyść miastu, muszą być nietylko odpowiednio dla interesów miasta zakładane, ale także po założeniu odpowiednio eksploatowane. Mamy tu most drewniany, który przez lat kilka poprzednio nie istniał. Most ten nieoceniony jest dla miasta¹⁴; ale zdaniem naszym nie stósownie go eksploatowano. Nerozumieliśmy nigdy opłaty wyciąganej od przechodniów. Wskaż nam cyfry! Pokażą koszta, wyrachują, że tyle wynoszą reparatury, że więc most tyle rozchodu mający, powinien przynosić tyle dochodu. Ale w takim razie cyfry nie wszystkiego dowodzą. Najpierw nadmienim, że most gminny podobnie jak poczta i koleje rządowe nie powinny przynosić czystego zysku, co najwięcej powinny się opłacać. Przypuszczamy, że przy etacie mostowym chodziło też tylko o to, aby się zwróciły koszta nań wyłożone. Ale w jaki sposób? hic haeret aqua. Dawniej wybierano tu za jedno przejście przez most 6 fen; za drogę odwrotną także 6 fen. Jeden interes przeto za mostem wymagał 1 sgr [srebrnych groszy] opłaty. Opłata to niezmiernie wysoka: Sądzone jednak, że bez niej egzystować nie można. Po długich walkach zniżono opłatę na 8 fen. z 1 sgr. i cóż się okazało? Oto, że uwzględnwszy stósunki (mobilizacja, kilkutygodniowa przerwa w komunikacji) dochód w proporcji się nie zmniejszył. Oczywiście przeto wniosek, że dalsze zmniejszenie opłaty także nie zmniejszy dochodów. Gdzie granice tego zmniejszenia? Zapewne w twierdzeniu, że są instytucje, które się pośrednio opłacają i opłacać powinny swemu społeczeństwu. Do tych należą, nie mówiąc o

¹²Toruń uzyskał połączenie z Poznaniem przez Inowrocław dzięki linii Berlin-Wystruń pobudowanej w 1873 r.

¹³Połączenie Torunia z Malborkiem i od tej linii odgałęzienie do Chelмна powstało w 1883 r. – zob. A. Piątkowski, *Geneza i rozwój linii kolejowych w Prusach Zachodnich (1842–1914)*, [w:] *Toruń i Pomorze pod władzą pruską*, pod red. Sz. Wierzchosławskiego, Toruń 1995, s. 120; szerzej o kolejnictwie – A. Piątkowski, *Kolej Wschodnia w latach 1842–1880. Z dziejów transportu kolejowego na Pomorzu Wschodnim*, Olsztyn 1996.

¹⁴Splonął w 1877 r.

szkołach, brukowaniu i oświetleniu ulic, trotoary, pompy i studnie, a w części powinien należeć i nasz most. Kto przyjrzy się furmankom przed mostem zatrzymywanym, ten choćby i nie wziął na uwagę potrzeb robotników mostowych opędzanych na Podgórzu, w Stawkach itd., przyjdzie do przekonania, że most zamiast sprowadzać ludzi do Torunia, odstręcza niejednego. Nasza konsumpcja warzywa i produktów żywności opiera się na tym co donosi prawy brzeg Wisły; z lewego brzegu umniejszamy konkurencją na targu żywności opłatą mostowego. Nie posuwamy się tak daleko, iżbyśmy zgola żądali zniesienia jej, ale tendencja powinna być ku temu, a w każdym razie opłata od przechodniów ustać by powinna całkiem, a przynajmniej zredukowana ad minimum.

Do takich spraw, które się oplacają pośrednio i przynoszą korzyść miastu dopiero w następstwach nie zawsze dotykalnych należy dbałość o zdrowie mieszkańców. W tym względzie oczyszczenie ulic, regulacja ścieków, wodociągi, kontrola najsurowsza kloak, zbudowanie i utrzymywanie publicznych łaźni parowych, ciepłych i zimnych, powinny być przedmiotem szczególnej bacności, a wiele jeszcze w tym względzie w Toruniu do zrobienia. Projekt przyspasabiany, aby miasto przejęło od właścicieli domów na siebie obowiązek czyszczenia ulic jest w tej mierze ważny niezmiernie. Zwróćmy tu uwagę na jedną niedogodność, która już naprawić się nie da, ale niech ona będzie skazówką na przyszłość. Znaną jest rzeczą, że w naszych okolicach najczęstsze wiatry są zachodnie. Dla tego najzdrowsze dzielnice miast, przez bogatszą ludność zamieszkałe, położone są ku zachodowi. U nas jest taką dzielnicą Przedmieście Bydgoskie. Ponieważ wiatry zachodnie są najczęstsze, dla tego dbać trzeba, aby fabryki z szkodliwymi wyziewami były zakładane na wschodniej stronie miast. U nas tu założono gazownią¹⁵ właśnie na zachodniej stronie, a wiatr roznosi szkodliwe gazy na miasto i zatruwa kilka ulic. W Poznaniu zbudowano gazownią na wschodniej stronie miasta i nikt jej nie czuje.

Powiedzieliśmy na wstępie, że handel już nie daje dostatecznego żywiolu życia miastu naszemu, trzeba starać się o to, aby zamieniło się w przemysłowe. Tendencja ta wyjść powinna od gminy, ale nie tak iżby gmina jako taka zabrała się do przedsięwzięć przemysłowych, tylko aby rozbudzała ducha przemysłowego prywatnego. System wznoszenia fabryk na koszt państwa i gmin jest z gruntu fałszywy, i sądzymy, że np. Cegielnia tutejsza gminna lepiejby prosperowała w ręku prywatnym niż miejskim, i pośrednio więcej by przynosiła korzyści miastu niż teraz. Ale

¹⁵ Pobudowano ją w 1859 r.

to nie przeszkadza, iżby gminy podobnie jak państwo przez szkoły, muzea przemysłowe, ułatwianie kredytu, nie popierały rozwoju przemysłu w swoim obrębie.

Na przyszłym posiedzeniu reprezentacji miejskiej ma być wybrana „deputacya dla przemysłowego postępu”. Profesor Prowe na przeszłym posiedzeniu zwrócił uwagę na ważność tej komisyi i zalecił, aby wybór członków do niej odpowiednim był jej wysokiemu zadaniu. Komisyja ta rzeczywiście mogłaby niezmiernie wiele zdziałać dla miasta, zwłaszcza gdy wyszła z przekonania, iż zadaniem jej jest starać się o znalezienie środków w ogóle do podniesienia miasta, specjalnie za pomocą podniesienia w nim przemysłu.

Toruń nie jest siedzibą władz wysokich departamentalnych; chociaż to wielu uważa za jego niedostatek, my za *Adamem Smithem* mniemamy iż siedziba władz nie stanowi o wielkości miast; tę zawdzięczają miasta przemysłowej energii i inicjatywie swoich obywateli; dowodem dzisiejsze wielkie miasta fabryczne angielskie: Manchester, Liwربول itd. itd. Niechaj obywatelstwo toruńskie w tę stronę natęży działalność swoją, a Toruń nie upadnie¹⁶. Położony niemal w środku Europy, gdyż tutaj przecinają się linie pociągów od najdalego punktu wschodu do najdalego punktu na zachodzie Europy i od najpółnocniejszego punktu do najpołudniowszego; położony nad linią telegraficzną z Indyi Wschodniej do Londynu, nad koleją z Petersburga do Paryża, nad wielką rzeką – z czasem odzyskać musi dawną wielkość i przerość ją nawet; ale trzeba, aby się stósowało miasto do stosunków faktycznych, sprawiedliwie oceniło położenie swoje geograficzne, które mu się każe rachować nie tylko ze światem niemieckim, ale i światem słowiańskim!

Powie nam kto może, iż wodę prowadzim i tu na nasz młyn; ale to nie może nas powstrzymać od wypowiedzenia naszego szczerego przekonania, iż zaniedbanie języka ojczystego jednej trzeciej ludności w szkole elementarnej nie może wyjść na dobre dla rozwoju miasta. Tylko dwie trzecie mieszkańców, jak na dzisiaj, ma swobodę rozwijać się umysłowo; jedna trzecia część, pochodzenia polskiego, za młodu walczyć musi z trudnościami obcego języka wykładowego, maleńka tylko jej cząstka zwycięża te trudności, a reszta pozostaje na zawsze w helotyźmie ducha. Taki stan rzeczy na dobro miasta wyjść nie może. W szkole elementarnej dla dzieci polskich wykład w języku polskim jest niezbędny.

¹⁶Ciekawe spostrzeżenie; można by je podsunąć dzisiejszym urzędnikom.

Że my się tutaj przy tym żądaniu nie kierujem interesem jednostronnym narodowym, ale jedynie ekonomicznym, dowiedziem zapewne przez to, iż równocześnie zwrócim uwagę na ważność w naszych stronach dla wyższych szkół realnych i przemysłowych nauki języka nie tylko polskiego, ale i rosyjskiego. Język ostatni dać może młodzieży tutejszej klucz do rozległych aspektów na Wschodzie i niewątpliwie znajomość jego pomiędzy przemysłowcami wschodnich prowincji pruskich wpłynęłaby na rozwój przemysłu tychże okolic.

Uwagi powyższe poddajemy pod rozstrząsanie współobywateli w mieście tutejszym, w przekonaniu, iż interesa komunalne mogą być wspólnym polem pracy dla obu narodowości, dla wszystkich przekonań religijnych i politycznych, pod warunkiem wszelako, że interesa narodowe i religijne będą do tego stopnia szanowane, iż słabsi nie będą zmuszeni całej swej uwagi koło kwestyi narodowych i religijnych koncentrować, neutralizując tym sposobem i u mocniejszych dużo siły umysłowej i materyalnej, która ku celom ekonomicznym i cywilizacyjnym całkowicie skierowaną by być mogła, z niezmiernym dla gminy i naszych tu krajów pożytkiem...

Może nadejdzie kiedyś czas, w którym Wisły brzeg prawy, co pod miastem się rysuje, zamieni się od zamku aż do koszar w mur wysoki, do którego na dole tulić się będą statki wiślane; od muru nadbrzeżnego usypie się plac rozległy, podzielony na drogę zajazdową dla wozów frachtowych, i aleję spacerową, a gdzie dziś nadwiślany mur forteczny, stanie od Mostowej do Panieńskiej¹⁷ bramy szereg wspaniałych kamienic z bogatymi sklepami parterowemi, frontem ku południowi na rzekę, mosty i dworce zwróconych, z widokiem najpyszniejszym w świecie – z którym nieporówna się Brylowski taras drezdeński. Takie może być kiedyś miasto Kopernika !”.

¹⁷ Nazwana od klasztoru sióstr benedyktynek, umiejscowiona przy wylocie ulicy Ducha Świętego, zwana później Bramą Ducha Świętego, a wreszcie Bramą Klasztorną, w XIX stuleciu po przebudowie i podwyższeniu służyła jako pomieszczenia mieszkalne – patrz T. Borawska, H. Rietz, op. cit., s. 47–48.

...the ... of ...

187

...the ... of ...

...the ... of ...

Spółeczeństwo obywatelskie w procesie stawania się. Analiza jednego przypadku

Roman Bäcker

1. Definicja społeczeństwa obywatelskiego

Spółeczeństwo obywatelskie według klasycznego ogólnoeuropejskiego rozumienia jest zarazem „domem” dla wielkiej ekonomicznej całości, jak i podstawą stosunków społecznych. Jest to polityczno-obyczajowy porządek wspólnoty, który normuje funkcjonowanie społecznej aktywności obywateli. Spółeczeństwo obywatelskie jest w węższym rozumieniu formą politycznego panowania, w której nie występuje państwo. W klasycznym bowiem rozumieniu społeczeństwo obywatelskie to *societas civilis sive politica*.

Charakterystyczną cechą społeczeństwa obywatelskiego jest swobodne organizowanie się związków, stowarzyszeń i wspólnot. Umożliwia to powstawanie infrastruktury wolnych stowarzyszeń, która przy zachowaniu zasady otwartości pozwala na inkorporowanie do systemu społecznego wszelkich partykularnych interesów przy jednoczesnym zachowaniu wspólnoty opartej na powszechnie podzielanych wartościach. Tak więc obywatelska otwartość łączy procesy wspólnotowego kreowania powszechnej woli z ideą racjonalności (zob. np. Habermas, 1990).

2. Czy możliwe jest sparametryzowanie typu idealnego?

Tocząca się od dawna dyskusja na temat pojęcia „spółeczeństwa obywatelskiego” (np. Cohen/ Arato, 1992; Keane, 1988) koncentruje się, co zrozumiałe, na usytuowaniu tej kategorii w siatce współzależnych pojęć według zmiennych paradygmatów teorii politycznych. Równie interesująca wydaje się jednak próba odniesienia tej kategorii (traktowanej jako weberowski typ idealny) do konkretnego bytu społecznego.

Przekształcenie kategorii teoretycznej o charakterze typu idealnego w narzędzie pomiaru cech społecznych nie wydaje się możliwe. Inaczej jest jednak, gdy za pomocą odpowiednich parametrów będziemy badali występowanie niektórych cech charakterystycznych dla danego typu idealnego.

Próby udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, w jakim stopniu dane społeczeństwo staje się obywatelskim, są bardzo często uzależnione od poziomu optymizmu badacza, a w mniejszym stopniu od mierzalnych kryteriów. Wynika to najczęściej z braku przekładalności wyników badań na kategorie o charakterze często metateoretycznym. Jest to rezultat m.in. braku mezoteorii, tzn. paradygmatów umożliwiających teoretyczną eksplanację wyników badań empirycznych i będących zarazem weryfikatorem metateorii.

Próba operacjonalizacji kategorii społeczeństwa obywatelskiego wydaje się możliwa tylko w przypadku wielowymiarowego zanalizowania zachowań społecznych danej zbiorowości.

Po pierwsze, należałoby zbadać poziom racjonalności i swobody decyzji wyborczych. Chodzi zatem o zbadanie elementarnej umiejętności społeczności, jaką jest zdolność do wyboru własnych przedstawicieli. Czy wybory są uwikłane w zależności typu nepotycznego, klientelowskiego bądź populistycznego? Czy lojalności typu partyjnego wykluczają racjonalną ocenę kandydatów? Jaki jest poziom zdolności zwycięzców do reprezentowania interesów ogółu członków danej społeczności?

Po drugie, konieczne jest dokonanie analizy tworzenia się infrastruktury organizacyjnej społeczeństwa obywatelskiego. Jaka jest zatem dynamika tworzenia się stowarzyszeń, związków np. zawodowych, ale również religijnych, organizacji społecznych itd. Czy wszystkie możliwe pola aktywności społecznej zostały zagospodarowane? Czy na danym polu istnieje możliwość wyboru spośród kilku różnych organizacji, czy odwrotnie: mamy do czynienia z sytuacją monopolistyczną?

Po trzecie, jaka jest jakość funkcjonowania całej infrastruktury organizacyjnej? Czy dane organizacje wypełniają rzetelnie swoje funkcje? Jaki jest ich poziom otwartości członkowskiej (formy członkostwa, sposób rekrutacji, formy propagandy itd.)?

Powyższy zbiór pytań badawczych nie wydaje się być zamknięty. Można jednak przypuszczać, że obejmuje on najważniejsze cechy charakteryzujące społeczeństwo obywatelskie.

Ze względu na złożoność struktury i świadomości społeczeństwa na-

rodowego wydaje się sensowne ograniczenie analizy do jednej lokalnej społeczności. Wybór Torunia został podyktowany nie tylko przypadkiem, ale i brakiem ostrych konfliktów społecznych zarówno zwykle dynamizujących przekształcenia świadomościowe, jak i znacznie zaburzających przebieg wieloletnich procesów społecznych.

3. Absencja wyborcza

Zachowania wyborcze mieszkańców Torunia powinny być rozpatrywane zarówno pod kątem rodzaju wyborów, jak i ze względu na ogólną sytuację polityczną. O wiele większy jest poziom zainteresowania, zaangażowania i emocji w wyborach prezydenckich niż w trakcie kampanii wyborczej do samorządów terenowych. Najniższy poziom jest typowy dla referendum. Tak więc konieczne jest raczej porównywanie przebiegu wyborów tego samego rodzaju niż ocenianie na podstawie wszystkich wyborów.

Ponieważ po 1989 r. najczęściej odbywały się wybory parlamentarne, to warto porównać ich rezultaty. W wyborach parlamentarnych 27 X 1991 r. uczestniczyło w Toruniu 44,6%, 17 IX 1993 r. 53,4%, a 21 IX 1997 r. 51,5% uprawnionych do głosowania (Bäcker, 1991, s. 2; Nadrowska-Kuśmerek, 1994, 13; Bäcker, 1997, 2).

Dla porównania warto podać, iż frekwencja w wyborach samorządowych 19 VI 1994 r. wyniosła 27% (Wybory, 1994, 2), a w wyborach prezydenckich w 1990 r. frekwencja wynosiła 58,8%.

Tak więc stale aktywność polityczną wykazuje niecała 1/3 mieszkańców Torunia, natomiast 40% trwale wycofuje się z udziału choćby w najbardziej elementarnych formach aktywności obywatelskiej. 1/3 mieszkańców uczestniczy w wyborach zależnie od różnych okoliczności, a więc m.in. poziomu nasilenia kampanii wyborczej, opinii liderów małych grup społecznych, obowiązków czy choćby pogody. Proporcje te zostały potwierdzone w badaniach przeprowadzonych w 1993 r. nad postawami politycznymi osób nie uczestniczących w wyborach w 1991 r. Wynika z nich, iż ponad 1/5 respondentów z Torunia może zostać zakwalifikowana do typu potencjalnego wyborcy (Bäcker, Śliwińska, 1993, 4). Łącznie z osobami rzeczywiście głosującymi w 1991 r. daje to prawie 2/3 uprawnionych do głosowania.

Nawet jeśli odliczymy 5-10% tzw. „martwych dusz”, a więc osób znajdujących się na listach wyborców, a nie mających jakiegokolwiek

możliwości głosowania (śmierć, emigracja, przeprowadzka itd.), to i tak pozostaje w najlepszym przypadku 1/4 ogółu uprawnionych, która w żaden sposób nie uczestniczy w życiu społecznym.

Znacząca część spośród nich negatywnie ocenia sytuację w kraju, nie sympatyzuje z żadną partią i niechętnie odnosi się do podstawowych instytucji państwowych oraz do polityków. W porównaniu np. z Chelmżą lub gminami wiejskimi jest to spośród ogółu nie głosujących część stosunkowo najmniejsza. Ze względu na jej amorficzność i zmienność natężenia jej cech w czasie można jedynie szacować, że zbiorowość ta obejmuje około 1/4 ogółu osób stale nie głosujących (Bäcker, Śliwińska, 1993, 7–8).

Natomiast najczęściej występuje wśród non-voters kultura polityczna wycofania się, zaściankowa. Brak zainteresowania dla jakiegokolwiek aspektu życia politycznego przejawia się nie tylko w absencji tematyki społeczno-politycznej w rozmowach w gronie rodzinnym bądź znajomych lub przyjaciół, ale również w niskim poziomie wiedzy z tego zakresu. Bariery kognitywne, materialne i wolicjonalne uniemożliwiają osobom tej kategorii stanie się świadomymi, zdolnymi do racjonalnych decyzji wyborczych obywatelami (szerzej: Bäcker, Śliwińska, 1993, 9–13; Markowski, 1992).

W mniejszym niż w małych miastach i gminach wiejskich, ale jednak w znaczącym stopniu występuje w Toruniu zbiorowość osób trwale zmarginalizowanych, niechętnych lub/i niezdolnych do uczestnictwa w rudymenarnych typach aktywności społeczeństwa obywatelskiego.

4. Dane wyborcze

Analizując wybory samorządowe w województwie toruńskim w 1990 r. badałem stopień dojrzałości elit politycznych, a dokładniej – umiejętność rozpoznawania poziomu popularności własnych kandydatów oraz zdolność do przyciągania i preferowania (m.in. przez nominowanie na kandydata na radnego) osób z dużym autorytetem w lokalnych społecznościach.

W gminach wiejskich aż 21,7% kandydatów zyskało poniżej 15 głosów (tyle trzeba było zebrać podpisów dla zarejestrowania się jako kandydat) i zdarzało się, iż pomimo tak niskiej liczby głosów osoby te zostawały radnymi. W Toruniu natomiast poniżej 150 głosów uzyskało tylko 3 kandydatów na trzech różnych listach, i to na łączną liczbę 211 pretendentów. Procesy selekcji kandydatów były o wiele sprawniejsze i większa była zarazem możliwość niezwracania uwagi na więzi sąsiedzko-towarzystwie.

Znajomość popularności własnych kandydatów w kierownictwach organizacji politycznych układających listy kandydatów na radnych nie była zbyt duża. W 28 przypadkach na 65 wszystkich list w Toruniu i Grudziądzu największą liczbę głosów zyskiwały osoby nie znajdujące się na pierwszym miejscu listy. Natomiast, gdy kandydat na radnego uzyskiwał poniżej 10% ogółu głosów oddanych na listę zwykle 5-8 mandatową, a w przypadku, gdy lider otrzymywał ponad 40% - poniżej 5%, to możemy mówić o kandydacie „nieudanym”. Łącznie takich osób było 39 w obu miastach, co stanowiło 11,5% ogólnej liczby wszystkich kandydatów (Bäcker, 1990).

O ile zatem 1/5 kandydatów na radnych w gminach wiejskich nie zyskiwała elementarnego poparcia wyborców, o tyle w Toruniu odsetek ten był marginesowy. Można zatem mówić w tym ostatnim przypadku o w miarę dojrzałej selekcji i autoselekcji kandydatów na reprezentantów lokalnych społeczności. Wniosku tego nie podważa ponad 10% udział „nieudanych” kandydatów na listach wyborczych. Tak niewielki udział tych osób oznacza, że przeważająca część decyzji o nominacji kandydatów była merytorycznie prawidłowa. Inny wniosek należy wyciągnąć z pojawienia się liderów na innych miejscach niż pierwsze na 43% listach. Preferencje aktywistów partyjnych okazały się w tych przypadkach odmienne od decyzji wyborców. Akurat w wypadku pierwszych wyborów samorządowych mamy do czynienia z jednej strony ze zrozumiałym brakiem rozeznania preferencji wyborczych, z drugiej zaś z wyraźnie zaznaczającą się tendencją do samodzielnego podejmowania decyzji wyborczych bez uwzględniania sugestii władz partyjnych. Poparcie dla określonego kandydata było ważniejsze nie tyle od lojalności partyjnej, co silniejsze od dążenia do uwzględniania woli władz danej partii.

Procesy autonomizacji decyzji wyborców z równą siłą przejawily się w następnych wyborach samorządowych, a stały się już normą w trakcie ostatnich wyborów parlamentarnych w 1997 r. (zob. Bäcker, 1997, 3, 6-7).

5. Organizacje a statystyki

Statystyki wydają się na pierwszy rzut oka mało przydatne dla definiowania cech społeczeństwa obywatelskiego. Jednakże, jeśli założymy, iż interesują nas nie liczby, ale wnioski z nich wynikające, a po drugie, iż podawane dane są w miarę wiarygodne (odzwierciedlają bowiem tylko

formalne przejawy aktywności organizacji społeczeństwa obywatelskiego), to możemy je potraktować jako źródło cennych informacji.

Mimo ogromnej przewagi ilościowej wiernych Kościoła rzymskokatolickiego w województwie toruńskim bez przeszkód działają łącznie 24 kościoły i wyznania. Są wśród nich liczące ponad 1000 wiernych (Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Związek Wyznania Świadków Jehowy) oraz takie, które są kilkusobowe. Dwa związki wyznaniowe zarejestrowane zostały w Toruniu (Kościół Chrześcijański oraz Polski Kościół Słowiański). Oprócz wyznań chrześcijańskich pojawiły się również 4 stowarzyszenia bądź wspólnoty buddyjskie oraz Zachodni Zakon Sufi należący do ruchu New Age (*Wyznania*, 1997; dane własne).

Coraz szerszy jest zatem zakres pluralizmu religijnego. Nie jest on jednak konsekwencją pojawienia się znacznych grup mniejszości narodowej, lecz wynikiem transformacji światopoglądu części mieszkańców województwa toruńskiego należących zwykle do młodego pokolenia. Tym bowiem można tłumaczyć brak wyznań muzułmańskich i judaistycznych przy jednoczesnym pojawieniu się nielicznych grup wyznawców buddyzmu.

O wiele dynamiczniej przebiega proces narastania pluralizmu stowarzyszeniowego. Prezentowane w tabeli dane o liczbie zarejestrowanych stowarzyszeń dotyczą województwa toruńskiego.

Liczba zarejestrowanych stowarzyszeń w województwie toruńskim

Rok	1993	1994	1995	1996	1997
Liczba	131	177	224	295	387
%	100	135	127	132	131
(rok poprz. =100%)					

Źródło: dane WUS Toruń.

Okolo 3/5 wszystkich stowarzyszeń jest zarejestrowanych i działa w Toruniu. Tak np. w 1996 r. było ich w Toruniu 179, a w roku następnym 232 (*Zmiany*, 1998, 32-33). Ponieważ przyrost w obu przypadkach osiąga mniej więcej ten sam wskaźnik procentowy, to można twierdzić, iż dynamika zmian wykazana w tabeli była podobna również w Toruniu.

Coroczny przyrost rzędu 1/3, w dodatku nie wykazujący osłabienia, dowodzi istnienia bardzo wysokich potencjalnych zasobów organizacyjnych tkwiących w społeczności Torunia. Jest to tym bardziej ważne, iż

), przyrost innych form organizacyjnych (np. spółdzielnie, zakładów osób fizycznych itd.) był albo niewielki, albo wahał się w granicach 10% (Zmiany, 1998, 32-33). Oznacza to, że (pamiętając o proporcjach) potencjał stowarzyszeniowy jest o wiele większy niż w przypadku np. aktywności gospodarczej. Jedyny porównywalny wzrost nastąpił w grupie związków zawodowych, których liczba w Toruniu w 1997 r. wzrosła z 88 do 105, a więc o 119%. Charakterystyczne jednak dla całego kraju procesy rozdrabniania związków zawodowych przy jednoczesnym zmniejszaniu się procentowego udziału członków związków zawodowych wśród ogółu pracowników najemnych nakazują ostrożność w formułowaniu zbyt daleko idących wniosków.

6. Próba analizy jakościowej

Wysoka dynamika zmian ilościowych powinna być połączona z podobną dynamiką zmian jakościowych. Udowodnienie powyższej hipotezy jest możliwe dzięki obserwacji uczestniczącej bądź analizie dokumentów wytworzonych przez poszczególne stowarzyszenia. Powyższe metody badawcze oprócz swej czasochłonności dają jednak jedynie wy-cinkowy obraz funkcjonowania pojedynczych stowarzyszeń. Pozostawała zatem analiza prasy lokalnej, a dokładniej – porównanie informacji (pojawiających się w jednolitych przedziałach czasowych) o przejawach aktywności organizacji pozarządowych.

Z porównania zawartości wydań toruńskiego dziennika „Nowości” ukazujących się w dniach 20-30 V 1992 oraz w tym samym okresie 1998 r. wynika kilka wniosków:

1) W 1992 r. wspomniano o działalności 5 stowarzyszeń, fundacji i klubów, a 6 lat później o 9. Wzrost nie jest zbyt duży.

2) Jednakże znacznie rozszerzył się przez ostatnie lata zakres obszaru działalności organizacji. Jeżeli w 1992 r. dominowały problemy charytatywne i wzajemnego wspierania się w walce z chorobami, to w 1998 r. doszły: obrona województwa toruńskiego, współpraca z innymi miastami, budownictwo mieszkaniowe, ratowanie zabytków i wspieranie instytucji edukacyjnych.

3) W 1998 r. pojawiły się informacje o aktywności członków spółdzielni mieszkaniowych, masowych imprezach sportowych oraz koncertach organizowanych przez poszczególne parafie. Znacznie wzrosła liczba imprez kulturalnych, a więc np. festiwali muzycznych, teatral-

nych i poezji. W 1992 r. w „Nowościach” pisano często o II edycji „Kontaktu” oraz wspomniano o dwóch konkursach recytatorskich. Oznacza to, że wiele grup społecznych inicjuje i przeprowadza rozmaite przedsięwzięcia należące do szeroko rozumianych form aktywności obywatelskiej, wykorzystując w tym celu struktury, które w zawężającej interpretacji mają inne funkcje. W rzeczywistości mamy do czynienia z modyfikacją form aktywności społecznej wielu instytucji adaptujących się do wymogów społeczeństwa obywatelskiego.

4) Zauważalna jest zmiana sposobu rekrutacji członków. Jeżeli w 1992 r. inicjatorzy najwyżej informowali o powstaniu założonego przez nich stowarzyszenia, to w 1998 r. zapraszano wszystkich zainteresowanych na zebranie założycielskie. Pojawienie się zachowań typu prozelickiego świadczy o dużym stopniu zaufania społecznego oraz przewadze myślenia teleologicznego nad strukturalno-organizacyjnym.

7. Podsumowanie

Nie sposób odpowiedzieć jednoznacznie na pytanie, czy w Toruniu (lub gdziekolwiek indziej) istnieje lub nie społeczność spełniająca kryteria społeczeństwa obywatelskiego. Odpowiedź negatywna poddaje się z łatwością falsyfikacji. Nie można zaś powiedzieć, iż wszystkie kryteria zostały w pełni spełnione.

Niewątpliwie jednak mamy do czynienia w 1998 r. z gwałtownie rozwijającą się infrastrukturą organizacyjną społeczeństwa obywatelskiego. Proces ten przebiega bez zakłóceń i obejmuje coraz więcej pól aktywności społecznej. Jednocześnie coraz wyraźniej widoczne są takie cechy obywatelskiej kultury politycznej (wg Gabriela Almonda i Sidneya Verba) jak racjonalistyczny aktywizm, społeczna aktywność i lojalne, wynikające z własnego wyboru uczestnictwo.

Z wielu różnych danych wynika, iż potencjalne zasoby organizacyjne oraz skłonności do akceptacji form kultury politycznej typowej dla społeczeństwa obywatelskiego są większe niż już występujące. Oznacza to, że istnieją jeszcze duże możliwości ekspansji. Nie jest jednak ta ostatnia nieograniczona. Zachowania i struktury typowe dla społeczeństwa obywatelskiego mogą być charakterystyczne dla przeważającej części toruńskiej społeczności, ale nie dla niej całej.

Bibliografia

- Bäcker Roman, 1991, *Postawy wyborcze mieszkańców województwa toruńskiego w 1991 roku*, Toruń, ss. 21, mps.
- Bäcker Roman, 1997, *Uwagi na temat wyników wyborów z 21 IX 1997 roku w województwie toruńskim*, Toruń, ss. 10, mps.
- Bäcker Roman, Śliwińska Anna, 1993, *Postawy polityczne mieszkańców województwa toruńskiego nie uczestniczących w wyborach w 1991 roku*, Toruń, ss. 13 + 13 tabl. i 4 rys., raport z badań.
- Cohen Jean L., Arato Andrew, 1992, *Civil Society and Political Theory*, Cambridge/Mass. - London.
- Habermas Jürgen, 1990, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerliche Gesellschaft*, Frankfurt/M.
- Keane John, 1988, *Democracy and Civil Society*, London.
- Kuśmierek Artur, 1993, *Zróżnicowanie społeczno-przestrzenne wyników wyborów parlamentarnych w 1991 r. na terenie woj. toruńskiego i miasta Torunia*, Toruń, ss. 82, niepubl. praca magisterska.
- Markowski Radosław, *Polscy non-voters*, Studia Polityczne, nr 1 (1), 1992.
- Nadrowska-Kuśmierek Małgorzata, Kuśmierek Artur, 1994, *Zróżnicowanie przestrzenne wyników wyborów parlamentarnych w 1993 r. na terenie woj. toruńskiego i miasta Torunia*, Toruń, ss. 19, mps.
- , *Wybory do rad gmin 19 czerwca 1994 r. Statystyka wyborów. Województwo toruńskie*, 1994, PKW, GUS, Warszawa.
- , *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 1993-1996*, 1997, GUS, Warszawa.
- , *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON w 1997 roku*, 1998, REGON 1997, US w Toruniu, R. IV, Toruń.

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

Kulturalna dekada: ile nowego ?

Andrzej Churski

Dekada 1989–1998 musi być traktowana nieco umownie. Nie było to pełnych 10 lat i nie od razu widać było w mieście wyraźne zmiany. W każdym razie był to dla Torunia i toruńskiej kultury czas bardzo ważny. Było to pierwsze dziesięciolecie funkcjonowania miasta w zmienionych zasadniczo warunkach politycznych i gospodarczych i zarazem ostatnie lata wojewódzkiej samodzielności Torunia jako ośrodka administracji państwowej. Zmiany przyniesione przez rok 1989 były oczekiwane, ale ich skala szybko przerosła najodważniejsze nawet prognozy z początku lat osiemdziesiątych. Równocześnie okres przejściowy towarzyszący zmianom systemowym nie skończył się na dobre do 1998 r. Ostateczną granicą jest dla niego zapewne początek kolejnego okresu zmian, czyli wejście miasta do nowego układu administracyjnego. Toruń staje się w nim ośrodkiem samorządności lokalnej. Tylko tyle i aż tyle.

Był to czas krzepnięcia samorządu miejskiego, zarazem kontynuacji modelu zarządzania kulturą w mieście z dwóch centrów: miejskiego i wojewódzkiego. A że funkcje lokalne i regionalne przenikają się – były porozumienia i nieporozumienia, choć więcej było porozumień wyrażających się np. w dotowaniu przez samorząd Torunia poczynań instytucji państwowych, finansowanych z budżetu, które tu mają swoje siedziby. Ta dwoistość była najbardziej charakterystyczną cechą 10-letniego okresu przejściowego między omnipotencją państwa w mieście a wyraźną przewagą, jeśli nie dominacją własności i decyzji samorządu Torunia. Także w kulturze.

Dla charakterystyki i oceny tego okresu ważniejsze jest jednak co innego: odpowiedź na pytanie, jaki był wpływ zmiany na twórczą aktywność środowisk kulturalnych miasta. Najważniejszym elementem odpowiedzi jest wyznaczenie dwu biegunów lokalnego życia kulturalnego. Jeden leżałby w centrum „urzędowym” i urzędniczym (pamiętamy, że w centrum

dwoistym), drugi jak najdalej od niego, czyli w całkowicie niezależnych, prywatnych, pojedynczych i zbiorowych inicjatywach wynikających nie tyle z etatowego zaangażowania, ile z wewnętrznej potrzeby tworzenia.

Właśnie pod hasłem „sztuki spoza centrum” Leszek Kucz i Marek Żydowicz wspierani przez liczną grupę przyjaciół zorganizowali jesienią 1989 r. wielką prezentację możliwości plastyków związanych z Toruniem, na której zgromadzili prace zarówno ludzi tworzących w centrum ówczesnych układów lokalnych, jak i emigrantów politycznych i niedawnych opozycjonistów. Wystawa nazywała się „Tumult toruński '89” a jej organizatorzy zawiązali „Fundację Tumult”. Przedsięwzięcie to zaowocowało później m.in. międzynarodowym festiwalem filmowym „Camerimage”, a jego początkom towarzyszył niebawem entuzjazm, życzliwość i poparcie z wielu stron – od władz miasta począwszy na intelektualistach skończywszy. Szybko jednak wewnętrzne niesnaski w grupie założycieli, a także spory z władzami miasta na tle przekazania Fundacji budynku dawnego zboru ewangelickiego na Rynku Nowomiejskim ostudziły wzajemne zapaly. W rezultacie „Tumult” ciężko walczył od tego czasu o każdy grosz z miejskiej kasy, a w opiniotwórczych kręgach miasta miejsce entuzjazmu dla idei fundacji kulturalnych zajął sceptycyzm.

Dekada wolności nie zaowocowała tak dużą liczbą prywatnych przedsięwzięć artystycznych, jak można się było tego spodziewać. Trwałe miejsce zdobyła na kulturalnej mapie miasta jedynie Fundacja Praktyk Artystycznych „...i”, budowana m.in. wokół „Galerii nad Wisłą” – położonej nad brzegiem rzeki skromnej posiadłości Mariana Stępaka, jednego z jej członków–założycieli. Cykliczne spotkania artystyczne nad Wisłą i w licznych galeriach miasta, a zwłaszcza doroczne wystawy wielkanoce organizowane w różnych, na ogół po raz pierwszy odkrywanych dla sztuki współczesnej miejscach to niewątpliwa zasługa tej fundacji. Konsekwentnie wspiera ona poczynania artystyczne w zakresie instalacji, działań plastycznych, swoistych happeningów, a staranny na ogół dobór nazwisk twórców i częstotliwość tych wydarzeń skłania członków grupy i jej sympatyków do prób przeciwstawiania własnej aktywności marazmowi, jaki panować ma po drugiej – urzędowej i etatowej – stronie kulturalnej barykady.

Nie jest to do końca prawda. Na drugim biegunie działo się bardzo wiele. Przyczyn tego należy szukać nie tylko w wymaganiach stawianych dyrektorom instytucji kultury, lecz także w coraz mocniej widocznym psychologicznym przymusie twórczej aktywności. Nie wszyscy się oczywiście

temu zjawisku poddawali, ale było ono na tyle znaczące, że warte odnotowania. To zapewne nie jest przypadek, że niemal równocześnie w instytucjonalnym Teatrze Horzycy i w nieformalnej grupie przyjaciół, z której powstał potem „Tumul”, kielkowały podobne projekty: odejścia od dotychczasowych form aktywności i stworzenia czegoś nowego, o dużej wadze społecznej i artystycznej, z szansą na sukces frekwencyjny.

Dyrektor teatru Krystyna Meissner uznała formułę odbywającego się w Toruniu od 1959 r. Festiwalu Teatrów Polski Północnej za wyczerpaną. W jego miejsce zrodził się „Kontakt”, którego początkiem była prezentacja w Toruniu twórczości wybitnego litewskiego reżysera Jonasa Vaitkusa. W zamyśle Krystyny Meissner Międzynarodowy Festiwal Teatralny miał być miejscem kontaktu między zaczynającym cieszyć się wolnością wschodem Europy a Zachodem, a także, a może przede wszystkim, płaszczyzną spotkania się twórców z krajów naszej strony Europy. Ważne miejsce wyznaczono tu reprezentacjom teatralnym państw, które powstały za naszą wschodnią granicą. W dużym stopniu dzięki „Kontaktowi” słowa Litwa, Estonia, Lotwa, Białoruś, Rosja czy Ukraina nie były w Toruniu tylko pustymi dźwiękami. Dla temperatury kulturalnej i intelektualnej w Toruniu ten festiwal ma szczególne znaczenie. Od 1991 r. publiczność toruńska obejrzała grubo ponad sto przedstawień z całego, bez przesady, świata. Miała też stały kontakt z czołówką teatru polskiego, gdyż organizatorzy, a zamysł pierwotny kontynuowali także po odejściu Krystyny Meissner Jadwiga Oleradzka i Andrzej Bubień, starali się prezentować Toruniowi i krytykom z zagranicy najciekawsze zjawiska polskiego teatru. Jeśli powstała, a może odrodziła się na toruńskiej polonistyce uniwersyteckiej specjalizacja teatrologiczna – impulsem był z pewnością także „Kontakt”.

Czym dla elitarnej w gruncie rzeczy kultury teatralnej jest „Kontakt” (choć ma on też swój nurt ludyczny: co roku występują tu teatry plenerowe w prezencie dla masowej widowni), tym dla wielbicieli najbardziej masowej sztuki XX wieku – kina – jest festiwal „Camerimage”. Odbywający się od 1992 r. Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych (jakiego nie ma nigdzie na świecie) ściągnął do Torunia przez ten czas kilkadziesiąt największych gwiazd kamery, reżyserów, aktorów (Sven Nykvist, John Schlesinger, Conrad Hall, Jerzy Skolimowski, Sophie Marceau, Jeremy Irons, Haskel Weksler i wiele gwiazd kina polskiego). Festiwal ma oczywiście swój nurt intelektualny – towarzyszą mu seminaria prowadzone przez najwybitniejszych operatorów filmowych, jak Vittorio Storaro czy Vilmos Zsigmond, ma swój nurt

młodzieżowy – pokazy etiud studentów szkół filmowych. Młodzież jest zresztą najwierniejszą publicznością festiwalu i wielką zasługą „Tumultu” jest skupienie wokół inicjatyw fundacji licznej rzeszy zaprzysięgłych fanów. Niewątpliwym refleksem festiwalu jest powstała w Toruniu Camerimage Film School. „Camerimage” okazał się ostatecznie największym dotychczasowym osiągnięciem fundacji, która zaczynała od wystaw. Drugi, po Tumulcie 1989, wielki pokaz plastyczny odbył się w 1991 r. i towarzyszył mu już przegląd filmowy „Droga ku nowej Europie lat 90.”, a pretekstem do niego była wystawa sztuki lat osiemdziesiątych z Austrii, Czechosłowacji, Holandii, Niemiec, Polski, Rosji i Węgier. Po raz pierwszy toruńska publiczność zetknęła się ze znaczącymi i świeżymi jeszcze zjawiskami plastycznymi z lat osiemdziesiątych i tworzącymi je artystami, z Georgiem Baselitzem i Jorgiem Imendorffem na czele. Równie znacząca była ekspozycja polska wybrana z nurtu związanego z Nową Ekspresją. Wielu widzów na długo zapewne zapamiętało wejście na wystawę w toruńskim Ratuszu – przez monumentalną „Górę” Grzegorza Klamana, metalową konstrukcję otoczoną drewnianą palisadą. Pamiętny i ważny był też wielki pokaz sztuki skandalizującego austriackiego artysty malarza i akcjonisty – Hermanna Nitscha w 1994 r., z udziałem autora, który celebrował w czasie wernisażu przedziwną liturgię sztuki, przygrywając sobie na organach.

Dziś Fundacja Tumult kojarzy się głównie z kinem (w jej siedzibie – w odremontowanym dużym nakładem sił i środków zborze powstała w połowie 1998 r. nawet kameralna sala kinowa) i w gruncie rzeczy stała się jeszcze jedną instytucją kulturalną nastawioną do sztuki raczej komercyjnie. Wypada jednak mieć nadzieję, że wróci jeszcze do wydarzeń, jakie fundowała toruńskiej widowni w przeszłości.

Dwa największe festiwale, jeden wyrosły z nurtu kultury oficjalnej i etatystycznej, drugi z opozycyjnego doń, stworzyły w Toruniu swoistą festiwalową modę. Objęła ona wszystkie praktycznie dziedziny sztuki – nawet książkę, i wynikała tyleż z chęci naśladowania, ile z rysującej się coraz wyraźniej w latach dziewięćdziesiątych tendencji do spektakularnych poczynań artystycznych i organizatorskich w kulturze. Trwale znaczenie zyskały m.in. Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek organizowane przez Bał Pomorski, Pobocza Teatru w Młodzieżowym Domu Kultury – przeznaczony dla młodych, poszukujących zespołów, Klamra – przegląd teatrów o rodowodzie alternatywnym lub studenckim w Klubie Od Nowa (UMK) nieco sztucznie wykreowana TASMA, czyli Toruńskie Artystyczne Spotkania Młodzieży Akademickiej, które w założeniu miały integrować słuchaczy

UMK, Wyższej Szkoły Oficerskiej i Wyższego Seminarium Duchownego, Letni Przegląd Teatrów Ulicznych, Festiwal Książki. Oczywiście nie w tym rzecz, że kilka edycji festiwalu „Kontakt” ma większy ciężar gatunkowy niż kilka sezonów teatralnych. Rzecz w tym, że nie tylko z punktu widzenia odbiorcy ważniejsze staje się to, co się pokazuje, niż to, co się w mieście tworzy. Moda festiwalowa sprawiła, że przedstawienia w Teatrze Horzycy konfrontowane są przez niewielką co prawda, ale opiniotwórczą część widowni z przedstawieniami najlepszych teatrów niemieckich czy rosyjskich. Wystawy wymyślane przez galerie i muzea w Toruniu muszą być co najmniej tak atrakcyjne, jak prezentacje stworzone przez najlepsze polskie galerie. Konkurencja tego typu istniała i wcześniej. W ostatnich latach jest jednak stałą cechą życia kulturalnego Torunia. I jeśli na przedstawienia pojawiających się latem w Toruniu teatrów ulicznych przychodzi stosunkowo niewielu widzów, dzieje się tak m.in. dlatego, że w czasie kolejnych edycji „Kontakt” torunianie widzieli tyle znakomitych zespołów plenerowych z zachodniej Europy i najlepsze przedstawienia z Polski, że nie bawi ich zupełnie półamatorska klaunada czy opowiadanie prostych historii z zastosowaniem ulicznych rekwizytów: te adresowane są wyłącznie do dzieci i turystów. Niezależnie od tego liczba imprez, jakie stoją w Toruniu do dyspozycji widzów w czasie każdego roku, jest imponująca. Niektóre sumują się, bo adresowane są do zbliżonych kręgów odbiorców, np. festiwale teatralne. W czasie kolejnych edycji Kontakt, Klamry i przeglądu teatrów lalek można było zobaczyć w Toruniu na przykład wszystkie chyba przedstawienia Towarzystwa Wierszalin – jednego z najciekawszych teatrów na artystycznej mapie Polski lat dziewięćdziesiątych. To w dużym stopniu dzięki tym festiwalom nikt w prowincjonalnym przecież Toruniu nie powinien czuć się w tym czasie odcięty od głównych nurtów życia artystycznego w Polsce. I jeśli polityka kulturalna władz miasta z tego okresu może budzić zastrzeżenia i opory, warto dla równowagi pamiętać i o tym efekcie. Oczywiście nie był to efekt uboczny, i działalność wieloletniego dyrektora wydziału kultury (i sportu) toruńskiego Urzędu Miejskiego, Michała Staśkiewicza, koncentrowała się w dużym stopniu właśnie na jego uzyskaniu.

Katalog nowych, powstałych po 1991 r. festiwali i przeglądów liczy kilkanaście pozycji. Upadł zaś w latach dziewięćdziesiątych tylko jeden: Ogólnopolski Festiwal Teatrów Jednego Aktora organizowany w Toruniu od 1976 r. (a wcześniej we Wrocławiu od 1966) padł w momencie, gdy pozornie przynajmniej czas dla indywidualnych inicjatyw aktorskich

był najlepszy. Zainteresowanie monodramem jednak zmalało, m.in. z braku małych prowincjonalnych klubów i świetlic, które wcześniej były niewyczerpanym źródłem codziennie nowej widowni (rekordziści grali monodramy kilkaset razy). Był to poza tym festiwal sterowany z Warszawy, przez współorganizatora, Towarzystwo Kultury Teatralnej. I to była chyba główna przyczyna końca: trudno pogodzić lokalne pieniądze z centralnymi dyrektywami. Los OFTJA wskazuje więc na to, że dla funkcjonowania instytucji czy dla ciągłości istnienia imprezy artystycznej ważne są niemal jednakowo: chęć twórców, zainteresowanie widzów i życzliwość urzędników, co wiąże się z ułatwieniami finansowymi.

Prócz OFTJA z kulturalnej mapy Torunia znikła w latach dziewięćdziesiątych pewna liczba osiedlowych, niewielkich domów kultury i klubów. Zamiast nich powstały dwa centra: Dom Muz, łączący cechy domu kultury z funkcjami impresaryjnymi, a po zakończeniu remontu Dworu Artusa – Centrum Kultury Dwór Artusa. Szczęśliwie funkcjonuje w Toruniu nie podlegający w tych latach władzom miasta Młodzieżowy Dom Kultury (w centrum), działalność prowadzą także spółdzielcze ośrodki kultury (na peryferyjnych osiedlach) i jeden zakładowy (Elana Klub), inaczej amatorski ruch artystyczny zamarłby całkowicie.

Zmiany te ilustrują tendencję do kierowania się w wyborach i decyzjach raczej kryteriami natychmiastowego, spektakularnego sukcesu oraz tworzenia władzom miejskim reprezentacyjnej oprawy niż zrozumieniem dla potrzeb edukacji i powszechnej aktywności kulturalnej. Liczba imprez, jakie stoją do dyspozycji widzów w ciągu roku, jest rzeczywiście imponująca. Daje to możliwość wyboru, ale też powoduje wrażenie inflacji, bo wśród wielości propozycji i przy słabości kryteriów wartościujących coraz trudniej odróżnić rzeczy istotne od nieudolnych podróbek. Poza tym okazuje się, że od wolności wyboru treści i formy aktywności artystycznej ważniejsze stają się pieniądze. Zbliża to sztukę i pod tym względem do realnej polityki: żadna idea nie zyska sobie wystarczającej liczby zwolenników, jeżeli się w nią nie zainwestuje. Stąd w kolejkach po pieniądze ustawiają się zarówno instytucje kulturalne, jak fundacje i indywidualni twórcy. Zaspokojeniu potrzeb tych ostatnich służy w Toruniu konkursowy system dotacji – tzw. grantów, sponsorowanych przez miasto.

Dla oceny ostatniej dekady w toruńskiej kulturze niemniej ważne od prezentacji tego, co można zobaczyć i usłyszeć jest wskazanie na to, co w Toruniu powstaje, co się tu tworzy. Odpowiedź na to pytanie jest łatwa tylko pozornie: bo ilu spośród ponad 300 „zarejestrowanych” toruńskich

artystów plastyków to ludzie naprawdę twórczy? Ilu z nich zaistniało w czasie ostatniej dekady? Obiecujące debiuty, które potem potwierdziła dojrzała twórczość, można policzyć na palcach jednej ręki. Mirosława Rochecka, która nie miała może spektakularnego „wejścia”, ale konsekwentnie buduje świat dużych porządnie namalowanych obrazów, Anna Bochenek, choć właściwie od lat tworzy wariacje wczesnych, jeszcze studenckich tematów, Danuta Ciechanowska, Dorota Liegmann, może jeszcze dwa lub trzy nazwiska. Można przypuszczać, że wielu zdolnych absolwentów Wydziału Sztuk Pięknych UMK utonęło w reklamie i w szeroko pojętej działalności komercyjnej z pogranicza sztuki, przynoszącej szybkie pieniądze. I tam jednak sukcesy odnosili raczej twórcy, którzy nie ukończyli studiów artystycznych lub debiutowali wcześniej – zwłaszcza fotograficy i graficy komputerowi. O ile bowiem zmalało zainteresowanie sztandarowymi kierunkami sztuki, o tyle rozmnożyły się np. pracownie witrażu, a na Wydziale Sztuk Pięknych UMK największym zainteresowaniem cieszą się pracownie grafiki komputerowej i technik multimedialnych. Jednak czołówka plastyki toruńskiej to nadal nazwiska wykreowane wcześniej, o ustalonej pozycji w środowisku lokalnym i ogólnopolskim. Podobnie w innych branżach artystycznych.

Literatura to od lat właściwie jedno nazwisko odnotowywane z sympatią przez media ogólnopolskie: Janusz Kryszak – poeta i znawca literatury emigracyjnej. W antologii twórczości pisarzy Getyngi i Torunia, wydanej w 1998 r. z okazji dwudziestej rocznicy partnerskiej współpracy miast, najmłodszy prezentowany autor toruński to poeta Krzysztof Ćwikliński, który debiutował na początku lat osiemdziesiątych. Dużą twórczą aktywność wykazał w latach dziewięćdziesiątych Jerzy Rochowiak – poeta, autor sztuk teatralnych i książek dla dzieci oraz licznych słuchowisk radiowych. Nawet w pop-kulturze głośne w Polsce toruńskie zjawiska: Republika, Kobranocka, Nocna Zmiana Bluesa, Tortilla Flat mają korzenie w latach osiemdziesiątych. Istotnym debiutem było pojawienie się na profesjonalnych estradach Mariusza Lubomskiego, malarza, który zaczął śpiewać, i dzięki stworzeniu oryginalnego wizerunku artystycznego i niebanalnemu repertuarowi trafił do grupy fanów zainteresowanych ambitniejszą muzyką popularną. W jazzie zaistniał Bohdan Hołownia, pianista wykształcony w Polsce i USA, znany jednak głównie amatorom tej muzyki. Zjawiskiem wartym odnotowania był renesans piwnicy artystycznej – może nie na miarę krakowskiej „Piwnicy pod baranami”. Jako pierwsza, zresztą z pomocą ówczesnego dyrektora wydziału

kultury Urzędu Wojewódzkiego Janusza Bochenka, powstała w 1993 r. w średniowiecznych podziemiach ratusza, w miejscu dawnych winiarni, „Piwnica pod aniołem”. Na co dzień pijalnia piwa, zmienia się ona często w miejsce wydarzeń głównie muzycznych, ale też teatralnych, plastycznych, fotograficznych.

Teatry ? Dobry, stabilny poziom nadany Teatrowi Horzycy przez Krystynę Meissner w latach osiemdziesiątych (i dobry, wyrównany zespół aktorów) utrzymuje się do dziś, także pod nową dyrekcją. Baj Pomorski również trzyma formę. W świecie teatru amatorskiego ewenementem była ATMA – teatr studencki pracujący nad normalnym repertuarem dramatycznym, z pewnymi sukcesami. Odejście głównego animatora zespołu, Macieja Sobocińskiego, praktycznie jednak przerwało jego rozwój. Dużo dobrego działo się w teatrach dziecięcych i młodzieżowych, co pozwala snuć ostrożne prognozy, że nie zabraknie widowni teatrowi profesjonalnemu.

Nowym zjawiskiem w muzyce był prywatny zespół kameralny Henryka Gizy „Multicamerata”. Po kilku sezonach koncertowania najpierw w Toruniu, potem w kraju, jego twórca skoncentrował się na organizacji Międzynarodowego Festiwalu Muzyki i Sztuki Krajów Bałtyckich „Probaltica”, zapraszając dotąd w sumie kilkadziesiąt zespołów kameralnych i orkiestr, często znakomitych. Toruńska Orkiestra Kameralna osiągnęła przez te lata skład małego zespołu symfonicznego i może wykonywać bardzo różnorodny repertuar. Zyskała też sobie grono stałych słuchaczy zarówno koncertów symfonicznych, jak lekkiej muzyki popularnej. Dyrektorzy Jerzy Salwarowski (dyrygent) i Marek Wakarecy też wpisali się na listę twórców festiwalu, propagując począwszy od lata 1997 r. muzykę kameralną w pięknych toruńskich wnętrzach i plenerach (festiwal Toruń – Muzyka i Architektura). Nowe było i to, że członkowie orkiestry potrafili stworzyć kilka małych zespołów kameralnych na przyzwoitym poziomie. Nareszcie też można zweryfikować obiegowe sądy o toruńskich muzykach: zarówno Multicamerata jak TOK nagrały swoje płyty kompaktowe.

W sztuce wystawienniczej po jednostkowych sukcesach jedynej profesjonalnej galerii państwowej (wówczas BWA) nastąpiła trwająca do dziś posucha (nie licząc kolejnych, bardzo dobrych edycji „Koloru w grafice”). Owe sukcesy jednostkowe to monumentalne metalowe posągi Zbigniewa Frączkiewicza rozstawione w mieście za sprawą dyrektora Ziemo-

wita Michałowskiego i serigrafie Romana Cieślewicza¹. Wystawy prowadzone z innych ośrodków, jakkolwiek ważne, nie budują bowiem świetności galerii. Jest to wykorzystanie miejsca, a nie możliwości, które to miejsce daje. W takich wystawach specjalizowała się Galeria Dyptyk, powstała po likwidacji dawnego BWA – galerii zwanej potem od budynku, który miał być jej siedzibą, Galerią Wozownia. Połączenie w jeden organizm z „dorosłą” galerią nie posłużyło najlepiej także jedynej chyba na świecie tak sprawnie działającej galerii dziecięcej. Galeria i Ośrodek Twórczości Plastycznej Dziecka rozwinęła w połowie lat dziewięćdziesiątych niebywałą sieć zagranicznych kontaktów. Kontakty trwają, ale to, co było istotą Galerii – sztuka dziecięca – dawno zeszło gdzieś na drugi plan. Na Międzynarodowe Triennale Grafiki Dzieci i konkurs „Zawsze zielono, zawsze niebiesko” przychodzi jednak tysiące prac z całego świata.

Kilka bardzo dobrych wystaw przygotowało natomiast toruńskie Muzeum Okręgowe. Najważniejszą może była wymyślona przez Michała Woźniaka „Ars Sacra” – dawna sztuka diecezji toruńskiej (powołanej w 1996 r.), na której zgromadzono najcenniejsze zabytki z terenu dawnej diecezji chełmińskiej, wypożyczone z wielu kościołów i muzeów. Dla podkreślenia ciągłości tradycji szkolnictwa artystycznego w Toruniu, gdzie na UMK znajduje się jedyny w Polsce uniwersytecki Wydział Sztuk Pięknych kształcący artystów, konserwatorów i zabytkoznawców, bardzo ważną była wystawa pt. „Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje”. Powodem jej zorganizowania było 200-lecie Katedry Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1997), skąd się toruńska szkoła artystyczna i konserwatorska wywodzi, i 50-lecie UMK (1995).

W nowych warunkach swojego miejsca szuka Związek Polskich Artystów Plastyków, który wynajął związkową galerię bankowi i organizuje w niewielkiej salce kameralne pokazy. Pomysłem na nowe czasy są konkursy na Dzieło Roku i doroczne Annale. Pomysłem twórców skupionych w powstałym w latach dziewięćdziesiątych ZPAP „Sztuka Użytkowa” jest z kolei konkurs wydawnictw reklamowych IDEA, organizowany od 1996 r.

Dziedzina, która naprawdę rozwinęła się w ostatniej dekadzie, są wydawnictwa. Jedynymi problemami do rozwiązania po upadku cenzury i końcu kłopotów z papierem i drukiem były bowiem kwestie finansowe:

¹ Annie Jackowskiej udało się pozyskać je dla Torunia razem z ich autorem, który zaszczylił wernisaż, na rok przed wielką retrospektywą zorganizowaną w warszawskiej Zachęcie.

trzeba albo zdobyć sponsora, albo sprzedać produkt. Reszta jest prosta. Boom wydawniczy objął też pozycje ważne dla kultury Torunia: nigdy przedtem nie ukazało się tak wiele albumów z widokami miasta (m.in. współczesnych autorstwa Adama Bujaka czy Stanisława Klimka, dawnych widoków – świetne albumy Steinera i dawnej fotografii). I jeśli w sztuce toruńskiej pojawiło się jakieś nowe zjawisko, dotyczy to właśnie sfery produkcji wydawniczej i poligraficznej, styku sztuki – zwłaszcza fotografii i techniki komputerowej. Tylko w tym zakresie produkty artystyczne z Torunia zostały uhonorowane najwyższymi ogólnopolskimi nagrodami (za kalendarze dla Studia Pro i Agencji Vi). Uparcie wreszcie grupa autorów i wydawców stara się utrzymać przy życiu ukazujący się od kilku lat miesięcznik – „Przegląd Artystyczno-Literacki”. Kilka tygodników i miesięczników, jakie próbowano założyć, padło po kilku numerach. PAL przetrwał dzięki dotacji miasta.

Jedną z cech bogatej (a pokazanej tu w subiektywnym wyborze) toruńskiej mozaiki kulturalnej ostatniej dekady były ostre spory personalne. Niby nic nowego, teraz jednak, dzięki rosnącej jawności życia społecznego i głębszemu zainteresowaniu mediów, przestały to być wyłącznie konflikty personalne: w coraz większym stopniu stają się one konfliktami merytorycznymi, sporami o decyzje, kierunki, koncepcje. Nie zawsze, ale coraz częściej.

Czy Toruń pomaga twórcom kultury, czy przeszkadza? Czy kultura w Toruniu sprzyja lokalnej identyfikacji mieszkańców miasta, czy jest dla nich obojętna? Na pierwsze pytanie Marek Żydowicz czy Krystyna Meissner, którą zaczął uwierać „prowincjonalizm” Torunia, skłonni byłiby pewnie odpowiedzieć, że przeszkadza, Janusz Kryszak – że pomaga. Z całą pewnością inwestowanie w substancję materialną miasta, w świadectwa jego długiej historii i wysokiej kultury sprzyja budowaniu więzi między Toruniem a mieszkańcami². Tak było zawsze i sięganie do tradycji jest tylko tego potwierdzeniem. Nowe jest to, że obok Mikołaja Kopernika jako wyróżniki miasta próbuje się podawać nazwy zadomowionych tu festiwali:

²Tu zresztą, w zasadach finansowania prac konserwatorskich, nastąpiła prawdziwa rewolucja, choć czasy dla konserwatorów – paradoksalnie – stały się cięższe. Miasto jednak, pomne hanzeatyckiej tradycji, stara się dbać o nobliwy, kupiecki wygląd. Dotyczy to także odradzania się sztuki projektowania i kształtowania przestrzeni. Nie tylko nowe kościoły dają świadectwo umiejętności architektów, także budynki mieszkalne, banki itp.

„Kontakt” i „Camerimage”. Ostatnio takim wyróżnikiem stał się fakt wpisu na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Wpis ten wynikał raczej ze starań poprzednich pokoleń, jednak dbałość o przywracanie gotykowi wieżyczek, złoceń i kolorów też jest działaniem w sferze kultury, a tu między kulturą materialną a niematerialną odległość jest dość niewielka.

Dbałość o wydobywanie starego piękna z mroku to budowanie wizerunku miasta. Podobną funkcję pełni reprezentacyjnie pojmowana kultura – wpływa na image. Jednak bez zaplecza, bez bardzo szerokiego budowania możliwości tworzenia i odbioru kultury efekt jest ten sam, co malowanie zabytkowych fasad bez prowadzenia prac konserwatorskich. W konfliktach wokół toruńskiej kultury w latach dziewięćdziesiątych, o których można tu było tylko marginalnie wspomnieć, chciałbym widzieć właśnie poszukiwanie równowagi między spektakularnymi fajerwerkami a wartościami.

Kościół Świętej Anny w Podgórzu

Karola Ciesielska

O Podgórzu, mieście wyrosłym na wysokim lewym brzegu Wisły, naprzeciwko Torunia i przeciw niemu, pisano dotąd niewiele. Pierwszy, obszerniejszy artykuł poświęcony dziejom tego miasta wyszedł spod pióra Ireny Janosz-Biskupowej¹. Ona też jest autorką artykułu dotyczącego prehistorii Podgórza, czyli dziejów Dybowa-Nieszawy, kupieckiej osady dwukrotnie rozpoczynającej życie pod dybowskim zamkiem i dwukrotnie stąd usuwanej².

Podgórz jest owocem drugiego przeniesienia poddybowskiej osady. Stało się to na usilne nalegania torunian w 1555 r. Mocą dokumentu Zygmunta Augusta, wydanego 19 maja tegoż roku, mieszkańcy otrzymali polecenie przeniesienia się na nieodległy, wysoki brzeg Wisły. Tam też założyli miasto nazwane Podgórzem.

W dotychczasowej literaturze dotyczącej Podgórza nie wszystko co można znaleźć w źródłach, choć daleko niepełnych, zostało wykorzystane. Są problemy zaledwie tknięte bądź w ogóle pominięte i niewątpliwie badacze, interesujący się przeszłością obecnej lewobrzeżnej dzielnicy Torunia, jeszcze długo drażyć będą liczne tematy i penetrować zasoby archiwalne, by wydobyć z nich nowe fakty i pogłębić wiedzę o już znanych.

Jednym z takich „tematów” są podgórskie świątynie. Źródła przekazały wiadomości o dwóch: kościele parafialnym św. Anny oraz kaplicy św. Stanisława. Pomijamy tu kościół poreformacki Świętych Piotra i Pawła, wzniesiony w 1644 r., o którym pisała J. Puciata-Pawłowska³,

¹I. Janosz-Biskupowa, *Dzieje miasta Podgórza (1555-1938)*, Zapiski Historyczne, t. 28, 1962, z. 3, s. 359-391. Tamże wcześniejsza literatura.

²I. Janosz-Biskupowa, *O położeniu i przeniesieniu Nieszawy (Z dziejów handlu wiślanego w XV wieku)*, Zapiski TNT, t. 20, 1955, z. 1-4, s. 167-195.

³J. Puciata-Pawłowska *Poreformacki kościół św. Piotra i Pawła na Podgórzu pod Toruniem*, [w:] *Księga pamiątkowa 75-lecia Towarzystwa Nau-*

oraz XIX-wieczny kościół ewangelicki. Tematem obecnego artykułu jest kościół parafialny św. Anny.

Pierwsze wzmianki o kościele w Podgórzu pochodzą z 1582 r. W wizytacji archidiaconatu włocławskiego, przeprowadzonej tego roku, znajduje się informacja o potrzebie budowy kościoła. Inicjatywa wyszła od witryków, którzy oceniając zniszczenie dybowskiego kościoła parafialnego (w 1570 r.), zgodnie uznali konieczność budowy nowego kościoła w mieście, w miejscu wysokim, ale nie stromym. Dowiadujemy się poza tym, że złożony był już nawet budulec z rozebranego drewnianego kościoła w Karnkowie. Było go jednak za mało. Zdania dotyczące lokalizacji kościoła były wśród mieszczan podzielone. Jedni proponowali skraj miasta przy drodze publicznej do Gniewkowa, inni kraniec przeciwny, ku Toruniowi. Wizytujący natomiast uznali za konieczne wysłanie komisarzy, którzy wybraliby odpowiednie miejsce i stwierdzili, że zadania tego nie należy powierzać mieszczanom, jeśli chcą, aby kościół powstał zgodnie z prawem⁴.

Dwa lata później, w 1584 r., wydali wiele dyspozycji. Polecali, aby wykazana była prawdziwa troska co do przeniesienia świątyni i odpowiedniego jej posadowienia w wyznaczonym miejscu. Aby przedłożone zostało pozwolenie na okres jednego roku na odprawianie mszy w kościele jeszcze nie konsekrowanym, aby baptysterium było zamknięte, metryki chrztów i ślubów były prowadzone, a pacyfikał odzyskany. Proboszcz miał zabiegać o budowę oraz został napomniany, ażeby poznał swoje owieczki i umiał oddzielić „heretyckie kozły” od katolików. Natomiast obywatele zobowiązani zostali do złożenia rachunku ze sprzedaży

kowego w Toruniu, Toruń 1952, s. 185–204, K. Ciesielska, *Inwentarze kościoła Świętych Piotra i Pawła oraz klasztoru reformatów w Podgórzu z lat 1817 i 1834*, Rocznik Toruński, t. 24, 1997, s. 201–225.

⁴*Monumenta Historica Dioeceseos Wladislawiensis* (cyt. MHDW) z. 9, 1900, s. 70. Mowa o zniszczeniu przez powódź kościoła św. Mikołaja w Dybowie, a potem: „sed in oppido in domibus vitricorum, propterea vellent aliam aedificare ecclesiam in oppido, loco montoso non declivi, et habent robora ecclesiae antiquae in Karnków, que non sufficiunt. Dissentiunt autem de loco. Velunt oppidani aedificare hoc templum in fine oppidi penes viam publicam versus Gniewkow. Alii vero contentunt, ut sit in altera parte, fine oppidi versus Thorun. Uterque loci situs commodissimus”, oraz s. 123: „Mittantur commissarii, qui eligant locum commodiorem pro aedificanda ecclesiae, neque id oppidanis, cum sit iuris novum aedificium fiat, opera danda”.

monstrancji⁵. Wreszcie miały być odzyskane dwa dzwony przetrzymane przez młynarza Filipa z Wierdzelewa⁶.

W roku 1598, a więc równo 400 lat temu, wizytator mógł już zapisać, iż niedawno, dzięki pomocnym dłoniom pobożnych wiernych, kościół został zbudowany. Nie miał jeszcze nazwy i zapewne – jak zapisano – nie był konsekrowany, ale biskup pozwolił na odprawianie w nim nabożeństw⁷. O samym budynku kościoła wizytator nic nie napisał. Wymienił tylko nie uszkodzony portatył w ołtarzu głównym i brak w nim malowideł, oprócz jednego na papierze. Kielich, chrzcielnica i szaty liturgiczne były zadbane. Był cmentarz grzebalny, a świątynia solidnie zamknięta. O księgach metrykalnych zapisano, że nie są spisywane.

Plebani jeszcze nie było, a szkoła i dom prebendarza znajdowały się pomiędzy domami mieszczan. Nie było również przytulku, ale na jego budowę złożone były już legaty na sumę 50 florenów⁸.

Proboszczem był Szymon Świeczycki, scholastyk kruszwicki, który nie mieszkał na miejscu, a kościołem z jego polecenia administrował jako prebendarz V. Gregorius z Koła, który jednak obowiązki swoje zaniedbywał. Otrzymywał od proboszcza wynagrodzenie w kwocie 20 florenów rocznie, z czego 5 przeznaczzone było dla nauczyciela.

W niedziele i święta odprawiana była msza śpiewana, dwa razy w tygodniu, a czasem tylko raz, msza cicha (czytana). Katechizm czytany był rzadko, dekalog bywał śpiewany, ale Bogarodzica nie.

Do parafii należały: Podgórz, Nieszawa Dalsza (zapewne mowa o

⁵MHDW, z. 22, 1902, s. 157: „Ineatur seria cura de templo hoc transfendo et recte stabiliendo in locum designatum. Prorogatur indultum missas celebrandi ad annum in ecclesia non consecrata”.

⁶Filip z Wierdzelewa, był synem fundatora 3 dzwonów dla kościoła św. Mikołaja. Dzwony te w 1570 r. porwane zostały w czasie powodzi przez wody Wisły, a Filip wyłowił je i zatrzymał, oddając na przechowanie niejakiemu Oprzali, mieszczaninowi toruńskiemu, MHDW, z. 22, 1903, s. 78–79, 157. W zachowanych przekazach Filip występuje jako „Zwierdzielowy” bądź „z Wierdzielowy”. Wierdzew leżał u ujścia rz. Zielonej do Wisły.

⁷MHDW, z. 21, 1901, s. 184: „Ecclesia Dyboviensis [to często spotykane mylenie nazw Dybowa–Nieszawy i Podgórza, por. I. Janosz–Biskupowa, *O przeniesieniu Nieszawy*, s. 186–187] iurispatronatus Regiae Maiestatis, nuper adiutricibus manibus fidelium piorum exaedificata, absque titulo, quippe nondum consecrata, facultas tamen a Rmo Dno Episcopo feliciter moderno concessa in ea celebrandi”.

⁸Jw., s. 185–186.

Wielkiej Nieszawce), Nieszawka, Kozibór, Staw (Stawki), Rudak, Dybów oraz młyny – Kąkol, Filip, Chrzast (!), Rugieca, Duliniewo, Jasień, Jarzmow. Parafii podlegał kościół filialny w Orłowie.

Bogate było – niewątpliwie przejęte z kościoła zamkowego w Dybowie pw. św. Mikołaja – wyposażenie kościoła, na które składały się: 4 srebrne kielichy, w tym 2 pozłacane, krzyże srebrny i miedziany, 2 małe srebrne pacyfikaly, srebrna monstrancja z pozłacanym melchizedechem, cynowe tabernakulum (arca), 9 ornatów, w tym jeden złocony, 4 kapy, w tym jedna czarna używana w czasie wielkiego postu, oraz wiele sztuk różnej kościelnej „bielizny” (pallae, mantilia, corporalia, 2 szczytynki (!), jedna z adamaszku). Szaty liturgiczne poświęcił toruńczy dominikanie.

Dalej wymienione są: miedziany wieniec wiszący przed tabernakulum i rzucający nań światło, 2 pary cynowych kandelabrow, a z ksiąg rzymski mszał, gnieźnieńska księga z przepisami obrzędów kościelnych oraz gradual, antyfonarz i psalter⁹.

Dochód kościoła stanowiła dziesięcina z gruntów podgórszych oraz z dwóch młynów – Kąkola i Chrzaszczka.

Dla wielu następnych dziesiątków lat brak wiadomości źródłowych zarówno o mieście, jak zwłaszcza o kościele. Także w znanej lustracji starostwa dybowskiego z 1661 r., przeprowadzonej po wojennych zniszczeniach i pożarze, nie ma informacji o kościele. Dowiadujemy się jedynie, że w mieście z dawnych 50 pozostało już tylko 20 domów¹⁰. Kościół najprawdopodobniej nie ucierpiał. Cztery lata później na 51 domów 20 było nie zamieszkanymi. O kościele źródła nadal milczą. Jest tylko wzmianka, że piekarze obligowani są płacić proboszczowi kościoła św. Anny, zamiast dziesięciny, meszne według zwyczajnego wymiaru. Powołano się przy tym na erekcję¹¹. Niestety, dokument ten nie zachował się.

Niewiele ponad sto lat później, w 1771 r., w mieście było 35 drewnianych domów, w tym 2 puste, 35 również pustych placów oraz ratusz, browar i młyn o jednym kole. Wymienione są także kościół z plebanią i 2 domki dla mieszkańców. Być może dla organisty i kościelnego. Do kościoła należał mały ogródek¹². Brak innych szczegółów.

⁹ Jw., s. 186–187.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej cyt.: AP Tor.), Cla i akcyza 7, s. 171–173; *Die Lustration der Starostei Dybow im Jahre 1661*, Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn, H. 17, s. 43.

¹¹ AP Tor., Akta miasta Podgórzka (cyt. AmP), 37, k. 32 v.

¹² AP Tor., Cla i akcyza 7, k. 23.

Lustracja starostwa, przeprowadzona 25 kwietnia 1783 r., przekazała nieco więcej informacji o kościele. Był to budynek drewniany, kryty prawdopodobnie dachówką (mit Flachwerk gedekt), wymagający, podobnie jak plebania, naprawy. W średnim stanie natomiast był drugi, znajdujący się obok dom. Kościół, poza małym ogródkiem, nadal nie posiadał żadnych gruntów¹³.

Wizytacja kościoła, przeprowadzona 12 października 1808 r. na polecenie biskupa przez miejscowych wizytatorów, przyniosła dalsze szczegóły¹⁴. Drewniany kościół, usytuowany na piaszczystym gruncie przy poznańskim trakcie, wybudowany został w 1651 r. dzięki hojnej kolekcji obywateli miasta. Jest to ważna informacja, gdyż dowiadujemy się z niej, że nie mógł to być kościół pobudowany w końcu XVI w., w którym w 1598 r. odprawiano już nabożeństwa. Kiedy i z jakiej przyczyny przestał istnieć, źródła nie podają. Może po prostu uległ zniszczeniu. Jest bowiem prawie pewne, że został wzniesiony ze starego budulca, pochodzącego z rozebranego kościoła w Karnkowie. Budulec taki znajdował się w Podgórzu już w 1582 r.

We wspomnianej wizytacji czytamy: „Ten kościół popada ruinie, przyciesi pod nim nadpsute, w zamkach ściany nadpróchniałe, dachem miejscami ciecze. Wewnątrz dosyć jest przystojnie odmalowany”. W kościele było 5 „przystojnych” oltarzy, wszystkie z portatyłami, ceglana posadzka wymagała naprawy. Na drewnianym chórze były dość dobre „podorganki”. Zakrystia, również z drewna, ciemna (bez okien?), miała dobre zamknięcie. Wieżę z sygnaturką niedawno zreperowano, dzwonnica bez wieży, na niej 2 duże dzwony, trzeci uszkodzony (bez ucha). Plebania dosyć „przystojna” została przez Francuzów zrujnowana, a koszt jej remontu oszacowany został na najmniej 100 talarów. Cmentarz miał nowy płot, ale Francuzi rozebrali go z przeznaczeniem na most toruński.

Opis ten, najszczegółowszy z zachowanych, nie oddaje wyglądu zewnętrznego kościoła. Pewną pomocą, mogącą dać wyobrażenie o jego bryle i wyglądzie zewnętrznym, jest obraz nieznanego malarza pt. *Kazanie na łodzi*¹⁵. Przedstawia on m.in. lewy brzeg Wisły z zamkiem dybowskiem, kościołem zamkowym św. Mikołaja, kościołem klasztornym ojców Reformatów na wzgórzu oraz kościołem św. Anny. Obraz pochodzi z 1671 r., a więc powstał 20 lat po wybudowaniu interesującego

¹³ AP. Tor., AmP 37, k. 45.

¹⁴ Jw., k. 80-81v; zob. aneks.

¹⁵ Obraz ten znajduje się w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu.

nas tutaj kościoła, rzecz tylko w tym, czy autor przedstawił na obrazie rzeczywisty i dokładny jego wygląd, czy tylko przybliżony. Mógł do niego nie przywiązywać większej wagi, malując w oddali niewielki obiekt. Wątpliwości nasze mogą mieć pewne uzasadnienie, gdyż – jak twierdzi Z. Kruszelnicki, autor artykułu poświęconego temu obrazowi – np. zamek dybowski został namalowany niezgodnie z prawdziwym wyglądem¹⁶, co zresztą można jeszcze dziś udowodnić. Jak było w przypadku kościoła św. Anny, już się nie dowiemy. Kościół jest na obrazie dość znacznie oddalony od klasztoru i kościoła Reformatorów oraz usytuowany nieco niżej. Oddalenie to jest zgodne z przekazem źródeł pisanych, które wyraźnie stwierdzają, iż kościół „jest na końcu miasta Podgórze [...] na trakcie poznańskim”¹⁷. Mógł to być teren obecnego starego cmentarza przy ul. Poznańskiej. Na obrazie kościół, łącznie z dachem, jest czerwony, co sugeruje, że był z czerwonej cegły, ze źródeł pisanych wiadomo jednak, iż był drewniany. Powodem tej rozbieżności mogła być chęć plastyczniejszego przedstawienia małego obiektu, jakim był kościół, na szerszym tle szarego pejzażu. Trudno bowiem posądzać autora obrazu o aż taką nieznamość szczegółów przedstawianego krajobrazu i znajdujących się tam budynków. Kościół jednonawowy – jak oceniał Z. Kruszelnicki – ma sygnaturkę, o której wspomina też wizytacja, oraz od zachodu (na rysunku Steinera od wschodu) niższą od nawy głównej apsydę z krzyżem na szczycie, w której znajdowało się niewątpliwie prezbiterium. Dach wysoki, bardzo stromy, na apsydzie sięgający najprawdopodobniej do samej ziemi. W wizytacji jest mowa o ciemnej zakrystii, może właśnie tam się znajdowała. W ścianie bocznej widać dwa okna. Na szczytowej ścianie wschodniej, w której znajdowały się drzwi wejściowe, widoczne są dość strome schody. Stąd wniosek, iż posadzka posadowiona była znacznie wyżej poziomu gruntu.

Na obrazie nie widać dzwonnicy, a musiała być sporych rozmiarów – mimo braku wieży – skoro mieściły się w niej dwa duże dzwony, a niewykluczone, że było również miejsce na trzeci, ten, który w 1808 r. miał urwane ucho. Warto przy okazji dodać, że w 1817 r. dzwony (nie

¹⁶Z. Kruszelnicki, *Toruń na obrazie panoramicznym „Kazanie na łodzi” z 1671 r.*, Rocznik Toruński, t. 18, 1988, s. 164.

¹⁷AP Tor., AmP 37, k. 80. Por. rysunek J. F. Steinera przedstawiający lewy brzeg Wisły z Dybowem i Podgórzem, *Toruń i miasta ziemi chełmińskiej na rysunkach Jerzego Fryderyka Steinera z pierwszej połowy XVIII wieku (tzw. Album Steinera)*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1998, s. 57, 194.

podano ile), ważące około 1 cetnara, znajdowały się u burmistrza na przechowaniu, ale częściowo były przez ogień stopione¹⁸. Nie zostały więc przed pożarem usunięte. Nie jest wykluczone, że były to te same dzwony, które w czasie powodzi w 1570 r. porwały wody Wisły, a wyłowił je i zagarnął Filip z Wierzelewa, syn ofiarodawcy tychże dzwonów kościołowi św. Mikołaja w Dybowie¹⁹. Wszak kościół podgórski przejął po nim obowiązki parafialne oraz wyposażenie.

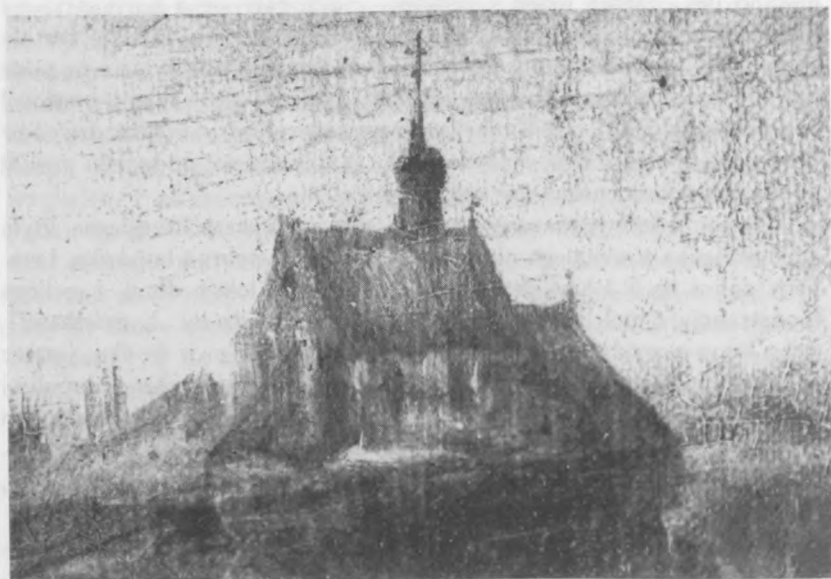
Bogate było wyposażenie kościoła w sprzęt i szaty liturgiczne. Była więc sukienka z wielkiego ołtarza z koronkami i srebrną lamówką, i srebrny galon na 4 łokcie oraz drugi, złoty, na 2 łokcie długi, i srebrna monstrancja z melchizedechem, nowy krzyż wysadzany „kamuszkami”, duży krzyż z wyzłacanymi „osóbkami” i relikwiarzem w środku, jeszcze jeden pozłacany relikwiarz, srebrne pozłacane korony, srebrne ampulki i takiż tarybularz, liczne srebrne wota oraz srebrna lampa z jedwabnym „kutasem”. Wszystkie wymienione przedmioty – jak zapisali wizytatorzy – były legatem podgórskich piowarów. Fakt ten stał się powodem, jak niżej pokażemy, wielu nieporozumień.

Było również 12 ornatów – 4 białe z rekvizytami, 1 fioletowy z rekvizytami, 2 zielone, 3 czerwone, 2 czarne, poza tym kapy, komże, alby, korporał, obrusy i inna kościelna „bielizna”. Były cynowe lichtarze, duże i małe, cynowe ampulki, takiż lawaterz (dzbanuszek i miseczka do mycia rąk podczas mszy świętej), naczynia na oleje święte, puszkki na hostie, kociołek miedziany do święconej wody, różne dzwonki, żelazna forma do wypiekania opłatków i cyrkul do wykrawania hostii, zielona chrzcielnica i inne przedmioty, których przeznaczenia już dzisiaj nie znamy. Wymienione są także 2 duże mszały i tyleż „relikwialnych”, po jednej księdze chrztów, ślubów i zgonów oraz mosiężny tłok kościelnej pieczęci. Przy kościele działały 4 bractwa, niestety nie podano ich nazwy. Udzielano 8 odpustów rocznie.

Do parafii należały: Podgórz, Piaski Duże i Małe, Majdany, Kępa i Podzamcze (teren Dybowa), 4 młyny (nie podano ich nazwy), Wielka i Mała Nieszawka oraz „wsie heretyckie” Stawki, Rudak, Czerniewice, 2 kępy (zapewne Kozieniecka i Strzębska), Kozibór, Duliniewo i Cierpisz(ewo), których mieszkańcy zobowiązani byli chrzty i śluby odbywać w Podgórzu.

¹⁸ AP Tor., AmP 646, k. 8 v.

¹⁹ MHDW, z. 22, 1903, s. 78–79, por. przyp. 6.



Kościół św. Anny. Fragment obrazu „Kazanie na łodzi”, 1671 r.
Muzeum Okręgowe w Toruniu (fot. B. Swobodzińska)

Dalej dowiadujemy się, że do probostwa należało 60 zagonów ziemi, położonej na piaszczystych górach, na których nic nie uprawiano, gdyż zbiory były mniejsze od wysiewu. Za plebania, na górze i na dole, był ogródek oraz kawałek łąki, poza tym 2 ogródki szpitalne, z których dochód przeznaczany był na utrzymanie ubogich. I tu nasuwa się pytanie, co było z przytulkiem, na którego budowę w 1598 r. zebranych było 50 florenów, a o którym żadne ze źródeł nie wspomina.

Inwentarza żadnego „mniejszego” nie było. Narzekano na brak drewna na opał i budowle.

Wpływy z dziesięciny były niewielkie. Czerniewice płaciły 20 złotych polskich, Rudak 12, Duliniewo 4, Kępa Kozieniecka 4 i Kępa Strzębska 2. Miał jednak kościół i wierzytelności. Na dobrach Krzywosądza ciążyło 600 talarów, które dawny właściciel pożyczył na 5%, a nowy właściciel płacił zaledwie 3 złote polskie i 15 groszy. Podgórzanie zadłużyli się u proboszcza na 500 tynfów, od której to sumy winni płacić rocznie 40 tynfów na reperację kościoła, ale od dawna nic nie płacili.

Trudny okres wojen napoleońskich nie pozostał bez wpływu na losy Podgórza. W styczniu 1813 r. marszałek Francji Louis N. Davout, przygotowując Toruń do obrony przed armią rosyjską, polecił spalić wszystkie toruńskie przedmieścia, łącznie z Dybowem i Podgórzem. Ludność otrzymała zaledwie 2 godziny na opuszczenie domów i ratowanie dobytku²⁰. Podgórz spalony został 21 stycznia. Spłonął również kościół i prawdopodobnie oba domki koło niego. Ocalał natomiast, choć zdevastowany, budynek plebanii. Z późniejszych sprawozdań, składanych władzom powiatowym, wynika, iż wraz z kościołem spalona została także stajnia, a ocalały budynek plebanii był w 1827 r. zniszczony i nie nadawał się już do remontu. Dzierżawił go wraz z ogródkiem za 20 talarów Michał Sieczmański, robotnik zatrudniony na dniówkę²¹. Z 1835 r. pochodzi wiadomość, iż opuszczony, zbudowany w konstrukcji zrębowej (Schurtzwerk) budynek, położony przy cmentarzu, był własnością kościoła św. Anny²². Czy był to jeden z dwóch wymienionych w 1808 r. domków, trudno powiedzieć. O trzecim nie wspomina żadne inne źródło. Jego usytuowanie przy cmentarzu jest dla nas pośrednim wskazaniem miejsca, na którym mógł znajdować się kościół. Przed spaleniem miasta rozebrany został nowy plot wokół cmentarza, jego odbudowa postępowała opornie i ciągnęła się po lata sześćdziesiąte²³.

Zanim jednak doszło do spalenia kościoła zabezpieczone zostało najcenniejsze jego wyposażenie – naczynia liturgiczne, obrazy, chorągwie, księgi metrykalne, chrzcielnica. Kiedy zostały wywiezione, można tylko śnuc przypuszczenia. Naczynia liturgiczne były jeszcze w kościele w czasie jego wizytacji w październiku 1808 r. Podobnie chrzcielnica i dzwony. Nie było natomiast obrazów olejnych i chorągwi. Zapewne już wcześniej oddane zostały na przechowanie do klasztoru Reformatów, gdyż wymienione zostały w inwentarzu kościoła Świętych Piotra i Pawła, spisany w styczniu 1817 r. w związku z planowaną kasatą klasztoru²⁴. W

²⁰J. Staszewski, *Dzieje wojenne Torunia od roku 1794 do 1815*, [w:] *Dzieje Torunia*, pod red. K. Tymienieckiego, Toruń 1933, s. 229–230; S. Cackowski, *Pierwszy okres zaboru pruskiego i Księstwo Warszawskie (1793–1815)*, [w:] *Toruń dawny i dzisiejszy*, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań–Toruń 1983, s. 325–326.

²¹AP Tor., Landratsamt Thorn 1191 nlb. – pismo z 1827 r.

²²AP Tor., AmP 652, s. 95.

²³Jw., 652 nlb.

²⁴K. Ciesielska, *Inwentarz kościoła Świętych Piotra i Pawła*, s. 201–225.

rubryce „Bemerkungen” przy jednej z pozycji inwentarza znajduje się następujący wpis: „Es befindet sich auch in der Kirche ein Taufstein, mehrere auf Leinwandt gemalte heilige Bilder und 3 Fahnen. Alle diese sind nur deshalb nicht im Inventarium genommen worden, weil selbige der St. Annen Kirche gehören und hier bloss asservirt wurden”²⁵. W innym miejscu, jako własność kościoła św. Anny, wymieniono jeszcze mały srebrny krzyż²⁶. Przedmioty te musiały trafić do klasztoru wcześniej, niezależnie od skrzyni zawierającej srebrne naczynia liturgiczne. Te bowiem nie zostały dopisane do sporządzanego w styczniu 1817 r. inwentarza.

Jeśli chodzi o kilka malowanych na płótnie obrazów, to najprawdopodobniej były to obrazy z pięciu ołtarzy, ale tylko jeden z nich został nazwany, mianowicie obraz przedstawiający św. Annę. Z innych przekazów wiadomo, że nie był to obraz – jak należałoby się spodziewać – z wielkiego ołtarza, lecz z ołtarza cechu piwowarów²⁷.

Bardziej skomplikowana okazała się sprawa kościelnego srebra. W wizytacji z 1808 r. wszystkie srebrne przedmioty znajdujące się w kościele wykazane zostały jako legaty podgórskich piwowarów, co stało się powodem późniejszych nieporozumień. Spis obejmuje 25 pozycji (por. aneks). Naczynia te w bliżej nie ustalonym czasie, ale jeszcze przed spalaniem kościoła, zostały oddane na przechowanie w bezpieczniejszym miejscu. Depozytariuszem był urząd starosty w Dybowie, ale miejscem przechowania ceka w klasztorze Reformatów. I to właśnie miejsce przechowania sprawiło, iż jedne źródła mówią o zdeponowaniu sreber na zamku dybowskim, inne, że w celi gwardiana klasztoru Reformatów²⁸.

W dniu 3 lutego 1817 r., w obecności przedstawicieli władz Torunia, Podgórze, Urzędu Domenalnego i rady parafialnej, sprawdzone i spisane zostały srebra należące do kościoła św. Anny, do których rozszczenia zgłaszał cech piwowarów. Srebra po sprawdzeniu (dysponowano pewnie jakimś spisem) złożono do skrzyni, opatrując ją pieczęciami miasta Podgórze i Urzędu Domenalnego. Skrzynię, jako komisarz Rejencji w Kwidzynie, przejął G. Mellien i złożył w miejskim depozytorium w

²⁵ Jw., s. 210, 211.

²⁶ Jw., s. 214.

²⁷ AP Tor., AmP 646, k. 9–11, 20. Wymieniony jest również obraz, który noszono w czasie procesji.

²⁸ AP Tor., AmP 646, k. 2, 8 v, 20.

ratuszu²⁹. Sporządzona przy tej okazji specyfikacja obejmuje 18 pozycji, pokrywających się w większości ze spisem z 1808 r. Na końcu spisu zamieszczono informację, iż proboszcz kościoła w Orłowie zabrał dobry, pozłacany kielich należący do kościoła św. Anny, wstawiając na jego miejsce inny, gorszy³⁰.

Parę miesięcy później, na żądanie władz Torunia, pragnących dostarczyć Rejencji materiałów niezbędnych do wydania postanowienia w sprawie sreber, Magistrat podgórski sporządził specjalne, bardzo szczegółowe zestawienie. Opracowane zostało w rubrykach ściśle określonych przez Toruń³¹. I w tym specjalnym zestawieniu, choć noszącym datę 16 czerwca 1817 r., znajdują się interesujące nas srebra oraz informacje o innych przedmiotach z wyposażenia spalonego kościoła. W zestawieniu znajdują się przedmioty nie występujące w poprzednich inwentarzach oraz informacje o ich stanie ówczesnym i losach. Dowiadujemy się zatem o zniszczeniu 12 ornatów, stopieniu się od ognia dzwonów – nie wszystkich, gdyż w innej rubryce czytamy o ich uratowaniu przez burmistrza. Dzwony tylko częściowo były stopione. Informacja o chrzcielnicy nie jest pewna, gdyż adnotacja, że znajduje się w klasztorze, została skreślona. Podobnie przedstawia się sprawa obrazów. Zapisano jedynie, że obraz św. Anny znajduje się w kościele w Orłowie, a pieczęcie i księgi metrykalne w klasztorze. W bliżej nie znanym czasie księgi znalazły się w posiadaniu rady parafialnej, która 30 marca 1834 r. przekazała je członkom nowo wybranej rady. Podobnie, na polecenie landrata, postąpiono 28 maja tegoż roku z wszystkimi aktami kościoła³².

Nadal w zawieszeniu pozostawała sprawa kościelnych sreber, przechowywanych w toruńskim ratuszu. Ich zwrotu domagali się piwowarzy, a nie dysponując dokumentami potwierdzającymi ich własność, zbierali oświadczenia członków cechu, przedstawiali spisy sporządzone na ich podstawie, tłumacząc, iż srebra używane były do „przystrojenia” ołtarzy – wielkiego i św. Anny. Wszystko bezskutecznie. Tymczasem

²⁹ Jw., k. 2–2 v, 5–5 v, 8 v. W latach 1815–1819 Podgórz wchodził w skład tzw. nowych terenów, którymi jako komisarz Rejencji zarządzał prezydent Torunia, K. Ciesielska, *Ustrój i organizacja władz i kancelarii miasta Torunia w latach 1793–1919*, Warszawa 1972, s. 43.

³⁰ AP Tor., AmP 646, k. 3.

³¹ Jw., k. 4–5, 8–9.

³² AP Tor., AmP 652, s. 57, 61–62. Akta te, niestety, nie zachowały się.

zarówno toruński Magistrat, jak landrat i sama Rejencja, podejrzewając roztrwonienie kościelnego majątku, domagali się coraz to dokładniejszych spisów oraz opisu sreber, co zresztą – choć opornie – było dostarczane. Wyjaśnień udzielali również proboszcz filialnego kościoła w Orłowie, ks. dziekan z Grabii, gwardian reformatów i członkowie rady parafialnej³³.

W grudniu 1824 r. srebra zostały oszacowane przez złotnika Henryka Clausena na sumę 321 talarów 3 gr³⁴. W 1843 r. landrat apelował do rady parafialnej, aby przedstawiła propozycje dotyczące sreber. Rok później zapadła ostateczna decyzja. Srebra, o które zabiegał cech piwowarów, jako dar cechu dla kościoła są tegoż własnością³⁵. Tak więc po wielu latach wrócić miały do prawego właściciela, kościoła parafialnego w Podgórzu, którym w owym czasie był kościół poklasztorny pod wezwaniem Świętych Piotra i Pawła. W czerwcu 1844 r. Rejencja zaproponowała podział sreber na potrzebne kościołowi i takie, które można sprzedać. We wrześniu następnego roku ustalono termin licytacji³⁶. Niestety wyników nie znamy. Przed ostatecznym przekazaniem landratura oddała srebra do naprawy złotnikowi Plengerothowi, któremu za wykonaną pracę zapłacono pieniędzmi uzyskanymi ze sprzedaży nieprzydatnych sreber.

Przekazanie sreber odbyło się 26 lipca 1848 r., a przejmował je przewodniczący rady parafialnej kupiec A. Janowicz³⁷. Z 25 pozycji wymienionych w inwentarzu z 1808 r. po 40 latach wróciły zaledwie: krucyfiks z wielkiego ołtarza, pacyfikał, kadzielnica, lampa wisząca, talerz z dwiema ampulkami, pozłacany kielich z pateną, wystrój wielkiego ołtarza (2 aureole i tyleż koron). Co stało się z monstrancją z melchizedechem i innymi cennymi naczyniami, nie wiadomo. Czyżby tak wiele przedmiotów uległo zniszczeniu, że tylko nadawały się do sprzedaży (jako złom?). Monstrancja jeszcze w czerwcu 1817 r. figurowała w specjalnym zestawieniu sporządzonym dla potrzeb Rejencji³⁸.

Rozliczenia z dochodów parafii oraz spłat wierzytelności, zaległych

³³ AP Tor., AmP 646, k. 6–11, 20.

³⁴ Jw., k. 21 v.

³⁵ Jw., k. 22–22 v, 27.

³⁶ Jw., k. 30, 32.

³⁷ Jw., k. 33.

³⁸ Jw., k. 8 v.

dziesięcin i odsetek, trwały wiele lat. A dłużnicy, np. mieszczanie podgórcy, tłumaczyli się, iż nie pamiętają czy w ogóle i ile są winni³⁹.

I na koniec krótkie podsumowanie. Pierwszy kościół św. Anny, zbudowany około 1598 r., przestał istnieć przed 1651 r., przyjąć więc można, iż przetrwał około 50 lat. Drugi, zbudowany w 1651 r., miał w chwili spalenia 162 lata. Nie odbudowano już w Podgórzu kościoła pod wezwaniem św. Anny. Rolę kościoła parafialnego przejął poklasztorny kościół Świętych Piotra i Pawła, a w samym budynku klasztornym znalazła pomieszczenie m.in. szkoła. Budynki kościelne zmieniały się, ale parafia w Podgórzu trwa nadal i w 1998 r. przypadało 400-lecie jej istnienia.

Aneks

Podgórz, 12 X 1808

Wizytacja kościoła św. Anny w Podgórzu przeprowadzona na polecenie administratora generalnego diecezji kujawskiej i pomorskiej biskupa Feliksa Łukasza Lewińskiego przez ks. Józefa Męczyńskiego, proboszcza w Grabii¹, oraz przedstawicieli kościoła w Podgórzu, prefekta Felicjana Zakobielskiego, podprefekta Karola Szwaby i podskarbiego Jana Kwiatkowskiego.

Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta m. Podgórza, sygn. 37, k. 80-81 v.

Kopia wizyty kościoła parafialnego w Podgórzu.

k. 80

Opis stanu kościoła parafialnego podgórskiego z rozkazu J.W.J. księdza Feliksa Łukasza z Lewina Lewińskiego biskupa eretryjańskiego, administratora generalnego diecezji kujawskiej i pomorskiej, Orderu Św. Stanisława kawalera, uczyniony dnia 12-go października 1808 przez W.J. księdza Józefa Męczyńskiego proboszcza grabskiego, dziekana służewskiego² w przytomności JJPP. Karola Szwaby burmistrza, Felicjana Zakobielskiego kamlarza i Jana Kwiatkowskiego obywateli podgórskich.

³⁹ AP Tor., AmP 652, s. 17-18.

¹ Grabia, wieś na Kujawach.

² Służewo, wieś na Kujawach.

Kościół parafialny podgórski drzewianny jest na końcu miasta Podgórze na groncie piaszczystym na trakcie poznańskim, ma sobie afiliowany kościół orłowski³ o mil 5 od roku 1584⁴. Wybudowany ten kościół przez hojne kolekty JJPP. obywateli podgórskich roku 1651. Ten kolkacji Jego Królewskiej Mości⁵. Ten kościół podpada ruinie, przyciesi pod nim nadpsute, w zamkach ściany nadpróchniale, dachem miejscami ciecze, wewnątrz dosyć jest przystojnie odmalowany. W tym kościele ołtarzy przystojnych jest 5. Portatyle⁶ u wszystkich ołtarzy są. Chór drzewianny, podorganki dosyć dobre, posadzka z cegły, lecz^a znacznej potrzebuje reparacji. Zakrystia dla sprzętu kościelnego drzewianna, ciemna, z zamknięciem dobrym. Wieża drzewianna z sygnaturką niedawno zreparowana. Dzwonnica bez wieży, ma dzwonów 2 dużych, trzeci bez ucha urwany. Cmentarz był nowo ogrodzony, lecz go Francuzi do mostu toruńskiego rozebrali. Plebania przy tym kościele stojąca dosyć była przystojna, ale przez Francuzów zrujnowana, potrzebuje reparacji najmniej talarów 100.

Legaty srebra kościelnego przez piwowarów podgórskich

1. Sukienka z wielkiego ołtarza z koronkami dwiema i borem srebrnym.
2. Monstrancja z melchizedechem⁷ srebrna.
3. Krzyż nowy mały z kamuszkami^b, jeden.
4. Kielichów 4, z których jeden bez srobki i bez pateny^c.
5. Lampa srebrna z kutasem jedwabnym, jedna.

^a Wyraz poprawiany.

^b Wyraz poprawiany.

^c Wyraz poprawiany.

³ Orłowo, wieś na Kujawach.

⁴ Jest to błędna data. W 1582 i 1584 r. była mowa o potrzebie budowy kościoła w Podgórzu, ale dopiero w 1598 r. pisze się o kościele niedawno wybudowanym. W 1584 r. kościół w Orłowie był filią kościoła zamkowego w Dybowie.

⁵ Kościół był z nadania królewskiego.

⁶ Portatyl - ołtarzyk przenośny w kształcie kamiennej tablicy z relikwiami świętymi, zastępujący stały ołtarz lub kładziony na ołtarzach nie poświęconych przez biskupa.

⁷ Melchizedech - 2 okrągłe szkła w monstrancji, między którymi umieszczana jest hostia.

6. Tarybularz⁸ srebrny z sedesem⁹ osobnym.
7. Krzyż duży z osóbkami wyzłacanymi, w środku relikwiarz.
8. Ampułków srebrnych z sedesem zepsutym, para jedna.
9. Koronow srebrnych wyzłacanych, para jedna.
10. Świat srebrny wyzłacany, jeden.
11. Relikwiarz srebrny wyzłacany, jeden.
12. Oczy srebrne, jedne.
13. Wotum z łańcuszkiem srebrnym, jedne.||
14. Wotów bez łańcuszków, trzy.
15. Wotum z łańcuszkiem, pomniejsze, jedno.
16. Galonek srebrny łokci 4, jeden.
17. dito złoty, łokci dwa.
18. Korona wyrabiana różnymi paciorkami i szkiełkami, jedna.
19. Sukienka z puszki, jedna.
20. Puszka do chorych cum operculo¹⁰, jedna.
21. Wotum srebrne, półtory ćwierci, jedno.
22. Wotów ćwierć jedno trzymających, trzy.
23. Wotów pół ćwierci trzymających, pięć.
24. Korona srebrna, jedna.
25. Korona pozłacana, jedna.

k. 80v

Ornaty i bielizna

1. Ornatów białych z rekwizytami, cztery.
2. Ornat fioletowy z rekwizytami, jeden.
3. Ornatów^d zielonych, dwa.
4. Ornatów podczarzanych [!] czerwonych, trzy.
5. Ornat biały feryalny [!], jeden.
6. Ornatów czarnych, dwa.
7. Kapa zielona, jedna stara.
8. Kapów starych białych, dwie.
9. Alba¹¹, jedna nowa, druga stara.
10. Komżów płóciennych kapłańskich, dwie.
11. Komża serwitora, jedna.

^d Wyras poprawiany

⁸ Tarybularz - kadzielnica.

⁹ Sedes - tu: podstawka.

¹⁰ Operculum - wieko, nakrycie.

¹¹ Alba - długa biała szata wdziewana pod ornat.

12. Korporal¹², jeden.
13. Puryfikatorzów¹³, cztery.
14. Chumeral¹⁴, jeden.
15. Obrusów od wielkiego ołtarza, dwa.
16. Tuwalnia¹⁵, jedna.
17. Ręcznik, jeden.
18. Baldach pojedynczy, jeden.
19. Zaslona od Venerabili¹⁶, jedna.

Cyna, koprowina

k. 81

1. Lichtarzy cynowych u wielkiego ołtarza, sześć.
2. dito małych, dwa.
3. Lódka¹⁷ cynowa, jedna.
4. Talki¹⁸ cynowe, trzy.
5. Ampulków cynowych zepsutych, par dwie.
6. Vasa ad Olea sacra¹⁹, jedna, stara druga.||
7. Puszka od hostyow [!], jedna.
8. Lawaterz²⁰ cynowy przed wielkim ołtarzem, jeden.
9. Lampa cynowa przed wielkim ołtarzem.
10. Relikwie w ręce^e drzewianej.
11. Kociołek koprowy do wody święconej, jeden.
12. Mszałów dużych, dwa.
13. dito relikwialnych, dwa.
14. Legendy, dwie.

^e Wyraz poprawiany.

¹² Korporal – biała chusta podkładana pod kielich i patenę oraz pod monstrancję.

¹³ Puryfikatorz – ręcznik płócienny używany do wytarcia kielicha i rąk kapłana podczas mszy świętej.

¹⁴ Humeral – biała chusta, którą kapłan okrywa szyję i ramiona podczas mszy świętej.

¹⁵ Tuwalnia – szeroki ręcznik, który ministranci trzymali przed przystępującymi do komunii.

¹⁶ Venerabilia – tu: Najświętszy Sakrament.

¹⁷ Lódka – naczynie do kadzidla.

¹⁸ Talka – sztywne przykrycie kielicha.

¹⁹ Naczynie do olejów świętych.

²⁰ Lawaterz – miednica.

15. Dzwonków małych do ołtarzy, cztery.
16. Dzwonek przy zakrystii, jeden.
17. Bapbasterium²¹ zielone, jedne.
18. Resurekcja²², jedna.
19. Zielaza od oplatków, par dwie.
20. Cyrkuł²³ od komunikantów, jeden.
21. Pieczęć kościelna mosiężna Świętej Anny, jedna.
22. Metryk chrztów, ślubów i zmarłych, książki trzy.

Bractwa są cztery. Odpustów odprawia się ośm.

Wsie do kościoła parafii podgórskiej należące

1. Miasto Podgórz.
2. Piaski Duże i Małe.
3. Majdany.
4. Kępa i Podzamcze²⁴.
5. Młyny cztery. Te są parafie katolickie.
6. Nieszawka Duża i Mała.
7. Stawki, Rudak, Czerniewice, Kępy dwie, Kozibór, Dolewo²⁵, Cierpiz i Brzoza te są luterskie; którzy jednak obowiązani są przybywać z chrztem i ślubem do parafialnego kościoła podgórskiego.

Fundusz kościoła

1. Wysiewu żadnego nie masz na probostwie podgórskim, jest roli zagonów 60 na górach piaszczystych, lecz więcej się wysiewa ile zbierze.

2. Z łąki żadnego nie masz pastwiska, tylko ogródek za plebanią na górze i na dole, przy którym łąki jest kawalek. Item dwa ogródki szpitalne, z których dochód obraca się na żyjących lub zmarłych ubogich.||

3. Inwentarza miejszego żadnego nie masz.
4. Wolnego drzewa na opał i budowie znikąd nie masz.
5. Dziesięciny^f wytyczne są dwie:
 - a. jedna na miejskich grontach

k. 81v

^f W tekście ciesięciny.

²¹ *Bapbasterium* - chrzcielnica.

²² *Resurekcja* - przedmiot o nieznanym charakterze.

²³ *Cyrkuł* - tu: narzędzie do wykrawania hostii.

²⁴ *Zapewne obszar pod zamkiem dybowskim.*

²⁵ *Duliniewo.*

- b. druga na Ekonomii Dybowskiej.
6. Dziesięciny pieniężnej:
- a. na Czerniewiczach zł. pol. 20
 - b. na Rudaku zł. pol. 12
 - c. na Dulinowie [!] zł. pol. 4
 - d. na Kępie Kozienieckiej zł. pol. 4
 - e. dito Strzębskiej zł. pol. 2.

7. Summa kościelna na dobrach Krzywosądzka u WJ. Pana Modlińskiego tal. 600 zapisem po pięć od sta, lecz terazniejszy dziedzic ledwo 3 zł. pol. i gr. pol. 15 płaci.

8. Summa u podgórskich obywateli jest tynfów pięćset dico 500, od której summy prowizji rok rocznej podług opisu oddawać powinni tynfów 40 na reparację kościoła, lecz nie oddają od dawnego czasu.

Który to opis dla większej wagi i waloru rękami własnymi podpisujemy wraz z świadkami wiarygodnymi przy wyciśnieniu pieczęci kościelnej Świętej Anny.

Działo się w plebanii podgórskiej dnia i roku jako wyżej [12 X 1808].

L. S. Ks. Józef Męczyński proboszcz grabski dziekan służewski.

Zakobielski prefekt⁹

Szwaba podprefekt

Kwiatkowski podskarbi

} kościoła tegoż

Pro vera copia hujus extractus cum originali manu propria me subscribo apposito sigillo ecclesiae Podgorzensis St. Anna

L. S. Josephus Januszewski mpr.

Pro vero Hardropp [?] Adrowski notarius juratus
civis Podgoriensis.

⁹ W tekście prefekekt.

Okoliczności powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu

Katarzyna Tomkowiak

W 1998 r. przypada 75 rocznica powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu. Powołanie do życia w 1923 r. biblioteki naukowej w Toruniu było dla regionu dużym wydarzeniem. W nowych warunkach politycznych, kiedy to w 1920 r. na mocy traktatu wersalskiego Pomorze wróciło do Rzeczypospolitej, a Toruń został stolicą województwa pomorskiego, dostrzeżono potrzebę stworzenia nowej biblioteki. Biblioteka miała włączyć się w nurt życia kulturalnego i naukowego Torunia i Pomorza¹, umożliwić środowisku naukowemu pracę badawczą, stanowić pomoc dla nauczycieli i uczniów z całego Pomorza. Pierwszy potrzebę stworzenia w mieście zjednoczonej biblioteki naukowej zauważył Otton Steinborn. Jako działacz Narodowej Partii Robotniczej i z jej ramienia członek Rady Miejskiej (w latach 1921–1933), później senator RP (od 1922 r.), miał duże możliwości promowania idei stworzenia biblioteki².

W Toruniu istniały wcześniej cztery duże, ale niezależne księgozbiory³. Były to zbiory: biblioteki gimnazjalnej, biblioteki radzieckiej, księgozbiór Coppersnicus-Verein oraz Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Bibliotekę

¹ J. Belkot, *Wśród fratrów i konfratrów toruńskich. Z dziejów życia kulturalnego Torunia 1920–1939*, Toruń 1982, s. 9–20; M. Wojciechowski, *W czasach Drugiej Rzeczypospolitej (1920–1939)*, [w:] *Toruń dawny i dzisiejszy*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1983, s. 465–479.

² H. Piskorska, *Otton Steinborn dr med[ycyny]*, Toruń 1947, s. 23–24; M. Wojciechowski, *Otton Steinborn 1868–1936*, [w:] *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, pod red. M. Biskupa, Warszawa–Poznań–Toruń 1979, s. 195–196, 198–200.

³ J. Belkot, *Pomorskie księżnice*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Pomorza nad Wisłą*, Gdańsk 1997, s. 124–126; A. Tujakowski, *Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu: Informator*, Toruń 1983.

gimnazjalną założył w 1594 r. burmistrz Henryk Strobant – twórca gimnazjum akademickiego w Toruniu⁴. Zbiory obfitowały w rzadkie inkunabuly, starodruki (w tym księgozbiór Erazma Glicznera), wśród rękopisów na uwagę zasługiwał opis biblioteki sporządzony przez Ulryka Schobera w 1594 r. pt. „*Descriptio Bibliothecae Scholae Thorunensis*” oraz pięknie iluminowany przez mistrza Attavantego z Florencji pergaminowy rękopis z końca XV w. z biblioteki króla węgierskiego Macieja Korwina. Pierwszy drukowany opis biblioteki w 1723 r. dał rektor gimnazjum akademickiego Piotr Jaenichius, publikując dzieło *Notitia Bibliothecae Thorunensis*. Z kolei biblioteka Rady Miasta w XVII i XVIII w. dzięki zakupom Magistratu zgromadziła druki dotyczące spraw administracyjnych, gospodarczych, historycznych Torunia i Pomorza, tzw. „prussica”. W jej zasobach zachował się też ciekawy zbiór czasopism począwszy od XIX w. Natomiast biblioteka niemieckiego towarzystwa naukowego Copperschmidtscher Verein für Wissenschaft und Kunst, założonego w 1853 r., gromadziła zbiory o tematyce historycznej, „copernicana” i literaturę astronomiczną, głównie dzięki rozwiniętemu systemowi wymiany wydawnictw z instytucjami naukowymi, zwłaszcza niemieckimi, cenne były też zbiory fotografii zabytków oraz własne wydawnictwa⁵. Należy tu podkreślić, iż już przed I wojną światową wysuwano w Copperschmidtscher Verein pewne pomysły stworzenia centralnej biblioteki miasta⁶. Wreszcie biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu powstała wraz z Towarzystwem w 1875 r., by obok zabytków muzealnych gromadzić książki. Jej zasoby powiększały się dzięki darowiznom, np. Stanisława Węclewskiego – polonisty chełmińskiego czy ks. Stanisława Kujota – historyka Pomorza. To właśnie ks. S. Kujot jako prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu uważał, że zbiory biblioteki jak i muzealne stanowią zbyt duże obciążenie dla Towarzystwa i chciał je przekazać większej instytucji. Torunianie, Leon Szuman i Ignacy Danielewski, skutecznie sprzeciwiali się temu pomysłowi, a paradoksalnie pośmiertna darowizna ks. S. Kujota bardzo bibliotekę wzmocniła⁷. Od 1911 r. funkcję bibliotekarza TNT pełnił Otton Steinborn, który

⁴K. Podlaszewska, S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Krótką historia gimnazjum toruńskiego 1568–1968*, Toruń 1968, s. 20.

⁵Z. Mocarski, *O Książnicy Miejskiej im. Kopernika*, Toruń 1927.

⁶M. Niedzielska, *Dzieje toruńskiego towarzystwa Copperschmidtscher Verein für Wissenschaft und Kunst 1853–1945*, Rocznik Toruński 16, 1983, s. 143.

⁷A. Tujakowski, *Biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, Zapiski Historyczne, t. 40, 1975, z. 3–4, s. 83–111.

w 1916 r. zakupił z dobrowolnych składek członków Towarzystwa Naukowego *Bibliografię polską* K. Estreichera. Uzasadniając swój wybór, stwierdził: „Estreicher jest dla biblioteki jakby kręgosłupem”⁸. Wiele splendoru Towarzystwu Naukowemu, a także bibliotece przyniosły własne wydawnictwa. Publikowane serie: „Roczników”, „Fontes”, „Zapisek”, stwarzały możliwości wymiany, co wzbogacało zbiory. Biblioteka mieściła się w budynku przy ul. Wysokiej, tzw. „Muzeum”. Dom ten stał się własnością Towarzystwa Naukowego od sierpnia 1918 r.

W 1920 r. bibliotekarzem nadal pozostawał Otton Steinborn. Był on jednak przede wszystkim pochłonięty działalnością polityczną i społeczną. We wrześniu 1921 r. na bibliotekarza i kustosa zbiorów wybrano sędziego Jana Karnowskiego. Otton Steinborn jednak spraw biblioteki nie zaniedbał. Wykorzystując swą pozycję w polskich władzach miasta pragnął zrealizować projekt scalenia naukowych księgozbiorów Torunia, by przybliżyć je czytelnikom. Jego pierwsza koncepcja obejmowała tylko dwa księgozbiory: biblioteki radzieckiej i Towarzystwa Naukowego w Toruniu⁹. Swoją propozycję miał okazję przedstawić już w 1920 r. wojewodzie pomorskiemu Janowi Brejskiemu, ale w związku z trudną sytuacją polityczną Polski sprawę odłożono¹⁰. Gdy sytuacja w kraju się ustabilizowała, Steinborn kontynuował swą inicjatywę utworzenia biblioteki. Udało mu się pozyskać bardzo wpływowego sojusznika. Okazał się nim energiczny warszawski bibliotekarz i księgarz Stefan Demby, który był współtwórcą warszawskiej biblioteki publicznej i fachowego pisma bibliotekarskiego „Przegląd Biblioteczny”. Pełnione przez niego stanowisko naczelnika Wydziału Bibliotek Państwowych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) dawało duże możliwości pomocy bibliotece w Toruniu, gdyż z urzędu S. Demby odpowiadał za organizowanie sieci bibliotek w skali całego kraju. Ministerstwo realizowało wówczas plan komasowania mniejszych placówek, których cenne zasoby umieszczano w dużych jednostkach, gdzie istniały możliwości odpowiedniego zabezpieczenia ich, opracowania i, co bardzo istotne, udostępniania. Plan rządowy wyjątkowo był zbieżny z toruńską

⁸ Cyt. za M. Wojciechowski, *Otton Steinborn*, s. 192.

⁹ J. Serczyk, *Rola Towarzystwa Naukowego w powstaniu Książnicy im. Kopernika*, [w:] *Księga pamiątkowa. Jubileusz 70-lecia Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu*, Toruń 1994, s. 23.

¹⁰ Słowo Pomorskie (dalej: SP), nr 45 z 25 II 1923, s. 3; nr 286 z 14 XII 1923, s. 3.

ideą Ottona Steinborna. Pierwsza wizyta S. Dembego w Toruniu w lecie 1922 r. miała na celu zbadanie możliwości scalenia zbiorów: biblioteki TNT, biblioteki radzieckiej i ewentualnie zbiorów biblioteki gimnazjalnej, ale w dalszej perspektywie¹¹.

Planowano, iż siedzibą przyszłej biblioteki stanie się gmach TNT. Towarzystwo Naukowe prowadziło negocjacje z Magistratem miasta Torunia w sprawie szczegółów powstania nowej biblioteki. Zaczęły one przynosić rezultaty; dnia 25 VIII 1921 r. zarząd TNT zatwierdził umowę, którą wstępnie zaakceptował Magistrat¹². Ostatecznie jednak dnia 18 II 1922 r. miasto przedłożyło Towarzystwu Naukowemu nową wersję umowy, która była bardzo korzystna dla Towarzystwa, mimo że oddawała bibliotekę w depozyt miastu. Towarzystwo Naukowe przystało na projekt miejski i dnia 18 V 1922 r. umowę podpisano. Z ramienia TNT sygnował umowę prezes Józef Łęgowski, a miasto reprezentował prezydent Stefan Michalek. Zgodnie z dokumentem TNT oddawało budynek „Muzeum” miastu z przeznaczeniem na bibliotekę oraz swój księgozbiór w charakterze depozytu. Magistrat brał na siebie finansowanie fachowego bibliotekarza oraz tzw. „siły pomocniczej”, koszty zabezpieczenia zasobów i budynku. Umowę zawarto na 20 lat z możliwością automatycznego przedłużenia na następne 10 lat, jeśli strony nie wniosą sprzeciwu. Towarzystwo Naukowe w myśl paragrafu 4 powołało trzyosobowy zarząd biblioteki, który miał mieć „nadzór nad administracją domu i księgozbioru”¹³. W skład Kuratorium (tak nazywano zarząd) mieli wchodzić przedstawiciele władz miejskich, TNT, a także władz państwowych, jeśli komasacja objęłaby również zbiory biblioteki gimnazjalnej. Delegatem miasta został Otton Steinborn (jako członek Rady Miejskiej), Towarzystwo Naukowe reprezentował Jan Karnowski, a od 12 XII 1922 r. ks. Władysław Łęgowski, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego reprezentował zaś Antoni Ryniewicz¹⁴.

¹¹M. Wojciechowski, *Otton Steinborn*, s. 199–200.

¹²SP, nr 12 z 15 I 1922, s. 5; nr 19 z 24 I 1922, s. 3–4.

¹³SP, nr 190 z 20 VIII 1922, s. 4, relacja z walnego zebrania TNT; B. Osmólska-Piskorska, *W czasach II Rzeczypospolitej 1918–1939*, [w:] *Dzieje Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, t. I, Toruń 1977, s. 144–146; J. Serczyk, *Rola*, s. 23–26.

¹⁴SP, nr 190, 1922, s. 4; J. Huppenthal, *60 lat Książnicy Miejskiej w Toruniu*, [w:] *Księga pamiątkowa uroczystego obchodu 60-lecia Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w jubileuszowym roku 750-lecia Torunia*, Toruń 1988, s. 82–83.

Koncepcja scalania księgozbiorów toruńskich została rozszerzona o zasoby biblioteki gimnazjalnej. Stefan Demby, jako naczelnik Wydziału Bibliotek Państwowych w MWRiOP, okazał swą pomoc u władz oświatowych, którym podlegała biblioteka akademicka. Dzięki jego staraniom wyasygnowano na akcję komasacji dla biblioteki w Toruniu 3 mln marek polskich. Ostatecznie zdecydowano się też na dołączenie do przyszłych zbiorów biblioteki czwartego księgozbioru – niemieckiego Coppernicus-Verein. Jego zbiory, podobnie jak biblioteki radzieckiej, mieściły się w Ratuszu Staromiejskim, nie miały one charakteru publicznego. Po roku 1920, wobec zmian politycznych w Polsce, główny animator Coppernicus-Verein Artur Semrau przeniósł się do niemieckiego wówczas Elbląga, a rola towarzystwa zmieniła się. Zajmowało się organizacją prelekcji i spotkań dla miejscowych Niemców, miało więc raczej charakter klubu. Włączenie księgozbioru do nowej biblioteki uwalniało niejako Coppernicus-Verein od kłopotów związanych z utrzymaniem i zabezpieczaniem zasobów¹⁵.

Spoleczeństwo Torunia, śledząc w prasie przebieg wydarzeń związanych z powołaniem biblioteki, niecierpliwiło się; biblioteka była potrzebna zarówno uczniom, nauczycielom, jak i całej inteligencji Pomorza. „O bibliotekę publiczną w Toruniu” zabiegano, tym bardziej że Toruń był stolicą województwa. Potrzebna była czytelnia, w której byłby dostęp do czasopism naukowych i najnowszych publikacji polskich. Torunianie mieli nadzieję, że Magistrat zabezpieczy odpowiednie środki na jej wyposażenie i utrzymanie. Popierano projekt komasacji zbiorów, oczekiwano również, że w bibliotece zatrudniony zostanie na stałe kompetentny bibliotekarz, liczone, że własna biblioteka pomoże w rozwoju badań naukowych na Pomorzu: „Stworzenie biblioteki publicznej w Toruniu jest obowiązkiem moralnym Pomorza wobec samego siebie i mieszkańców, a także wobec nauki polskiej w ogóle”¹⁶ – donosiło „Słowo Pomorskie”. Latem 1922 r. podczas jawnej debaty Rady Miejskiej obiecywano mieszkańcom Torunia: bibliotekę dostępną szerokiemu ogółowi, fachowców, którzy będą tam pracować, odpowiednie pomieszczenia na szacunkowo 100 000 tomów, zabezpieczenie środków finansowych na pensje dyrektora, bibliotekarza i woźnego (łącznie 1 400 000 mk) i tzw. inne koszty (1 130 000 mk), łącznie sumę 2 580 000 mk. Mieszkańcy postulowali wyasygnowanie pieniędzy na drugiego bibliotekarza, krytycznie ocenili też

¹⁵M. Niedzielska, op. cit., s. 143–144.

¹⁶SP, nr 19, 1922, s. 3–4.

wysokość środków finansowych wobec panującej „drożyzny”, ale i obliczeń szacunkowych kosztów przenosin (około 500 000–700 000 mk), liczono również na subwencje rządowe (w 1922 r. 1 milion marek; 1923 r. 3 miliony marek). Po przyjęciu porozumienia z 18 V 1922 r. zaplanowano otwarcie biblioteki na jesieni 1923 r.¹⁷

Kuratorium Książnicy Miejskiej zaprosiło do Torunia, w charakterze eksperta, pracownika biblioteki uniwersyteckiej w Poznaniu Antoniego Bederskiego. Mimo wielu jeszcze zadań, jakie czekały twórców biblioteki, zdecydowano, by otwarcie nowej placówki połączyć z uroczystościami 450-lecia urodzin Mikołaja Kopernika¹⁸.

Wieczorem 19 II 1923 r., w budynku Towarzystwa Naukowego przy ul. Wysokiej, podczas symbolicznego otwarcia Książnicy Miejskiej, pierwszy przemawiał Otton Steinborn jako prezes Kuratorium Książnicy Miejskiej. W swoim wystąpieniu zatytułowanym „Geneza biblioteki im. Kopernika w Toruniu” podał podstawowe informacje o bibliotece: okoliczności powstania, cel jej powołania jako placówki naukowej oraz charakterystykę zbiorów; gorące podziękowania skierowane zostały do władz miasta i rządu za poparcie idei stworzenia biblioteki naukowej na Pomorzu. Kurator Steinborn obiecywał również bibliotece nowy budynek, ówczesny określił bowiem jako „nie odpowiadający idealowi nowoczesnej biblioteki”. Wyraził nadzieję, że w 500 rocznicę urodzin Kopernika Książnica będzie już dysponować gmachem o standardzie europejskim. Jako reprezentant Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wystąpił naczelnik Wydziału Bibliotek Państwowych Stefan Demby. Dziękując instytucjom, które doprowadziły do powstania „wielkiej biblioteki pomorskiej” Książnicy Miejskiej, na ręce O. Steinborna złożył subwencję w wysokości 10 milionów marek „na pierwsze potrzeby biblioteki”. Profesor Samuel Dickstein z Warszawy przekazał bibliotece w darze „Wiadomości Matematyczne” (26 tomów) oraz własne prace matematyczno-fizyczne (32 tomy)¹⁹.

¹⁷SP, nr 172 z 29 VII 1922, s. 3.

¹⁸Głos Robotnika (dalej: GR), nr 19 z 15 II 1923, s. 2–3 (program); SP, nr 1 z 3 I 1923, s. 3; nr 15 z 20 I 1923, s. 3 (relacja z posiedzenia Rady Miejskiej z 17 I 1923); nr 22, s. 3–4; nr 36 z 15 I 1923, s. 4 (program uroczystości); nr 39 (jubileuszowy) z 18 II 1923, s. 5 (program); B. Osmólska-Piskorska, op. cit., s. 148–149; R. Sudziński, *Obchody kopernikowskie w Toruniu w 1923 r.*, Rocznik Toruński 9, 1974, s. 171–172.

¹⁹Gazeta Gdańska, nr 42, 22 II 1923, s. 1; GR, nr 21–22 z 20–22 II 1923, s. 2–

Po oficjalnych mowach uroczystego przecięcia wstęgi dokonała żona S. Dembego. Goście mogli podziwiać na pierwszym piętrze dwie sale biblioteczne już z księgozbiorem. Zarówno na uroczystości otwarcia jak i na akademii w auli gimnazjum obecni byli przedstawiciele Copernicus-Verein: Franz Prowe i bibliotekarz Herman Kleiner. O. Steinborn ocenił ich postawę jako „obywatelski czyn ze strony niemieckiego związku, który cenny swój zbiór książek i czasopism naukowych samorzutnie złożył na ołtarzu dobra publicznego”²⁰. Prestiżu obchodom dodało poświęcenie całego numeru „Ziemi”, warszawskiego miesięcznika krajoznawczego, sprawom obchodów kopernikowskich, w tym i otwarciu biblioteki²¹.

Dnia 1 III 1923 r. Kuratorium Książnicy Miejskiej ogłosiło na łamach „Słowa Pomorskiego” konkurs na stanowisko kierownika biblioteki. Głównym warunkiem przyjęcia było przygotowanie bibliotekarskie, a oferta placowa wynosiła 70 tysięcy marek. Wpłynęły podania od pięciu osób. Stanowiskiem byli zainteresowani: technik toruński Czarnomski, rolnik z Opoczna Zdrodowski, Jackowski z Białegostoku, czwarte nazwisko było nieczytelne w protokole pokonkursowym oraz Zygmunt Mocarski²². Podanie Mocarskiego pozytywnie zaopiniował S. Demby. Konkurs rozstrzygnięto 14 III 1923 r. Kuratorium bez wahania wybrało Mocarskiego. Rada Miejska zatwierdziła decyzję Kuratorium 21 III 1923 r. Dwudziestodwuletni Zygmunt Mocarski przybył do Torunia 15 maja, a 1 czerwca objął stanowisko dyrektora Książnicy Miejskiej. Bardzo młody, ale znany już w środowisku bibliotekarzy, ceniony był jako redaktor „Biuletynu Bibliograficznego”, wniósł także wkład w założenie Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie, a w latach 1922–1923 przebywał w Moskwie i Piotrogradzie jako ekspert i członek delegacji polskiej w Komisji Mieszanej Reewakuacyjnej i Specjalnej w sprawie rewindykacji zbiorów bibliotecznych²³. Bardzo wysoko oceniano pracę Mo-

3; Kurier Warszawski, nr 252 z 11 IX 1923 (przemówienie Ottona Steinborna); SP, nr 41 z 21 II 1923, s. 2; nr 45, s. 3; nr 46 z 27 II 1923, s. 3 (przemówienie O. Steinborna); R. Sudziński, op. cit., s. 173.

²⁰Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn, H. 31, 1923, s. 43–47; SP, nr 41, s. 2 (cytat); R. Sudziński, op. cit., s. 172–173.

²¹Ziemia, nr 2, 1923.

²²J. Przybyłowa, *W służbie książki*, [w:] Zygmunt Mocarski, Toruń 1946, s. 13.

²³U. Paszkiewicz, *Zygmunt Mocarski, bibliograf, bibliotekarz, bibliolog*, [w:] *Studia o książce*, t. 7, 1977, s. 152–160; K. Podlaszewska, *Zygmunt Mocarski*

Zygmunt Mocarski,
pierwszy dyrektor
Książnicy Miejskiej
im. Kopernika w To-
runiu w latach 1923-
1939 (Książnica Miej-
ska, sygn. TN 1 nr 23)



carskiego jako eksperta, ale czas naglił. Stefan Demby prosił nowego dyrektora biblioteki o pilne przybycie do Torunia, starając się wyjaśnić Steinbornowi jego chwilową nieobecność²⁴. Zachowana korespondencja S. Dembego do dyrektora Książnicy w Toruniu jest ciepła, miejscami

1894-1941, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, Gdańsk 1997, s. 238-240; J. Różewicz, *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918-1939*, Wrocław 1979, s. 67-69; J. Serczyk, *Zygmunt Mocarski (1894-1941), bibliotekarz, bibliofil, historyk kultury, organizator życia naukowego*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, pod red. M. Biskupa, Warszawa-Poznań-Toruń 1982, s. 331-333.

²⁴Korespondencja S. Dembego do Z. Mocarskiego, Rękopis Książnicy Miejskiej (dalej: Korespondencja Dembego, Rps KM) 310., k. 78, list z 12 IV 1923.

bardzo osobista. Demby troszczył się o nowego dyrektora Książnicy, zapewniał go o dobrej pensji i „milym” mieszkaniu (w budynku „Muzeum” na II piętrze)²⁵.

Po przybyciu Mocarskiego do Torunia rozpoczęły się prace, które miały skomasować wszystkie cztery księgozbiory w jednym budynku, co oznaczało po prostu wielkie przenosiny. Sprawy pilnie śledził z Warszawy S. Demby, który z zadowoleniem notował dobre stosunki między Mocarskim a Steinbornem, oraz z przyjemnością odnotował podziękowanie, jakie złożył kurator za tak dobrego dyrektora²⁶. Ministerstwo za pośrednictwem Dembego obiecało również pomoc materialną, która zasilila kasę Książnicy we wrześniu (30 milionów marek) i w grudniu (75 milionów marek)²⁷. Uregulowana została sprawa przekazania przez Kuratorium Pomorskie księgozbioru gimnazjalnego. Z Warszawy oczekiwana była duża przesyłka książek dla Książnicy, nad jej segregacją pracował sam Demby²⁸. Naczelnik planował przyjazd do Torunia, pragnął być obecny w chwili uroczystego otwarcia²⁹.

W marcu 1923 r. zdołano przenieść do magazynu II na I piętrze budynku „Muzeum” zbiory Copernicus-Verein, na parterze w magazynie I od lutego znajdowały się zbiory biblioteki miejskiej (przeniesione z ulicy Kopernika 12). W czerwcu do magazynu II został przeniesiony księgozbiór Towarzystwa Naukowego³⁰. Jako ostatnia do budynku trafiła biblioteka gimnazjalna, umieszczono ją na II piętrze w magazynie III, ale dopiero, gdy usunięto zbiory muzealne (które tymczasowo ulokowano w pokojach po bibliotece Towarzystwa Naukowego)³¹. Dnia 8 XI 1923 r. zakończono przenosiny biblioteki gimnazjalnej, które trwały ponad 6 tygodni. Przygotowano również regulamin, który wchodził w życie z dniem otwarcia biblioteki. Regulamin stanowił, iż zbiory Książnicy są przeznaczone do

²⁵ Ibid., k. 79.

²⁶ Ibid., k. 80–81, list z 25 VI 1923.

²⁷ Ibid., k. 81.

²⁸ Ibid., list z 21 VII 1923, k. 82–83.

²⁹ Ibid., list z 27 XI 1923, k. 88–89.

³⁰ Z. Mocarski, *Kronika Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu z r. 1923–1924*, Toruń 1925, s. 3.

³¹ Korespondencja Dembego, Rps KM 310, k. 82–83, k. 85, k. 86–87 informacja o umowie: Kuratorium a Magistrat w sprawie przekazania biblioteki gimnazjalnej w poczet przyszłych scalonych zbiorów Książnicy Miejskiej, list z 16 X 1923).

badań naukowych, ustalał godziny otwarcia: od 9.30 do 12.00 i od 16.00 do 19.30 (bez niedziel i świąt); korzystanie ze zbiorów odbywało się na mocy aktualnej karty (ważna na 1 rok za „stosowną opłatą”). Aby uzyskać odpowiednią pozycję, należało wypełnić rewers; uruchomiono instytucję wypożyczalni międzybibliotecznej. Ze zbiorów można było korzystać tylko na miejscu, wyjątki precyzowano dokładnie, czyniono je dla prezydenta i wiceprezydenta m. Torunia, członków Kuratorium Książnicy, kierownika Wydziału Bibliotek Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, kuratora Okręgu Szkolnego Pomorskiego, dyrektora męskiego Gimnazjum Państwowego w Toruniu, prezesów Towarzystwa Naukowego i Copernicus-Verein oraz dyrektora Książnicy Miejskiej³².

Prócz czasochłonnych prac związanych z przerosinami oraz redakcją regulaminu nowy dyrektor wykorzystał swoje doświadczenia w pracy w Komisji Mieszanej Reewakuacyjnej w Moskwie i podjął starania o rewindykację malborskiego inkunabułu z 1492 r. z Rosyjskiej Biblioteki Publicznej („Das Leben der seligen frawen Dorothee”, Marienburg 1492). Pomysł Mocarskiego w pełni poparł O. Steinborn, który jako prezes Kuratorium również sygnował pismo w tej sprawie³³. Od chwili objęcia przez Z. Mocarskiego funkcji dyrektora Książnicy został on też zobligowany przez Kuratorium do realizowania na bieżąco kwerend, udostępniania zbiorów na miejscu, jak i wypożyczeń międzybibliotecznych³⁴. Wszystkie zadania, jakie realizowała wówczas biblioteka, zostały bardzo pozytywnie ocenione podczas wizytacji Książnicy w lipcu 1923 r. przez prezydenta miasta S. Michalka i kierownika Wydziału Bibliotek Państwowych S. Dembego³⁵.

Pierwotnie dyrektor Zygmunt Mocarski planował otwarcie biblioteki dla czytelników na jesieni 1923 r.³⁶ Ostatecznie termin przesunięto

³²Z. Mocarski, *Kronika Książnicy*, s. 4–6, tekst Regulaminu.

³³Akta Książnicy Miejskiej im. Kopernika. Korespondencja (dalej: A KM, Korespondencja nr I: 1923–1924), (dokumenty bez paginacji); pismo z 15 VI 1923 adresowane do Delegacji Polskiej w Komisji Mieszanej Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie oraz z 15 VI 1923 do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Wydział Bibliotek Państwowych).

³⁴Ibid., pismo z 13 VII 1923 (przykład korzystania ze zbiorów na miejscu, sprawa J. Karwasińskiego); pismo z 12 VI 1923 (pierwsze wypożyczenie międzybiblioteczne z Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu).

³⁵GR, nr 82 z 14 VII 1923, s. 3.

³⁶A KM, Korespondencja I, brudnopis informacji z 28 VII 1923.

na 10 grudnia, gdyż prace porządkowe w trakcie przenosin czterech księgozbiorów, jak i samo ich rozmieszczenie, pochłonęły wiele czasu. Uroczystość zaplanowano bardzo dokładnie, przy wydatnej współpracy S. Dembego³⁷. Proponował on, by zaprosić na tę uroczystość m.in. Edwarda Chwalewika ze Związku Bibliotekarzy Polskich, Rudolfa Kotulę ze Lwowa, Kazimierza Piekarskiego z Krakowa, ks. Sawickiego z Pelplina, ks. Edmunda Majkowskiego z Poznania, przypominał, żeby nie zabrakło przedstawicieli prasy. Naczelnik Wydziału Bibliotek Państwowych życzył dyrektorowi Książnicy, aby „uroczystość zrobiła wrażenie głównie na oczach miasta, by świat nauki polskiej zainteresował się nową placówką”³⁸.

Dla miasta ta ceremonia miała również duże znaczenie, szczegóły dotyczące jej planowanego przebiegu zamieściło „Słowo Pomorskie” 6 i 8 grudnia, zaproszenia na uroczystości sygnowane były wspólnie przez Kuratorium Książnicy i prezydenta m. Torunia. Zapowiedziano, że „uroczystość, aczkolwiek w najskromniejszych rozmiarach obmyślona, ściągnie do grodu naszego przedstawicieli rządu i świata naukowego z całej Polski”, liczono również na „udział obywateli miasta i województwa [...] gdyż powstanie poważnej placówki naukowej na Pomorzu powinno ogólne wzbudzić zainteresowanie”. Oficjalne zaproszenie na łamach „Słowa Pomorskiego” było skierowane do „całego obywatelstwa Torunia i Pomorza, odnoszącego się życzliwie do nowej placówki kulturalnej naszego grodu”. Na akademii przewidziano bilety w cenie 20 000 mk (dla porównania cena gazety wynosiła wówczas 30 000 mk), na wieczór towarzyski w Dworze Artusa konieczne były karty wstępu³⁹.

Dzięki ofiarnej postawie Heleny Steinbornowej przed otwarciem Książnicy udało się wyposażyć czytelną publiczną oraz pokój biurowy. Wśród darczyńców znaleźli się: Czesław Buza, Stefan Kalamajski, inż. Jan Sobocki, Ignacy Ollech, Firma C. B. Dietrich, Teofil Kalinowski, Aleksander Mroczkowski, Leon Zemanek, Firma Wendisch, Franciszek Konkolewski, Hugon Sieg, wydatnie pomagali również: Stanisław Zbozil i Kon-

³⁷Korespondencja Stefana Dembego, Rps KM 310, karta 88 (list z dnia 27 XI 1923).

³⁸Ibid., k. 89. Niewykluczone, że od S. Dembego Mocarski otrzymał też wizytówki polecanych osób, Wizytówki, Rps KM 580, tam 22 wizytówki, m.in. S. Dembego (nr 4); K. Estreichera (nr 6); dra Wojciecha Kętrzyńskiego (nr 9); H. Merzbacha (nr 11).

³⁹SP, nr 280 z 6 XII 1923, s. 4; nr 282 z 8 XII 1923, s. 5.

stanty Hoppe oraz przedstawiciele straży pożarnej⁴⁰. Na ścianach czytelnicy na stałe zamocowano dwie witryny, w których z okazji otwarcia biblioteki wyeksponowano cenne druki i rękopisy. Na ekspozycję złożyły się m.in.: pergaminowy rękopis z końca XV w. z biblioteki króla węgierskiego Macieja Korwina, iluminowany przez mistrza Attavantego z Florencji, polski rękopis z początku XVI wieku „Magistra Jana z Szamotuł [...] Paterkiem zwanego Kazania o Maryi Pannie [...]”, wśród starodruków można było podziwiać egzemplarze z księgozbiorów Marcina Lutra i U. Zwingliego z autografami właścicieli oraz Mikołaja Reja *Apokalipsis* z 1565 r., a kartografia była reprezentowana przez trzy zabytkowe globusy: dwa globusy nieba (Mercatora z 1551 r. i Gerarda Blaeu'a z 1616 r.) i jeden ziemi (Wilhelma Caesiusa z 1622 r.)⁴¹.

W dniu 10 grudnia o godzinie piątej wieczorem aktu poświęcenia biblioteki, zlokalizowanej w budynku „Muzeum” przy ulicy Wysokiej, dokonał ks. dziekan Stanisław Pelka. Ksiądz dziekan w paru słowach wspomniął o stosunku Kościoła katolickiego do nauki, wymienił jego zasługi na polu badań naukowych oraz w szerzeniu wiedzy. Poświęcenia biblioteki dokonano w intencji, by „czerpiący z niej skarby wiedzy czynili to na chwałę Bożą i na pożytek Ojczyzny”⁴².

W godzinę później, w auli gimnazjum państwowego męskiego (Zaulek Prosowy), uroczystą akademię z okazji oddania czytelnikom biblioteki utworzył prezes Kuratorium. W obecności przedstawicieli władz państwowych i miejskich, licznych delegatów instytucji i towarzystw naukowych, Otton Steinborn przypomniał genezę Książnicy, przybliżył postać dyrektora biblioteki, podziękował rządowi i Magistratowi miasta Torunia za środki, które umożliwiły jej otwarcie. Za subwencję rządową (43 miliony marek) podziękowanie złożono na ręce przedstawiciela Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, kierownika Wydziału Bibliotek Publicznych Stefana Dembego, za środki z budżetu miasta, przeznaczone na najpilniejsze inwestycje i utrzymanie biblioteki, podziękowanie skierowano do prezydenta miasta Torunia Stefana Michalka. Odrębne podziękowania były przeznaczone dla kupców i rzemieślników z Torunia za wyjątkową ofiarność na rzecz Książnicy oraz dla

⁴⁰GR, nr 82, s. 3; SP nr 286 z 14 XII 1923, s. 3.

⁴¹Ilustrowany Kurier Codzienny (dalej: IKC), nr 320 z 19 XII 1923, s. 10; Z. Rabska, *Poświęcenie biblioteki im. Kopernika w Toruniu*, Kurier Warszawski (dalej: KW), nr 346 z 14 XII 1923, s. 8.

⁴²KW, nr 346, s. 8; SP, nr 286, s. 3; J. Serczyk, *Rola*, s. 28.

osób prywatnych, instytucji, redakcji czasopism – jeszcze przed otwarciem zasilili oni zbiory biblioteki, która „badaczom naukowym na pożytek nauki polskiej, na chwałę ojczyzny naszej była oddana”⁴³.

„Nowa twierdza polskości”, taki tytuł nosiło przemówienie Stefana Dembego, w którym nawiązywał do tradycji Torunia jako miasta Kopernika, Lindego oraz miejsca, gdzie działali Erazm Gliczner czy Ch. J. Hartknoch, J. H. Zernecke, Fryderyk Skarbek. S. Demby wyeksponował rolę, jaką odegrał w powstaniu biblioteki Otton Steinborn, przypomniał też główne zadanie, jakie Książnicy przypisano, miała bowiem „wiecznie świadczyć o wysokiej kulturze stolicy Pomorza”. Dla upamiętnienia tej uroczystości S. Demby przekazał w darze *Bibliografię historii polskiej* Finukla oraz kolejną subwencję finansową (w wysokości 75 000 000 mk), którą tak skomentował: „stosunek Rządu do tej nowej placówki kulturalnej nie tylko na sentymencie był oparty, ale i na podstawach realnych [...] Niechże społeczeństwo [...] nie da się wyprzedzić Rządowi”⁴⁴.

Kolejno przemawiali: prof. Leon Kryński (Towarzystwo Naukowe Warszawskie), Edward Chwalewik (Związek Bibliotekarzy Polskich), dyrektor Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy Witold Belza, prezes TNT ks. Alfons Mańkowski, Adam Münnich (Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych), Franz Prowe (Coppernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst), Gustaw Zieliński (Towarzystwo Naukowe Płockie), dr Zofia Dobrzyńska-Rybicka (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu), prof. Józef Kostrzewski (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu), Zuzanna Rabska (Towarzystwo Bibliofilów Polskich). Toruńskie instytucje w przemówieniach reprezentowali: Jan Donimirski – ziemian pomorskich, dyrektor Mieczysław Szpakiewicz – Teatr Miejski, Feliks Przyjemski – Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego i toruński oddział Towarzystwa Czytelní Ludowych, inż. Hubert Karbowski – koło toruńskie Stowarzyszenia Elektroników Polskich, Aleksander Szmydt – nauczycieli szkół podstawowych⁴⁵.

Ostatni przemawiał prezydent miasta Torunia Stefan Michalek, który przypomniał opiekę Magistratu nad nową placówką. Podziękował wszystkim twórcom biblioteki, w szczególności S. Dembemu za jego zasługi dla sprawy przyłączenia zbiorów biblioteki gimnazjalnej do Książnicy. Wysoko ocenił również wkład Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dzieło

⁴³SP, nr 286, s. 3 (skróty przemówienia O. Steinborna).

⁴⁴SP, nr 287 z 15 XII 1923, s. 3 (przemówienie S. Dembego).

⁴⁵SP, nr 286, s. 3.



Wnętrze czytelnicy Książnicy Miejskiej w budynku „Muzeum” przy ulicy Wysokiej. W głębi na tle regału pierwsza współpracownica Z. Mocarskiego Maria Bankowa; zdjęcie sprzed 1928 r. (Książnica Miejska, sygn. T. 11 Nr 13/2)

tworzenia nowej biblioteki, wspominając nazwisko byłego prezesa TNT Józefa Łęgowskiego oraz Jana Karnowskiego. Działaczy niemieckiego towarzystwa Coppernicus-Verein określił jako tych „współobywateli naszych, którzy narodowości niemieckiej, ale przez ten czyn wystawili dobre świadectwo sobie i nam”⁴⁶.

Kolejnym punktem programu było odczytanie pism i telegramów, które nadeszły instytucje i osoby prywatne; dokonał tego O. Steinborn, wymieniając: Polską Akademię Umiejętności w Krakowie, Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza we Lwowie, Towarzystwo Naukowe we Lwowie, uniwersytety z Warszawy, Poznania, Wilna, Wyższą Szkołę Handlową w Warszawie, Wolną Wszechnicę Polską, Instytut Zachodniosłowiański w Poznaniu, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyśle, bibliotekę

⁴⁶SP, nr 288 z 16 XII 1923, s. 4 (przemówienie S. Michałka).

uniwersytecką we Lwowie, Bibliotekę Raczyńskich w Poznaniu, Centralną Bibliotekę Wojskową, Archiwum i Bibliotekę Diecezjalną w Poznaniu, Związek Powszechny Księgarzy Polskich w Warszawie, Koło ZPKP poznańsko-pomorskie, Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Poznaniu, Artura Semraua z Elbląga, Józefa Łęgowskiego, Stefana Łaszewskiego, prof. Samuela Dicksteina, Aleksandra Kraushara, ks. Bolesława Makowskiego, Bolesława Dietla, Nikodema Pajzderskiego⁴⁷.

Redaktor „Słowa Pomorskiego” Stefan Sacha złożył w imieniu redakcji deklarację, iż pokryje ona koszty oprawy 50 woluminów ze zbiorów Książnicy. Do publicznej wiadomości podano też fakt przekazania hojnej ofiary – 10 milionów marek przez toruniankę, zamieszkałą w Poznaniu panią Irenę Paluchową⁴⁸.

Akademii kończył referat dyrektora biblioteki Zygmunta Mocarskiego „O Książnicy miejskiej im. Kopernika”, który przypominał dzieje czterech księgozbiorów, jakie weszły w skład nowej biblioteki. Dyrektor Z. Mocarski szczególnie gorąco dziękował Ottonowi Steinbornowi i Stefanowi Dembememu za pomoc okazaną nowej placówce. Scharakteryzował również główne zadania Książnicy jako biblioteki regionalnej, wyrażając nadzieję, iż „połączone zbiory Książnicy są kapitałem wyjątkowym, fundamentem, na którym winna wyrosnąć nowoczesna biblioteka naukowa [...] jednak dla wyróżnienia Książnicy wśród innych bibliotek Rzeczypospolitej konieczna jest specjalizacja [...] co do zbierania dzieł dotyczących Pomorza, Torunia i Kopernika”. Już wówczas dyrektor Książnicy wspominał o potrzebie przesyłania bibliotece „bezpłatnego dowolnego egzemplarza”, który w przyszłości nazwany zostanie regionalnym egzemplarzem obowiązkowym⁴⁹.

Po uroczystości w auli gospodarze i znakomici goście udali się na bankiet do Dworu Artusa⁵⁰. Dzięki zapobiegliwości dyrektora Mocarskiego uroczystość z dnia 10 grudnia otrzymała godną oprawę prasową. Już od czerwca 1923 r. biblioteka podjęła starania, by informacje o jej powstaniu dotarły do jak największej liczby redakcji prasowych na terenie całej Polski⁵¹. Wysyłając pisma z prośbą o wzbogacenie zbiorów Książnicy,

⁴⁷Z. Mocarski, *Kronika Książnicy*, s. 4.

⁴⁸SP, nr 286, s. 3.

⁴⁹Z. Mocarski, *O Książnicy Miejskiej im. Kopernika*, Toruń 1927 (cytaty s. 17–18).

⁵⁰SP, nr 286, s. 3.

⁵¹A KM, Korespondencja I, pismo z 12 VII 1923, oraz druk kwestionariusza.

zarówno do księgarni, wydawnictw, instytucji naukowych czy redakcji prasowych, zawsze dołączano formułę o historii powstania biblioteki i jej bogatych zbiorach⁵². O uroczystości w lutym 1923 r. była nawet wzmianka w „Kurierze Polskim” w Milwaukee (USA)⁵³.

By uroczystość poświęcenia i otwarcia była odpowiednio rozpropagowana, 5 XII 1923 r. dyrektor Mocarski sam wystosował zredagowaną przez siebie informację do Polskiej Agencji Telegraficznej w Warszawie, podając scenariusz uroczystości, krótką notkę o powstaniu nowej biblioteki oraz dołączając prośbę o zamieszczenie tego w dniu 10 grudnia⁵⁴. Pisma o podobnej treści zostały wystosowane do wielu redakcji⁵⁵.

Stefan Demby serdecznie gratulował Mocarskiemu udanych uroczystości w grudniu 1923 r. W liście z 23 grudnia tegoż roku pisał: „Syt szczęścia i chwały zakończył Pan pierwszy okres uciążliwej pracy w Książnicy [...] szczęścia [...], bo wszyscy, którzy mieli sposobność podziwiania pięknej biblioteki wieszowali Panu dokonanego dzieła [...]”. Z goryczą jednak w dalszej części nadmienił, iż: „W pismach warszawskich, prócz szczegółowej korespondencji pani Rabskiej [...] żadnej wzmianki [...] nawet »Tygodnik Ilustrowany« artykułu Pana nie zamieścił. Obojętność zupełna! Polityka pochłonie wszystko lub autoreklama zapelnia wszystkie pisma”⁵⁶. Jednak w innych miastach ukazały się informacje o tym wydarzeniu. Najdokładniej przebieg uroczystości przekazał toruński dziennik „Słowo Pomorskie”, drukując prawie w całości trzy najważniejsze przemówienia dnia⁵⁷. Dokładny opis wydarzeń dawał też wspomniany przez S. Dembego artykuł w „Kurierze Warszawskim” w wydaniu wieczornym, gdzie Książnicę określono jako „największy zbiór [...] dotyczący historii Pomorza, miasta Torunia oraz życia i prac Kopernika”⁵⁸. Dyrektor Mocarski zamieścił artykuły o tej ceremonii

Redakcja „Minerwy Polskiej” jako pierwsza zgodziła się na podanie podstawowych informacji o bibliotece.

⁵² Ibid., pismo z 28 VII, 30 VII i 17 IX 1923 r.

⁵³ Z. Mocarski, *O Książnicy*, s. 6.

⁵⁴ A KM, Korespondencja I, pismo z 5 XII 1923.

⁵⁵ Ibid., pismo z 5 XII 1923.

⁵⁶ Korespondencja Dembego, Rps KM 310, k. 90–91, pismo z 23 XII 1923.

⁵⁷ Zob. przypis nr 43–4, 46–47.

⁵⁸ Z. Rabska, *Poświęcenie biblioteki*, s. 8; tejsze [wiersz] *Książnica Miejska im. Kopernika*, Tygodnik Ilustrowany z 9 II 1924, s. 87.

w „Ilustracji Polskiej” w Poznaniu⁵⁹, „Świecie”⁶⁰, „Ziemi” (*O bibliotece naukowej Pomorza*)⁶¹. Krakowski „Ilustrowany Kurier Codzienny” dał solidną informację zarówno o przebiegu uroczystości, jak i samej bibliotece (podając dokładny opis okolicznościowej wystawy, towarzyszącej ceremonii)⁶².

Dyrektor Z. Mocarski wykorzystywał każdą okazję, by przypomnieć o istnieniu nowej placówki, np. w 1924 r. cały akapit artykułu *Druki reformacyjne w Książnicy miejskiej im. Kopernika* poświęcił otwarciu⁶³. Wzmianki o otwarciu biblioteki dla czytelników zamieściło wiele pism, w tym: „Głos Lubelski”⁶⁴, „Kurier Poznański” (artykuł *Nowa placówka kulturalna*)⁶⁵, „Kwartalnik Historyczny”, który określił Książnicę jako „jedną z najpoważniejszych i najbogatszych bibliotek w Polsce”⁶⁶; warszawski „Robotnik”, który nazwał Książnicę „największą biblioteką publiczną naukową” Pomorza⁶⁷. W podobnym tonie informacje zamieścili „Rzeczypospolita”⁶⁸, „Strażnica Zachodnia”⁶⁹, gdańskie „Pomorze”⁷⁰, które donosiło, że „nauka historyczna ma w Toruniu wcale piękny warsztat” i doskonałego dyrektora. Bardzo lakoniczne informacje można było znaleźć w „Mitteilungen des Copernicus-Vereins”⁷¹, mimo małej objętości tekstu na pierwszy plan wysunięto udział w ceremonii Franza Prowego i Hermanna Kleintera, podobnie sytuacja wyglądała w

⁵⁹Z. Mocarski, *Otwarcie Książnicy im. Kopernika w Toruniu*, Ilustracja Polska, nr 50 1923, s. 3.

⁶⁰Świat, nr 49 1923, s. 9–10.

⁶¹Z. Mocarski, *O bibliotece naukowej Pomorza*, Ziemia nr 1, 1924, s. 6–9.

⁶²IKC, nr 320, s. 10.

⁶³Z. Mocarski, *Druki reformacyjne w Książnicy miejskiej im. Kopernika*, Reformacja w Polsce, z. 9–10 1924, s. 145–147; Z. Mocarski, *O Książnicy*, s. 7.

⁶⁴Głos Lubelski, nr 337 z 12 XII 1923, s. 3.

⁶⁵Kurier Poznański, nr 295 z 28 XII 1923, s. 5 (krótka notatka); nr 296 z 29 XII 1923, s. 6 (artykuł).

⁶⁶Kwartalnik Historyczny, t. 37, 1923, z. 3–4, s. 503.

⁶⁷Robotnik, nr 336 z 10 XII 1923, s. 3.

⁶⁸Rzeczypospolita, nr 336 z 11 II 1924.

⁶⁹Strażnica Zachodnia, nr 1–6 1924, s. 151.

⁷⁰Pomorze. Dodatek literacki Kuriera Gdańskiego, nr 42 z 19 X 1924, s. 315–316.

⁷¹Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn, H. 31, 1923, s. 43–47; H. 32, 1924, s. 7.

wychodzącym w Lipsku „Zentralblatt für Bibliothekswesen”⁷² czy bydgoskim „Deutsche Rundschau in Polen”⁷³.

Dla mieszkańców Torunia powstanie Książnicy było wielkim przełomem w dostępie do księgozbioru naukowego, nowa biblioteka stworzyła bowiem możliwości korzystania na miejscu ze zbiorów dotąd często dla wielu czytelników niedostępnych. Już w dniu otwarcia wpisów do księgi obecności dokonali pierwsi czytelnicy. Można znaleźć autografy m.in.: Gustawa Zielińskiego, Zofii Dobrzyńskiej-Rybickiej⁷⁴ czy redaktora Mariana Sydowa⁷⁵.

Idea, jaką podjęło grono założycieli Książnicy, tworząc nowoczesną bibliotekę naukową, była kontynuowana przez pierwszego dyrektora tej placówki. W Toruniu, jak również w całym województwie pomorskim, Książnica Miejska w czasach Drugiej Rzeczypospolitej pozostała największym księgozbiorem naukowym, łącząc jednocześnie funkcje biblioteki publicznej⁷⁶. Regularnie uzupełniane zbiory nabrały wyraźnie regionalnego charakteru, co stanowi do dziś największy ich walor. Zygmuntowi Mocarskiemu udało się na stałe wpisać obecność nowej biblioteki w życie kulturalne i naukowe Torunia i regionu.

⁷²Zentralblatt für Bibliothekswesen, H. 5, 1924.

⁷³Deutsche Rundschau in Polen, nr 285, 287 1923.

⁷⁴A KM, Księga obecności czytelników Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu 1923–1924; wpis z dnia 10 XII 1923.

⁷⁵Ibid., wpis z 11 XII 1923.

⁷⁶Biblioteki oświatowe. Spis na dzień 1 stycznia 1930 r. oraz Tablice statystyczne, Warszawa 1932, s. 144–145 (wykaz bibliotek województwa pomorskiego, w tym Torunia jako powiatu grodzkiego).

Zapomniany epizod z pobytu Armii Czerwonej w Toruniu (czerwiec 1945 r.)

Ryszard Kozłowski

W sierpniu 1950 r. dowództwo wojsk radzieckich w Polsce zwróciło się do rządu polskiego z dosyć nietypową prośbą, świadczącą o nierówności obu partnerów, mianowicie, aby odpowiednie władze polskie nakazały zniszczenie dokumentacji związanej z pobytom Armii Czerwonej na terytorium państwa polskiego, poczynając od roku 1945. Jak wyjaśnił delegat Rządu RP przy Dowództwie Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej, płk Teodor Kusznierek, Rosjanie wyrażali obawę, iż różne informacje zawarte w tych dokumentach mogą dostać się w niepowołane ręce i ujawnić tym samym tajemnicę wojskową. Płk Kusznierek w swoim piśmie wskazywał polskie instytucje, urzędy, władze itd., w których mogły znajdować się owe dokumenty. W odpowiedzi Aleksander Zawadzki, ówczesny wicepremier, wydał polecenie nakazujące zniszczenie wspomnianej dokumentacji¹.

Nie wiadomo, jakie rozmiary przybrała ta akcja i jakiego rodzaju dokumentacja zniszczona została w pierwszej kolejności, należy przy-

¹ Pismo płka T. Kusznieruka z 9 VIII 1950 r. oraz ściśle tajne pismo dyrektora generalnego Prezydium Rady Ministrów z 25 X 1950 r. w sprawie wykonania polecenia A. Zawadzkiego odnalazł w jednym z archiwów warszawskich Mirosław Golon i jemu też na zasadzie pierwszeństwa przysługuje prawo ich publikacji i podania pełnego zapisu bibliograficznego. Przygotowuje on rozprawę doktorską o społecznych, gospodarczych i politycznych skutkach pobytu Armii Czerwonej na Pomorzu Nadwiślańskim i z tego zakresu opublikował już wiele artykułów i rozpraw naukowych, w tym także dotyczących problematyki toruńskiej, co zwałnia mnie od obowiązku omawiania literatury przedmiotu. Czytelników zainteresowanych tą problematyką odsyłam do artykułu M. Golona pt. *Straty toruńskiej gospodarki komunalnej spowodowane przez władze radzieckie w latach 1945-1946*, *Rocznik Toruński*, t. 24, 1997, s. 151-169.

puszczać, iż pod pozorem ochrony tajemnicy wojskowej Rosjanom zależało przede wszystkim na usunięciu dokumentacji świadczącej o ich zobowiązaniach finansowych i innych powinnościach na rzecz polskich instytucji, przedsiębiorstw, urzędów, władz itp. Niszczono więc dokumenty, albo inaczej mówiąc – „zacierano” ślady, które w przyszłości mogły stanowić podstawę do ewentualnych roszczeń polskich wobec Związku Radzieckiego. Znając niedoskonałość polskiej maszyny biurokratycznej, jej małą operatywność i ociężałość, można mieć nadzieję, iż nie wszystkie dokumenty dotyczące pobytu Armii Czerwonej w Polsce zostały zniszczone. Rozkaz Zawadzkiego mógł być też świadomie sabotowany w terenie przez urzędników niższej rangi, tak czy inaczej nie zdołano zniszczyć wszystkiego, stąd niekiedy różne informacje na ten temat spotyka się w dokumentach odnoszących się do zupełnie innych spraw. Jako przykład może posłużyć pismo toruńskiej organizacji PPS z sierpnia 1945 r., które w zasadzie dotyczy akcji żniwnej, ale faktycznie omawia rabunkową politykę gospodarczą Armii Czerwonej w powiecie toruńskim. Akcja żniwna stanowi jakby pretekst do ukazania rozmiarów rabunku mienia polskiego².

²Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Zespół akt byłego Archiwum Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy (dalej cyt.: AKW PZPR-B), sygn. 30/VI/3, Pismo PPS w Toruniu do WKR (bez daty – wpłynęło do WKR 4 VIII 1945 r.). „Komitet Grodzki i Powiatowy PPS w Toruniu prosi niniejszym o powzięcie natychmiastowych i koniecznych kroków dla zabezpieczenia zbiorów powiatu przed zabraniami, jak to się stało ze zbiorami, jakie były w roku gospodarczym 1944/45. W załączeniu przedkłada się zestawienie sporządzone przez Powiatowego Inspektora dla Spraw Świadczeń Rzeczowych, ujawnione na międzypartyjnej komisji dla spraw świadczeń rzeczowych w dn. 27 VII 1945 r., z którego wynika, że w roku gospodarczym 1944/45 Wojska Sowieckie zabrały z powiatu toruńskiego, poza kontyngentami, jakie dostały legalnie, bez podstaw prawnych na podstawie samowolnego zaboru samych zbóż, tj. pszenicy, jęczmienia, owsa – 14026 ton, mieszanki – 374 t, grochu – 37 t, ziemniaków – 20507 t, rzepaku – 11,2 t, marchwi jadalnej – 218 kwintali, buraków pastewnych – 21784 t, siana 4809 t, słomy 26429 t.

Z inwentarza żywego: 5100 krów
1497 jałówek
103 buhaje
167 cieląt
1066 macior
5811 warchlaków
5811 owiec itd.

W tym kontekście bardziej zrozumiały staje się postulat, aby z jeszcze większą pieczołowitością zadbać o publikację ocalałej dokumentacji, nawet wtedy, gdy nie dotyczy ona zagadnień pierwszorzędnej wagi i odnosi się do spraw marginalnych. Tego rodzaju publikacje przyczynią się niewątpliwie do zrozumienia wzajemnych uprzedzeń, pokazania źródeł tych zjawisk, ich złożoności i różnorodności. W skali globalnej były to mało istotne epizody, można powiedzieć – nic nie znaczące zdarzenia, które jednak w ujęciu lokalnym miały niekiedy wymiar dramatów czy tragedii ludzkich. To one właśnie, a nie wielkie traktaty polityczne, umowy handlowe czy nawet najbardziej płomienne przemówienia przywódców kształtowały opinie Polaków o Związku Radzieckim. Traktaty i umowy dla przeciętnego obywatela stanowiły zbyt wielką abstrakcję, były niesprawdzalne, natomiast co-

Zestawienie obejmuje tylko 70% faktycznie zabranych ziemiopłodów, bo 30% zabranych ziemiopłodów nie zostały zgłoszone, gdyż ludność nie wierzyła w powodzenie akcji odszkodowawczej. Są to cyfry wprost przerażające swoim ogromem i wykazujące od razu, dlaczego ludność polska cierpi taką biedę i dlatego nie można obecnie zaopatrzyć powiatu w konieczne produkty. Przyczyną tego było to, że Wojska Sowieckie wszelkie zapotrzebowanie kryły nie za pośrednictwem polskich władz administracyjnych, lecz we własnym zakresie, nie bacząc zupełnie na wszelkie środki i zaradcze przedsięwzięcia [podejmowane] przez władze. Teraz grozi to samo. Trzeba zaznaczyć, że na poszczególnych majątkach Wojska Sowieckie już zabierają zboże, sami młóca jeszcze zielone żyto, nie dają dostępu administratorom. Są wypadki zabierania plonów na gospodarstwach, które stanowią prywatną własność większych polskich gospodarzy i nie podlegających władzom radzieckim. Na ingerencję władz polskich władze wojskowe sowieckie albo wcale nie wkraczają, albo reagują w ten sposób – gdy w danym terenie wojennym komendant zakaże jakiejś akcji lub zakaże zbierania plonów i zbiorów, wtedy odnośna jednostka kwestionuje właściwość danego komendanta wojennego i każe sobie przynieść rozkaz jakiegoś wyższego dowódcy, którego miejsce pobytu jest w ogóle nie znane, albo nawet odwołują się do władz w Moskwie itp. [...] Te same skutki gospodarcze wywołują także niepożądane skutki polityczne. Ludność wskutek zabierania im ostatniego kawałka chleba i inwentarza żywego zaczyna upatrywać, że wszystkie bolączki, cierpienia i niedostatki mają źródło i przyczynę w zmasowaniu wojsk sowieckich, mających charakter jakiejś celowej akcji, jakby na szkodowanie tej ludności. Trudno szerzyć pojęcia wiecznego sojuszu, przyjaźni między narodami itp., jeśli fakty codziennego życia przeczą głoszonym hasłom i wskutek takiego stanu rzeczy tracą tylko siły bojowe, aktywistyczne partie na swoim znaczeniu w masach, bo masy po prostu przestają im wierzyć, a tak samo zaczynają wątpić w szczerść oświadczeń rządowych. [...]”.

dzienna praktyka, obserwacja wydarzeń z najbliższego otoczenia, właśnie owe mało istotne epizody odgrywały zasadniczą rolę w kształtowaniu obrazu Armii Czerwonej i Związku Radzieckiego. Tego rodzaju publikacje przyczynią się nie tylko do wyjaśnienia wielu złożonych zagadnień z zakresu stosunków polsko-radzieckich, ale przypomną także zdarzenia nie funkcjonujące już dzisiaj w świadomości społecznej, nierzadko celowo wymazywane z pamięci narodowej przez ówczesne władze polityczne. Związek Radziecki i stosunki polsko-radzieckie mogły być malowane tylko w różowych kolorach, w żadnym przypadku nie wolno było pokazywać ich w negatywnym świetle, co w ostateczności miało przyczynić się do ukształtowania pozytywnych wyobrażeń Polaków o Kraju Rad. Mimo wysiłków propagandy, negatywny stereotyp Związku Radzieckiego nigdy nie został złamany i w wyobrażeniach Polaków jawił się stale jako kraj biedny i antydemokratyczny. Niezbyt pochlebne opinie wyrażano także o radzieckich przywódcach na czele z Józefem Stalinem.

Nawet w dokumentach nie przeznaczonych dla szerszego odbiorcy bagatelizowano lub wręcz pomijano niewygodne fakty z tego zakresu. 25 VI 1945 r., jak odnotowano w sprawozdaniu prezydenta miasta Torunia, odbyła się podniosła uroczystość powitania wracającej z frontu dywizji radzieckiej, która kilka miesięcy wcześniej brała udział w wyzwaniu grodu Kopernika spod okupacji niemieckiej. Z rozkazu Stalina otrzymała nazwę „Dywizji Toruńskiej”³. Również inne oddziały wojsk radzieckich, przemieszczające się przez miasto, „były serdecznie witane przez młodzież szkolną oraz starsze społeczeństwo”. Maszerujących żołnierzy „obsypywano kwiatami i wiwatowano na ich cześć”. Ze zrozumiałych względów szczególnie serdecznie witano wyzwolicieli miasta. Punktualnie o godzinie 16⁰⁰ rozpoczął się przemarsz zwycięskich oddziałów na trasie od Łuku Cezara, ulicą Szeroką i dalej, poprzedzony poczem sztandarowym i grupą dowódców. Defiladę odbierali oficerowie radzieccy i polscy, reprezentanci władz miasta na czele z prezydentem Władysławem Dobrowolskim i przewodniczącym MRN Zygmuntem Chojnickim, przedstawiciele partii politycznych i związków zawodowych, no i naturalnie „wdzięczni” mieszkańcy Torunia. Druga część tych uroczystości wiązała

³ Archiwum Państwowe w Toruniu, Zespół akt Zarządu Miejskiego, sygn. 524, Spr. sytuacyjne prezyd. m. Torunia za czerwiec 1945 r. W dalszej części sprawozdania mówi się o „Pułku Toruńskim”, a nie o dywizji. Widocznie nastąpiło jakieś przekłamanie.

się z nadaniem płk. Jurijowi Mironowiczowi Kosence, dowódcy pułku, honorowego obywatelstwa miasta Torunia. Z tej racji przewodniczący MRN wygłosił płomienne przemówienie, wychwalając przy okazji zasługi „Wielkiego Marszałka Stalina”, który 13 I 1945 r. wydał oddziałom Armii Czerwonej i Wojska Polskiego krótki rozkaz – „Na Berlin”. Chojnicki szczególnie mocno i z pewną przesadą akcentował zasługi płka Kosenki. Wypełniając wolę swego „Wielkiego Naczelnego Wodza”, uczciwie i szlachetnie, nie zniszczył mienia ani życia obywateli grodu Kopernika, mimo że oblężenie trwało dwa tygodnie. Swoje wystąpienie zakończył słowami: „Niech żyje Związek Radziecki i jego Naczelnny Wódz Marszałek Józef Stalin. Niech żyje jedność Narodu Polskiego i swobodny rozwój Rzeczypospolitej Polskiej”, po czym nastąpiło wręczenie dyplomu honorowego obywatela miasta Torunia. Po krótkim przemówieniu płk Kosenko ofiarował Toruniowi swoją odznakę gwardyjską, otrzymaną za zasługi w obronie Stalingradu, która teraz miała symbolizować jego wdzięczność dla miasta. Igor Szantyr, sekretarz PPR i radny MRN, zgłosił propozycję ufundowania tablicy pamiątkowej, którą wmurowano by następnie w koszarach „Pułku Toruńskiego”⁴.

Uroczystość powitania oddziałów radzieckich opisana została w sprawozdaniu prezydenta aż na trzech stronach maszynopisu, co wbrew rzeczywistości miało sugerować, iż w Toruniu panował w tym czasie niemal sielski nastrój we wzajemnych stosunkach pomiędzy Armią Czerwoną a lokalną społecznością. Uroczystości toruńskie uwzględnił w swoim sprawozdaniu również wojewoda pomorski (czerwiec 1945 r.), w wyniku czego do Warszawy powędrowały wieści o niezwykle przychylnych nastrojach mieszkańców Torunia w odniesieniu do Armii Czerwonej⁵. Cytowane sprawozdania nie mówiły jednak całej prawdy, rzeczywistość zaś była o wiele bardziej złożona i z pewnością nie nastrajała do optymizmu, wystarczy tu przypomnieć wywózki na Sybir czy zorganizowany rabunek mienia polskiego. Również inne fakty i zdarzenia, w tym wypadki z 7 VI 1945 r. opisane w relacji I. Szantyra, wskazywały na niezbyt przychylny ustosunkowanie się mieszkańców Torunia do Armii Czerwonej. Entuzjazm, wiwaty, spontaniczność, obsypywanie wyzwolicielei kwiatami itd., były wytworem bujnej fantazji sprawozdawcy i z realną rzeczywistością nie

⁴Ibid.

⁵Rok 1945. Województwo pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody, Warszawa 1997, s. 12, 68.

miały nic wspólnego. Być może wybrana i zorganizowana młodzież rzeczywiście obsypywała maszerujących żołnierzy radzieckich kwiatami, ale z pewnością nie były to spontaniczne odruchy wdzięczności, lecz z góry zaplanowane i wyreżyserowane akty rzekomego entuzjazmu. Tak zwana „patiomkinszczyzna” w praktyce politycznej PPR i PZPR zdobyła sobie powszechne prawo obywatelstwa. Zorganizowane grupy klakierów, liczące niekiedy po 300 osób, wznosiły gromkie okrzyki na cześć Stalina, Bieruta, Armii Czerwonej itp., odpowiadały na każde hasło rzucone z mównicy czy zza stołu prezydyjnego. Być może takie właśnie grupy entuzjastów witaly 25 VI 1945 r. Armię Czerwoną w Toruniu.

Dnia 7 VI 1945 r., rano, rozszła się w Toruniu pogłoska o wywożeniu dzieci polskich na Sybir przez Armię Czerwoną. Na szczęście była to tylko plotka, ale spowodowała ona powszechną panikę wśród młodzieży, która często w popłochu opuszczała szkoły i uciekała do swoich domów rodzinnych. Psychoza powszechnego strachu nie była dziełem przypadku, lecz wyrastała z doświadczeń pierwszych dwóch miesięcy po wyzwoleniu (luty – marzec), kiedy między innymi z Torunia deportowano w głąb Związku Radzieckiego tysiące ludzi. Pomijam gwałty i kradzieże, natomiast z naciskiem trzeba tutaj podkreślić, iż wszystkie te nieprawości razem wzięte tworzyły określoną atmosferę. Nikt nie miał pewności co spotka go jutro, czy przypadkiem nie podzieli losu deportowanych już na Sybir torunian, czy na nowo nie rozpoczną się aresztowania. W tej atmosferze nawet najbardziej absurdalne wieści o wywózkach nabierały cech prawdopodobieństwa. Niewykluczone, iż część młodzieży skorzystała z okazji i „zrobiła” sobie dodatkowy dzień wolny od nauki, ale nie sądzę, aby był to zasadniczy motyw ucieczki ze szkół.

Władze polityczne skłonne były interpretować te wydarzenia jako przejaw działalności reakcji i nie uwzględniały obiektywnych uwarunkowań wynikających z pobytu Armii Czerwonej na tych terenach. Na zwołanym jeszcze tego samego dnia (7 VI 1945 r.) posiedzeniu Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Politycznych (MKP), z udziałem przedstawicieli władz administracyjnych, oświatowych, reprezentantów wojska i organizacji młodzieżowych, Igor Szantyr sugerował, iż „cała ta sprawa była oparta na czczych plotkach, mających jedynie na celu dezorganizowanie życia społecznego w mieście i wywołanie chaosu wśród starszego społeczeństwa”. Henryk Centkowski – sekretarz Komitetu Powiatowego PPR, poszedł jeszcze dalej w swoich wywodach, twierdząc, iż czynniki reakcyjne „uderzały w najczulszą stronę społeczeństwa Demo-

kratycznej Polski – młodzież”. Bardziej umiarkowane opinie prezentowali między innymi Z. Chojnicki i Czesław Skopowski, proponowali zachować spokój i nie rozdmuchiwać nadmiernie tych spraw. Z ostrą krytyką postaw politycznych nauczycieli wystąpił natomiast dr Tadeusz Cieślak, znany działacz SD w Toruniu, zarzucając im niejako przy okazji uchylanie się od pracy społecznej i politycznej. W obronie nauczycieli stanął inny działacz SD – Jan Borek.

Od ogólnego tonu obciążania „reakcji” i nauczycieli odpowiedzialnością za zaistniałe wypadki odbiegało wystąpienie przedstawiciela ZHP – Zdońskiego, który ujawnił fakty zrywania chust i krzyży toruńskim harcerzom przez czerwonoarmistów. Tego rodzaju „wybryk” mógł się stać źródłem pogłosek o wywożeniu dzieci polskich na Sybir. Informacje Zdońskiego zmusiły MKP do odrzucenia tezy o spowodowaniu wystąpień młodzieży przez bliżej nie określoną „reakcję”. Sprawami tymi miała się zająć specjalna komisja⁶.

Na ten temat wypowiedział się także wiceprezydent miasta – Stanisław Żółtowski, kategorycznie zaprzeczając, jakoby miały miejsce jakieś wywózki polskich dzieci na Sybir, a cały ten incydent tłumaczył jako przejaw wrogości społeczeństwa polskiego wobec wschodniego sąsiada. Niebagatelną rolę w podsycaniu tej wrogości miały odgrywać czynniki rekrutujące się spośród „emigracji carskiej, kleru i naszych warstw posiadających”. Żółtowski, czołowy aktywista i prelegent Komitetu Miejskiego PPR, był znany w różnych środowiskach partyjnych ze swoich odczytów, w których popisywał się erudycją i znawstwem wielu złożonych zagadnień społecznych i politycznych, prezentując swoim słuchaczom zadziwiająco wręcz interpretację, czego wyrazem może być chociażby poruszona wyżej sprawa wrogości Polaków do Sowieców⁷.

⁶ AKW PZPR-B, sygn. 5/V/1, Prot. z pos. MKP w Toruniu z 7 VI 1945 r.

⁷ Ibid., sygn. 5/V/10, Prot. z zebrania komórki PPR przy Zarządzie Miejskim w Toruniu z 8 VI 1945 r. „Żółtowski stwierdza, że incydent rzekomego wywozu dzieci ze szkół nie miał miejsca, sam fakt zaś zaistnienia zmyślonej i szkodliwej wielce dla naszych przyjaznych stosunków z Sowiecami plotki świadczy, że pokutuje ciągle jeszcze w społeczeństwie naszym nastawienie wpajane mu przez czas ub. dwudziestolecia, przez wrogie sąsiedowi wschodniemu i rozkładające państwo naszą czynniki, rekrutujące się z emigracji carskiej, kleru i naszych warstw posiadających. Partia nasza, wobec stojących przed nią historycznych celów, musi być awangardą zdrowej myśli społecznej, niszczącą bezwzględnie wrogie nastawienie się reakcyjnej części społeczeństwa wobec So-

Najbardziej rzeczową analizę przyczyn omawianych wydarzeń i ich przebieg przedstawił w swoim sprawozdaniu z 14 VI 1945 r. I. Szantyr. Nie komentując treści tego dokumentu, zwłaszcza podanych tam ocen wartościujących, warto jedynie wyjaśnić, iż najprawdopodobniej sprawozdanie to było przeznaczone dla I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR w Bydgoszczy – Stanisława Kiryluka. Mając świadomość, iż dokument nie dotrze do osób niepowołanych, lecz tylko do jednego lub dwóch adresatów, mógł sobie pozwolić na „szczerłość” i przedstawić opisywane zdarzenia zgodnie z prawdą. Ocenę odnoszącą się do sytuacji w toruńskim harcerstwie warto skonfrontować z wypowiedzią Zdońskiego.

Aneks

Sprawozdanie sekretarza Komitetu Miejskiego PPR w Toruniu
Igora Szantyra z 14 czerwca 1945 r.

AP w Bydgoszczy, Zespół akt byłego Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy, sygn. 5/XIII/1, Spr. sekr. KM PPR w Toruniu I. Szantyra z 14 VI 1945 roku.

W związku ze zdarzeniami z dnia 7 bm. donoszę, że przebieg wydarzeń był następujący. O godz. 9³⁰ doniesiono mnie, sekretarzowi Kom. Miejskiego PPR, że w mieście wywożą dzieci ze szkół samochodami Wojska Radzieckiego. Chociaż nie uwierzyłem podobnej plotce, poszedłem do miasta stwierdzić stan faktyczny.

W szkołach dzieci nie było. Na ulicach panował popłoch. Każdy samochód ciężarowy zatrzymujący się koło szkoły był tematem plotek. Krążyły najbardziej fantastyczne pogłoski o ofiarach i o kalectwach wśród wywożonych dzieci.

wietów, zapobiegając przejawom tegoż nastawienia. Pracą i ambicją każdego członka jest uświadomienie i argumentowanie wśród najszerszych warstw narodu przekonania, że naszą racją stanu jest oparcie i ścisła współpraca ze Związkiem Radzieckim”. W trakcie dyskusji stwierdził ponadto, że „względy, które nas z Sowietami różnią, są natury powierzchownej – można je przy dobrej woli łatwo usunąć i podaje racje gospodarcze oparcia się o Związek Radziecki, jako naturalny rynek zbytu naszych towarów i podstawę odrodzenia naszego przemysłu, handlu i dobrobytu”.

Natychmiast zwołałem konferencję przy udziale Prezydenta miasta obyw. Dobrowolskiego, pplk. Alstera, sekr. powiatowego PPR obyw. Centkowskiego, Komendanta Garnizonu WP gen. Huleja, zastępcy komendanta miasta pplk. Andrejewa, kuratora obyw. Skopowskiego, prezesa Tow. Przyj. Polsko-Radzieckiej obyw. Dr Cieślaka i innych, na której stwierdzono, że panice uległy wszystkie szkoły w Toruniu i że żadnych wypadków dających powód do paniki w mieście nie było.

Uchwalono zebrać w godz. popołudniowych Komisję Międzypartyjną celem omówienia reakcji społeczeństwa na wypadki oraz zaradzenia takim wypadkom na przyszłość. Na posiedzeniu Komisji Międzypartyjnej oprócz przedstawicieli 4 Stronnictw byli: prezydent miasta, kurator szkolny, gen. Hulej i inni przedstawiciele władz miejscowych.

Dnia 8-go bm. wraz z tow. Centkowskim, sekr. pow. PPR, inspektorem szkolnym obyw. Gebelem oraz Nacz. Wydz. Szkół Średn. obyw. Radlińskim objechaliśmy większość szkół celem stwierdzenia przebiegu wypadków i ustalenia źródła niepokoju.

Stwierdziliśmy, że zajścia miały początek w Szkole Pow. Nr 1 przy ul. Kościuszki, na Mokrem, gdzie dzieci zebrane przed szkołą na placu o godz. 7⁵⁵ odmówiły wejścia do klas, mówiąc, że nie chcą należeć do drużyny harcerskiej szkolnej i że nie wejdą do klas o ile ich nie wykreśli się ze sporządzonych list harcerskich. Perswazje nauczycieli nie pomogły i dzieci rozbiegły się po ulicy. Charakterystycznym jest, że niektóre dzieci mówiły, że wypisują się z harcerstwa, bo nie chcą być wywiezione! W ten sposób w szkole Nr 1 nauka się nie odbyła i dzieci rozbiegły się o godz. 8-mej z minutami.

O godz. 8²⁵ przybiegły matki niektórych dzieci do szkół powszechn. Nr 5, 6 i 10 na ulicy Łkowej z żądaniem wydania dzieci, powołując się na to, że ze Szkoły Nr 1 dzieci są już wywiezione.

Nauczyciele nie opanowali paniki, wytworzonej przez rodziców, i dzieci szkołę opuścili. Były wypadki, gdy nauczyciele nie chcieli dzieci wypuścić i dzieci uciekały z klas oknami. Były również wypadki zwolnienia dzieci przez nauczycieli i nauczycielki, które poddały się panice.

Podobny przebieg wydarzeń był w innych szkołach, lecz o trochę późniejszym czasie, tak że na Bydgoskim Przedmieściu panika powstała dopiero między godziną 9-tą a 9³⁰. Zaznaczyć należy, że w niektórych szkołach, jak na przykład w szkole powszechnej Nr 4, panikę spowodował mężczyzna, niejaki Kaliszewski, który przybył na rowerze do kierownictwa szkoły i meldował, jakoby na własne oczy widział, jak na Mokrem

wywożono dzieci samochodami ciężarowymi. W gimnazjum Król. Jadwigi panikę spowodowali młodzieńcy, którzy nawoływali młodzież do opuszczenia szkoły.

Nie ulega wątpliwości, że panika, początkowo mająca źródło przypadkowe, została wykorzystana przez elementy o nastawieniu reakcyjnym dla próby wywołania ogólnego fermentu.

Dowodem tego jest, że na drugi dzień po wypadku dnia 8-go bm. zgłosiło się do szkół 30-40% ogólnego stanu dzieci.

W tymże dniu odbyło się ogólne zebranie nauczycielstwa miasta Torunia, na którym przemawiali: kurator obyw. Skopowski, sekr. PPR obyw. Szantyr jako przewodniczący MKP, prezydent miasta obyw. Dobrowolski oraz Prezes Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej obyw. Dr Cieślak. Przemawiając, nawoływałem nauczycielstwo do współpracy ze stronnictwami politycznymi w dziele podniesienia poziomu uświadczenia politycznego w społeczeństwie, i podkreśliłem, że będzie to najlepszym sposobem zapobieżenia na przyszłość podobnym wypadkom. W poniedziałek dnia 11-go bm. odbyły się we wszystkich szkołach zebrania rodzicielskie, na których przemawiali do rodziców przedstawiciele wszystkich stronnictw politycznych.

Zaznaczyć należy, że tłem wypadków 7-go bm. jest mały stopień uświadczenia politycznego, nieufność do Armii Czerwonej w dużej części społeczeństwa z powodu zabrania przez tąże wielu mężczyzn z III grupą w miesiącu lutym do obozów, z których dotychczas nie wrócili, i świadoma robota reakcji.

Źródłem natomiast wypadków są nieporozumienia w gronie harcerstwa, które na tutejszym terenie pozostawia dużo do życzenia.

[Pieczęć]
Sekretarz
Polskiej Partii Robotniczej
na miasto Toruń
[Podpis] Igor Szantyr

Rocznice Samuela Bogumiła Lindego w 1997 roku

Marian Ptaszyk

Dnia 8 VIII 1997 r. minęło 150 lat od śmierci Lindego. Dzisiaj niewiele znaczący ta rocznica, gdyby nie jego wielkie dzieło. Przypomniała je przypadająca w połowie grudnia tegoż roku 190 rocznica ukazania się w druku pierwszego tomu *Słownika języka polskiego*.

Samuel Bogumił Linde urodził się 24 IV 1771 r. jako ósme dziecko w rodzinie toruńskiego ślusarza. W Toruniu ukończył szkołę elementarną i Gimnazjum Akademickie. W 1789 r. udał się, jak wcześniej jego brat, do Lipska na studia teologiczne. Ukończył w 1792 r. Wydział Filozoficzny. Kilka miesięcy wcześniej został na tej uczelni lektorem języka polskiego. Latem tego roku związał się z przybywającymi do Saksonii, a głównie do Lipska, polskimi patriotami emigrującymi z Rzeczypospolitej po przegranej wojnie polsko-rosyjskiej i zwycięstwie Targowicy. Poznał wówczas Juliana Niemcewicza, Tadeusza Kościuszkę, ale najważniejsza była znajomość z Hugonem Kollatajem, Ignacym i Stanisławem Kostką Potockimi oraz Franciszkiem Ksawerym Dmochowskim. Linde włączył się w prace wyjaśniające społeczeństwu niemieckiemu cele działań polskich patriotów. W ciągu półtora roku, od lata 1792 do początku 1794 r., przełożył na język niemiecki i ogłosił drukiem *Powrót posła i Fragment Biblii targowickiej* Juliana Niemcewicza, *Obserwacje polityczne państwa tureckiego* Józefa Mikoszy i najważniejsze dzieło ówczesnej emigracji polskiej *O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3-maja 1791*. Razem ponad 1100 stron druku. Wszystkie przekłady drukował Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. Jest rzeczą ciekawą, że z tej samej drukarni na zlecenie warszawskiego księgarza Michała Grölla kilka miesięcy wcześniej wyszedł niemiecki przekład *Powrotu posła* nieznanego tłumacza. W tym samym czasie Linde wykonywał dla swych możnych przyjaciół także inne prace,



Samuel Bogumił Linde (portret w zbiorach Książnicy Miejskiej)

za które najprawdopodobniej otrzymywał wynagrodzenie. Być może zlecane zadania sprawiły, że podróżował do Drezna. Tam zetknął się z Franzem Volkmarem Reinhardem, głównym kaznodzieją dworskim, który poznawszy jego zainteresowanie językiem i literaturą polską, stwierdził, że język ten jest trudny, a w literaturze nie ma niczego oryginalnego. Linde nie zapomniał tych słów. Przypomnił je po latach w przedmowie do swego przekładu pracy Józefa Maksymiliana Ossolińskiego o Wincentym Kadłubku.

Jak ważne dla pogłębienia znajomości języka polskiego przez Lin-

dego były kontakty z Polakami, świadczy fakt, że we wrześniu 1793 r. warszawski agent Ignacego Potockiego Jan Dembowski przesłał dla Lindego kompletną *Gramatykę* Onufrego Kopczyńskiego. W marcu tego roku przesyłka od tego agenta nie zawierała wszystkich części dzieła polskiego gramatyka. Po latach o tych sprawach tak pisał: „Nieraz Ignacy i Stanisław Hrabiowie Potoccy raczyli próby moje polskie własną ręką poprawiać, w potrzebne do tego dzieła, nie szczędząc kosztów, mnie opatrywać, a tak nie tylko z językiem, lecz i z literaturą mnie obeznawać”. Pomagali też inni Polacy. Współpracę tę nazywał „Kurszem polskim” i „najwyższą szkołą”.

Wiosną 1794 r. po wybuchu powstania przeniósł się za swymi mecenasami do Warszawy, a po klęsce, dzięki poleceniu Ignacego Potockiego, został bibliotekarzem i sekretarzem Józefa Maksymiliana Ossolińskiego w Wiedniu. Może już w Lipsku, a później w powstańczej Warszawie, krystalizowało się jego postanowienie opracowania polskiego słownika narodowego. W Wiedniu dzięki Ossolińskiemu zamyśl ten bardzo szybko zaczął się urzeczywistniać. Linde miał do swej dyspozycji gwałtownie powiększający się księgozbiór Ossolińskiego – do czego sam się waleńie przyczyniał – i inne biblioteki wiedeńskie, a także pomoc i materiały od innych Polaków, Adama Kazimierza Czartoryskiego, Tadeusza Czackiego i innych. Zachowane fragmenty rękopisu *Słownika* (około 20% całego dzieła) świadczą, że pomoc ta nie była aż tak znaczna, aby wpływała na ostateczny kształt dzieła.

Pod koniec 1796 lub na początku 1797 r. Wilhelm Bogumil Korn zaproponował Lindemu wydanie słownika. Na przelomie marca i kwietnia 1797 r. w lipskim czasopiśmie „Allgemeiner Litterarischer Anzeiger” i jenańskim „Allgemeine Literatur-Zeitung” ukazał się pierwszy prospekt *Słownika polskiego wyrazów zadawnionych i teraz używanych z wykładem słów na niemieckie*. Korn w swoim dopisku do artykułu Lindego informował, że będzie to słownik polsko-niemiecki i niemieckopolski, którego pierwszy tom miał się ukazać jeszcze tego roku na świętego Michała. W listopadzie Linde napisał drugi artykuł, w którym usprawiedliwiał się, że nie dotrzymał terminu ukończenia dzieła. Ogłosił go we wspomnianym czasopiśmie jenańskim w maju 1798 r. W obu artykułach-prospektach przedstawił bardzo szczegółowo bazę źródłową swego dzieła, stwierdzając, że tylko część wymienionych dzieł już wykorzystał. Były też takie, o których pisał: „Postylli Reja dotąd nie

mogłem zdobyć”. 23 IV 1798 r. Ossoliński zwrócił się do Tadeusza Czackiego, znanego wówczas zbieracza książek, twórcy biblioteki w Porycku, z prośbą o pomoc w nabyciu tego dzieła. *Postyllę* „choć trochę nadgniłą, przecie całą” zdobył Linde latem 1799 r. w Sandomierzu. Czynił z niej wypisy w 1801 r. Wtedy już prawdopodobnie Ossoliński posiadał dwa wydania krakowskie dzieła Reja z lat 1566 i 1571, a poszukiwał wydania wileńskiego z 1594 r.

Inicjatywa wydania *Słownika* przez Korna nie została zrealizowana. Minęło jeszcze dziesięć bardzo pracowitych lat, zanim dzieło zaczęło ukazywać się w druku. Gdy w grudniu 1803 r. Linde przenosił się do Warszawy, miał już opracowany *Słownik* do hasła „Wieża” i zebrane materiały do całego dzieła. W Warszawie na zlecenie władz pruskich stanął na czele tworzonego Liceum Warszawskiego. Podjął się nowych zadań i obowiązków, ale pracy nad *Słownikiem* nie przerwał. W lutym i marcu 1804 r. ogłosił prospekty (polski i niemiecki) *Słownika języka polskiego*. Zapoczątkował tym starania o druk tego dzieła. Obliczał, że na koszty druku słownika w czterech tomach in octavo potrzeba będzie około 10 000 talarów. Takiej sumy nie posiadał. Obiecali pewne kwoty i dali je Adam Kazimierz Czartoryski (4000 talarów), Józef Maksymilian Ossoliński, Stanisław Zamoyski. Przyłożyli też swój datek car Aleksander I i król pruski Fryderyk Wilhelm III. Było tego jednak stanowczo za mało, dlatego w prospektach Linde przedstawił warunki prenumeraty na swoje dzieło. Cena, którą zaproponował, była jak na warunki polskie bardzo wysoka, 10 dukatów za egzemplarz na zwykłym papierze i 12 dukatów za egzemplarz drukowany na welinie.

Okazało się, że aby rozpocząć druk trzeba było nie tylko dokończyć rękopis. Niedostatki drukarni warszawskich sprawiły, że dla *Słownika* Linde musiał zakupić u Breitkopfa w Lipsku czcionki, a w Berlinie papier, którego bodaj pierwsza partia transportowana drogą wodną zamarzała pod Toruniem w grudniu 1804 r. Aby druk mógł odbywać się bez przeszkód i systematycznie, Linde, korzystając z pośrednictwa Breitkopfa, sprowadził do Warszawy również zecerów. Ponad dwa lata trwały przygotowania, zanim w maju 1806 r. w drukarni warszawskich pijarów był gotów pierwszy arkusz pierwszego tomu *Słownika*. W listopadzie tegoż roku do Warszawy dotarła wojna. Armia francuska w pogoni za Prusakami zajęła miasto. Zaczęły się rekwizycje, kwaterunki i inne ciężary wojenne. Odtąd towarzyszyły one Lindemu i jego dziełu do końca, do

zakończenia druku w lutym 1815 r. Transporty papieru opóźniały się lub nawet nie dochodziły. Zecerzy i inni pracownicy drukarni opuszczali pracę lub byli zatrudniani wartami albo przy budowie okopów. Dla usprawnienia pracy Linde wypożyczył niezbędny sprzęt z Drukarni Pijarskiej i urządził w swym mieszkaniu drukarnię, której głównym zadaniem był druk *Słownika*. Działała ona od września 1807 do maja 1813 r.

Wyniszczenie Księstwa Warszawskiego wojnami odbiło się na warunkach finansowych Lindego. Jego i jego dzieło uratowała pożyczka znacznej sumy udzielona przez przyjaciela Jana Stefazjusza. Pomógł też Jan Śniadecki i zaradność Lindego.

Kończąc druk *Słownika* mógł Linde z satysfakcją porównać się z Johannem Immanuelem Gottlobem Breitkopfem, który posiadał „gisernią i drukarnią jak najdokładniej urządzoną, mając wszystko pod ręką, co tu z dalekich stron sprowadzić trzeba było, obfitując w ludzi w sztuce drukarskiej najbieglejszych drugą [właściwie pierwszą] edycją niemieckiego [słownika] Adelunga 12 lat, bo od r. 1774 do 1786 drukował, a to w czasach spokojnych, żadnej mu przeszkody nie czyniących”. *Słownik* Lindego, obszerniejszy i trudniejszy dla drukarzy, został wydrukowany w ciągu 8 lat i 10 miesięcy.

Idea słownika narodowego języka nowożytnego narodziła się we Włoszech w połowie XVI w. – powstała wówczas we Florencji Accademia della Crusca. Pracowała ona nad oczyszczaniem języka włoskiego. Wynikiem tych prac był słownik opublikowany w Wenecji w 1612 r. pt. *Vocabolario degli Accademici della Crusca*. W następnych wydaniach słownik bardzo się rozrósł. Powstała w 1635 r. Akademia Francuska wydawała po wielokroć w latach 1694–1935 swój słownik języka francuskiego w dwóch tomach. W latach 1726–1739 Królewska Akademia Nauk w Madrycie wydała słownik języka hiszpańskiego. Słownik języka rosyjskiego opracowała i wydała w sześciu obszernych tomach Rosyjska Akademia Nauk w latach 1789–1794. Został on wznowiony już w latach 1806–1822. Słownik języka angielskiego opracowany przez Samuela Johnsona ukazał się w 1755 r. Johann Ihre w 1769 r. wydał swój słownik języka szwedzkiego. Najpopularniejszy w naszym kraju był słownik języka niemieckiego Johanna Christoha Adelunga, którego pięć tomów ukazało się w Lipsku w latach 1774–1786.

W Rzeczypospolitej w dobie Oświecenia ugruntowało się przekonanie o potrzebie polskiego słownika narodowego. Może gdyby nie było Targowicy

i wszystkich po niej następujących wypadków, ostatnie lata swego życia Onufry Kopczyński poświęciłby pracy nad tym dziełem. Gdy rozeszła się wieść, że Linde pracuje nad słownikiem języka polskiego, organizujące się Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie podjęło dyskusję, jakie to dzieło być powinno. Zgodzono się, że słownik powinien dawać rozstrzygnięcia o poprawności wyrazu, sposobach jego użycia i pisania. Linde w Wiedniu, z dala od tych dyskusji, pracował nad dziełem, w którym starał się zgromadzić jak najwięcej polskich słów w pełni udokumentowanych w źródłach tak co do znaczenia, jak też sposobu użycia.

Nowe idee językoznawstwa europejskiego, jak badania porównawcze i historia języka wykorzystująca badania etymologiczne znalazły miejsce w Słowniku Lindego. Jako naukowy wstęp zamieścił w pierwszym tomie swą rozprawę pt. *Prawidła etymologii przystosowane do języka polskiego*. Była to pierwsza w piśmiennictwie polskim tak obszerna publikacja na ten temat. Idea badań porównawczych sprawiła, że w *Słowniku* znalazły się przy każdym haśle odpowiedniki niemal wszystkich języków słowiańskich – brakuje tylko bułgarskiego. Słowniki tych języków były bardzo niedoskonałe i stąd pretensje do Lindego zgłaszane przez ówczesnych slawistów.

Zakreślony przez Lindego we wstępie do pierwszego tomu program badawczy jest bardzo obszerny i wielokierunkowy. Punktem wyjścia miał być jego *Słownik*. Wydaje się, że najwartościowsze byłyby uzupełnienia materiałami przez niego pominiętymi oraz zbiorami dialektyzmów. Drugim kierunkiem byłoby przygotowanie słownika poprawnościowego. Wzorów i podpowiedzi jak wykonać te prace dostarczały liczne i różnorodne słowniki niemieckie, francuskie, włoskie itp., których Linde znał sporo.

Słownik języka polskiego to dzieło ogromne. Linde poświęcił mu ponad 20 lat bardzo żmudnej i bardzo sumiennej pracy. Dokonał wypisów z około 800 dzieł. Druk pochłonął ponad 17 000 talarów. Aby zebrać materiały do *Słownika*, musiał Linde dokonać wyboru źródeł według kryteriów, które podał w prospektach z 1797 r. Biblioteka Ossolińskiego w 1795 r. była dla niego za mała, liczyła 2000–2500 dzieł. Wspólnie ze swym pracodawcą starał się o jej powiększenie. Odwiedzali dwory, klasztory, kościoły w Galicji, zbierając wartościowe książki. Gdy Linde opuszczał Wiedeń, biblioteka ta liczyła już około 30 000 dzieł.

W chwili ogłoszenia w 1804 r. prenumeraty *Słownika* Linde rozpoczął sprzedaż swego dzieła. Pomagali mu w tym różni ludzie. Najbardziej

zasłużyli się jego przyjaciele Jan Śniadecki, który sprzedał w Wilnie około 90 egzemplarzy, i Jerzy Samuel Bandtkie w Krakowie – około 130 egzemplarzy. Sprzedaż postępowala wolno i gdy we wrześniu 1847 r., po jego śmierci, dokonano spisu jego rzeczy, okazało się, że do sprzedania pozostało jeszcze 9 egzemplarzy *Słownika*.

Dzieło Lindego jest bardzo mocno osadzone w tradycji europejskiego słownikarstwa i w dążeniach naszego narodu do zachowania języka jako niezwykle ważnej i niezbywalnej wartości. Idea zachowania dla przyszłych pokoleń zabytków naszej kultury, w tym także języka, zrodzona w czasach stanisławowskich, została wzmocniona dramatem upadku państwa i powstaniem realnej groźby wynarodowienia Polaków. Dzieło Lindego na swój sposób zabezpieczało słowo polskie przed zatraceniem.

Słownik Lindego od chwili ukazania się stał się dziełem nieodzownym dla polskich pisarzy i uczonych. Od 190 lat jest ciągle dziełem żywym, co w słownikarstwie europejskim nie jest zjawiskiem typowym.

Wydawszy *Słownik*, Linde był już członkiem najwyższych władz oświatowych Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego, i rektorem Liceum Warszawskiego, którego doświadczenia upowszechniano jako wartościowe wzory dla szkół. Miał uznaną pozycję uczonego. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz zagranicznych akademii i towarzystw naukowych. Podejmował prace naukowe, mające znaczenie dla czasów, w których powstały i razem z nimi przeszły do historii polskiej nauki, jak np. obszerny artykuł *O literaturze rosyjskiej* ogłoszony w „Pamiętniku Warszawskim” w latach 1815–1816 czy praca *O Statucie litewskim* (Warszawa 1816) nazywana też pierwszą polską monografią bibliograficzną jednej książki. W 1821 r. z drukarni Natana Glücksberga wyszła książka pt. *Vincent Kadłubek*, niemiecki przekład pracy Józefa Maksymiliana Ossolińskiego o polskim kronikarzu średniowiecznym. Linde, tłumacząc ją, postanowił dopełnić przekładem wartościowych prac polskich na temat naszej historiografii średniowiecznej. W tomie znalazły się m.in. rozprawy Joachima Lelewela. We wstępie Linde zapowiadał kontynuowanie przekładów, wykorzystując dorobek pisarski Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, aby niemieccy uczeni nie mogli w fałszywym świetle przedstawiać historii Polski i jej nauki. Dalszych tomów nie przygotował.

Gdy w Księstwie Warszawskim podejmowano prace związane z organizacją nowych szkół wyższych, jak Wydział Lekarski czy Szkoła Prawa i Administracji, zawsze uczestniczył w nich Linde. Swą radą i

doświadczeniem służył też, gdy organizował się Uniwersytet Warszawski ustanowiony w 1816 r. Od 1818 r. kierował Biblioteką Publiczną przy Uniwersytecie Warszawskim. Miała ona łączyć zadania biblioteki uniwersyteckiej i narodowej. Głębokie zmiany polityczne, które dokonały się po 1820 r. w Królestwie Polskim, sprawiły, że instytucja ta nie zdołała w pełni rozwinąć swej działalności. Przez władze była wówczas postrzegana jako biblioteka uniwersytecka.

Powstanie listopadowe dla 60-letniego Lindego było katastrofą. Uległy likwidacji Liceum Warszawskie i Biblioteka Publiczna, które tworzył od podstaw i którymi przez lata kierował. Trzeba dzisiaj uznać za niezwykle okrutne wobec niego polecenie władz carskich, aby osobiście kierował pakowaniem zbiorów Biblioteki Publicznej i innych bibliotek warszawskich i wysyłał je do Petersburga. Nadal uczestniczył we władzach oświatowych i zanim przeszedł na emeryturę zorganizował Gimnazjum Wojewódzkie w Warszawie.

Na koniec należy dodać, że Linde wiele lat uczestniczył we władzach swego wyznania.

Związki Lindego z Toruniem były bardzo żywe. Za pośrednictwem matki (Anny Barbary z Lagenhahnów, 1732–1813) przekazywał swoje dzieła toruńskim bibliotekom radzieckiej i gimnazjalnej. W 1814 r. zrzekł się należnej mu części spadku po rodzicach na rzecz swego brata Jana Wilhelma, pastora w Gdańsku. W Toruniu też o nim pamiętano. W 1844 r. Simon Jacob Hepner zwrócił się do Rady Miejskiej z wnioskiem o wyróżnienie Lindego honorowym obywatelstwem Torunia. Przypomnił w nim pomoc, jakiej udzielił twórca *Słownika języka polskiego* delegacji miasta w trudnym 1813 r., zjednując dla niej przychyłność Adama Jerzego Czartoryskiego, a dzięki niemu – dostęp do carskiej kwatery. Linde, dziękując za zaszczytne wyróżnienie, przekazał miastu medal, specjalny dyplom i odciski zabytkowej pieczęci Uniwersytetu Lipskiego, które otrzymał od tej uczelni i władz Królestwa Polskiego w 1842 r. z okazji 50 rocznicy ukończenia studiów. W 1871 r. z okazji setnej rocznicy jego urodzin redakcja „Gazety Toruńskiej” zorganizowała piękną uroczystość patriotyczną. W miejscu, w którym stał jego rodzinny dom przy zbiegu ulic Królowej Jadwigi i Małych Garbar, w 1959 r. wmurowano tablicę pamiątkową, a w 1976 r. odsłonięto jego pomnik przed Książnicą Miejską przy ulicy Słowackiego. W 1997 r. po raz drugi przyznano nagrody literackie im. Lindego ustanowione przez władze Torunia i Getyngi.

Nota bibliograficzna

M. Ptaszky, *Bibliografia prac Samuela Bogumila Lindego*, Toruń 1990, tenże, *Kalendarz życia i twórczości Samuela Bogumila Lindego*, Wrocław 1992. Obszerną bibliografię piśmiennictwa o Lindem podaje *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbud”*, t. 5, 6, cz. 1-2: *Oświecenie*, oprac. E. Aleksandrowska z zespołem, Warszawa 1967-1972, oraz *Słownik pisarzy polskiego Oświecenia*, pod red. T. Kostkiewiczowej i Z. Golińskiego, t. 3, Warszawa 1996, s. 406-407. Z najnowszych prac o Lindem godzi się odnotować: S. Salmonowicz, *Casus Lindego. Z Torunia do panteonu polskiej kultury narodowej*, w: tegoż, *Szkice toruńskie z XVII-XVIII wieku*, Toruń 1992, s. 159-188; G. Ressel, *Die Rolle der Wortforschung in der Konzeption des „Słownik języka polskiego” von M. S. B. Linde*, w: *Między Oświeceniem a Romantyzmem: kultura polska około 1800 roku*, red. J. Z. Lichański, Warszawa 1997, s. 395-408; B. Schultze, *Ein Sonderfall im polnisch-deutschen Kulturtransfer: zwei frühe (1792) Übersetzungen von Niemcewicz Powrót posła (1790)*, tamże, s. 73-85; B. Matuszczyk, *W sprawie koncepcji „Słownika języka polskiego” Samuela Bogumila Lindego*, *Język Polski* 78, 1998, z. 1-2, s. 98-103.

This information is for reference only and should not be used for legal purposes. The information is provided for informational purposes only and is not intended to constitute an offer of insurance or any other financial product. The information is subject to change without notice and is not guaranteed. The information is provided as a service to our clients and is not intended to be a substitute for professional advice. The information is provided for informational purposes only and is not intended to constitute an offer of insurance or any other financial product. The information is subject to change without notice and is not guaranteed. The information is provided as a service to our clients and is not intended to be a substitute for professional advice.

The information is provided for informational purposes only and is not intended to constitute an offer of insurance or any other financial product. The information is subject to change without notice and is not guaranteed. The information is provided as a service to our clients and is not intended to be a substitute for professional advice.

Historia Torunia, pod redakcją Mariana Biskupa, t. II, cz. 3: *Między barokiem i oświeceniem (1660-1793)*, Toruń: Wyd. TNT 1996.

Trzecia część drugiego tomu *Historii Torunia* różni się od obu pierwszych pod różnymi względami. Nie chodzi tylko o to, że licząc 483 strony (bez ilustracji) jest ona częścią najobszerniejszą. Wyróżnia się odmienną strukturą, ponieważ trzech autorzy książki przyjęli zróżnicowane sposoby prezentacji treści. Gdy Jerzy Wojtowicz ujął swoje rozdziały o demografii i rozwoju przestrzennym miasta (s. 8-30), ustroju i samorządzie (s. 31-59) oraz gospodarce Torunia (s. 60-95) jako syntetyzujące przedstawienie problemu na wzór części drugiej, Jerzy Dygdała w swoich pięciu wydzielonych według kryterium chronologicznego rozdziałach (s. 96-298) o politycznej historii miasta (w najszerszym rozumieniu tego określenia) przyjął raczej model szczegółowej prezentacji narracyjnej; napisane przez Stanisława Salmonowicza rozdziały o kulturze umysłowej Torunia (s. 299-371), historii książki i czytelnictwa (s. 372-394) oraz historii życia religijnego (s. 395-418) dają z kolei, najogólniej mówiąc, encyklopedyczny przegląd instytucji, osób i wydarzeń kulturalnej historii miasta. Tom uzupełniają krótkie wskazówki bibliograficzne, podzielone według rozdziałów (s. 419-425), dalej starannie opracowane indeksy osób i geograficzny dla całego tomu drugiego (s. 428-470) i na koniec niemal 100 bardzo dobrze zreprodukowanych ilustracji, planów i map.

Chociaż zróżnicowanie sposobu przedstawienia materiału nie zawsze ułatwia orientację – można sądzić, że mamy do czynienia z trzema w znacznym stopniu odrębnymi opracowaniami dla dziejów Torunia – jedno nie ulega kwestii: wszyscy trzech autorzy są znakomitymi znawcami omawianych zagadnień, a ich teksty robią wrażenie i przekonują w swojej materiałowej precyzji, jak również w swojej interpretacyjnej staranności. Także tutaj, dokładnie tak samo jak w pierwszych dwóch częściach, znajduje czytelnik *Historii Torunia* udokumentowany najnowszy stan badań (nie tylko polskich); co więcej, pod różnymi względami synteza wnosi również wiele nowego do tego stanu badań.

Tak więc rozważania Jerzego Wojtowicza w najbardziej wyrazisty sposób dają wgląd w dramatyczne przekształcenia strukturalne i zmianę statusu – co w tym przypadku oznaczało jego obniżenie – których Toruń doświadczał w epoce między końcem wojen szwedzkich w XVII w. i inkorporacją do państwa Hohenzollernów w następstwie drugiego rozbioru. Na pierwszy plan wysuwa się proces stopniowego, ale systematycznego podupadania miasta jako organizmu gospodarczego i społecznego, co dokonywało się w kilku fazach, mając

za tło różne zjawiska kryzysowe: pod względem demograficznym skutki wojen, szczególnie wojny północnej, jak i zarazy, pod względem gospodarczym zaś następstwa zniszczeń wojennych oraz wojennych ciężarów, ale też handlowej i polityczno-gospodarczej marginalizacji, której miasto doświadczało w efekcie państwowych ingerencji, później – od 1772 r. – przede wszystkim wobec uciążliwego położenia na granicy z Prusami. W dużym stopniu zredukowały w funkcji regionalnego centrum handlowego i produkcji rzemieślniczej oraz osłabiony ciągłym przeciążeniem podatkami, kontrybucjami i clami, został Toruń w końcu XVIII w. w skali ogólnopaństwowej ostatecznie cofnięty do statusu miasta średniej klasy. Jednocześnie oczywiście jest godne uwagi, co Wojtowicz dokładnie uchwycił, że miasto długo jeszcze dzięki znacznym rezerwom gospodarczego i „ludzkiego” kapitału mogło ten upadek opóźnić i kompensować różnego rodzaju przeciwdziałaniami. Tak więc kupieckie i rzemieślnicze mieszczaństwo toruńskie również jeszcze w XVIII w. z widocznym powodzeniem dopasowywało się do zdecydowanie pogarszających się ogólnych warunków rozwoju (s. 63 nn.). Miejskie elity w dużym stopniu pozostały społecznie i kulturalnie nie zmienione. Interesujące porównanie z innymi polskimi miastami (s. 56) pokazuje, że miejskie dochody jeszcze długo przewyższały znacznie dochody Warszawy czy Poznania, co ze względu na niewielką liczbę ludności Torunia (po wojnie północnej z reguły poniżej 10 000 – s. 8 nn.) jest szczególnie godne uwagi.

Należy jednak żałować, że takie porównania są rzadko w tekście przytaczane. Nie tylko rzut oka na inne współczesne miasta, ale również na wcześniejsze epoki historii Torunia mógłby pomóc w lepszym uporządkowaniu niektórych innych omawianych zjawisk oraz uwypukleniu ich znaczenia. Tak więc nie jest to w rzeczywistości żadne nowum, że „już” (!) w XVIII w. „uczni” (tzn. mający wykształcenie akademickie) posiadają niejako monopol na wysokie urzędy miejskie (s. 33); już u schyłku XVI w. (jak to można wyraźnie przeczytać w drugiej części) „akademizacja” miejskiej elity władzy była jedną ze strategii, za pomocą których wykształcone rodziny patrycjuszowskie z sukcesem broniły swojej dominującej pozycji. Z drugiej strony znajdujemy w omawianej epoce wiele nowych zjawisk, które zasługiwałyby na interpretację w dłuższej perspektywie czasowej. Co na przykład oznacza fakt, że w XVIII w. liczba rzemieślników pozacechowych (pracujących na terenach należących do szlachty i katolickich zakonów) przerosła liczbę mistrzów cechowych w Toruniu (s. 85 nn.) i w ten sposób stara struktura rzemiosła miejskiego ostatecznie została przelamana? Czego dowiadujemy się w sprawie dynamiki przemian ustrojowych XVIII stulecia z faktu, że stary (i jak się okazuje w dużym stopniu zrytualizowany) konflikt między trzema ordynkami (s. 43) coraz wyraźniej był potęgowany przez napięcia między starymi rodzinami rajców oraz bogatymi przedsiębiorcami cechowymi i kupcami spoza patrycjatu?

Również opracowane przez Jerzego Dygdałę rozdziały o historii politycznej ze względu na stopień systematyczno-porównawczego uporządkowania ustaleń badawczych powodują odczucie pewnego niedosytu. Wartość jego obejmującej około 200 stron „książki w książce” polega przede wszystkim na ilości, ale również na wiarygodności podawanych tutaj informacji. Kto ma do czynienia ze szczegółowymi problemami badań nad historią miast, umie docenić tego rodzaju detaliczne i oparte na źródłach ujęcie. W tym sensie wyróżniają się rozdziały o polityce miejskiej w epoce katastrofy wojny północnej (s. 138–174) i w okresie reform, poczynwszy od 1764 r. (s. 247–298), przede wszystkim jednak rozdział o religijnych i politycznych konfliktach schyłkowego okresu panowania Augusta Mocnego, w których centrum znajduje się tzw. tumult toruński w 1724 r. (s. 175–205); nie tylko bowiem długi okres poprzedzający (od 1717 r.) i dokładny przebieg, lecz także skomplikowane następstwa tego „évènement fondateur” zostały tu zsyntetyzowane w sposób jak dotąd najbardziej staranny i wyważony. Również jednak tam, gdzie chodzi o mniej spektakularne kwestie, dokładne ujęcie Dygdały umożliwia niejednokrotnie właściwe rozeznanie problemów. Dla przykładu: fragment o długim, trwającym od 1726 do 1756 r. konflikcie wokół budowy nowego kościoła ewangelickiego na Starym Mieście (s. 229–235) w szczególności sposób uzmysławia, w jakim politycznym i kulturalnym napięciu rozgrywały się konflikty wokół praw dysydentów. Z fragmentu poświęconego stanowisku Torunia wobec polityki Sejmu Czteroletniego (s. 287–294) uzyskujemy wyobrażenie o tym, jak daleko tradycyjnie ukształtowane pruskie społeczności miejskie znajdowały się od oświeconego ruchu mieszczańskiego w Polsce.

Narracyjna przede wszystkim forma wykładu powoduje jednak również i to, że takie uogólniające przemyślenia przeważnie pozostawione są raczej czytelnikowi. Nie należy naturalnie na tej podstawie sądzić, że w ogóle brakuje tu interesujących pomysłów interpretacyjnych; przy tym autor jest, jak to już w licznych pracach udowodnił, ukształtowanym i kompetentnym badaczem tej epoki historii Torunia. Jednak z jednej strony można byłoby pewne zagadnienia przedstawić systematyczniej, z drugiej strony mocniej uwypuklić porównania (dia- i synchroniczne). W poszczególnych chronologicznych rozdziałach znajdują się wprawdzie wartościowe wskazania na rolę Torunia jako „politycznego aktora” w ramach Rzeczypospolitej, jak również na warunkującą to mentalność polityczną miejskich elit. Jednakże owe jednostkowe spostrzeżenia nie zostały nigdzie zebrane w ten sposób, by uchwycić dramatyczną zmianę statusu miasta w ciągu całej epoki: na skutek jakich właściwie okoliczności miasto utraciło swoją jeszcze w XVII w. wyraźnie widoczną pozycję samodzielnego czynnika w życiu politycznym państwa polsko-litewskiego; czy „konfesyjna polityka zagraniczna”, którą Toruń próbował prowadzić jeszcze po 1764 r. w kontaktach z Prusami, była oznaką utrzymującej się siły, czy postępującego osłabienia; czy można dla okresu między 1772 a 1793 r.

w ogóle jeszcze mówić o własnej miejskiej polityce w rozumieniu XVI i XVII stulecia? Są to kwestie, w odniesieniu do których opinie kompetentnego bez wątpienia autora mogłyby wiele wniesć.

To samo dotyczy pytania o zmianę kształtu ustroju miejskiego. Choć różne działania i instytucjonalne nowości między 1668 i 1744 r. zostały opisane nader szczegółowo (np. s. 109 nn., 171 nn., 224 nn.), łatwo można byłoby odnieść mylne wrażenie, że liczne wewnątrzmięskie konflikty w zasadzie zawsze kończyły się powrotem do ich punktu wyjściowego. W rzeczywistości jednak w tej epoce chodziło chyba o to, że konkurujące ze sobą władcze aspiracje tradycyjnej arystokracji radzieckiej z jednej strony i faktycznej mieszczkańskiej elity gospodarczej z drugiej strony coraz częściej się ścierały (na co autor przynajmniej w jednym miejscu – s. 173 – również wskazuje) i ustrój miejski przez to stopniowo tracił swoją zdolność funkcjonowania. Tak więc za wybuchającymi co rusz na nowo konfliktami o prerogatywy Trzeciego Ordynku stały prawdopodobnie różne grupy gospodarczo wzmocnionych kontrahentów patrycjatu, które nadawały znaczenie swoim interesom w zrytualizowanej formie konfliktów między ordynkami; musi również dawać do myślenia, że cech piwowarów także jeszcze w XVIII w. nadal odgrywał swoją tradycyjną rolę centrum opozycji wobec rady, chociaż w połowie stulecia było jedynie ośmiu mistrzów cechowych tego rzemiosła (zob. s. 85). Stosownie do tego warto byłoby poddać dokładniejszej porównawczej analizie, czy na przykład oparta na konwencji z 1718 r. współwładza Drugiego i Trzeciego Ordynku (s. 171) w Toruniu rzeczywiście wywołała podobną konstelację jak w Gdańsku – albo kto właściwie był zwycięzcą kompromisu ustrojowego z 1744 r., który obu ordynkom (w odróżnieniu od „*ius proponendi*” rady) przyznawał „*ius denuntiandi*” (s. 224 n.).

Podobnie bogate w precyzyjną informację i szczegółowo udokumentowane są rozdziały poświęcone historii kultury umysłowej pióra Stanisława Salmonowicza. Natomiast rzeczowa systematyka stoi tu wyraźnie na pierwszym miejscu; jedynie podrozdział poświęcony nauce, piśmiennictwu, teatrowi i muzyce (w rozdziale IX, s. 340–371), jak i podrozdziały o stosunkach wyznaniowych oraz o życiu religijnym protestantów (w rozdziale XI, s. 395–408, 408–414) mają podziały chronologiczne. W sumie zebrany tu materiał dokumentuje w bardzo wyrazisty sposób sformułowaną na początku charakterystykę epoki (s. 300 nn.). Przez większą część omawianego okresu, a więc również jeszcze w pierwszej połowie XVIII w., mógł Toruń w dużym stopniu zachowywać swoją funkcję kulturalnego centrum i siłę promieniowania, nim później osłabienie na niwie społecznej i politycznej zaczęło oddziaływać również w obszarze kultury. Tak więc nauka i instytucje oświatowe, jak i produkcja książki i działalność artystyczna w mieście miały wcale aktywny udział w kulturowych procesach modernizacyjnych wczesnego oświecenia; kościelne życie obu wielkich wyznań podejmowało nowe impulsy epoki (zob. na przykład informacje o

toruńskim pietyzmie – s. 409 nn.); intelektualno–kulturowe powiązania miasta z Polską przeżywały na przełomie XVII i XVIII w. okres rozwoju, nim przewagę zdobyła stopniowo ścisła orientacja na Niemcy. Oczywiście później dramatyczne obniżenie statusu miasta w następstwie pierwszego rozbioru oznaczało również tutaj zwrot w kierunku wyraźnego upadku; stosunkowo szybko miał się teraz horyzont życia umysłowego i kulturalnego ograniczyć do potrzeb i możliwości społeczności miasta średniej wielkości i znaczenia.

Najdokładniej te zjawiska zostały opracowane dla obszarów nauki, szkół, książki i czasopiśmiennictwa. Przy tym także instruktynne jest powiązanie z danymi liczbowymi – czy to przy analizie wielkości i składu wykształconej miejskiej elity (s. 304), czy przy liczbie uczniów gimnazjum akademickiego (s. 315–324), czy księgozbiorów bibliotek publicznych i prywatnych (s. 385 nn.). Nie brakuje porównań (z Gdańskiem, ale też z innymi miastami), jak również przemyśleń o tym, w jaki sposób wyróżniające się osobowości i instytucje wpisywały się w kulturalny profil miasta. Jeszcze raz wyraźnie pokazuje się tutaj, jak mocno tradycyjna kultura wykształconych patrycjuszowskich elit, a także wyrosła w XVI w. funkcja Torunia jako centrum akademicko–kościelnego, oddziaływała strukturotwórczo; związane z rozwojem kryzysu w XVIII w. ukształtowanie się kultury mieszczańskiej w węższym rozumieniu podkopało te stare struktury. Krytycznie można byłoby ewentualnie zaznaczyć, że pojęcia „barok” i „oświecenie” nie zawsze są przekonującymi ramami dla dziejów tej epoki, zwłaszcza właśnie z punktu widzenia dziejów kultury i umysłowości. Czy barok był kiedykolwiek w tym sensie pojęciem wiodącym dla współczesnych jak oświecenie? I czy w ogóle było coś takiego jak „nauka barokowa” (s. 308)? Wreszcie: czy drogę rozwojową, którą kultura miejskiej społeczności przebyła w tym czasie – jako drogę ostatecznego upadku – można rzeczywiście oznaczyć oboma pojęciami?

Nieco mniej szeroko niż rozdziały IX i X – także w porównaniu z częścią drugą – wypada omówienie dziejów kościelnych w rozdziale XI. Wprawdzie zostały poruszone najważniejsze zjawiska w odniesieniu do organizacji kościoła i teologii, szkolnictwa kościelnego i budowy kościołów; również tu jeszcze raz wyczerpująco omówiono wydarzenia 1724 r. oraz problemy religijnej koegzystencji (i nietolerancji). Jednak odczuwa się brak omówienia szerszych oddziaływań luteriańskiej konfesjonalizacji, która przecież dopiero w drugiej połowie XVII w., po uznaniu wyznania reformowanego za konfesję mniejszościową, w pełni nabrała w Toruniu znaczenia. Na bliższą uwagę zasługuje na przykład problem, jak luteriański konfesjonalizm był związany z kształtowaniem się niemieckiej tożsamości kulturalnej, ale również z utratą przez Toruń ponadregionalnej i ponadnarodowej funkcji pośredniczącej. Natomiast do zalet tego rozdziału należy to, że autor omawia różne konfesje (tak samo jak różne grupy językowe w ramach ludności miasta) wraz z ich udziałem w kulturalnych dziejach miasta w sposób starannie wyważony.

W związku z tym należałoby zgłosić jeszcze jeden postulat: być może byłoby dobrze, gdyby w tomie poświęconym XVII i XVIII w., w rozdziałach o historii kultury zostało ukazane zagadnienie ewoluującej tożsamości społeczeństwa miejskiego i różnych jego grup. Z jednej strony należałoby wziąć pod uwagę „prehistorię” procesów kształtowania się narodu: czy nie należy w tej epoce szukać początków kulturowego różnicowania wedle podziału na większość i mniejszości wyznaniowe, językowe i etniczne? Z drugiej strony można byłoby dokładniej zapytać o to, jak „mieszczańskie” były właściwie stare i nowe elity w spojrzeniu na ich kulturową postawę i ich systemy wartości w XVIII w. Naturalnie problemy te należą do najmniej systematycznie badanych aspektów historii miast, nie jest więc stosowne domaganie się od ujęcia syntetycznego odpowiedzi na pytania, które najpierw musiałyby zostać postawione w badaniach szczegółowych.

W przypadku trzeciej części tomu drugiego syntezy dziejów Torunia mamy w każdym razie do czynienia z wyróżniającym się osiągnięciem. Trzeba by uważnie i szeroko rozglądać się, by znaleźć porównywalnie bogate materiałowo, wiarygodnie dokumentowane i starannie interpretujące ujęcia syntetyczne. Niemieccy historycy mogą tylko z podziwem patrzeć na to, z jak wielką znajomością rzeczy i profesjonalizmem ich polscy koledzy podjęli zagadnienie interesujące obie strony – opracowanie syntezy dziejów Torunia.

Michael G. Müller (Halle)

Andrzej N i e u w a ż n y, *Kampania 1813 roku na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego. Napoleońska twierdza Toruń i jej obrona*, Toruń 1995, ss. 287, wyd. UMK.

Działania wojenne schyłku epoki napoleońskiej na terytorium Europy Środkowej i Wschodniej nie zostały do końca opracowane. Powodem tego jest przechowywanie wielu ciekawych materiałów w archiwach na terenie byłego ZSRR, do których jest trudny dostęp, a także zdziesiątkowanie źródeł do historii wojskowości epoki Księstwa Warszawskiego w wyniku ogromnych zniszczeń wojennych. Andrzej Nieuważny przedstawia wojnę 1813 r. na ziemiach polskich na podstawie dokumentów znajdujących się w archiwach rosyjskich i francuskich. Badaniami zostały objęte działania wojenne armii rosyjskiej i Wielkiej Armii napoleońskiej na północnym zachodzie i zachodzie Księstwa Warszawskiego. Wiele uwagi poświęcono obronie Torunia zimą i wczesną wiosną 1813 r. Te wydarzenia nie doczekały się dotąd rzetelnej monografii¹.

Kampania ta stanowiła fragment kończącej się epopei napoleońskiej. Napoleon chciał jak najdłużej utrzymać Księstwo Warszawskie, aby móc zebrać jak najliczniejszą siłę zbrojną z tego terenu, ale granicę najdalszego zasięgu wojsk rosyjskich widział na Odrze. Jednakże teren Księstwa rezerwował jako ostateczną dla przyszłej ofensywy przeciwko Rosji, dlatego tak zależało mu na pozostawieniu silnych załóg w twierdzach: Gdańsk, Toruń, Praga, Modlin, Częstochowa i Zamość. Na wiosnę następnego roku zamierzał z nowo zorganizowaną armią ruszyć znad Odry i po kilku bitwach stanąć nad Niemnem.

¹ Twierdza toruńska epoki napoleońskiej nie doczekała się dotąd wydanej drukiem monografii. Bardzo dużo do historii jej fortyfikacji wniosły prace: J. Stankiewicza, *Twierdza Toruń*, cz. I, Zap. Hist., 1972, t. 37, z. 4; cz. II, Zap. Hist., 1973, t. 38, z. 1; A. Tomczaka, *Plany Torunia z czasów Księstwa Warszawskiego (1807-1815)*, Zap. Hist., 1973, t. 38, z. 3. Niestety wymienieni autorzy musieli się ograniczyć w znacznym stopniu do analizy źródeł kartograficznych i opracowanych na ich podstawie hipotez. Jedyną polską pracą prezentującą szerzej całość działań w Księstwie Warszawskim w 1813 r. (w tym ogólnie oblężenie twierdzy) jest książka M. Lukasiewicza, *Armia księcia Józefa 1813*, Warszawa 1986. Dziejom wojennym Torunia w 1813 r. poświęcona jest także rozprawa J. Strychalskiego, *Obrona Torunia 1813*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 10, 1964, cz. 1. Autor tej pracy nie dotarł jednak do archiwów francuskich. Por. też S. Herbst, *Twierdze napoleońskie nad Odrą i Wisłą*, w: *Architectura Perennis*, Warszawa 1971.

Twierdze Księstwa miały stanowić oparcie dla tego wiosennego manewru, a jednocześnie spełnić wcześniejsze ważne zadanie opóźnienia marszu nieprzyjaciela². W pracy przedstawiono północny kierunek działań Rosjan w 1813 r. Pominięte zostały: blokada i oblężenie Gdańska, które trwały o wiele dłużej niż działania wojenne na Pomorzu, w Prusach i Księstwie Warszawskim. Wiele uwagi autor poświęcił planom obu armii, dla których linia Wisły i twierdza toruńska wraz z Kanalem Bydgoskim miały podobnie duże, choć odmiennie umotywowane znaczenie. W książce nie zostały pominięte kwestie utrzymania i zaopatrzenia wojsk. Przede wszystkim jednak przedmiotem pracy są dzieje twierdzy toruńskiej w epoce napoleońskiej, szczególnie zaś przygotowanie jej do roli centrum zaopatrzenia i do obrony w 1813 r. oraz sama obrona.

Bazę materiałową dla rozważań autora stanowiły źródła archiwalne. Do najważniejszych źródeł rękopiśmiennych należą materiały pochodzące z moskiewskiego Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojenno-Historycznego oraz archiwów francuskich: Service Historique de l'Armée de Terre z Vincennes i Archives de l'Inspection du Génie z Vincennes. Duże znaczenie mają także materiały znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie i Archiwum Państwowym w Toruniu. Istotnym uzupełnieniem archiwaliów są edycje źródeł, w szczególności korespondencja. Nieliczną grupę źródeł stanowią pamiętniki i dzienniki. Wykorzystanie przez autora źródeł o różnej proveniencji i znajdujących się w różnych archiwach sprawia, że omawiana książka w sposób wyczerpujący przedstawia kampanię napoleońską roku 1813.

Zakres chronologiczny pracy obejmuje okres od początku 1806 r. do jesieni 1815 r. Badania autora dotyczą jednak przede wszystkim czterech pierwszych miesięcy 1813 r., to znaczy od stycznia, kiedy to wojska rosyjskie zajęły Bydgoszcz, aż do końca obrony Torunia, która trwała do połowy kwietnia. Ponadto przedstawiono dzieje twierdzy toruńskiej od 1806 r., kiedy została ona zajęta przez Francuzów. Pokróćce także omówiono dwuletni okres pobytu Rosjan w Toruniu do jesieni 1815 r. Ten fragment dziejów twierdzy, zdaniem A. Nieuważnego, jest istotną konsekwencją działań wojennych w 1813 r.

Omawiana książka składa się z sześciu rozdziałów. Autor podzielił pracę niejako na dwie części. W skład pierwszej wchodzi rozdziały I i II, gdzie zostały przedstawione działania wojenne początku 1813 r. na terenie Księstwa Warszawskiego. Część druga (rozdziały IV-VI) poświęcona jest wyłącznie Toruniowi aż do roku 1815. Wykaz źródeł i opracowań zamieszczono na końcu książki, natomiast istotną usterką jest brak indeksów osób i nazw geograficznych.

W rozdziałach I i II zaprezentowano w zarysie działania wojenne na terenie Księstwa Warszawskiego w 1813 r. Rozdział pierwszy daje ogólny obraz tej kam-

²M. Łukasiewicz, *Armia księcia Józefa...*, s. 19. Plany te nie zostały nigdy zrealizowane, a działania wojenne 1813 r. były ostatnimi dla Napoleona na terytorium Księstwa Warszawskiego.

panii. Autor przedstawił plany ofensywy armii rosyjskiej i próby konstruowania kolejnych linii obrony przez stronę francuską. Zaprezentowane zostało wkroczenie Rosjan do Prus Wschodnich, ofensywa rosyjska w Księstwie Warszawskim i zajęcie tego terytorium przez Rosjan niemal bez walki. Ukazano też próbę tworzenia kolejnej linii oporu na terytorium Księstwa przez cesarskiego pasierba, wicekróla Włoch ks. Eugeniusza Beauharnais, który 18 I 1813 r. w Poznaniu objął dowództwo nad Wielką Armią. Ks. Eugeniusz zdecydował się na organizowanie oporu w Poznańskim, koncentrując siły na Warcie i opierając się na potężnych twierdzeniach nadodrzańskich. Równocześnie poważne siły nieprzyjaciela miały absorbować duże garnizony Gdańska i Modlina oraz położonego między nimi Torunia. W rozdziale tym A. Nieuważny ukazał najważniejsze etapy działań prowadzonych do odejścia resztek Wielkiej Armii za Odrę, a zwłaszcza ofensywę głównej armii rosyjskiej na środkową Wisłę i Warszawę, a potem na Kalisz. W drugim rozdziale ukazana jest ofensywa północna armii rosyjskiej, początek blokady Gdańska, zajęcie Bydgoszczy przez Rosjan, wstępna blokada Torunia i obrona Francuzów na linii Warty oraz ich odwrót. Autor słusznie podkreśla bierność dowódcy Wielkiej Armii, ks. Eugeniusza Beauharnais, jako jeden z powodów porażki wojsk napoleońskich w tych operacjach. Jego decyzja wycofania się Francuzów z Poznania doprowadziła de facto do rozproszenia Wielkiej Armii.

Rozdział III prezentuje dzieje twierdzy toruńskiej w okresie napoleońskim, kiedy to odgrywała ona w planach francuskich strategów bardzo poważną rolę. Zmodernizowana i rozbudowana twierdza odzyskała ponownie znaczenie militarne. Autor analizuje rolę nadwiślańskiej twierdzy od wojny 1806–1807 r. do przygotowania jej obrony w 1812 r. przez marszałka Louisa Davouta. Bezpośrednim impulsem do przyspieszenia przygotowań twierdzy do obrony była dopiero kłeska armii napoleońskiej w 1812 r. i opracowanie planu powstrzymania ofensywy rosyjskiej na linii Odry z uwzględnieniem pojedynczych punktów oporu – twierdz na linii Wisły. Twierdze te początkowo miały wiązać część wojsk rosyjskich, a później stać się podstawą działań zaczepnych wojsk Napoleona. Jako jeden z tych punktów oporu nad Wisłą był wzięty pod uwagę także i Toruń. Ze szczególną starannością omówione zostały prace fortyfikacyjne prowadzone przez Francuzów w Toruniu i rola tego punktu obronnego w planach Wielkiej Armii. Toruń odgrywał zasadniczą rolę także jako baza zaopatrzenia armii, a w grudniu 1812 r. stał się punktem zbornym I i III korpusu. Dzięki dotarciu przez autora do raportu sporządzonego przez dyrektora fortyfikacji Księstwa płk. Louisa Legranda z września 1808 r. dla marszałka Davouta możliwe jest odtworzenie kształtu twierdzy w momencie jej opuszczenia przez Francuzów.

Kolejne dwa rozdziały poświęcone są oblężeniu twierdzy przez armię rosyjską. W IV rozdziale został omówiony okres od początku lutego do pierwszego tygodnia kwietnia, tj. do momentu rozpoczęcia oblężenia regularnego. Atak rosyjski był prowadzony z trzech stron: od północy, południa i zachodu.

Nieprzyjaciel założył dwie równoległe linie oblężnicze, rozdzielone na wiele odcinków usytuowanych po obu stronach rzeki, a nawet na jednej z zachodnich kęp wiślanych. Zgodnie z zasadami regularnego ataku, były one ze sobą połączone odcinkami przykopów. Z tych samych kierunków nieprzyjaciel kierował na twierdzą ogień swoich dział oblężniczych. Rozdział V jest obrazem oblężenia regularnego twierdzy do momentu kapitulacji garnizonu i jego wymarszu z Torunia (8–18 IV 1813 r.).

Autor dokładnie analizuje zły stan umocnień twierdzy w styczniu 1813 r. i jej załogę. Zwraca uwagę na małą szansę dłuższego utrzymania miasta (był tego świadomy gubernator Torunia Jean-Etienne-Casimir Poitevin). A. Nieuważny podkreśla, że artyleria toruńska z wielką umiejętnością i samozaparciem podejmowała walkę ogniową z liczniejszym i mającym przewagę położenia przeciwnikiem. Kapitulacja twierdzy po przeszło trzymiesięcznej obronie w dniu 16 IV 1813 r. stanowiła poważny cios dla strategicznych koncepcji Napoleona, a zwalniając związane oblężeniem oddziały rosyjskie, jeszcze bardziej zmieniła stosunek sił na niekorzyść armii napoleońskiej. Na końcu V rozdziału zostały podsumowane straty obu stron walczących.

W ostatnim rozdziale autor przedstawia okupację rosyjską twierdzy toruńskiej w latach 1813–1815. Omówione zostały skutki oblężenia oraz znaczenie upadku Torunia dla Rosjan. Zaprezentowano też w tym rozdziale prowadzone przez Rosjan prace przy odbudowie i rozbudowie twierdzy. Na uwagę zasługuje opisanie przez A. Nieuważnego stosunków garnizonu rosyjskiego z władzami i mieszkańcami miasta.

Epoka napoleońska zapisała się w dziejach Torunia bardzo źle. Częste przemarsze wojsk, długoletnie utrzymywanie zbyt licznych garnizonów, zniszczenia spowodowane eksplozją prochu w 1807 r. i oblężeniem w r. 1813, doprowadziły miasto do upadku. Twierdza toruńska w całym wieku XIX i na początku XX zdominowała życie miasta. Słusznie A. Nieuważny upatruje początek tej sytuacji w okresie wojen napoleońskich.

Omawiana książka stanowi próbę dokładnego przyjrzenia się dziejom twierdzy w epoce napoleońskiej, zwłaszcza przedstawionego na bardzo szerokim tle oblężenia miasta w 1813 r. Było to jedno z ważniejszych wydarzeń w burzliwych dziejach Torunia, jednocześnie w istotnym stopniu określiło sytuację miasta w wielu kolejnych dziesięcioleciach. Można więc stwierdzić, że książka A. Nieuważnego wypełnia istotną lukę w naszej znajomości dziejów Torunia.

Tomasz Chinciński

Noty

Jednym z istotnych zadań „Rocznika Toruńskiego” jest informowanie o literaturze dotyczącej Torunia, zwłaszcza zaś jego historii. Do tej pory zadanie to spełniała przede wszystkim publikowana co kilka lat „Bibliografia miasta Torunia”, rytmicznie uzupełniająca dzieło wydane w 1972 r. przez Henryka Baranowskiego i stanowiąca z czasem podstawę do drugiego tomu edycji książkowej (Toruń 1996). W obecnym tomie publikujemy „Bibliografię miasta Torunia” za lata 1994–1997, opracowaną przez kontynuującą pracę Henryka Baranowskiego Urszulę Zaborską. Od niedawna na łamach „Rocznika” zamieszczane są również recenzje ważniejszych książek dotyczących Torunia. Noty publikowane poniżej po raz pierwszy mają na celu wypełnienie luki między lakoniczną informacją bibliograficzną a recenzjami, które choćby ze względu na ilość ukazujących się wydawnictw na temat Torunia nie są w stanie odnieść się do nich wszystkich. Celem tych not jest rejestrowanie i krótkie informowanie o książkach, które wiążą się z szeroko rozumianą historią Torunia lub – ukazując się w Toruniu – są szczególnie ważne dla życia kulturalnego i naukowego. W przypadku najważniejszych i budzących zainteresowanie publikacji omówienie ich w ramach not nie wyklucza zamieszczenia w przyszłości szerszej recenzji czy artykułu recenzyjnego. Poniżej prezentujemy garść informacji o książkach wydanych przeważnie w 1997 i 1998 r.

Toruński słownik biograficzny, pod red. Krzysztofa Mikulskiego, t. 1, Toruń 1998.

Po latach zabiegów i przygotowań staraniem ToMiTo oraz komitetu redakcyjnego w składzie: Jan Belkot, Karola Ciesielska Jerzy Dygdała, Mirosław Golon, Krzysztof Mikulski, Magdalena Niedzielska, Piotr Oliński, Kazimierz Przybyszewski i Tadeusz Zakrzewski, ukazał się pierwszy z sześciu planowanych tomów *Toruńskiego słownika biograficznego*. Przy opracowywaniu wydawnictwa zdecydowano się na tzw. „system holenderski” – każdy tom będzie zawierał hasła od litery A do Z (bez podziałów chronologicznych). Dla ułatwienia po-

szukiwań w kolejnych tomach zostaną zawarte indeksy osobowe. Według zamierzeń redakcji w *Słowniku* będą umieszczone biogramy wszystkich znaczących postaci związanych z przeszłością Torunia, osób urodzonych bądź czasowo działających w mieście, ludzi, którzy pozytywnie lub także negatywnie wpisali się w historię miasta. Już w pierwszym tomie znaleźli się przedstawiciele patrycjatu, artyści z kilku epok, profesorowie Gimnazjum Akademickiego i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, XIX-wieczni działacze polskiego ruchu narodowego oraz niemieccy badacze, duchowni, urzędnicy wreszcie ofiary eksterminacji hitlerowskiej i sami oprawcy. Jak podkreślił we wstępie redaktor naczelny K. Mikulski, *Toruński słownik biograficzny* ze swoją ideą udokumentowania działalności przedstawicieli różnych nacji, opcji politycznych i wyznań jest przejawem dbałości o zachowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego, nie tylko lokalnego, ale światowego. *Słownik* wydany z pomocą finansową Urzędu Miejskiego w Toruniu, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz ELANY S.A., Fabryki Cukierniczej „Kopernik” S.A. i Toruńskich Zakładów Materiałów Opatrunkowych S.A. posiada staranną i przejrzystą szatę graficzną. Warto zagłębić się w lekturę i poszukać patronów toruńskich ulic, swoich dawnych sąsiadów, krewnych i znajomych.

Karola C i e s i e l s k a, *Towarzystwo Miłośników Torunia. 75 lat pracy dla miasta*, Toruń 1998.

Książka autorstwa wieloletniej działaczki i prezesa ToMiTo została napisana z okazji jubileuszu 75-lecia działalności Towarzystwa Miłośników Torunia. Karola Ciesielska, zawarła w niej „prehistorię” ToMiTo, czyli dzieje wcześniejszych towarzystw przyjaciół i miłośników oraz organizacji zajmujących się upiększaniem miasta. Zasadniczą treść publikacji stanowią jednak losy ToMiTo, organizacji, która pomimo kłopotów finansowych, różnego rodzaju trudności, łącznie z zawieszaniem działalności przez władze, wytrwale realizowała postawione przed sobą zadania. Najbardziej znane przejawy tej działalności to „Wieczory Toruńskie” poświęcone dziejom miasta, liczne odczyty, prelekcje, pokazy, konkursy: „Toruń w kwiatach”, wiedzy o mieście oraz konkursy prac magisterskich i dyplomowych o tematyce toruńskiej; a także liczne publikacje ogłaszane m.in. w ramach Biblioteczki ToMiTo, wspomniany wyżej *Toruński słownik biograficzny* czy też przede wszystkim wydawany od 1966 r. „Rocznik Toruński”.

Jak w każdym stowarzyszeniu, tak i w ToMiTo podstawą są ludzie, którzy postanowili przeznaczyć swój czas, energię i pomysły dla realizacji idei upiększania miasta i popularyzacji wiedzy o nim. Na kartach książki przewijają

się najbardziej zasłużeńi działacze, członkowie honorowi, współpracownicy z innych instytucji, wreszcie osoby wyróżnione przez Towarzystwo „Złotym Astro-labium”.

Karola C i e s i e l s k a, *Herb, pieczęcie i barwy Torunia*, Toruń 1998.

Jest to drugie wydanie książki (pierwsze – Toruń 1983) opublikowane staraniem Toruńskiego Towarzystwa Kultury. Praca została poszerzona i wzbogacona o nową szatę graficzną. Uwzględniono w niej także zmiany w herbie, jakie zaszły od 1983 r. Autorka podkreśliła, iż w herbie „jak w zwierciadle odbijają się dzieje polityczne miasta, style epok i poziom sztuki plastycznej, sprawność ręki rzemieślnika – artysty i upodobania obywateli”. Należy więc dokładniej i w szerokim kontekście historycznym przyjrzeć się licznym wyobrażeniom herbu, umieszczanym na budynkach, ekslibrisach, sztandarach itp.

Książka została opracowana z całym aparatem badawczym, ale napisana jest przystępnie dla każdego czytelnika. Zagłębiając się w dzieje znaku miejskiego, wizerunków na pieczęciach czy barw na sztandarach możemy poznać przełomowe chwile w życiu miasta, a także nieznanne aspekty funkcjonowania kancelarii miejskiej, dawne przywileje i obyczaje. Dużym plusem wydawnictwa jest bogata szata graficzna, dzięki której można zobaczyć pieczęcie, dokumenty, tłoki czy chorągwie, ukryte w magazynach archiwum lub muzeum.

Kalendarium dziejów miasta Torunia, oprac. J. Palczewski przy współpracy H. Duczkowskiej-Moraczewskiej i M. Golona, wyd. Agencja Akces, Toruń 1997.

Rok 1997 obfitował w wydanie wielu publikacji dotyczących Torunia. Znalazło się wśród nich *Kalendarium dziejów miasta Torunia* opracowane przez Janusza Palczewskiego przy udziale Henryki Duczkowskiej-Moraczewskiej oraz Mirosława Golona. Jest to pozycja prezentująca najważniejsze wydarzenia z historii politycznej, gospodarczej i kulturalnej grodu Kopernika i jego mieszkańców od roku 1233 po 1996. Ciekawostką jest niewątpliwie sposób opracowania – każdej dacie dziennej od 1 stycznia do 31 grudnia przyporządkowane zostały wydarzenia z różnych lat i stuleci. Kalendarium jest niestety pozbawione indeksów, a przyjęta formuła uniemożliwia siłą rzeczy analizę długotrwałych procesów i szerszych problemów. Z założenia jednak nie takie kwestie miały się tu znaleźć. W zasadniczym zrabie książka ta jest przygotowana przez hobbystę głównie dla miłośników Torunia, jako wyraz zainteresowań, poszukiwań i lek-

tur Janusza Palczewskiego. Do sięgnięcia po *Kalendarium* zachęca elegancka forma edytorska i liczne ilustracje, umieszczone obok jednolicie opracowanych graficznie reklam największych firm regionu, które sponsorowały druk książki.

Toruń i miasta ziemi chełmińskiej na rysunkach Jerzego Fryderyka Steinera z pierwszej połowy XVIII wieku (tzw. Album Steinera), pod red. M. Biskupa, Toruń 1998.

Pozycja, która ukazała się w połowie 1998 r., jest pierwszym całościowym wydaniem zbioru rysunków J. F. Steinera, uzupełnionym biografią artysty, analizą jego warsztatu oraz losami samego „Albumu”. Jak podkreślili autorzy publikacji (M. Arszyński, M. Biskup, J. Dygdała i M. Woźniak), stanowi ona wspólne dzieło środowiska naukowego i kulturalnego Torunia, skupionego wokół Archiwum Państwowego, Muzeum Okręgowego, Towarzystwa Naukowego, Uniwersytetu oraz Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej. Żyjący w XVIII w. J. F. Steiner, z zawodu białoskórnik, a z zamiłowania rysownik zostawił po sobie zbiór 128 czarno-białych rysunków, przedstawiających głównie Toruń i jego budowlę oraz nieliczne wizerunki miast ziemi chełmińskiej. Tzw. Album Steinera przez ponad sto lat był w rękach rodziny Soemmerring, później kilkakrotnie zmieniał właściciela i miejsce pobytu, był wykorzystywany w celach politycznych i propagandowych. Jego oryginał zaginął w czasie II wojny światowej. Pozostały tylko klisze fotograficzne z 1914 i 1942 r., fotogramy w postaci zdjęć naklejonych na karton oraz publikacja pastora Reinholda Heuera z 1925 r. pt. *Das Merkwürdigste in, bey und um Thorn*, prezentująca część rysunków Steinera. Po latach zabiegów o wydanie całej spuścizny po Steinerze ukazał się album zawierający zbiór jego 122 prac, uzupełniony 15 rysunkami jego kontynuatora tzw. Pseudo-Steinera, przedstawiającymi m.in. kościoł świętych Janów i staromiejski zбір ewangelicki, obecnie kościół Św. Ducha. Poszczególne rysunki zostały opatrzone polskimi i niemieckimi podpisami oraz obszernymi komentarzami autorstwa Mariana Arszyńskiego, informującymi o charakterze przedstawianych obiektów, ich historii i znaczeniu dla architektury i układu przestrzennego Torunia i innych miast. Całość poprzedzają szkice Jerzego Dygdały o Toruniu w czasach saskich, Michała Woźniaka o życiu i dziele J. F. Steinera oraz Mariana Biskupa o losach omawianego zespołu rysunków (w szerszej wersji opublikowany w poprzednim tomie „Rocznika Toruńskiego”). Uwagę zwraca także wysoki poziom edytorski i szata graficzna albumu autorstwa Zygryda Gardzielewskiego.

Metryka uczniów toruńskiego Gimnazjum Akademickiego 1600–1817, cz. I: 1600–1717, wyd. Z. H. Nowak i J. Tandecki (w ramach serii *Fontes* Towarzystwa Naukowego w Toruniu, przy współpracy z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika), Toruń 1997.

Metryki, podobnie jak inne formy organizacji uniwersyteckiej, zostały w XVI w. wprowadzone w humanistycznych gimnazjach rozsianych po całej Europie. Wpisy uczniów, zawierające czasami oprócz ich imion i nazwisk także nazwy miejscowości, z których pochodzili, informacje o rodzicach, ich statusie społecznym, zawodach, wyznaniach, stanowią cenne źródło pozwalające śledzić procesy przenikania i recepcji idei naukowych, politycznych i społecznych oraz rekonstruować charakter i skalę wędrówek uczniów i studentów, ułatwiają wreszcie badania nad dziejami i pozycją poszczególnych uczelni. Tak też jest w przypadku toruńskiego gimnazjum humanistycznego, powstałego w 1568 r., w wyniku przekształcenia szkoły staromiejskiej. Za czasów burmistrza Henryka Strobanda zostało ono zreformowane według wzorów słynnego pedagoga Jana Sturma i pod koniec XVI w. uzyskało status gimnazjum akademickiego przez dodanie do programu dwóch klas, w których uczono na poziomie uniwersyteckim. Jaka rolę odgrywało ono w kulturze Prus Królewskich i luterańskiego mieszczaństwa? Jak duży był zasięg jej oddziaływania? Skąd przybywali uczniowie do toruńskiej uczelni? Odpowiedzi na te i wiele innych pytań można znaleźć w omawianej właśnie metryce. Publikacja tego źródła przyczyni się niewątpliwie do pogłębienia badań nad dziejami Gimnazjum Akademickiego oraz losami jego wychowanków i profesorów.

Archiwum Emigracji, z. 1 (Archiwum Emigracji. Źródła i materiały do dziejów emigracji polskiej po roku 1939, pod red. S. Kossowskiej i M. A. Supruniuka, t. 5), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1998.

Badania nad różnymi aspektami politycznymi i kulturotwórczymi emigracji polskiej zostały zapoczątkowane w środowisku toruńskim w latach 70., a zintensyfikowane po przekazaniu przez Stefanię Kossowską do Biblioteki UMK archiwum redakcyjnego tygodnika literackiego „Wiadomości” (Londyn 1946–1981). W tym samym czasie trafiło do Torunia archiwum księgarni i wydawnictwa Libella oraz Galerie Lambert Kazimierza Romanowicza (Paryż 1946–1993), archiwum „Środy Literackiej” – dodatku literackiego „Dziennika Polskiego”, wreszcie kilka autorskich kolekcji. Dla opracowania tak cennych zbiorów w

1995 r. utworzono w ramach Oddziału Rękopisów Biblioteki UMK Archiwum Emigracji. Wyniki badań tej placówki publikowane są w ramach serii wydawniczej „Archiwum Emigracji. Źródła i materiały do dziejów emigracji polskiej po roku 1939”. Ukazały się już 4 tomy. Dwa pierwsze, zatytułowane „Wiadomości i okolice”, zawierają szkice i wspomnienia na temat emigracyjnych „Wiadomości”, kolejne poświęcono paryskiej Libelli i Galerie Lambert oraz wspomnieniom Wacława Iwaniuka o J. Lobodowskim.

Tom piąty pod redakcją J. Kryszaka i M. A. Supruniuka stanowi zarazem pierwszy zeszyt czasopisma „Archiwum Emigracji”. Jest on podzielony na kilka działów (Studia – Szkice – Dokumenty; Korespondencje – Dokumenty – Rozmowy; Wspomnienia – Biografie – Noty; Recenzje i omówienia; Przeglądy i bibliografie). Można w nim znaleźć m.in. artykuł J. Kryszaka *O historycznej i kulturowej roli współczesnej emigracji polskiej*, J. Grot-Kwaśniewskiego o dziejach australijskiej Polonii, W. M. Drzewienieckiego o działalności Polskiej Fundacji Kulturalnej w Buffalo, interesujące wywiady z Zygmuntem Michałowskim, byłym dyrektorem Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, oraz z malarzem, eseistą, historykiem sztuki, Stanisławem Frenklem. W zeszycie znajdują się także szkice biograficzne, wspomnienia, wreszcie utwory dziennikarzy, pisarzy i poetów emigracyjnych: Ludwika Tabaczewskiego, Zdzisława Marka i Tadeusza Polanowskiego. Tom zawiera ponadto recenzje książek dotyczących problematyki emigracyjnej, wydawanych w Polsce, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Stanach Zjednoczonych. Zeszyt został uzupełniony publikacjami: M. A. Supruniuka o toruńskich instytucjach prowadzących badania nad emigracją i Polonią, bibliografią publikacji o literaturze emigracyjnej w prasie krajowej w 1989 r., przygotowaną przez P. Kądziała, oraz materiałami do bibliografii emigracji polskiej i Polonii po 1939 r. zebranymi przez A. Supruniuk. W planach są następne opracowania naukowe, eseje, publikacje rękopisów, korespondencji, wspomnień i twórczości wybitnych osobistości emigracji polskiej. Pozwolą one zapewne na lepsze zrozumienie złożonego i trudnego do zdefiniowania zjawiska, jakim jest emigracja polska ostatniego pięćdziesięciolecia.

Sławomir K a l e m b k a, *Dwieście lat Sztuk Pięknych na uniwersytetach w Wilnie i Toruniu 1797–1997*, Toruń 1998.

Jubileusz dwustulecia założenia najstarszej akademickiej szkoły artystycznej na ziemiach polskich upamiętniono w Toruniu w sposób szczególnie zorganizowaniem specjalnej sesji naukowej i wielkiej wystawy pt. „Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje”, prezentowanej w Toruniu i w Wil-

nie. Wystawie towarzyszył katalog, w którym w obszernej formie opracowano dzieje Sztuk Pięknych na uniwersytetach Stefana Batorego i Mikołaja Kopernika oraz biogramy najważniejszych twórców, pedagogów i wychowanków uczelni. Wydany w ramach biblioteczki Toruńskiego Towarzystwa Kulturalnego zbiór szkiców źródłowych autorstwa Sławomira Kalembki stanowi kolejny przyczynek do całościowego opracowania dziejów Wydziału Sztuk Pięknych na uniwersytetach w Wilnie i Toruniu.

P. K u r l e n d a, *Działalność społeczno-polityczna Kościoła katolickiego w Toruniu i Podgórzu (1920-1939)* (seria wydawnicza „Diecezja toruńska. Historia i teraźniejszość”), Toruń 1997.

Praca stanowi plan badań, prowadzonych w latach 1993-1995 w ramach seminarium magisterskiego u profesora Mieczysława Wojciechowskiego. W pozycjach dotyczących międzywojennego Torunia brakowało dotychczas całościowego opracowania, uwzględniającego różne aspekty istnienia i działalności Kościoła katolickiego w mieście. Bardzo zróżnicowany i przejawiający się na wielu płaszczyznach udział Kościoła w życiu społecznym i politycznym Torunia i Podgórza został przedstawiony dopiero przez Piotra Kurlendę. Przybliżył on sylwetki czołowych postaci działaczy duchownych i świeckich oraz określił specyfikę funkcjonowania i kierunki rozwoju toruńskich parafii, zakonów, organizacji i towarzystw istniejących przed wojną.

A. A d a m c z a k, A. B a l e w s k i, J. S t o c h m a l, *Stacja Toruń Główny (1861-1995). Rys historyczny*, Toruń 1996.

Co roku opracowywane są i wydawane w Toruniu monografie poszczególnych instytucji i budowli. W ostatnim czasie ukazała się pozycja autorstwa A. Adamczaka, A. Balewskiego i J. Stochmala dotycząca Stacji Toruń Główny w latach 1861-1995. Praca ta jest dziełem amatorów i miłośników kolei, chcących przybliżyć szerszemu gronu zagadnienia związane z funkcjonowaniem toruńskiego węzła kolejowego i najważniejszej stacji. Publikacja, uzupełniona planami i rysunkami, prezentuje powstanie i proces rozbudowy linii kolejowych w Prusach, kolejne etapy historii tutejszego węzła, wyznaczane dziejowymi zawieruchami, zmianami władz i przynależności państwowej, informacje o zasłużonych postaciach, przekształceniach stacji, wielkości taboru i stratach wojennych.

D. Chmielewski, *135 lat Toruńskiej Straży Pożarnej 1862–1997. Historia i teraźniejszość*, Toruń 1997.

Z okazji jubileuszu 135-lecia istnienia straży pożarnej w mieście Wojewódzka Komenda Państwowej Straży Pożarnej w Toruniu wydała książkę autorstwa Dariusza Chmielewskiego. Publikacja ta została opracowana na podstawie materiałów archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Toruniu oraz w Archiwum Wojewódzkiej Komendy Państwowej Straży Pożarnej i Zarządu Wojewódzkiego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Toruniu. Ma ona jednak charakter popularnonaukowy. Prezentuje kolejne etapy rozwoju straży pożarnej w mieście i jej dzień dzisiejszy, najbardziej zasłużonych działaczy, kobiety w służbie pożarnej, najgroźniejsze zdarzenia w dziejach Państwowej Straży Pożarnej, informacje o remizach toruńskich, a także wierzenia związane z ogniem i świętych patronów strażaków: św. Floriana, św. Agatę i św. Wawrzyńca.

T. Maciejewski, *Wilkierze miasta Torunia*, wyd. Ars boni et aequi, Poznań 1997.

Prawo i ustrój miasta były w przeszłości obiektem badań Heleny Piskorskiej, Zbigniewa Zdrójkowskiego, Stanisława Salmonowicza, Karoli Ciesielskiej i Krystyny Kamińskiej. Główną intencją autora omawianej pozycji stało się uzupełnienie istniejących opracowań dotyczących zagadnień ustawodawstwa wielkich miast pruskich. Zespół archiwaliów dotyczących tej problematyki jest zdekompletowany, gdyż duża część zbiorów uległa zniszczeniu w czasie pożaru ratusza w 1703 r. W związku z tym nie sposób odtworzyć zawartości tych aktów prawnych oraz procesów i procedur uchwalania kolejnych wilkierzy. Dodatkowe trudności występują także przy próbach datacji poszczególnych źródeł. Autor w oparciu o wilkierz nowomiejski z 1300 r. i podobne źródła z epoki nowożytnej (1523, ok. 1595, pocz. XVII w., 1623 i 1634 rok) dążył do rekonstrukcji najważniejszych zagadnień historyczno-prawnych: ustroju miasta, prawa karnego i cywilnego, zasad funkcjonowania sądownictwa, handlu, budownictwa, rzemiosła. Z rozważań została wykluczona problematyka pozostająca poza unormowaniami zawartymi w wilkierzach. Publikacje poszczególnych zbiorów wilkierzy oraz opracowania ich treści poprzedzono rozdziałami dotyczącymi struktur i kompetencji najważniejszych władz miejskich oraz kształtowania się ustawodawstwa wilkierzowego na obszarze państwa krzyżackiego i Prus Królewskich.

Na osobne odnotowanie i omówienie zasługuje działalność wydawnicza Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturalnego. Ta instytucja badawczo-dokumentacyjna zajmuje się m.in. problematyką ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego. Czyni to na lamach swojego wydawnictwa „Przegląd Regionalny” oraz opracowując foldery i przewodniki Torunia i okolic.

W ramach serii wydawniczej „Dziedzictwo Regionu” ukazało się już 5 zeszytów:

K. Gimińska, *Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu w Toruniu*,

A. Klim, M. Stocka, *Kościół pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Toruniu*,

A. Klim, M. Stocka, *Kościół pw. św. Jakuba w Toruniu*,

L. Grzeszkiewicz-Kotłewska, L. Kotlewski, *Kościół dominikański pw. św. Mikołaja w Toruniu*,

L. Narębski, *Fort IV Stefana Żółkiewskiego*.

Prezentują one w przystępny i obszerny sposób toruńskie dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze, dzieje poszczególnych obiektów, ich wyposażenie, wyniki prac archeologicznych i badań archiwalnych. Ponadto zeszyty zawierają plany, przekroje budowli oraz zdjęcia i widoki z różnych okresów, a także najważniejszą literaturę dla osób chcących pogłębić swoją wiedzę.

Do innych publikacji Ośrodka należą pozycje autorstwa Z. Mamely: *Siedem wieków aptekarstwa toruńskiego oraz Poczet lekarzy i aptekarzy dawnego Torunia*.

Warto też odnotować przewodnik *Toruń. Zespół staromiejski na liście światowego dziedzictwa UNESCO* opracowany przez L. Kotlewskiego oraz Z. Jabłońskiego, R. Kołę i D. Samsel. Fakt wpisania na Listę światowego dziedzictwa jest świadectwem uznania wysokiej rangi zespołu staromiejskiego i obliuguje do jak najlepszej prezentacji miasta. Autorom omawianej pozycji w pełni się to udało – przewodnik zawiera przystępny tekst opisujący dzieje miasta i zabytków, ma bogatą szatę graficzną. Został wydany na dobrym papierze, z aktualnymi reprodukcjami wysokiej jakości, w dodatku w kilku wersjach językowych, umożliwiając tym samym poznanie historii Torunia i jego budowli zagranicznym turystom. Przewodnik został wzbogacony krótką notką profesora M. Arszczyńskiego, prezentującą ideę Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.

Anna Ziemlewska

1921-1922 Annual Report of the U.S. Geological Survey
The following table shows the results of the investigations conducted during the year 1921-1922. The data are given in metric units, and are subject to the usual errors of observation and measurement. The figures are rounded to the nearest whole number, and are given in the order in which they were obtained. The total amount of work done during the year is given in the last column of the table.

Category	1921	1922	Total
Geological	100	150	250
Biological	50	75	125
Physical	25	35	60
Chemical	15	20	35
Other	10	15	25
Total	200	295	495

The following table shows the results of the investigations conducted during the year 1921-1922. The data are given in metric units, and are subject to the usual errors of observation and measurement. The figures are rounded to the nearest whole number, and are given in the order in which they were obtained. The total amount of work done during the year is given in the last column of the table.

Category	1921	1922	Total
Geological	100	150	250
Biological	50	75	125
Physical	25	35	60
Chemical	15	20	35
Other	10	15	25
Total	200	295	495

Jubileusz 75-lecia Towarzystwa Miłośników Torunia

Karola Ciesielska

W dniu 24 V 1923 r. w prasie toruńskiej ukazała się odezwa prezydenta miasta Stefana Michalka, skierowana do mieszkańców Torunia. Czytamy w niej m.in. o mieście, porównanym do gniazda, o którym każdy myśleć powinien, o potrzebie wspólnej o niego dbałości i nadziei, że dbałość tę obudzi mające powstać, z inicjatywy ludzi kochających miasto i chcących dla niego pracować, towarzystwo. Cztery dni później, 28 V, w Białej Sali Dworu Artusa odbyło się zebranie, na którym powołane zostało do życia Towarzystwo Miłośników Miasta Torunia. Pierwszym jego prezesem został prezydent Stefan Michalek.

Od tej daty upłynęło 75 lat. I właśnie ta rocznica była okazją do zaproszenia członków i sympatyków Towarzystwa oraz przedstawicieli władz, duchowieństwa i instytucji na uroczyste spotkanie. Zarząd Towarzystwa przygotowywał się do niego parę miesięcy. Powołane zostały dwa Komitety: Honorowy, który swoją obecnością zaszczytili dr Wojciech Daniel, wojewoda toruński, ks. dr Andrzej Suski, biskup toruński, dr Jan Adamiak, marszałek Sejmiku Samorządowego woj. toruńskiego, Zdzisław Bociek, prezydent Torunia, Bogdan Major, przewodniczący Rady Miejskiej, prof. Andrzej Jamiolkowski, rektor Uniwersytetu M. Kopernika, gen. Andrzej Piotrowski, rektor Wyższej Szkoły Oficerskiej im. J. Bema, ks. dr Krzysztof Lewandowski, rektor Wyższego Seminarium Duchownego, i prof. Marian Biskup, prezes Towarzystwa Naukowego; oraz Organizacyjny w składzie: Lucjan Broniewicz, Karola Ciesielska – przewodnicząca, Cecylia Iwaniszewska, Aleksander Kotlewski, Wanda Kowalik, Władysław Majewski, Krzysztof Mikulski, Kazimierz Przybyszewski, Stanisław Rakowicz, Michał Stańkiewicz, Michał Woźniak, Marek Zaborski i Tadeusz Zakrzewski.

Poza programem spotkania ważne były dwie sprawy – szeroka propaganda Towarzystwa i celów jego działania oraz pozyskanie sponsorów, którzy swoim wkładem zarówno finansowym, jak i rzeczowym, pomogliby zrealizować całe przedsięwzięcie. A obejmowało ono, poza zorganizowaniem spotkania w odpowiednim dla uroczystości jubileuszowej miejscu i godnym przyjęciu gości, urządzenie dwóch wystaw obrazujących działalność Towarzystwa oraz przygotowanie i wydanie okolicznościowych publikacji i druków.

W sobotnie przedpołudnie, 20 VI, na spotkanie w Sali Mieszczkańskiej Ratusza Staromiejskiego, przybyło ponad 130 gości i sympatyków oraz członków To-Mi-To. Witali ich prezes Towarzystwa i przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego oraz łagodne tony muzyki klasycznej w wykonaniu Toruńskiej Orkiestry Kameralnej, na tle której odczytywane były wybrane fragmenty wspomnianej wyżej odezwy prezydenta S. Michalka. Taśmę z nagraniem przygotowało Radio Toruń. Przybyli goście obdarowani zostali tomitowskimi wydawnictwami: dwoma tomami „Rocznika Toruńskiego” oraz monografią Towarzystwa, na ten jubileusz specjalnie wydaną.

Uroczystego otwarcia spotkania dokonał prezes Towarzystwa prof. Marian Filar, wygłaszając okolicznościowe przemówienie. Oto jego treść:
„Szanowne Panie! Szanowni Panowie!

Miasta składają się z cegieł, betonu, asfaltu i ludzi, którzy zamieszkują konstrukcje z cegieł i betonu. Ale są miasta, które składają się jeszcze z czegoś – czegoś nieuchwytnego, choć bardzo ważnego – ze swoistego genius loci powodującego, iż między Miastem a jego mieszkańcami wytwarza się szczególna więź. Więż, która powoduje, iż »jestem torunianinem« oznacza znacznie więcej niż jedynie »mieszkam w Toruniu«. I wtedy mieszkańcy Miasta zakładają towarzystwa jego miłośników.

Panie i Panowie – serdecznie witam na uroczystości z okazji 75 rocznicy założenia Towarzystwa Miłośników Torunia!

Serdecznie witam członków Komitetu Honorowego – Jego Ekscelencję ks. biskupa Andrzeja Suskiego, pana Marka Smoczyka reprezentującego wojewodę toruńskiego, pana Grzegorza Potarzyńskiego reprezentującego marszałka Sejmiku Samorządowego, pana Zdzisława Boćka, prezydenta miasta Torunia, pana Bogdana Majora, przewodniczącego Rady Miejskiej, pana prof. Stanisława Chwirotą reprezentującego rektora UMK, pana gen. Andrzeja Piotrowskiego, rektora Wyższej Szkoły Oficerskiej, ks. dr. Krzysztofa Lewandowskiego, rektora Wyższego Seminarium Duchownego, oraz prof. Mariana Kallasa reprezentującego prezesa Towarzystwa Naukowego. Czujemy się głęboko zaszczytzeni faktem, iż zechcieliście Panowie wyrazić zgodę na swój udział w tym Komitecie. Czujemy głęboką satysfakcję, iż udało się zgromadzić w jego składzie tak wybitne osobistości życia duchowego, intelektualnego, politycznego i administracyjnego naszego miasta i regionu, które dały tym samym dowód zainteresowania i uznania dla naszej działalności.

Serdecznie witam członków Komitetu Organizacyjnego, którzy nie szczędzili swego czasu dla prac nad przygotowaniem obchodów.

Pragnę gorąco powitać i podziękować dobrodziejom naszej dzisiejszej uroczystości oraz związanych z nią inicjatyw wydawniczych Towarzystwa, zwanych dziś modnie sponsorami, którzy wsparli nas finansowo w tym względzie, dając tym samym wyraz głębokiego zrozumienia dla roli dobrze pojętego

współczesnego mecenatu działalności kulturotwórczej, która nie zawsze może jest spektakularna i efektowna, ale która wytwarza trwale i nieprzemijające wartości i więzi duchowe. Pragnę w szczególności podziękować naszemu niezawodnemu mecenasowi Zarządowi Miasta Torunia i współpracującemu w jego imieniu na co dzień z To-Mi-To, życzliwemu dla nas dyrektorowi Wydziału Kultury, Turystyki i Sportu panu Michałowi Staškiewiczowi, pani Wandzie Kowalik – dyrektorowi Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego, goszczącemu nas dzisiaj dyrektorowi Muzeum Okręgowego panu Michałowi Woźniakowi, Jego Magnificencji rektorowi Uniwersytetu M. Kopernika prof. Andrzejowi Jamiolkowskiemu, który wsparł nasze »flagowe«, przygotowane na dzisiejsze obchody wydawnictwo *Toruński Słownik Biograficzny*, oraz dyrekcjom przedsiębiorstw Elana S.A., Fabryka Cukiernicza »Kopernik« S.A. i Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych S.A., które przed paru laty wpłaciły na ten cel pewne sumy, a także Toruńskim Zakładom Graficznym »Zapolex«, które wydrukowały monografię naszego Towarzystwa. Dziękuję również dyrekcjom banków – Świętokrzyskiego i Spółdzielczego w Toruniu oraz Narodowego Banku Polskiego Oddział Okręgowy w Bydgoszczy, a także przedsiębiorstwu Miasto-Handel w Toruniu, które wsparły finansowo nasz jubileusz. Oddzielne podziękowanie kieruję do Toruńskich Piwnic Win »Vinpol«, które zaopatrzyły nasze jubiluszowe party w firmowe napoje.

Serdecznie witam przybyłych na dzisiejszą uroczystość Szanownych Gości reprezentujących toruńskie instytucje i urzędy oraz zaprzyjaźnione z nami towarzystwa z innych miast. Ale szczególnie gorąco pragnę powitać zgromadzonych dziś tak licznie naszych członków, bez aktywności i zaangażowania których nie mogło być mowy o jego aktywnym działaniu.

Szanowni Państwo!

W mieście takim jak Toruń 75 rocznica to rocznica nader skromna. W skali toruńskiej prawdziwe rocznice zaczynają się bowiem od 750-lecia. Pozwólcie jednak Państwo, iż zaprezentujemy Wam dziś, a może nawet spróbujemy pochwalić się naszymi osiągnięciami w 75-leciu, chociażby dlatego, iż Zarząd w jego obecnym składzie, a zwłaszcza jego prezes ma raczej niewielkie szanse na zaprezentowanie tych osiągnięć podczas przyszłej rocznicy 750-lecia obchodów To-Mi-To. Oczywiście zrobi to w kolejnym punkcie naszego dzisiejszego porządku, w sposób o niebo bardziej ode mnie kompetentny, pan dr Tadeusz Zakrzewski.

I na zakończenie, pozwólcie Państwo na bardzo osobisty akcent. Tak się złożyło, że właśnie mnie spotkał zaszczyt prezesowania Towarzystwu w jego 75 rocznicę. Mam jednak pełną świadomość, iż nie zdziałalbym nic bez aktywnego wsparcia i zaangażowania oddanych, wieloletnich aktywistów Towarzystwa jak pani docent Karola Ciesielska, pan dr Tadeusz Zakrzewski, pani dr Cecylia Iwaniszewska, pan dr Kazimierz Przybyszewski, pan Zygfryd Gardzielewski oraz »młode kadry« Towarzystwa – jego wiceprezes pan prof. Janusz Tandecki,



Prezes To-Mi-To prof. Marian Filar w rozmowie z ks. biskupem Andrzejem Suskim. Fot. Cz. Jarmusz

pan redaktor »Rocznika Toruńskiego«, którego 25 tom niedługo się ukaże, dr. hab. Bogusław Dybaś oraz wielu, wielu innych, którzy w naszych skomercjalizowanych czasach, bez oglądania się na beneficja i splendory poświęcają swą wiedzę, czas i zaangażowanie dla zachowania najlepszych tradycji działalności Towarzystwa i pracy dla dobra miasta i jego mieszkańców. Przyjmijcie Państwo serdeczne podziękowania od »logistycznego prezesa od załatwiania«, który ma pełną świadomość roli Państwa.

Szanowni Państwo! Przy takim zrozumieniu i życzliwości Władz miejskich i wojewódzkich, toruńskiej elity intelektualnej, sponsorów, a co najważniejsze oddanych ideowych działaczy śmiało wkraczać można w następane 75-lecie z perspektywą na 750-lecie!”

Wystąpienia gości, wręczających zarazem listy gratulacyjne, zapoczątkował biskup toruński ks. dr Andrzej Suski. W miłych i ciepłych słowach złożył Towarzystwu z okazji jubileuszu serdeczne gratulacje i życzenia dalszych wspaniałych dokonań dla dobra miasta. Stwierdził, iż Toruń zasługuje na miłość i warto dla niego pracować.



Od prawej siedzą – poseł Jan Wyrowiński, przewodniczący Rady Miejskiej Bogdan Major, ks. biskup Andrzej Suski, prezydent miasta Zdzisław Bociek, wiceprezydent Jerzy Janczarski oraz prorektor UMK prof. Stanisław Chwirot. Fot. Cz. Jarmusz

Prezydent miasta Zdzisław Bociek podziękował Towarzystwu za jego wieloletnią działalność popularyzatorską, edukacyjną i wydawniczą, za współpracę z miejskimi instytucjami i samorządem lokalnym. Podkreślił, iż działalność członków Towarzystwa wniosła niezastąpiony wkład w budowanie tożsamości kulturowej i historycznej społeczności Torunia.

Przewodniczący Rady Miejskiej Bogdan Major, składając jubileuszowe gratulacje i wręczając prezesowi uchwałę Rady Miejskiej „w sprawie nadania Towarzystwu Miłośników Torunia medalu „Za zasługi dla Miasta Torunia” (wręczenie medalu nastąpiło w dniu 23 września w Dworze Artusa), życzył Towarzystwu dalszej owocnej pracy dla miasta.

W imieniu wojewody dr. Wojciecha Daniela życzenia złożył dyrektor jego gabinetu pan Marek Smoczyk. W liście gratulacyjnym była mowa o ogromnej pasji kilku pokoleń miłośników Torunia, poświęcających się kreowaniu historycznego i współczesnego wizerunku miasta i regionu. Podkreślano, iż również dzięki pracy naukowo-badawczej i działalności kulturalnej Towarzystwa Toruń wpisany został na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO.

Sejmik Samorządowy Województwa Toruńskiego reprezentował dyrektor biura marszałka pan Grzegorz Potarzyński. Miło było usłyszeć słowa o uszanowaniu należnym założycielom Towarzystwa, którzy umiłowaniu Torunia nadali status organizacyjny, oraz o wartości, jaką To-Mi-To uosabia w międzypokoleniowej ciągłości i trwaniu.

Sekretarz generalny Towarzystwa Naukowego prof. Marian Kallas do gratulacji i życzeń dalszych sukcesów dołączył najcenniejszą z ostatnich publikacji TNT, mianowicie tzw. Album Steinera. To piękne i wartościowe wydawnictwo wzbogaci bibliotekę To-Mi-To.

Życzenia wraz z listem gratulacyjnym złożyła również dyrektor Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej pani Teresa E. Szymorowska, podkreślając miejsce To-Mi-To w kulturalnym krajobrazie Torunia oraz rolę „Rocznika Toruńskiego”, skarbnicy wiedzy o mieście.

Z wielu miłymi słowami wystąpiła delegatka Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania; życząc naszemu Towarzystwu nowych twórczych inicjatyw i dalszych sukcesów, złożyła w darze cenną publikację źródłową zawierającą przywileje, jakie Poznań otrzymał w XIII–XVIII w.

Listy gratulacyjne złożyli również Komendant-Rektor Wyższej Szkoły Oficerskiej im. J. Bema gen. Andrzej Piotrowski oraz Komendant Wojewódzki Policji inspektor Jerzy Malinowski.

List z serdecznymi życzeniami osobistymi oraz w imieniu Fundacji Archiwum Pomorskiej Armii Krajowej przesłała prof. Elżbieta Zawacka, odznaczona przez To-Mi-To Złotym Astrolabium, oraz z Warszawy dr Bohdan Rymaszewski, były prezes naszego Towarzystwa i od 1980 r. jego członek honorowy. Życzenia przysłały również bratnie Towarzystwa Miłośników miast – Bydgoszczy, Gdyni, Szczecina i Wrocławia oraz Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie.

Po tych uroczystych wystąpieniach wiceprezes dr Tadeusz Zakrzewski przedstawił dzieje Towarzystwa, jego idee i osiągnięcia oraz ludzi zaangażowanych w ich realizację, zatrzymując się dłużej na najtrwalszym osiągnięciu Towarzystwa – publikacjach. Zarówno tych sprzed wojny, jak i powojennych z „Rocznikiem Toruńskim” na czele.

Kolejnym punktem programu miało być wręczenie Złotego Astrolabium, honorowego wyróżnienia przyznanego przez Towarzystwo od 1980 r. osobom oraz instytucjom szczególnie dla miasta zasłużonym oraz realizującym idee Towarzystwa. W roku jubileuszowym uhonorowany nim został dr Stanisław Konstantyn Wałęga, historyk i nauczyciel, mieszkający obecnie w Krakowie, ale związany z Toruniem w okresie przedwojennym (był nauczycielem historii w Gimnazjum M. Kopernika) i wierny dotąd naszemu miastu, którego dziękuję poświęcił większość swoich prac naukowych. Z powodu złego stanu zdrowia dr S. Wałęga nie mógł przybyć do Torunia. Prezes Towarzystwa odczytał

więc fragmenty obszernego „przesłania”, w którym Laureat m.in. napisał: „[...] Pragnę [...] złożyć Towarzystwu Miłośników Torunia moje najserdeczniejsze gratulacje i powinszowania w 75-lecie Jego istnienia i życzyć Mu dalszych lat owocnej i szczytnej pracy nad budzeniem wśród mieszkańców »królowej Wisły« miłości do ich rodzinnego grodu i nad popularyzowaniem znajomości burzliwych, barwnych dziejów Torunia i jego wkładu w rozwój nauki, kultury i sztuki naszego kraju. [...] Osobiście należę do tych naukowców, którzy bardzo wiele zawdzięczają [...] toruńskim Towarzystwom [mowa o Towarzystwie Naukowym, Konfraterni Artystów, Instytucie Bałtyckim – K.C.]. [...] Największy [...] dług wdzięczności mam w stosunku do Towarzystwa Miłośników Torunia i Redakcji »Rocznika Toruńskiego«, z którymi po wojnie nawiązałem ścisłą współpracę. [...] Serdecznie dziękuję za to zaszczytne wyróżnienie, jakie mnie spotyka u schyłku mego życia. A Towarzystwu Miłośników Torunia i Redakcji »Rocznika Toruńskiego« ślę zbożne łacińskie życzenie: Quod felix faustum fortuna tumque sit”.

Złote Astrolabium wraz z dyplomem zawiózł do Krakowa dr T. Zakrzewski i w dniu 23 VII w imieniu Zarządu Towarzystwa wręczył Laureatowi.

Uroczystość uświetnił koncert Toruńskiego Kwartetu Dętego w składzie: Jakub Marszałek i Jacek Wieczorek – trąbka oraz Jarosław Klekotko i Robert Józefowicz – waltornia. Usłyszeliśmy canzony włoskich kompozytorów baroku Claudia Merolo, Thomasa Crecquillona, Giuseppe Guarniego i Giovanniego Gabrieli. Wystąpienia muzyków przeplatane były recytacją wierszy o Toruniu: Jana Rybińskiego, Sebastiana Klonowica, Stanisława Grochowskiego, Zuzanny Rabskiej, Karola Izdebskiego, Witolda Zechentera, Józefa Czechowicza, Heleny Bychowskiej, Władysława Broniewskiego i Jana Sztaudyngera w wykonaniu Witolda Tokarskiego, aktora toruńskiego teatru.

Uczestnicy mieli okazję obejrzenia wystawy ilustrującej dzieje Towarzystwa. W gablotach i na planszach pokazane zostały wycinki z prasy przedwojennej i powojennej, albumy, fotografie, medale i odznaczenia oraz publikacje, od przedwojennej „Biblioteczki Toruńskiej” począwszy. Podobna wystawa, choć mniejsza, urządzona została w siedzibie Towarzystwa.

Do Złotej Księgi wpisało się 29 uczestników uroczystości.

Towarzystwo uczciło swój jubileusz dwiema publikacjami. Ukazał się I tom (w dniu 20 VI mógł być, niestety, pokazany tylko egzemplarz sygnałny) *Toruńskiego Słownika Biograficznego*. Wydanie jego było możliwe dzięki finansowemu wsparciu Urzędu Miejskiego, Uniwersytetu M. Kopernika oraz Elany S.A., Fabryki Cukierniczej „Kopernik” S.A. i Toruńskich Zakładów Materiałów Opatrunkowych S.A. Druga pozycja to książka Karoli Ciesielskiej poświęcona dziejom Towarzystwa. Ukazała się dzięki dotacji Urzędu Miejskiego oraz wsparciu Toruńskich Zakładów Graficznych „Zapolex”, które wydrukowały książkę (poza jej składem) nieodpłatnie.

Wydany został również okolicznościowy afisz, zaprojektowany nieodpłatnie przez Lecha Zakrzewskiego. Dziękujemy. Zaproszenie i kartę potwierdzającą nawiązanie łączności radiowej zaprojektował niezastąpiony Zygfryd Gardzielewski.

Specjalny i atrakcyjny wkład w rocznicowe obchody wniosło, działające przy To-Mi-To od paru miesięcy, Kolo Krótkofalowców. Jego członkowie, z plk. Mariuszem Thomasem na czele, zainstalowali na wieży i dziedzińcu Ratusza amatorską radiostację. Dzięki niej nawiązali kontakty z ponad 1500 operatorami (tyle potwierdzeń wpłynęło do 20 VII) w 118 krajach (m.in. w USA, Kanadzie, Japonii, Australii, Chinach, Tajwanie, Mongolii, Indiach, Sri Lance, krajach Ameryki Łacińskiej i Afryce, a także z polską stacją polarną na Spitsberge-nie oraz wielu in.). Przygotowana specjalnie na tę okazję karta potwierdzająca nawiązanie łączności, opatrzona znakiem krótkofalarskim SN 2 TMT, zawierała podstawowe informacje (w językach polskim i angielskim) o Towarzystwie, ce-lach jego działania i osiągnięciach.

Była to niewątpliwie pierwsza w Toruniu tego rodzaju forma popularyzacji i dzięki niej nie tylko wieść o Towarzystwie Miłośników Torunia, ale i o samym mieście obiegła na falach eteru cały świat.

Inne, tradycyjne formy popularyzacji Towarzystwa i jego działania – jak wywiady w prasie, radiu i miejscowej telewizji – miały miejsce zarówno przed, w dniu uroczystości jak i po niej.

Na zakończenie spotkania goście zaproszeni zostali do Sali Rady na mały poczęstunek przygotowany przez szefa uniwersyteckiej stołówki pana Marca, który osobiście kierował całością. Lampkę wina serwowały Toruńskie Piwnice Win „Vinpol” Sp. z o.o.

Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Historycznej To-Mi-To

Maciej Krotofil

Dnia 28 XI 1997 r. w Sali Radzieckiej Ratusza Staromiejskiego odbyło się otwarte posiedzenie Komisji Historycznej Towarzystwa Miłośników Torunia. Obrady Komisji odbywają się cyklicznie z inicjatywy prof. dra hab. Janusza Tandeckiego i dra Bogusława Dybasia. Dzięki temu grono specjalistów z różnych dziedzin wiedzy historycznej, zainteresowanych przeszłością Torunia, ma możliwość omawiania problemów istotnych dla badań nad dziejami miasta.

Na listopadowym posiedzeniu pierwszy wystąpił dr Włodzimierz Zientara. Referent zajął się problemem obrazu Torunia w literaturze podróżniczej czasów nowożytnych. Po szczegółowym wyjaśnieniu pojęcia *literatura podróżnicza* autor zwrócił uwagę zebranych na jej znaczenie jako źródła historycznego. Niestety, tego typu literatura jest niedoceniana i rzadko wykorzystywana przez badaczy. W czasach nowożytnych po terytorium Rzeczypospolitej wędrowało wielu cudzoziemców o dość zróżnicowanej pozycji społecznej. Byli to kupcy, najemni żołnierze, dyplomaci, studenci, nauczyciele. Podróżowali przeważnie mężczyźni. Kobiety, podobnie jak w średniowieczu, także w omawianym okresie nie wyjeżdżały samodzielnie. W opisach wojaży ówczesna Polska jawi się raczej w niekorzystnym świetle. Cudzoziemcy skarżyli się na stan polskich dróg, zwracali uwagę na złą jakość karczmi, nie mieli też dobrej opinii o Polakach (zwłaszcza Francuzi i Włosi). Na tym tle miasta Prus Królewskich, a szczególnie Toruń, wypadają bardzo dobrze. Zagraniczni wędrowcy wyrażali się o Toruniu znacznie lepiej i wspominali o nim częściej niż o Warszawie. Postulując szersze wykorzystanie literatury podróżniczej jako źródła historycznego, referent zasygnalizował problem trudności w ustalaniu autentyczności wspomnień. Okazuje się, że niektóre opisy podróży nie są wynikiem osobistych doświadczeń autorów. Czasami domniemane relacje bywają odpisami z kronik lub przewodników.

Dyskusję rozpoczął prof. Jerzy Serczyk, podkreślając nowatorstwo badań dra W. Zientary w zakresie metodologii. Prof. J. Serczyk stwierdził, że druki z XVI i XVII w., zalegające biblioteki, nie były dotychczas wykorzystywane przez

historyków ze względu na panującą w środowisku pogardę dla utworów baroku. Badacze powinni zwrócić uwagę na te cenne skarbnice informacji. Prof. Zygmunta Kruszelnickiego zastanowił fakt pojawiania się w relacjach podziału na Stare i Nowe Miasto w okresie, w którym formalnie takiego podziału już nie było. Prof. Jerzy Dygdała zauważył, iż wspomniany podział utrzymywał się stosunkowo długo w świadomości mieszkańców i przybysz, będąc w Toruniu, ciągle o nim słyszał. Prof. J. Dygdała zasugerował możliwość opublikowania najciekawszych opisów podróźniczych Torunia w tłumaczeniu na język polski. Kolejny dyskutant, dr Michał Woźniak, nawiązał do wspomnianego w referacie problemu autentyczności relacji. Wyraził pogląd, że pojawiające się w nich pewne zaszłości historyczne wynikają z opierania się autorów nie na własnych obserwacjach, lecz na innych źródłach. Wpływ na opinię rzeczywistych podróźników mogły mieć czytane przez nich przewodniki. Głos w dyskusji zabrał także dr Bogusław Dybaś, zwracając uwagę na ciekawe zjawisko: w czasach nowożytnych relacje z podróży pisali ludzie zwyczajni, przeciętni mieszczanie, wędrujący nie dla wrażeń, ale w interesach.

Podsumowując dyskusję dr Włodzimierz Zientara podziękował za uzupełnienie referatu i wyraził ubolewanie nad tym, że wielu nazwisk wybitnych mieszkańców Torunia, przewijających się często w podróźniczych relacjach, nie uwzględniono w nazewnictwie ulic miasta.

Druga część obrad poświęcona była problematyce badań archeologicznych nad dziejami Torunia. Mgr Lidia Grzeszkiewicz-Kotlewska omówiła stan badań oraz zwróciła uwagę na prawie całkowity brak publikacji ich wyników. Na terenie miasta dokonano około 250 wykopów, lecz pochodzący z nich materiał archeologiczny nie jest dostępny dla historyków. Referentka przedstawiła zebrany materiał i dwie koncepcje opublikowania wyników badań archeologicznych. Pierwsza z nich zakłada sporządzenie leksykonu wykopów. Leksykon zawierałby tylko wzmianki o przeprowadzonych pracach oraz informację o tym, gdzie szukać dotyczącej ich dokumentacji. Opracowanie takie byłoby niezbyt kosztowne i mogłoby być publikowane w „Roczniku Toruńskim”. Druga koncepcja opiera się na przekonaniu, że leksykon nie spełniłby oczekiwań badaczy oraz że potrzebna jest obszerniejsza publikacja. Miałaby ona zawierać interpretację odkryć w formie krótkich analiz autorstwa osób wykonujących poszczególne wykopy. Niestety, przedsięwzięcie takie wymaga znacznie więcej pracy oraz większego nakładu środków finansowych.

Mgr L. Grzeszkiewicz-Kotlewska poprosiła zebranych o zajęcie stanowiska wobec dwóch przedstawionych inicjatyw. Problem wywołał ożywioną dyskusję. Jako pierwsza głos zabrała prof. Jadwiga Chudziak. Uważając za bardziej przydatną publikację według drugiej z zaprezentowanych koncepcji, zaproponowała przeprowadzenie dyskusji na ten temat w węższym gronie specjalistów. Równocześnie prof. J. Chudziak zapowiedziała kilka

szczególowych publikacji dotyczących badań archeologicznych nad dziejami Torunia. Dr B. Dybaś zauważył, iż oba przedstawione warianty nie wykluczają się wzajemnie. Przy obecnym, bardzo ubogim stanie wiedzy zaproponował umieszczenie w „Roczniku Toruńskim” pewnego rodzaju „bibliografii” prac archeologicznych, co nie przeszkadzałoby w przygotowaniu szerszego opracowania. O trudnościach, jakie napotyka historyk poszukując informacji archeologicznych, opowiedział dr Krzysztof Mikulski. Postulował on zapoczątkowanie stałych, cyklicznych informacji o prowadzonych badaniach archeologicznych. Dr K. Mikulski wnioskował, aby jak najszybciej wydać zwięzły leksykon już wykonanych badań, a w późniejszym czasie solidny, obszerniejszy katalog, który mógłby powstać w ramach współpracy Towarzystwa Miłośników Torunia z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika. Podobnego zdania był prof. J. Dygdała. Głos zabrał również przedstawiciel Urzędu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, mgr Wojciech Sosnowski, informując, iż urząd ten gromadzi i udostępnia materiały dotyczące prac archeologicznych. Podsumowując dyskusję nad przedstawionymi koncepcjami prof. J. Tandecki stwierdził, że krótka informacja o badaniach powinna się znaleźć na łamach „Rocznika Toruńskiego”, natomiast niewątpliwie istnieje zapotrzebowanie na szerszą publikację. Prof. J. Chudziak zgodził się koordynować prace mające doprowadzić do powstania konkretnego projektu takiego opracowania.

Zamykając posiedzenie prof. J. Tandecki podziękował za ciekawe wystąpienia i owocną dyskusję oraz zaprosił na kolejne spotkanie Komisji Historycznej To-Mi-To.

* * *

Dnia 27 II 1998 r. Komisja Historyczna Towarzystwa Miłośników Torunia obradowała jak zwykle w Sali Radzieckiej Ratusza Staromiejskiego. Podczas spotkania, prowadzonego przez prof. dra hab. Janusza Tandeckiego, wystąpiło dwóch referentów: dr Bogusław Dybaś i dr Krzysztof Mikulski.

Dr B. Dybaś zaprezentował mało znany plan obwarowań nowożytnych Torunia. Plan ten przed drugą wojną światową znajdował się w archiwum gdańskim, lecz podczas działań wojennych zaginął. Kilka lat temu udało się odnaleźć w archiwum toruńskim fotografię tego planu. Referent podkreślił znaczenie badań nad fortyfikacjami miasta dla wyjaśnienia warunków jego rozbudowy, zwłaszcza rozwoju przedmieść. W przypadku Torunia największym dorobkiem w tej dziedzinie poszczycić się może prof. Andrzej Tomczak. Plan fortyfikacji przedstawiony na spotkaniu datowany jest w literaturze na połowę XVII w. Dr B. Dybaś uważa, że jest to prawidłowa datacja. Plan musiał powstać przed okupacją szwedzką, ponieważ nie uwidocznił na nim istotnych zmian wprowadzonych przez Szwedów. Referent stwierdził, iż według jego oceny nie jest to

projekt, lecz plan stanu gotowego. Powstał on prawdopodobnie około roku 1650, lecz związany jest bezpośrednio z prowadzonymi w drugiej połowie lat czterdziestych XVII stulecia pracami modernizacyjnymi fortyfikacji. Przebudowano wtedy wschodnią część obwarowań, likwidując średniowieczne mury i sypiący wały. Bastiony zachodniej części miasta ukończono znacznie później. Wiązać to należy z pojawiającym się często w XVII w. konfliktem między ukształtowaniem powierzchni wokół miasta a rygoryzmem geometrycznym nowożytnych fortyfikacji. Z tego też względu obwarowania zachodniej i północnej części Torunia zbudowano w znacznym oddaleniu od murów średniowiecznych.

Drugi referat wygłoszony tego dnia na posiedzeniu Komisji Historycznej dotyczył przedmieść Torunia. Jego autor, dr K. Mikulski, od dłuższego już czasu prowadzi badania nad topografią miasta. Na rozwój przedmieść toruńskich w średniowieczu wpływ miały głównie inwestycje krzyżackie, miejskie i kościelne. Obiekty pracujące na rzecz zamku koncentrowały się na wschód od niego, na tzw. Woli Zamkowej. Inwestycje miejskie lokowano nad Wisłą, na zachód od miasta (dzisiejsza tzw. „Dolina Marzeń” i dalej na zachód wzdłuż Wisły). Według ustaleń referenta skoncentrowano tam dość dużo różnego typu obiektów, m.in. młyn, wapiennik, stocznię, cegielnię, rzeźnię. Inwestycje kościelne stały się osią rozwoju Przedmieścia Chelmińskiego. Było ono najbardziej rozwinięte. Już w XIV w. było wyjątkowo gęsto zaludnione, a jego ulice były brukowane. Stosunkowo najpóźniej zostały objęte osadnictwem przedmieścia Nowotoruńskie i Nowomiejskie. Dr K. Mikulski zwrócił uwagę na trudności, jakie napotyka badacz pragnący odtworzyć strukturę przedmieść. Wpływa na nie głównie brak bezpośrednich źródeł. Jedyne analiza spisów podatków i czynszowników może dać pogląd na problem struktury przedmieść. Autor wystąpienia przedstawił sporządzony przez siebie szkic przedmieść toruńskich z okresu przed budową fortyfikacji nowożytnych. Zarysowany przez referenta układ został zniszczony w połowie XVII w. Przyczyniła się do tego rozbudowa obwarowań miejskich. Duże zniszczenia nastąpiły podczas wojen polsko-szwedzkich. Od drugiej połowy XVII w. toruńskie przedmieścia zaczynają zanikać. Dr K. Mikulski zauważył, iż regułą jest, że kurczenie się przedmieść oznacza koniec rozwoju gospodarczego i znaczenia miasta. Referent zapowiedział publikację swojego artykułu dotyczącego przedmieść toruńskich na lamach „Rocznika Toruńskiego”.

Dyskusję rozpoczął prof. A. Tomczak. Zgodził się z drem B. Dybasiem w sprawie datowania omówionego planu. Podkreślił też znaczenie i nowatorstwo badań dra K. Mikulskiego. Prof. Tomczak zwrócił uwagę na znaczenie topografii terenu dla rozwoju miasta. Prof. Zygmunt Kruszelnicki zauważył, iż z punktu widzenia budowniczych fortyfikacji kościół św. Wawrzyńca, św. Jerzego i św. Katarzyny należało zburzyć. Jednak w XVII w. nie zrobiono tego. W późniejszych czasach nie zważano już na tego rodzaju ograniczenia. Prof. Antoni Czacharowski potwierdził nowatorstwo badań dra Mikulskiego,

które spowodowały duży postęp w stosunku do dotychczasowego stanu wiedzy. Głos w dyskusji zabrał też prof. Jerzy Dygdała, zastanawiając się czy nazwa Przedmieście Chelmińskie występowała już w XIV-XV w., czy też jest to „przeniesienie w dół” nazwy współczesnej. Swoje uwagi na temat planu zaprezentowanego przez dra B. Dybasia przedstawił mgr Zbigniew Nawrocki. Stwierdził on, iż dla właściwego zrozumienia rozwoju przestrzennego Torunia należy zwrócić uwagę na dzisiejszą topografię miasta. Częściowo odpowiada ona historycznej i jej analiza pozwala wyciągnąć wiele wniosków. Zebranych zastanowiło też znaczenie nazwy ulicy Morderczej uwidocznionej na szkicu dra K. Mikulskiego. Taka nazwa ulicy występowała w Toruniu już w 1364 r.

Archiwum Państwowe w Toruniu, Oddział II

Sławomir Pułkownik

Dnia 1 IX 1996 r. Oddział II Archiwum Toruńskiego otworzył swoje podwoje dla badaczy i użytkowników w dawnym kinie „Flisak” przy ul. Idzikowskiego 6. Zaadaptowany na potrzeby Archiwum budynek pomieścił rozproszone dotąd zbiory usytuowane w magazynach w Wąbrzeźnie i w Toruniu przy Rynku Staromiejskim i ul. Podmurnej. Oddział II – Akt Nowych gromadzi, przechowuje i udostępnia archiwalia z XIX i XX w. Do magazynów przeniesiona została większa część zasobu Archiwum Państwowego w Toruniu (1015 z 1213 zespolów akt, co stanowi 2227,70 m.b.). Przechowywane zbiory swym zasięgiem terytorialnym obejmują obszar dzisiejszego woj. toruńskiego.

Najcenniejszym i najczęściej wykorzystywanym zespołem są Akta miasta Torunia z lat 1793–1945. Ze względu na bogaty i różnorodny materiał oraz stan zachowania, dla wielu dyscyplin naukowych stanowią one cenne źródło i podstawę badawczą, umożliwiającą odtworzenie różnych dziedzin życia miasta. Oprócz wartości historycznej, wspomniane akta zachowują również swoją dużą wartość praktyczną i użytkową; odpowiednie ich wykorzystanie pozwala na uzyskanie znacznych oszczędności gospodarczych. Przykładem jest seria akt budowlanych i gruntowych z lat 1793–1961. Materiały te – zachowane w ponad 90% – dostarczają zainteresowanym nie tylko dokumentację techniczną, lecz także informacje na temat stosunków własnościowych w mieście. Ważnym uzupełnieniem omówionych akt jest zbiór około 10 000 planów i rysunków obiektów użyteczności publicznej. Podobnie cenne akta znajdzie badacz i użytkownik zainteresowany życiem codziennym i funkcjonowaniem innych miast naszego regionu – Chelмна, Chelmży, Golubia, Podgórze i Wąbrzeźna. W materiałach tych znajdują odzwierciedlenie zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze interesujące nie tylko historyków, ale również inżynierów, geodetów, socjologów, historyków sztuki.

Ważną, o ogromnym znaczeniu naukowym i praktycznym, grupę tworzą akta władz administracji państwowej niemieckiej i polskiej, m.in. starostw i wydziałów powiatowych, prezydentów powiatowych, miejskich i gromadzkich rad narodowych, urzędów miejskich i gminnych. Na uwagę zasługują również akta państwowej administracji specjalnej, wśród nich: urzędów katastralnych,

domenalno-rentowych, inspekcji budowlanych, zarządów gospodarki wodnej z Brodnicy, Chełmna, Torunia i Wąbrzeźna.

Oddzielną grupę stanowią akta dotyczące szkolnictwa. Obok zespołów inspektoratów szkolnych przechowywane są archiwalia 65 szkół różnego szczebla z terenu woj. toruńskiego; wśród nich najcenniejsze są: Państwowe Gimnazjum Męskie w Chełmnie z lat 1837–1939, Państwowe Gimnazjum im. M. Kopernika w Toruniu z lat 1810–1945 – będące kontynuatorem tradycji Gimnazjum Akademickiego w Toruniu. Dzięki zachowanym zespołom akt Liceum Pedagogicznego i Studium Nauczycielskiego w Toruniu Oddział II wydaje odpisy i zaświadczenia o przebiegu nauki.

Odmienny dział tworzą akta sądów w ilości około 240 m.b., prawie 23 000 jednostek. Najliczniej reprezentowane są sądy obwodowe ze względu na wytwarzane przez nie akta gruntowe, już od końca XVIII stulecia, obrazujące sprawy własności i obrotu ziemią z powiatów brodnickiego, chełmińskiego oraz toruńskiego. Obok nich zachowały się ponadto serie akt testamentowych i spadkowych, a także akta rejestrowe stowarzyszeń, spółdzielni i żeglugi. Oprócz wymienionych do działu należą: Sąd Krajowy (Landgericht) w Toruniu z lat 1942–1944, Sąd Specjalny (Sondergericht) w Toruniu z lat 1942–1943, Prokuratura Sądu Krajowego (Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht) w Toruniu z lat 1939–1945, Sąd Specjalny w Toruniu z lat 1945–1947 i sądy grodzkie w Brodnicy, Chełmży, Chełmnie, Toruniu z lat 1945–1950. Akta sądowe są jednak zdziętkowane na skutek działań wojennych. Wspomnieć należy również o aktach Więzienia w Toruniu („Okragłaka”) z lat 1939–1945. W powiązaniu z sądami działali notariusze. W Archiwum przechowywane są efekty ich pracy w postaci rejestrów i ksiąg 108 notariuszy z Torunia, Chełmna, Brodnicy, Chełmży, Golubia, Kowalewa i Wąbrzeźna od końca XIX w. do 1950 r. Księgi okresu międzywojennego odzyskują obecnie swą moc prawną w związku z procesem reprivatyzacji toczącym się w kraju. Uważna lektura aktów może przysporzyć cennego materiału badawczego socjologom i historykom kultury na temat kondycji materialnej ówczesnego społeczeństwa.

Corocznie zasób Oddziału powiększa się w wyniku przejmowania rejestrów stanu cywilnego z woj. toruńskiego. Księgi te, obecnie w liczbie 7271 jednostek, zgrupowane są w 197 zespolach urzędów stanu cywilnego z lat 1874–1897, parafii rzymskokatolickich z lat 1808–1897 oraz ksiąg wyznania mojżeszowego z Dobrzynia n. Drwęcą z lat 1808–1939 i Gminy Prawosławnej z lat 1921–1944.

Odmienną specyfikę mają akta towarzystw i organizacji, tak polskich jak i niemieckich. Stosunki społeczno-polityczne oraz dzieje kultury możemy prześledzić poprzez analizę akt stowarzyszeń. Ze względu na ich charakter podzielono je na: polityczne, kulturalno-oświatowe, charytatywne, młodzieżowe, sportowe i zawodowe. Pośród ważniejszych należy wymienić: Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki (Coppernicus Verein für Wissenschaft

und Kunst) w Toruniu z lat 1839–1944, Tymczasowy Komitet Organizacyjny Pomorskiego Instytutu Naukowego 1929–1935, Konfraternia Artystów w Toruniu 1923–1939 (1946), Rada Zrzeszeń Naukowych, Artystycznych i Kulturalnych Ziemi Pomorskiej 1934–1939, Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” w Toruniu. Panoramę kulturalną miasta dopełniają archiwalia Muzeum i Teatru.

Odrębny i ważny zespół liczący około 100 m.b. stanowią akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Toruniu z lat 1975–1990.

Wiele informacji będących w materiałach towarzystw uzupełniają bogate spuścizny osób i rodzin. Wymienić należy akta rodzin: Steinbornów z lat 1833–1952, Witkowskich 1928–1985, Karwatów z Wichulca 1660–1933, Koernerów z Torunia i Mlewca 1760–1939, oraz spuścizny Klemensa Felchnerowskiego 1898–1971, Zbigniewa Łukomskiego 1821–1939.

Dla historyków wojskowości interesujące są akta Królewskiej Fortyfikacji i Zarządu Fortecznego w Toruniu z lat 1808–1936. W zespole brakuje jednak planów twierdzy. Przechowywane są one w archiwach niemieckich.

Opisując zasób Oddziału trudno nie wspomnieć o bogatych zbiorach specjalnych. Składają się nań: około 12 000 planów i rysunków, 4570 map i 158 370 fotografii i klatek negatywów. Pośród autorów fotografii znajdujemy nazwiska znanych fotografików toruńskich, m.in. Alojzego Czarneckiego i Kurta Grimma. Przejęty przez Archiwum zbiór fotografii i negatywów Pracowni Konserwacji Zabytków w Toruniu dokumentuje prace konserwatorskie prowadzone na terenie całego kraju.

Archiwum, oprócz pełnienia funkcji naukowej, jest także urzędem wiary publicznej. Realizuje się to przez wykonywanie kwerend archiwalnych w bardzo szerokim zakresie – poszukiwań genealogicznych i własnościowych, potwierdzeń zatrudnienia, wydawanie zaświadczeń dokumentujących wysiedlenia w okresie okupacji, zarówno dla osób prywatnych, jak i urzędów oraz sądów.

Przedstawiona wyżej informacja jest bardzo skrótowa, co zmusiło autora do selekcji danych. Celem jej nie było szczegółowe zaprezentowanie zasobu, lecz jedynie zasygnalizowanie możliwości poszukiwań.

W siedzibie Oddziału II znalazł się czasowo zasób Archiwum Grudziądzkiego.

Na koniec warto wspomnieć o funkcji edukacyjnej i udostępnianiu Archiwum. W budynku Oddziału znajduje się sala wykładowa dla studentów Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, w której odbywają się zajęcia praktyczne na bazie materiałów archiwalnych. Pracownia Naukowa jest dostępna dla wszystkich zainteresowanych w poniedziałki, środy, czwartki i piątki w godzinach od 8 do 14³⁰, we wtorki od 8 do 18⁴⁵, w pierwsze soboty miesiąca od 8 do 11.

Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu

Andrzej Tomczak

Twórcą Archiwum jest jedna osoba – Elżbieta Zawacka. Ta toruniańska, dziś już niemal dziewięćdziesięcioletna, ma bogatą przeszłość okupacyjną, najpierw w Okręgu Śląskim Armii Krajowej, następnie w Komendzie Głównej AK, w komórce łączności z władzami RP na Zachodzie, krypt. „Zagroda”. W 1943 r. była emisariuszem do Sztabu Naczelnego Wodza w Londynie, wróciła do kraju jako „cichociemna”. Jeszcze po Powstaniu Warszawskim, w którym brała udział, pomagała Janowi Nowak-Jeziorańskiemu w jego wyjeździe na Zachód. Po wojnie, represjonowana, spędziła kilka lat w więzieniu. Później uzyskała stopień doktora i doktora habilitowanego, pracowała na Uniwersytecie Gdańskim, następnie na Uniwersytecie Toruńskim. Od dawna jest na emeryturze, pracuje jednak nadal naukowo. W 1995 r. uzyskała tytuł profesora zwyczajnego.

W latach sześćdziesiątych rozpoczęła zbieranie materiałów źródłowych do trzech tematów: dzieje Wojskowej Służby Kobiet, dzieje konspiracji w latach 1939–1945 na Pomorzu oraz dzieje „Zagrody”. Stopniowo zaczęła włączać do pracy większe grono osób. W 1987 r. doprowadziła do powstania Klubu Historycznego przy Toruńskim Oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, zajmującego się dziejami AK na Pomorzu. To wśród osób wokół niej skupionych zrodziła się idea powołania Stowarzyszenia Żołnierzy AK (obecnego Światowego Związku Żołnierzy AK) i w jej mieszkaniu naszkicowano brulion pierwszego statutu tej organizacji. Elżbiecie Zawackiej przyswiecała myśl powołania przez Związek Archiwum Armii Krajowej, do którego zamierzała przekazać również własne zbiory.

Jak wiadomo, powstała Fundacja Archiwum i Muzeum Armii Krajowej im. gen. Stefana Grota Roweckiego w Warszawie, nie zdołała ona jednak rozwinąć szerzej swej działalności, mimo że przełom polityczny w 1989 r. usunął wszelkie przeszkody. W tej sytuacji w Toruniu zdecydowano się powołać do życia osobną placówkę archiwalną o nazwie „Fundacja Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”. W styczniu 1990 r. omówiono założenia planowanej instytucji, w lutym złożono odpowiednie wnioski, a 24 kwietnia tegoż roku nowa Fundacja uzyskała osobowość prawną. Założycielami byli: Elżbieta Zawacka, Stanisław Salmonowicz, Grzegorz Górski.

W ten sposób nastąpiło zinstytucjonalizowanie działań prowadzonych po-

przednio prywatnie przez Elżbietę Zawacką. Fundacja uzyskała własny lokal (obecnie: Toruń, Wielkie Garbary 2), zatrudniono kilka osób, choć w dużym stopniu działalność Fundacji opiera się na pracy społecznej.

Głównym celem Fundacji jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie wszelkich materiałów do dziejów konspiracji w latach 1939–1945, przede wszystkim archiwalnych, a obok tego także muzealnych, na obszarze przedwojennego „wielkiego” województwa pomorskiego, obejmującego nie tylko Pomorze, ale i ziemie chełmińską, dobrzyńską oraz Kujawy. Fundacja ma również inicjować badania nad dziejami tej konspiracji oraz popularyzować o niej wiedzę w szerszych kręgach społeczeństwa polskiego. Jest więc tu i aspekt naukowy oraz oświatowy w stopniu szerszym niż np. w archiwach państwowych.

Działalność Fundacji nabrała szybko szerszego wymiaru niż tylko regionalny pomorski. Uwidacznia się to obecnie także w strukturze zbiorów archiwalnych. Można w nich wyróżnić trzy podstawowe działy: I – Archiwum Pomorskie, II – Archiwum Wojskowej Służby Kobiet, III – Archiwum „Zagrody”. Zasób wszystkich tych działów wyrasta z materiałów zebranych przez Elżbietę Zawacką. Ale zbiory ciągle się powiększają. Publikacje Fundacji, organizowane przez nią sesje naukowe, zebrania klubowe – wszystko to wywołuje odzew w postaci sprostowań, uzupełnień, relacji, niekiedy całych kolekcji. Prowadzona jest też akcja zbierania odpisów z akt przechowywanych w różnych zbiorach w Polsce (Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu) lub poza granicami (Studium Polski Podziemnej).

W dziale **A r c h i w u m P o m o r s k i e** dadzą się wyróżnić dwa poddziały. Jeden, zwany „Dokumenty”, składa się z zespolów, ich fragmentów lub kolekcji. Najcenniejszymi są tu akta Szefa Sztabu Okręgu Armii Krajowej Pomorze, głównie z 1944 r. (rozkazy i instrukcje władz zwierzchnich i własne, meldunki sytuacyjne i wywiadowcze, sprawozdania terenowe, rozliczenia kasowe, szyfry, korespondencja). Pewnym uzupełnieniem tych akt jest opracowanie–relacja napisane przez Szefa Sztabu Okręgu płka Józefa Chylińskiego. W Fundacji owe akta razem z opracowaniem Chylińskiego określa się często jako „Archiwum Chylińskiego”. Duże znaczenie jako źródło ma fragment zespołu akt Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski” powiatu chojnickiego (obok oryginalnych dokumentów również tajna prasa i pieczęcie organizacji).

W tym poddziale znajdują się także kolekcje historyków dziejów konspiracji na Pomorzu oraz dawnych kombatanatów. Są to najczęściej materiały wtórne, odpisy z akt sądowych niemieckich lub z czasów PRL, relacje i wspomnienia. Może najciekawsze wśród nich są materiały Leona Lubeckiego, zawierające szczególnie dużo informacji o Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski” (m.in. relacje dawnych żołnierzy „Gryfa” zbierane w latach pięćdziesiątych przez Lubeckiego oraz Jana Szalewskiego, komendanta „Gryfa” w powiecie kościerskim).

Drugi poddział w dziale Archiwum Pomorskie tworzą materiały zebrane w ponad 1700 teczkach osobowych konspiratorów. Teczki te ułożone są według podziału Okręgu Pomorskiego AK na dziewięć inspektoratów – w każdym z nich alfabetycznie. Na początku każdego inspektoratu umieszcza się teczki zawierające materiał bardziej ogólny, dotyczący całego inspektoratu. W teczkach osobowych mieszczą się relacje własne konspiratorów, relacje członków rodziny, oświadczenia świadków, wycinki prasowe, korespondencja. Do tego poddziału opracowany jest indeks osób. Zgromadzony materiał zawiera informacje o około 10 tys. konspiratorach.

Archiwum Wojskowej Służby Kobiet (dalej: WSK) zawiera materiały wychodzące poza region pomorski; informują one o wojskowym przygotowaniu kobiet w Polsce przed drugą wojną światową oraz o udziale kobiet polskich w tej wojnie. Na Archiwum to składają się:

1. Zbiory Elżbiety Zawackiej. Są to bardzo rozmaite materiały, obrazujące wojskową służbę kobiet na wszystkich frontach. M.in. są tu w odpisach akta WSK Komendy Głównej AK.

2. Unikatowe zbiory Elżbiety Zawackiej ukazujące dzieje Przysposobienia Wojskowego Kobiet przed 1939 r. Zawierają m.in. olbrzymią dokumentację fotograficzną, tylko częściowo wykorzystaną w publikacji Zawackiej *Czekając na rozkaz* (KUL, Lublin 1992).

3. Także unikatowe materiały zebrane przez Komisję Historii Kobiet przy Warszawskim Towarzystwie Miłośników Historii i następnie przekazane toruńskiej Fundacji.

4. Zbiory śląskie na czele z bogatą spuścizną Adeli Korczyńskiej, szefa WSK w sztabie Komendy Okręgu Śląskiego AK (m.in. 212 relacji). Są tu też materiały zgromadzone przez Elżbietę Zawacką przy opracowywaniu dziejów WSK na Śląsku (m.in. 183 relacje).

Również Archiwum WSK powiększa się jeszcze o nowe materiały. Prawie cały zasób tego działu Archiwum Fundacji mieści się w teczkach zawierających dokumentację poszczególnych osób – jest tych teczek aktualnie 1332. Podstawę każdejteczki stanowi relacja, są w nich też różne kopie dokumentów osobistych, oświadczenia świadków, zdjęcia i wycinki prasowe. Orientację w dziale ułatwia indeks osób oraz indeks rzeczowy (tzw. kartoteka informacyjna).

Archiwum „Zagrody” ma cztery poddziały. W pierwszym zebrano dane o żołnierzach „Zagrody” – mieszczą się one w 239 teczkach osobowych, zawierających relacje „obrosłe” podobnymi materiałami jak teczki osobowe w dziale Archiwum WSK. Poddział drugi zawiera 27 opracowań różnych zagadnień szczegółowych związanych z łącznością Kraju z władzami w Londynie (w tym dzieje baz w Bukareszcie, Budapeszcie, Stambule, Kairze, Belgradzie i w Szwecji). Kolejny poddział tworzą kserokopie i odpisy oryginalnych materiałów dokumentujących działania „Zagrody”, przechowywanych w Stu-

dium Polski Podziemnej w Londynie. Wreszcie poddział ostatni to różnego rodzaju pomoce: rejestry poczty i meldunków, zestawienie depeesz (bazami), kartoteka osób (nazwisk), kartoteka pseudonimów i kryptonimów. Są tu też akta powojennych zjazdów żołnierzy „Zagrody”, wycinki prasowe itp.

Istnieje też w Fundacji osobny zbiór ikonograficzny, także jeszcze stale powiększany. Dział muzealny jest skromny, ale przydatny przy urządzaniu wystaw. Niewielka biblioteka mieści również maszynopisy opracowań nie publikowanych.

Zbiory Fundacji wykorzystywane są w różny sposób. Do badań naukowych (także prace magisterskie), dla celów oświatowych, przy wystawach. Służą kombatantom starającym się o uzyskanie swoich uprawnień.

Przy Fundacji działa Klub Historyczny założony w swoim czasie przy Toruńskim Oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Jego zebrania odbywają się w każdą czwartą środę miesiąca, najczęściej w siedzibie TNT w Toruniu (Wysoka 16).

Fundacja corocznie wspólnie z Instytutem Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu organizowała sesje (z reguły w jakimś dniu sąsiadującym z 11 listopada), od czasu do czasu także otwarte spotkania dla szerszego grona, poświęcone rocznicom wielkich wydarzeń (Powstanie Warszawskie, akcja Burza) oraz wybitnym konspiratorom.

Materiały z każdej sesji są publikowane. Dotychczas ukazały się (tytuły tomów mówią o tematyce sesji): *Walka podziemna na Pomorzu w latach 1939-1945*, red. J. Sziling (Toruń 1990); *Armia Krajowa na Pomorzu*, red. E. Zawacka, M. Wojciechowski (Toruń 1993); *Pomorskie organizacje konspiracyjne (poza AK) 1939-1945*, red. S. Salmonowicz, J. Sziling (Toruń 1994); *Powojenne losy konspiracji na Pomorzu*, red. E. Zawacka, R. Kozłowski (Toruń 1995); *Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej*, red. M. Wojciechowski, W. Rezmer (Toruń 1996).

W 1996 r. Fundacja urządziła sesję popularnonaukową na temat „Służba Polek na frontach II wojny światowej”. Sesja ta przybrała charakter zjazdu kombatanckiego, w którym wzięło udział blisko 200 dawnych kombatantek. Część pierwsza materiałów z tej sesji została już opublikowana (*Służba Polek na frontach II wojny światowej*, red. E. Zawacka, Toruń 1991) – jest to ogólne sprawozdanie z sesji, tomy następne z referatami i dyskusją ukażą się w roku 1998 i 1999.

Wydawnictwa Fundacji tworzą serię o nazwie „Biblioteka Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej” (dotychczas 22 tomy). Poza wymienionymi materiałami z sesji wydano w jej ramach także: *Okręg Pomorski Armii Krajowej w dokumentach 1939-1945*, wyd. B. Chrzanowski, A. Gašiorowski, J. Sziling (Toruń 1991); E. Zawacka, *Szkice z dziejów Wojskowej Służby Kobiet* (Toruń 1992); I. Tomalak, *Drugi brzeg. Wiersze wojenne i więzienne* (Toruń 1994);

T. Jaszowski, *Okręg Pomorski AK. Podokręg Południowo-wschodni* (Toruń 1996); B. Chrzanowski, *Związek Jaszczurczy i Narodowe Siły Zbrojne na Pomorzu 1939-1947* (Toruń 1997), tegoż autora *Miecz i Pług na Pomorzu w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945* (Toruń 1997); A. Gąsiorowski, *Polska Armia Powstania największa tajemnica konspiracji pomorskiej* (Toruń 1997), tenże, *Szare Szeregi na Pomorzu (1939-1945)* (Toruń 1998). Wyszły też cztery tomy *Słownika Biograficznego Konspiracji Pomorskiej 1939-1945* pod red. E. Zawackiej (Toruń 1994, 1996, 1997, 1998). Z inicjatywy Fundacji wyznakowano w Borach Tucholskich (z pomocą PTTK) szlak turystyczny, a Fundacja opublikowała po nim przewodnik (*Szlakiem partyzantów Armii Krajowej w Borach Tucholskich. Przewodnik. Cz. I - w obrębie województwa bydgoskiego*, Toruń 1996). Wychodzi też skromny „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej” jako kwartalnik.

Z Fundacją utrzymuje kontakt wielu dawnych kombatantów pomorskich, także tych, których losy rzuciły poza granice kraju. Kombatantów gromadzą również uroczystości, m.in. z okazji odsłaniania tablic upamiętniających walkę Armii Krajowej na Pomorzu, tablic fundowanych sumptem lub tylko staraniem Fundacji. Zakres działania tej instytucji jest więc o wiele szerszy niż zakres działania innych archiwów.

Prace podejmowane przez Fundację, która w 2000 r. będzie obchodzić swoje dziesięciolecie, są wspierane przez wiele osób. Spotyka się ona też z życzliwym poparciem różnych władz i instytucji z Urzędem Miasta Torunia na czele. Elżbieta Zawacka jest honorowym obywatelem swego rodzinnego miasta.

1. The first part of the paper deals with the general theory of the problem. It is shown that the problem is well-posed in the sense of Hadamard. The existence and uniqueness of the solution is proved. The solution is expressed in terms of the Green's function. The Green's function is found by the method of images. The Green's function is symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point.

2. The second part of the paper deals with the numerical solution of the problem. It is shown that the problem is well-posed in the sense of Hadamard. The existence and uniqueness of the solution is proved. The solution is expressed in terms of the Green's function. The Green's function is found by the method of images. The Green's function is symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point.

3. The third part of the paper deals with the numerical solution of the problem. It is shown that the problem is well-posed in the sense of Hadamard. The existence and uniqueness of the solution is proved. The solution is expressed in terms of the Green's function. The Green's function is found by the method of images. The Green's function is symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point.

4. The fourth part of the paper deals with the numerical solution of the problem. It is shown that the problem is well-posed in the sense of Hadamard. The existence and uniqueness of the solution is proved. The solution is expressed in terms of the Green's function. The Green's function is found by the method of images. The Green's function is symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point.

5. The fifth part of the paper deals with the numerical solution of the problem. It is shown that the problem is well-posed in the sense of Hadamard. The existence and uniqueness of the solution is proved. The solution is expressed in terms of the Green's function. The Green's function is found by the method of images. The Green's function is symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point. The Green's function is also symmetric with respect to the source and the observation point.

Informacja Miejskiego Konserwatora Zabytków o działalności na rzecz ochrony i konserwacji zabytków w latach 1996–1997

Zbigniew Nawrocki

Począwszy od roku 1992 Urząd Miasta przeznacza w rozdziale „ochrona zabytków” około 1% rocznego budżetu na konserwację zabytków, badania naukowe zabytków, architektoniczne projekty koncepcyjne, interwencje itd. Remonty zabytkowych kamienic czynszowych wykonuje Zakład Gospodarki Komunalnej, zabytkowe obiekty będące własnością państwa remontowane są z funduszy wojewody, obiekty sakralne konserwowane są także z funduszy kościelnych, a prywatne kosztem właścicieli prywatnych lub instytucji społecznych.

Do najważniejszych prac konserwatorskich realizowanych w latach 1996–1997 należą następujące przedsięwzięcia.

Dwór Artusa¹

W latach 1996–1997 kontynuowano kompleksowy program prac konserwatorskich rozpoczęty w r. 1993. W skrzydle tylnym parteru dokończono prace adaptacyjne pomieszczeń dawnej kuchni z przeznaczeniem na cele administracyjne, dokończono prace remontowo-konserwatorskie instalacji wentylacji i wykonano instalację przeciwpożarową. W sieni głównej parteru na ścianach i na sklepieniach odsłonięto spod przemaalowań i wykonano konserwację pierwotnego wystroju malarskiego, konserwację boazerii oraz drzwi zewnętrznych i wewnętrznych wahadłowych. Na piętrach w pomieszczeniach przy głównej klatce schodowej wykonano konserwację witraży w dwóch oknach, a w Sali Wielkiej rekonstrukcję oszklelenia witrażowego w dolnych kwaterach. Przywrócono dolny bieg schodów w bocznej klatce schodowej, uporządkowano i malowano poddasza z wbudowaniem pomostów komunikacyjnych na poddaszu nad Salą Wielką. Przeprowadzono konserwację elewacji frontowej z gruntownym remon-

¹O pracach prowadzonych w latach 1993–1995 w Dworze Artusa oraz na terenie poddominikańskim zob. Rocznik Toruński 23, 1996, s. 197–206.

tem balkonów i narożnych wieżyczek. Wykonano rekonstrukcje helmów dla wieżyczek narożnych na elewacji frontowej – bez osadzenia, a także przeszklone zadaszenie dziedzińca wewnętrznego.

Teren podominański

W latach 1996–1997 kontynuowano program prac archeologiczno-konserwatorskich rozpoczęty w r. 1993. Pod nadzorem archeologicznym odkopano podpiwniczenie kaplicy św. Katarzyny i wykonano badania, które wykazały kilkufazowość jej powstawania. Wykonano remont konserwatorski murów podpiwniczenia i przykryto je masywnym stropem, który jednocześnie stabilizuje jedyną zachowaną pochyłą zachodnią ścianę z trzema oknami. W murze kaplicy usunięto zamurowanie okien. Dokończono przywracanie bruku w części północnej przewidywanej na parking. Wykonano remont muru okalającego cały teren.

Mur obronny po stronie zachodniej od Bramy Klasztornej

Mur, zbudowany w XIII w., był następnie do końca XIX w. wielokrotnie modernizowany i remontowany. Stoi na skłonie terenu pochyłym w stronę Wisły, jego fundament narażony jest na działanie wód gruntowych spływających z terenu Starego Miasta. Brama Klasztorna została wbudowana w ciąg muru wcześniejszego bez dylatacji – to spowodowało popękanie muru na kilkumetrowym odcinku przy bramie. Przy murze, od strony Wisły, między bramą i przyporą ułożono dół wapienny sięgający do podstawy fundamentu leżącego na drewnianej konstrukcji – było to przyczyną dalszego pękania i osiadania muru na tym odcinku. Przyporę (tę i pozostałe dwie w stronę zachodnią) dobudowano prawdopodobnie już w średniowieczu, związane z murem powierzchniowo, postawiono na fundamencie, który osiadał, i w efekcie przypora oderwała się od muru i działała na mur destrukcyjnie. W XIX w. w miejscu zburzonego w XVII w. zespołu budynków szpitala i kościoła Św. Ducha postawiono głęboko posadowiony zbiornik gazowy – musiało to być kolejną przyczyną pogorszenia się warunków gruntowych. Obecnie zauważalne są skutki negatywne dla stanu zachowania muru, spowodowane dużym natężeniem ruchu samochodowego na Bulwarze Filadelfjskim.

W r. 1996 rozpoczęto remont konserwatorski muru, rozpoczynając od Bramy Klasztornej. Wyżej wyliczone przyczyny złego stanu zachowania muru spowodowały konieczność objęcia remontem także jego części podziemnej do lawy fundamentowej. Ze względu na statykę musiano podjąć decyzję o zastąpieniu drewnianej podwaliny muru ławą betonową i poszerzeniu jej także pod fundament przypory. W r. 1996 remont ograniczył się tylko do fragmentu między bramą i pierwszą przyporą. Przemurowano spękania, wymieniono uszko-

dzone cegły, uzupełniono brakujące, wypełniono ubytki i wykonano remont zadaszzenia.

Styk murów staromiejskich i zamkowych w rejonie budynku przy ul. Podmurnej 10

W r. 1996 piwnicę pod częścią budynku przy ul. Podmurnej 10 oczyszczono z gruzu i wykonano badania architektoniczno-archeologiczne. Stwierdzono, że budynek ten stoi na reliktach murów obronnych na styku Starego Miasta (mur wysoki, mur niski i międzymurze) i zamku krzyżackiego (naroże muru zachodniego i muru północnego). Część naziemna budynku w dzisiejszym kształcie pochodzi z XIX i XX w., piwnica pod jego częścią środkową jest międzymurzem staromiejskim, część muru w poziomie parteru od strony ul. Podmurnej jest pozostałością muru wysokiego. Część południowa budynku, węższa, z małym podwórzem, stoi na narożu zamku.

W r. 1997 budynek przy ul. Podmurnej 10 został przekazany Stowarzyszeniu Księgowych Polskich. Stowarzyszenie przystąpiło do prac remontowo-adaptacyjnych. Zgodnie z uzgodnionym projektem odkopano zasypaną północną część piwnicy, tam natrafiono na gotycki mur poprzeczny i odsłonięto w murze niskim skierowaną w stronę fosy strzelnicę artyleryjską. Strzelnica ta w XV albo XVI w. (wbudowana cegła holenderka) została wykonana w murze z XIII w.

Mur gotycki z XV w. przy kościele NM Panny i przylegający do niego od strony północnej krużganek z grobowcami z XVII w.

W XIX w. przebudowano dach nad krużgankiem z pogrążonego na pulpity i wówczas usunięto część blankowań na murze gotyckim. W roku 1939 znad arkad krużganku zdjęto do konserwacji szczyty (tzw. attykę) i w następstwie wybuchu wojny attyka przepadła. W 1995 r. postanowiono podjąć przerwany program konserwatorski i usunąć skutki wieloletniego zaniedbania.

Do końca 1997 r. opracowano dokumentację historyczną dla muru i krużganku, wykonano prace konserwatorskie i rekonstrukcyjne muru gotyckiego, zrekonstruowano brakujące blankowania, uzupełniono ubytki cegieł, naprawiono zwieńczenia sterczyn, przywrócono kwiatony na sterczynach nad bramą wschodnią i tam osadzono wyremontowany kosztem parafii krzyż. Wykonano nowy dach pogrążony nad krużgankiem, remont sklepień krużganku i remont sklepień grobowców, przywrócono otwory wentylacyjne wywiewne krypt grobowych oraz wykonano nowe otwory nawiewne.

Gdy w XVII w. zbudowano krużganek, wtedy zamurowano obie bramy prowadzące do krużganku z ulicy, zamurowano wnęki i całość od strony krużganku otynkowano. W okresie międzywojennym bramy otwarto i wpro-

wadzono kraty, zbito tynki z lica gotyckiego i wyremontowano je. Ten stan obecnie pozostawiono, wykonując niezbędne naprawy.

Badania historyczne, architektoniczne i archeologiczne wykazały, że tak mur gotycki jak i renesansowy krążanek nie są budowlami jednorodnymi, powstawały etapami. Starsza jest zachodnia część muru gotyckiego, do której przylega krążanek, młodsza jest jego część wschodnia poza krążankiem i stoi na murze piwnicznym jakiegoś wcześniejszego budynku. Stwierdzono, że fryzy i tynkowane tła wnek i blend były zdobione ornamentem maswerkowym, a w szczycie nad bramą środkową, od strony wewnętrznej, we wnęcie środkowej zachowane są ślady malowidła przedstawiającego postać Matki Boskiej.

Stwierdzono, że zwieńczenia sterczyn i wimpergów były wielokrotnie naprawiane już od okresu baroku. Prawdopodobnie w pierwotnej gotyckiej wersji na kalenicach nie było gąsiorów, natomiast sterczyny wieńczone były kwiatonami. W dużych wnękach od strony krążanku, pod renesansowym zamurowaniem, odkryto fragmenty napisów i nie zidentyfikowanych znaków wykonanych czarną farbą, prawdopodobnie pisano tu imiona mnichów grzebanych w tym miejscu, przed budową krążanków.

Rytm przesł krążanku odpowiada rytmowi dużych ostrołukowych wnek w murze gotyckim; budując krążanek wnęki te zamurowano i wprowadzono w nich kanały wentylacyjne grobowców; gdy w XIX w. zmieniono kształt dachu na pulpitowy, wówczas wyloty kanałów zaślepiono. Stwierdzono, że pierwsza kolumna od strony wschodniej jest zachowana wewnątrz betonowej otuliny, a dwie następne kolumny zostały zastąpione kolumnami ceglanymi.

Prace konserwatorskie w katedrze pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty

Ołtarz św. Franciszka z połowy XVII w. Podczas prac okazało się, że ołtarz jeszcze w XVII w. był przerabiany i wówczas ponownie cały pokryty nową polichromią. Zdecydowano się zachować go w stanie, jaki mu nadano po przeróbce w końcu XVII w., tak pod względem kompozycji jak i opracowania malarskiego, złoceń i srebrzeń z laserunkami.

Mury wschodnie hali kościoła, konserwacja polichromii gotyckiej w części dolnej z XIII i XIV w. oraz naprawa murarska części górnej, bielonej, z XV w.

Gotycka polichromia została odkryta i poddana konserwacji zachowawczej w latach sześćdziesiątych XX w. Zgodnie z ówczesną doktryną nie wykonano uzupełnień. W nawie północnej w części dolnej wyeksponowano biało-czerwone romby z czarnymi sylwetkami lwów i orłów, poniżej organów – malowidło będące prawdopodobnie tłem dla Ukrzyżowania, w części górnej ponad organami wyeksponowano malowane bloki kamienne, a jeszcze wyżej, ponad łukiem

czołowym sklepienia poprzedniego kościoła, pozostawiono czarne tło. W nawie południowej u dołu, podobnie jak w nawie północnej, wyeksponowano fragmenty malowidła w romby, a ponad nim odsłonięto ceglane lico. Okno za ołtarzem św. Franciszka pozostawiono zamurowane.

Z powodu złego stanu zachowania tynków i polichromii podjęto decyzję o sfinansowaniu ponownej konserwacji wszystkich polichromii na murach wschodnich hali kościoła. Na spotkaniu ze środowiskiem konserwatorskim zdecydowano o rekonstrukcji brakujących fragmentów malowidła w biało-czerwone romby z sylwetkami lwów i orłów, o zamalowaniu czarnego tła w środkowej części muru nawy północnej, o przywróceniu tynku w górnej części XIII-wiecznego muru nawy południowej oraz o odsłonięciu zamurowanego okna z XIII w. za ołtarzem św. Franciszka i rekonstrukcji maswerku.

Po wykonaniu badań na filarze południowym przy prezbiterium podjęto decyzję o zamalowaniu resztek polichromii przedstawiającej malowane w tym samym miejscu w okresie baroku baldachimy, natomiast wyeksponowano monochromatyczne tło gotyckiego tabernakulum albo relikwiarza. Na murze po obu stronach ołtarza św. Franciszka pozostawiono w stanie, w jakim zostały odsłonięte, relikty prostokątnych gotyckich malowideł przedstawiające bardzo źle zachowane postacie w obramieniu bordiury. Okno odsłonięto i zgodnie z zachowanymi relikwiami zrekonstruowano laski i maswerk.

Malowidło Ukrzyżowanie i Sąd Ostateczny na murze północnym prezbiterium

Jest to najcenniejsze w Toruniu średniowieczne malowidło ścienne z XIV w. Z powodu stałego zawilgacania przez wodę deszczową i źle przeprowadzonych konserwacji w latach minionych, malowidło z dnia na dzień zanikało. Podjęto decyzję o jego konserwacji. Założono dwuetapowy proces postępowania konserwatorskiego: 1) likwidację drobnoustrojów, utwalenie, oczyszczenie z zabrudzeń i niewłaściwych zabiegów konserwatorskich, usunięcie wadliwych rekonstrukcji; 2) konserwację estetyczną z możliwością pełnej rekonstrukcji włącznie. W roku 1997 przeprowadzono proces konserwatorski w zakresie określonym w punkcie pierwszym, z tym że w części środkowej malowidła wykonano próbę rekonstrukcji pełnej, łącznie z rekonstrukcją złoconego tła.

Konserwacja opracowania malarskiego ścian i sklepień prezbiterium

Założeniem generalnym programu konserwatorskiego zrealizowanego z funduszu kościelnego było uszanowanie metody konserwatorskiej zastosowanej przy retotyżacji wystroju malarskiego prezbiterium w latach powojennych.

Szczyt wschodni nawy środkowej

Zbudowany zapewne w XVIII w., murowany z cegły różnego formatu, z śladami grubo położonego tynku. Więźba dachowa jest znacznie niższa od

wieżby z czasu budowy dzisiejszego szczytu. Obniżenie wysokości wieźby mogło spowodować pochylenie się górnej jego części o około 70 cm.

Górną, pochyłą część szczytu rozebrano, wprowadzono od strony dachu stalową konstrukcję wzmacniającą, wykonano remont dolnej części szczytu, odbudowano górną zburzoną część i pokryto tynkiem.

Szczyt wschodni nawy południowej

Remont konserwatorski sfinansowany został z funduszków kościelnych. Szczyt zbudowany w końcu XV w., o bogatej artykulacji, murowany z cegły różnego formatu i różnych kształtek. Zapewne to zróżnicowanie jest przyczyną słabego powiązania poszczególnych jego części. Z okresu gotyckiego zachowana jest część środkowa odpowiadająca kształtowi dachu, obrzeże jest przemurowane w okresie baroku. To zróżnicowanie zachowano. Kotwami wzmocniono konstrukcję szczytu. W gotyckiej części zniszczone cegły wymieniono na nowe, partie pierwotnie tynkowane ponownie pokryto tynkiem. W części barokowej uzupełniono ubytki muru w obrzeżu i przywrócono na całości tynk.

Kruchta północna

Została dobudowana w XV w. Jej charakterystyczną cechą jest attyka zasłaniająca pogrążony dach, uważana za zapowiedź attyk renesansowych. Katastrofalny stan attyki był zagrożeniem dla ludzi wchodzących do katedry głównie przez tę kruchtę.

Attyka została rozebrana, poddana konserwacji, uzupełniono nieliczne ubytki. Wprowadzono nowe wzmocnienia z metalowych płaskowników i ponownie w pierwotnym miejscu postawiono attykę. Stwierdzono, że wynikające z przypór filarki mogły przechodzić w górę ponad attyką w sterczyny, żeby to uczynić zakończono je prosto – nie dokończono.

Lico murów kruchty umyto, zakonserwowano, ubytki cegieł i kamieniarki uzupełniono. Wykonano rekonstrukcje kamiennych kwiatonów wieńczących portale – za wzór posłużyły kwiatony na dolnej kondygnacji wieży.

Stolarkę obu drzwi wyremontowano, wykonano badania pierwotnego opracowania malarskiego i przygotowano propozycję jego rekonstrukcji. Okazało się, że drzwi były wielokrotnie malowane oraz że opracowanie pierwotne było wielobarwne, a ćwieki były cynkowane. Postanowiono przywrócić kolorystykę pierwotną.

Mur otaczający teren przykościelny, od strony północnej i wschodniej

Te dwa odcinki muru w większości są gotyckie, wielokrotnie jednak naprawiane, a w kilku miejscach gruntownie przemurowane. Przykryte są czapami wykonanymi z piaskowca, pochodzącymi z czasu budowy muru w okresie gotyku. Stan zachowania muru był katastrofalny, licowe warstwy cegieł były roz-

warstwione lub odpady, w licznych miejscach brakowało powiązania między ceglami, znaczne pochylenie muru, zwłaszcza wschodniego, groziło jego zwaleniem.

Przyjęto zasadę zachowania nawarstwień, z tym że tam, gdzie będzie to możliwe i jednoznacznie zalecono wyeksponowanie gotyku. W efekcie zrealizowano to ostatecznie zalecenie w zachodniej części muru północnego i niemal na całej długości muru wschodniego. Na całej długości wzmocniono lub gruntownie przemurowano fundamenty niszczone przez przemarzanie i korzenie rosnących w pobliżu drzew oraz zabezpieczono przed nadmiernym działaniem wilgoci tynkiem z tufem wulkanicznym firmy Tubag. Czapy kamienne zostały poddane konserwacji in situ. Przyjęto zasadę nie uzupełniania ubytków kamienia poza miejscami bezwzględnie takiego uzupełnienia potrzebującymi. W murze wschodnim wprowadzono furkę, co było podyktowane dwoma przyczynami: 1) w tym miejscu pierwotnie furta była, pod jej progiem był wylot odprowadzenia wody deszczowej z cmentarza, w ten wylot wrósł korzeń stojącego w pobliżu drzewa, obciążenie korzenia mogłoby źle wpłynąć na statykę drzewa, należało więc korzeń zostawić; 2) mur jest pochylony w stronę ulicy i przywrócenie furty umożliwiło jego wzmocnienie rozbudowanymi filarkami furty.

Kościół św. Jakuba

Kruchta północna

Dobudowana została do kościoła w XV w. Pierwsze badania na występowanie pierwotnego opracowania lica kruchty wykonano już w latach pięćdziesiątych. Wówczas stwierdzono, że na przeważającej powierzchni kruchty zachowały się polichromowane tynki. Ten stan rozpoczętych i nie dokończonych badań i konserwacji trwał blisko 40 lat. W roku 1997 uzgodniono z Generalnym Konserwatorem Zabytków wspólne finansowanie dokończenia prac konserwatorskich murów kruchty i polichromii.

Badania potwierdziły, że od początku kruchta była pokryta tynkiem z namalowanymi na nim blokami kamiennymi i bogatym wielobarwnym fryzem. Po konserwacji partii zachowanego wystroju malarskiego wykonano studia jego rekonstrukcji na fragmenty zachowane mniej albo wcale. Po stwierdzeniu wiarygodności wykonanej propozycji zdecydowano o pełnej rekonstrukcji. Mimo stwierdzenia, że sploty przypór i blankowania pierwotnie nie miały dachówek, postanowiono zachować stan dzisiejszy, co najmniej XVIII-wieczny. Stwierdzono, że co najmniej od XVII w. kruchta była naprawiana i dążono do zachowania jej gotyckiego charakteru. Prawdopodobnie zwieńczenie przypory narożnej w kształcie dzisiejszym pochodzi z XVII-XVIII w. (na co wskazuje typ użytej cegły).

Gotycki kiosk

Pierwotna funkcja tego obiektu nie jest do końca jasna – mogła to być furta albo cela pokutna, względnie kostnica. Roboczo, zgodnie z jego wyglądem, nazwano go kioskiem. Mieści się w nim sklepione pomieszczenie z drzwiami, których pierwotny kształt nie jest znany. Zadaszenie zbudowane jest z ceglano-żelaznego stożka otoczonego wieńcem ozdobnych sterczyn i wnek zwieńczonych wimpergami. Część dolna jest w całości przelicowana cegłą maszynową. Badania archeologiczne wykazały, że budynek ten stoi w miejscu wcześniejszych, przebudowywanych nie znanych obiektów, sięgających dalej w stronę ulicy. Dolna część kiosku sięgała dalej w stronę południową.

Konserwacja polegała na oczyszczeniu, ustabilizowaniu i maksymalnym zachowaniu istniejącego stanu. Z części dachowej usunięto wszystkiełaty i spoiny wykonane zaprawą cementową. Uzupełnienia ubytków cegieł dokonano tylko w zakresie niezbędnym do zachowania formy i konstrukcji. Jedynym odstępstwem od tej zasady była rekonstrukcja narożnej, południowo-zachodniej sterczyny, która podczas licznych napraw straciła swój pierwotny kształt. W okresie nowożytnym na kalenicy „dachu” postawiono blok muru przypominający cokół pod figurę. Cokół ten pozostawiono i wykorzystano do wyprowadzenia w nim brakującej dotąd wentylacji wnętrza kiosku. Wykopy archeologiczne tak wewnątrz, jak i zewnątrz kiosku w końcowym etapie prac zasypano.

Filar przy bramie z figurą św. Jakuba Apostoła

Filar jest murowany z cegły i tynkowany, wykonano naprawę metodą murarską. Figura św. Jakuba Apostoła, wyrzeźbiona w drewnie sosnowym w XVIII w., konserwowana w Zakładzie Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej UMK, kilkanaście lat czekała w prezbiterium na ponowne postawienie w pierwotnym miejscu na filarze przy bramie prowadzącej od strony Rynku Nowomiejskiego na teren cmentarza przykościelnego. Rzeźbę postawiono na filarze w 1997 r.

Mur cmentarza przykościelnego

Otynkowany mur od strony ul. Szpitalnej zbudowany został w drugiej połowie XVII albo w XVIII w. Mur ten na całej długości jest w złym stanie, ale jego trzydziestometrowa część zachodnia groziła w każdej chwili zwaleniem się w stronę ulicy. Korzenie rosnących blisko muru drzew wrosły w fundament i rozsadzały go, a mur podsadzały, co powodowało jego pochylanie się i rozwarstwianie cegieł. Podczas prac ziemnych okazało się, że mur ten w okolicy bramy znajduje się na reliktach jakiejś gotyckiej budowli, która stała częściowo na cmentarzu i częściowo na ulicy Szpitalnej.

Mur rozebrano i odbudowano w pierwotnej formie i zgodnie ze stanem pierwotnym pokryto tynkiem.

Grób dra Johanna Gottlieba Schultza

Założyciel toruńskiego ogrodu botanicznego po śmierci został pochowany na jego terenie, na sklonie terenu w pobliżu dworku. Grób właściwy, usytuowany w zboczu wzgórza z tablicą inskrypcyjną od frontu, poprzedzony jest małym, prostopadłym do niego parowem, nad którym w jego części początkowej przesuwany jest ziemny, na murewanej arkadzie, mostek przypominający grotę.

Wykonano remont arkady, odtworzono pierwotny kształt nasypu ziemnego i przywrócono metalowe ogrodzenie, odtworzono kształt parowu i uporządkowano czoło grobu. Oryginalną, pokruszoną tablicę z inskrypcją zawieszono po konserwacji pod arkadą mostku, natomiast na froncie grobowca umieszczono jej kopię.

Aula Technikum Odzieżowego, ul. Jęczmienna

Gmach szkoły przy ul. Jęczmiennej zbudowany został w 1868 r. dla Szkoły Obywatelskiej, której celem było zawodowe przygotowanie młodzieży mieszczańskiej do życia praktycznego. W latach siedemdziesiątych XX w. część budynku przeznaczono na bibliotekę pedagogiczną i wówczas duże wnętrze auli podzielono na dwie kondygnacje. Kondygnacja dolna została przekazana bibliotece, kondygnacja górna służy jako aula szkolna.

Remont auli sfinansowało Technikum, na koszt miasta wykonano badania i konserwację wystroju plastycznego sufitu i fasety.

Wieżyczka zegarowa i zegar na budynku Kasyna 6 Toruńskiej Brygady Artylerii

Koszary pochodzą z początku XX w., na dachu budynku kasyna umieszczono wieżyczkę z zegarami. Konstrukcja wieżyczki jest drewniana, pokrycie z blachy cynkowej. Wieloletnie zaniedbanie spowodowało stan zagrożenia dla konstrukcji wieżyczki oraz unieruchomienie mechanizmu zegara. W ramach prac konserwatorskich naprawiono i uruchomiono zegar oraz wymieniono uszkodzone elementy konstrukcji wieżyczki.

Kamienica przy ul. Łaziennej 22

Jest to kamienica gotycka, modernizowana w okresie baroku i w XIX w. Zachowała pierwotną gotycką bryłę z oficyną boczną oraz układ wnętrza. Konserwacja i prace adaptacyjne w roku 1997 wykonywane były na koszt właścicieli.

Po pożarze i po zmianie właściciela podjęto program odbudowy spalonych górnych kondygnacji i program konserwatorski dla dolnych kondygnacji. Przywrócono pochodzący z okresu gotyckiego i baroku układ dużej sieni i izb na obu kondygnacjach traktu tylnego oraz obie kondygnacje oficyny bocznej. Wykonano konserwację z częściową rekonstrukcją gotyckiej, z barokowym szczytem, elewacji frontowej i konserwację gotyckiej elewacji tylnej. Rozpoczęto konserwację zabytkowych stropów i polichromii ściennych gotyckich i barokowych pokrywających ściany wszystkich pomieszczeń.

Ponadto z funduszków miejskich dokończono konserwację stropu polichromowanego w kamienicy przy ul. Szewskiej 11; po 30 latach wykonano ponowną konserwację polichromii gotyckiej, przedstawiającej głównie sceny z życia Marii, w dawnej Gildii przy ul. Żeglarskiej 7. W kamienicy czynszowej z XIX w. przy ul. św. Jakuba 7 wykonano konserwację wystroju malarskiego i boazerii w sieni, pokryto koszt konserwacji polichromowanego stropu barokowego w kamienicy przy Rynku Nowomiejskim 16 i dekoracji ściennej na fasadzie kamienicy przy ul. Małe Garbary 22.

Bibliografia miasta Torunia
za lata 1994–1997
wraz z uzupełnieniami

Urszula Zaborska

Bibliografia niniejsza jest uzupełnieniem za lata 1994–1997 *Bibliografii miasta Torunia* Henryka Baranowskiego (T. 1–2, Warszawa 1972, Toruń 1996). Opracowana została według tej samej metody. Jedyne wobec materiałów prasowych zastosowano mniej ostrą selekcję. Układ bibliografii pozostał w zasadzie taki sam jak w tomie drugim, jednakże zmiany w życiu politycznym, społecznym i kulturalnym miasta spowodowały niewielkie modyfikacje układu. Bibliografia uwzględnia tylko częściowo prace niepublikowane, ponadto nie w pełni wykazuje zawartość prasy lokalnej. Braki te zostaną uzupełnione w bibliografii obejmującej kolejne lata.

SPIS TREŚCI

I. DZIAŁ OGÓLNY	179
1. Bibliografie	179
2. Czasopisma	179
3. Przewodniki. Informatory	182
II. POŁOŻENIE. ROZWÓJ PRZESTRZENNY MIASTA	183
1. Środowisko geograficzne	183
2. Środowisko przyrodnicze	185
3. Ochrona środowiska	186
4. Rozwój przestrzenny miasta	186
a. Opracowania ogólne	186
b. Dzielnice. Ulice	187
c. Tereny zielone	188
5. Plany miasta	188
6. Ikonografia	189
7. Nazewnictwo	191
III. DZIEJE MIASTA	191
1. Historiografia	191

2. Opracowania i zagadnienia ogólne	191
3. Heraldyka. Genealogia. Numizmatyka	193
4. Źródloznawstwo	194
5. Okres przedhistoryczny	194
6. Okres krzyżacki (do roku 1454)	195
7. Toruń miastem Rzeczypospolitej (1454–1793)	196
Colloquium Charitativum	198
8. Pod zaborem pruskim (1793–1806)	200
9. Okres Księstwa Warszawskiego (1807–1815)	200
10. Pod zaborem pruskim (1815–1919)	201
11. Okres międzywojenny (1920–1939)	202
12. Okupacja hitlerowska (1939–1945)	203
13. Miasto po 1945 r.	205
IV. ZAGADNIENIA PRAWNO–ADMINISTRACYJNE	206
V. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE	208
1. Zagadnienia ogólne	208
2. Statystyka	208
3. Finanse	209
4. Przemysł	209
a. Zagadnienia ogólne	209
b. Poszczególne zakłady przemysłowe	209
5. Handel. Usługi	211
6. Rzemiosło. Cechy	211
7. Rolnictwo	211
8. Koleje żelazne	212
VI. ZAGADNIENIA SPOŁECZNE I NARODOWE	212
1. Ludność	212
2. Mniejszości narodowe	213
3. Stowarzyszenia, organizacje, partie polityczne	214
4. Zagadnienia socjologiczne	215
5. Przestępczość	215
VII. ZAGADNIENIA KOMUNALNE	216
1. Energetyka. Woda	216
2. Komunikacja miejska. Mosty	217
3. Poczta. Telekomunikacja	218
4. Służba zdrowia. Opieka społeczna	218
5. Gospodarka mieszkaniowa	220
6. Bezpieczeństwo publiczne	220
a. Policja	220
b. Straż Miejska	221
c. Straż Pożarna	221
VIII. WOJSKOWOŚĆ	221
IX. WYZNANIA	223
X. OŚWIATA. NAUKA. KULTURA	229
1. Zagadnienia ogólne. Historia nauki i kultury	229
2. Szkolnictwo	233
a. Zagadnienia ogólne	233
b. Szkolnictwo podstawowe	234

c. Szkolnictwo średnie	235
d. Szkolnictwo zawodowe	238
e. Inne	238
3. Uniwersytet Mikołaja Kopernika	239
a. Zagadnienia ogólne	239
Jubileusz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika	242
b. Poszczególne zagadnienia	243
c. Wydział Biologii i Nauk o Ziemi	247
d. Wydział Chemii	248
e. Wydział Fizyki i Astronomii	249
f. Wydział Humanistyczny	250
g. Wydział Matematyki i Informatyki	252
h. Wydział Nauk Ekonomicznych	253
i. Wydział Nauk Historycznych	253
j. Wydział Prawa i Administracji	255
k. Wydział Sztuk Pięknych	256
l. Jednostki ogólnouczelniane	258
m. Młodzież akademicka	258
Życie społeczno-polityczne	258
Koła naukowe	259
Życie kulturalne	259
Zdrowie fizyczne. Sport	260
Absolwenci	260
Inne zagadnienia	261
4. Wyższa Szkoła Oficerska im. gen. Józefa Bema	262
5. Wyższe Seminarium Duchowne	265
6. Archiwum Państwowe	266
7. Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”	267
8. Biblioteki	268
a. Ogólne	268
b. Biblioteka Uniwersytecka	268
c. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika	272
d. Biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu	275
e. Inne biblioteki	275
9. Towarzystwa i instytuty naukowe	275
a. Towarzystwo Naukowe w Toruniu	275
b. Inne towarzystwa naukowe i instytuty	276
10. Muzea	278
a. Muzeum Okręgowe	278
Muzeum Mikołaja Kopernika	280
b. Muzeum Etnograficzne	280
11. Drukarstwo. Historia książki	281
12. Czasopiśmiennictwo	283
13. Teatr	284
a. Festiwale teatralne	286
b. Baj Pomorski	291
14. Życie literackie	292

15. Życie muzyczne	292
16. Plastyka. Wystawy	296
17. Kino. Film	299
18. Radio	301
19. Planetarium	303
XI. ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO. ZABYTKI I ICH	
OCHRONA	303
1. Opracowania i zagadnienia ogólne	303
2. Budownictwo i zabytki świeckie	305
a. Zamek krzyżacki	305
b. Fortyfikacje. Mury. Bramy	306
c. Ratusz	307
d. Dwór Artusa	307
e. Kamienice mieszczańskie	307
f. Inne budowle i zabytki świeckie	309
3. Budownictwo i zabytki sakralne	310
a. Opracowania i zagadnienia ogólne	310
b. Katedra Świętych Janów	310
c. Kościół Najśw. Marii Panny	312
d. Kościół św. Jakuba	312
e. Kościół św. Ducha	313
f. Inne kościoły	313
4. Sztuki plastyczne. Rzemiosło artystyczne	314
5. Pomniki. Cmentarze	316
XII. ŻYCIE CODZIENNE. OBYCZAJE. JĘZYK	317
XIII. SPORT. TURYSTYKA	318
XIV. TORUŃ W LITERATURZE	323
1. Utwory poetyckie	323
2. Proza	323
3. Film	324
XV. OSOBY	324

I. DZIAŁ OGÓLNY

1. Bibliografie

Zob. też poz.: 15, 598, 726, 730, 732, 987, 1143, 1619, 1639, 2006

1. BARANOWSKI Henryk: Bibliografia miasta Torunia. T. 2: 1972-1993 wraz z uzupełnieniami / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. - Toruń: TNT, 1996. - XIV, 335 s. - (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu; R. 87 z. 2)

Rec.: BORZYSZKOWSKI Józef, *Pomerania* 1997 nr 6 s. 72-73. - SERCZYK Jerzy, *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 266-269.

2. TORUŃ: katalog zagadnieniowy / Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska. Dział Bibliograficzno-Informacyjny.

Piśmiennictwo pol. i zagr., ok. 12 000 poz., uzup. bieżąco.

Kartoteka w Ks. Miej.

2. Czasopisma

Zob. też poz.: 317, 358, 364, 368-70, 380, 466, 484-85, 487, 496-97, 502, 504-06, 522, 525, 528, 644, 650, 778, 788, 814, 842-43, 860, 906, 917-18, 1046

3. BIULETYN Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej” i Klubu Historycznego im. A. Antczaka / red. Karol M. Wakarecy. - Toruń

1990 nr 1 - 1997 nr 33

Od nr 9 red. Anna Zakrzewska, od nr 15 red. Henryk Lewandowski; od nr 17 przew. kom. red. Andrzej Tomczak; od nr 28 przew. kom. red. Krystyna Podlaszewska; od nr 32 kom. red. Hanna Maciejewska-Marcinkowska [et al.].

Poprz. tyt. zob.: Biuletyn Klubu Historycznego Oddz. Tor. Zrzesz. Kasz.-Pom.

4. BIULETYN Informacji Kulturalnej / Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Toruniu; red. nacz. Jerzy Rochowiak; oprac. tekstu Małgorzata Wiśniewska [et al.]. - Toruń

1996-1997

5. BIULETYN Klubu Historycznego Oddziału Toruńskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego / red. Leszek Michalski. - Toruń

1988-1989

Cd. zob. Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie AK.

6. CZAS Torunia / red. Tomasz Lenz. - Toruń: Virtual Connection SA 1997 nr specjalny: 29 V; nr 1: 5 VI - nr 28: 18/22 XII

Od nr 9 red. nacz. Maciej Langowski; od nr 20 red. nacz. Olgiard Dubowik.

7. GAZETA Miejską. Miesięcznik Rady Miejskiej i Zarządu Torunia / red. Ewa Potarzyńska. - Toruń: Urząd Miasta

1995 nr 1-9

1996 nr 10-17

Dod.: Uchwały Rady Miejskiej, od r. 1996: Dziennik Uchwał Rady Miejskiej Torunia.
Rec.: LIETZ Krzysztof: Dożywianie czy propaganda, *Nowości* 1995 R. 28 nr 69: 22 III

8. GAZETA Regionalna [dod. do Gazety Wyborczej] / red. Józef Herold - Bydgoszcz

1994-1997

Od nr 203: 1 IX 1997 dod. pt. Gazeta w Toruniu.

9. GAZETA Toruńska / red. Maciej Kamiński. - Bydgoszcz: „Gazeta Pomorska Media” Sp. z o.o.

1994 R. 47 nr 1-303

1995 R. 48 nr 1-301

1996 R. 49 nr 1-304

1997 R. 50 nr 1-303

10. INFORMATOR Kulturalny / Rada Twórców Kultury. - Toruń

1994 nr 1-9

W l. 1992-1993 nie ukazywał się.

11. INFORMATOR Przyrodniczy Ligi Ochrony Przyrody / Zarząd Wojew. Ligi Ochr. Przyr.; red. Jan Jankowski. - Toruń

1995 nr 1

1996 nr 2

1997 nr 3-4

Nr 2 red. Janusz Rauchut, nr 3 red. Andrzej Urbański.

12. NIEDZIELA. Tygodnik Katolicki / red. ks Ireneusz Skubiś. - Częstochowa - Toruń

1994-1997

Edycja toruńska z dodatkiem tygodniowym: Głos z Torunia.

13. NOWOŚCI. Gazeta Pomorza i Kujaw / red. Andrzej Szmak. - Toruń

1994 R. 27 nr 1-290

1995 R. 28 nr 1-301

1996 R. 29 nr 1-304

1997 R. 30 nr 1-303

Od nr 254: 2 XI 1995 r. red. Krzysztof Pawłowski; od nr 129: 5 VI 1997 r. red. Przemysław Luczak.

14. PRZEGLĄD ARTYSTYCZNO-LITERACKI / red. nac. Mirosław Strzyżewski. - Toruń: „Wit-Graf”

1994 R. 3 nr 1-12

1995 R. 4 nr 1/2-12

1996 R. 5 nr 1/2-12

1997 R. 6 nr 1/2-12

W związku z tym: BELKOT Jan: PAL odmieniony, *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 11 s. 14. – SZEWCZYK Lucja M.: Przegląd Artystyczno-Literacki PAL, *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 10 s. 18-19. – MANISZEWSKA Małgorzata: PAL – miesięcznik w ewolucji, *tamże*, s. 19

Od nr 5 z 1996 r. red. nac. Jerzy Rochowiak; od 7/8 z 1997 Lech Witkowski. Od nr 7/8 z 1997 zmiana tytułu: „PAL. Przegląd Artystyczno- Literacki”.

15. ROCZNIK Toruński / Towarzystwo Miłośników Torunia; red. Tadeusz Zakrzewski, [od r. 1996] red. Bogusław Dybaś. – Toruń: ToMiTo

1994 [R.] 22. – 415 s.: il.

1996 [R.] 23. – 226 s.: il.

1997 [R.] 24. – 316 s.: il.

Rec.: FRANKOWSKI Stanisław: Dwudziesty drugi, *Nowości* 1994 R. 27 nr 265. – BORZYSZKOWSKI Józef: Nowy Profil „Rocznika Toruńskiego”, *Pomerania* 1997 nr 4/5 s. 85 [rec. dot. T. 23]

Acc.: ZABORSKA Urszula: Bibliografia zawartości tomów 16-22 „Rocznika Toruńskiego”, *Rocz. Tor.* 1996 T. 23 s. 219-227.

16. SARPik. Toruński Informator Koleżeński / Stowarzyszenie Architektów Polskich; red. Anna Stasiak [et al.]. – Toruń: Oddz. Toruński Stow. Archit. Pol.

1994-1997

17. THORNER Nachrichten: ein Heimatbote der Patenstadt Lüneburg für die Thorner aus Stadt und Land / Artushof-Vereinigung e.V. – Lüneburg

1982-1996 nr 14-28

18. TORUŃSKI Informator Solidarności. Biuletyn Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” w Toruniu / red. Maciej Zawacki. – Toruń

1994-1997

Od nr 12 z 1995 r. red. Piotr Grażawski

19. TORUŃSKI Przewodnik Kulturalny / red. Ewa Błaszczewicz; Jan Dokurno. – Toruń: Wydaw. Via

1995 [kwiecień, nr próbny], nr 1-6

1996 nr 1 (7) – 3 (9)

Rec.: NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Dobry zwiastun, *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1995 nr 83: 7 IV

20. TORUŃSKIE Vademecum Kultury / Centrum Kultury „Dwór Artusa”. – Toruń

1997 luty [egzemplarz promocyjny]

1997 Nr 1 [marzec] – 9

21. TORUŃSKIE Wiadomości Kościelne / Kuria Diecezjalna Toruńska; red. nac. ks. Krzysztof Lewandowski. – Toruń: Kuria Diec.

1993 R. 2 nr 1/5–9/11

1994 R. 3 nr 12/14–16/17

1995 R. 4 nr 18–21

1996 R. 5 nr 22–24/25

1997 R. 6 nr 1/6

Do nr 6/8 z 1993 r. włącznie pod red. ks. Wojciecha Raszkowskiego.

3. Przewodniki. Informatory

Zob. też poz. 55

22. BORAWSKA Teresa, RIETZ Henryk: Przewodnik po starym Toruniu. – Toruń: A. Marszałek, 1994. – 141 s., [1] k. pl.: il.

Toż wyd. 2, 1996

Omów.: NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Lepszy rydz niż nic, *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1994 nr 293: 17 XII

23. BORAWSKA Teresa, RIETZ Henryk: Toruń: mały przewodnik / Fot. Piotr Kriesel. – Toruń: Wydaw. Kons. Diec., 1997. – 44 s.: il.

Toż w jęz. ang. i niem.

24. BUJAK Adam: Stary Toruń. – Warszawa, 1993

Rec.: TOMCZAK Andrzej: „Stary Toruń” – gwoli ścisłości, *Nowości* 1993 R. 26 nr 252.

25. CHURSKI Andrzej: Toruń – Region: Landschaften der Kultur = Paysages culturels / Wydział Kultury i Sportu Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu. – Toruń, [1993]. – [32] s.: il., fot.

26. DYBAŚ Bogusław: Toruń: [przewodnik] / fot. Stanisław Klimek. – Toruń: Via, [1995]. – 30 s.: il.

Toż w jęz. ang., niem. i franc.

27. GLUGLA Jacek: Żeglowanie z siecią. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1996 nr 158: 9 VII

Toruń w Internecie.

28. KLIMEK Stanisław: Toruń: architektura i historia / tekst Bohdan Rymaszewski. – Toruń: Via, 1994. – 16 s., [42] s. tabl.: fot., pl.

Toż w jęz. ang.: Toruń: architecture and history, w jęz. niem.: Thorn: Architektur und Geschichte.

29. KRYSZAK Janusz: Toruń / fot. Tomasz Sobecki. – Bydgoszcz: Ofic. Pom., [1995]. – [1] k. skl.: fot.

30. MANSFELD Bogusław: Toruń [informatory] / fot. R[yszard] Czerwiński [et al.]. – Toruń: Pol. Agencja Promocji Turys., 1995. –

[12] s.: il.

31. ROCHNOWSKI Henryk: Toruń: przewodnik turystyczny. – Toruń: „Turpress”, 1996. – 103 s., [10] s. tabl.: il.

32. ROCHNOWSKI Henryk: Toruń i region toruński: studium geograficzno-historyczne. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1995. – 106, [6] s.: il., mapy

33. SIERACKA Stefania: Z przewodnikiem po Toruniu. – Toruń: Olgraf Studio, 1994. – 42 s.

Rec.: NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Przewodnik roku: burzliwa historia Torunia, *Gaz. Wyb. [dod.pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 197: 25 VIII [rec. negatywna]

34. SZOC Anna: Gotycka panorama. *Wprost* 1997 nr 27 s. 52, 54
Toruń jako miasto turystyczne.

35. TORUŃ: [folder] / red. Janina Słomińska; aut. Stanisław Salmonowicz; Bogusław Dybaś [et al.]. – Toruń: Agencja Akces, 1996. – 49, [39] s.: il., fot.

Tekst równol. w jęz. pol. i ang.

Rec.: BELKOT Jan: Toruń światowy: nowy informator, *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 11 s. 29

36. TORUŃ and the Region. – Toruń: Chamberlin a. Kapeliński, [1995]. – [1] k. skł.: fot., pl.

37. TORUŃ old town / ed. by Artur Anuszewski. – Toruń: Biuro Podróży „Artur”, 1996

38. TORUŃ [informator] / Biuro Promocji i Współpracy Urzędu Miejskiego w Toruniu; red. Zbigniew Nawrocki [et al.]. – Toruń, [1997]. – 20 s.: fot., pl.

39. TORUŃ [informator] / Red. Kamila Dominiak [et al.]. – Bydgoszcz: Wydaw. „TEKST”, 1995. – 70, [2] s.: il.

II. POŁOŻENIE. ROZWÓJ PRZESTRZENNY MIASTA

1. Środowisko geograficzne

40. BARANOWSKI Dariusz: Kierunki wiatru i typy cyrkulacji atmosferycznej w Toruniu // In: Polska w Europie bałtyckiej: 45 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego: wystąpienia. – Słupsk, 1996. – S. 157–158

41. FEDOROWICZ Jerzy: Antropogeniczne przeobrażenia środowiska geograficznego na terenie miasta Torunia. – Toruń: TNT, 1993. – 95 s.: il. – (Studia Societatis Scientiarum Torunensis. Sectio C: Geographia et

Geologia; Vol.10 nr 3). Bibliogr. Sum.

42. GROBELSKA Halina: Budowa geologiczna doliny Wisły w rejonie Torunia // In: Polska w Europie bałtyckiej: 45 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego: wystąpienia. – Słupsk, 1996. – S. 83–84

43. MARCINIAK Kazimierz: 50 zim w Toruniu. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 8, wykr.

44. MOLEWSKI Paweł: Przeobrażenia wybranych elementów środowiska naturalnego dzielnicy Toruń–Mokre w czasach historycznych // In: Człowiek a środowisko: 44 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego: referaty i postery. – Toruń, 1995. – S. 79–81

45. RAYZACHER Zbigniew: Temperatura wód gruntowych na obszarze zurbanizowanym Starego Miasta i jego otoczenia w Toruniu. *Acta Univ. N. Copern., Geografia* 1993 [z.] 25 s. 55–61, mapa, wykr. Sum.

46. SOKOŁOWSKI Dariusz, STACHOWSKI Jan: Aglomeracja bydgosko-toruńska w latach 1970–1988. *Acta Univ. N. Copern., Geografia* 1993 [z.] 25 s. 109–129, rys. Sum.

47. SZALEWSKI Dariusz: Przykłady holocenijskich pokryw eolicznych związanych z działalnością człowieka w okolicach Torunia // In: Człowiek a środowisko: 44 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego: referaty i postery. – Toruń, 1995. – S. 66–69

48. SZALEWSKI Dariusz: Toruń wydmowy. *Nowości* 1994 R. 27 nr 147: 13 VII

49. WÓJCIK Gabriel: Globalne promieniowanie słoneczne i jego transmisja przez atmosferę w Toruniu. *Acta Univ. N. Copern., Geografia* 1996 [z.] 28 s. 65–73, tab.

50. WÓJCIK Gabriel: Klimat Torunia // In: Człowiek a środowisko: 44 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego: referaty i postery. – Toruń, 1995. – s. 176–182: tab.

51. WÓJCIK Gabriel, MARCINIAK Kazimierz: Miejska wyspa ciepła w Toruniu // In: Człowiek a środowisko: 44 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego: referaty i postery. – Toruń, 1995. – S. 170–175: tab.

52. WÓJCIK Gabriel, MARCINIAK Kazimierz, ZIEMBIŃSKA Halina: Integralne i spektralne współczynniki przezroczystości oraz wskaźniki zmgętnienia atmosfery w Toruniu // In: Działalność naukowa Profesora Władysława Gorczyńskiego i jej kontynuacja. – Toruń, 1993. –

S. 124–126

Tekst równol. pol. i ang.

53. WÓJCIK Gabriel, MARCINIAK Kazimierz, ZIEMBIŃSKA Halina: Transparency of atmosphere and intensity of direct solar radiation and its spectral composition in the summer of 1983 in Toruń. *Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.* 1991 z. 396 s. 187–193, il. Bibliogr. Streszcz.

2. Środowisko przyrodnicze

54. BIELECKI Paweł, CHRAPKOWSKI Bogdan: Toruńskie pejzaże. *Ekopartner* 1995 nr 6 s. 22–25

Obszary krajobrazu chronionego.

55. CEYNOWA–GIELDON Mirosława, NIENARTOWICZ Andrzej: Roślinność fortyfikacji dawnej twierdzy Toruń: przewodnik. – Toruń: TNT, 1994. – 97 s.: fot., 1 mapa, pl., rys. – (Prace Popularnonaukowe / Towarzystwo Naukowe w Toruniu; nr 62)

Rec.: NAREBSKI Lech, *Prz. Region.* 1996/1997 R. 2 nr 1 (dr. 1997) s. 190–192. – Tenże, *Infort* 1996 Nr 11 s. 17–18

56. CEYNOWA–GIELDON Mirosława: *Verrucaria velutinoides* (Lichenes, Verrucariaceae) near Toruń (N Poland). *Fragm. Flor. et Geobot.* 1996 R. 41 z. 2 s. 1027–1028, il.

57. KARTANAS Edmund: Populacja łęgowa szpaka „*Sturnus vulgaris*” L. na obszarze zagospodarowanym rolniczo usytuowanym koło Torunia. *Acta Univ. N. Copern., Biologia* 1997 [z.] 53 s. 57–65, tab. Sum.

58. KARTANAS Edmund: Skład pokarmu piskląt szpaka „*Sturnus vulgaris*” L. na obszarze zagospodarowanym rolniczo w pobliżu Torunia. *Acta Univ. N. Copern., Biologia* 1997 [z.] 53 s. 47–56, tab. Sum.

59. KASPRZYK Krzysztof, ZALEWSKI Andrzej: Drobne ssaki okolic Torunia. *Prz. Zoolog.* 1992 T. 36 z. 1/4, s. 211–217, tab. Sum.

60. [PANKOWSKI Waldemar]: Liściasty pomnik / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 61: 12 III
Pomniki przyrody w Toruniu.

61. PAWLIKOWSKI Tadeusz, KRUSZYŃSKI Tomasz: Aktywność pszczoł („Hymenoptera, Apoidea”) w odwiedzaniu kwiatów na obszarach leśnych w Kotlinie Toruńskiej. *Acta Univ. N. Copern., Biologia* 1997 [z.] 53 s. 97–106, tab. Sum.

62. PAWLIKOWSKI Tadeusz, KRUSZYŃSKI Tomasz: Grzebaczowate (Hymenoptera, Sphecidae) obszarów leśnych Kotliny Toruńskiej.

Acta Univ. N. Copern., Biologia 1996 [T.] 51 s. 83-92. Sum.

63. ZIELSKI Andrzej: Współczesna chronologia sosny zwyczajnej (*Pinus silvestris* L.) w rejonie Torunia. *Acta Univ. N. Copern., Biologia* 1995 [T.] 48 s. 203-222. Sum.

3. Ochrona środowiska

Zob. też poz.: 590, 711

64. BROŻEK Grzegorz: Rozwiązania organizacyjne i techniczne selektywnej zbiórki odpadów komunalnych na przykładzie miasta Torunia. *Wychow. na co Dzień* 1997 nr 1/2 dod. s. I-III

65. BULCZYŃSKI Mirosław, HILDEBRANDT Kinga: Czym oddycha Toruń. *Ekopartner* 1995 nr 6 s. 26-27. Sum.

66. KOC Tomasz: Zagrożenia ekologiczne Torunia: wybrane problemy. *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1994 R.27 nr 6 s. 379-385

67. MOLEWSKI Paweł: Próba rekonstrukcji niektórych elementów środowiska naturalnego z wykorzystaniem programów komputerowych na przykładzie dzielnicy Toruń-Mokre: [streszcz. ref.]. *Spraw. Tow. Nauk. Tor.* 1994 [nr] 48 (dr. 1995) s. 66-68

68. SOBIESZAK Grażyna: Agenda, czyli „rzecz do wykonania” dla przyszłości. *Biologia w Szkole* 1997 nr 1 s. 55-57
Obchody „Dnia Ziemi” w toruńskich szkołach.

69. SOBIESZAK Grażyna: Czym skorupka za młodu... [działalność Koła Nauczycieli Polskiego Klubu Ekologicznego w Toruniu]. *Aura* 1994 nr 2 dod. s. 3

70. SOBIESZAK Grażyna: Koło Nauczycieli Polskiego Klubu Ekologicznego w Toruniu. *Biologia w Szkole* 1995 nr 2 s. 75-77

71. STAN środowiska w województwie toruńskim: praca zbiorowa / pod red. Szczepana Buraka. - Toruń: „Turpress”, 1996. - 256 s.: il. - (Biblioteka Monitoringu Środowiska)

4. Rozwój przestrzenny miasta

a. Opracowania ogólne

72. MIKULSKI Krzysztof: Topografia i hodonomastyka Nowego Miasta Torunia w XIV-XVIII wieku. *Zap. Hist.* 1997 T. 62 z. 1 s. 7-38, [3] k. map. Zsfg.

73. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Prędej czy później. *Gaz.*

Wyborcza [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 246: 21/22 X
Projekt centrum kulturalnego Torunia.

74. PLASKACZ Anna: W budownictwie małe jest piękne. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1996 nr 10: 12 I

Kierunki rozbudowy miasta.

75. SZYMAŃSKA Daniela, STACHOWSKI Jan: Sfera usługowa miasta Torunia – stan i struktura przestrzenna. – Toruń: Centrum Rozw. Lokalnego i Region., 1995. – 51 s., [1] k. map skl.: tab. Bibliogr.

76. WILK Małgorzata: Wpływ układu urbanistyczno-funkcjonalnego Lubeki na miasta Kwartału Pruskiego Wielkiej Hanzy Niemieckiej // In: Sesja Studenckich Kół Naukowych 1995 [Politechniki Krakowskiej]. – Kraków, 1996. – S. 30–35
Dot. Gdańska, Torunia, Elbląga.

b. Dzielnice. Ulice

Zob. też poz. 44

77. CHURSKI Andrzej: Szeroka. *Nowości* 1994 R. 27 nr 102: 20 V
Fotografie z lat 1897–1994.

78. [CZOLGOWSKI Dariusz]: Ulice ochrzczone / DAC. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1996 nr 157: 8 VII

79. DOMASŁOWSKI Jerzy: Żeglarska [ulica]. *Nowości* 1997 R. 30 nr 6: 8 I

80. DYBAŚ Bogusław: Toruńskie Mokre w świetle rejestru z pierwszej połowy XVII wieku [streszcz. ref.]. *Spraw. Tow. Nauk. Tor.* 1994 [nr] 48 (dr. 1995) s. 53–59

81. FRACKOWSKI Benon: Kozackie Góry. *Czas Torunia* 1997 nr 16: 18/24 IX

82. KRAUSE Heinz: Eine neue Vorstadt Thorns. *Thorner Nachrichten* 1988 Nr. 20 s. 39–41, il.
Rubinkowo.

83. MIKULSKI Krzysztof: Nazwy ulic Nowego Miasta Torunia w pierwszej połowie XVIII wieku // In: Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. – Toruń, 1996. – S. 169–176: pl.

84. PANKOWSKI Waldemar: Kręte ścieżki cyklistów: drogi dla rowerzystów. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 152: 3 VII

85. SZALEWSKI Dariusz: Skwer na Starówce. *Nowości* 1994 R. 27 nr 207: 22 IX

86. WARTA Ryszard: Deptak całkiem goly. *Nowości* 1994 R. 27

nr 196: 9 IX

87. ZUBIK Małgorzata: Podopieczni św. Mikołaja. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 58: 10 III Podgórz.

88. ZYGNER Leszek: Z dziejów Mokrego. *Gaz. Miejska* 1996 nr 10 s. 19-20

c. Tereny zielone

89. BOGDANOWSKI Janusz: Toruński „park na glazi”. *Aura* 1995 nr 12 s. 30-31.

Park wokół fortu przy ul. Podgórskiej

90. BUZE Ewa: Miejskie zabytkowe założenia ogrodowe Torunia: charakterystyka walorów zabytkowych i przyrodniczych. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 81-91, il., plany

91. FRĄTCZAK Jan, KNIAZIELSKA Lucyna: Ogród Zoobotaniczny w Toruniu: przewodnik / Zakład Doskonalenia Nauczycieli. – Toruń: ZDN, 1994. – 133 s.: mapy, pl., rys.

92. FRĄTCZAK Jan, KNIAZIELSKA Lucyna: Ogród Zoobotaniczny w Toruniu miejscem edukacji biologicznej dzieci i młodzieży: poradnik metodyczny dla nauczyciela / Zakł. Dosk. Naucz. w Toruniu. – Toruń: ZDN, 1994. – 77 s.: il.

93. GIMIŃSKA Ksenia: Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu w Toruniu. – Toruń: Region. Ośr. Stud. i Ochr. Środ. Kulturowego, 1997. – 24 s.: il. – (Dziedzictwo Regionu; Z. 1)

94. KRAUSE Heinz: Wieseskämpe. *Thorner Nachrichten* 1994 nr 26 s. 44-45, pl.

95. SZALEWSKI Dariusz: Małpi Gaj. *Nowości* 1994 R. 27 nr 139: 4 VII

96. WILKOŃ-MICHALSKA Jadwiga, CELMER Tadeusz: Park Miejski w Toruniu – historia, przyroda, ochrona. *Inf. Przyr. Ligi Ochr. Przyr.* 1997 nr 4 s. 5-10, il.

5. Plany miasta

97. ATLAS historyczny miast polskich = Historischer Atlas polnischer Städte. – Toruń: UMK

T. 1: Prusy Królewskie i Warmia = Bd. 1: Königliches Preussen und Hochstift Ermland / red. Antoni Czacharowski. Z. 2: Toruń = H. 2: Thorn / oprac. hist. Janusz Tandecki; oprac. kartogr. Zenon Koziel. –

1995. – 24 s., [18] k. map i tabl.

Tekst równol. w jęz. pol. i niem.

Rec.: DYBAŚ Bogusław, *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 270–273. – WYROBISZ Andrzej, *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 4 s. 119–120.

98. THORN: Stadtplan 1920 (1945) und 1994 = Toruń: plan miasta 1920 (1945) i 1994. 1:15000 / Deutsche Freundschaftskreis-Stiftung zur Förderung des Deutschen Schulwesens und Kultur in Thorn; HPN-Tours-Deutsches Reisebüro in Thorn; [oprac. hist. Markus Josef Murawski]. – Toruń: HPN-Tours GmbH, 1994. – 37×55 cm

W związku z tym: (pg): Hitler Brücke na sesji rady, *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 8: 10 I. – FILAR Marian: Komu to służy?, *tamże* nr 10: 12 I. – WIECZOREK Jerzy: O jeden most za daleko, *tamże* nr 15: 18 I. – PANKOWSKI Waldemar: Co zrobi prokurator, *tamże* nr 38: 14 II. – MILANOWSKI Janusz: Plan umorzony, *tamże* nr 97: 25 IV. – JAGŁA Marek: Obrażone uczucia, *Nowości* 1995 R. 28 nr 25: 30 I

99. TORUŃ: plan miasta 1:25000 / oprac. Andrzej Szot. – Toruń: Wydaw. „Baedeker”, 1996

100. TORUŃ: miasto i okolice = Stadt und Gegend = the city and the neighbourhood: plan. – Bydgoszcz: Agencja Market.– Wydaw. „Innowacje”, 1997. – 47×62 cm.

Tekst inf. równol. pol. i niem.

101. Vacat

102. TORUŃ: plan miasta = city map = Stadtplan 1:27000 / oprac. Zespół Topografów Wojskowych 6 Samodzielnego Oddz. Topogeodezyjnego. – Toruń: Służba Topogr. WP, [1993]. – 24×33 cm. [Mapy poboczne: Stare i Nowe Miasto, Schemat Sieci Komunikacyjnej MZK]

103. TORUŃ: plan starówki, zasady organizacji ruchu, parkingi / rys. Agnieszka Matusiak. – Toruń: BPiR OLGRAF, [1994]. – 32×47 cm.

104. TWIERDZA Toruń: [plan] 1:25000 / Tekst Henryk Miłoszewski; oprac. graf. Ireneusz Oparkowski. – Toruń: PTTK. Oddział Miejski, 1996. – 40×29 cm

6. Ikonografia

Zob. też poz. 1491

105. DOMASŁOWSKI Jerzy: Toruń 1895–1920: [album pocztówek]. – Bydgoszcz, 1996. – 16 k. [teka]

Rec.: OBREMSKI Maciej: Bydgoszcz i Toruń na staro-nowych widokówkach, *Pro-mocje Pom.* 1996 nr 9 s. 32–33, il. – *Filokartysta* 1996 R. 2 nr 3 s. 34, il. – Historia na widokówkach, *Gaz. Toruńska* 1996 nr 301: 27 XII

106. DOMASŁOWSKI Jerzy: Toruń na pocztówkach z początku stu-

lecia = Toruń on the postcards in the early years of the 20th century. - Toruń, 1996. - [12] k. tabl.

Kalendarz FC „Kopernik” na 1997 r.

107. DOMASŁOWSKI Jerzy: Toruń na starych widokówkach. - Toruń: Via, 1996. - 5 s., [59] s. tabl.: il.

Toż w jęz. niem.

Rec.: WARTA Ryszard: Bankowy, czyli Rapackiego, *Nowości* 1996 R. 29 nr 284: 5 XII. - *Filokartysta* 1997 R. 3 nr 1 s. 22, il.

108. DOMASŁOWSKI Jerzy: Toruń: Wisła i flisacy. *Wędkarz Polski* 1997 nr 2 s. 73, il.

Widok Torunia na starej pocztówce.

109. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Toruń niedzisiejszy: wystawa starych pocztówek. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.]: Gaz. Reg.* 1995 nr 163: 15/16 VII

110. PACZUSKI Adam: Portret miasta. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.]: Gaz. Reg.* 1994 nr 46: 24 II

Wystawa: „Toruń - dawne widoki miasta”.

111. ROCHOWIAK Jerzy: Toruń znany i nieznan [konkurs fotograficzny]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 5 s. 4-7, il.

112. TORUŃ: miasto i ludzie na dawnej fotografii (do 1939 roku) / przyg. Marian Arsyński, Tadeusz Zakrzewski; pod red. Mariana Biskupa. - Toruń: TNT, 1995. - 318 s.: fot.

Album. Tekst równol. w jęz. pol., niem. i ang.

Rec.: HARTMANN Stefan, *Preussenland* 1996 Jg. 34 nr 1 s. 27-28. - tenże, *Westpr.-Jahrb.* 1996 Bd. 34 s. 27-28. - KRUSZELNICKI Zygmunt, *Rocz. Tor.* 1996 T. 23 s. 153-156. - KALEMBKA Sławomir, *Zap. Hist.* 1997 T. 62 z. 1 s. 168-169. - CHURSKI Andrzej, *Nowości* 1995 R. 28 nr 171: 25 VII

113. TORUŃ: dawne widoki miasta: katalog wystawy / oprac. katalogu Aleksandra Mierzejewska, Michał Woźniak. - Toruń: Muzeum Okręgowe, 1994. - X, [126] s.: il.

Toż w wersji niem. wyd. w 1993 r. zob. Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 255.

114. TORUŃ: dawne widoki miasta = Alte Ansichten der Stadt / tekst Roman Domagała; fot. Zbigniew Smoliński. - Toruń: Muzeum Okręgowe, 1993. - 8 k.

Teka widokówek zawierająca także opis najstarszych zachowanych widoków Torunia.

115. WARTA Ryszard: Imago Urbis [wystawa „Toruń: dawne widoki miasta”]. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 4 s. 8-9, il.

116. WOJCIECHOWSKI Antoni: Ukłon dla Torunia. *Wiadomości (Londyn)* 1958 nr 638 s. 10

Impresje z okazji ukazania się albumu fotograficznego Torunia Tadeusza Petrykowskiego.

7. Nazewnictwo

Zob. też poz.: 72, 83

117. MILANOWSKI Janusz: Od morza do Tatr: gdzie w Polsce jest ul. Toruńska. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 42: 19 II

III. DZIEJE MIASTA

1. Historiografia

118. BOGUCKA Maria: Społeczeństwo i kultura Prus Królewskich u progu ery nowożytnej: spełnione i nie spełnione wyzwania badawcze // In: Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI–XVIII wieku. – Kielce, 1997. – S. 17–28. – (Prace Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach; Nr 6)

Dot. także Torunia.

119. BISKUP Marian: Koncepcje i realizacja syntezy historii Torunia. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 21–31. Sum. Zsfg.

120. SERCZYK Jerzy: Uwagi o historiografii Torunia. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 11–20. Sum. Zsfg.

2. Opracowania i zagadnienia ogólne

Zob. też poz.: 269, 288–89

121. [BANSLEBEN Peter]: Thorner Stadtgeschichte im Landtag von Rheinland-Pfalz / PB. *Thorner Nachrichten* 1987 Nr. 19 s. 25–26, il. Wystawa w Moguncji „Thorn – Königin and der Weichsel”.

122. Ch.: Z wrażeń toruńskich. *Świat (Warszawa)* 1911 R. 6 nr 12 s. 3–5, il.

123. Die HANSESTÄDTE im Preussenland und Westfalen: Kulm, Thorn, Elbing, Braunsberg, Königsberg, Danzig: Ausstellung vom 24. April bis 9. September 1993 [in Münster] / Westpreussisches Landesmuseum; hrsg. v. Hans-Jürgen Schuch. – Münster, 1993. – 60 s.: il. – (Schriftenreihe des Westpreussischen Landesmuseums; Nr. 38)

124. HISTORIA Torunia / Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk; Towarzystwo Naukowe w Toruniu; pod red. Mariana Biskupa. – Toruń: TNT

T. 2 cz. 2: W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548–1660) / oprac. Stefan Cackowski, Bogusław Dybaś [et al.]. – 1994. – 319 s., [74] s. tabl.: il., mapy,

T. 2 cz. 3: Między barokiem i oświeceniem (1660–1793) / oprac. Jerzy Dygdała, Stanisław Salmonowicz, Jerzy Wojtowicz. – 1996. – 483 s., [80] s. tabl.: il., mapa. Bibliogr.,

Rec.: ZAJEWSKI Władysław, *Univ. Gedan.* 1997 R. 9 nr 1/2 s. 191–200. – MÜLLER Michael G., *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 259–265 [dot. T. 2 cz. 1–2]. – DOMASŁOWSKI Jerzy: Sporo miejsca dla Reformacji, *Zwiastun* 1997 Nr 16 s. 16–17, il. [dot. T. 2 cz. 1–3]. – HARTMANN Stefan, *Zs. f. Ostmitteleur.-Forsch.* 1997 Jg. 46 H. 4 s. 578–580 [dot. T. 2 cz. 2]. – CZAJA Roman, *Hans. Gesch.-blt* 1996 Bd. 114 s. 257–258; 1997 Bd. 115 s. 280–281.

125. JADCZAK Maria: Toruń – Getynga – Koblenca: przyczynek do współpracy miast. *Wychowanie na co Dzień* 1995 nr 4/5 s. 45–46
Wymiana poglądów na temat programów i podręczników historii.

126. J. L.: Toruń w Gdańsku. *Pomerania* 1996 nr 1/2 s. 50–51, il.
Spotkanie w Gdańsku (12 XII 1995 r.) nt. „Miejsce Torunia na Pomorzu Nadwiślańskim”.

127. KLOBUKOWSKI Zbigniew: Twierdza Toruń. *Żołnierz Polski* 1993 nr 4 s. 42–43, il., rys.

128. MIKULSKI Krzysztof: Elity władzy wielkich miast pruskich w XIII–XVIII wieku: (próba analizy dynamicznej procesu długiego trwania) // In: *Genealogia: rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym.* – Toruń, 1996. – S. 311–330, [12] s. tab. Sum.

Dot. w dużej mierze Torunia.

129. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Toruń na Liście UNESCO? *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 12

Zob. też: Toruń na liście UNESCO. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 5.

130. OHLHOFF Gerhard: Thorn und Bromberg – Geschichte einer Nachbarschaft. *Thorner Nachrichten* 1990 Nr. 22 s. 4–17, il.

Toż zob. także Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 277.

131. PANKOWSKI Waldemar: W tym samym mieście ósmy wiek: pomniki historii z prezydenckiej listy: dziś toruńska starówka. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 223: 24 IX

132. POMNIKI historii: Toruń. *Spotk. z Zabyt.* 1995 [nr] 2 s. 23–25, il.

133. SUDZIŃSKI Ryszard: Przekształcenia strukturalne miasta Torunia w latach 1920–1975. – Toruń, 1993

Rec.: WIDERNIK Mieczysław, *Zap. Hist.* 1995 T. 60 z. 4 s. 165–166. – WASZKIEWICZ Zofia, *Rocz. Tor.* 1996 T. 23 s. 162–167

134. SUDZIŃSKI Ryszard: Sanacja starego miasta w Toruniu na tle polskiej i europejskiej myśli oraz praktyki konserwatorskiej w XIX i

XX wieku // In: *Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*. – Toruń, 1996. – S. 401–412

135. SUDZIŃSKI Ryszard: U źródeł konfliktu między Bydgoszczą a Toruniem. *Promocje Pom.* 1994 nr 4 s. 4–5

136. TORUŃ // In: *Księga Wiślanego Flisu*. – Gdynia, 1997. – S. 80–81

3. Heraldyka. Genealogia. Numizmatyka

Zob. też poz.: 795, 1049

137. MOŻEJKO-CHIMIAK Beata: Dzieje herbu Torunia w latach 1940–1942. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 135–149, il. Zsfg. Sum.

138. UZIEMBŁO Bogusław: Herb Torunia / opr. graf. Lech Tadeusz Karczewski. – Toruń: Muz. Okr., 1996. – [2] k. skl.: il.; 30 cm
Toż w jęz. ang., niem.

139. KARDAS Alina: Eskenowie w XV–XVIII wieku: genealogia patrycjuszowskiej rodziny z Torunia. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 171–200, [1] k. tabl. skl.

140. MIKULSKI Krzysztof: Kryterium imionowe w badaniach nad genealogią patrycjatu toruńskiego w XIV–XVI wieku na przykładzie rodziny Hitfeldów // In: *Venerabiles, nobiles et honesti: studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*. – Toruń, 1997. – S. 307–318, [1] k. tabl.

141. ZIELIŃSKA-MELKOWSKA Krystyna: Zagadnienie powstania elit mieszczańskich w ziemiach: chełmińskiej, lubawskiej i michałowskiej w XIII i XIV wieku // In: *Genealogia: rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*. – Toruń, 1996. – S. 281–309. Sum.
Z treści: Toruń s. 288–306

142. BURBA Klaus: Das Münzbild der sogenannten Tor-Pfennige (oder Tor-Brakteaten) des Deutschen Ordens. *Numism. Nachrichtenbl.* 1996 Jg. 45 H. 12 s. 15–17
Dot. Torunia.

143. DOBROWOLSKI Zbigniew: Kto pamięta?: papierowy pieniądz zastępczy miasta Torunia we wrześniu 1939 roku. *Nowości* 1996 R. 29 nr 225: 25 IX

144. EGGERT Edwin: Thorner Torpfennige des Deutschen Ordens.

Numism. Nachrichtenbl. 1996 Jg. 45 H. 11 s. 7; H. 12 s. 17

145. MIKULSKI Krzysztof: Położenie najstarszej mennicy toruńskiej. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 55–67, pl. Sum. Zsfg.

146. SCHMIDT Andrzej: Falszywa, posrebrzana cynowa donatywa toruńska Michala Korybuta. *Biul. Numizm.* 1995 nr 1 s. 30–32, il.

147. SCHMIDT Andrzej: Fragment skarbu fałszywych groszy koronnych Zygmunta III z Torunia. *Wiad. Numizm.* 1995 R. 39 z. 3/4 (dr. 1996) s. 155–156, il. Sum.

148. SCHULZ Winicjusz: Pieniądz z magistratu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 163: 13 VII
Pieniądz zastępczy.

4. Źródłoznawstwo

Zob. też poz.: 159–61, 210, 288, 494

149. CIESIELSKA Karola: Recesy toruńskich ordynków // In: Kancelarie okresu księgi wpisów w Prusach Królewskich: materiały sesji odbytej 20–21 listopada 1992 roku w Archiwum Państwowym w Toruniu. – Warszawa, 1994. – S. 47–57

150. CHORAŻYCZEWSKI Waldemar: Akta i księgi okresu księgi wpisów w Archiwum Państwowym w Toruniu: systemy informacyjne // In: Kancelarie okresu księgi wpisów w Prusach Królewskich: materiały sesji odbytej 20–21 listopada 1992 roku w Archiwum Państwowym w Toruniu. – Warszawa, 1994. – S. 123–132

151. JASIŃSKI Tomasz: Próba nowego spojrzenia na toruńskie księgi szosu // In: Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. [T. 2]. – Toruń, 1996. – S. 133–139. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

5. Okres przedhistoryczny

152. BUDNIEWSKA Lucyna: Pradzieje na peryferiach. *Nowości* 1994 R. 27 nr 142: 7 VII

153. GOŁĘBIEWSKI Andrzej: Ornamentyka późnośredniowiecznych i nowożytnych naczyń szklanych: (analiza zabytków archeologicznych z Elbląga i Torunia). *Kwart. Hist. Kult. Mat.* 1992 R. 40 nr 4 (dr. 1993) s. 469–491, il. Zsfg.

154. INFORMATOR Archeologiczny: badania 1991. – Warszawa: Ośr. Dok. Zabytków, 1997. – 160 s.

Z treści: Toruń-Katarzynka, st. 29 (AZP 39–44/–) s. 26. – Toruń-Grębocin (AZP

39-45/-) s. 37. - Toruń st. 23 (AZP 40- 42/-) s. 79

155. MILANOWSKI Janusz: Biedni kopacze: Toruń odsłania swoją przeszłość. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 155: 6 VII

Wykopaliska archeologiczne na toruńskiej starówce.

156. PANKOWSKI Waldemar: Zagubiony klucz: ślady średniowiecznych przedmięt Torunia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 203: 31 VIII / 1 IX

157. WARTA Ryszard: Osada przed osadnikami. *Nowości* 1995 R. 28 nr 42: 18 II

Osada kultury łużyckiej odkryta na terenie budowy oczyszczalni ścieków.

158. WOŹNY Jacek: Schyłkowopaleolityczne materiały ze stan. 329 w Toruniu jako przyczynek do zróżnicowania liściaków dwukątowych kultury świderskiej. *Spraw. Archeol.* 1996 [T.] 48 s. 49-57, mapy. Sum.

6. Okres krzyżacki (do r. 1454)

Zob. też poz.: 141, 269-70, 288-89, 293, 336, 349

159. HERDZIN Beata, OLÍNSKI Piotr: Rachunki z uczty wydanej na cześć wielkiego mistrza Ulryka von Jungingen w Toruniu w 1407 roku // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu.* [T. 2]. - Toruń, 1996. - S. 295-301. - (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

159a. OLÍNSKI Piotr: Najstarsze źródła toruńskiego bractwa religijnego kaletników, torebkarzy i rękawiczników z przelomu XIV i XV wieku. *Zap. Hist.* 1997 T. 62 z. 4 s. 123-132

Publikacja źródeł s. 125-132.

160. RADZIMIŃSKI Andrzej: Briefe der Hochmeister des Deutschen Ordens an den Stadtrat von Thorn in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts: ein Beitrag zur Funktionsweise des Deutschordenspost // In: *Nachrichten- und Kommunikationswesen im Preussenland.* - Lüneburg, 1994. - S.11-27. - (Tagungsberichte der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung; H. 10)

161. WENTA Jarosław: Nowe źródło do krytyki franciszkańskich Roczników toruńskich // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu.* [T. 2]. - Toruń, 1996. - S. 269-283. - (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

162. CZACHAROWSKI Antoni: Gdańszczanie w Toruniu w latach 1363-1456 w świetle ksiąg ławniczych // In: *Mieszczaństwo gdańskie: sesja naukowa „Mieszczaństwo gdańskie”,* 21-23. 11. 1996. - Gdańsk,

1997. – S. 25–34: tab.

163. JÓŹWIAK Sławomir: „Pampusch fere”: przyczynek do powstania i funkcjonowania nazwy miejscowej w średniowiecznym Toruniu. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 31–37. Zsfg. Sum.

164. MIKULSKI Krzysztof: Problem tzw. „wyspy” toruńskiej w świetle źródeł podatkowych z końca XIV i pierwszej połowy XV wieku. *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 1 s. 7–24, [1] k. pl. skl. Zsfg.

165. NOWAKOWSKI Andrzej: The Toruń meetings of king Władysław II Jagiello with the grand master of the Teutonic Order Konrad von Jungingen. *Fasciculi Archaeol. Hist.* 1995 Fasc. 8 s. 41–45

Toż w jęz. pol. pt.: Toruńskie zjazdy króla Władysława Jagielly z wielkim mistrzem Konradem von Jungingenem // In: *Studia z archeologii i historii.* – Toruń: Wydaw. UMK, 1997. – S. 249–258. – (Archaeologia Historica Polona; T. 5). Sum.

166. OLIŃSKI Piotr: Rola średniowiecznych bractw religijnych w życiu miejskim na przykładzie toruńskiego bractwa religijnego kaletników, torebkarzy i rękawiczników // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczanstwa w średniowieczu.* [T.] 1. – Toruń, 1996. – S. 77–91. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; 1)

7. Toruń miastem Rzeczypospolitej (1454–1793)

Zob. też poz.: 140, 314, 349, 500, 515, 607

167. [BANSLEBEN Peter]: Vor 200 Jahren – mit der Pferdekutsche von Thorn nach Thorn / PB. *Thorner Nachrichten* 1987 Nr. 19 s. 28–32, il.

Wrażenia z podróży J. C. Hornuffa z Torunia przez Poznań do Saksonii, wydane w 1790 r.

168. KASPRZYK Jerzy: Miód, panienki i pierniki: dawny Toruń w opisie niemieckiego podróżnika. *Nowości* 1995 R. 28 nr 185: 10 VIII
Opis podróży z 1793 autorstwa Johanna Ericha Biestera (1741–1816).

169. NORTH Michael: Englische Reiseberichte des 17. Jahrhunderts als Quelle zur Geschichte des königlich-preussischen Städte Danzig, Elbing und Thorn // In: *From the North Sea to the Baltic: essays in commercial, monetary and agrarian history, 1500–1800* / Michael North. – Aldershot, 1996. – S. 197–208

Dot. Fynesa Morysona (1566–1630) i Petera Mundy'ego (ok. 1596 – po 1667).

170. BISKUP Marian: Toruń w czasach Mikołaja Kopernika. *Prz. Region.* 1994 z. 10 s. 7–12

171. DYGDAŁA Jerzy: Toruń wobec Komisji Skarbu Koronnego w

początkach panowania Stanisława Augusta (1764–1768) // In: Gospodarka – społeczeństwo – ustrój: studia dedykowane Prof. Stefanowi Cackowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestą piątą rocznicę pracy naukowej. – Toruń, 1997. – S. 81–89. – (Acta Univ. N. Copern., Historia; 30)

172. FRĄCKOWSKI Benon: Niesławna rocznica: w 270-lecie tumultu toruńskiego. *Nowości* 1994 R. 27 nr 151: 18 VII; nr 267: 3 XII

173. GALICKI Sławomir: Drugi toruński. *Nowości* 1996 R. 29 nr 249: 23 X

174. KURKOWSKA Grażyna: Anna Wazówna (1568–1625): polskie losy szwedzkiej królowej. – Toruń: TNT, 1995. – 103, [1] s., [8] s. tabl.: il. – (Prace Popularnonaukowe / Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Nr 63). Sum. Zsfg.

Pogrzeb Anny Wazówny w Toruniu s. 78–83.

175. MALISZEWSKI Kazimierz: Uwagi o mentalności elity mieszczaństwa toruńskiego w wieku XVII i pierwszej połowie wieku XVIII // In: Studia z dziejów kultury i mentalności czasów nowożytnych. – Wrocław, 1993. – S. 75–91. – (Pr. Hist. / Inst. Hist. Uniw. Wroc.; 4)

176. MIKULSKI Krzysztof: Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku: (przyczynek do badań nad mechanizmami kształtowania się elit) // In: Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku: zbiór studiów. – Toruń, 1995. – S. 51–93. Zsfg.

177. MÜLLER Michael G.: Zweite Reformation und städtische Autonomie im Königlichen Preussen: Danzig, Elbing und Thorn in der Epoche der Konfessionalisierung (1557–1660). – Berlin: Akademie-Verl., 1997. – 264 s. – (Publikationen der Historischen Kommission zu Berlin)

178. SALMONOWICZ Stanisław: Königsberg, Thorn und Danzig: zur Geschichte Königsbergs als Zentrum der Aufklärung // In: Königsberg und Riga. – Tübingen, 1995. – S. 9–28

179. SPRENGEL Bolesław: Tajemnice Kallimacha. *Gaz. Toruńska* 1996 R. 49 nr 256: 31 X / 1 XI

180. SZALEWSKI Dariusz: Epizod w życiu Kallimacha. *Nowości* 1994 R. 27 nr 234: 24 X

181. SZALEWSKI Dariusz: U źródeł tumultu: spory o procesje Bożego Ciała w dawnym Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 143: 22 VI

182. TANDECKI Janusz: Toruńskie bractwo czeladnicze szmuklerzy

i jego statut z 1739 roku. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 123–132

183. ZYGNER Leszek: Kallimach w Toruniu: 500-lecie śmierci Filipa Buonaccorsiego (Kallimacha). *Gaz. Miejska* 1996 nr 14 s. 6

Colloquium Charitativum

184. AUGUSTYNIAK Urszula: Przyjacielska rozmowa: Colloquium Charitativum 1645 roku w Toruniu. *Jednota* 1995 R. 39 nr 10 s. 8–11, il.

185. BORZYSZKOWSKI Józef: II Colloquium Charitativum w Toruniu. *Pomerania* 1996 Nr 1/2 s. 39–40, il.

186. COLLOQUIUM Charitativum 1645: dokumenty i ikonografia Braterskiej Rozmowy odbytej w toruńskim ratuszu 28 VIII–21 XI 1645: katalog wystawy / oprac. nauk. Michał Woźniak; komisarz wyst. Roman Domagała. – Toruń: Muz. Okr., 1995. – 55 s.: il.

187. COLLOQUIUM Charitativum Secundum: materiały konferencji międzynarodowej zorganizowanej w Toruniu 13–15 października 1995 r. w 350 rocznicę „Rozmowy Braterskiej” / pod red. Kazimierza Maliszewskiego. – Toruń: TNT, 1996. – 119, [5] s., [12] s. tabl.: il.

Z treści: PISZCZ Edmund: Colloquium Charitativum: przygotowania – przebieg – rezultat s. 29–38. – MALLEK Janusz: Europa w roku 1645: uwarunkowania polityczne i religijne Colloquium Charitativum s. 39–46. – CZAJA Stefan: Bibliotekarze dla Colloquium Charitativum: przemówienie wygłoszone podczas otwarcia wystawy „Dawne Bible w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu” w dniu 13 października 1995 r. s. 112–113. – STRUTYŃSKA Maria: Dawne Bible w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu: rękopisy, stare druki: wystawa zorganizowana z okazji 350-lecia Colloquium Charitativum, Toruń 13–27 X 1995 r. s. 114–115. – WOŹNIAK Michał: Przemówienie podczas otwarcia wystawy w Muzeum Okręgowym w Ratuszu 13 października 1995 r. s. 116–119.

188. CYGAN Marian Jerzy: Walerian Magni [1586–1661] OFM Cap a „Colloquium caritativum” w 1645 r. w Toruniu. *Stud. Francisk.* 1996 [T.] 7 s. 241–254

189. CZOLGOWSKI Dariusz: Dialog zamiast przemocy: rocznica Colloquium Charitativum. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 229: 2 X

190. CZOLGOWSKI Dariusz: O jedność i zgodę. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 22: 26 I

191. DOMASŁOWSKA-SZULC Justyna: Toruńskie rozmowy. *Więź* 1997 nr 1 s. 215–218

192. DOMINIK Henryk: Spotkanie bez pojednania – 350-lecie colloquium charitativum. *Zwiastun* 1995 nr 20 s. 8–10, il.

193. IUDICIUM theologorum thoruniensium de modo agendi in fu-

turo Colloquio = Stanowisko teologów toruńskich dotyczące sposobu postępowania na przyszłym Colloquium Charitativum (1645) / przedsl. Janusz Mallek; wstęp, przekł. [z łac.] i komentarz Krystyna Wyszomirska. – Toruń: Wojew. Bibl. Publ. i Książnica Miejska, 1995. – 31 s., [1] k. il.: faks. – (Prace Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika)

194. KIEREL Tadeusz: Colloquium Charitativum. *Niedziela* 1995 R. 38 nr 45 s. 9, fot.

195. LEGENDŹ Małgorzata: Świadomi odpowiedzialności za świat – jubileusz „serdecznej rozmowy” w Toruniu / M. L. *Zwiastun* 1995 nr 21 s. 20–21, il.

196. LESZCZYŃSKI Rafał: Toruńskie obchody. *Słowo i Myśl* 1995 nr 11 s. 6–7

197. MALLEK Janusz: „Colloquium Charitativum” w Toruniu w roku 1645. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 11–13

198. MALLEK Janusz: Miłościwa dysputa [Colloquium Charitativum (1645 r.)]. *Promocje Pom.* 1995 nr 11 s. 15, 17

199. MALLEK Janusz: Tęsknota za jednością: „Colloquium Charitativum” w Toruniu w roku 1645 // In: *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej*. T. 3. – Warszawa, 1997. – S. 60–74

200. OLEJNIK Zbigniew J.: 350 rocznica Colloquium Charitativum. *Prz. Katol.* 1995 nr 46 s. 7

201. PABIAN Andrzej: Twórcy i uczestnicy „Colloquium Charitativum” w Toruniu. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 15–51

202. PISZCZ Edmund: Colloquium Charitativum w Toruniu A.D. 1645: geneza i przebieg. – Toruń: Wydaw. Konserwatora Diecezjalnego, 1995. – 217, [2] s., [9] s. tabl.: il., portr. – (Diecezja toruńska: historia i teraźniejszość; t. 20). Zsfg.

Rec.: TAZBIR Janusz, *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 4 s. 136–138. – BUDZIAREK Marek, *Prz. Powsz.* 1997 nr 3 s. 375–378. – HOCHLEITNER Janusz, *Rocz. Elbl.* 1997 T. 15 s. 121–124

203. POLAK Wojciech: Rocznicą Rozmowy Braterskiej. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 18, il.

204. PONIEWIERSKI Janusz: Kontynuując „braterską rozmowę”. *Tyg. Powsz.* 1996 nr 5 s. 10

205. SAAR-KOZŁOWSKA Alicja: Colloquium Charitativum Secundum i pochówek Anny Wazówny: obchody Międzynarodowego Roku Tolerancji w Toruniu (12–15 października 1995 r.). *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23

s. 207–218

Zob. też: Taż: O pogrzebie w 1636 roku [Anny Wazówny]. *Koło Sztuki* 1995 nr 2 s. 4–5. – Taż: Awaiting the repeated funeral of Ann Vasa in Poland. *Koło Sztuki* 1995 nr 2 s. 30–32, il., toż w jęz. szw. s. 32–34. – Taż: Przygotowania przed powtórny pochówkiem Królowy Anny Wazówny w kościele WNP Marii w Toruniu. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 79–111, il. – Taż: Remembrance of Swedish-Polish history. *Livruskammaren* 1995/1996 (dr. 1997) s. 87–136, il. Streszcz. w jęz. szw. – Taż: Toruńskie obchody Międzynarodowego Roku Tolerancji w 1995 roku: Colloquium Charitativum i pochówek Anny Wazówny. *Prz. Region.* 1996/1997 R. 2 nr 1 (dr. 1997) s. 99–155, il., fot.

206. SERCZYK Jerzy: Colloquium Charitativum. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 41 s. 16

207. SUSKI Andrzej bp: Jedność jest możliwa / rozm. Dariusz Czolęgowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 234: 7/8 X

208. WYSZOMIRSKA Krystyna: Wpisy pamiątkowe uczestników „Colloquium Charitativum” z roku 1645 w „Album Amicorum” Melchiora Janichiusa. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 53–63

209. ZYGNER Leszek: Wpływ „Colloquium Charitativum” na polską literaturę teologiczną połowy XVII w. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 65–68

8. Pod zaborem pruskim (1793–1806)

210. WOJTOWICZ Jerzy: Dziennik tkacza toruńskiego Johanna Gottlieba Kadacha – źródło wiedzy o Toruniu z przełomu XVIII i XIX wieku. *Zap. Hist.* 1994 T. 59 z. 4 s. 89–105

211. FRĄCKOWSKI Benon: Pod Pszczelim Ułem. *Czas Torunia* 1997 nr 7: 17/23 VII
Łoże masońskie.

212. KRAUSE Heinz: Vor 200 Jahren kam Thorn wieder zu Preussen. *Thorner Nachrichten* 1993 Nr. 25 s. 30–32

213. WAŁĘGA Stanisław: Międzynarodowe uwarunkowania zaboru Torunia przez Prusy w II rozbiórce Polski 1793 r. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 287–327, il.

214. WOJTOWICZ Jerzy: Toruń w okresie pruskich rządów (1793–1806) // In: Toruń i Pomorze pod władzą pruską: materiały konferencji z 10–11 grudnia 1993 r. w Toruniu. – Toruń, 1995. – S. 19–36

9. Okres Księstwa Warszawskiego (1807–1815)

215. VOR 175 Jahren – Napoleons Einmarsch in Thorn im Jahre

1812. *Thorner Nachrichten* 1987 Nr. 19 s. 32–34

We wspomnieniach Juliusa Emila Wernickego.

216. NIEUWAŻNY Andrzej: Kampania 1813 r. na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego: napoleońska twierdza Toruń i jej obrona. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 288 s., [1] k. pl. skl: mapa. Rés. Zsfg. Rez.

217. NIEUWAŻNY Andrzej: Rosyjscy inżynierowie wojskowi a twierdza toruńska 1813–1815 // In: *Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*. – Toruń, 1996. – S. 349–365: mapy

10. Pod zaborem pruskim (1815–1919)

218. HEUER Reinhold: Erinnerungen an Thorn–Rudak. *Thorner Nachrichten* 1985 Nr. 17 s. 11–12

Wspomnienia. Fragment z pracy „Drei Jahrhunderte Bauernleben...” (zob. Bibliogr. m. Tor. t. 1 poz. 4129).

219. KÜHNS Edwin: Erinnerungen eines ehemaligen Junglehrers an Stadt und Kreis Thorn in den 20er Jahren. *Thorner Nachrichten* 1992 Nr. 24 s. 6–15, il.

220. NEUBACH Helmut: Das Jahr 1894: ein erneuter Wendepunkt in der Geschichte des deutsch–polnischen Verhältnisses. *Westpr.–Jahrb.* 1994 Bd. 44 s. 119–130, [4] s. tabl.

Z treści: Der Kaiser in Thorn, s. 124–126.

221. NIEDZIELSKA Magdalena: Toruń dziewiętnastowieczny. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 9–29, il. Zsfg. Sum.

222. WAJDA Kazimierz: Kooperation – Koexistenz – Konfrontation: Deutsche und Polen in Thorn 1871–1914. *Berichte u. Forschungen* 1994 Bd. 2 s. 243–256. Streszcz.

223. WOJCIECHOWSKI Mieczysław: Polen und Deutsche in Thorn in den Jahren 1914–1939. *Berichte u. Forschungen* 1994 Bd. 2 s. 257–272. Streszcz.

224. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Powódzie w XIX–wiecznym Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 82: 25 IV; nr 83: 26 IV

225. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Życie polskie Torunia przed 100 laty (1890–1895). *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 193–237

11. Okres międzywojenny (1920–1939)

Zob. też poz.: 219, 223, 352, 433, 1964

226. GOMMEL Gerhard: Kindheitserinnerungen an den Neustädtischen Markt. *Thorner Nachrichten* 1987 Nr. 19 s. 20–24, il.

227. KUTTA Janusz: Memorial w sprawie przeniesienia siedziby województwa pomorskiego z Torunia do Bydgoszczy (11 sierpnia 1923 r.). *Kronika Bydg.* 1993 [T.] 15 (dr. 1994) s. 126–134, faks.

228. RÜCKBLLENDE nach Thorn – vor 50 Jahren. *Thorner Nachrichten* 1988 Nr. 20 s. 31–35

Wybór sprawozdań niemieckiego konsula generalnego w Toruniu z 1938 r.

W związku z tym: Thorn 1939 [sprawozdania II–IV 1939], *tamże* 1989 nr 21 s. 41–47.

229. STEINBORN Helena: Pierwszy dzień niepodległości. *Nowości* 1995 R. 28 nr 15: 18 I

Wspomnienia z 1920 r. Przedruk z „Księgi pamiątkowej Bractwa Strzeleckiego w Toruniu” (1927 r.).

230. BIEGAŃSKI Zdzisław: Dzieje rywalizacji bydgosko-toruńskiej o lokalizację siedziby władz wojewódzkich w okresie międzywojennym // In: Bydgoszcz: 650 lat praw miejskich: zbiór artykułów. – Bydgoszcz, 1996. – S. 182–201

231. DERESZYŃSKA-ROMANIUK Melania: Kancelaria Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu – registratura i archiwum (1919–1939) // In: Archiwistyka i bibliotekoznawstwo: prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu. – Warszawa, 1997. – S. 116–128

232. DERESZYŃSKA-ROMANIUK Melania: Kancelaria Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu w latach 1919–1939. – Toruń, 1994. – 327 s., [4] k. tab. skl., 1 mapa, maszyn.

Praca dokt., promotor prof. dr hab. Bohdan Ryszewski. – Uniw. M. Kopernika w Toruniu. – BG UMK Dr 1498.

233. LIMANOWSKI Mieczysław: Kiedyś było pełno towaru: (z powodu zamierzonych uroczystości w Toruniu). *Gaz. Pol.* 1933 nr 90: 31 III

Na 700-lecie miasta.

234. PABIAN Andrzej: Sprawozdanie z toruńskich obchodów 75 rocznicy powrotu Pomorza do Macierzy. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 184–185

235. PANKOWSKI Waldemar: Wolność w błękitnym kolorze. *Gaz.*

Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg. 1995 nr 16: 19 I

Wyzwolenie Torunia.

236. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Toruń w latach Drugiej Rzeczypospolitej (1920–1939): społeczeństwo i gospodarka. – Toruń: Wydaw. UMK, 1994. – 223, [2] s., [16] s. tabl.: fot., portr. Bibliogr. s. 211–220

Rec.: BORZYSZKOWSKI Józef, *Rocz. Gdań.* 1995 T. 55 z. 2 s. 117–118. – SERCZYK Jerzy, *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 157–161. – WASZKIEWICZ Zofia: Toruń przedwojenny, *Nowości* 1995 R. 28 nr 2: 3 I

237. ROGUSZCZAK Jadwiga: 75-lecie powrotu Torunia do Polski. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 8 s. 10, il.

238. TORUŃ – stolica województwa: tradycje i perspektywy: materiały pokonferencyjne. – Toruń: Sejmik Samorządowy Woj. Tor., 1997. – 48 s.: il.

Z treści: Losy pomnika Stefana Łaszewskiego s. 3–4. – BORZYSZKOWSKI Józef: Województwo pomorskie w okresie międzywojennym s. 5–15. – PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Stefan Łaszewski (1862–1924): wojewoda pomorski odrodzonej Rzeczypospolitej s. 17–22. – WOJCIECHOWSKI Mieczysław: Toruń w okresie II Rzeczypospolitej s. 23–34. – HUTNIKIEWICZ Artur: Toruń – centrum nauki i kultury s. 35–41.

239. UZIEMBŁO Bogusław: Prezydenci II Rzeczypospolitej w Toruniu. *Gaz. Miejska* 1996 nr 11 s. 4–6, il.

12. Okupacja hitlerowska (1939–1945)

Zob. też poz.: 348, 1616

240. BIGUS Józef: Nikt się nie zgłosił: [wspomnienia]. *Stud. Pelpl.* 1989 T. 20 (dr. 1993) s. 105–107

Autor w 1939 r. był wikarym w Toruniu.

241. ROTH Jerzy: Pierwsze dni wojny w oczach 12-letniego toruńczyka. [Cz.] 1: Czekanie na zwycięstwo. [Cz.] 2: Wśród uciekinierów. *Nowości* 1994 R. 27 nr 188: 31 VIII; nr 189: 1 IX

242. WHITE William: Był taki obóz w Toruniu: o swoich wspomnieniach z niewoli mówi William White, były żołnierz brytyjski / rozm. Izabela Bobbe. *Słowo* 1995 nr 215 s. 10

243. BARTEL Ingelore: Ein Schulausflug. *Thorner Nachrichten* 1982 Nr. 14 s. 12

Toruń zimą 1933/34 r.

244. CHURSKI Andrzej, WARTA Ryszard: Zimna gala. *Nowości*

1995 R. 28 nr 16: 19 I

Uroczystości z okazji rocznicy odzyskania niepodległości w 1920 r.

245. CYNK Jerzy B.: Zestrzelenie Hs 126 przez myśliwce toruńskie [z przydzielonego Armii „Pomorze III/4 Dywizjonu Myśliwskiego] 1 września 1939 r. na podstawie dokumentów. *Aero-Technika Lotnicza* 1993 nr 10 s. 29–32, il.

246. CZOLGOWSKI Dariusz: Polska jak feniks. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. w Tor.* 1997 nr 263: 12 XI

Obchody Święta Niepodległości i odsłonięcie zrekonstruowanego pomnika Stefana Łaszewskiego.

247. DĄBROWSKI Krzysztof: Przygotowania niemieckich władz okupacyjnych do ewakuacji ludności i mienia z Torunia na przełomie 1944/1945 roku. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 89–105. Sum. Zsfg.

248. FILIPSKI Jan: Ucieczka z więzienia gestapo na Wałach w Toruniu. *Biul. Fund. Arch. Pom. AK* 1993 nr 2 s. 2–3; nr 3 s. 5–7

249. GĄSIOROWSKI Andrzej: Polska Armia Powstania: największa tajemnica pomorskiej konspiracji. – Toruń: Fundacja „Archiwum Pomorskie AK”, 1997. – 282 s. – (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”; T. 16). Bibliogr. Sum. Zsfg.

Działająca w Toruniu od 1940 r.

250. JASZOWSKI Tadeusz: Okręg Pomorski Armii Krajowej: Podokręg Południowo-Wschodni. – Toruń: Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”, 1996. – 176 s. – (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK” w Toruniu; T. 11)

Z treści: Inspektorat ZWZ-AK Toruń, kryptonim „Gospodarstwo”, s. 22–59.

251. JASZOWSKI Tadeusz: Wywiadowcy „Lombardu” w Bydgoszczy, Toruniu i Grudziądzu. *Kronika Bydg.* 1992 [T.] 14 (dr. 1993) s. 219–226

252. JASZOWSKI Tadeusz: Wywiadowcy „Lombardu” w Toruniu i na Pomorzu (1943–1945). *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 97–106

253. JEŻEWICZ Wiesław: Tak było. *Nowości* 1995 R. 28 nr 34: 9 II Wyzwolenie Torunia w 1945 r.

254. KAMIŃSKI Henryk S.: Toruńscy nauczyciele w powstaniu warszawskim. *Nowości* 1994 R. 27 nr 186: 29 VIII

255. NADOLSKA Marlena, RZESZOTEK Radosław: Konwój ruszył nocą: toruńscy Kolumbowie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 190: 2 IX 1939 r.

256. NASI najbliżsi: Katyń, Charków, Twer / Rodzina Katyńska w Toruniu; oprac. Wanda Perczak. – Toruń: Rodzina Katyńska, 1995. –

104 s.: fot., faks.

Lista zamordowanych osób, których rodziny zamieszkują obecnie w Toruniu i okolicy.

257. PODLASZEWSKA Krystyna: Batalion Śmierci za Wolność w Toruniu w świetle nowych relacji // In: Pomorskie organizacje konspiracyjne (poza AK) 1939–1945: materiały sesji naukowej w Toruniu w dniach 6–7 listopada 1993 r. – Toruń, 1994. – S. 145–151. – (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK”; T. 6)

258. STANISZEWSKI Urban: Dramat jeńców radzieckich w obozie toruńskim. *Życie Warszawy* 1991 nr 228: 28/29 IX

259. SZILING Jan: Polen und Deutsche in Thorn in der Zeit des Nationalsozialismus (1939–1945). *Berichte u. Forschungen* 1994 Bd. 2 s. 273–283. Streszcz.

260. ZIELIŃSKA-MELKOWSKA Krystyna: Toruńskie harcerki w powstaniu warszawskim. *Nowości* 1994 R. 27 nr 204: 19 IX

261. ZYGNER Leszek: Hitlerowski obóz przesiedleńczy w Toruniu przy ul. Bażyńskich (1941–1943). – Toruń: „Piktor”, 1996. – 33, [1] s.: faks., fot., rys.

262. ZYGNER Leszek: Obóz zniemczenia w Toruniu przy ul. Bażyńskich 38/44 (lipiec 1941–lipiec 1943). *Gaz. Miejska* 1995 nr 4/5 s. 12–13

13. Miasto po 1945 r.

Zob. też poz.: 290, 347–48, 1621

263. GOLON Mirosław: Straty toruńskiej gospodarki komunalnej spowodowane przez władze radzieckie w latach 1945–1946. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 151–169, tab. Zsfg. Sum.

264. KAMIŃSKI Henryk S.: Internowania mieszkańców Torunia, Chełmży i powiatu toruńskiego po wkroczeniu Armii Czerwonej w 1945 r. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 23–96, il.

Zawiera m.in.: Lista zmarłych i zaginionych mieszkańców miasta Torunia aresztowanych i deportowanych do ZSRR w 1945 r. s. 43–64. – Lista zmarłych i zaginionych mieszkańców powiatu toruńskiego aresztowanych i deportowanych do ZSRR w 1945 r. s. 83–91.

265. MILANOWSKI Janusz: Skromnie i oddzielnie. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.] *Gaz. Reg.* 1995 nr 28: 2 II
50 rocznica wyzwolenia Torunia.

266. SUDZIŃSKI Ryszard: Uwarunkowania i bariery rozwoju Torunia po II wojnie światowej. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 75–80

267. WASZAK Joanna, LIETZ Krzysztof: Cała władza w ich rękach. *Nowości* 1994 R. 27 nr 151: 18 VII

IV. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

Zob. też poz. 561

268. ADAMIAK Jan, BORODO Andrzej: Samorząd terytorialny w świetle wybranych statutów i regulaminów. – Toruń: TNOiK, 1997. – 267 s.

Z treści: Statut i regulamin Gminy Miasta Toruń s. 19–118.

269. BANSLEBEN Peter: Die Bürgermeister von Thorn (1246–1920). *Thorner Nachrichten* 1994 nr 26 s. 21–35, faks.

270. CZAJA Roman: Patrycjat Starego Miasta Torunia i Starego Miasta Elbląga w średniowieczu // In: Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku: zbiór studiów. – Toruń, 1995. – S. 13–50. Zsfg.

271. CZOLGOWSKI Dariusz: Strześniewski po Wieczorku?: czy toruńska centroprawica utrzyma władzę. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 127: 1/2 VI

272. CZOLGOWSKI Dariusz: Wojewoda [Wojciech] Daniel. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 274: 25 XI

273. [CZOLGOWSKI Dariusz], [LOPATYŃSKI Sławomir], [PAN-KOWSKI Waldemar]: Nocna zmiana: wybory nowego zarządu miasta / DAC, SL, WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 209: 7/8 IX

274. GLUCHOWSKI Piotr: Bezpartyjni bez dużych szans. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 128: 4 VI
Sondaż przed wyborami samorządowymi.

275. GLUCHOWSKI Piotr: Co się stało z naszą Radą. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 229: 1 X

276. GLUCHOWSKI Piotr: Krajobraz przed bitwą. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 11: 14 I

Wybory samorządowe w Toruniu w 1994 r.

277. GLUCHOWSKI Piotr: Wieczorek musi odejść?: Zarząd Torunia nie dostał absolutorium. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 100: 27/28 IV

278. ILE GŁOSÓW dostali – kandydaci do Rady Miejskiej Torunia. *Nowości* 1994 R. 27 nr 128: 21 VI

279. KTO JEST kim w toruńskiej Radzie Miejskiej. *Nowości* 1994 R. 27 nr 131: 24 VI

280. KUHN Paulina: Rajcą być: o funkcjonowaniu rady miejskiej w

dawnym Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 140: 5 VII

281. LIETZ Krzysztof: Co przyniesie Bociek. *Nowości* 1996 R. 29 nr 151: 29 VI

Nowy zarząd miasta.

282. LIETZ Krzysztof: Demontaż władzy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 128: 1 VI

Odwolanie zarządu miasta.

283. LIETZ Krzysztof: Jak to było przed czterema laty. *Nowości* 1994 R. 27 nr 139: 4 VII

Wybory władz miejskich w 1990 r.

284. LIETZ Krzysztof: Manewry klubowe. *Nowości* 1995 R. 28 nr 103: 4 V

Kontrowersje wokół odwołania zarządu miasta.

285. LIETZ Krzysztof: Nad przewróconym stołem. *Nowości* 1995 R. 28 nr 98: 26 IV

Konflikty wokół funkcjonowania rady miejskiej.

286. LIETZ Krzysztof: Pod wodzą ([Bogdana] Majora). *Nowości* 1994 R. 27 nr 141: 6 VII

Skład Rady Miasta Torunia w 1994 r.

287. LIETZ Krzysztof: Wieczorek odchodzi?. *Nowości* 1995 R. 28 nr 100: 28 IV

288. MACIEJEWSKI Tadeusz: Wilkierze miasta Torunia. – Poznań: *Ars boni et aequi*, 1997. – 151 s., [6] s. tabl.: faks., tab. Bibliogr. s. 140–146. Zsfg. s. 147–151

289. MIKULSKI Krzysztof: Unifikacja ustrojowa i centralizacja władzy w Toruniu w XV–XVIII wieku// In: *Gospodarka – społeczeństwo – ustroj*: studia dedykowane Prof. Stefanowi Cackowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestą piątą rocznicę pracy naukowej. – Toruń, 1997. – S. 29–40. – (Acta Univ. N. Copern., Historia; 30)

290. NIEKRA Ewa: Zarząd Miejski w Toruniu (1945–1950). – Toruń, 1994. – 176 s., maszyn.

Praca mag. pod kier. prof. dr. hab. Bohdana Ryszewskiego. – Arch. UMK 66270.

291. PANKOWSKI Waldemar, LOPATYŃSKI Sławomir: Niezależni decydują: toruńscy radni wybierali prezydenta. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 149: 28 VI

W związku w tym: Tychże: Prezydent centroprawicy: Zdzisław Bociek prezydentem Torunia, *tamże*, nr 150: 29/30 VI. – Zarząd po wakacjach, *tamże*, nr 153: 3 VII.

292. PANKOWSKI Waldemar: Rozdanie na dwóch: kto będzie

rządził w Toruniu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 145: 24 VI

293. PRZERACKI Jerzy: Księga ławnicza sądu przedmiejskiego Nowego Miasta Torunia z lat 1444–1457 // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*. [T. 2]. – Toruń, 1996. – S. 309–330: il. – (*Studia Polonica Historiae Urbanae*; T. 2)

294. ROZMOWY przed absolutorium / rozm. Waldemar Pankowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 91: 17 IV; nr 93: 19 IV; nr 95: 22 IV; nr 97: 24 IV

Wywiady z Jerzym Wieczorkiem, Michałem Zaleskim, Krzysztofem Żebrowskim, Jerzym Janczarskim.

295. WARCZAK Edwin: Nie ma żadnych konfliktów na poziomie władz miejskich Bydgoszczy i Torunia. *Promocje Pom.* 1994 nr 2 s. 4

296. WIECZOREK Jerzy: Byliśmy szlachetni i naiwni / rozm. Piotr Gluchowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 104: 6 V
Odwolanie Zarządu Miasta.

297. WSZYSCY ludzie prezydenta: Toruńska Rada Miejska minionej kadencji ma na swym koncie liczne osiągnięcia, ale i pewne porażki / Redakcja. *Nowości* 1994 R. 27 nr 152: 19 VII

Lata 1990–1994.

V. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

1. Zagadnienia ogólne

298. GENERALNE założenia przyszłości Torunia. – Toruń: Urząd Miejski, 1996. – 13 s., [9] k. tabl. skl.: il., pl.

299. GENERALNE założenia przyszłości Torunia: ocena stanu miasta. – Toruń: Urząd Miejski, 1996. – 90 s.: wykr.

300. GOSPODARCZY Informator Torunianina '97 / Urząd Miejski; oprac. Katarzyna Gawrońska [et al.]. – Toruń, 1997. – 77 s.

301. GOSPODARCZY poradnik Torunianina / Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej; aut. Ewa Misiólek [et al.]. – Toruń: Urząd Miejski.; Agencja Inic. Lokal., 1994. – 89 s.: tab.

2. Statystyka

302. TORUŃ [dane statystyczne za 1994 r.] / Urząd Miejski w Toruniu. – Toruń: UM, 1994. – [4] s.: il.

303. TORUŃ statystycznie: place, zatrudnienie, mieszkania. *Nowości*

3. Finanse

304. ADAMIAK Jan, BORODO Andrzej: Problemy budżetowe miast: (na przykładzie budżetów Torunia z 1991 i 1992 roku). *Samorz. Teryt.* 1993 R. 3 nr 3 s. 41–48, tab.

305. BUDŻET Miasta Torunia na rok 1994. – [Toruń, 1993]
Projekt z dn. 22 grudnia 1993 r.

306. CZOLGOWSKI Dariusz: Toruń inwestuje: jest budżet miasta na 1997 r. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 297: 21/22 XII

307. SPRAWOZDANIE z wykonania budżetu Miasta Torunia za rok 1995: informacje dla mieszkańców: Bezpłatny Biuletyn Zarządu Miasta Torunia / red. Paweł Piotrowicz. – Toruń, 1995. – 26, [1] s.: il.
Toż za 1996 r. – Toruń, 1996. – 28 s.

4. Przemysł

a. Zagadnienia ogólne

308. KATALOG ofert / Izba Przemysłowo-Handlowa w Toruniu; oprac. Jacek Dudkiewicz, Adrian Rochnowski. – [Toruń, 1994]. – [60] k.
Toż w jęz. ang., niem.

309. (MAJ): Układ toruński. *Nowości* 1995 R. 28 nr 50: 28 II
Kondycja przemysłu toruńskiego.

310. OLEKSY Jan: Od tokarza do dyrektora. *Nowości* 1995 R. 28 nr 260: 9 XI
Toruński przemysł w okresie międzywojennym.

311. PABIAN Andrzej: Kraina wina. *Gaz. Miejska* 1996 nr 14 s. 13

312. PLASKACZ Anna, PANKOWSKI Waldemar: Nie tylko pierniki: Przemysł Torunia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 72: 25 III

313. RAKOWICZ Stanisław: Działamy już 5 lat [Izba Przemysłowo-Handlowa] / rozm. Arkadiusz J. Kilanowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 257: 4 XI

314. WOJTOWICZ Jerzy: Handel i przetwórstwo metali w Toruniu w epoce nowożytnej (XVI–XVIII wiek) // In: Żydzi wśród chrześcijan w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej. – Kielce, 1996. – S. 121–127

b. Poszczególne zakłady przemysłowe

315. BORUSZEWSKA Ina: Elektroniczna spółka pracownicza [„A p a t o r” w Toruniu]. *Życie Gosp.* 1994 nr 9 s. 38

316. MARZYGLIŃSKI Janusz: APATOR na giełdowym parkiecie /

rozm. Sławomir Górczyński. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 2 s. 28

317. E L A N A. Tygodnik załogi / red. Rajmund Kowalski. – Toruń 1994 R. 26 – 1997 R. 29/30

Od nr 1241 podtyt. Dwutygodnik.

318. PASTWA Tadeusz: Elana poliestrami stoi / rozm. Rajmund Kowalski. *Życie Gosp.* 1994 nr 24 s. 42, il.

319. WRÓBEL Edward: Garnitury z elany [Zakłady Włókien Chemicznych „Elana” w Toruniu]. *Życie Gosp.* 1994 nr 13 s. 18–19, tab., wykr.

320. MILANOWSKI Janusz: Pamiętnik znaleziony w szybie. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 281: 3 XII
G e o f i z y k a.

321. LIETZ Krzysztof: Żarłoczny Kombinat [K o m b i n a t B u d o w l a n y w Toruniu]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 139: 4 VII

322. DEPTUŁA Jacek: Za zamkniętymi drzwiami. *Polityka* 1995 nr 1 dod. s. III

Prywatyzacja Fabryki Pierników i Wyrobów Cukierniczych „K o p e r n i k” w Toruniu.

323. LITWIN Małgorzata: Emisja kontrolowana. *Nowości* 1994 R. 27 nr 157: 25 VII

P o l c h e m

324. MILANOWSKI Janusz: Święto w podpaskach: toruńskie Opatrunki mają trzy lata. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 188: 13 VIII

T o r u ń s k i e Z a k ł a d y M a t e r i a ł ó w O p a t r u n k o w y c h.

325. WÓJCIK Teresa: „Zgnile jajo” w NFI. *Tygodnik Solidarność* 1996 nr 7 s. 1, 6

Upadek „T o r m i e s u”.

326. TURSKA Anna: Napoleon z Torunia. *Nowe Życie Gosp.* 1996 nr 33 s. 54–55

Przedsiębiorstwo Win Importowanych „T o r w i n”.

327. KOŃCZEWSKI Grzegorz: Upadłość podzielona [Toruński Ośrodek Mikroelektroniki „U n i t r a - T o m i”]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 143: 8 VII

328. WEESE Hildegard: Bedeutende Betriebe in Thorn: Thorner Pfefferkuchenfabrik Gustav W e e s e 1763. *Thorner Nachrichten* 1996 [Nr. 28] s. 19–20, il.

5. Handel. Usługi

Zob. też poz. 1798

329. ŁOPATYŃSKI Sławomir: Filmar obłążony: otwarto nowy dom towarowy w Toruniu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 252: 28 X

330. OLEKSY Jan: Kupiecka solidność: firmy dawnego Torunia. *Nowości* 1996 R. 29 nr 260: 6 XI

331. PLASKACZ Anna: Kto handluje ten żyje: targowiska: przeprowadzka Manhattanu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 118: 23 V

332. WOJTOWICZ Jerzy: Eisenhandel und Eisenverarbeitung in Thorn vom 16. bis zum 18. Jahrhundert // In: *Stadt und Eisen*. – Linz; Donau, 1992. – S. 219–229

6. Rzemiosło. Cechy

Zob. też poz.: 159a, 166, 210, 1512

333. KROPIDŁOWSKI Zdzisław: Cele korporacjonizmu wielkich miast pruskich. *Rocz. Elbl.* 1997 T. 15 s. 33–44
W dużej mierze dot. Torunia.

334. KROPIDŁOWSKI Zdzisław: Cele korporacjonizmu Wielkich Miast Pruskich do rozbiorów. *Saeculum Christianum* 1996 R. 3 nr 2 s. 101–116. Zsfg.

335. KROPIDŁOWSKI Zdzisław: Samopomoc w korporacjach rzemieślniczych Gdańska, Torunia i Elbląga (XIV–XVIII w.). – Gdańsk: GTN, 1997. – 240 s., [16] s. tabl.: il. – (Seria Monografii / Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych; nr 101). Sum. Zsfg. Bibliogr. s. 218–234

336. Vacat

337. SUCH Roman: Kronikarz z igłą: toruńskie rzemiosło w minionym półwieczu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 57: 7 III
Dot. Witolda Czajkowskiego.

338. TANDECKI Janusz: Die Polen und die polnischen Zünfte im Handwerk der Städte Thorn und Kulm im 14.–18. Jahrhundert. *Beitr. z. Gesch. Westpr.* 1995 Nr 14 (dr. 1996) s. 21–39, il.

Toż w jęz. pol. zob. Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 931.

7. Rolnictwo

339. CZACHAROWSKI Antoni: Ogrodnicy i winogrodnicy w

średniowiecznym Toruniu // In: Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. [T.] 1. – Toruń, 1996. – S. 71–76. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; 1)

340. DYREKCJA Lasów Państwowych w Toruniu: historia i terażniejszość. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 122: 27/28 V
Acc.: Nie było nas, był las / [rozm. z dyr. RDLP Wojciechem Wiecińskim], *tamże*.

341. WIECIŃSKI Wojciech: Gospodarka leśna i ochrona przyrody w Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu // In: Leśny Kompleks Promocyjny – cele, zadania, perspektywy. – Toruń, 1996. – S. 15–20, [1] k. tabl.: mapa

8. Koleje żelazne

342. ADAMCZAK Adam, BALEWSKI Augustyn, STOCHMAL Jacek: Stacja Toruń Główny 1861–1995: rys historyczny. – Toruń: „Pector”, 1996. – 55 s.: il., pl.

343. BELKOT Jan, KARPUS Zbigniew, REZMER Waldemar: PKP – Zakład Taboru Toruń–Kluczyki w latach 1944–1994: parowozownia, wagonownia, lokomotywownia. – Toruń: Toruńska Szkoła Zarządzania, 1994. – 145 s., [1] k. mapa skl., [26] s. tabl.: il., mapy

344. KRAUSE Heinz: Thorns fünf Bahnhöfe. *Thorner Nachrichten* 1985 Nr. 17 s. 4–8, il.

345. LOPATYŃSKI Sławomir: Sobota na Głównym. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 268: 18 XI
Jubileusz 135-lecia Dworca Głównego.

346. RAFIŃSKI Stefan: Z przeszłości toruńskiego węzła kolejowego. *Jantar. Szlaki* 1995 R. 38 nr 4 s. 20–24, il.

VI. ZAGADNIENIA SPOŁECZNE I NARODOWE

1. Ludność

Zob. też poz.: 162, 222–23, 264

347. GOLON Mirosław: Deportacje mieszkańców Torunia do ZSRR w 1945 roku. *Pamięć i Sprawiedliwość* 1995 [T.] 38 s. 148–174, tab. Sum. s. 315

Acc.: Lista mieszkańców Torunia, którzy ponieśli śmierć w wyniku deportacji przeprowadzonych przez NKWD w 1945 r., *tamże* s. 167–174.

348. GOLON Mirosław: Polityka radzieckich władz wojskowych wobec ludności Torunia po zakończeniu okupacji niemieckiej (1945–1949):

aspekty polityczne i ekonomiczne // In: Problemy narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu Nadwiślańskim i Kujawach w XX wieku: zbiór studiów. – Toruń, 1997. – S. 93–189: tab. – (Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku; T. 5). Zsfg.

349. MIKULSKI Krzysztof: Struktura etniczna mieszkańców i status społeczny ludności pochodzenia polskiego w Toruniu od końca XIV do połowy XVII wieku. *Rocz. Hist.* 1997 R. 63 s. 111–129, tab. Zsfg.

2. Mniejszości narodowe

350. GLUCHOWSKI Piotr, PANKOWSKI Waldemar: Jak gmina z gminą. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 45: 22 II

W związku z tym: WP [Pankowski Waldemar]: A to byli przebierańcy: fałszywi Żydzi w Toruniu?, *tamże*, nr 47: 24/25 II

Żądania zwrotu nieruchomości miejskich, wnoszone przez gminę żydowską.

351. KARPUS Zbigniew: Sesja naukowa o mniejszościach narodowych i wyznaniowych w Toruniu w XIX i XX wieku [23 XI 1992]. *Zap. Hist.* 1993 T. 58 z. 4 s. 188–189

352. KARPUS Zbigniew, WASZKIEWICZ Zofia: „Zagadnienie żydowskie na Pomorzu”: nieznanne opracowanie Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu z grudnia 1935 roku // In: Żydowskie gminy wyznaniowe. – Wrocław, 1995. – S. 191–203: tab. – (Studia z dziejów kultury żydowskiej w Polsce; T. 1)

353. MNIEJSZOŚCI narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku: zbiór studiów / pod red. M. Wojciechowskiego. – Toruń, 1993

Rec.: ROMANOW Andrzej, *Rocz. Gdań.* 1994 T. 54 z. 2 s. 105–107. – MICKIEWICZ Piotr, *Prz. Zach.* 1995 R. 51 nr 1 s. 190–192.

354. NOWAK Zenon Hubert: Gmina Wyznaniowa Żydowska w Toruniu w latach 1920–1939 // In: Gminy wyznaniowe żydowskie w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939). – Toruń, 1995. – S. 59–74. – (Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku; T. 4)

355. NOWAK Zenon Hubert: Zwischen Assimilation und Identität: zur Geschichte der jüdischen Gemeinde in Thorn vom Ende des 18. Jahrhunderts bis 1939. *Berichte u. Forschungen* 1994 Bd. 2 s. 285–298. Streszcz.

356. SUDZIŃSKI Ryszard: Mniejszość niemiecka w Toruniu po drugiej wojnie światowej (1945–1950). *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 2/3 s. 45–70,

tab. Zsfg.

Toż w jęz. niem.: *Westpr.- Jahrb.* 1996 Bd. 46 s. 139-156, tab.

3. Stowarzyszenia, organizacje, partie polityczne

Zob. też poz. 1671

357. CHINCIŃSKI Tomasz: Działalność związków kombatanckich w Toruniu w latach 1920-1939. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 121-133, tab. Zsfg. Sum.

358. FALANGA Toruńska. Regionalne pismo Narodowego Odrodzenia Polski. - Toruń: Inst. Narodowo-Radykalny 1997 nr 1-2

359. FRANKIEWICZ Stefan: W Toruniu - nie tylko pierniki. *Więź* 1968 R. 11 nr 6 s. 130-132
Klub Inteligencji Katolickiej

360. KOBER Piotr: Chcemy władzy. *Czas Torunia* 1997 nr 6: 10/16 VII
Organizacje polityczne Torunia.

361. MURAWSKI Markus Josef: Krąg przyjaźni / rozm. Krzysztof Lietz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 71: 24 III
Stowarzyszenie Ludności Pochodzenia Niemieckiego w Toruniu.

362. PODGÓRSKA Joanna: Toruń dla Polaków. *Polityka* 1997 nr 17 s. 28, 30
Nacjonalistyczne organizacje młodzieżowe.

363. POTARZYŃSKI Grzegorz: Zadowolenie, zdziwienie, rozczarowanie: w toruńskich ugrupowaniach po wyborach. *Nowości* 1994 R. 27 nr 129: 22 VI

364. SŁOWO TORUŃSKIE / Ruch Odbudowy Polski. - Toruń 1994 nr 1-12

1995 nr 1

1996 R. 4 nr 1-11

1997 R. 5 nr 1-8

Rec.: GLUCHOWSKI Piotr: O „Słowie Toruńskim” słów kilkanaście, *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 7: 9 I

365. [SZEŚĆDZIESIĄT] 60 lat Okręgu Pomorskiego Ligi Ochrony Przyrody. *Inf. Przynr. Ligi Ochr. Przynr.* 1997 nr 3 s. 20-21

366. SZUBA Ludwik: Rok ROP-u: rozmowa z Przewodniczącym Zarządu Okręgu Ruchu Odbudowy Polski w Toruniu... / rozm. Jakub Pawlak. *Słowo Toruńskie* 1997 R. 5 nr 11 s. 3-4

367. THEISS Wiesław: Pomorskie Towarzystwo Opieki nad Dziećmi

1918–1948. *Rozpr. z Dziejów Ośw.* 1994 T. 36 s. 173–191

Toż: *Kultura i Edukacja* 1994 nr 4 (10) s. 63–76. Sum.

368. UNIA Wolności: Biuletyn Informacyjny Regionu Toruńskiego / Rada Regionalna Unii Wolności; red. nac. Piotr Kowalski. – Toruń

1994 nr 1

1995 nr 2

1996 nr 3, 4

Dod.: BIULETYN Stowarzyszenia „Młodzi Demokraci”, Koło w Toruniu. – Toruń

Nr 1: grudzień 1994. – 4 s.

369. WILK. Pismo Toruńskiego Obwodu ZHR / red. Jan Burdziej, Jędrzej Gašiorowski. – Toruń: 5 Toruńska Drużyna Harcerzy im. A. Małkowskiego

1997 nr 1–4

370. ZADRA. Pismo RW SdRP / Socjaldemokratyczna Frakcja Młodych; red. nac. Maciej Majtczak. – Toruń

1994 nr 1–2

1995 nr 1–10

1996 nr 1–5

1997 nr 1–3

371. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Takie były początki: 100-lecie toruńskiego „Sokoła”. *Nowości* 1994 R. 27 nr 222: 10 X; nr 228: 17 X

4. Zagadnienia socjologiczne

Zob. też poz. 1304

372. CZOLGOWSKI Dariusz: Czarny raport: narkotyki i AIDS w Toruniu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 24: 29 I

373. ŚLIWIŃSKA Anna: Bezrobotni w Toruniu. *Acta Univ. N. Copern., Socjologia* 1993 [z.] 10 s. 145–152. Sum.

374. ZIELIŃSKA Anna: Problemy bezrobotnych w Toruniu: (na podstawie własnych wyników badań). *Eduk. Doros.* 1996 nr 3 s. 43–53. Sum. Zsfg.

5. Przestępczość

375. GEOGRAFIA przestępczości w Toruniu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 235: 8 X

376. STANNY Stanisław: Monografia aresztu śledczego w Toruniu. – Bydgoszcz, 1994
Praca magisterska w Katedrze Nauk Społecznych WSP w Bydgoszczy pod kier. prof. Adama Sudola.

VII. ZAGADNIENIA KOMUNALNE

1. Energetyka. Woda

377. AP: Święto toruńskich elektryków. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 47: 24/25 II

378. CIEPŁOWNICTWO w Toruniu. *Czas Torunia* 1997 nr 6: 10/16 VII

379. [DWADZIEŚCIA PIĘĆ] 25 lat istnienia Archiwum Historycznego Elektroenergetyki Polskiej w Toruniu. *Energia* 1995 [nr] 3/4 s. 27
Sesja naukowa w Warszawie, 13 XII 1995 r.

380. ENERGIA: Kwartalnik Zakładu Energetycznego Toruń SA / red. M. Ruciński [et al.]. – Toruń

1993 nr 1-4

1994 nr 1-4

1995 nr 1-4

1996 nr 1-4

381. LIETZ Krzysztof: Kocioł caloroczny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 207: 7 IX

Dziesięciolecie ciepłowni w Grębocinie.

382. NIENARTOWICZ Andrzej: Miasto Toruń // In: Energetyka dużych systemów ekologicznych / Andrzej Nienartowicz. – Toruń: Wydaw. UMK, 1996. – S. 34-35: pl.

383. PIOTROWSKI Mirosław: Ciepło, coraz cieplej...: rozmowa z [...], dyrektorem „Energotermu” Sp. z o.o. w Toruniu. *Nowe Życie Gosp.* 1997 nr 45 s. 62-63, il.

384. RAPORT roczny = Annual statement / Zakład Energetyczny Toruń SA; oprac. zespół: Magdalena Wolańska [et al.]. – Toruń, 1997. – 38 s.: il.

Tekst równol. pol., ang.

385. REJON Energetyczny Toruń: rys historyczny / [aut.] Antoni Bajbak [et al.] *Energia* 1994 [nr] 3/4 s. 1-4

386. WRZECIONKOWSKI J.: Przekształcenie [Zakładu Energetycznego w Toruniu w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa] / (jw.). *Energia* 1993 [nr] 3 s. 13, il.

Zob. też: KUCZKOWSKI Roman: Rok przekształceń, *tamże* 1994 [nr] 1 s. 7-8.

387. ZAPISKI z dziejów energetyki toruńskiej: (kalendarium wydażeń). *Energia* 1993 [nr] 1 s. 4-6, il.

388. ZUBA Lidia: Konferencja prasowa poświęcona omówieniu no-

wego oświetlenia na Bulwarze Filadelfijskim, 11. 12. 96. *Energia* 1996 [nr] 4 s. 16-17, il.

389. BRÓZDA Bogdan: Toruńska retencja. *Prz. Techn.* 1997 nr 36 s. 9

Urządzenia hydrotechniczne.

390. SCHMIDT Rudolf: Der Wasserturm in Thorn. *Deutsche Bauztg* 1899 Jg. 33 s. 50, il.

Wieża ciśnień i wodociągi miejskie na Bielanych.

2. Komunikacja miejska. Mosty

391. CZOLGOWSKI Dariusz: Górą bliżej świata: lotnisko: konieczna wycinka drzew. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 121: 26 V

392. DARGIEL Karol: Kręte drogi: wywiad z [...] dyrektorem Miejskiego Zarządu Dróg / rozm. Sławomir Lopatyński. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 146: 26 VI

393. GIERAŃCZYK Wiesława: Położenie transportowe i komunikacja miejska Torunia. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 135-144, il.

394. MILANOWSKI Janusz: Będzie jaśniej: bezpieczniej na przejściach dla pieszych. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 113: 17 V

395. PABST Martin: Die Geschichte der Thorner Strassenbahn - zu ihrem hundertjährigen Jubiläum. *Thorner Nachrichten* 1992 Nr. 23 s. 21-27, il.

396. PANKOWSKI Waldemar: Na drogowy czyrak maść nie pomoże. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 277: 28 XI

397. SYCZYŁO Andrzej: Tradycje i kierunki rozwoju komunikacji miejskiej w Toruniu // In: Tradycje i przyszłość miejskiej komunikacji zbiorowej w Polsce. - Kraków, 1995. - S. 235-242: il. Zsfg. Sum.

398. CZOLGOWSKI Dariusz: Bąbelki na nawisie: spacer po moście autostradowym. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 261: 8/9 XI

399. DYBAŚ Bogusław: Der Weichselübergang in Thorn in der frühen Neuzeit: ein Beitrag zur Geschichte der ersten festen Weichselbrücke in Preussen // In: Nachrichten- und Kommunikationswesen im Preussenland. - Lüneburg, 1994. - S. 145-160. - (Tagungsberichte der Histori-

schen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung; H. 10)

400. JÓŹWIAK Sławomir: Przepawa wiślana naprzeciw Torunia od połowy lat trzydziestych XIII wieku do 1466 roku. *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 4 s. 25–43. Zsfg.

401. KOLA Robert: O moście kolejowo–drogowym na Wiśle pod Kwidzynie. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 123–133, il.

Dot. mostu zdemontowanego w latach 1927–1934 i przeniesionego do Torunia.

402. KRAUSE Heinz: Thorner Weichselbrücken. *Thorner Nachrichten* 1984 Nr. 16 s. 6–7, il.

403. SZALEWSKI Dariusz: Krótka historia drewnianej przeprawy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 266: 14 XI

3. Poczta. Telekomunikacja

Zob. też poz. 625

404. POCZTA i filatelistyka w Toruniu = Die Post und Philatelie in Thorn. – Gdańsk: Poczta Polska; Toruń: „Asz dak”, 1994. – 187 s.: faks., il.

Tekst równol. pol. i niem.

405. ŻENKIEWICZ Jerzy: Miejska sieć komputerowa TORMAN w Toruniu. *Promocje Pom.* 1996 nr 4 s. 28–29

4. Służba zdrowia. Opieka społeczna

Zob. też poz.: 1831, 1870, 1924

406. CIASTO–CYTOWICZ Krystyna: Próbuje wykrzesać siły: rozmowa z [...], dyrektorem Szpitala Miejskiego z Przychodnią Specjalistyczną w Toruniu / rozm. Grażyna Rakowicz. *Rzeczpospolita* 1996 nr 151: 1 VII

407. CZOLGOWSKI Dariusz: Pierwsze posiłki. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 31: 6 II

Toruńskie Centrum „Caritas”.

408. DRYGAS Aleksander: Kształtowanie się podstaw prawnych aptekarstwa w przekroju dziejowym: studia nad podstawowymi źródłami do dziejów farmacji europejskiej i polskiej. Vol. 1–3. – Gdańsk: Akademia Medyczna, 1995. – 3 t. (161; 272; 65, [74], VI s.)

Z treści:

T. 1: Regionalne regulacje prawne zakładania i funkcjonowania aptek w Polsce w XVI w. [dot. Gdańska i Torunia] s. 97–128.

T. 3: Przywilej króla Stefan Batorego dla aptekarzy toruńskich s. 110–114.

409. GLUCHOWSKI Piotr: Obiady u księdza. *Gaz. Wyborcza* 1997

nr 231: 3 X

Toruńskie Centrum Caritas.

410. JARUMINOWSKA Halina: Toruńska Fundacja Ducha. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 2 s. 44

411. KIZUK Szymon: Duch, który uzdrawia. *Czas Torunia* 1997 nr 11: 14/20 VIII

Fundacja Ducha na Rzecz Rehabilitacji Naturalnej Ludzi Niepełnosprawnych.

412. KOBYLECKI Andrzej: Wdrażanie autorskiego programu pracy kulturalno-oświatowej w Domu Pomocy Społecznej w Toruniu – studium przypadku. – Toruń, 1995. – 325 s.: il.

Praca dokt., promotor prof. dr hab. E. A. Wesółowska. – Uniw. M. Kopernika w Toruniu. – BG UMK Dr 1544.

413. LOPATYŃSKI Sławomir: Dużo opon, mało tasiemczyc. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 33: 8 II

Choroby zakaźne.

414. LOPATYŃSKI Sławomir: Lakiem w próchnicę. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 165: 17 VII

415. LOPATYŃSKI Sławomir: Pacjent podmiotowy nierejonowy: pilotaż w toruńskiej służbie zdrowia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 244: 19 X

416. LOPATYŃSKI Sławomir: Pizama i myk do żony. *Gaz. Wyborcza* 1996 nr 48: 26 II

Szpital Rodzinny.

417. [LOPATYŃSKI Sławomir]: Profilaktyka dla wszystkich / SL. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 88: 13/14 IV

418. [LOPATYŃSKI Sławomir]: Prywatny szpital na peryferiach: Prywatna lecznica i przychodnia na Wrzosach [Matopat] / SABA, SL. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 260: 7 XI

419. LOPATYŃSKI Sławomir: Urazy w centrum. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 156: 6/7 VII

Centrum chirurgiczno-urazowe na ul. Uniwersyteckiej.

420. MAMEŁA Zdzisław: Aptekarze toruńscy w życiu swego miasta w okresie od XIV wieku do roku 1939. *Arch. Hist. i Filoz. Med.* 1996 T. 59 z. 4 s. 433–447. Sum.

421. MAMEŁA Zdzisław: Początki aptekarstwa w Toruniu: pierwszy był Albert. *Nowości* 1994 R. 27 nr 110: 30 V

422. MAMEŁA Zdzisław: Siedem wieków aptekarstwa toruńskiego. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego,

1996 [recte: 1997]. – 196 s.: il., fot. Bibliogr. Zsfg.

Rec.: MAGOWSKA Anita, *Arch. Hist. i Filoz. Med.* 1997 T. 62 z. 3 s. 292–295.

423. MAMELA Zdzisław: Z historii aptekarstwa toruńskiego. (1): W pieczy króla i fizyka. (2): Tylko trzy. (3): Na czwartego. (4): Gdy umierał aptekarz. (5): Przeciw korzennikom i materialistom. (6): Chłosta za truciznę. *Nowości* 1994 R. 27 nr 180: 22 VIII; nr 186: 29 VIII; nr 245: 7 XI; nr 250: 14 XI; nr 273: 10 XII; 1995 R. 28 nr 2: 3 I

424. METODY pracy grupowej w terapii psychiatrycznej: (na przykładzie Oddziału Dziennego Psychiatrii Dzieci i Młodzieży w Toruniu) / oprac. Grażyna Boczek [et al.]. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 6 s. 7–9, rys.

425. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Jubileusz „Młodego Lasu”. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 276: 28 XI

426. STAWIKOWSKA Halina: Oddział Foniatryczny w Toruniu. *Logopedia* 1997 [T.] 24 s. 101–104. Sum.

427. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Otwarcie Toruńskiego Centrum Caritas. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 15 s. I, il.

428. WOŹNIAK Anna: Toruńskie organizacje non-profit działające na rzecz dzieci z porażeniem mózgowym. *Wychow. na co Dzień* 1996 nr 9 s. 24–25

5. Gospodarka mieszkaniowa

429. ROGUSZCZAK Jadwiga: Polityka mieszkaniowa gminy miasta Toruń. *Gaz. Miejska* 1996 nr 15 s. 11–12, tab.

6. Bezpieczeństwo publiczne

a. Policja

Zob. też poz. 1390

430. SPRENGEL Bolesław: Działalność policji w zakresie bezpieczeństwa lokalnego oraz jej współdziałanie z organami parapolitycznymi na terenie województwa toruńskiego // In: *Problemy bezpieczeństwa lokalnego*. – Toruń, 1995. – S. 75–84

431. SPRENGEL Bolesław: Kto utrzymywał toruńskich policjantów. *Nowości* 1994 R. 27 nr 79: 21 IV

432. SPRENGEL Bolesław: Pacholkiwie turemni. *Kronika* 1990 nr 16: 9 VIII

Policja w dawnym Toruniu.

433. SPRENGEL Bolesław: W cieniu władzy: toruńska policja wobec

zamachu majowego. *Gaz. Toruńska* 196 R. 49 nr 117: 20 V

b. Straż Miejska

434. MACHELSKI Zygmunt: Działalność straży miejskich w zakresie bezpieczeństwa lokalnego oraz ich współdziałanie z policją na terenie województwa toruńskiego // In: *Problemy bezpieczeństwa lokalnego*. – Toruń, 1995. – S. 85–92

c. Straż Pożarna

435. CHMIELEWSKI Dariusz: 135 lat toruńskiej Straży Pożarnej: historia i terażniejszość / Wojewódzka Komenda Państwowej Straży Pożarnej w Toruniu. – Toruń, 1997. – 80 s.: il.

436. SPRENGEL Bolesław: W objęciach ognia. *Gaz. Toruńska* 1994 R. 47 nr 287: 10 XII

Ochrona przeciwpożarowa w przedwojennym Toruniu.

VIII. WOJSKOWOŚĆ

Zob. też poz.: 216–17, 245, 550, 555, 596, 880–906, 1647, 1815

437. BIELSKI Mieczysław: Generalowie odrodzonej Rzeczypospolitej. [T. 1]: Inspektorzy Armii z siedzibą w Toruniu, dowódcy Okręgu Korpusu nr VIII, dowódcy 4 Toruńskiej Dywizji Piechoty. – Toruń: „Turpress”, 1995. – 197, [1] s.: faks., fot., portr.

Rec.: NICMAN Zdzisław: Toruńscy generalowie, *Polska Zbrojna* 1995 nr 36 s. 7.

438. BIELSKI Mieczysław: Generalowie odrodzonej Rzeczypospolitej. T. 2: Front Pomorski, dowódcy Obozu Warownego „Toruń”, dowódcy Piechoty Dywizyjnej 4 Dywizji Piechoty, komendanci Obozu Szkolnego Artylerii i Centrum Wyszkozenia Artylerii, generalowie tytularni, generalowie na funkcjach administracyjnych, addendum. – Toruń: „Turpress”, 1996. – 407 s., [1] k. tabl. skl.: il., fot., faks., tab.

439. BIENIECKI Ireneusz: Nieznane wspomnienia komandora Witolda Zajączkowskiego [1892–1977]. *Nautologia* 1997 R. 32 nr 3/4 s. 36–37
Zawiera fragmenty rękopiśmiennego pamiętnika dotyczące m.in. sprawowania funkcji dyrektora Szkoły Podchorążych Marynarki Wojennej w Toruniu (1921–1927).

440. CZYŻ mogli dać więcej: dzieje 13 promocji Szkoły Podchorążych Lotnictwa w Dęblinie / materiały zebrał Alojzy Dreja. – Londyn, 1989. – 478 s.

Z treści: 306 Dywizjon Myśliwski Toruński s. 225–228. [Uformowany w Anglii w 1940 r. w oparciu o kadry 4 Pułku Toruńskiego]

441. JEŻEWICZ Wiesław: Dzieci Torunia: 63 toruński pułk piechoty

i jego udział w kampanii wrześniowej. *Nowości* 1995 R. 28 nr 213: 14 IX

442. KŁOPOTOWSKI Andrzej: Marynarskie pół wieku i kawalek: Toruń 1935–1995. *Gaz. Miejska* 1996 nr 10 s. 13, il.

443. ŁOPATYŃSKI Sławomir: My, Szósta Brygada. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 275: 27 XI

6. Brygada Artylerii.

444. NAWROT Dariusz: Toruń jako pierwszy ośrodek szkolenia kadr oficerskich Marynarki Wojennej Polski Odrodzonej. *Prz. Morski* 1997 R. 50 z. 9 s. 14–24

445. NIEUWAŻNY Andrzej: Przemarsze wojsk przez Toruń i garnizon toruński w epoce napoleońskiej. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 239–267, il.

446. PACZUSKI Adam: Od sterowca do Spitfire'a. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 186: 11 VIII

Wystawa w Domu Eskenów przedstawiająca historię toruńskiego lotnictwa.

447. PIĄTKOWSKI Paweł R.: Spadkobiercy tradycji. *Nowości* 1994 R. 27 nr 100: 18 V

6. Samodzielny Oddział Topograficzny w Toruniu.

448. PIĄTKOWSKI Paweł R.: Sztandar dla toruńskich topografów. *Nowości* 1995 R. 28 nr 128: 3 VI

6. Samodzielny Oddział Topograficzny w Toruniu.

449. PIOTROWSKI Andrzej: Jeśli artyleria, to tylko Toruń / rozm. Krzysztof Lietz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 138: 16 VI

450. SADOWSKI Sławomir: Pomorski Okręg Wojskowy w latach 1945–1980: (przekształcenia organizacyjne i modernizacja techniczna). – Toruń, 1996. – 635 s., [10]k. tab. skl.: tab.

Praca dokt., promotor prof. dr hab. Adam Marcinkowski. – Uniw. M. Kopern. w Toruniu. – BG UMK Dr 1585.

451. SCHULZ Winicjusz: Morze w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 87: 12 IV

Oficerska Szkoła Marynarki Wojennej.

452. ŚLUGOCKI Józef K.: Powstanie i organizacja tymczasowych kursów instruktorskich dla oficerów marynarki wojennej w Toruniu (1921–1922). *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1994 R. 27 nr 6 s. 306–313

453. ŚMOLIŃSKI Stefan: Marynarze z grodu Kopernika. *Nowości* 1996 R. 29 nr 92: 18 IV

454. ŚMOLIŃSKI Stefan: Morski Kozak. *Nowości* 1996 R. 29 nr 295:

18 XII

Oficerska Szkoła Marynarki Wojennej oraz działalność jej wykładowcy Stanisława Kozaka.

455. SPRENGEL Bolesław: Na skrzydłach. *Gaz. Toruńska* 1994 R. 47 nr 218: 19 IX

456. TARASIEWICZ Zenon: Wspomnienia żołnierza. – Warszawa: PWN, 1994. – 180 s.

Z treści: Szkoła podchorążych w Różanie i Toruniu s. 13–15.

457. UZIEMBŁO Bogusław: Lotnictwo toruńskie II Rzeczypospolitej. – Toruń: Muz. Okr., 1994. – [1] k. skl.: il.; 30 cm

Wystawa.

458. UZIEMBŁO Bogusław: „Od Torunia do Gdyni. Z dziejów Szkolnictwa Polskiej Marynarki Wojennej”. *Biuletyn / Muz. Okr. w Tor.* 1997 nr 23

Wystawa w Ratuszu w dn 27. 06–21. 09. 1997.

459. UZIEMBŁO Bogusław: Szkoła Marynarki Wojennej w Toruniu. *Gaz. Miejska* 1996 nr 15 s. 16–21, fot.

460. WARCZYGŁOWA Jacek: Sztandary dla toruńskich jednostek. *Nowości* 1995 R. 28 nr 155: 6 VII

Uroczystość wręczenia sztandarów jednostkom wojskowym w Toruniu w 1938 r.

461. WOJCIECHOWSKI Zbigniew: Pamiętnik kmdr. Witolda Zajączkowskiego. *Prz. Morski* 1996 R. 49 z. 9 s. 62–76

Z treści: Kadra Marynarki Wojennej – Toruń, s. 67–68; SPMW [Szkoła Podchorążych Marynarki Wojennej] s. 69–72.

462. ZIÓLKIEWICZ Antoni: Szkolnictwo wojennomorskie w Toruniu w latach 1919–1939. *Jantar. Szlaki* 1994 R. 38 nr 2 s. 45–46

IX. WYZNANIA

Zob. też poz.: 21, 172, 184–209, 351, 354–55, 606, 615, 617,
620, 631, 969, 1013, 1080, 1474, 1483, 1486, 1631, 1688, 1708,
1710, 1726–27, 2035–36, 2073

463. CIESIELSKA Karola: Inwentarze kościoła Świętych Piotra i Pawła oraz klasztoru reformatów w Podgórzu z lat 1817 i 1834. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 201–225

Tekst źródłowy: s. 208–225.

464. DOMERACKI Tadeusz, ROZYNKOWSKI Waldemar: Z kroniki jezuitów toruńskich: 400-lecie przybycia jezuitów do Torunia. – Toruń:

Nakładem księży jezuitów, 1996. – 23 s., [8] s. tabl.: il.

465. INGRES Biskupa Andrzeja Wojciecha Suskiego do bazyliki katedralnej św. Janów w Toruniu dnia 31 maja 1992 roku. *Tor. Wiad. Kośc.* 1992 R. 1 nr 1/5 s. 163–187, il.

466. ApSiK. „Pisemko” Apostolstwa w służbie przy kościele akademickim Świętego Ducha w Toruniu / red. nacz. Agata Śnietka. – Toruń: Duszpasterstwo Akademickie

1994 nr 1 – 1995 nr 11

467. BOŻYS Stanisław: 25 lat parafii św. Michała. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 47 s. 10

468. CIEŚLAK Edmund: La situation des minorités religieuses dans les villes protestantes: l'exemple de Gdańsk, Toruń and Elbląg en Pologne catholique // In: Recueils de la Société Jean Bodin pour l'Histoire Comparative des Institutions. Vol. 49: L'individu face au pouvoir – Man Versus Political Power, IV partie. – Bruxelles, 1989. – S. 29–42

469. CZERNIEJEWSKA Bożena: Urszulanki w Toruniu. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 42 s. III, fot.

470. CZOLGOWSKI Dariusz: Biała świątynia: konsekracja w rubinkowskiej parafii. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 123: 29 V

471. CZOLGOWSKI Dariusz: 400 lat w siedem dni: jubileusz toruńskich jezuitów. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 268: 18 XI

472. CZOLGOWSKI Dariusz: Do Torunia z Jasnej Góry / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 209: 7/8 IX

Parafia Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej.

473. CZOLGOWSKI Dariusz: Parafia z ogłoszenia: jubileusz kościoła ewangelicko-augsburskiego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 207: 5 IX

474. CZOLGOWSKI Dariusz: Tumultu nie będzie: zwrot mienia powoławskiego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 217: 17 IX

475. CZOLGOWSKI Dariusz: Wspólny język: jubileusz parafii św. Michała Archaniola. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 228: 30 IX/1 X

476. CZOLGOWSKI Dariusz: Z ziemi włoskiej do Polski: zakon oo.

somasków. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 261: 9 XI

477. CZOLGOWSKI Dariusz: Zawsze powracali: zakon Ignacego Loyoli w Toruniu / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 48: 26 II

478. CZOLGOWSKI Dariusz, LOPATYŃSKI Sławomir: Zakon bierze swoje: ugoda miasta z redemptorystami / SABA, DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 275: 26 XI

479. DEMBOWSKI Andrzej: Pustelnicy z Rubinkowa. *Nowości* 1997 R. 30 nr 17: 21 I

Nowa parafia na Rubinkowie, prowadzona przez paulinów.

480. DIECEZJA toruńska: historia i teraźniejszość / red. Stanisław Kardasz. – Toruń: Wydaw. Konserw. Diec.

T. 15/16/17: Dekanaty toruńskie – I, II, III / aut. Marian Dorawa [et al.]. – 1995. – 318 s.: il.

Rec.: KURLENDĄ Piotr, *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 274–276. – SZULIST Władysław, *Rocz. Gdań.* T. 56 z. 2 s. 161–163.

481. DOMIN Ryszard: Z kroniki parafii Chrystusa Króla. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 41 s. IV, rys.

482. FLOREK Piotr: Sesja w 400-lecie synodu różnowierców w Toruniu (1595 r.) [12 XII 1995 r.]. *Zap. Hist.* 1997 T. 62 z. 1 s. 185–186

483. FRĄCKOWSKI Benon: Paulini w Toruniu. *Czas Torunia* 1997 nr 6: 10/16 VII

484. GAZETKA Parafii Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Toruniu / red. nac. Teresa Musiała. – Toruń

1994–1997

485. GŁOS Matki [miesięcznik] / Parafia Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Toruniu; Koordynator ks. Wacław Dokurno. – Toruń

1996–1997

486. GOTOWT Astrid: 75 lat ewangelickiej parafii św. Szczepana w Toruniu. *Zwiastun* 1996 nr 20 s. 21, il.

487. INFORMATOR Duszpasterski parafii p.w. św. Michała Archaniola [dwutygodnik] / red. nac. Wacław Bała. – Toruń

1994–1997

488. JEZUICI w Toruniu 1596–1996: materiały konferencji zorganizowanej w Toruniu 17–23 listopada 1996 r. z okazji jubileuszu 400-lecia przybycia jezuitów do miasta / pod red. Kazimierza Maliszewskiego, Waldemara Rozynkowskiego. – Toruń: nakł. Księży Jezuitów, 1997. – 155 s.,

[16] s. tabl.: fot., rys.

Z treści: MALLEK Janusz: Historyczne uwarunkowania sprowadzenia Zakonu Jezuitów do Torunia w 1596 r. s. 20-27. - MALISZEWSKI Kazimierz: Działalność jezuitów w protestanckim Toruniu u schyłku XVI i w XVII wieku na tle stosunków wyznaniowych w mieście s. 28-54. - GRZEBIEŃ Ludwik: Dzieje kulturalne jezuitów toruńskich (1596-1996) s. 55-83. - BORKOWSKA Małgorzata: Udział jezuitów w formacji pierwszego pokolenia benedyktynek chełmińskich s. 84-93. - KADULSKA Irena, LEWICKA-WIKTOREK Anna: Z historii teatru jezuickiego [w Toruniu] s. 94-100. - ARSZYŃSKI Marian: Kościół p.w. Ducha Świętego w Toruniu - zarys dziejów i problematyki artystycznej s. 101-123. - IWANISZEWSKA Cecylia: „Synowie twoi jak oliwne gałązki dookoła twego stołu”: początki Duszpasterstwa Akademickiego w Toruniu s. 124-132. - DOKUMENT do dziejów OO. Jezuitów w Toruniu w epoce stalinowskiej / podał do druku Sławomir Kalembka s. 145-147. - ROZYNKOWSKI Waldemar: Dokument erekcyjny Kolegium Jezuitów w Toruniu s. 148-154. - STRUTYŃSKA Maria: Biblioteka Uniwersytecka Jezuitom s. 155-156.

489. KAMIŃSKI Wojciech: Bo w Toruniu jest normalnie. *Więź* 1997 nr 1 s. 38-46

Diecezja toruńska.

490. KEMPA Tomasz: Prawosławni a synod protestancki w Toruniu w 1595 roku: u początków współpracy dyzunitów z dysydentami. *Zap. Hist.* 1997 T. 62 z. 1 s. 39-52. Zsfg.

491. KRUSZEWSKI Piotr, WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Parafia Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 43 s. III, il.

492. KURLENDĄ Piotr: Działalność społeczno-polityczna Kościoła katolickiego w Toruniu i Podgórzu (1920-1939). - Toruń: Wydaw. Diec., 1997. - 156 s., [4] k. tabl.: tab., wyk. - (Diecezja toruńska. Historia i teraźniejszość; T. 24). Bibliogr. s. 148-155

493. KUSTRA Czesław: Oratoria w wychowaniu młodzieży. *Aten. Kapł.* 1997 T. 128 z. 2 s. 173-179

Oratorium im. ks. Bronisława Markiewicza przy parafii św. Michała Archanioła w Toruniu.

494. KWIATKOWSKI Stefan: Mniszki toruńskie i chełmińskie w 1453 r. w świetle korespondencji Zakonu Niemieckiego // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*. [T. 2]. - Toruń, 1996. - S. 173-177. - (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

495. KWIECIEŃ Dariusz: Znam ich wszystkich po imieniu: Oratorium im. księdza Bronisława Markiewicza przy parafii księży michalitów w Toruniu. *Więź* 1997 nr 6 s. 110-115

496. LOGOS / Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w Toruniu; red. Jarosław Jankowski. - Toruń

1994 nr 1 – 1997 nr 8

497. LUTERANIN Toruński / Parafia Ewangelicko-Augsburska św. Szczepana. – Toruń

1997 [nr] 1–9

498. MACIEJEWSKI Jacek: Jeszcze o działalności kościelnej biskupa Wolimira. *Nasza Przeszłość* 1993 [nr] 80 s. 101–105

Dot. także związków Wolimira z dominikanami toruńskimi.

499. MACIEJEWSKI Jacek: Likwidacja bractwa begardów w Kaszczorku w świetle ugody z biskupem wrocławskim z 1320 roku. *Nasza Przeszłość* 1995 nr 84 s. 5–12. Zsfg.

500. MALISZEWSKI Kazimierz: Kościół katolicki w protestanckim Toruniu u schyłku XVI i XVII wieku // In: Z przeszłości diecezji chełmińskiej 1243–1992; materiały konferencji naukowej w Toruniu, 6 XI 1993 r. – Toruń, 1994. – S. 53–71

501. MARYKS Lena: Początki Zakonu Jezuitów w Toruniu. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 45 s. I, il.

502. MATKA Odkupiciela. Tygodnik parafii św. Józefa w Toruniu / Red. Zbigniew Majewski. – Toruń

1994 R. 1 – 1997 R. 4

Od roku 1997 pt.: GAZETKA Parafii św. Józefa w Toruniu.

503. MOLIN Jerzy: Kościół Ewangelicko-Augsburski (Luterański) św. Szczepana w Toruniu. – Toruń, 1996. – [24] s.: il. Sum. Zsfg.

504. NA WIĘKSZĄ Chwałę Boga [miesięcznik] / OO. Jezuitów w Toruniu; Koordynator ks. Waclaw Dokurno. – Toruń

1996

505. NASZA Wspólnota. Tygodnik Parafii Matki Boskiej Zwycięskiej w Toruniu. – Toruń

1994/1995 R. 1 – 1996/1997 R. 3

506. NAUCZYCIEL Ewangelii. Pismo Parafii św. Antoniego w Toruniu. – Toruń

1994 R. 1 – 1997 R. 4

507. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Gra w otwarte karty. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 265: 15 XI

Parafia św. Michała Archanioła.

508. PACAK Wiesław ks.: Bijące źródło Bożej Miłości: konsekracja kościoła na toruńskim Rubinkowie. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 22 s. 11, il.

509. PAWLISZYN Mirosław: W poszukiwaniu konkretów: rozmowa z

o. Mirosławem Pawliszynem, redemptorystą, duszpasterzem akademickim / rozm. Kinga Nemere-Czachowska. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 10, portr.

510. POLSKI Zbór Ewangelicko-Augsburski w Toruniu 1921-1931 / (ZETWU). *Kal. Ewang. Tow. Wydaw. im. M. Reja* 1931 R. 3 s. 111-112

511. ROZYNKOWSKI Waldemar: Historia parafii św. Maksymiliana Kolbego w Toruniu. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 6 s. IV, il.

512. ROZYNKOWSKI Waldemar: Parafia Podwyższenia Krzyża Świętego w Kaszczorku. - Toruń: „Scriptor M & A”, 1997. - 40 s.: tab., il.

513. RUTKOWSKA Monika: Kochać „pomimo”... *Wychow. na co Dzień* 1996 nr 1/2 s. 36-38

Stowarzyszenie Opieki nad Dziećmi Opuszczonymi - Oratorium im. ks. Bronisława Markiewicza przy parafii św. Michała Archanioła.

514. RZEPECKA Margarita: Życ dla innych. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 10 s. 13, il.

Zgromadzenie Sióstr Elżbietanek.

515. SALMONOWICZ Stanisław: Religiöses Leben in Toruń im 16. und 17. Jahrhundert // In: Polen im 17. und 18. Jahrhundert: Abhandlungen und Aufsätze / Stanisław Salmonowicz. - Toruń, 1997. - S. 27-38
Przedruk z: Probleme der Reformation in Deutschland und Polen. - Rostock, 1983.

516. STACHEWICZ Krzysztof: 400 lat obecności [Jezuitów] w Toruniu. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 1 s. 11, 13

517. STRUŻANOWSKI Tomasz: Franciszkańskie znamię. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 25 s. I, fot.

518. STRUŻANOWSKI Tomasz: Toruńskie Benedyktynki. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 34 s. IV, il.

519. SZALEWSKI Dariusz: Do świętej Barbary. *Nowości* 1996 R. 29 nr 283: 4 XII

Pielgrzymki na Barbarkę.

520. SZALEWSKI Dariusz: Luteranie, kalwiński, bracia czescy: 400. rocznica synodu różnowierców w Toruniu (1595 r.). *Nowości* 1995 R. 28 nr 82: 6 IV

521. TORUŃ // In: Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995. - Kraków, 1996. - S. 697-698: il.

522. U NASZEJ Niepokalanej. Posłaniec Parafii Niepokalanego Poczęcia N. M. P. w Toruniu [miesięcznik] / red. ks. Mirosław Kwiat-

kowski. – Toruń

1997

523. WARTA Ryszard: Urodziny u św. Szczepana: jubileusz toruńskiej parafii ewangelicko-augsburskiej. *Nowości* 1996 R. 29 nr 210: 7 IX

524. WASZKIEWICZ Zofia: Polski Narodowy Kościół Katolicki w Toruniu (1923–1939). *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 143–167, tab.

525. WIADOMOŚCi Kościelne Parafii Katedralnej / Parafia katedralna św. Janów w Toruniu; Koord. ks. Waclaw Dokurno. – Toruń 1996–1997

526. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Nowe świątynie [m.in. w Toruniu]. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 32 s. III, il.

527. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Parafia św. Antoniego na toruńskich Wrzosach. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 45 s. IV, il.

528. WSPÓLNOTA i My. Tygodnik Parafii Rzymsko-Katolickiej p. w. Miłosierdzia Bożego w Toruniu. – Toruń 1993–1997

529. ZYGMER Leszek: Z dziejów kościoła i klasztoru reformackiego na Podgórzu. *Gaz. Miejska* 1996 nr 11 s. 13

X. OŚWIATA. NAUKA. KULTURA

1. Zagadnienia ogólne. Historia nauki i kultury

Zob. też poz.: 19–20, 451, 488, 1888

530. BADANIA archeologiczne Ośrodka Toruńskiego w latach 1989–1992 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Instytut Archeologii i Etnografii; Muzeum Okręgowe w Toruniu; pod red. Jadwigi Chudziakowej; pracę do druku przygot. Stanisław Kukawka [et al.]. – Toruń: Wydaw. UMK, 1993. – 169 s., [1] k. tabl. złoż.: il., mapy, rys. Sum.

531. BOGULICZ Maria: Kalendarz imprez kulturalnych i oświatowych 1991 i 1992 roku [w Toruniu]. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 371–415

532. CHELKOWSKI Włodzimierz: Sympozjum „Działalność naukowa Prof. Władysława Gorczyńskiego i jej kontynuacja” w Toruniu 16–17 IX 1993. *Gaz. Obserwatora IMGW* 1993 R. 42 nr 6 s. 15–18, il.

533. CZ. K.: O naszej pracy [Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kul-

tury w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 3 s. 28–31

534. CZERNY Bożena: Kamieniczka [Centrum Astronomiczne im. M. Kopernika w Toruniu]. *Postępy Astronomii* 1994 T. 42 nr 1 s. 41–43, il.

535. DEMIAŃSKI Marek: Przyszłość i terażniejszość Centrum Astronomii im. Mikołaja Kopernika [w Toruniu]. *Postępy Astronomii* 1994 T. 42 nr 1 s. 44–45, il.

536. HUTNIKIEWICZ Artur: Toruń – centrum nauki i kultury. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 8–9, portr.

537. JABLOŃSKI Zbigniew: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Toruniu – problematyka badawcza. *Prz. Region.* 1992 [nr] 2 s. 67–71

538. JĘDRYS Krzysztof: Dwór Artusa w nowej roli. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 11

539. JĘZYKOZNAWSTWO w Toruniu – historia i współczesność: wydanie z okazji LIV Zjazdu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 wyd. spec.: 31 maja–1 czerwca 1996 r., 16 s., il.

Z treści: FRIEDELÓWNA Teresa: Językoznawstwo polskie na UMK: przeszłość i terażniejszość s. 2–3. – KALLAS Krystyna: Polonistyczne językoznawstwo synchroniczne s. 3. – GROCHOWSKI Maciej: Zakład Językoznawstwa Ogólnego s. 3–4. – GRZYBOWSKI Stefan: Instytut Filologii Słowiańskiej: (badania językoznawcze) s. 4–5. – LESZCZYŃSKI Tomasz: Językoznawstwo w Katedrze Filologii Angielskiej s. 5. – BEKASIŃSKI Jan: Katedra Filologii Germańskiej: (badania językoznawcze) s. 5. – STEFAŃSKI Witold: Językoznawstwo w Katedrze Filologii Romańskiej s. 5. – PEPLOWSKI Franciszek: Pracownia Słownika Polszczyzny XVI wieku w Toruniu s. 7. – BUŚKA Stanisław: Słownik języka Adama Mickiewicza s. 7–8. – LAPICZ Czesław: Koło Toruńskie Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego w okresie międzywojennym s. 8–9. – FRIEDELÓWNA Teresa: Eugeniusz Śluszkiewicz (6 XI 1901–28 VIII 1981) s. 9. – SAWICKA Irena: Wacław Cimochowski (22 XII 1912–4 VII 1982) s. 9–10. – FRIEDELÓWNA T.: Halina Turska (15 X 1901–5 I 1979) s. 10. – KALLAS K.: Henryk Misz (5 V 1924–5 V 1968). – PEPLOWSKI F.: Stefan Hrabec (14 I 1912–25 XII 1972) s. 11. – KRUPIANKA Aleksandra: Jerzy Maciejewski (31 I 1923–8 III 1992) s. 11. – FRIEDELÓWNA T.: Zdzisław Zawadzki (29 I 1933–14 VII 1988) s. 12.

540. KAMIŃSKI Henryk S.: Ktokolwiek wie: jeszcze raz o tajnym nauczaniu w Toruniu i Grudziądzu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 88: 13 IV

541. KARASIŃSKI Marcin: Toruń jako ośrodek informacji i kultury w XVIII wieku. – Toruń, 1996. – 113 s., [9] k. tabl.: il.

Praca magisterska napisana w zakładzie Metodologii i Dydaktyki Historii pod kierunkiem prof. dr. hab. Kazimierza Maliszewskiego.

542. KOWALIK Wanda: Główne założenia wojewódzkiej polityki kul-

turalnej. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1997. – 27 s.

543. KOWALIK Wanda: Region widzę ogromny... / rozm. przepr. Grażyna Górską. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 12 s. 19–21, il.

Rola Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu w animacji życia kulturalnego w regionie.

544. KOWALIK Wanda: Rozmowa z [...] – Dyrektorem Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu / rozm. Piotr Białek. *Plast. i Wychow.* 1997 nr 5 s. 36–39

545. KRAJNIAK Piotr: Nowa miotła / rozm. Mariusz Żaluski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 156: 7 VII
Dyrektor Wojewódzkiego Domu Kultury.

546. KRAUSE Heinz: Der Kongress tanzt: ein Spiel bestimmt das Schicksal Thorns. *Der Westpreusse* 1995 Jg. 47 nr 10 s. 3, il.

547. MADYDA Maria: Dwór z dużymi nazwiskami / rozm. Janusz Milanowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 6: 8 I
Centrum Kultury Dwór Artusa.

548. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Działania z kulturą. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 135: 12 VI
Nagrody za działalność kulturalną w 1994 r.

549. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Zanikanie: toruński KMPiK bez kultury. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 65: 17 III

550. NOWAKOWSKI Andrzej: Badania toruńskiego ośrodka bronioznawczego // In: Stan i perspektywy rozwoju historii wojskowej w Polsce: III Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości. – Toruń: Wydaw. UMK, 1997. – S. 71–77

551. NOWAK Zenon Hubert: Stipendiati Haltenhoffiani: wykaz studentów toruńskich – stypendystów Wilhelma Haltenhoffa w Lipsku 1600–1716 // In: Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem: studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego. – Toruń, 1993. – S. 124–138

552. O TORUŃSKICH środowiskach artystycznych: zapis dyskusji. *Rocz. Kult. Kujaw i Pom.* 1995 T. 13 s. 15–28, il.
W dyskusji udział wzięli: Jerzy Rochowiak, Czesław Niedzielski, Mirosław Strzyżewski, Jan Belkot, Adam Marszałek i Wiesław Smużny.

553. OWSIAK Jan: Zakład Naukowo-Badawczy Instytutu Turystyki: nauka w Toruniu. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 10, il.

554. PEPŁOWSKI Franciszek: Z doświadczeń Pracowni Słownika Polszczyzny XVI wieku // In: Poznańskie Spotkania Językoznawcze. T. 1.

– Poznań, 1996. – S. 150–156: tab. – (Prace Komisji Językoznawczej / Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk; T. 25). Sum.

555. REZMER Waldemar: Stan i perspektywy rozwoju historii wojskowej w toruńskim ośrodku naukowym // In: Stan i perspektywy rozwoju historii wojskowej w Polsce: III Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości. – Toruń: Wydaw. UMK, 1997. – S. 89–99

556. ROCHOWIAK Jerzy: Edukacja plastyczna [w Wojewódzkim Ośrodku Animacji Kultury w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 10 s. 32–35, il.

557. ROCHOWIAK Jerzy: Klub „Supelek” [przy Woj. Domu Kult. w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 5 s. 21–23, il.

Zajmujący się rękodziełem artystycznym.

558. ROCHOWIAK Jerzy: Młodzieżowy Dom Kultury [w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 10 s. 14–17, il.

559. ROCHOWIAK Jerzy: Ognisko Pracy Pozaszkolnej Dom Harcerza. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 10 s. 18–19, il.

560. ROMANIUK Maciej: Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 18

561. SALMONOWICZ Stanisław: Studia historycznoprawne / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 181 s. Rés. Sum. Zsfg.

Z treści: Nauczanie prawa i polityki w Toruńskim Gimnazjum Akademickim od XVI do XVIII w. s. 30–60. – O reglamentacji obyczajowości mieszczańskiej w Toruniu w XVI–XVIII wieku: (zarys problematyki) s. 61–75.

562. SMUŻNY Wiesław: Obraz całkiem interesujący / rozm. Jerzy Lesław Ordan. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 10 s. 6–8, il.

Środowisko artystyczne Torunia.

563. STAŚKIEWICZ Michał: Małżeństwo z rozsądku i z miłości...: rozmowa z Michałem Staśkiewiczem, naczelnikiem Wydziału Kultury, Turystyki i Sportu UM w Toruniu / rozm. Krzysztof Jędrys. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 13, portr.

564. STAŚKIEWICZ Michał: Toruń – miasto kultury i festiwali / rozm. Grażyna Górka. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 10 s. 2–5, il.

565. SUDZIŃSKI Ryszard: Rozwój badań nad historią najnowszą w ośrodkach naukowych Polski Północnej (1945–1995). *Zesz. Nauk. Wyz. Szk. Pedag. w Bydgoszczu, Stud. Hist.* 1997 z. 5 s. 93–117

Dot. ośrodków naukowych Torunia, Gdańska, Olsztyna, Bydgoszczy.

566. SUPRUNIUK Anna, RADZIWIŃSKI Andrzej: Toruńska szkoła

genealogiczna. *Mag. Herald.* 1992 [z.] 4 s. 17–18; [z.] 5 s. 17–19, fot.

567. SUPRNIUK Mirosław Adam: Male, prowincjonalne miasto na T. *Kultura (Paryż)* 1996 nr 9 s. 97–101
Festiwale i życie kulturalne w 1996 r.

568. VOISÉ Waldemar: Aksjologia: toruńska logika i aksjologia lat 1946–1950 po pół wieku. *Analecta* 1996 R. 5 [nr] 1 s. 107–121. Sum.

569. WITKOWSKI Lech: Filozoficzny oddech / rozm. Kinga Nemere–Czachowska. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 206: 5 IX

M.in. o środowisku filozofów toruńskich.

570. WOLK–LANIEWSKA Agnieszka: Tu były Prusy... *Wiad. Kult.* 1994 nr 28: 4 XII s. 11, il.

Polem.: STRZYŻEWSKI Mirosław: Tam była Kongresówka, *Prz. Art.–Lit.* 1995 R. 4 nr 1/2 s. 1.

Życie kulturalne Torunia.

571. Z ŻYCIA naukowego [toruńskiego środowiska filozoficznego] / aut. Zbigniew Nerczuk [et al.]. *Tor. Prz. Filoz.* 1997 [nr] 1 s. 163–174

572. ZAŁUSKI Mariusz: Kultura na drobne: inauguracja Toruńskiej Akademii Kultury w Dworze Artusa. *Nowości* 1996 R. 29 nr 27: 1 II

2. Szkolnictwo

Zob. też poz.: 68–70, 254, 439, 442, 444, 451–54, 456, 458–59,

461–62, 513, 561, 996, 1277, 1348, 1660, 1840, 1981

a. Zagadnienia ogólne

573. CZOLGOWSKI Dariusz: Rajcy w szkolnej ławce: debata o oświacie. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 58: 8 III

574. GALĄZKA Małgorzata: Toruńskie lekcje muzealne. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 4/5 s. 41–42, rys.

575. RAPORT z działalności Kuratorim Oświaty w Toruniu 1990–1995 / na podstawie zebranych mater. oprac. Maria Kwapiszewska. – Toruń: [s.n.], 1996. – 102 s. [7] k. tabl.: fot.

576. ROCHOWIAK Jerzy: 75–lecie szkół muzycznych w Toruniu. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 12 s. 28–31, il.

577. SERCZYK Jerzy: Szkolnictwo wyższe Bydgoszczy i Torunia: konkurencja i współdziałanie. *Promocje Pom.* 1995 nr 11 s. 4

578. SKOWRONEK Krzysztof: Ze wspomnień starego koordynatora, czyli o historii edukacji informatycznej w oświacie woj. toruńskiego. *Tor.*

Stud. Dydak. 1995 R. 4 nr 8 s. 97-101

Dot. głównie Torunia w l. 1987-1995.

579. WIECZORKOWSKI Kazimierz: „Informatyka w szkole” po raz drugi w Toruniu. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 10 s. 32-33

b. Szkolnictwo podstawowe

580. CACKOWSKA Małgorzata: Rodzinny eksperyment. *Wychow. na co Dzień* 1995 nr 1 s. 5

Eksperyment w Społecznej Szkole Podstawowej w Toruniu.

581. CZERNY Barbara: Szkoła integracyjna. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 51 s. 13, fot.

582. CZOLGOWSKI Dariusz: Patron Baczyński: Szkoła Podstawowa nr 22 / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 93: 21 IV

583. JANKE Grażyna, **LASSOTA** Teresa: Miejsce i rola teatryku dziecięcego w pracy opiekuńczo-wychowawczej świetlicy szkolnej: (na podstawie doświadczeń Szkoły Podstawowej Nr 8 w Toruniu). *Wychow. na co Dzień* 1995 nr 10/11 s. 15-17

584. JASTRZĄB Jadwiga: Szkoła terapeutyczna dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się. *Acta Univ. N. Copern., Pedagogika* 1995 [Z.] 21 s. 101-120

Edukacja wczesnoszkolna w Podstawowej Szkole Terapeutycznej.

585. KAMIŃSKI Henryk S.: Symbol polskości: w 20. rocznicę nadania imienia Szkole Podstawowej nr 1 w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 266: 14 XI

586. KOMASSA Elżbieta: Szkoła przy Łąkowej: „Szóstka” na Mokrem ma już 90 lat. *Nowości* 1996 R. 29 nr 86: 11 IV

W związku z tym: S. F.: Szkoła przy Łąkowej, *tamże*, nr 96: 23 IV.

587. KRUCZKIEWICZ Mirosława: Szkoła z pomysłami. *Nowości* 1997 R. 30 nr 17: 21 I

Szkoła Podstawowa nr 29.

588. LOPATYŃSKI Sławomir: Ekologia, zdrowie, region: historyczna dziesiątka [Szkoła Podstawowa nr 10]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 152: 3 VII

589. LOPATYŃSKI Sławomir: Sztandar z Kanady. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 68: 20 III

Nadanie imienia Armii Krajowej Szkole Podstawowej nr 32.

590. PAWLAK Maria: Zdrowe miasto / rozm. przepr. Danuta

- Brzózka-Ciechanowska. *Głos Naucz.* 1997 nr 21 s. 7
 Program edukacji środowiskowej w Szkole Podstawowej nr 10.
- 591.** TORUŃSKA Szkoła Terapeutyczna / pod red. Jadwigi Jastrząb.
 - Toruń: Wydaw. Eduk. „Akapit”, 1997. - 240 s. [16] s. tabl.: tab., il.
- 592.** ZYGNER Leszek: Pół wieku w służbie edukacji: Szkoła Podstawowa im. Komisji Edukacji Narodowej. *Gaz. Miejska* 1995 nr 7 s. 16-17
 c. Szkolnictwo średnie
- 593.** FRĄCKOWSKI Benon: 400 lat Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego. [Cz.] 1: Początki i czas świetności. [Cz.] 2: Pod pruskim rządem. *Nowości* 1994 R. 27 nr 198: 12 IX; nr 210: 26 IX
- 594.** GIMNAZJUM Akademickie w Toruniu: rys historyczny, wystąpienia gości: uroczystość wmurowania kamienia węgielnego w dniu 13 V 1996 r. / przygot. do druku Jan Belkot, Maria Kwapiszewska. - Toruń: UMK; Kuratorium Oświaty i Wychow., 1996. - 40 s. [4] s. tabl.: il., pl.
- 595.** GIMNAZJUM Akademickie w Toruniu: materiały i dokumenty / przyg. do druku Jan Belkot. - Toruń: Kur. Ośw. w Tor.; UMK, 1996. - 15 s.: pl.
- 596.** KANIECKI Edward: Wyniki absolwentów Ogólnokształcącego Liceum Wojskowego i innych szkół średnich w procesie uczenia się przedmiotów specjalistycznych w WSOWRiA. *Tor. Stud. Dydak.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 264-266
 Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. - Toruń, 1994. - S. 147-149.
- 597.** KRAWCZYK Jolanta: IV LO nie jest szkołą kujonów / (śl). *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 100: 28 IV
- 598.** KRUSZEWSKI Tomasz: Bibliografia Gimnazjum Toruńskiego. - Toruń: „B and B”, 1996. - 26 s.
- 599.** LEWANDOWSKA Maria: Filozofia prawa natury w ujęciu Ernesta Königa rektora Gimnazjum Toruńskiego w latach 1667-1681. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 113-122
- 600.** LOPATYŃSKI Sławomir: Czwórka świętuje. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 229: 2 X
 50-lecie IV LO w Toruniu.
- 601.** LOPATYŃSKI Sławomir: Olimpijskie wzloty i poty. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 119: 24 V
 IV Liceum Ogólnokształcące.
- 602.** LOPATYŃSKI Sławomir: Szkoła dla elit. *Gaz. Wyborcza [dod.*

pt.:] *Gaz. Reg.* 1996 nr 111: 14 V
Gimnazjum Akademickie.

603. MALGORZEWICZ Edmund: Görres-Gymnasium w Koblencji i V Liceum Ogólnokształcące w Toruniu: wspólne projekty ekologiczne w roku 1991 // In: *Wege zueinander – Nachbarn, Partner, Freunde in Europa = Drogi zbliżeń – sąsiedzi, partnerzy, przyjaciele w Europie.* – Bad Kreuznach; Poznań, 1993. – S. 64–66

Toż w jęz. niem. s. 61–63.

604. MARCINIAK Tadeusz: Galeria Piątki [przy V Liceum Ogólnokształcącym]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 1 s. 16, il.

605. MARTUSZEWSKA Senia: Kształcenie menedżerów [Liceum Menedżerskie w Toruniu] / rozm. Beata Przyborowska. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 1/2 s. 39–40

606. MARYKS Lena: Kolegium jezuickie w Toruniu w XVII i XVIII w. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 50 s. I

607. METRYKA uczniów Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego 1600–1817. Część pierwsza: (1600–1717) / wyd. Zenon Hubert Nowak; Janusz Tandecki. – Toruń: TNT, 1997. – XXVII, 267 s. – (Fontes / Towarzystwo Naukowe w Toruniu; 83)

Wstęp w jęz. pol.i niem.

W związku z tym: NOWAK Z. H., TANDECKI J.: [Autoreferat], *Spraw. Tow. Nauk. Tor.* 1995 [nr] 49 (dr. 1996) s. 44–46

608. MIKULSKA Aneta: Miesiąc nauki w niemieckiej klasie maturalnej. *Wychow. na co Dzień* 1995 nr 12 s. 25–26

Wymiana międzyszkolna toruńskich szkół z Gesamtschule Espenstrasse w Mönchengladbach.

609. NALASKOWSKI Aleksander: „Mam szczęście do dobrych gremiów...” / rozm. przepr. Małgorzata Cackowska. *Wychow. na co Dzień* 1996 nr 3 s. 12–13

Spoleczne LO „Poltech”.

610. NALASKOWSKI Aleksander: Przedszkole ogólniaka. *Nowości* 1996 R. 29 nr 79: 2 IV

611. NOWAK Zenon Hubert: I Gymnasia academica di Chelumno (Culma), Toruń, Gdańsk (Danzyca) ed Elbląg (Elbinga) e le lono relazioni con l'Italia // In: *La via dell' Ambra: dal Baltico all' Alma Mater: Atti del Convegno italo-baltico svoltosi all' Universita di Bologna dal 18 al 20 settembre 1991 a cura di Riccardo Casimiro Lewanski.* – Bologna, 1994. – S. 91–102: il. – (Peregrinatio Academica; 1). Zsfg.

612. PAWLACZYK Paweł: Metody numeryczne w badaniach struk-

tury i funkcjonowania szaty roślinnej: Szkoła Geobotaniczna w Toruniu, 12-17. 09. 1994. *Prz. Przyrod.* 1994 z. 3/4 s. 305-307

613. [PIĘĆDZIESIĄT] 50 lat IV Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Toruniu: 1945-1995 / red. Ilona Cichoń [et al.]. - Toruń: Ofic. Wydaw. TUTOR, 1995. - 116 s.: il.

614. ROMANIUK Maciej: Gimnazjum Akademickie. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 12 s. 3

615. ROSZAK Stanisław: Kadra kolegium jezuickiego w Toruniu w świetle katalogów z lat 1758 i 1764. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 133-138, tab.

616. SALMONOWICZ Stanisław: Das Thorner protestantische Gymnasium Academicum 1568-1793. *Beitr. z. Gesch. Westpr.* 1995 Nr 14 (dr. 1996) s. 41-54, il.

617. SALMONOWICZ Stanisław: Z dziejów Kolegium Jezuickiego w Toruniu w latach 1660-1772 // In: Szlakami przeszłości i czasów współczesnych: księga ofiarowana Profesorowi Lechowi Mokrzeckiemu z okazji Jego Jubileuszu. - Gdańsk, 1996. - S. 204-213

618. SERWIŃSKA-GUTTFELD Magdalena: Kształcenie przez sztukę i dla sztuki. *Wychow. na co Dzień* 1997 nr 4/5 s. 37-38, il.
IX Liceum Ogólnokształcące.

619. SYROCKA Alicja: 13 miliardów srebrników?: [Zespół Szkół Medycznych i VII Liceum Ogólnokształcące w Toruniu]. *Wychow. na co Dzień* 1993 nr 1/2 s. 35-36, il.

620. TORUŃ, kolegium 1593-1773 // In: Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995. - Kraków, 1996. - S. 697-698: il.

Acc.: Toruń, Piekary 24: rezydencja od 1945, *tamże* s. 698: il.

621. TORUŃSKIE tradycje astronomiczne: Kółko Astronomiczne w Gimnazjum Toruńskim. *Postępy Astronomii* 1994 nr 2 s. 85

622. VOGÉ Günther: Erinnerungen und Gedanken beim Gang durch die Bäckerstrasse. *Thorner Nachrichten* 1992 Nr. 24 s. 16-25, il.

623. WESTERBURG Ulrike: Sprawozdanie z realizacji polsko-niemieckiego projektu analizy wód w Niemczech i Polsce z sierpnia i września 1991 r., realizowanego we współpracy między V Liceum Ogólnokształcącym w Toruniu i Görres-Gymnasium w Koblenzji // In: Wege zueinander - Nachbarn, Partner, Freunde in Europa = Drogi zbliżeń - sąsiedzi, partnerzy, przyjaciele w Europie. - Bad Kreuznach; Poznań,

1993. – S. 58–60

Toż w jęz. niem., *tamże* s. 55–57.

624. WROCZYŃSKI Ryszard: Dzieje oświaty polskiej. T. 1. – Warszawa: „Żak”, 1996. – 270 s.

Z treści: Gimnazjum Akademickie w Toruniu s. 113–119.

625. ŻENKIEWICZ Jerzy: Toruńskie szkoły średnie w sieci Internet: rozmowa z [...] / rozm. Wojciech Streich. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 6 s. 8, portr.

d. Szkolnictwo zawodowe

626. KIJEWSKI Stanisław, **SIERADZKI** Andrzej: Zakład Doskonalenia Zawodowego [w Toruniu] w poszukiwaniu nowych form kształcenia / rozm. Marzena Sobczak, Jan A. Malinowski. *Wychow. na co Dzień* 1996 nr 4/5 s. 45–47

627. SIERADZKI Andrzej: Aktualne tendencje działań ZDZ Toruń [Związek Zakładów Doskonalenia Zawodowego]. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 1/2 s. 40–41

e. Inne

628. ADAMSKA Lidia: Przedszkola prywatne w Toruniu. *Wychow. w Przedszk.* 1997 nr 10 s. 603–606, il.

629. CZOLGOWSKI Dariusz: Wakacje po polsku: Letnia Szkoła Kultury i Języka. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 161: 12 VII

630. KARPIŃSKI Jerzy: Centrum Kształcenia Ustawicznego w Toruniu. *Rocz. Andragog.* 1994 (dr. 1996) s. 165–170. Zsfg. Sum.

Działalność od 1978 r.

Zob. też: **KARPIŃSKI** Jerzy: Centrum Kształcenia Ustawicznego w Toruniu. *Eduk. Doros.* 1993 nr 1 s. 37–41.

631. KOLEGIUM Teologiczne Diecezji Toruńskiej w Toruniu: informator / [aut.] Mirosław Mróz [et al.]. – Toruń: KTDT. – 48 s.

632. KULKA Bronisława: Z dziejów polonistyki szkolnej: stypendyści Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Młodzieży Prus Zachodnich o polskich pisarzach romantycznych. *Dydaktyka Literatury* 1991 T. 12 s. 7–33. Sum.

633. PILAT Feliks: Moje wspomnienia. – Toruń: MADO, 1993. – 179 s., [4] s. tabl.: il., fot.

Z treści: Uniwersytet Ludowy bezinternatowy w Toruniu o kursie dwuletnim s. 93–102. – Z doświadczeń Uniwersytetu bezinternatowego w Toruniu s. 103–105.

634. TORUŃSKA Szkoła Zarządzania. – Toruń: TSZ, 1995. – 23 s.

635. WEBER Michał: Z doświadczeń kształcenia w Zakładzie Do-

skonalenia Zawodowego w Toruniu. *Eduk. Doros.* (Radom) 1995 nr 2 s. 41-43

636. WESOŁOWSKA Eugenia Anna: Uniwersytet Trzeciego Wieku w Toruniu. *Rocz. Andragog.* 1994 (dr. 1996) s. 175-177. Sum. Zsfg.

Toż: *Eduk. Doros.* 1994 nr 1 s. 95-97.

3. Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Zob. też poz.: 538, 550, 571, 1239, 1243-44, 1286, 1619-20, 1623, 1630, 1632, 1634, 1636, 1651, 1672, 1679, 1689, 1793-94, 1801, 1805-6, 1821-23, 1827, 1830, 1837-38, 1848, 1851-52, 1864, 1869, 1982, 1984, 1989, 2001-02, 2023-24, 2027, 2038, 2041, 2049, 2052, 2055, 2057, 2060, 2062, 2064, 2067, 2081-83, 2087, 2090

a. Zagadnienia ogólne

637. BELKOT Jan: Święto Uczelni [19 II 1994 r.]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 3 s. 3, il.

Toż: [19 II 1996], *tamże* 1996 R. 5 nr 3 s. 5.

638. BELKOT Jan: Uniwersytet Mikołaja Kopernika: [informator]. - Toruń, [1997]. - 12 s.: il.

Toż w jęz. ang. pt: Nicolaus Copernicus University.

639. BELKOT Jan: Uniwersytet Mikołaja Kopernika na progu drugiego półwiecza. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 107-122, tab. Sum. Zsfg.

640. BIULETYN Prawny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. - Toruń

1995 nr 1-8

1996 nr 1-10

1997 nr 1-7

641. BUSCH Friedrich W.: Verständnis und Vertrauen - Rückblick auf 15 Jahre Kooperation zwischen den Universitäten Toruń und Oldenburg // In: Stellung und Verantwortung der Hochschulen in einem politisch offenen Europa: Beiträge des Symposiums anlässlich der 15 jährigen Kooperation zwischen der Nikolaus Kopernikus Universität Thorn/Toruń und der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg. - Oldenburg, 1997. - S. 35-52

642. CHURSKI Andrzej: Uniwersytet coraz większy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 34: 9 II

Dot. w dużej mierze sylwetki rektora UMK, Andrzeja Jamiolkowskiego.

643. CZOLGOWSKI Dariusz: Pierwsze lata Uniwersytetu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg. [dod. pt.] Gaz. Uniwersytecka.* 1995 nr 42:

Wspomnienia profesorów UMK.

644. GŁOS Uczelni: Pismo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika / red. nac. Jan Belkot. – Toruń: UMK

1994 R. 3 nr 1–12 + 4 zesz. wyd. spec.

1995 R. 4 nr 1–12 + 7 zesz. wyd. spec.

1996 R. 5 nr 1–12 + 1 zesz. wyd. spec.

1997 R. 6 nr 1–12 + 1 zesz. wyd. spec.

645. IWANOWSKA Wilhelmina: W mieście Mikołaja Kopernika / rozm. ks. Wacław Dokurno. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 7 s. 24, il.

646. JAMIOLKOWSKI Andrzej: Aktywność warunkiem sukcesu / rozm. Marek Chamot, Jarosław Poraziński. *Promocje Pom.* 1994 nr 9 s. 23–24

647. JAMIOLKOWSKI Andrzej: UMK z charakterem / rozm. Dariusz Czolgoski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg. [dod. pt.] Gaz. Uniwersytecka.* 1995 nr 42: 18/19 II

648. KALEMBKA Sławomir: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w przededniu swego półwiecza. *Rocz. Kult. Kujaw i Pom.* 1995 T. 13 s. 9–14, il.

649. KALEMBKA Sławomir: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu kontynuatorem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie // In: *Z dziejów Almae Matris Vilmensis: księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego.* – Kraków, 1996. – S. 272–277

650. KALENDARZ Akademicki na rok... / Uniwersytet Mikołaja Kopernika; tekst Jan Belkot, Kinga Nemere-Czachowska. – Toruń: UMK 1993/94–1996/97

651. MARKUSZEWSKI Zdzisław: Batalia o indeksy: studia ekonomiczne na UMK. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 4/5 s. 34–35

652. POWSTANIE i pierwsze dziesięć lat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika: 1945–1956: wybór źródeł / wyd. Henryka Duczkowska-Moraczewska. – Toruń: UMK, 1995. – XII, 431 s. [1] k. tabl. – (Źródła do dziejów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; T. 1)

Rec.: SERCZYK Jerzy, *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 2/3 s. 114–117.

653. PRACOWNICY nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994: materiały do biografii / Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; oprac. Henryka Duczkowska-Moraczewska, Maciej

Golembiowski, Renata Karpiesiuk; pod red. Sławomira Kalembki. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 800 s., [32] s. fot.: portr.

654. PROSPECTUS / Nicholas Copernicus University Toruń; prepared for print by Wojciech Streich. – Toruń: UMK, 1995. – 79 s. [12] s. tabl.: il.

Toż: Toruń, 1997. – 90 s. [10] s. tabl.: il.

655. REGULAMIN organizacyjny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu / Dział Organizacji UMK. – Toruń, 1996. – [4], 212 s.

656. REGULAMIN pracy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. – Toruń, 1996. – 53 s.

Toż: Toruń, 1997. – 59 s.

657. SCHULZ Winicjusz: Vivat Academia! *Nowości* 1994 R. 27 nr 218: 5 X

658. Vacat

659. STATUT Uniwersytetu Mikołaja Kopernika: (tekst jednolity z dnia 18 czerwca 1991 roku uwzględniający zmiany wprowadzone uchwałą Senatu UMK z dnia 21 czerwca 1993 roku i uchwałą Senatu UMK z dnia 20 grudnia 1994 r.). – Toruń: UMK, 1995. – 94 s: il.

660. SUKCESY i niepowodzenia: mówią Rektorzy UMK (cz. 1–2). *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 3; nr 3 s. 7, portr.

Wypowiedzi Stanisława Dembińskiego, Jana Kopcewicza, Sławomira Kalembki i Stanisława Łęgowskiego.

661. TOŻSAMOŚĆ uniwersytetu: antologia tekstów Profesorów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika / red. Włodzimierz Winclawski. – Toruń: Wydaw. UMK, 1994. – 155 s.

Z treści: ZARYS projektu reformy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika / zespół autorów Michał Caputa [et al.]; przew. zesp. Marek Zaidlewicz s. 97–106. – KOPCEWICZ Jan: Przeciw filozofii niemocy: rozmowa z prof. dr. hab. Janem Kopcewiczem, rektorem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu / rozm. Jadwiga Oleradzka s. 107–113. – KALEMBKA Sławomir: Nikt szczęścia z zewnątrz nie przyniesie: z rektorem prof. dr. hab. Sławomirem Kalembką rozmawiają Roman Bäcker i Jan Belkot s. 115–124. – JAMIOLKOWSKI Andrzej: Nigdy tak wiele nie zależało od nas...: rozmowa z rektorem UMK prof. Andrzejem Jamiolkowskim / rozm. Andrzej Churski s. 125–128. – JAMIOLKOWSKI Andrzej: Naszą szansą i siłą – inicjatywa: rozmowa z JM Rektorem UMK [...] / rozm. Jan Belkot i Wojciech Streich s. 129–139. – KALEMBKA Sławomir: UMK w przededniu półwiecza s. 141–152.

662. UNIWERSYTET Mikołaja Kopernika – wspomnienia pracowników / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Komitet Wydawnictw Jubileuszowych; pod red. Andrzeja Tomczaka. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 434 s.: il. – (Źródła do Dziejów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w

Toruniu; T. 2)

Treść: BURHARDT Stefan: Wspomnienia pierwszego dyrektora Biblioteki Głównej UMK z lat 1945–1949 s. 13–24. – CIEŚLAK Tadeusz: Wspomnienia dyrektora administracyjnego UMK i asystenta na Wydziale Prawno-Ekonomicznym s. 25–34. – CZEŻOWSKI Tadeusz: O początkach UMK i organizowaniu katedr filozoficznych w Toruniu s. 35–41. – DZIEWULSKI Władysław: Podróż z Wilna i pierwsze miesiące pobytu w Toruniu s. 43–57. – GÓRSKI Karol: Na trzydziestolecie Instytutu Historii i Archiwistyki s. 59–63. – GÓRSKI Konrad: O początkach UMK i organizowaniu Wydziału Humanistycznego s. 65–73. – GUMOWSKA Eugenia: W Katedrze Prawa Rzymskiego (1946–1950) i w Studium Języków Obcych (1950–1971) s. 75–83. – HEJNOSZ Wojciech: Garść wspomnień sprzed 10 lat [dot. 1946 r.] s. 85–88. – HOPPEN Jerzy: Insygnia rektorskie s. 89–91. – HUTNIKIEWICZ Artur: Moje pierwsze dziesięciolecie w Toruniu s. 93–116. – IWANOWSKA Wilhelmina: Wileńskie korzenie: astronomia i radioastronomia w Toruniu s. 117–142. – JANOSZ-BISKUPOWA Irena: Nieco wspomnień o moim Uniwersytecie s. 143–152. – JASIŃSKI Kazimierz: Wspomnienia historyka z pierwszych lat na UMK s. 153–159. – KACZMAREK Marian: Geneza powstania miasteczka uniwersyteckiego na Bielanych s. 161–168. – LUBIEŃSKA-IWANISZEWSKA Cecylia: Moje pierwsze lata na UMK s. 169–200. – PASSENDORFER Edward: Wspomnienia geologa, współtwórcy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UMK s. 201–208. – RULKA Janusz: Moje studia na kierunku historii 1952–1956 s. 209–242. – SERCZYK Jerzy: Wspomnienia z pierwszych lat uniwersyteckich (1947–1950) s. 243–256. – ŚLAWIŃSKA Irena: Mój Toruń (1945–1949) s. 257–264. – SOKOŁOWSKI Kazimierz: Wspomnienia profesora ekonomii z pracy na UMK w latach 1963–1981 s. 265–286. – STANISZEWSKI Stanisław: Wspomnienia dyrektora administracyjnego s. 287–304. – STYCZYŃSKA Adela: Anglistyka i romanistyka na UMK (1945–1951) s. 305–320. – SZARSKI Henryk: Wspomnienia z okresu pracy na Uniwersytecie w Toruniu s. 321–350. – ULIŃSKA Alina: Jak powstała chemia na UMK w Toruniu s. 351–363. – WOJTOWICZ Jerzy: Moi nauczyciele akademicy – garść wspomnień historyka: studenta i pracownika naukowego UMK s. 365–380. – ŻYTKOWICZ Leonid: Podróż z Wilna i pierwsze miesiące w Toruniu s. 381–395
Rec.: PODLASZEWSKA Krystyna, *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 5 s. 20–21. – SERCZYK Jerzy, *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 2/3 s. 114–117.

Jubileusz Uniwersytetu M. Kopernika

663. BELKOT Jan: Jubileusz 50-lecia UMK. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 8 s. 11

664. BELKOT Jan: UMK w 50 roku istnienia. *Absolwent* 1995 [nr 1] s. 5, il.

665. BELKOT Jan: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w 50 roku istnienia / zdjęcia Andrzej Skowroński. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 67, [3] s.: fot., portr.

666. CHURSKI Andrzej: Złoty wiek: Uniwersytet Mikołaja Kopernika – jubileusz w ciekawych czasach. *Nowości* 1995 R. 28 nr 25: 30 I

667. CZOLGOWSKI Dariusz: Złoty wiek UMK. *Gaz. Wyborcza* [dod.

pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 43: 20 II

668. FÜNFZIG Jahre Nikolaus Kopernikus Universität Thorn: zwei Vorträge und ein Grusswort. – Oldenburg: Bibliotheks- und Informationssystem der Univ. Oldenburg, 1995. – 35 s. – (Oldenburger Universitätsreden; Nr. 75)

Treść: JAMIOLKOWSKI Andrzej: Fünfzig Jahre Nikolaus Kopernikus Universität Thorn s. 7–18. – STASZEWSKI Jacek: Den Träumen nacheilend: Entwicklungsstationen der Universität Thorn s. 19–29. – DAXNER Michael: Grusswort zum Universitätsjubiläum s. 31–34

669. GAZETA Uniwersytecka [dod. do:] Gazeta Regionalna [dod. do:] Gazeta Wyborcza. – Bydgoszcz 1995 nr 42: 18 II
Wydana z okazji jubileuszu UMK

670. JADCZAK Ryszard: Uniwersytet Mikołaja Kopernika ma już 50 lat. *Pomerania* 1995 nr 4 s. 47–48, il.

671. [PIĘĆDZIESIĄT] 50 lat UMK. – Toruń, 1995. – 12 s.: il. – (*Głos Uczelni* 1995 R. 4 Wydanie specjalne: 18/19 II)

Z treści: KOLANKOWSKI Ludwik: W pogoni za marzeniem [art. opubl. w dniu pierwszej inauguracji roku akd. 1945/46] s. 2. – JAMIOLKOWSKI Andrzej: Bardzo wiele zależy od nas... s. 2–3. – DUCZKOWSKA–MORACZEWSKA Henryka, GOLEMBIOWSKI Maciej: Z kalendarium UMK 1945–1995 s. 5, 11–12. – REK-TORZY Uniwersytetu Mikołaja Kopernika s. 6–7, portr. – CZAJA Stefan: Oni byli pierwsi...: opowieść o studentach z indeksami nr 1 [Marian Kryszewski, Barbara Karolczak, Jan Adamczak i Janina Makowska] s. 8–11, portr.

672. SERCZYK Jerzy: Po pięćdziesięciu latach: kilka uwag o półwieczu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. *Promocje Pom.* 1995 nr 3 s. 3, 8

673. SERCZYK Jerzy: Punkty zwrotne w dziejach Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: w 50 rocznicę erygowania. *Zap. Hist.* 1995 T. 60 z. 4 s. 7–42, wykr. Zsfg.

b. Poszczególne zagadnienia

674. BIURO Karier UMK: (po 2 latach). *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 22

675. CHWIROT Stanisław: Stać nas na wiele: rozmowa z prof. Stanisławem Chwirotem, Prorektorem ds. Nauki i Współpracy z Zagranicą / rozm. Wojciech Streich. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 3, 6–7, portr.

676. CZERWIŃSKA Irena: Moje uniwersytety / rozm. Jan Oleksy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 281: 5 XII

Wspomnienia jednego z pierwszych magistrów chemii na UMK.

677. CZOLGOWSKI Dariusz: Uniwersytet rośnie. *Gaz. Wyborcza*

[dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 147: 27 VI

678. DOKTORZY UMK. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* [dod.pt.] *Gaz. Uniwersytecka.* 1995 nr 42: 18/19 II
Wykaz doktorów UMK w układzie chronologicznym.

679. DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Insignia rektorskie. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 7/8 s. 12-13, il.

680. DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Nieznany model berła rektorskiego: pierwszy eksponat Muzeum Uniwersyteckiego. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 6 s. 10-11, il.

681. GZELLA Jacek: Z pięćdziesięcioletniej tradycji ZNP przy UMK. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 25

682. HERDZIN Tomasz: Na rozdrożu: Oddział Akademicki PTTK ma nowe władze! *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 5 s. 20

683. HUTNIKIEWICZ Artur: Przemówienie na uroczystym spotkaniu z Profesorami Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Sali Mieszczkańskiej Ratusza Staromiejskiego w dniu 17 marca 1995 roku. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 5 s. 16-18, il.

684. INAUGURACJA Roku Akademickiego 1994/95 / Przyg. do dr. Jan Belkot. - Toruń: UMK, 1994. - 23 s. [4] s. tabl. kolor.

685. JADCZAK Ryszard: Docenić zbiory archiwalne UMK. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 9 s. 23

686. JAK MINĘŁA kadencja?: mówią dziekani [cz.] 1-2. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 9; nr 9 s. 8-9, il.

Wypowiedzi Marka Zaidlewicza, dziekana Wydziału Chemii, Józefa S. Kwiatkowskiego, dziekana Wydziału Fizyki i Astronomii, Wojciecha Kądzieli, dziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi, Daniela Simsona, dziekana Wydziału Matematyki i Informatyki oraz Janusza Mallka, dziekana Wydziału Nauk Historycznych.

687. JAMIOLKOWSKI Andrzej: Nasza nowa misja: rozmowa z JM Rektorem prof. dr. hab. Andrzejem Jamiolkowskim / rozm. Jan Belkot, Wojciech Streich. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 10 s. 3, 12-13, portr.

688. JAMIOLKOWSKI Andrzej: O perspektywach UMK w roku akademickim 1994/1995. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 10 s. 3

689. JAMIOLKOWSKI Andrzej: Samorządność i odpowiedzialność: rozmowa z JM Rektorem prof. dr. hab. Andrzejem Jamiolkowskim / rozm. Jan Belkot, Kinga Nemere-Czachowska. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 10 s. 3, 8-9, portr.

690. JUSTYŃSKI Janusz: Centrum Studiów Europejskich [powołane

na UMK w 1994 r.]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 7/8 s. 8

691. KOLTUN Barbara: System kształcenia informatycznego pedagogów na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. *Komputery w Szkole* 1996 nr 4 s. 63–68

692. KOZŁOWSKI Ryszard: Niektóre uwarunkowania polityczne działalności UMK w latach 1945–1956. *Promocje Pom.* 1995 nr 9 s. 17–19

693. KRAJEWSKI Józef: Wzorzec nauczyciela i szkoły u studentów pedagogiki uczelni państwowej i niepaństwowej (na przykładzie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Mazurskiej Wszechnicy Nauczycielskiej w Olecku). – Toruń, 1996. – III, 190 s.: il.

Praca dokt., promotor prof. dr hab. Andrzej Nałaskowski. – Uniw. M. Kopernika. – BG UMK Dr 1568.

694. KWIECIŃSKA Feliksa: To był najlepszy rok...: rozmowy z wydawcami: mgr Feliksa Kwiecińska, redaktor naczelny Działu Wydawnictw UMK / rozm. Ryszard Jadczyk. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 19, portr.

695. LANKAUF Krzysztof Roman: 20 lat toruńskich wypraw polarnych na Spitsbergen. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 8–10, mapy
Acc: Uczestnicy Toruńskich Wypraw Polarnych na Kaffioyrę, *tamże* 1995 R. 4 nr 11 s. 10.

Toż: *Absolwent* 1996 Nr 1 s. 5–7, il.

696. LANKAUF Krzysztof Roman, GRZEŚ Marek: Toruńskie wyprawy polarne na Spitsbergen. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 4 s. 20–21, il., mapa

697. MICHNO-ZATORSKA Zofia: Anegdota, wspominki i refleksje z pierwszego ćwierćwiecza UMK. – Toruń: Wydaw. UMK, 1996. – 266, [1] s.: il., fot.

Fragm. pt.: Miasto, gmachy, ludzie: wspomnienia z pierwszego ćwierćwiecza UMK. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 1 s. 14.

698. NOWI dziekani. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 10–11, portr.

699. PROPOZYCJE zajęć o charakterze informatycznym w roku akad. 1994/1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Katedra Metod Komputerowych; red. Włodzisław Duch. – Toruń, 1994. – 45 s.: rys.

700. STANKIEWICZ Marek Jacek: Równać do najlepszych: jakość kształcenia: rozmowa z prof. dr hab. Markiem J. Stankiewiczem, Prorektorem ds. Kształcenia / rozm. Jan Bełkot. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 3, 6, portr.

701. STASZEWSKI Jacek: W pogoni za marzeniem. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 3 s. 16–18

702. STREICH Wojciech: Granty UMK '94. *Głos Uczelni* 1994 R. 3

nr 7/8 s. 7, tab.

703. STREICH Wojciech: Nowi prorektorzy [Stanisław Chwirot, Ryszard Łaszewski i Marek Jacek Stankiewicz] / (WS). *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 6 s. 5

704. STREICH Wojciech: Wybory prorektorów UMK [15 V 1996 r.]/ (WS) *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 6 s. 5

705. STREICH Wojciech: Wybory Rektora UMK [prof. Andrzeja Jamiolkowskiego, 25 IV 1996]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 5

706. STUDIA w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Informator na rok akademicki 1994–1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. – Toruń, 1994. – 32 s.: il.

Toż: ...na rok akad. 1996–1997. – Toruń, 1996. – 36 s.: il.

707. STUDIA zaoczne w opinii studentów. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 9 s. 10–11

Badania przeprowadzone przez pracowników Instytutu Socjologii.

708. SUDZIŃSKI Ryszard: Nowe kierunki studiów podyplomowych na UMK. *Promocje Pom.* 1995 nr 5 s. 28

709. SZALEWSKI Dariusz: Nim powstał UMK. *Nowości* 1995 R. 28 nr 30: 4 II

Starania o powołanie uniwersytetu na Pomorzu na przestrzeni dziejów.

710. TORUŃ miastem uniwersyteckim: akcja promocyjno-informacyjna „Powitanie '97” / Uniwersytet M. Kopernika. *Zrzeszenie Studentów Polskich. Miasto Toruń.* – Toruń: Wydaw. A. Marszałek, 1997. – 68 s.: il.

711. TURLO Józefina: Interdyscyplinarna edukacja ekologiczna. *Eduk. Doros. (Radom)* 1996 nr 3 s. 170–176

Podyplomowe Studium Badania Środowiska PRONAT na UMK.

712. WIECZORKOWSKI Kazimierz: Centrum Telematyki na UMK. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 12 s. 19

713. WOLLMANN Małgorzata, ZIELIŃSKA Renata: Problematyka dydaktyczna w rozprawach doktorskich Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w roku akademickim 1995/1996. *Tor. Stud. Dydakt.* 1996 R. 5 nr 10 s. 221–225

714. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Alma Mater Thoruniensis: pierwsze czasopismo studenckie toruńskiego uniwersytetu: półwiecze czasopiśmiennictwa na UMK. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 18–19, il.

715. ZAŁUSKI Mariusz: Lekcja Polski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 100:

28 IV

Studium Kultury i Języka Polskiego dla Obcokrajowców przy UMK.

716. ZASADY i tryb przyjmowania kandydatów na studia w roku akademickim 1995/96 / Przyg. do druku Irena Giżyńska. – Toruń, 1995. – 34 s.: tab.

Toż:...w roku akad. 1996/97. – Toruń, 1996. – 60 s.: tab.; 1997/98. – Toruń, 1997. – 71 s.: tab.

717. ZEKIN-KOMPANOWSKI Tomasz: Promocja naszych książek. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 28, il.

c. Wydział Biologii i Nauk o Ziemi

718. KĄDZIELA Wojciech: Wydział Biologii i Nauk o Ziemi: na progu kadencji. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 2 s. 4. – (Mówią dziekani; 4)

719. [NEMERE-CZACHOWSKA Kinga]: Wydział Biologii i Nauk o Ziemi. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 18, il.

720. WARTA Ryszard: Od Koniczynki po Spitsbergen. *Nowości* 1995 R. 28 nr 57: 8 III

721. KARTANAS Edmund, RÓŻYCKI Henryk: Lokalna Sieć Komputerowa: w Instytucie Biologii i Ochrony Środowiska. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 24

722. PAZDERSKI Leszek: PRONAT: nowe studia podyplomowe [Podyplomowe Studium Badania Środowiska PRONAT]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 8

723. ANDRZEJEWSKI Leon: Geomorfologia z UMK na Islandii: kontynuacja badań. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 11 s. 10, il.

724. CHURSKI Zygmunt: Udział Instytutu Geografii UMK w procesie integracji europejskiej. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 10, il.

725. FALKOWSKI Jan: Geografia społeczno-ekonomiczna rozpoczęła nowe pięćdziesięciolecie. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 6 s. 8–9, il.

726. FALKOWSKI Jan: Problematyka geograficzno-ekonomiczna i gospodarki przestrzennej w badaniach Zakładu Geografii Ekonomicznej i Zagospodarowania Przestrzennego UMK // In: Wybrane problemy geografii społeczno-ekonomicznej i zagospodarowania przestrzennego. – Toruń, 1996. – S. 11–24
Zawiera bibliografię publikacji pracowników Zakładu, s. 17–24.

727. FALKOWSKI Jan, JEZIEWSKA Aleksandra: Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość geografii społeczno-ekonomicznej UMK: sprawa

wozdanie z konferencji poświęconej 50-leciu geografii społeczno-ekonomicznej [3 IV 1996 r.] // In: Wybrane problemy geografii społeczno-ekonomicznej i zagospodarowania przestrzennego. – Toruń, 1996. – S. 47–49

Acc.: Głosy w dyskusji [dotyczące historii Instytutu Geografii UMK]: Eugenia Kwiatkowska, Władysław Mrózek, Zygmunt Churski, Władysław Niewiarowski, Andrzej Potoczek, Teofil Lijewski, Jan Szczepkowski, Maria Żelska, s. 50–62.

728. JUBILEUSZ geografii toruńskiej: 44. Ogólnopolski Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 50-lecie Instytutu Geografii UMK, 40-lecie Zakładu Geomorfologii i Hydrografii Niżu IGiPZ PAN. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 wyd. spec.: 23–27 sierpnia 1995 r., 24 s. il.

Z treści: BABIŃSKI Zygmunt: Działalność Oddziału Toruńskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego s. 2–3. – MRÓZEK Władysław: Początki Geografii UMK i Towarzystwa Geograficznego w Toruniu (1945–1948) s. 4–7. – CHURSKI Zygmunt: Instytut Geografii UMK (1945–1995) s. 7–11. – SZUPRYCZYŃSKI Jan: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN s. 12–14. – SZUPRYCZYŃSKI J.: Wyprawy, ekspedycje, podróże: badania na Spitsbergenie s. 15

729. KWIATKOWSKA Eugenia, **STACHOWSKI** Jan: Geografia osadnictwa i ludności w ośrodku toruńskim w latach 1946–1992 // In: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lata 1918–1993. T. 1: Ośrodki naukowo-badawcze i ich dorobek. – Łódź, 1993. – S. 187–202. Sum.

730. MAIK Wiesław: Problematyka geograficzno-osadnicza i geograficzno-społeczna w badaniach Zakładu Geografii Społecznej i Turystyki UMK // In: Wybrane problemy geografii społeczno-ekonomicznej i zagospodarowania przestrzennego. – Toruń, 1996. – S. 25–38

Zawiera bibliografię publikacji pracowników zakładu.

731. MOLEWSKI Paweł: Wyprawa toruńskich geomorfologów na Islandię. *Prz. Geogr.* 1994 T. 66 z. 1/2 s. 251–253

732. SZYMAŃSKA Daniela: Problematyka geograficzno-osadnicza i ludnościowa w badaniach Pracowni Geograficzno-Osadniczej // In: Wybrane problemy geografii społeczno-ekonomicznej i zagospodarowania przestrzennego. – Toruń, 1996. – S. 39–46

Zawiera bibliografię publikacji pracowników Pracowni, s. 45–46.

733. WIŚNIEWSKI Edward: Geomorfolodzy z UMK na Islandii. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 1 s. 10–11, il., mapa

d. Wydział Chemii

734. BUSZEWSKI Bogusław: Chemia środowiska ma przyszłość...: rozmowa z prof. [...] / rozm. Leszek Pazderski. *Głos Uczelni* 1995 R. 4

nr 9 s. 9, portr.

735. CHURSKI Andrzej: Wszyscy pracują. *Nowości* 1995 R. 28 nr 70: 23 III

736. IWASZKIEWICZ-NOWAK Jolanta: Nowa forma kształcenia nauczycieli chemii od 1997 roku w Uniwersytecie M. Kopernika w Toruniu // In: *Chemia a żywność: materiały X Szkoły Problemów Dydaktyki Chemii*. – Poznań, 1997. – S. 349–350

737. PROMOCJA Edukacyjna '96 / Uniwersytet M. Kopernika. Wydział Chemii. – Toruń, 1996. – 8 s. [4] s. tabl.
Toż za rok 1997.

738. WYDZIAŁ Chemii 1945–1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 wyd. spec.: marzec 1995 r., 8 s. il.

Treść: 50 lat chemii na UMK s. 1–5. – Struktura organizacyjna wydziału oraz kierunki działalności naukowej s. 5–7. – Oferta dydaktyczna s. 7–8

739. ZAJDLEWICZ Marek: Pół wieku chemii na UMK / rozm. Jan Oleksy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 213: 14 IX

740. ZAJDLEWICZ Marek: Wydział Chemii. *Promocje Pom.* 1994 nr 1 s. 22–23

Toż w skróć. wersji: *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 20, il.

e. Wydział Fizyki i Astronomii

741. BENDYK Edwin: Toruński radioteleskop. *Sprawy Nauki* 1994 nr 6 s. 28–32

742. CHURSKI Andrzej: To nie takie trudne. *Nowości* 1995 R. 28 nr 67: 20 III

743. CZOLGOWSKI Dariusz: W poszukiwaniu nowych planet: Wolszczan rozpoczyna badania. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 109: 12 V

744. IWANOWSKA Wilhelmina: Astronomia w Wilnie i w Toruniu. *Lithuania* 1994 [nr] 4 s. 77–95, il.

745. IWANOWSKA Wilhelmina: Od Kopernika do Wolszczana: historia odkryć i współczesne badania astronomiczne wszechświata. *Analecta* 1997 R. 6 nr 1 s. 311–320, il. Sum.

Dot. głównie badań prowadzonych w Toruniu.

746. KWIATKOWSKI Józef S.: Wydział Fizyki i Astronomii: na progu kadencji. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 1 s. 4. – (Mówią dziekani; 3)

747. KWIATKOWSKI Józef S.: Wydział Fizyki i Astronomii. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 18, 20, il.

748. MIZERSKI Sławomir: Kosmiczne ucho: radioteleskop pod To-

runiem. *Polityka* 1997 nr 16 s. 100-104

749. RAKOWICZ Grażyna: Niebo pełne gwiazd: od Wielkiego Wozu do Kasjopei. *Rzeczpospolita* 1997 nr 183 dod. s. 8-15
Centrum Astronomii.

750. STREICH Wojciech: Wielki jak... radioteleskop. *Promocje Pom.* 1994 nr 11 s. 32

751. TURŁO Józefina: Na Wydziale Fizyki i Astronomii dyplom inaczej. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 1 s. 1, 14, il.

752. TURŁO Józefina: Nowy toruński radioteleskop. *Postępy Fizyki* 1995 T. 46 z. 3 s. 281-284, il.

753. WYDZIAŁ Fizyki i Astronomii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zaprasza... - Toruń, 1996. - 8 s., [4] s. tabl., pl.
Toż za rok 1997.

f. Wydział Humanistyczny

754. FRIEDELÓWNA Teresa: Studium Kultury i Języka Polskiego dla Obcokrajowców. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 10 s. 15

755. KTO JEST kim na Wydziale Humanistycznym. - Toruń: UMK, 1994. - 94 s.

756. SERWIS Informacyjny Wydziału Humanistycznego. - Toruń 1996

757. SPIS wykładów Wydziału Humanistycznego na rok akademicki 1994/1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. - Toruń, 1994. - 114, [1] s.

758. WARTA Ryszard: Energiczny jubilat. *Nowości* 1995 R. 28 nr 61: 13 III

759. WARTA Ryszard: Księgi, groby i uczeni. *Nowości* 1995 R. 28 nr 62: 14 III

760. WITKOWSKI Lech: Wydział Humanistyczny. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 2 s. 20-21, il.

761. WYDZIAŁ Humanistyczny / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 dod. spec.: październik, 12 s. il.

Z treści: STOFF Andrzej: Instytut Filologii Polskiej s. 2-3. - GRZYBOWSKI Stefan: Instytut Filologii Słowiańskiej s. 4. - JADCZAK Ryszard: Instytut Filozofii s. 5-6. - SCHULZ Roman: Instytut Pedagogiki s. 6-7. - SZWEDEK Aleksander: Katedra Filologii Angielskiej s. 7-8. - SAUERLAND Karol: Katedra Filologii Germańskiej s. 8. - WRÓBLEWSKI Witold: Katedra Filologii Klasycznej s. 9. - STEFAŃSKI Witold: Katedra Filologii Romańskiej s. 10. - BRZOZA Halina: Katedra Filologii Rosyjskiej s. 10. - PERZANOWSKI Jerzy: Katedra Logiki s. 10-11. - TYSZKA Tadeusz: Katedra Psychologii s. 11. - WINCŁAWSKI Włodzimierz: Katedra Socjologii

s. 11-12.

762. WYDZIAŁ Humanistyczny UMK: [informator]. – Toruń, [1997]. – [8] s.

763. HUTNIKIEWICZ Artur: Pierwszy doktorat na Uniwersytecie w Toruniu. *Więź* 1996 nr 11/12 s. 160-164

Uroczystość odnowienia doktoratu prof. Ireny Sławińskiej.

764. POLONISTYKA toruńska uniwersytetowi: w 50. rocznicę utworzenia UMK. Językoznawstwo: materiały konferencji naukowej 14-16 marca 1995 [Cz. 1-2]. – Toruń: Wydaw. UMK, 1996

[Cz. 1]: Językoznawstwo / red. Krystyna Kallas. – 179 s.: faks. Z treści: URBĄNCZYK Stanisław: Toruńskie wspominki s. 9-13. – MOSZYŃSKI Leszek: Moje lata toruńskie (1955-1973) s. 15-23. – TOKARZ Emil: Pasje slawistyczne profesora Leszka Moszyńskiego, czyli toruńska slawistyka i polonistyka przelomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych s. 25-30. – PEPLOWSKI Franciszek: Pożyczki niemieckie w „Nomenklatorze” Piotra Artomiusza z 1591 roku s. 57-67. – FRIEDELÓWNA Teresa: Pieśni o śmierci w Toruńskim Kancjonale s. 69-78.

[Cz. 2]: Literaturoznawstwo / red. Janusz Kryszak. – 197 s. Z treści: ZGORZELSKI Czesław: Z pierwszych lat polonistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: (fragment wspomnień) s. 9-21, HUTNIKIEWICZ Artur: Toruńska polonistyka literacka w latach 1950-1995 s. 23-31.

765. INFORMATOR o studiach na filologii klasycznej w roku akademickim 1995/96 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; oprac. Zofia Moszczyńska. – [Toruń, 1995]. – 24 s.

765a. FILOZOFIA na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika (1945-1995) / pod red. Józefa Pawłaka. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 115 s.

Z treści: JADCZAK Ryszard: Toruńskie środowisko filozoficzne w latach 1945-1990 s. 7-30. – TYBURSKI Włodzimierz: Henryk Elzenberg (1887-1967) s. 55-70. – PAWŁAK Józef: Instytut Filozofii s. 100-107

766. JADCZAK Ryszard: Filozofia w Toruniu – po pięciu latach. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 1 s. 8

767. TORUŃSCY filozofowie przed VI Polskim Zjazdem Filozoficznym: Toruń 1995. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 wyd. spec.: 5-9 września 1995 r., 20 s. il.

Z treści: PAWŁAK Józef: Instytut Filozofii UMK s. 4-6. – TYBURSKI Włodzimierz: Organizacyjno-naukowa działalność toruńskich filozofów s. 7. – ŻELAZNY Mirosław: Z toruńskich badań nad filozofią niemiecką s. 7. – WALCZAK Zbigniew: O organizacji i zbiorach biblioteki Instytutu Filozofii UMK s. 8-9. – PERZANOWSKI Jerzy: Katedra Logiki UMK s. 9

768. CHELMINIAK Joanna: Z podróży studyjnej do RFN uczestników Podyplomowego Studium Edukacji Dorosłych UMK w Toruniu. *Eduk. Doros. (Toruń)* 1995 nr 3 s. 93-96

769. CHOJECKA Maria: Inauguracja Podyplomowego Studium Edukacji Dorosłych. *Eduk. Doros. (Toruń)* 1994 nr 4 s. 95-97

Toż: *Rocz. Andrag.* 1994 (dr. 1996) s. 201-203.

770. JACH Barbara, JACH Dariusz: Podyplomowe Studium Edukacji Dorosłych UMK w Toruniu. *Eduk. Doros. (Toruń)* 1996 nr 2 s. 114-116

771. JACH Dariusz: Refleksje studenta na temat kształcenia andragogicznego na specjalizacji edukacja ustawiczna UMK // In: *Nuczyciele edukacji dorosłych.* - Toruń, 1996. - S. 272-273. - (Biblioteka Edukacji Dorosłych; T. 10)

772. JASTRZĄB Jadwiga: Kształcenie nauczycieli - terapeutów. *Wychow. na co Dzień* 1997 nr 10/11 s. 35-36

Podyplomowe Studium Pedagogiki Korekcyjno-Kompensacyjnej na UMK.

773. SKARBIŃSKA Aleksandra: Studium Podyplomowe przy Instytucji Pedagogiki UMK: Metody Komputerowe Pedagogiki Szkolnej. *Komputery w Szkole* 1996 nr 4 s. 69-73

774. STOLARCZYK Hanna: Sprawozdanie z przebiegu wizyty delegacji z Uniwersytetu Carl von Ossietzky w Instytucji Pedagogiki UMK. *Kult. i Eduk.* 1995 nr 4 s. 180-183

775. W POSZUKIWANIU wspólnoty: 15 lat spotkań pedagogów z Oldenburga i Torunia / Uniwersytet Mikołaja Kopernika; pod red. Aleksandra Nalaskowskiego. - Toruń: Wydaw. UMK, 1996. - 139 s.

776. WESOŁOWSKA Eugenia Anna: Edukacja andragogiczna w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika // In: *Akademickie programy kształcenia andragogicznego.* - Warszawa, 1994. - S. 31-50: tab.

777. WESOŁOWSKA Eugenia Anna: Kształcenie specjalistów edukacji dorosłych w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika // In: *Nuczyciele edukacji dorosłych.* - Toruń, 1996. - S. 163-169. - (Biblioteka Edukacji Dorosłych; T. 10)

Toż: *Eduk. Doros. (Toruń)* 1996 nr 1 s. 81-87.

g. Wydział Matematyki i Informatyki

778. BIULETYN Informacyjny Wydziału Matematyki i Informatyki

UMK w Toruniu. – Toruń 1996

779. CHURSKI Andrzej: Blisko do profesora. *Nowości* 1995 R. 28 nr 60: 11 III

780. DUCH Włodzisław: Refleksje na temat rozwoju informatyki na UMK (cz. 1–2). *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 6 s. 11; nr 7/8 s. 18–19

781. SIMSON Daniel: Wydział Matematyki i Informatyki. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 1 s. 20–21, il.

h. Wydział Nauk Ekonomicznych

782. JAWOROWSKI Piotr: Zaoczne studia ekonomiczne UMK w Koninie. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 9 s. 22

783. JAWOROWSKI Piotr: Zaoczne studia ekonomiczne UMK w Koninie: pierwsze podsumowanie. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 21

784. STANKIEWICZ Marek Jacek: Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 19, il.

785. WYDZIAŁ Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 1968–1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika; aut. tekstów Wojciech Kosiedowski. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 wyd. spec.: marzec 1995 r., 8 s., il.

Z treści: Krótka historia wydziału: doświadczenia i perspektywy s. 2–4. – Działalność naukowa s. 4–6. – Organizacja procesu dydaktycznego s. 6–7. – Współpraca z zagranicą s. 8

786. WYDZIAŁ Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika: [informator] / oprac. Edward Dolny, Zdzisław Maruszewski, Zenon Wiśniewski. – Toruń: Toruńska Szkoła Zarządzania, 1995. – 33, [1] s. [6] s. tabl.: fot., portr.

Toż: – [Toruń: 1997]. – 31 s.

i. Wydział Nauk Historycznych

787. MALLEK Janusz: Wydział Nauk Historycznych. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 21, il.

788. WIADOMOŚCI Wydziału Nauk Historycznych UMK / oprac. Wojciech Olszewski, Alicja Tomaszewska. – Toruń 1994–1997

789. WYDZIAŁ Nauk Historycznych: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu: informator / oprac. i red. Grażyna Gzella. – Toruń: UMK, 1997. – 101 s. [1] k. tabl.: fot.

Z treści: MALLEK Janusz: Wydział Nauk Historycznych: tradycje, stan i perspektywy s. 9–15. – STRUKTURA organizacyjna Wydziału Nauk Historycznych s. 16–24. – GŁÓWNE kierunki badań s. 25–29. – PRACOWNICY naukowo-dydaktyczni

790. WYDZIAŁ Nauk Historycznych 1945/1993-1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 wyd. spec.: grudzień 1995 r., 12 s. il.

Z treści: MALLEK Janusz: Wydział Nauk Historycznych: stan i perspektywy s. 2. - SERCZYK Jerzy: Instytut Historii i Archiwistyki s. 2-5. - PRZEWOŻNA-ARMON Krystyna: Instytut Archeologii i Etnologii s. 5-6. - IMAŃSKA Iwona: Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej s. 7-8. - TOMCZAK Andrzej: Ludwik Kolankowski (1882-1956) s. 8. - JASIŃSKI Kazimierz: Bronisław Włodarski (1895-1974) s. 9. - NOWAK Zenon Hubert: Karol Górski (1903-1988) s. 9. - KALEMBKA Sławomir: Witold Łukaszewicz (1911-1975) s. 10. - CHUDZIAKOWA Jadwiga: Roman Jakimowicz (1889-1951) s. 10

791. CHUDZIAKOWA Jadwiga: Badania Instytutu Archeologii i Etnologii UMK nad średniowieczną architekturą murowaną // In: *Studia z archeologii i historii*. - Toruń, 1997. - S. 37-50. - (*Archaeologia Historica Polona*; T. 5). Sum. s. 49-50

792. CZOLGOWSKI Dariusz: Wszystko o regionie: nowe studium podyplomowe. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.]: Gaz. Reg.* 1995 nr 145: 24/25 VI

793. INFORMATOR Instytutu Historii i Archiwistyki rok akad. 1994-95 / oprac. Alicja Tomaszewska. - Toruń, 1994. - 24 s.

794. LEWANDOWSKA Maria: Kształcenie archiwistów w Podyplomowym Studium Archiwistyki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika (1973-1993). *Archeion* 1995 [T.] 95 s. 222-226

795. PAKULSKI Jan: Monety litewskie w zbiorze numizmatycznym Instytutu Historii i Archiwistyki UMK // In: *Europa orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*. - Toruń, 1996. - S. 61-71

796. POKLEWSKI Józef: Katedra i Zakład Historii Sztuki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu // In: *Dzieje historii sztuki w Polsce: kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku: praca zbiorowa*. - Poznań, 1996. - S. 237-242. - (*Prace Komisji Historii Sztuki / Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*; T. 25). Sum.

797. SUDZIŃSKI Ryszard: Nowe studia podyplomowe w Instytucie Historii i Archiwistyki. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 5 s. 19

798. SUDZIŃSKI Ryszard: Studia dla regionalnych elit / rozm. Ma-

rek Chamot. *Promocje Pom.* 1996 nr 5 s. 24

W związku z tym: Tegoż: *Studia dla regionalnych elit, tamże*, 1997 R. 5 nr 7 s. 12
Podyplomowe Studium Polityki Regionalnej na UMK.

799. SUDZIŃSKI Ryszard: Studium podyplomowe w zakresie polityki regionalnej [organizowane przez Instytut Historii i Archiwistyki UMK]. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 145

800. WAJDA Kazimierz: Die Zusammenarbeit der Thorner und Oldenburger Historiker // In: Stellung und Verantwortung der Hochschulen in einem politisch offenen Europa: Beiträge des Symposiums anlässlich der 15 jährigen Kooperation zwischen der Nikolaus Kopernikus Universität Thorn/Toruń und der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg. – Oldenburg, 1997. – S. 53–58

801. TONDEL Janusz: Raport Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu // In: Edukacja z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na poziomie wyższym w Polsce: status i przyszłość. – Kraków, 1995. – S. 104–108

802. TONDEL Janusz: Specjalizacje na studiach bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu: stan obecny i zamierzenia // In: Rynek pracy a studia bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce. – Kraków, 1997. – S. 127–129

803. WOŹNICZKA-PARUZEL Bronisława: Nowy kierunek studiów podyplomowych w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. *Bibliotekarz* 1995 [nr] 9 s. 30–31

Podyplomowe Studium Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej.

Zob. też: WOŹNICZKA-PARUZEL Bronisława: Podyplomowe Studium Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej: wyzwanie współczesności. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 9 s. 22

j. Wydział Prawa i Administracji

804. BRZEZIŃSKI Bogumił: Co trzeci student UMK jest moim podopiecznym: rozmowa z prof. Bogumiłem Brzezińskim / rozm. M. R. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 20, portr.

Wydział Prawa i Administracji.

805. CZOLGOWSKI Dariusz: Pan minister się boi: nowy wydział Prawa UMK. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 254: 30 X

806. JASUDOWICZ Tadeusz: Toruński Ośrodek Praw Człowieka w roku 1994. *Tor. Roczn. Praw Człow. i Pokoju* 1996 z. 3 s. 155–171

Katedra na Wydziale Prawa Uniwersytetu M. Kopernika.

807. LASZEWSKI Ryszard: Wydział Prawa i Administracji. *Głos*

Uczelni 1996 R. 5 nr 6 s. 18, il.

808. RACZYŃSKA Anna: Książki lubią ciszę. *Prawo i Życie* 1996 nr 3 s. 43

809. RACZYŃSKA Anna: Kto jest kim?: wydziały prawa: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. *Prawo i Życie* 1996 nr 3 s. 42

810. WARTA Ryszard: Prawo zawsze w modzie. *Nowości* 1995 R. 28 nr 64: 16 III

811. WYDZIAŁ Prawa i Administracji / Uniwersytet Mikołaja Kopernika; aut. tekstów Danuta Janicka. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 dod. spec.: listopad, 8 s. il.

Treść: Powstanie i rozwój wydziału s. 1-3. - Podstawowe kierunki działalności naukowo-badawczej s. 4-6. - Kontakty zagraniczne s. 6-7. - Działalność dydaktyczna s. 7-8

812. WYDZIAŁ Prawa i Administracji: [informator] / Uniwersytet M. Kopernika; oprac. Henryk Nowicki. - Toruń: Tor. Szk.Zarządzania, 1997. - 49 s.: tab.

k. Wydział Sztuk Pięknych

813. CHURSKI Andrzej: Inny niż wszystkie. *Nowości* 1995 R. 28 nr 69: 22 III

814. COLLAGE Wydziału Sztuk Pięknych / oprac. Kazimierz Rochecki. - Toruń
1995-1997 nr 1-4

815. DOMASŁOWSKI Wiesław: Zakład Konserwacji Elementów i Detali Architektonicznych / Uniwersytet M. Kopernika. Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa. - Toruń, 1996. - 27 s., 1 k. tabl.

816. DRZEWIECKI Romuald: Między tradycją a nowoczesnością: rozmowa z prof. art. plast. Romualdem Drzewieckim, dziekanem Wydziału Sztuk Pięknych / rozm. Jan Belkot. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 11 s. 6-7, portr.

817. FLIK Józef: Konserwatorskie przymiarki: rozmowa z prof. dr. Józefem Flikiem, dyrektorem Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK / rozm. Kinga Nemere-Czachowska. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 8, portr.

818. KALEMBKA Sławomir: Budowanie Wydziału Sztuk Pięknych UMK (1945-1947): na dwóchsetlecie. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 2 s. 10-11, 17, il.

819. KALEMBKA Sławomir: Dwieście lat sztuk pięknych z Wilna

rodem przetrwałych w Toruniu. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 10 s. 4-5, il.

820. KALEMBKA Sławomir: Wydział Sztuk Pięknych UMK w stanie zagrożenia (1950-51): na dwóchsetlecie. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 4 s. 16-18, il.

821. KORSAKAITE Ingrida: O pluralizmie w kulturze. *Lithuania* 1997 nr 3/4 s. 172-174

Wystawa „Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje”.

822. KROPLEWSKA-GAJEWSKA Anna: „Dyplom '96”: wystawa prac dyplomowych Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu. *Biuletyn / Muz. Okr. w Tor.* 1997 nr 21

823. KSIĘGA pamiątkowa Konserwatorstwa i Muzealnictwa 1945-1995: z okazji 50-lecia Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu / oprac. Emanuel Okoń. - Toruń, 1995. - [38] s.

824. KSZTALCENIE artystyczne w Wilnie i jego tradycje = Vilniaus meno mokykla ir jos tradicijos: [katalog wystawy] Toruń 15 marca - 5 maja 1996, Wilno 7 czerwca - 7 lipca 1996 / red. Jerzy Malinowski [et al.]; [aut.] Erikas Banys [et. al.]. - Toruń: Wydaw. UMK, [1996]. - XVII, 408 s.: il.

Dotyczy w dużej mierze historii Wydziału Sztuk Pięknych UMK i jego wileńskich korzeni.

Rec.: RYSZKIEWICZ Andrzej, *Muzealnictwo* 1996 Nr 38 s. 105-108

825. MALINOWSKI Jerzy: Kilka refleksji po wystawie „Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje”. *Lithuania* 1997 nr 3/4 s. 169-172

826. MANSFELD Bogusław: O czym oni piszą?: dyplomy studentów kierunku artystyczno-pedagogicznego [problem prac teoretycznych jako części pracy dyplomowej]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 5 s. 18-19

Polem.: DRZEWIŃSKI Romuald: [Polemika dziekana Wydziału Sztuk Pięknych UMK], *tamże* s. 19

827. POKLEWSKI Józef: Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: twórcza kontynuacja tradycji wileńskiej // In: *Z dziejów Almae Matris Vilmensis: księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego.* - Kraków, 1996. - S. 292-294

W publikacji podano błędnie nazwisko aut. Józef Piklewski.

828. ROZNIERSKA Maria: Tradycja i współczesność / rozm. Robert Rogal. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 9 s. 30-31
Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK.

829. RUDY Maria: Kształcenie studentów w zakresie konserwacji

ceramiki artystycznej. *Ochr. Zabyt.* 1995 [R.] 48 nr 2 s. 212–219. Sum. Dot. UMK.

830. SAAR-KOZŁOWSKA Alicja: Dyplom '95: wystawa najlepszych prac dyplomowych studentów Wydziału Sztuk Pięknych UMK. *Col-lage* 1996 nr 3 s. 6

Dyplom '96 / Rochecki Kazimierz, *tamże* 1997 nr 4 s. 3–4.

831. TAJCHMAN Jan: Nie jesteśmy szkółką: rozmowa z prof. dr hab. inż. arch. Janem Tajchmanem dziekanem Wydziału Sztuk Pięknych UMK / rozm. Anna Cudnowska, Anna Dajnowska. *Koło Sztuki* 1995 nr 2 s. 2–3

832. TAJCHMAN Jan: Wydział Sztuk Pięknych. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 19, il.

833. WOLSKI Lech: Nowe ramy u artystów? / rozm. Zygmunt Trześciński. *PAL Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 11 s. 45–48
Wydział Sztuk Pięknych UMK.

834. WOŹNIAK Michał: Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje: uwagi na marginesie wystawy w Muzeum Okręgowym w Toruniu, 15 marca – 5 maja 1996 roku. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 5 s. 32–34, il.

1. Jednostki ogólnouczelniane

834a. DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Archiwum UMK na Bielanach. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 9 s. 12–13, il.

835. GÓRNIOWICZ Lech: Centrum Badań Nieliniowych im. J. P. Schaudera. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 11

m. Młodzież akademicka

Życie społeczno-polityczne

836. CZOLGOWSKI Dariusz: Odrodzenie bez ideologii?: Zrzeszenie Studentów Polskich na UMK. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 104: 6 V

837. CZOLGOWSKI Dariusz: Zawsze w prawo: Niezależne Zrzeszenie Studentów znowu działa. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 123: 28 V

838. KRĘC Aleksander: Co się dzieje z Samorządem? *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 19

839. PIĄTEK Michał, LENZ Tomasz: Kopernik przewraca się w grobie. *Czas Torunia* 1997 nr 1: 5 VI
Organizacje studenckie.

840. STUDENCKI Serwis Informacyjny Wydziału Humanistycznego / Samorząd Studencki Wydziału Humanistycznego; red. Andrzej Nowa-

kowski. – Toruń
1995–1996

Koła naukowe

841. BŁASZKIEWICZ Paweł: Historycy sztuki: koła naukowe. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 2 s. 19, il.

842. HISTORYNKA. Miesięcznik Studenckiego Koła Naukowego Historyków UMK / red. Anna Ziemińska [i in.]. – Toruń
1995 nr 1–3

843. KOŁO Sztuki. Gazeta Koła Naukowego Historyków Sztuki / red. Anita Cyłkowska. – Toruń 1995 [nr] 1, 2 wyd. spec. [poświęcone pochówkowi Anny Wazówny]

844. PAZDERSKI Leszek: Nie jest tak źle: koła naukowe. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 23

845. STUDENCKIE Koło Naukowe Historyków Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu / red. tekstu Maciej Wilamowski. *Historia* 1993 R. 1 s. 157–158

Życie kulturalne

846. CHUDY Tomasz: Szkoła w eterze: rozmowa z Tomaszem Chudym, red. naczelnym Studenckiego Radia Sfera / rozm. Paweł Błaszkiwicz. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 2 s. 21, portr.

847. CHUDY Tomasz: Włącz kolchoźnik!: tu Studencka Agencja Radiowa. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 10 s. 27

848. CZOLGOWSKI Dariusz: TASMA do tańca i do różańca / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 247: 22 X

849. JEZIŃSKI Marek: Krajobraz po bitwie?: refleksje o toruńskim teatrze studenckim A. D. 1994–1996. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 6 s. 20–22

850. MĘCZEKALSKI Mirosław: Przyczółki kultury studenckiej...: rozmowa z [...], kierownikiem klubów studenckich / rozm. Rafał Woźniak. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 2 s. 17, il.

851. [MIKOŁAJEWSKI Maciej]: Między performance a instalacją: KLAMRA '97 / KLAKIER. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 5 s. 14, il.

852. MILANOWSKI Janusz: Tutaj neuroza, nuda lub absolut. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 68: 21 III
III Akademickie Spotkania Teatralne Klamra '95.

853. PRUSS Zdzisław: „Lutynek”. *Promocje Pom.* 1994 nr 2 s. 25–

26, il.

Kabaret studencki działający na UMK na pocz. lat 60-tych.

854. TORBICKA Iwona, CZOLGOWSKI Dariusz: Wszyscy razem: integracyjne spotkania akademickie. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 252: 28 X

855. ZUBIK Małgorzata: Drogi i bezdroża alternatywy. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 65: 18 III
Klamra '97.

Zdrowie fizyczne. Sport

856. OTRĘBA Bolesław: 50-lecie AZS [Akademickiego Związku Sportowego] Toruń / współpraca Roman Suchocki. – Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1996. – 112 s.: il., fot.

857. OTRĘBA Bolesław: 50 lat AZS-u w Toruniu. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 1 s. 26–27, il.

858. WIŚNIEWSKI Szymon: AZS – mistrzem jest [zwycięstwa kolarzy i judoków]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 5 s. 28, il.

859. WIŚNIEWSKI Szymon: Sport studencki. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 6 s. 27, il.

Absolwenci

860. ABSOLWENT: Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów UMK / red. Marek Abramowicz [et al.]. – Toruń: Stowarzyszenie Absolwentów UMK

1995 październik [numer wstępny]

1996 Nr 1

1997 Nr 2

861. BELKOT Jan: Stowarzyszenie Absolwentów UMK. *Promocje Pom.* 1996 nr 2 s. 28

862. (CZ): Jesienne „Powroty” ’96: II Zjazd Stowarzyszenia Absolwentów UMK. *Absolwent* 1997 Nr 2 s. 9, il.

863. DERKOWSKA-RYBICKA Ewa: Spotkanie absolwentów w Instytucie Fizyki. *Absolwent* 1996 Nr 1 s. 14–16, il.

864. GORYWODA Alina: Pierwsze „Powroty ’96”: I Zjazd Stowarzyszenia Absolwentów UMK [17–18 II 1996 r.]. *Absolwent* 1996 Nr 1 s. 9–13, il.

865. GÓRZYŃSKI Sławomir: Pierwszy z UMK. *Nowości* 1995 R. 28

nr 79: 3 IV

Jan Adamczak, pierwszy student matematyki na UMK.

866. JANKOWSKI Karol: Stowarzyszenie Absolwentów UMK. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 9 s. 8–9, il.

867. KOŻUCHOWSKI Leszek: Wzory sukcesów absolwentów UMK. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 7/8 s. 3, 10

868. MARKIEWICZ Małgorzata: Absolwenci studium archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w latach 1993–1994. *Acta Univ. N. Copern., Archeol.* 1996 [T.] 26 s. 139–142. Sum.

869. OLCZAK Jerzy: Absolwenci studium archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w latach 1988–1990. *Acta Univ. N. Copern., Archeol.* 1995 [T.] 22 s. 99–103. Sum.

Toż za lata 1991–1992, *Acta Univ. N. Copern., Archeol.* 1995 [Z.] 25 s. 69–74.

870. PAZDERSKI Leszek: Spotkanie po latach [Jubileuszowy Zjazd Absolwentów Chemii UMK, 16 IX 1995 r.]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 10 s. 20, il.

871. PUZDROWSKI Edmund: Wspomnienia Edmunda Puzdrowskiego [z okresu studiów na UMK]. *Absolwent* 1996 Nr 1 s. 17, il.

872. STATUT Stowarzyszenia Absolwentów UMK. *Absolwent* 1995 [nr 1] s. I–IV

873. WYSZCZELSKA–KOZIOL Wiesława: Toruńskie biuro karier. *Promocje Pom.* 1994 nr 5 s. 13

Biuro Zawodowe Promocji Studentów i Absolwentów UMK.

Inne zagadnienia

874. BLASZKIEWICZ Paweł: „Głos” dla zaocznych [opinie zaocznych studentów UMK o swoich studiach] / współprac. Małgorzata Dmochowska. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 11 s. 21

875. BOJARSKI Jacek: Udział studentów archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w badaniach nad średniowieczem ziemi chełmińskiej. *Acta Univ. N. Copern., Archeol.* 1995 [z.] 23 s. 205–232. Sum.

876. MŁOKOSIEWICZ Grzegorz: Student – ani żebrak, ani pan... *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 11 s. 31

877. PAWLAK Przemysław: Informacja o działalności Biura Zawodowej Promocji Studentów i Absolwentów Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu. *Rynek Pracy* 1995 nr 6 s. 66–69

878. PÓLTURZYCKI Józef: Studenci pierwszego roku i ich stosunek do uczelni oraz procesu dydaktycznego // In: Uczestnicy procesu

dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 73–96
Na przykładzie UMK.

879. ZIELIŃSKA Renata: Studenci a studia i uczelnia: relacja z badań studentów rozpoczynających studia na UMK. *Tor. Stud. Dydak.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 238–258

Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 115–133.

4. Wyższa Szkoła Oficerska im. gen. Józefa Bema

Zob. też poz.: 1905, 2077

880. BIULETYN Naukowego Koła Podchorążych / Wyższa Szkoła Oficerska im. gen. Józefa Bema; red. nac. Krzysztof Klimek. – Toruń: WSO

1993 R. 1 – 1997 R. 5

881. BONCLER Dariusz: Wyższa Szkoła Oficerska im. gen. Józefa Bema w Naukowej Akademickiej Sieci Komputerowej NASK. *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1995 R. 28 nr 7 s. 163–168, tab.

882. CHYTROWSKI Wojciech: Wychowanie w toruńskich szkołach artylerii w latach 1923–1939. *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1994 R. 27 nr 5 s. 204–211

883. DOROŻYŃSKI Ryszard: Andragogika w procesie doskonalenia kadry dydaktycznej Wyższej Szkoły Oficerskiej w Toruniu // In: Szkoły wyższe a edukacja dorosłych = Hochschule und Weiterbildung. – Warszawa; Toruń, 1995. – S. 309–314. Zsfg.

884. DOROŻYŃSKI Ryszard: Doskonalenie dydaktyki przez kadre naukowo-dydaktyczną WSOWRiA // In: Akademickie programy kształcenia andragogicznego. – Warszawa; Toruń, 1994. – S. 61–65

885. FAJKOWSKI Mirosław: Przemiany modelu kształcenia humanistycznego w wyższym szkolnictwie wojskowym: (na przykładzie Wyższej Szkoły Oficerskiej im. gen. J. Bema w Toruniu). – Toruń, 1996. – 294, 29 s.: il.

Praca dokt., promotor prof. dr hab. Eugenia Anna Wesolowska. – Uniw. M. Kopernika w Toruniu. – BG UMK Dr 1561.

886. KADRA dowódcza pododdziałów podchorążych (OSA – WSOWRiA 1944–1994) / [Aut.] Edward Tomczak [et al.]. – Toruń: Wydaw. Nauk. WSO, 1995. – 177 s.

Z treści: Oficerska Szkoła Artylerii 2 w Toruniu (1945–1965) s. 26–92. – Oficerska Szkoła Wojsk Rakietowych i Artylerii (1965–1967) s. 93–97. – Wyższa Szkoła Wojsk Rakietowych i Artylerii (1967–1994) s. 98–153

887. KLIMEK Krzysztof: Doskonalenie bieżące kadry dydaktycznej WSO: (na przykładzie WSO im. gen. J. Bema) // In: Nauczyciele edukacji dorosłych. – Toruń, 1996. – S. 230–235. – (Biblioteka Edukacji Dorosłych; T. 10)

888. KLIMEK Krzysztof: Nauczyciel wyższej szkoły wojskowej w opiniach słuchaczy i według samooceny: (z badań prowadzonych w WSOWRiA). *Tor. Stud. Dydakt.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 353–357

Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 249–252.

889. KLIMEK Krzysztof: Rola biblioteki w procesie kształcenia podchorążych WSO: [na przykładzie WSOWRiA]. *Biul. Nauk. Kola Podchor.* 1997 R. 5 s. 157–162, tab.

890. KLIMEK Krzysztof: Wdrażanie do samokształcenia w warunkach współczesnej wyższej uczelni wojskowej [na przykładzie WSO w Toruniu]. – Toruń, 1996. – 314, 40 s.: tab.

Praca dokt., promotor prof. dr hab. Józef Pólturzycki. – Uniw. M. Kopernika w Toruniu. – BG UMK Dr 1543.

891. KOŁODZIEJSKI Wojciech: Przyczyny przerywania studiów przez podchorążych WSOWRiA im. gen. J. Bema w latach 1990–1993: (sprawozdanie z badań). *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1996 R. 29 nr 9 s. 222–232

892. LUKOWSKI Wojciech: Na starcie Centrum Szkolenia Wojsk Rakietowych i Artylerii. (Cz. 1–2). *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1995 R. 28 nr 7 s. 128–136; nr 8 s. 239–244

893. MAJKUT Jan: Przewartościowania roli i funkcji nauczyciela akademickiego w WSO: (z badań prowadzonych w WSOWRiA). *Tor. Stud. Dydakt.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 346–352

Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 213–218.

894. MIERZWIŃSKI Jan: Motywy wyboru studiów w WSOWRiA: oczekiwania i wyobrażenia przyszłej pracy. *Tor. Stud. Dydakt.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 259–263

Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 143–146.

895. MIERZWIŃSKI Jan: O twórczym uczestnictwie w kulturze podchorążych pierwszego roku WSO im. gen. J. Bema. *Tor. Stud. Dydakt.* 1995 R. 4 nr 7 s. 243–248, tab.

896. NOWOSIELSKI Waldemar, TOMCZAK Marek, WIŚNIEWSKI Janusz: Metodyka kształcenia humanistycznego w wyższej uczelni wojskowej: (na przykładzie Katedry Nauk Humanistycznych WSO im. gen. J. Bema). *Tor. Stud. Dydakt.* 1996 R. 5 nr 9 s. 163–168

897. OBERNIKOWICZ Mirosław: Studenci czwartego roku

WSOWRiA w Toruniu. *Tor. Stud. Dydakt.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 267–269

Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 151–153.

898. PIECZYWOK Andrzej: Czynniki utrudniające proces studio-
wania wśród podchorążych I roku WSO im. gen. J. Bema w Toruniu:
komunikat z badań // In: Nauczyciele edukacji dorosłych. – Toruń, 1996.
– S. 138–143. – (Biblioteka Edukacji Dorosłych; T. 10)

899. PIECZYWOK Andrzej: Pedagogiczne i środowiskowe przyczyny
niepowodzeń w studiach słuchaczy pierwszego roku WSO. – Toruń, 1996.
– 544, 84 s.: tab.

Praca dokt., promotor Józef Pólturzycki. – Uniw. M. Kopernika w Toruniu. – BG
UMK Dr 1555.

900. PIECZYWOK Andrzej: Rola samodzielności w początkowym
okresie studiów: (na przykładzie podchorążych WSOWRiA). *Tor. Stud.
Dydakt.* 1994 R. 3 nr 4/5 s. 96–103

Toż: // In: Uczestnicy procesu dydaktycznego. – Toruń, 1994. – S. 135–141.

901. PIOTROWSKI Andrzej: Nauka jest jedna: rozmowa z gen.
bryg. Andrzejem Piotrowskim, komendantem-rektorem Wyższej Szkoły
Oficerskiej im. gen. J. Bema / rozm. Wojciech Streich. *Głos Uczelni* 1994
R. 3 nr 12 s. 8, portr.

902. RUJNA Eugeniusz: Historia wojskowości w procesie dydaktycz-
no-naukowym Wyższej Szkoły Oficerskiej im. gen. J. Bema // In: Stan
i perspektywy rozwoju historii wojskowej w Polsce: III Ogólnopolskie
Forum Historyków Wojskowości. – Toruń: Wydaw. UMK, 1997. – S. 79–
84

903. SKUZA Cezariusz: Specyfika ceremonii wojskowych w Oficer-
skiej Szkole Artylerii (SPArt.) w Toruniu. *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk.
Ofic. im. gen. J. Bema* 1995 R. 28 nr 7 s. 248–253

904. TOMASZEWSKI Zdzisław: Udział Cyklu Topografii Wyższej
Szkoły Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii im. gen. J. Bema w
kształceniu i doskonaleniu kadr służby topograficznej Wojska Polskiego.
Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema 1995 R. 28 nr 7
s. 137–142, tab.

905. TOMCZAK E., WYSZYŃSKI K., PONICHTERA H.: Oficerska
Szkoła Artylerii w Toruniu 1923–1992. – Toruń, 1992

Rec.: ALEKSANDRUK K.: Głos absolwenta o dziejach Oficerskiej Szkoły Artylerii
w Toruniu. *Myśl Wojsk.* 1994 R. 76 nr 2 s. 171–177

906. TORUŃSKIE Studia Dydaktyczne / Uniwersytet Mikołaja Ko-
pernika. Instytut Pedagogiki; Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Rakieto-

wych i Artylerii im. gen. Józefa Bema; red. nac. Józef Pólturzycki. – Toruń: IP UMK

1992 R. 1 nr 1 – 1997 R. 6 nr 11

5. Wyższe Seminarium Duchowne

907. CHURSKI Andrzej: Wychowywanie świętych: Inauguracja Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej. *Nowości* 1994 R. 27 nr 226: 14 X

908. DOKURNO Waclaw ks.: Inauguracja roku w seminarium. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 44 s. 12

909. DOKURNO Waclaw: Wydarzenie roku. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 1 s. 10

910. DRĄCZKOWSKI Franciszek: Przed pierwszą inauguracją: rozmowa z ks. prof. Franciszkiem Drączkowskim, rektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu / rozm. Jan Belkot, Wojciech Streich. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 10 s. 10, portr.

911. DRĄCZKOWSKI Franciszek: Radosna asceza / rozm. Wini-cjusz Schulz, Mariusz Żaluski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 233: 4 X

912. MAJOR Maria: Inauguracja czwartego roku formacji kapłańskiej. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 43 s. I, il.

913. MRÓZ Mirosław ks.: Seminaryjne tradycje. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 10 s. 13, il.

914. MRÓZ Mirosław ks.: Toruń, Ateny i Paryż [o Wyższym Seminarium Duchownym w Toruniu]. *Śługa* 1994 R. 1 nr 2 s. 8–9, il.

915. NOWAK Piotr: Inauguracja roku akademickiego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Toruńskiej w Toruniu. *Tor. Wiad. Kośc.* 1994 R. 3 nr 16/17 s. 74–79, il.

916. POTARZYŃSKI Grzegorz: Kapłańska uczelnia. *Nowości* 1994 R. 27 nr 131: 24 VI

917. SAI. BIULETYN Informacyjny Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu / red. Przemysław Bolewski. – Toruń

1994–1995

918. ŚLUGA: pismo Alumnów Wyższego Seminarium Duchownego im. ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego w Toruniu / red. Krzysztof Badowski. – Toruń

1994 R. 1 – 1995 + wyd. spec. nr 1

Nr 1 pt.: Biuletyn W[yższego] S[eminarium] D[uchownego].

919. SUSKI Andrzej bp: Dekret Biskupa Toruńskiego ustanawiający Wyższe Seminarium Diecezji Toruńskiej im. Księdza Stefana W. Frelichowskiego w Toruniu. *Tor. Wiad. Kośc.* 1994 R. 3 nr 16/17 s.49

Acc.: Statut Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej im. Księdza Stefana W. Frelichowskiego w Toruniu, s. 50–73.

920. SUSKI Andrzej bp: Dekret ustanawiający Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Toruńskiej. *Tor. Wiad. Kośc.* 1993 R. 2 nr 9/11 s. 135

Acc.: Odezwa Biskupa Toruńskiego z okazji erygowania Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej, s. 136–137.

921. TEOLOGIA i świadectwo: wykaz i streszczenie prac magisterskich alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu (1992–1993) i 1994–1995 / red. ks. Mirosław Mróz [et al.]. – Toruń: WSD, 1996. – 194 s.

6. Archiwum Państwowe

922. CHORAŻYCZEWSKI Waldemar: Wizyta dyrektora Archiwum Miejskiego z Getyngi w Archiwum Państwowym w Toruniu. *Archeion* 1995 [T.] 94 s. 253–255

W październiku 1991 r.

923. CZOLGOWSKI Dariusz: Przywileje odnowione: konserwacja bezcennych archiwaliów. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 259: 6 XI

924. CZOLGOWSKI Dariusz, PANKOWSKI Waldemar: W starym kinie: przeprowadzka Archiwum Państwowego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 48: 26 II

925. JABŁOŃSKA Elżbieta: Zniszczenia i rekonstrukcje pieczęci woskowych. *Ochr. Zabyt.* 1997 nr 4 s. 336–349, il. Sum.

Na przykładzie pieczęci ze zbiorów Archiwum Państwowego w Toruniu.

926. KONCZEWSKI Grzegorz: Teczki i sztandary. *Nowości* 1996 R. 29 nr 9: 11 I

Akta PZPR w archiwum.

927. KULKA Bronisława: Akta Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Młodzieży Prus Zachodnich cennym źródłem wiedzy o nauczaniu języka polskiego w latach 1848–1918. *Pr. Nauk./ Wyż. Szk. Pedag. w Częstoch.,*

Fil. Pol., Hist. i Teoria Lit. 1994 [nr] 4 s. 173–186, tab. Sum.

Przechowywane w Archiwum Państwowym w Toruniu

928. KWIATKOWSKA Wiesława: Archiwum Państwowe w Toruniu. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 189–191

929. KWIATKOWSKA Wiesława: Archiwum Państwowe w Toruniu: (Oddział I, plac Rapackiego 4). *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 289–293

930. PATURALSKI Krzysztof: Materiały do dziejów organizacji paramilitarnych i pokrewnych w zasobie Archiwum Państwowego w Toruniu // In: Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej. – Toruń, 1996. – S. 207–213. – (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK” w Toruniu; T. 9)

931. PORAZIŃSKI Jarosław: Dokumenty, mikroorganizmy, kurz... *Promocje Pom.* 1994 nr 4 s. 23, il.

Pracownia konserwatorska w Archiwum Państwowym w Toruniu.

932. RADZIMIŃSKI Andrzej: Katalog listów cechowych ze zbiorów Archiwum Państwowego w Toruniu. *Archeion* 1993 T. 92 s. 131–133

933. RADZIMIŃSKI Andrzej: „Listy cechowe” ze zbiorów archiwum toruńskiego i ich przydatność do badań genealogicznych mieszczaństwa. *Ziemia Dobrz.* 1992 [R.] 2 s. 141–145

934. RADZIMIŃSKI Andrzej, TANDECKI Janusz: Katalog dokumentów i listów krzyżackich Archiwum Państwowego w Toruniu / Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Archiwum Państwowe w Toruniu. – Warszawa: „DiG”

T. 1: (1251–1454). – 1994. – XX, 148 s.

Rec.: HARTMANN Stefan, *Zs. f. Ostmitteleur.-Forsch.* 1995 Jg. 44 H. 3 s. 424–426. – JÓŹWIAK Sławomir, *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 4 s. 130–132. – CHORAŻYCZEWSKI Waldemar, *Kom. Maz.-Warm.* 1996 nr 1 s. 131–136. – KARCZEWSKI Dariusz, *Archeion* 1996 [T.] 96 s. 198–200

7. Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”

Zob. też poz.: 3, 5

935. KWIATKOWSKA Wiesława: Zbiory archiwalne Fundacji Archiwum Pomorskie AK w Toruniu // In: Armia Krajowa na Pomorzu. – Toruń, 1993. – S. 299–304. – (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK”; T. 4)

936. TOMCZAK Andrzej: Pięć lat Archiwum Pomorskiego Armii Krajowej. *Archeion* 1996 [T.] 96 s. 322–324

937. ZALUSKI Mariusz: Szafy pełne bohaterów. *Nowości* 1995 R. 28 nr 121: 26 V

8. Biblioteki

a. Ogólne

938. GARBER Klaus: Königsberger Bücher in Polen, Litauen und Russland. *Nordost-Arch.* N. F. 1995 Bd. 4 H. 1 s. 29-61
S. 39-44: Toruń.

939. MIERZEJEWSKA Aleksandra: Cymelia kartograficzne w zbiorach toruńskich [wystawa w „Domu Eskenów”]. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 11 s. 28, il.

940. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Ratowanie książek. *Spotk. z Zabyt.* 1997 nr 12 s. 32, il.

Akcja ratowania książek zalanych podczas powodzi w 1997 r. przeprowadzona przez Bibliotekę UMK i toruńskich konserwatorów.

941. PÄSLER Ralf G.: Auf der Suche nach Königsberger Handschriften: Bericht einer Exkursion nach Kaliningrad, St. Petersburg, Wilna und Thorn. *Preussenland* 1996 Jg. 34 Nr. 1 s. 1-10, tab.

942. RADWAŃSKI Aleksander: Konferencja „Komputeryzacja bibliotek” [w Toruniu]. *Zag. Inf. Nauk.* 1993 nr 2 s. 166-189

943. TORUŃ – województwo / kolegium red. Lucjan Biliński [et al.]. – Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. – 92 s. – (Biblioteki w Polsce – Informator)

Z treści: Toruń s. 52-73

b. Biblioteka Uniwersytecka

Zob. też poz.: 187, 488, 1292, 1920-21, 2013

944. BELKOT Jan: Toruński ekslibris: zaproszenie na wystawę / (BEJ). *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 14, il.

945. BENDYK Edwin: Warto podjąć ryzyko. *Sprawy Nauki* 1994 nr 3 s. 16-19

Biblioteka Główna UMK.

946. BOGŁOWSKA Anna: Nowoczesna biblioteka akademicka: konferencja [27-29 IX 1995 r.]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 10 s. 19, il.

947. CZAJA Stefan: A pocztówki wędrują [stara pocztówka ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 11 s. 15, il.

948. CZAJA Stefan: Darmstadt i Marburg liczą na nas: klucz leży w Toruniu [współpraca z Biblioteką Uniwersytecką przy opracowywaniu bibliografii]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 19, il.

949. CZAJA Stefan: Na pięćdziesięciolecie Biblioteki Uniwersytetu

Mikołaja Kopernika // In: Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej. – Toruń, 1996. – S. 17–22

Toż w jęz. ang.: On the occasion of the fiftieth anniversary of the Nicholas Copernicus University Toruń // In: The role and function of a modern academic library. – Toruń, 1997. – S. 15–21.

950. CZAJA Stefan: Pożegnanie Starego Mlyna: z dziejów budynków UMK [rezerwowy magazyn Biblioteki Uniwersyteckiej przy ul. Przedzamcze]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 5 s. 9, il.

951. CZYZEWSKA Urszula: Bibliografia pamiątek rękopiśmiennych ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. – Toruń, 1994. – 142 s. maszyn.

Praca mag. pod kier. prof. dr. hab. Bohdana Ryszewskiego. – Arch. UMK 68250

952. FRANKOWSKI Stanisław: Bóg, człowiek i księga: dawne Bible w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 241: 17 X

953. FRANKOWSKI Stanisław: Królewskie i królewieckie. *Nowości* 1995 R. 28 nr 44: 21 II

Wystawa najcenniejszych zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej.

954. GZELLA Jacek: Studenckie organizacje polonijne na Litwie w świetle rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu i ich organu prasowego // In: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*. T. 7. – Toruń, 1997. – S. 75–88

955. JANEWICZ Małgorzata: Organizacja Ośrodka Informacji Ekologicznej w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: komunikat // In: Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej. – Toruń, 1996. – S. 257–260

Toż w jęz. ang.: Creation of the environment Information Centre at the Nicholas Copernicus University Library // In: The role and function of a modern academic library. – Toruń, 1997. – S. 245–250.

956. KOŁODZIEJSKA Jadwiga: Biblioteki akademickie w nowoczesnym społeczeństwie: konferencja naukowa w Toruniu, wrzesień 1995 r. *Biul. Inf. Bibl. Narod.* 1995 [nr] 4 s. 26–28

957. KOTŁOWSKI Jan: Alte Postkarten als Kulturspiegel = Dawna pocztówka zwierciadłem kultury. – Oldenburg: Bis, 1996. – 69, [37] s.: il. Tekst równol. pol. i niem.

Ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej

958. KOTŁOWSKI Jan: Drzeworyty Władysława Żurawskiego // In: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*. T. 7. – Toruń, 1997. – S. 123–142: il.

Acc.: Drzeworyty Władysława Żurawskiego w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w

Toruniu, *tamże* s. 135–142 [90 poz.]

959. KOTŁOWSKI Jan: Fotografia w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu // In: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*. T. 6. – Toruń, 1994. – S. 111–143: il.

960. KOTŁOWSKI Jan: Zbiór pocztówek w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu // In: *Aksjosemiotyka karty pocztowej*. – Wrocław, 1993. – S. 109–121. – (Acta Univ. Wratisl., Pr. Kulturozn.; 3). Sum.

961. MAJ Kamila, ZABORSKA Urszula: Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu jako ośrodek badań nad regionem. *Prz. Region.* 1992 [nr] 3 s. 76–80

962. MELKOWSKI Stefan: Biblia czyli Księga: wystawa w Bibliotece Uniwersyteckiej. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 14, il.

963. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Bogata Libella: dar dla UMK. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 143: 22 VI

964. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Historia w gablotach. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 242: 17 X

Wystawa „Dawne Bible w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej UMK”.

965. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Pół wieku na boku: jubileusz Biblioteki Głównej UMK. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 226: 28 IX

966. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Uniwersyteckie cymelia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg. [dod. pt.] Gaz. Uniwersytecka.* 1995 nr 42: 18/19 II

Wystawa w Bibliotece UMK.

967. RYSZEWSKI Bohdan: Dorobek naukowy Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu // In: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej*. – Toruń, 1996. – S. 23–31

Toż w jęz. ang.: *Scientific achievements of the University Library in Toruń // In: The role and function of a modern academic library*. – Toruń, 1997. – S. 23–29.

968. SACHWANOWICZ Wojciech, ŚLIWIŃSKA Maria: Proces decyzyjny Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu w zakresie wyboru systemu komputerowego. *Prz. Bibl.* 1994 R. 62 z. 1/2 s. 89–95. Sum.

969. STRUTYŃSKA Maria: Biblioteka Uniwersytecka Jezuitom. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 49 s. III, fot.

970. STRUTYŃSKA Maria: Cymelia ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu: rękopisy, stare druki: wystawa zorganizowana z okazji Jubileuszu 50-lecia UMK w dniach 19–24. 02. 1995 / Uniwersytet Mikołaja Kopernia w Toruniu. Biblioteka Główna; oprac. [...]. – Toruń:

Wydaw. UMK, 1995. – 71, [1] s.: faks., fot., mapy, portr. Bibliogr. s. 71–[72]

971. STRUTYŃSKA Maria: Dawne biblie ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu: rękopisy, stare druki: wystawa zorganizowana z okazji 350-lecia Colloquium Charitativum, Toruń 13–27. 10. 1995: [katalog]. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 88 s.: il.

972. STRUTYŃSKA Maria: Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu / Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; oprac. [...]. – Toruń: Wydaw. UMK, 1995. – 205 s.: il., faks., fot.

973. STRUTYŃSKA Maria: Stare druki bibliotek gimnazjalnych Chojnic i Chelмна w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika // In: Bibliologia dyscypliną integrującą. – Warszawa, 1993. – S. 127–137. – (Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi; t. spec.)

974. STRUTYŃSKA Maria: Stare druki proveniencji gdańskiej w zbiorach Biblioteki UMK w Toruniu. *Libri Gedan.* 1995/1996 T. 13/14 (dr. 1997) s. 219–222. Zsfg. Sum.

975. SUPRUNIUK Anna: Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 307–309

976. SUPRUNIUK Mirosław Adam: Emigracyjny księgozbiór prywatny Józefa Czapskiego i jego znaczenie w badaniach biograficznych. *Acta Univ. N. Copern., Bibliologia* 1996 [z.] 1 s. 71–106.

Zob. też: Tenże: Biblioteka Józefa Czapskiego: dar dla Biblioteki UMK. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 6 s. 14–15, il. – Tenże: Czapski w Toruniu [dary ze zbiorów po J. Czapskim dla Biblioteki Głównej]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 4 s. 15, 27, il. – PACZUSKI Adam: Czapski w Toruniu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 109: 12 V.

977. SUPRUNIUK Mirosław Adam: Toruńskie zbiory emigracyjne: Archiwum Emigracji Biblioteki UMK // In: Supraśl '96: [Suprańskie Spotkania z Naturą i Sztuką Uroczysto '96]. – Białystok, 1996. – S. 91–95.

Zob. też: Tenże: Archiwum „Wiadomości” w Toruniu / rozm. Jarosław Poraziński. *Promocje Pom.* 1995 nr 3 s. 18, il. – Tenże: Archiwum emigracji: w Bibliotece Uniwersyteckiej UMK. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 9 s. 18–19, il. – Toż: *Absolwent* 1997 Nr 2 s. 6–7, il. – Tenże: Niezwykły dar z Londynu. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 8 s. 11, il. – Tenże: Toruńskie zbiory emigracyjne. *Nowe Książki* 1995 R. 46 nr 9 s. 69–70. – KOSSOWSKA Stefania: Ratowanie „Wiadomości”. *Kultura (Paryż)* 1996 nr 1/2 s. 211–214. – [Polem.]: JAGODZIŃSKI Zdzisław: Prawda jest inna, *Kultura (Paryż)* 1996 nr 5 s. 143–148. – CHURSKI Andrzej: Ze strychów i salonów. *Nowości* 1995 R. 28 nr 168: 21 VII. – ĆWIKLIŃSKI Krzysztof: Archiwum „Wiadomości” w Toruniu. *Akcent* 1995 nr 2 s. 234–235. – NEMERECZACHOWSKA Kinga: Gabinet pełen listów: cenny dar w Uniwersyteckiej Bi-

biotece. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 22: 26 I. – NEMERECZACHOWSKA Kinga: Wiadomości na pokaz: wystawa w Bibliotece UMK. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 98: 26 IV. – SARCEWICZ Paweł: Z Londynu do Torunia: Archiwum „Wiadomości” w Bibliotece Głównej UMK. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 4 s. 36–37, il.

978. ŚLIWIŃSKA Maria: Changes at the Nicholas Copernicus University Library in Torun before introduction the computerised system HORIZON // In: Library management and information technology. – Vilnius, 1996. – S. 74–78

979. ŚLIWIŃSKA Maria: Dłaczego MARQUIS w Toruniu // In: Komputery w bibliotekach – Polska '94: I Forum SBP '94: materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. – Warszawa, 1994. – S. 251–260

980. ŚLIWIŃSKA Maria: Stan komputeryzacji Biblioteki UMK. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 9 s. 3, 12–13

981. ŚLIWIŃSKA Maria: Zmiany organizacyjne w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu. *Prz. Bibl.* 1994 R. 62 z. 1/2 s. 79–87. Sum.

982. TONDEL Janusz: Srebrna Biblioteka: ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 2 s. 12–13, il.

983. TONDEL Janusz: Srebrna biblioteka księcia Albrechta Pruskiego i jego żony Anny Marii. – Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1994. – 126 s.: il.

984. WOJDYLA Barbara: Zasadność tworzenia własnych pracowni konserwatorskich na przykładzie pracowni konserwacji zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu // In: Zabezpieczanie i ochrona zbiorów bibliotecznych. – Toruń, 1995. – S. 35–39

c. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska
im. Mikołaja Kopernika

985. CZAJKOWSKI Franciszek: Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych w Toruniu. *Szkoła Specjalna* 1996 nr 4 s. 234–238

986. CZOLGOWSKI Dariusz: Mówione książki. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 61: 14 III
Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych.

987. DRUKI toruńskie w zbiorach Książnicy Miejskiej 1569–1800 / Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska w Toruniu. – Toruń Kartoteka ok. 4200 poz. przechowywana w Ks. Miej.

988. FEDOROWICZ Małgorzata: Obsługa czytelników niepełnosprawnych w Ośrodku Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych w To-

runiu. *Por. Bibl.* 1995 nr 2 s. 19-21

989. FRANKOWSKI Stanisław: W darze dla Książnicy: spuścizna po Stanisławie Gliwie na wystawie w Toruniu / S. F. *Nowości* 1994 R. 27 nr 105: 24 V

Zob. też: Tenże: Dary serca, talentu i pracy, *tamże* nr 107: 26. V

990. JABŁOŃSKA Ewa, KREŁOWSKA Danuta: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika w Toruniu ośrodkiem wiedzy o regionie Pomorza Nadwiślanskiego. *Prz. Region.* 1992 [nr] 2 s. 62-66, pl.

991. KOTLEWSKI Aleksander: Kuźnia druków bibliofilskich: oficyna Książnicy Miejskiej w Toruniu wkracza w trzecie dziesięciolecie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 115: 6 VI

992. KRAJEWSKI Jan: Czterysta lat Biblioteki Gimnazjalnej w Toruniu. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 187

Sesja naukowa w Toruniu, 19 XII 1994 r.

993. KRAJEWSKI Jan: Prasa pomorska w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej w Toruniu: (od XVIII w. do czasów współczesnych). *Prz. Region.* 1996/1997 R. 2 nr 1 (dr. 1997) s. 233-235

Toż: *Bibliotekarz*, 1996 [nr] 7/8 s. 16-17.

994. KREŁOWSKA Danuta: Książnica prostuje, wyjaśnia i dziękuje. *Nowości* 1994 R. 27 nr 140: 5 VII

995. KSIĘGA pamiątkowa: jubileusz 70-lecia Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu. - Toruń: Oficyna Druk. WBPiKs. Miej. 1994. - 85, [1] s., [1] k. tabl.: il.

Treść: SALMONOWICZ Stanisław: Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika w Toruniu dziedzictwem kultury starego Torunia (XIII-XVIII w.) s. 7-16. - SERCZYK Jerzy: Rola Towarzystwa Naukowego w powstaniu Książnicy im. Kopernika s. 17-29. - WOŹNICZKA-PARUZEL Bronisława: Polskie książki pomorskie w pruskich indeksach zakazanych druków w latach 1848-1914 s. 30-42. - ZAKRZEWSKI Tadeusz: Telegramy kościuszkowskie w Toruniu s. 43-58. - IMAŃSKA Iwona: Książnica Miejska w Toruniu jako warsztat badań księgoznawczych s. 59-67. - RADECKI Bogdan: Historia i dzień dzisiejszy Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu s. 68-79. - BISKUP Marian: Wystąpienie okolicznościowe Prezesa Towarzystwa Naukowego w Toruniu s. 80-84. - CZAJA Stefan: Przemówienie Dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu s. 85-86

996. LEWANDOWSKA Anna: Księgozbiór religioznawczy i teologiczny Biblioteki Gimnazjalnej w Toruniu // In: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*. T. 5. - Toruń, 1993. - S. 31-46

997. LEWANDOWSKA Maria: Książnica Miejska im. M. Kopernika

w Toruniu jako publiczna biblioteka naukowa – w rozumieniu Zygmunta Mocarskiego i dzisiaj. *Pomorze Nadwiślańskie* 1995 Biul. 10 s. 121–131

998. LEWANDOWSKA Maria: Książnica Miejska w Toruniu – tradycje, zbiory. *Prz. Art.-Lit.* 1993 R. 2 nr 9/10 s. 32–33

999. LEWANDOWSKA Maria: Renesansowy poemat o bibliotece. *Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 6 s. 48–49

Rękopis Macieja Korwina, króla Węgier, w zbiorach Książnicy Miejskiej.

1000. MIERZEJEWSKA Aleksandra, WYSZOMIRSKA Krystyna: Cymelia kartograficzne w zbiorach toruńskich (XVI–XX w.): Dom Eskenów, ul. Łazienna 16, 20 X–27 XI 1994: katalog wystawy. – Toruń: [s.n.], 1994. – [24] s.

1001. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Książki człowieka renesansu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 230: 3 X

Depozyt Henryka Seweryna Zawadzkiego w Książnicy Miejskiej.

1002. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Lecznicza literatura. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 50: 28 II

1003. SERCEM i dlonią: spuścizna po Stanisławie Gliwie w zbiorach Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu / oprac. Janina Huppenthal. – Toruń: WBPiKM; Tow. Bibliofilów im. J. Lelewela, 1994. – 13, [3] s.: il.

1004. SZCZĘSNY Stanisław: W Toruniu o baroku, „Psalmodii”, sarmatyzmie i książkach. *Ogród* 1994 R. 7 nr 1 s. 344–353

Sesja naukowa. Dot. także wystawy rękopisów i starodruków Książnicy Miejskiej.

1005. WOJEWÓDZKA Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika: informator. – Toruń: WBPiKM, 1996. – 14 s.: il.

Tekst w jęz. pol. i ang.

1006. WOJEWÓDZKA Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 9 s. 35–40, il.

1007. WYSZOMIRSKA Krystyna: Druki oficyny wydawniczej Manucjuszów w zbiorach Książnicy Miejskiej w Toruniu: w 400 rocznicę powstania Biblioteki Gimnazjalnej w Toruniu. *Prz. Region.* 1994 z. 9 s. 32–39

1008. WYSZOMIRSKA Krystyna: Potrzeby działu zbiorów specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu // In: Zabezpieczanie i ochrona zbiorów bibliotecznych. – Toruń, 1995. – S. 30–34

1009. WYSZOMIRSKA Krystyna, WYSZOMIRSKI Sławomir: Toruński ekslibris XVIII wieku w zbiorach Książnicy Miejskiej w Toruniu /

Towarzystwo Bibliofilów im. Joachima Lelewela; Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska. – Toruń: WBPKM, 1996. – 56 s.: il.

1010. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Z tajemnic biblioteki: cenne odkrycie bibliofilskie i naukowe w toruńskiej Książnicy Miejskiej. *Nowości* 1995 R. 27 nr 78: 1 IV

Zespół toruńskich ozdobnych dyplomów i powinszowań z końca XIX w.

d. Biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu

1011. SZCZEŚNIAK Krystyna: Teka Toruńska Marcina Giersza: analiza materiału nazewniczego. – Gdańsk: Wydaw. UG, 1994. – 317 s. – (Rozprawy i Monografie / Uniwersytet Gdański; nr 201). Bibliogr. s. 209–214. Zsfg.

Rec.: JASIŃSKI Janusz, *Kom. Maz.-Warm.* 1996 nr 4 s. 683–686

1012. SZCZEŚNIAK Krystyna: Unbekannte baltische Beziehungen aus dem Goldaper [Goldap, suwal.] Kreis im Thorner Nachlass von Martin Gerss. *Liet. Kalbotyros Klausimai* 1993 [T.] 32 s. 166–171. Rez.

e. Inne biblioteki

1013. KWIATKOWSKA Wiesława: Biblioteka klasztoru dominikanów toruńskich w średniowieczu // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*. [T. 2]. – Toruń, 1996. – S. 155–172. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

1014. MIETZ-SUSZYŃSKA Eliza: Współczesne biblioteki i księgozbiory rzymskokatolickie w Toruniu. *Pomorze Nadwiślańskie* 1997 Biul. 11 s. 22–40, tab.

9. Towarzystwa i instytucje naukowe

a. Towarzystwo Naukowe w Toruniu

Zob. też poz.: 995, 1613, 1642, 1965

1015. JAN: Książki prof. Górskiego [Konrada w zbiorach TNT]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.]: Gaz. Reg.* 1996 nr 63: 14 III

1016. KALEMBKA Sławomir: Towarzystwo Naukowe w Toruniu – centrum polskich działań intelektualnych na Pomorzu. *Pomorze Nadwiślańskie* 1997 Biul. 11 s. 5–11

1017. SOLTYS Bożena: Mała [firma] z dużą renomą: rozmowy z wydawcami: Bożena Sołtys – kierownik Redakcji Wydawnictw Towarzystwa Naukowego w Toruniu / rozm. Ryszard Jadczyk. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 4 s. 23, portr.

1018. SPRAWOZDANIA Towarzystwa Naukowego w Toruniu /

przew. kom. red. Janusz Kryszak. – Toruń: TNT

1993 [nr] 47 (dr. 1994). – 68, [6] s.

1994 [nr] 48 (dr. 1995). – 88 s.

1995 [nr] 49 (dr. 1996). – 90, [1] s.

1996 [nr] 50 (dr. 1997). – 86, [1] s.

b. Inne towarzystwa naukowe i instytuty

Zob. też poz.: 632, 927, 1635

1019. APPEL Włodzimierz: Wileńskie i Toruńskie Koło PTF: stulecie Polskiego Towarzystwa Filologicznego. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 10 s. 9

1020. BLISKIE sercu bibliofila: katalog wystawy zorganizowanej z okazji 65-lecia Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu / zebrała i opracowała Janina Huppenthal; oprac. graf. Zygfryd Gardzielewski. – Toruń: TB, 1993. – 20, [3] s.

1021. BOR: Stacja Naukowo-Badawcza Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN: nauka w Toruniu. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 2 s. 8, portr

1022. BORZYSZKOWSKI Józef: Dwa razy Pan Tadeusz i Ryszard Stryjec. *Pomerania* 1997 nr 9 s. 78–79, il.

Zbiory Tadeusza Zakrzewskiego oraz działalność Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu.

1023. CIESIELSKA Karola: Działalność Towarzystwa Miłośników Torunia: (od 21 września 1990 do 28 maja 1993 r.). *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 357–369, il.

Toż: od 29 maja 1993 do 24 maja 1996 r., *tamże* 1996 [R.] 23 s. 169–178,

1024. CIESIELSKA Karola: Komisja Regionalna „Słownika geograficznego państwa polskiego” w Toruniu // In: Słownik polskich towarzystw naukowych. T. 2: Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich. Cz. 2. – Warszawa, 1994. – S. 69

1025. CIESIELSKA Karola: Komisja Zbiorów Pomorskich w Toruniu // In: Słownik polskich towarzystw naukowych. T. 2: Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich. Cz. 2. – Warszawa, 1994. – S. 390–392

1026. CIESIELSKA Karola: Towarzystwo Miłośników Sceny Narodowej na Pomorzu // In: Słownik polskich towarzystw naukowych. T. 2: Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości

na ziemiach polskich. Cz. 2. – Warszawa, 1994. – S. 461

Działalo w Toruniu w latach 1920–1929.

1027. CIESIELSKA Karola, PERLIŃSKA Anna: Rada Zrzeszeń Naukowych, Artystycznych i Kulturalnych Ziemi Pomorskiej // In: Słownik polskich towarzystw naukowych. T. 2: Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich. Cz. 2. – Warszawa, 1994. – S. 416–418

Działala w Toruniu w latach 1934–1939.

1028. CIMALA Bogdan: Problematyka śląska w działalności Instytutu Bałtyckiego w Toruniu w okresie międzywojennym // In: Górny Śląsk i Pomorze: dwa symbole niezależności Drugiej Rzeczypospolitej. – Bytom, 1996. – S. 187–195

1029. CZAJA Roman: Sprawozdanie z działalności Oddziału Toruńskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego za rok 1992. *Zap. Hist.* 1993 T. 58 z. 4 s. 199–200

Toż za 1993 r.: *tamże*, 1994 T. 59 z. 4 s. 182–183

1030. CZOLGOWSKI Dariusz: Z główką Lelewela: Toruńskie Towarzystwo Bibliofilów / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 115: 18/19 V

1031. FRANKOWSKI Stanisław: Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu (1926–1996). *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 183–184

1032. FRANKOWSKI Stanisław: Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu 1990–1992. *Komunikat Towarzystwa Przyjaciół Książki* 1992 R. 29 nr 72 (dr. 1994) s. 25–28

1033. FRANKOWSKI Stanisław: Zakochani w książkach: jubileusz toruńskiego Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela. *Nowości* 1996 R. 29 nr 41: 17 II

1034. GARDZIELEWSKA Janina: Kronika bibliofilskiej przyjaźni / Toruńskie Towarzystwo Kultury; Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela. – Toruń: TB, 1994. – 23 s.

Konstanty Maria Sopoćko i Zygfryd Gardzielewski.

1035. LAPICZ Czesław: Początki Koła Toruńskiego Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego // In: *Polszczyzna dawna i współczesna.* – Toruń, 1994. – S. 7–10

1036. MAŃKIEWICZ-CUDNY Ewa: Na Dworze Artusa. *Prz. Techn.* 1995 nr 51 s. 16

35-lecie Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych w Toruniu.

1037. PIEKUT Henryk: Toruńskie odbicie [Federacja Stowarzyszeń

Naukowo-Technicznych]. *Prz. Techn.* 1994 nr 33 s. 21; nr 34 s. 15

1038. PILATOWICZ Józef: Stowarzyszenie Techników w Toruniu [1919-1939] // In: Słownik polskich towarzystw naukowych. T. 2: Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich. Cz. 2. - Warszawa, 1994. - S. 238-239

1039. SKALICKA Maria: Śląscy bibliofile wśród toruńskich i łódzkich przyjaciół. *Książnica Śląska* 1988/1993 T. 24 (dr. 1993) s. 131-138

1040. STASZEWSKI Jacek: Towarzystwa naukowe w Gdańsku, Toruniu i Elblągu w XVIII w. // In: „Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...”: szkice i studia z czasów saskich / Jacek Staszewski. - Olsztyn, 1997. - S. 217-231. - (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie; nr 168)

Przedruk z: *Zap. Hist.* 1975 T. 40 z. 3/4.

1041. WANDOWSKI Henryk: Budowanie pomostu [Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Toruniu]. *Argumenty* 1989 nr 15 s. 1, 13

1042. WIŚNIEWSKI Marek: Sesja z okazji 75-lecia Toruńskiego Koła TMJP. *Jęz. Pol.* 1997 z. 4/5 s. 367-371

1043. ZAKŁAD Geomorfologii i Hydrologii Niżu w Toruniu [Polskiej Akademii Nauk] // In: Hydrologia polska 1990- 1994: informator: praca zbiorowa / pod red. Urszuli Soczyńskiej. - Warszawa, 1996. - S. 99-102

1044. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Karl Dedecius i Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu. *Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 1/2 s. 14-18, il.

1045. ZIEMLEWSKA Anna: Sprawozdanie z otwartych posiedzeń Komisji Historycznej ToMiTo [16 II i 16 V 1996 r.]. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 179-182

Toż: 1997 [R.] 24 s. 281-288 [11 X 1996, 13 XII 1996, 14 III 1997].

10. Muzea

a. Muzeum Okręgowe

1046. BIULETYN / Muzeum Okręgowe w Toruniu; Red. Maria Gessek. - Toruń

1994 nr 9-12

1047. FLIK Józef, GRZESIK-ZAWADZKA Małgorzata: Ornament patronowy: rekonstrukcja techniki na podstawie kwater ołtarza św. Piotra i Pawła w Legnicy. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i Konserw.* 1995

[nr] 26 s. 3-36, [37] s. tabl., il.

W zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu.

1048. MIERZEJEWSKA Aleksandra, UZIEMBŁO Bogusław: Dawna broń w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu / fot. Waław Górski; Andrzej Skowroński. – Toruń: Of. Wydaw. „Turpress”, 1996. – [1] k. skl.: il.

Toż w jęz. ang., niem.

1049. MUSIAŁOWSKI Adam: Toruniana w zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Okręgowego w Toruniu. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 295-301, il.

1050. MUZEUM Okręgowe w Toruniu // In: Muzea Pomorza Nadwiślańskiego: tradycja i współczesność. – Toruń, 1996. – S. 145-169: il.

1051. PACZUSKI Adam: Cechy i pierniki. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 174: 28 VII

Rzemiosło artystyczne starego Torunia – ekspozycja w Muzeum Okręgowym.

1052. RAKOWICZ Grażyna: Muzeum Okręgowe w Toruniu: rachunki ważniejsze od wystaw. *Rzeczpospolita* 1997 nr 27: 1-2 II, s. 29

1053. ROCHOWIAK Jerzy: Muzeum Okręgowe [w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 10 s. 20-25, il.

1054. SAWICKA-ŚCIEPURO Gabriela: Muzeum Sztuki Dalekiego Wschodu w Toruniu / fot. Waław Górski, Andrzej Skowroński. – Toruń: Of. Wydaw. „Turpress”. – [1996]. – [1] k. skl.: il.

Toż w jęz. ang., niem.

1055. STREICH Wojciech: Między uczelnią a muzeum: połączyć ważne z ważnym [Michał Woźniak, dyrektor Muzeum Okręgowego w Toruniu]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 3 s. 6, portr.

1056. WOŹNIAK Michał: Bogaci Toruniem / rozm. Ryszard Warta. *Nowości* 1994 R. 27 nr 148: 14 VII

1057. WOŹNIAK Michał: Działalność Muzeum Okręgowego w Toruniu w roku 1995 w aspekcie problematyki regionalnej. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 185-188

1058. WOŹNIAK Michał: Ekspozycje Muzeum w Toruniu dawniej i dziś. *Muzealnictwo* 1995 [Nr] 37 s. 38-46, il. Rés.

1059. WOŹNIAK Michał: Kulturotwórcza rola Muzeum Okręgowego w Toruniu dla regionu: [streszcz. ref.] // In: Stan i potrzeby muzealnictwa w Polsce: Ogólnopolska Konferencja Naukowa Konserwatorstwa i

Muzealnictwa oraz Zjazd Absolwentów Konserwatorstwa i Muzealnictwa z okazji 50-lecia Wydziału Sztuk Pięknych UMK. – Toruń, 1995. – S. 16

1060. WOŹNIAK Michał: Muzeum Okręgowe w Toruniu. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 123–138, il.

Muzeum Mikołaja Kopernika

1061. BRONIEWICZ Anna: Muzeum Mikołaja Kopernika: dział pamiątek. *Biuletyn / Muz. Okr. w Tor.* 1995 nr 14

1062. (KAJOT) [pseud.]: Jubileusz 35-lecia muzeum w „Domu Kopernika”. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 13, il.

1063. KOŃCZEWSKI Grzegorz: Cyrkiel Heweliusza. *Nowości* 1995 R. 28 nr 97: 25 IV

1064. MILANOWSKI Janusz: Najnowszy obraz starego Torunia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 1: 2 I
Makieta Torunia w Muzeum Mikołaja Kopernika.

1065. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Kopernik na nowo: modernizacja w muzeum. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 227: 29 IX

1066. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Miedź, cynamon i astronomia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 250: 26 X.

Wystawa w Domu Kopernika pt. „Mikołaj Kopernik. Życie i dzieło”.

b. Muzeum Etnograficzne

1067. LANGE Roderyk: Taniec ludowy w pracach Muzeum Etnograficznego w Toruniu: metoda pracy i kwestionariusz. – [Wyd. 2]. – Poznań: Instytut Choreologii, 1995. – 60 s.: il. Sum. Bibliogr.

1068. LITWIN Małgorzata: Chalupa z niespodzianką. *Nowości* 1994 R. 27 nr 90: 6 V

1069. MUZEUM Etnograficzne [w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 6 s. 21–23, il.

1070. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Młyn, barka i chaty: architektura wiejska. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 144: 23 VI

1071. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Wieś w mieście: ekspozycja architektury ludowej. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 146: 26 VI

1072. ROCHOWIAK Jerzy: Edukacyjna działalność toruńskiego Mu-

zeum Etnograficznego. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 10 s. 28–31, il.

1073. TRAPSZYC Artur: Mieszkalne barki wodniaków wiślanych // In: Ochrona morskiego i rzecznoego dziedzictwa kulturowego w Polsce: III Konferencja Muzealnictwa Morskiego i Riecznego. – Szczecin: Muzeum Narodowe, 1997. – S. 121–126, [2] s. tabl.: il. Sum.

Ze zbiorów Muzeum Etnograficznego w Toruniu.

1074. TRAPSZYC Artur: Rybolówstwo i zajęcia wodne w ekspozycji na wolnym powietrzu w Kaszczorku pod Toruniem // In: Muzealnictwo morskie i rzeczne. – Warszawa, 1995. – S. 64–67

1075. TUBAJA Roman: Tworząc muzea nie można myśleć kategoriami „na dzisiaj”: rozmowa z dyrektorem Muzeum Etnograficznego w Toruniu [...] / rozm. Grażyna Górka. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 3 s. 22–23, il.

1076. WRONKOWSKA Irena: Zbiory rybackie w Muzeum Etnograficznym w Toruniu // In: Ochrona morskiego i rzecznoego dziedzictwa kulturowego w Polsce: III Konferencja Muzealnictwa Morskiego i Riecznego. – Szczecin: Muzeum Narodowe, 1997. – S. 115–120, [4] s. tabl.: il. Sum.

11. Drukarstwo. Historia książki

Zob. też poz.: 944, 987, 991, 995–6, 1009, 1501, 1513, 1530,

1532–33, 1853, 1873

1077. BUCHWALD–PELCOWA Paulina: Jana Daniela Hoffmanna [1701–1766] spojrzenie na dzieje książki w Polsce. *Libri Gedan.* 1995/1996 T. 13/14 (dr. 1997) s. 51–67. Zsfg. Sum.

1078. BUCHWALD–PELCOWA Paulina: Toruńskie epizody cenzury. *Stud. Bibliolog.* 1995 T. 9 s. 124–135. Rez. Sum.
Dot. XVI–XVIII w.

1079. Die C. DOMBROWSKI'SCHE [1819–1898] Druckerei und der Zeitungsverlag „Die Presse”. *Thorner Nachrichten* 1983 Nr. 15 s. 9–10.

1080. CIERKOWSKI Stanisław: Cechy paleograficzne i treść graduaułu z archiwum parafii Świętych Janów w Toruniu. – Toruń, 1995
Praca mag. napisana w Wyższym Seminarium Duchownym w Toruniu pod kierunkiem ks. Edwarda Hinza.
Streszcz.: // In: Teologia i świadectwo: wykaz i streszczenie prac magisterskich alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu (1992–1993) i 1994–1995. – Toruń, 1996. – S. 131–132.

1081. FRANKOWSKI Stanisław: Trochę Torunia w Warszawie: sztuka książki Zygryfda Gardzielewskiego w Bibliotece Narodowej.

Nowości 1994 R. 27 nr 72: 13 IV

1082. FRANKOWSKI Stanisław: Trzecia toruńska [Aukcja Książek i Czasopism]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 102: 20 V

1083. FRIEDELÓWNA Teresa: Poezja Jana Kochanowskiego w luterzańskim kancjonał toruńskim. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 329–354, il., tab.

1084. FRIEDELÓWNA Teresa: Z badań nad kancjonałem toruńskim // In: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*. T. 1. – Poznań, 1996. – S. 135–143. – (Prace Komisji Językoznawczej / Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk; T. 25). Sum.

1085. IMAŃSKA Iwona: Działalność wydawnicza toruńskiego księgarza z przełomu XVII i XVIII wieku Jana Chrystiana Laurera. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 67–85, il. Zsfg. Sum.

1086. IMAŃSKA Iwona: Rynek książki w Toruniu w pierwszej połowie XVIII wieku. *Rocz. Bibl.* 1995 R. 39 z. 1/2 s. 39–47. Sum.

1087. IMAŃSKA Iwona: Subskrypcja i prenumerata w Toruniu w XVIII w. // In: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*. T. 6. – Toruń, 1994. – S. 61–68

1088. JUREWICZ Janusz: Aż ła się w oku kręci...: zmierzch toruńskiej drukarni dziełowej. *Poligrafika* 1993 R. 45 nr 12 s. 676–677

1089. JUREWICZ Janusz: Zgon drukarni. *Dziś* 1994 nr 12 s. 132–134
Upadłość Zakładów Graficznych.

1090. KASPRZYK Jerzy: „Nie damy pogrześć mowy!": w stulecie „Toruńskiego elementarza polskiego”. *Nowości* 1996 R. 29 nr 185: 8 VIII

1091. KĘDELSKA Elżbieta: „Nomenklator” Piotra Artomiusza z 1591 roku // In: *Studia nad łacińsko-polską leksykografią drugiej połowy XVI wieku* / Elżbieta Kędelska. – Warszawa, 1995. – S. 119–133

1092. KOTLEWSKI Aleksander: Aukcje antykwaryczne w dawnym Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 198: 12 IX

1093. KOTLEWSKI Aleksander: Bibliofile sprzed wieków: księgozbiory mieszczan toruńskich w XVIII wieku. *Nowości* 1995 R. 28 nr 179: 3 VIII

1094. KOTLEWSKI Aleksander: Bibliofilstwo w oświeconym Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 7: 11 I

1095. KOTLEWSKI Aleksander: Drukarstwo toruńskie doby Oświecenia. *Nowości* 1995 R. 28 nr 237: 12 X

1096. KOTLEWSKI Aleksander: Druki wytworne bibliofilów toruń-

skich do 1939 r. *Nowości* 1996 R. 29 nr 213: 11 IX

1097. KOTLEWSKI Aleksander: Druków sprzedawanie: z historii księgarstwa toruńskiego w XVIII stuleciu. *Nowości* 1997 R. 30 nr 60: 12 III

1098. KOTLEWSKI Aleksander: Ładne i znaczące: godło bibliofilów toruńskich w XVIII stuleciu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 111: 13 V

1099. KOTLEWSKI Aleksander: Oprawa księgi zdo: rzecz o intraligatorstwie w XVIII-wiecznym Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 72: 25 III

1100. KOTLEWSKI Aleksander: Z filigranem w tle: jak przed wiekami w Pruskiej Łące i Lubiczu papier robiono. *Nowości* 1994 R. 27 nr 255: 19 XI

Dot. także Torunia

1101. KOTLEWSKI Jan: Sztuka ekslibrisu w Toruniu / Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu; Centrum Kultury – Dwór Artusa w Toruniu. – Toruń: BU, 1996. – 142 s.: il.

1102. SOWIŃSKI Janusz: Polskie drukarstwo: historia drukowania typograficznego i sztuki typograficznej w Polsce w latach 1473–1939. – Wyd. 2 popr. i rozsz. – Wrocław: „Tart”, 1996. – 257, [3] s., [82] s. tabl.: il., fot.

Z treści: Narodziny i początki czarnej sztuki. Toruń s. 38–40. – Wiek przemian. Toruń s. 148–150

1103. SZYMAŃSKI Janusz Mikołaj: Das Thorner Exlibris der Nachkriegszeit. *el* 1997 [nr] 15 s. 64–77, il. Streszcz.

1104. WITKOWICZ Jan: Solidność nade wszystko...: rozmowy z wydawcami: Jan Witkowicz – właściciel firmy WIT–GRAF / rozm. Ryszard Jadczyk. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 3 s. 20, portr.

1105. WYSZOMIRSKA Krystyna, WYSZOMIRSKI Sławomir: Das Thorner Exlibris im 17. und 18. Jh. *el* 1997 [nr] 15 s. 59–63, il. Streszcz.

12. Czasopiśmiennictwo

Zob. też poz.: 993, 1079, 1795

1106. CIEŚLAK M.: Fonetyka i fonologia tzw. toruńskich gazet pisanych z pierwszej połowy XVIII wieku. – Toruń, 1989. – 68 s. maszyn. Praca mag. pod kier. Czesława Łapicza.– Arch. UMK 57858

1107. GŁODOWSKA Ewa: „Thornische Historische Nachrichten...” (1787–1791) jako źródło wiedzy o Toruniu i jego mieszkańcach. *Rocz. Tor.*

1994 [R.] 22 s. 269–286, il., tab.

1108. GŁODOWSKA Ewa: Z dziejów „Thornische Historische Nachrichten von dem Anfange, Fortgange und Ende des jetzigen Türkenkrieges mit Russland und Oesterreich” (1787–1791) // In: Studia o bibliotekach i zbiorach polskich. T. 6. – Toruń, 1994. – S. 69–80: il.

1109. KALINOWSKI Jan ks.: Takie były początki. *Niedziela (Częstochowa–Toruń)* 1997 R. 40 nr 49 s. IV, fot.

Dot. toruńskiej edycji tygodnika „Niedziela”.

1110. KOTLEWSKI Aleksander: Czasopisma uczone Torunia w XVIII stuleciu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 196: 22 VIII

1111. RAKOWICZ Grażyna: Jak grzyby po deszczu: prasa województw: bydgoskiego, toruńskiego i wrocławskiego. *Rzeczpospolita* 1996 nr 64: 15 III

1112. ROSLANIEC Marzena: Die Charakteristik der „Thorner Freiheit” als Presseorgan der NSDAP im Reichsgau Danzig–Westpreussen. *Stud. Niemcozn.* 1992 T. 6 s. 37–62, il.

1113. SUSKI Andrzej bp: „Niedziela” dla Torunia / rozm. ks. Ireneusz Skubiś. *Niedziela* 1994 R. 37 nr 49 s. 1, 6–7

1114. ZAWILSKA Katarzyna: Toruńskie gazety rękopiśmienne jako źródło badań filologicznych. *Zesz. Nauk. Wyż. Szk. Pedag. w Olszt., Pr. Językozn.* 1997 Z. 1 s. 94–98
XVII–XVIII w.

13. Teatr

Zob. też poz.: 488, 1763, 1777, 1833–34, 1884, 1893, 2009,
2026, 2029–30

1115. BŁASZCZAK Anna: Miejsce dla wszystkich / rozm. Mirosława Kruczkiewicz. *Nowości* 1996 R. 29 nr 86: 11 IV
Teatr Horzycy i „Kontakt”.

1116. BUBIEŃ Andrzej: Teatr im. Wilama Horzycy: rozmowa z dyrektorem artystycznym [...] / rozm. Jerzy Rochowiak. *Biul. Inf. Nauk.* 1997 nr 11 s. 13–18, il.

1117. CHURSKI Andrzej: Krystyny Meissner autorski teatr. *Promocje Pom.* 1994 nr 6 s. 40

1118. CHURSKI Andrzej: Moje teatry. *Nowości* 1997 R. 30 nr 2: 3 I
Laureatka Złotej Karety „Nowości” Krystyna Meissner.

1119. CHURSKI Andrzej: Sezon różności. *Nowości* 1994 R. 27

nr 196: 9 IX

1120. KRZESZEWSKA Monika Katarzyna: Zespół archiwalny Teatru Toruńskiego 1903–1985. – Toruń, 1995. – 156 s.

Praca mag. pod kier. prof. dr. hab. Bohdana Ryszewskiego. – Arch. UMK 66218

1121. MACIUDZIŃSKI Włodzimierz: Mózg aktora od środka / rozm. Piotr Gluchowski, Janusz Milanowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 272: 23 XI

1122. MEISSNER Krystyna: „Nie czuję, żeby nasz teatr obniżył loty...”: rozmowa z panią dyrektorem [...] / rozm. Krzysztof Jędrys. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 9 s. 11, portr.

1123. MEISSNER Krystyna: Podejrzany zapach sukcesu / rozm. Sławomir Lopatyński. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 105: 7 V

1124. MEISSNER Krystyna: Rozrywanie gorsetu / rozm. Andrzej Churski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 115: 19 V

Teatr im. Wilama Horzycy i festiwal „Kontakt”.

1125. MEISSNER Krystyna: Zawijam rękawy / rozm. Kinga Nemere-Czachowska. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 209: 8 IX

1126. MIĘDZY faktem a „Kontaktem”: po sezonie artystycznym w Teatrze im. W. Horzycy. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 14–15, il.

Zapis dyskusji z udziałem Jana Belkota, Jadwigi Oleradzkiej, Andrzeja Churskiego, Krzysztofa Jędrysa i Macieja Mikołajewskiego.

1127. [MIKOŁAJEWSKI Maciej]: W teatrach po wakacjach / KLA-KIER. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 10 s. 15, il.

1128. NOWAK Anita: Idee wiatrem podszyte: Krystyna Meissner „Weselem” pożegnała się z teatrem toruńskim. *Wiad. Kult.* 1997 R. 4 nr 3 s. 16

1129. NOWAK Anita: Niewspółczesne „Karykatury”: odgrzebany dramat J[ana] A[ugusta] Kisielewskiego w Toruniu. *Wiad. Kult.* 1996 R. 3 nr 40 s. 16

W reż. Iwony Kempy.

1130. NOWAK Anita: Niezapomniane role Grażyny Korsakow. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 2 s. 23, il.

1131. OLERADZKA Jadwiga: Duch Wilama i kondycja teatru / rozm. Lech Witkowski. *PAL Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 7/8 s. 16–22

1132. OLERADZKA Jadwiga: Początek jest taki, na jaki mnie stać

/ rozm. Anita Nowak. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 10 s. 22

1133. OLERADZKA Jadwiga: Teatr swój widzę myślący / rozm. Mirosława Kruczkiewicz, Andrzej Churski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 251: 25 X

1134. OLERADZKA Jadwiga, BUBIEŃ Andrzej: Myślenie zespołowe: Teatr W. Horzycy pod nową dyrekcją [rozmowa z dyrektorem naczelnym i artystycznym teatru] / rozm. Jan Belkot, Maciej Mikołajewski. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 3 s. 14–16, il.

1135. PIASECKA Anna: Romantycznie. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 10: 13 I
Otwarcie Sceny na Zapleczu.

1136. SKUCZYŃSKI Janusz: Od „Kartoteki” do „Wesela”: trzynastcie i pół (prawie) sezonu teatralnego Krystyny Meissner w Toruniu. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 1 s. 15–17, il.

1137. SPEKTATOR [pseud.]: Dwieście lat później: Bogusławski na toruńskiej scenie. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 4 s. 11, il.

Przedstawienie „Cudu mniemanego czyli Krakowiaków i Górali” w Toruniu w 1794 r. i w Teatrze im. Horzycy w 1994 r.

1138. TEATR im. Wilama Horzycy. Teatr Lalki i Aktora „Baj Pomorski”. *Almanach Sceny Polskiej* 1988/89 [T.] 30 (dr. 1995) s. 127–130

Toż za sezon 1989/90: *tamże* 1989/90 [T.] 31 (dr. 1995) s. 120–123.

Toż za sezon 1990/91: *tamże* 1990/91 [T.] 32 (dr. 1996) s. 119–122.

1139. TORBICKA Iwona: Recenzent dyrektorem: nowy szef toruńskiej sceny [Jadwiga Oleradzka]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 243: 17 X

1140. WARTA Ryszard: Opera nie za trzy grosze. *Nowości* 1995 R. 28 nr 208: 8 IX

Finansowanie Teatru im. Wilama Horzycy.

1141. WIŚNIEWSKA Marzenna: „Agnés” w oczach nastolatków. *PAL Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 11 s. 115–119

Inscenizacja w Teatrze W. Horzycy sztuki Catherine Anne w reżyserii Anny Augustynowicz.

1142. WIŚNIEWSKA Marzenna: „Wesele” Wyspiańskiego w 1996 roku. *Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 5 s. 41–44

Inscenizacja w Teatrze W. Horzycy w reż. Krystyny Meissner.

a. Festiwale teatralne

1143. FESTIWAL Teatrów Polski Północnej w Toruniu / Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska w Toruniu. – Toruń Kartoteka art., ok. 500 poz., uzupełniana bieżąco. Za lata 1959–1967 opublikowana

w „Dziesięć Festiwali Teatrów Polski Północnej”, 1968.

1144. [MIKOLAJEWSKI Maciej]: Złamana cytra: XXX OFTJA [Ogólnopolski Festiwal Teatrów Jednego Aktora] / KŁAKIER. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 14

1145. MILANOWSKI Janusz: Jedenaście spektakli. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 204: 2 IX
III Ogólnopolskie Spotkania Teatrów Ulicznych.

1146. MILANOWSKI Janusz: Jednoosobowy teatr. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 70: 24 III
OFTJA.

1147. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Żebra Melpomeny: ogólnopolski festiwal „Pobocza Teatru”. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 92: 19 IV

1148. OLERADZKA Jadwiga: Toruń ubogi. *Teatr* 1995 nr 6 s. 39–40
XXIX Ogólnopolski Festiwal Teatrów Jednego Aktora.

1149. PFEIFFER-PODLASZEWSKA Grażyna: Festiwal innego, nowego teatru / rozm. przepr. Jerzy Rochowiak. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 17–18

Festiwal „Pobocza Teatru” w Toruniu.

1150. ROCHOWIAK Jerzy: Gdy rzemiosło staje się sztuką: XXVIII Ogólnopolski Festiwal Teatrów Jednego Aktora [26–28 VI 1994]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 5 s. 13, il.

1151. ZUBIK Małgorzata: Teatr pod prąd [festiwal „Pobocza Teatru”]. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1997 nr 88: 15 IV

Kontakt '93

1152. KUBIKOWSKI Tomasz: Święto w wieży Babel. *Odra* 1993 R. 33 nr 11 s. 88–90

Kontakt '94

1153. CHURSKI Andrzej: Ekskluzywny jarmark sztuki. *Nowości* 1994 R. 27 nr 113: 3 VI

1154. JANIKOWSKI Grzegorz: Perpetum teatralne. *Więź* 1994 nr 7 s. 201–208

1155. JĘDRYS Krzysztof: Festiwal otwartych oczu: *Kontakt '94*. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 6 s. 17, il.

1156. MEISSNER Krystyna: Dla kogo festiwal? / rozm. przepr. Bożena Winnicka. *Wiad. Kult.* 1994 nr 13 s. 23, il.

1157. MILANOWSKI Janusz: Wieczór w domu wariatów. *Gaz. Wy-*

borcza [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 115: 19 V

1158. NAJWAŻNIEJSZY jest kontakt / wypowiedź. Malwina Głowacka [et al.]; oprac. Maryna Bersz, Aleksandra Rembowska, Tomasz Konina. *Teatr* 1994 nr 7/8 s. 26–28, il.

1159. PIASECKA Anna: Po Kontakcie. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 124: 30 V

Zob. też: PIASECKA A.: Laury rozdane, *tamże* nr 125: 31 V.

1160. PO TEATRALNEJ uczcie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 155: 22 VII
Kontakt 1994 – wybór recenzji z prasy krajowej.

1161. SIERADZKI Jacek: Wysokie ryzyko. *Polityka* 1994 nr 24 s. 9, il.

1162. SKUCZYŃSKI Janusz: Kontakt '94, czyli Przestrzeń w teatrze. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 7/8 s. 10–13, il.

1163. STARCZAK-KOZŁOWSKA Krystyna: Jak wam się podoba... *Kwart. Art.* 1994 nr 3 s. 108–115, il.

1164. TABORSKI Bolesław: Kontakt '94. *Kultura (Paryż)* 1994 nr 7/8 s. 139–144

1165. WANAT Andrzej: Po i przed „Kontaktem”. *Teatr* 1994 nr 7/8 s. 24–25, il.

1166. WINNICKA Bożena: Toruński Kontakt – sukcesy, porażki, kłęski. *Wiad. Kult.* 1994 nr 3 s. 1, 8, il.

Kontakt '95

1167. CHURSKI Andrzej: Mistrzowskie łamigłówek. *Nowości* 1995 R. 28 nr 127: 2 VI

1168. GŁOWACKA Malwina: „...Jesteśmy w domu, gdzieś między niebem i ziemią”. *Teatr* 1995 nr 7/8 s. 16–17

1169. JANIKOWSKI Grzegorz Z.: Teatr formy czasu [Kontakt '95]. *Więź* 1995 R. 38 nr 8 s. 162–168, il.

1170. JANIKOWSKI Grzegorz: Panorama teatru potrzebnego. *Sycyna* 1995 nr 11 s. 16

1171. KALINOWSKA Maria: Kontakt '95: notatnik festiwalowy. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 3–9, il.

1172. KUBIKOWSKI Tomasz: Ze wschodu na zachód. *Odra* 1995 nr 10 s. 94–98

Zob. też: Tenże: Obrona Wasiliewa, *tamże* 1995 nr 7/8 s. 96–98

1173. MILANOWSKI Janusz: Festiwal przywróconej wiary: Kontakt '95: laury rozdane. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995

nr 124: 30 V

Zob. też: Tenże: Uśmiechnij się do nas, Panie: Kontakt '95, *tamże* 1995 nr 109: 12 V

1174. NAUKI z Kontaktu [Kontakt '95]: [dyskusja]. *Dialog* 1995 nr 8 s. 129–142

W dyskusji udział wzięli: Małgorzata Semil, Zdzisław Pietrasik, Jerzy Koenig, Grzegorz Niziolek, Jacek Sieradzki, Wanda Zwinogrodzka, Justyna Golińska.

1175. POTRZEBNY festiwal we właściwym miejscu: mówią goście festiwalu „Kontakt” w Toruniu / oprac. Malwina Głowacka, Tomasz Koina. *Teatr* 1995 nr 7/8 s. 9–12

1176. REMBOWSKA Aleksandra: Wieża. *Teatr* 1995 nr 7/8 s. 13–15

1177. RZĘDZIAN Jan Z.: Mój Kontakt: V Międzynarodowy Festiwal Teatralny w Toruniu. *Kwart. Art. Kujaw. i Pom.* 1995 nr 3 s. 106–115, il.

1178. TABORSKI Bolesław: Kontakt '95. *Kultura (Paryż)* 1995 nr 9 s. 147–155

1179. WANAT Andrzej, KONIC Paweł, KUBIKOWSKI Tomasz: Kontakt '95. *Teatr* 1995 nr 7/8 s. 4–8

1180. ŻURAWIECKI Bartosz: W laboratorium. *Nowy Nurt* 1995 nr 13 s. 1, 10

Kontakt '96

1181. CIEŚLAK Jacek, KOWALCZYK Janusz R.: Tradycja zatruta kulturą masową: po festiwalu Kontakt '96 w Toruniu. *Rzeczpospolita* 1996 nr 129: 4 VI s. 23, il.

1182. CZOLGOWSKI Dariusz: Kontakt zostaje. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 294: 18 XII

1183. DREWNIAK Lukasz: Tygiel i giełda. *Tyg. Powsz.* 1996 nr 27 s. 12

1184. GRUSZCZYŃSKI Piotr: Kontaktuj się. *Dialog* 1996 nr 9 s. 184–186

1185. KONTAKT '96: [dyskusja] / oprac. Robert Borocho. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 7–12

W dyskusji udział wzięli: Maria Kalinowska, Agnieszka Okońska, Artur Duda, Janusz Skuczyński, Jarosław Kobiński, Marek Jeziński, Joanna Wnuczyńska, Joanna Bandurska, Marzena Nowak-Wiśniewska i Joanna Jagodzińska.

1186. KRUCZKIEWICZ Mirosława: Kontakt z Kontaktem. *Nowości* 1996 R. 29 nr 52: 1 III

1187. KUBIKOWSKI Tomasz: Poszczególności. *Odra* 1996 nr 10

s. 97-99

1188. MEISSNER Krystyna: Kontakt z XXI wiekiem / rozm. Mirosława Kruczkiewicz, Andrzej Churski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 121: 24 V

1189. MIĘDZYNARODOWY Festiwal Teatralny Kontakt '96. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 16-17, il.

1190. MILANOWSKI Janusz: Międzynarodowy Festiwal Teatralny Kontakt '96. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 117: 21 V; nr 128: 3 VI; nr 129: 4 VI

Zob. też: Tenże: Kontakt '96. *Gaz. Miejska* 1996 nr 14 s. 8-9

1191. SIERADZKI Jacek: Na progu wieku samotności. *Polityka* 1996 nr 24 s. 45-46

1192. SZÓSTY „Kontakt”: o Międzynarodowym Festiwalu „Kontakt” w Toruniu / oprac. W. M. *Teatr* 1996 nr 7/8 s. 24-28

W dyskusji udział wzięli: Wojciech Majcherek, Malwina Głowacka, Paweł Konic, Tomasz Kubikowski, Małgorzata Dziewulska, Barbara Osterloff.

1193. TABORSKI Bolesław: Kontakt '96. *Kultura (Paryż)* 1996 nr 10 s. 111-118

1194. TOPOLEWSKI Jarosław: Bozony pośrednie. *Znak* 1996 nr 8 s. 160-163

1195. WINNICKA Bożena: Kontakt po raz szósty. *Wiad. Kult.* 1996 nr 24 s. 16

Kontakt '97

1196. GRUSZCZYŃSKI Piotr: Pęknięte zwierciadło. *Tyg. Powsz.* 1997 nr 24 s. 16

1197. JANIKOWSKI Grzegorz: Teatr śniegu, ognia, wody i lodu. *Sycyna* 1997 nr 13 s. 14

1198. KAJAK Wojciech: Zachwiana równowaga. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 127: 3 VI

1199. KOWALCZYK Janusz R.: Młodym artystom nie wolno pomagać. *Rzeczpospolita* 1997 nr 126 s. 25

1200. LIKOWSKA Ewa: Różności różnej jakości. *Wiad. Kult.* 1997 nr 23 s. 5

1201. [MIKOŁAJEWSKI Maciej]: Poniżej archetypu: festiwal Kontakt '97 / KŁAKIER. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 6 s. 16, 18, il.

1202. NOWAK Anita: Tuminas, Nekrošius i Lupa. *Promocje Pom.*

1997 R. 5 nr 6 s. 22-23

1203. NOWAK Anita, LIKOWSKA Ewa: Kontakt '97. *Wiad. Kult.* 1997 nr 24 s. 18

1204. SIERADZKI Jacek: Szaleństwo Litwina. *Polityka* 1997 nr 24 s. 52-53

1205. TABORSKI Bolesław: Kontakt '97. *Kultura (Paryż)* 1997 nr 7/8 s. 160-165

b. Baj Pomorski

1206. KRUCZKIEWICZ Mirosława: Strusie na finał. *Nowości* 1996 R. 29 nr 242: 15 X

W związku z tym: Tejże: Kukielki do muzeum? *tamże*, nr 245:

18 X III Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek.

1207. [MIKOŁAJEWSKI Maciej]: Morderczy festiwal: III Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek / KLAKIER. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 11 s. 16

1208. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Lalki nade wszystko: 50 lat Baja Pomorskiego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 78: 1/2 IV

1209. [PIERWSZE] I Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek: 9-16 października 1994 roku / red. Jerzy Rochowiak. - Toruń: Wit-Graf, 1995. - 28 s.: il.

Toż: II Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek, 1-8 października 1995 roku / red. Jacek Pietruski. - Toruń, 1995. - 29 s.: il.

III Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek, 3-13 października 1996 r. / red. J. Pietruski. - Toruń, 1996. - 36 s.: il.

IV Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek, 5-12 października 1997 roku / red. J. Pietruski. - Toruń, 1997. - [46] s.: il.

1210. ROCHOWIAK Jerzy: Baj Pomorski: 50 lat. *Gaz. Miejska* 1995 nr 4/5 s. 8-10, il.

1211. ROCHOWIAK Jerzy: Lalki, aktorzy, widzowie. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 5 s. 22-25, il.

50-lecie „Baja Pomorskiego”.

1212. ROCHOWIAK Jerzy: Teatr „Baj Pomorski” w Toruniu: 1945-1995. - Toruń: Teatr „Baj Pomorski”, 1995. - 85 s.: il.

1213. SARECKA Hanna: Ucieczka w czarowny świat / rozm. Teresa Tylicka. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 26 s. 11, il.

1214. SKUCZYŃSKA Małgorzata: Czy lalki mogą chodzić po ulicach Sewilli? O II Toruńskich Spotkaniach Teatrów Lalek. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 11 s. 7-9, il.

1215. SKUCZYŃSKI Janusz: Aktor i lalka: I Toruńskie Spotkania

Teatrów Lalek. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 12 s. 4-6, il.

14. Życie literackie

Zob. też poz.: 1773, 1887

1216. JĘDRZYŃSKI Zefiryn: Toruńskie przystanki Zygmunta Krasińskiego. Cz. 1: Między miłością a powinnością. Cz. 2: „Oazis na piaszczystej pustyni”. Cz. 3: Piernikami i wódką gdańską rozlakocili Polskę. *Nowości* 1996 R. 29 nr 271: 20 XI; nr 277: 27 XI; nr 283: 4 XII

1217. KASPRZYK Jerzy: Pomorskie podróże Niemcewicza. *Nowości* 1996 R. 29 nr 213: 11 IX; nr 219: 18 IX

Dot. Torunia i Chełmna w 1812 r.

1218. KRYSZAK Janusz: Historia spazmatyczna, przerywana / z taśmy magnetofonowej spisał Jerzy L[esław] Ordan. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 6, dod.: *Toruński Maj Poetycki* 1994, s. II-III, il.

Dot. Toruńskich Majów Poetyckich.

1219. MELKOWSKI Stefan: Do wewnątrz czy na zewnątrz?: [Drugi Toruński Festiwal Książki, 18-24 XI 1996]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 16, il.

1220. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Chłonę świat wzrokiem. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.]: Gaz. Reg.* 1995 nr 132: 8 VI

Działalność literacka Lesława Ordana.

1221. ORDAN Jerzy Lesław: Nie dla „uczczenia”. *PAL Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 11 s. 77-80

Almanach prezentujący środowiska literackie Torunia i Getyngi, wydany z okazji 20-lecia współpracy obu miast.

1222. ORŁOŚ Kazimierz: Toruńska „lekcja z pisarzem”. *Nowe Książki* 1996 nr 5 s. 68

1223. ROCHOWIAK Jerzy: Toruński Maj Poetycki 1994. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 6, dod.: *Toruński Maj Poetycki* 1994, s. I

15. Życie muzyczne

Zob. też poz.: 576, 1080, 1659, 1705, 1725, 1928, 1998, 2076

1224. BUKOWSKI Andrzej: Pomorskie wojaże Fryderyka Chopina. - Gdańsk: „Marpress”, 1993. - 48 s.: il., portr.

M.in. o pobycie Chopina w Toruniu.

1225. CHURSKI Andrzej: Powrót do Dworu: jeszcze w 1939 roku budowę gmachu Filharmonii Pomorskiej planowano w Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 131: 24 VI

1226. CYNK Magdalena: Bez dreszczu i emocji: koniec sezonu mu-

zycznego. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 7/8 s. 15

1227. CYNK Magdalena: Blżej muzyki współczesnej: Probalnica '97. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 6 s. 17

1228. CYNK Magdalena: Ciekawe interpretacje: z sal koncertowych. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 17

1229. CYNK Magdalena: Festiwal u Flisaka. *Ruch Muzyczny* 1997 nr 13 s. 16-17

IV Festiwal Muzyki Kameralnej i Sztuki Krajów Nadbałtyckich.

1230. CYNK Magdalena: Potrzeba dyrygenta: koncerty kameralistów. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 17

1231. CYNK Magdalena: Probalnica '95: festiwal muzyki kameralnej. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 6 s. 12-13

1232. CYNK Magdalena: Więcej awangardy! Przed i po sezonie koncertowym. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 9 s. 14

1233. CYNK Magdalena: Z koncertu na koncert: Probalnica '96. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 6 s. 17

1234. CYNK Magdalena: Zakończenie sezonu toruńskich kameralistów. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 11

1235. DORAWA Marian: Z historii „Świętojańskich Koncertów Organowych”. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 23 s. IV, il.

1236. GAJKOWSKA Ewa: Nowy festiwal muzyki kameralnej [I Festiwal Muzyki Kameralnej i Sztuki Krajów Nadbałtyckich, Toruń]. *Ruch Muz.* 1994 R. 38 nr 14 s. 1-3

1237. GIZA Henryk: Kontrabasista to brzmi dumnie / rozm. Andrzej Churski. *Nowości* 1994 R. 27 nr 74: 15 IV

1238. HENSKA Władysław: Podgórska „Halka” [cz. 1] w latach 1919-1939, [cz. 2] w latach 1947-1962. *Nowości* 1994 R. 27 nr 192: 5 IX; nr 204: 19 IX

1239. JANKOWSKA Bożena: Jubileusz Chóru Kameralnego UMK: rozmowa z mgr Bożeną Jankowską, założycielką i dyrygentem Chóru / rozm. Rafał Woźniak. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 4 s. 10, il.

1240. JANKOWSKA Bożena: Na studencką nutę / rozm. Helena Maniakowska. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 19 s. 10
Chór UMK.

1241. KAMIŃSKI Tomasz: Czas na siebie / rozm. Mariusz Załuski.

Nowości 1996 R. 29 nr 214: 12 IX

1242. KAŃSKI Józef: Mendelssohn i nowy festiwal w Toruniu. *Ruch Muzyczny* 1997 nr 18 s. 19–20
Festiwal „Muzyka i architektura”.

1243. KASZEWSKA-BRZozowska Alina: Toruński śpiew kameralny w „wielkim świecie”: Chór Kameralny UMK w Niemczech i Francji. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 12, il.

1244. KLIM Andrzej: Chór Kameralny UMK – plany, osiągnięcia, polemiki. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 2 s. 13

1245. KOMOROWSKA Małgorzata: Teatry muzyczne drugiej Rzeczypospolitej. – Warszawa: Akad. Muz. im. F. Chopina, 1997. – 357 s.
Z treści: Toruń s. 121–124

1246. KRUCZKIEWICZ Mirosława: Trzydziestolatek: przez „Młody Toruń” przewinęło się prawie 5 tysięcy dziewcząt i chłopców. *Nowości* 1994 R. 27 nr 68: 7 IV

1247. LUBOMSKI Mariusz: Debiutant z rutyną / rozm. Mariusz Załuski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 190: 18 VIII

1248. LUBOMSKI Mariusz: Filozofia kariery / rozm. Kinga Nemere-Czachowska. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 51: 1 III

1249. LUBOMSKI Mariusz: Urywałem się z zajęć, by grać: rozmowa z Mariuszem Lubomskim, piosenkarzem, kompozytorem, plastykiem / rozm. Maciej Romaniuk. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 9 s. 14–15, il.

1250. MILANOWSKI Janusz: Urodziny kameralistów. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 150: 30 VI

1251. NADOLSKI Jarosław: Jubileusz 10-lecia Młodzieżowej Orkiestry Dętej [w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 12 s. 17–18, il.

1252. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Kto wymyślił nazwę: powstał chór katedralny. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 272: 23 XI

1253. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Probalnica '95. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 93: 20 IV

1254. OGIŃSKI Ziemowit: Introdukcja [Toruńska Orkiestra Kameralna]. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 5 s. 37

1255. OGIŃSKI Ziemowit: Między Niziołem a Cieniawą. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 12 s. 25–26
Koncerty Toruńskiej Orkiestry Kameralnej.

1256. OGIŃSKI Ziemowit: Pora na mezzoforte [Toruńska Orkiestra

Kameralna]. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 9/10 s. 22-23, il.

1257. ROCHOWIAK Jerzy: Młodzieżowa Orkiestra Dęta [w Toruniu]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 10 s. 36-38, il.

1258. ROCHOWIAK Jerzy: „Toruniacy” [Zespół Pieśni i Tańca]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 9 s. 22-25, il.

1259. SCHULZ Winicjusz: Republika zdarzeń. *Nowości* 1996 R. 29 nr 40: 16 II

15-lecie istnienia grupy.

1260. WAKARECY Marek: Puzon jest rzeczą romantyczną [Toruńska Orkiestra Kameralna] / rozm. Ziemowit Ogiński. *Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 6 s. 73-78

1261. WARTA Ryszard: Czas Wariata. *Nowości* 1996 R. 29 nr 34: 9 II

Młodzieżowa muzyka nowofalowa w Toruniu na początku lat 80-tych.

1262. WIERZCHOLSKI Sławomir: Układy z harmonijką / rozm. Winicjusz Schulz. *Nowości* 1996 R. 29 nr 215: 13 IX

1263. WIERZCHOLSKI Sławomir, KAMIŃSKI Tomasz: Chorzy na bluesa / rozm. Winicjusz Schulz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 104: 5 V
Nočna Zmiana Bluesa.

1264. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: 15-lecie Chóru św. Maksymiliana z Rubinkowa III. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 47 s. IV

1265. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Kolejny rok twórczej pracy. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 41 s. III, il.

Toruński Chór Katedralny „Pueri Cantores Thorunienses”.

1266. ZALEWSKI Kazimierz: Kameralnie ale z rozmachem: muzyka i sztuka krajów nadbałtyckich. *Nowości* 1994 R. 27 nr 99: 17 V

1267. ZALEWSKI Kazimierz: Probaltica '95 podsumowana. *Nowości* 1995 R. 28 nr 114: 18 V

1268. ZALEWSKI Kazimierz: Zbliżenie sąsiadów muzycznie obcych: „Probaltica '95” w Toruniu i Grudziądzu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 103: 4 V

1269. ŻÓLTOWSKI Piotr: „Podgórski Walczyk”: [Zespół Artystyczny Seniorów]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 11 s. 25-27, il.

16. Plastyka. Wystawy

Zob. też poz.: 121, 138, 457-58, 556-58, 1510, 1652, 1719,

1863, 1891, 1911

1270. DYLEWSKI Waldemar: Sztuka sprzedaży czy promocji? / rozm. Jerzy Rochowiak. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 10 s. 16-17, il. Galeria „Top Art”.

1271. KARPIŃSKA-ZAJĄC Zofia: „Dzieci nie da się zbyć byle czym...”: rozmowa z Zofią Karpińską-Zajęc, dyrektorem Galerii i Ośrodka Plastycznej Twórczości Dziecka w Toruniu / rozm. Krzysztof Jędrus. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 12, portr.

1272. KARPIŃSKA-ZAJĄC Zofia: Plastyczna ekoedukacja w Toruniu. *Plast. i Wychow.* 1996 nr 1 s. 46-50, il.

1273. KARPIŃSKA-ZAJĄC Zofia: Zmiana tempa: rozmowa z [...], dyrektorem nowo powstałej Państwowej Galerii Sztuki i Ośrodka Edukacji Plastycznej / rozm. Ryszard Warta. *Nowości* 1996 R. 29 nr 3: 4 I

1274. MAZUR Krzysztof: Bez selekcji: pięć lat Galerii „Nad Wisłą”. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 9 s. 16-17, il.

1275. MAZUR Krzysztof: „Nad Wisłą”. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 9 s. 14-15, il.

Pięćolecie Galerii.

1276. MELKOWSKI Stefan: Nie tylko o zeszłorocznej sztuce toruńskiej. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 14-15

1277. ROCHECKI Kazimierz: Galeria Edukacyjna ABC... *Collage* 1996 nr 3 s. 5, il.

1278. ROCHOWIAK Jerzy: Artystyczna enklawa [Pracownia Grafiki Wojewódzkiego Domu Kultury w Toruniu]. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 9/10 s. 24-25, il.

1279. ROCHOWIAK Jerzy: Państwowa Galeria Sztuki i Ośrodek Edukacji Plastycznej. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 12 s. 22-27, il.

1280. SPUDOWSKA Alina: Warsztaty plastyczne w Toruniu. *Plastyka i Wychowanie* 1995 nr 1 s. 50-53

1281. STĘPAK Marian: Myśl, czyli przyczynek do dyskusji na temat edukacji artystycznej. *PAL Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 10 s. 32-35, il.

1282. TORBICKA Iwona: Na pierwszy ogień: inauguracja nowej galerii. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 35: 10/11 II

Państwowa Galeria Sztuki i Ośrodek Edukacji Plastycznej.

1283. TRZEŚNIEWSKI Zygmunt: Galeria „Nad Wisłą” w pejzażu

artystycznym Torunia. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 10 s. 9-12, il.

1284. DRĄCZKOWSKI Andrzej: Edmund Piotrowicz 1915-1991 i jego uczniowie: wystawa w toruńskim Ratuszu Staromiejskim 31 marca-3 maja 1995. - Toruń: Muzeum Okręgowe, 1995. - 64 s.: il.

1285. DRĄCZKOWSKI Andrzej: Józef Kozłowski 1905-1991: wystawa monograficzna, Muzeum Okręgowe w Toruniu 3 maja-14 czerwca 1992 r. / oprac. kat... - Toruń: Ofic. Wydaw. WBPiKS, 1992. - [40] s.: il.

1286. INGIEVIĆ Jan Amos: Adolf Ryszka - uczniowie i współpracownicy. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 12 s. 14-15, il.

1287. KLUCZWAJD Katarzyna: Dawny Toruń: historia i rzemiosło artystyczne 1233-1793 [wystawa] / fot. Waclaw Górski [et al.]. - Toruń: Muz. Okr., 1996. - [1] k. skl.: il.; 30 cm

Toż w jęz. ang., niem.

1288. KLUCZWAJD Katarzyna: Sztuka sakralna nowożytnego Torunia. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 4 s. 34-35, il.

Wystawa w Ratuszu w 1994 r. Toż: *Biuletyn / Muz. Okr. w Tor.* 1995 nr 13

1289. KOTŁOWSKA Grażyna: Jubileusz artystki: wystawa grafiki i rysunku Cecylii Wiśniewskiej-Maćkiewicz. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 12 s. 14, il.

1290. KOTŁOWSKI Jan: Cecylia Wiśniewska-Maćkiewicz: grafika i rysunek: katalog monograficzny z okazji jubileuszu 40-lecia pracy artystycznej / Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu; Muzeum w Grudziądzu. - Toruń: BU, 1994. - 145 s.: il.

1291. KOTŁOWSKI Jan: Krystyna Szalewska: grafika - malarstwo - rysunek: wystawa retrospektywna w 30-lecie pracy artystycznej w Muzeum Okręgowym w Toruniu (marzec-kwiecień 1993) / Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; Muzeum Okręgowe w Toruniu; tekst i oprac. [...]. - Toruń: BUMK; MO, 1993. - 100, [1] s.: il.

Tekst częściowo niem.

1292. KOTŁOWSKI Jan: Stare pocztówki z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. *Biuletyn / Muz. Okr. w Tor.* 1997 nr 24

Wystawa w Domu Eskenów, 21. 11-31. 12. 1997.

1293. KUCZBORSKA Aleksandra: Barbara Nareńska-Dębska: grafika i rysunek: Muzeum Okręgowe w Toruniu 29 maja-10 lipca 1991 r. / oprac. kat... - Toruń: MO, 1991. - [60] s.: il.

1294. KUHN Paulina: Sztuka odzyskana. *Nowości* 1995 R. 28 nr 99:

Artyści toruńscy na wystawie „Sztuka na Pomorzu po roku 1945” w Szczecinie.

1295. MARCINIAK Tadeusz: Edmund Piotrowicz i jego uczniowie: wystawa w Ratuszu. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 5 s. 14–15, portr.

1296. MAZUR Krzysztof: Dwie wystawy w galerii „Nad Wisłą”. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 1/2 s. 33–34

Wystawy Anny Baumgart i Andrzeja Borcza.

1297. MELKOWSKI Stefan: Siedemset pięćdziesiąt lat na tym samym miejscu: wystawa „Dawny Toruń” w Ratuszu. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 9 s. 9

1298. MIROSLAW Piotrowski: grafika i rysunek: wystawa z okazji dwudziestopięciolecia pracy twórczej / Komisarz wyst. Andrzej Drączkowski, Jan Kotłowski. – Toruń: Muz. Okr., 1995. – 84 s.: il.

1299. Vacat

1300. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Morska grafika humanistyczna: wystawa Mirosława Piotrowskiego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 221: 22 IX

1301. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Śmiech człowieka: przegląd twórczości plastycznej. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 186: 11 VIII

Twórczość ponad 40. toruńskich artystów – wystawa w Domu Eskenów.

1302. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Tytan pracy. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 37: 13 II

Wystawa prac Stanisława Borysowskiego.

1303. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Wystawa na piętrze: *Annale '94. Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 119: 24 V

1304. [OSIEMDZIESIĘCIOLECIE] 80-lecie harcerstwa na ziemi toruńskiej. *Biuletyn / Muz. Okr. w Tor.* 1997 nr 22

Wystawa w Domu Eskenów 24. 05–15. 06 1997.

1305. SAAR-KOZŁOWSKA Alicja: Heliocentryzm Hanny Brzuszkiewicz [wystawa rzeźb w Domu Kopernika]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 16–17, portr.

1306. STANISŁAW Borysowski 1906–1988: malarstwo, grafika, rysunek: Muzeum Okręgowe w Toruniu – luty 1995, Muzeum Narodowe w Gdańsku – czerwiec 1995, Biuro Wystaw Artystycznych w Bydgoszczy – czerwiec, lipiec 1995: [katalog wystawy] / [tekst] Andrzej Ściepuro [et al.]. – Toruń: Muzeum Okręgowe, [1995]. – 24 s.: il.

1307. STĘPAK Marian: Profesor Adolf Ryszka [1935–1995] –

uczniowie i współpracownicy: wystawa w Państwowej Galerii Sztuki „Wozownia”. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 1/2 s. 30–32, il.

1308. TRZEŚNIEWSKI Zygmunt: Retrospektywna wystawa Mirosława Piotrowskiego. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 5 s. 36–39, il.

1309. TYLICKA Teresa: Sztuka dawnego Torunia. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 33 s. 11, fot.

Wystawa stała w Ratuszu pt. „Sztuka sakralna nowożytnego Torunia”.

1310. TYLICKI Jacek: *Ars Sacra*: dawna sztuka diecezji toruńskiej: Toruń, Muzeum Okręgowe 5. IX. 1993–31. I. 1994. *Biul. Hist. Sztuki* 1994 R. 56 nr 4 s. 444–445

1311. WARTA Ryszard: Duch i materia: wystawa „Ars sacra” w toruńskim Ratuszu. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 1 s. 20–21, il.

1312. WARTA Ryszard: Jak przylepić jajko do ściany: Galeria „S” – młoda sztuka młodych artystów. *Nowości* 1994 R. 27 nr 108: 27 V

1313. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Plakat toruński 1920–1939 / Muzeum Okręgowe w Toruniu. – Toruń, 1994. – 37, [2] s.: il.

Wystawa, Toruń, 11 XI–4 XII 1994.

1314. ZALEWSKI Tadeusz: Telegramy Kościuszkowskie: zapomniane dokumenty patriotyzmu polskiego (1895–1939): wystawa ze zbiorów Tadeusza Zakrzewskiego / Muzeum Okręgowe w Toruniu. – Toruń: Muz. Okr., [1995]. – [16] s.: il.

17. Kino. Film

1315. JAN: Pod niebieskim kocykiem: czwarte kino w mieście. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 60: 11 III

1316. MAŁ: Filmówka czeka. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 169: 22 VII

1317. PALM-FREIBURG Willy: Das Kino „Metropol” in Thorn. *Thorner Nachrichten* 1983 Nr. 15 s. 13–14

1318. PLASKACZ Anna: Początek z gwiazdami: przed inauguracją roku w toruńskiej filmówce. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 224: 25 IX

W związku z tym: CZOLGOWSKI Dariusz: Pociąg do Hollywood: ruszyła szkoła filmowa w Toruniu, *tamże*, nr 234: 7 X

1319. SOCHAŃSKA Beata: Trzy na siedem: losy toruńskich kin. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 225: 27 IX

1320. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Filmy za Wisłą: zmienne losy kine-
matografii Podgórze do 1945 r. [cz. 1–2]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 121:

13 VI; nr 127: 20 VI

1321. ZALUSKI Mariusz: Machulscy na początek. *Nowości* 1996 R. 29 nr 236: 8 X

Camerimage Film School.

1322. ZALUSKI Mariusz: Toruńska „filmówka”? Policealne Studium Sztuk Plastycznych i Realizacji Telewizyjnej z Ostromecka najprawdopodobniej przeniesie się do siedziby fundacji Tumult. *Nowości* 1996 R. 29 nr 111: 13 V

1323. CZOLGOWSKI Dariusz: Żaba dla Anglika. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1996 nr 286: 9 XII

Camerimage '96.

1324. GLUCHOWSKI Piotr: Komedia dell' camera. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 240: 14 X

Camerimage '94.

1325. GUZEK Mariusz: Tajemnice światła. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 1 s. 25, 27

Camerimage '96.

1326. HOLLENDER Barbara: Artyści za kamerą. *Rzeczpospolita* 1996 nr 286 s. 27

Camerimage '96.

1327. JANICKI Marek: Żaba jest złota. *Gaz. Miejska* 1996 nr 17 s. 4-5, fot.

Camerimage '96.

1328. KĘPSKI Cezary: Najpierw widzieć, potem wiedzieć: Camerimage '94. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 15, il.

1329. MILANOWSKI Janusz: Mistrz, żaba i pończocha. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 287: 11 XII

Camerimage '95.

1330. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Rzeka filmów [Camerimage '94]. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 279: 1 XII

Zob też: K. NEMERE-CZACHOWSKA: Wrony zjadły żabę, *tamże* nr 282: 5 XII.

1331. PLAŻEWSKI Jerzy: A Toruń jest najważniejszy! *Kino* 1995 nr 2 s. 4-8

Camerimage '94.

1332. PLAŻEWSKI Jerzy: Najlepiej sfotografowane. *Kino* 1996 nr 2 s. 12-15

Camerimage '95.

1333. PLAŻEWSKI Jerzy: W Toruniu żaby są złote. *Kino* 1997 nr 2

s. 28-31

Camerimage '96.

1334. PLAŻEWSKI Jerzy: Wielka szansa Złotej Żaby. *Kino* 1994 R. 28 nr 2 s. 13-15, il.

Camerimage '93.

1335. SZCZEPAŃSKI Tadeusz: Duchy, światła i cienie. *Polityka* 1994 nr 51 s. 15

Camerimage '94.

1336. SZCZEPAŃSKI Tadeusz: Światła na operatorów. *Odra* 1996 nr 3 s. 91-92

Camerimage '96.

1337. TARAS Katarzyna: Camerimage '94. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 1/2 s. 2-3, il.

1338. TARAS Katarzyna: Festiwal: filmy i publiczność. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 1/2 s. 37-39, il.

Camerimage '95.

1339. TARAS Katarzyna: Kadry, które mogłyby funkcjonować samodzielnie. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 1 s. 4-6, il.

Camerimage '93.

1340. WÓJCIK Tomasz: Camerimage '96. *Wiad. Kult.* 1996 nr 51 s. 5

1341. ŻYDOWICZ Marek: Camerimage: bóle narodzin i przyszłość / rozm. Lech Witkowski. *PAL Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 11 s. 9-20, il.

1342. ŻYDOWICZ Marek: Dziennik organizatora. *Reżyser* 1994 nr 1 s. 1-3

Camerimage '93.

1343. ŻYDOWICZ Marek: Spoza układu / rozm. Mariusz Żaluski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 267: 15 XI

18. Radio

Zob. też poz.: 846-47

1344. BRUSKI Ireneusz St.: Toruńskie Radio Maryja. *Warm. Wiad. Archidiec.* 1994 R. 21 [nr] 10 s. 63-64

1345. BUKOWSKI Jerzy: Na czym polega sukces Radia Maryja? *Niedziela* 1995 R. 38 nr 30 s. 20, fot.

1346. CZERNY Barbara: Radość i nadzieja: 4 lata Radia Maryja. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 52/53 s. 10, il.

1347. KIN Edyta: Jubileusz rozbawiony: w czwartą rocznicę Radia

Toruń. *Nowości* 1996 R. 29 nr 293: 16 XII

1348. KLAUZA Karol: „Trwali we wspólnocie z Maryją”: Katolickie Studium Dziennikarstwa w Toruniu – otwarte. *Niedziela* 1994 R. 37 nr 4 s. 16, fot.

1349. OSTROWSKI Zbigniew: Pól na pól / rozm. Marek Jagła. *Nowości* 1994 R. 27 nr 90: 6 V
Radio Gra.

1350. PAJĄK Zdzisław: Radio profesjonalne / rozm. Winicjusz Schulz. *Nowości* 1994 R. 27 nr 90: 6 V
Radio Toruń.

1351. PIETRASZAK Tomasz: Gra Toruń i Włocławek. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 77: 1 IV

1352. POMIANOWSKI Stefan: Radio Maryja fenomen spoza komercji. *Niedziela* 1994 R. 37 nr 7 s. 8

1353. RADIO Maryja / red. Dariusz Tomasz Lebioda. – Toruń: Ojcowie Redemptoryści, 1995. – 176 s., [8] s. tabl.: il., fot.

1354. RAKOWICZ Grażyna: Wszystko zależy od zysku: Radio Toruń. *Rzeczpospolita* 1996 nr 282: 4 XII s. 6

1355. SCHULZ Winicjusz: Magia radia. *Nowości* 1994 R. 27 nr 265: 1 XII

1356. SCHULZ Winicjusz, ZALUSKI Mariusz: Radio już dorosłe: ze Zdzisławem Pająkiem – prezesem Radia Toruń – rozm. [...]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 266: 2 XII

1357. SZCZEPKOWSKA Marzena: Radio Maryja potrzebne jest Polakom. *Niedziela* 1995 R. 38 nr 31 s. 12, fot.

1358. TOMZIŃSKI Jerzy o.: Z Jasnej Góry: nagroda Katolickiego Stowarzyszenia Dziennikarzy dla Radia Maryja. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 1 s. 7, fot.

Acc. Wręczenie nagrody katolickiego Stowarzyszenia Dziennikarzy za 1996 r.; laudacja Redakcji i Wolontariatu Radia Maryja wygłoszona przez Karola Klauzę – prezesa KSD, *tamże* s. 18.

1359. TORUŃ – najsilniejszy po Warszawie. *Zaulek Lit. i Art.* 1934 R. 1 nr 3 s. 4

O Radiostacji Toruńskiej.

1360. WILMA Adam: Wchodzenie w muł [toruńska rozgłośnia Radio Maryja]. *Polityka* 1994 nr 11 s. 7

1361. WOLK-LANIEWSKA Agnieszka: Radio jako cnota. *Prz. Tyg.*

1996 nr 3 s. 12-13

Radio Maryja.

19. Planetarium

1362. BRONIEWICZ Lucjan: Pod szczęśliwą gwiazdą / z dyr. Planetarium w Toruniu [...] rozm. Piotr Majewski. *Gaz. Miejska* 1995 nr 1 s. 6-7

1363. BRONIEWICZ Lucjan: Sprzedawanie Kopernika / rozm. Mariusz Zaluski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 42: 19 II

1364. DĄBROWSKI Bartosz: Trzy świece na urodzinowym torcie Toruńskiego Planetarium. *Urania* 1997 nr 4 s. 98-102

1365. MILANOWSKI Janusz: Niebo pod dachem: dziś rusza toruńskie Planetarium. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 40: 17 II

Zob. też: tenże: Nasza jest noc, *tamże* 1994 nr 41: 18 II.

1366. STREICH Wojciech: Bliżej gwiazd. *Promocje Pom.* 1994 nr 5 s. 21, il.

1367. STREICH Wojciech: Z nami bliżej gwiazd... [toruńskie planetarium]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 2 s. 1, 6, il.

1368. WOSZCZYK Andrzej: Toruńskie Planetarium. *Postępy Astronomii* 1994 nr 2 s. 83-84, 86-87, il.

XI. ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO. ZABYTKI I ICH OCHRONA

Zob. też poz.: 22-26, 28, 31, 35, 105-107, 112-16, 123-24,

131-32

1. Opracowania i zagadnienia ogólne

1369. ARSZYŃSKI Marian: Archiwalia jako ważne źródło do badań nad zabytkowym domem mieszczańskim, ze szczególnym uwzględnieniem Torunia: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. - Toruń, 1995. - S. 5

1370. ARSZYŃSKI Marian: Toruńska szkoła konserwatorska w 50-lecie istnienia. *Ochr. Zabyt.* 1995 [R.] 48 nr 2 s. 135-149, il. Sum.

1371. DYBAŚ Bogusław: Toruński statut o ochronie zabytków z

1918 r. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 169–191, portr., 1 k. pl. skl.

1372. KOPIJOWSKA Jadwiga: Toruń: miasto gotyku. *Światowid* 1965 R. 2 nr 16 s. 4–6, il.

1373. KRAUSE Heinz: Merkwürdiges in, bei und um Thorn. *Thorner Nachrichten* 1983 Nr. 15 s. 6–9

1374. KUŚMIERSKA Teresa: Zbiory Wojewódzkiego Oddziału Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Toruniu. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 303–306

1375. LOPATYŃSKI Sławomir, PANKOWSKI Waldemar: Toruń kontra Malbork: lista Światowego Dziedzictwa Kulturowego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 141: 19 VI

1376. Vacat

1377. NAWROCKI Zbigniew: Coraz lepiej: z miejskim konserwatorem zabytków w Toruniu [...] rozmawia Ziemowit Ogiński. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 4 s. 6–7

Konserwacja zabytków w Toruniu.

1378. NAWROCKI Zbigniew: Informacja Miejskiego Konserwatora Zabytków [w Toruniu] o działaniach na rzecz ochrony i konserwacji zabytków w latach 1992–1995. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 197–206

1379. NAWROCKI Zbigniew: Prace konserwatorskie i remonty obiektów zabytkowych w Toruniu realizowane w roku 1992 / Urząd Miejski w Toruniu. Miejski Konserwator Zabytków. – Toruń: Wydaw. PKZ, 1993. – 30 s., [17] s. tabl.: il.

Toż: [...] realizowane w roku 1993. – Toruń, 1994. – 53 s., [23] s. tabl.: il.

Bibl. UMK DŹS sygn. XIX-2

1380. NAWROCKI Zbigniew: „Toruń – Stare i Nowe Miasto”. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 185–186

1381. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Krach fundacji: FOZT przestaje istnieć. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 101: 1 V

Fundacja Odnowy Zabytków Torunia.

1382. PACZUSKI Adam: Jak chronić zabytki? *Promocje Pom.* 1995 nr 11 s. 20, il.

Zjazd Absolwentów Konserwatorstwa i Muzealnictwa UMK w Toruniu.

1383. PANKOWSKI Waldemar: Zabytki pod okiem recenzenta UNESCO. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 250: 25 X

1384. REJMANOWSKI Maciej: Prace konserwatorskie w województwie toruńskim w latach 1975–1990. *Ochr. Zabyt.* 1994 [R.] 47

nr 3/4 s. 378–387, il.

Dot. głównie Torunia.

1385. SŁOMIŃSKA Joanna: Historia w śmietniku. *Kobieta i Styl* 1996 [nr] 9 s. 20–21, il.

Badania archeologiczne i odkrycia w kamienicach na terenie Torunia.

1386. TAJCHMAN Jan: Problematyka konserwatorska zabytków architektury: (nowe regulacje prawne – na przykładzie Torunia). *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 145–149

1387. TORUŃ: zespół staromiejski na liście światowego dziedzictwa UNESCO / Biuro Promocji i Współpracy Urzędu Miejskiego w Toruniu; red. Zbigniew Jabłoński [et al.]; oprac. tekstu Leszek Kotlewski. – Toruń: Wyd. Region. Ośrodka Studiów i Ochr. Środowiska Kult., 1997. – 48 s.: il.

1388. TORUŃ pomnikowy. *Nowości* 1994 R. 27 nr 206: 21 IX

Uznanie Starego i Nowego Miasta w Toruniu za pomniki historii.

1389. WARTA Ryszard: Bez krachu, bez żalu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 109: 12 V

Upadek Fundacji Ochrony Zabytków miasta Torunia.

1390. ZIMNOWODA–KRAJEWSKA Bożena: Wpływ przepisów policyjno–budowlanych na kształtowanie domów czynszowych na przełomie XIX/XX w. w Toruniu: (na przykładzie bloku zabudowy pomiędzy ulicami: Warszawską, Piastowską, Kazimierza Jagiellończyka i Poniatowskiego). *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 105–119, il., pl. Zsfg. Sum.

2. Budownictwo i zabytki świeckie

Zob. też poz.: 104, 390, 2039

a. Zamek krzyżacki

1391. KOPEĆ Jerzy: Toruńska bastylia. *Światowid* 1965 R. 5 nr 49 s. 8–9, il.

1392. NAWROCKI Zbigniew: Tajemniczy zamek. *Gaz. Miejska* 1996 nr 12 s. 12–13, il.

1393. NAWROCKI Zbigniew: Zamek krzyżacki w Toruniu. – Toruń: Woj. Ośr. Inf. Turyst., 1996. – 16 s.: il.

1394. PABIAN Andrzej, ROZYNKOWSKI Waldemar: Zamki krzyżackie na ziemi chełmińskiej. – Toruń: Scriptor M & A, 1997. – 127 s.: il.

Z treści: Zamek w Toruniu s. 107–113

b. Fortyfikacje. Mury. Bramy

1395. BISKUP Krzysztof: Fortyfikacje pancerne twierdzy toruńskiej. *Fortyfikacje* 1995 T. 1

1396. BISKUP Krzysztof, NARĘBSKI Lech: Studium historyczno-konserwatorskie pierścienia zewnętrznego twierdzy Toruń. – Gdańsk; Kalisz; Toruń, 1993

1397. DYBAŚ Bogusław: Henryka Strobanda projekt organizacji „fabryki wałów” („Walgebewde”) w Toruniu w końcu XVI wieku. *Stud. i Mat. do Hist. Wojsk.* 1995 T. 37 s. 17–30, il.

1398. DYBAŚ Bogusław: Początki nowożytnych fortyfikacji Torunia w świetle źródeł pisanych. *Zap. Hist.* 1994 T. 59 z. 1 s. 29–43, il. Zsfg.

1399. FRĄCKOWSKI Benon: Krzywa Wieża w Toruniu. – Toruń: Centrum Usługowe przy Oddziale Przewodnickim PTTK, 1996. – 24 s.: il., pl.

Toż w jęz. niem.: Der Schiefe Turm in Toruń/Thorn = Krzywa Wieża w Toruniu. – Toruń, 1996. – 24 s.: il.

1400. FRAŚ Ludwik: Dzieje fortecy toruńskiej. *Ziemia* 1985 (dr. 1990)

1401. GIĘTKOWSKI Mirosław: Zarys historii twierdzy Toruń. (Cz. 1–2). *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofc. im. gen. J. Bema* 1995 R. 28 nr 7 s. 271–277; nr 8 s. 369–378

1402. KRAUSE Heinz: Thorner Stadttore. *Thorner Nachrichten* 1987 Nr. 19 s. 8–11, il.

1403. NARĘBSKI Lech: Fort IV Stefana Żółkiewskiego (Fort II – Yorck) w Toruniu. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1997. – 24 s.: il. – (Dziedzictwo Regionu; Z. 5)

1404. NARĘBSKI Lech: Zagadnienia ochrony pierścienia zewnętrznego twierdzy Toruń – architektura, przestrzeń, środowisko. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 93–113, il.

1405. NAWROCKI Zbigniew: Nowożytne przekształcenia średnio-wiecznych fortyfikacji Torunia. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 39–65, il. Zsfg. Sum.

1406. OLSZEWSKI Marek, GALICKI Sławomir: Toruński ślad templariuszy. *Wiarus. Dwutyg. Pomor. Okr. Wojsk.* 1995 R. 45 nr 9 s. 6
Dot. fortyfikacji w Toruniu.

1407. ROCHNIŃSKI Marian, MYRTA Marek: Stan obecny i perspektywy zagospodarowania fortu IV Twierdzy Toruń. *Forteca* 1997 nr 2

s. 61-63, il.

1408. SMOLIŃSKA Zofia: Średniowieczne mury obronne Torunia / fot. Zbigniew Smoliński. – Toruń: Oficyna Wydaw. „Turpress”, 1996. – [1] k. skl.: il.

Toż w jęz. ang.

1409. WARTA Ryszard: Twierdza do wzięcia: toruńskie forty niszczącą [...]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 173: 12 VIII

c. Ratusz

1410. GAŚSIOROWSKI Eugeniusz: Ratusz Staromiejski w Toruniu. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 2 s. 69-77, il.

1411. PANKOWSKI Waldemar: Z piaskowca zrobił się piasek: renowacja Ratusza Staromiejskiego. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 222: 23 IX

1412. SZCZEPAŃSKI Jakub: Ratusze polskiego pobrzeża Bałtyku = Rathäuser der polnischen Ostseeküste. – Gdańsk: „Marpress”, 1996. – 110, [6] s.: fot.

Z treści: Toruń s. 71-77

1413. WOŹNIAK Michał: Ratusz Staromiejski w Toruniu: dzieje – architektura – adaptacja // In: Ratusz w miastach północnej Europy: materiały z sesji „Ratusz w miastach nadbałtyckich”. – Gdańsk, 1997. – S. 157-174: il. Sum. s. 284-286

d. Dwór Artusa

1414. PANKOWSKI Waldemar: Kolorowo nad głową. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 197: 24/25 VIII

W związku z tym: Tegoż: Artus jak stary, *tamże*, nr 292: 16 XII

Renowacja malowideł w Dworze Artusa.

e. Kamienice mieszczańskie

1415. CHURSKI Andrzej: Odkrycie przy Żeglarskiej. *Nowości* 1994 R. 27 nr 160: 28 VII

Odkrycie polichromii w kamienicy przy ul. Żeglarskiej 7.

1416. CZOLGOWSKI Dariusz: Prorocy i królowie. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 250: 26 X

Polichromia w kamienicy przy ul. Królowej Jadwigi 9.

1417. GAŚSIOROWSKI Eugeniusz: Późnogotyckie szczyty o półkolistych zwieńczeniach w kamienicach Torunia i innych miast dawnych Prus Królewskich: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska

Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 11

1418. GZYŁO Marek: Problematyka konserwatorska domu przy ul. Wielkie Garbary 11 w Toruniu jako wynik badań architektonicznych: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 9

1419. GZYŁO Marek: Szkieletowy dom mieszczański z XV w. w Toruniu. *Kwart. Archit. i Urban.* 1992 T. 37 z. 3 (dr. 1993) s. 271–291. Sum.

1420. KALINOWSKA Krystyna: Malowane stropy w kamienicach Torunia XVI–XVIII w. – [Warszawa]: Instytut Sztuki PAN, 1995. – 164 s., [40] s. tabl.: il., fot. – (Studia z Historii Sztuki / Polska Akademia Nauk. Instytut Sztuki; T. 48). Bibliogr. s. 125–141. Zsfg. s. 143–152

1421. KOŃCZEWSKI Grzegorz: Ścienne sensacje. *Nowości* 1995 R. 28 nr 249: 26 X

Małowidła w kamienicy przy ul. Królowej Jadwigi 9.

1422. NAWROCKI Zbigniew: Nowe odkrycia w kamienicach toruńskich // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 7–8

1423. PRZYTUŁA Ewa: Toruńskie domostwa wielkomieszczańskie I połowy XVIII wieku: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 12

1424. SCHAAF Ulrich: Domy szkieletowe przy ul. Wielkie Garbary 7 i 11 w Toruniu na tle konstrukcji szkieletowych północnej Polski i Niemiec – porównanie struktur budowlanych: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 6

1425. TAJCHMAN Jan: Fasada „Domu Kopernika” w Toruniu i jej miejscowe analogie: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 10

1426. TAJCHMAN Jan: Kamienica „Pod Gwiazdą” w Toruniu i jej

problematyka konserwatorska. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i Konserw.* 1994 [nr] 25 s. 189–250, il. Zsfg.

1427. TYLICKA Teresa: Nowy blask starego malowidła. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 51 s. 13, il.

Freski gotyckie odkryte w kamienicy przy ul. Królowej Jadwigi 9.

1428. ZABYTKOWE kamienice toruńskie adaptowane dla potrzeb instytucji finansowych / oprac. zesp. pod red. Jana Tajchmana 1995. – Toruń. – [7] k. skl.: il.

1429. ZIMNOWODA-KRAJEWSKA Bożena: Architektura mieszkaniowa przełomu XIX i XX wieku w Toruniu na przykładzie bloku zabudowy przy ulicy Warszawskiej: [streszcz. ref.] // In: Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu: Ogólnopolska Konferencja Konserwatorska: streszczenia referatów. – Toruń, 1995. – S. 13

1430. ZIMNOWODA-KRAJEWSKA Bożena: Dom przy ul. Kazimierza Jagiellończyka 4 w Toruniu a problem neorenesansu niemieckiego. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i Konserw.* 1996 [T.] 27 s. 159–170, [9] k. tabl., il. Sum.

f. Inne budowle i zabytki świeckie

1431. CZOLGOWSKI Dariusz: Bastion Dybowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 148: 27 VI

1432. CZOLGOWSKI Dariusz: Trzech laureatów: konkurs „Obiekt roku”. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 147: 26 VI

1433. CZOLGOWSKI Dariusz: W starym dworku już nie straszy. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 89: 15 IV
Renowacja Dworu Mieszkańskiego.

1434. KRUSZEWSKI Tomasz: Toruński grzybek. *Spotk. z Zabyt.* 1997 nr 12 s. 29, il.

1435. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Szpital na zapleczu: zabytki w służbie zdrowia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 200: 29 VIII

1436. OLIŃSKI Piotr: Zamek na Dybowie. *Nowości* 1995 R. 28 nr 161: 13 VII

1437. PANKOWSKI Waldemar: Rzeński staruszek: gmach Collegium Maius. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 168: 20/21 VII

1438. [PANKOWSKI Waldemar]: Przetrwiał wszystko: Zamek Dy-

bowski / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 121: 25/26 V

1439. PANKOWSKI Waldemar: Szukanie naiwnego: komu arsenał? *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 132: 8 VI

1440. SZALEWSKI Dariusz: Ratujmy Dybów! *Nowości* 1994 R. 27 nr 98: 16 V

1441. SCHULZ Winicjusz: Zamek do zdobycia. *Nowości* 1995 R. 28 nr 23: 27 I

Zamek Dybowski.

1442. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Na tropach legendy o toruńskim tunelu pod Wisłą. Cz. I: Szukajmy dalej. Cz. II: Zagadki Dybowa. *Nowości* 1995 R. 28 nr 205: 5 IX; nr 206: 6 IX

3. Budownictwo i zabytki sakralne

Zob. też poz.: 512, 1288

a. Opracowania i zagadnienia ogólne

1443. BORWIŃSKI Jerzy: Neogotyckie kościoły ewangelickie w Toruniu. Cz. 2: Problematyka architektoniczna, analiza i wnioski badawcze. *Prz. Region.* 1993 z. 5 s. 5–12.

Cz. 1: Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 1296

1444. KRAUSE Heinz: Die Kirchen der Altstadt. *Thorner Nachrichten* 1989 Nr. 21 s. 15–19, il.

W związku z tym: Tegoż: Die Kirchen der Neustadt, *tamże*, 1990 Nr. 22 s. 32–35, il.

1445. RENKEWITZ Werner, JANCA Jan: Die ersten Thorner Orgeln. *Thorner Nachrichten* 1985 Nr. 17 s. 10

1446. TYLICKA Teresa: Uzdrawianie zabytków. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 47 s. I, il.

b. Katedra Świętych Janów

1447. BUDNIEWSKA Lucyna: Groby w prezbiterium: pod posadzką kościoła św. Janów archeolodzy trafili na sensacyjne znaleziska. *Nowości* 1994 R. 27 nr 169: 8 VIII

1448. CZOLGOWSKI Dariusz: Coraz starsza: Katedra św. Janów w Toruniu. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 197: 25 VIII

1449. CZOLGOWSKI Dariusz: Przywracanie blasku: renowacja katedry. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 203: 1 IX

1450. CZOLGOWSKI Dariusz: Święci jak z obrazka: prezbiterium katedry po konserwacji. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996

nr 235: 8 X

1451. FLIK Józef: Obraz św. Hieronima z XVI wieku z kościoła świętojańskiego w Toruniu. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i Konserw.* 1994 [nr] 22 s. 3-32, tabl.

1451a. FLIK Józef, KRUSZELNICKA Janina: Epitafium Mikołaja Kopernika w bazylice katedralnej św. Janów w Toruniu. – Toruń: Wydaw. UMK, 1996. – 198 s.: il. sum.

Treść: KRUSZELNICKA J.: Historiografia, treść i styl s. 5-130. – FLIK J.: Technologia i technika malarska s. 131-182.

1452. FRĄCKOWSKI Benon: Toruńskie popiersie Mikołaja Kopernika. *Czas Torunia* 1997 nr 3: 19/25 VI

W katedrze św. Janów.

1453. FREINING Franz: Die „Tuba Dei” in Thorns Johanniskirche. *Thorner Nachrichten* 1982 Nr. 14 s. 13

1454. GRZESZKIEWICZ-KOTLEWSKA Lidia: Wstępne wyniki badań archeologicznych prowadzonych w kościele pw. Świętych Janów w Toruniu w latach 1994-1995. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 33-54, il. Sum. Zsfg.

1455. JANISZEWSKA-JAKUBIAK Dorota: Toruńska Madonna. *Spotk. z Zabyt.* 1996 [R.] 20 nr 5 s. 11, il.

1456. KIELPIŃSKI Jacek: Nowe oblicze Ewangelisty. *Nowości* 1996 R. 29 nr 221: 20 IX

Prace renowacyjne w bazylice św. Janów.

1457. NAWROCKI Zbigniew: Katedra św. Janów: Kaplica Najświętszego Sakramentu. *Gaz. Miejska* 1995 nr 1 s. 4-5, il.

1458. PILECKA Elżbieta: Pod patronatem Świętych Janów. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 37 s. 11, rys.

1459. ROZNEWSKA Maria: Drzewo życia nie umrze / rozm. Teresa Tylicka. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 39 s. IV, il.

Malowidło ściennie „Ukrzyżowanie i Sąd Ostateczny” w katedrze Świętych Janów.

1460. TANDECKI Janusz: Dzieje kaplicy i ołtarza Bożego Ciała w katedrze św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Toruniu w świetle zachowanych archiwaliów // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu.* [T. 2]. – Toruń, 1996. – S. 179-192. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

1461. TYLICKI Jacek: Klejnot katedry toruńskiej [obraz „Madonna z Dzieciątkiem i św. Stanisławem Kostką”]. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)*

1997 R. 40 nr 37 s. I, fot.

1462. WARTA Ryszard: Sensacja w prezbiterium [w kościele św. Janów]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 162: 30 VII

c. Kościół Najśw. Marii Panny

1463. CZOLGOWSKI Dariusz: Grobowiec i uczeni: toruńskie mauzoleum Anny Wazówny. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 87: 14 IV

1464. DOMASŁOWSKI Jerzy: Krużganek Mariacki. *Nowości* 1996 R. 29 nr 211: 9 IX

1465. GRZESZKIEWICZ-KOTLEWSKA Lidia: Wstępne wyniki badań archeologicznych grobowca Anny Wazówny. *Prz. Region.* 1995 R. 1 nr 1 s. 115-122, il.

Zob. też: GRZESZKIEWICZ-KOTLEWSKA Lidia: Otwarcie grobowca Anny Wazówny, *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 5 s. 10. – GRZESZKIEWICZ-KOTLEWSKA Lidia: „Dlaczego Anna zmarła?”. *Nowości* 1994 R. 27 nr 85: 28 IV

1466. MAŁ: Tajemnice krużganka: kościół mariacki. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 300: 27 XII

1467. NAWROCKI Zbigniew: Pofranciszkański kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu / Fot. Wacław Górski, Andrzej Skowroński, Zbigniew Smoliński. – Toruń: Woj. Ośr. Inf. Turyst. w Tor., 1995. – 24 s.: il.

Rec.: DOMASŁOWSKI Jerzy, *Zwiastun* 1996 nr 16 s. 16-17, il.

1468. SAAR-KOZŁOWSKA Alicja: Pomnik grobowy Anny Wazówny zadaniem dnia dzisiejszego. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 6 s. 16-20, il.

Zob. też: Taż: A jak się to wszystko zaczęło [dot. grobowca Anny Wazówny w kościele NMP w Toruniu]. *Koło Sztuki* 1995 nr 2 s. 3-4. – Taż: Grobowiec Anny Wazówny. *tamże* 1995 nr 2 s. 9-11, il. – Taż: Konserwacja grobowca Anny Wazówny: szwedzki grant. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 7, il. – Taż: Tajemnice grobowca Anny Wazówny. *tamże* 1994 R. 3 nr 5 s. 3, 10, il.

1469. WARTA Ryszard: Rabuś w świątyni: w toruńskim kościele Najświętszej Marii Panny nie ma ani jednego nie okradzionego ołtarza. *Nowości* 1994 R. 27 nr 113: 3 VI

1470. WARTA Ryszard: Toruń nad Jordanem. *Nowości* 1996 R. 29 nr 157: 6 VII

d. Kościół św. Jakuba

1471. BUDNIEWSKA Lucyna: Świętokradztwo: druga w ciągu tygodnia kradzież zabytków w toruńskich kościołach. *Nowości* 1994 R. 27

nr 115: 6 VI

1472. CZOLGOWSKI Dariusz: Sterczące fale: kościół św. Jakuba. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 131: 7 VI

1473. FRĄCKOWSKI Benon: Czarny krucyfiks: z dziejów cudownego wizerunku z kościoła św. Jakuba w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 81: 4 IV

1474. KLIM Andrzej, STOCKA Marzenna: Kościół św. Jakuba w Toruniu. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1997. – 24 s.: il. – (Dziedzictwo Regionu; Z. 3)

1475. MILANOWSKI Janusz: Św. Anna i bezdomni: powrót skradzionego obrazu [do kościoła św. Jakuba]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 45: 22 II

1476. TYLICKA Teresa: Konserwatorzy w kościele św. Jakuba w Toruniu. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 12 s. IV, il.

1477. WARTA Ryszard: Kościół jak księga. *Nowości* 1996 R. 29 nr 151: 29 VI

1478. ZUBIK Małgorzata: Święty wrócił po ćwierćwieczu: Jakub znów wita wiernych. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 289: 12 XII

e. Kościół św. Ducha (oo. Jezuitów)

1479. CZOLGOWSKI Dariusz: Laserowana czerwień świątyni: remont ołtarza w kościele akademickim. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 19: 23 I

1480. [CZOLGOWSKI Dariusz]: Sięga prawie do nieba: wieża kościoła św. Ducha / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 196: 23/24 VIII

1481. WARTA Ryszard: Wieża po polsku. *Nowości* 1996 R. 29 nr 163: 13 VII

f. Inne kościoły

1482. ARSZYŃSKI Marian: Nowomiejski kościół ewangelicki w Toruniu – przyczynek do dziejów architektury pierwszej połowy XIX wieku na Pomorzu. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i Konserw.* 1994 [nr] 25 s. 169–188, il. Zsfg.

1483. GRZESZKIEWICZ-KOTLEWSKA Lidia, KOTLEWSKI Leszek: Kościół dominikański pw. św. Mikołaja w Toruniu. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1997. –

24 s.: il. – (Dziedzictwo Regionu; Z. 4)

1484. KRĘTKOWSKI Robert: Toruński kościół garnizonowy. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 26 s. III, fot.

1485. PANKOWSKI Waldemar: Spękana świątynia. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 34: 9 II
Ewangelicki kościół św. Szczepana.

1486. STOCKA Marzenna, KLIM Andrzej: Kościół garnizonowy pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Toruniu. – Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1997. – 24 s.: il. – (Dziedzictwo Regionu; Z. 2)

1487. TYLICKA Teresa: Dominikanie w Toruniu. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 42 s. I, il.

1488. TYLICKA Teresa: Kościół św. Jerzego i inne: świątynie, których już nie ma. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 49 s. IV, il.

1489. TYLICKA Teresa: Kościoły Świętej Trójcy i Świętego Ducha: świątynie, których już nie ma. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 44 s. IV, il.

1490. TYLICKA Teresa: Najcenniejszy zabytek Podgórzca. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 25 s. I
Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła na Podgórzcu.

4. Sztuki plastyczne. Rzemiosło artystyczne

Zob. też poz.: 1270–75, 1277–87, 1289–91, 1293–95, 1298,
1300–03, 1305–08, 1312–13, 1721

1491. BISKUP Marian: Losy „Albumu Torunia i ziemi chełmińskiej” Jerzego Fryderyka Steinera z połowy XVIII wieku. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 87–103, il. Zsfg. Sum.

1492. BOGDANOWICZ Stanisław: Nie tylko piękne madonny: Gdańsk-Toruń: przed wiekami i obecnie / rozm. Stefan Smoliński. *Nowości* 1994 R. 27 nr 210: 26 IX

1493. BRUSEWICZ Lech: Toruński klasycyzujący „Judasz” ze szkoły Rembrandta. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i Konserw.* 1996 [T.] 27 s. 125–158, [4] k. tabl., il. Sum.

1494. CHURSKI Andrzej: Galeria zabarwionego powietrza. *Nowości* 1994 R. 27 nr 143: 8 VII
Pracownia witraży Władysława Koziola.

1495. CHURSKI Andrzej: Toruńskie plakaty. *Promocje Pom.* 1995

nr 1 s. 36-37, il.

Wystawa w Muzeum Okręgowym.

1496. DOMAGAŁA Roman: Kafle toruńskie // In: Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich. - Gniezno, 1993. - S. 104-105

1497. FLIK Józef: Wpływy niderlandzkie na technikę toruńskiego malarstwa portretowego i epitafijnego z końca XVI w. // In: Niderlandyzm w sztuce polskiej: materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Toruń, grudzień 1992. - Warszawa, 1995. - S. 365-387: il.

1498. Vacat

1499. KALINOWSKI Lech, MALKIEWICZ Helena: Thorner Glasmalerei des 14. Jahrhunderts // In: Sztuka w kręgu zakonu krzyżackiego w Prusach i Inflantach = Die Kunst um den Deutschen Orden in Preussen und Livland. - Toruń, 1995. - S. 147-175: il. - (Studia Borussico-Baltica Torunensia Historiae Artium; 2). Streszcz.

1500. KLUCZWAJD Katarzyna: Dawny Toruń: historia i rzemiosło artystyczne 1233-1793. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 1/2 s. 32-35, il.

1501. KOTLEWSKI Aleksander: Szttycharze: mistrzowie rylca w XVIII-wiecznym Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 9: 11 I

1502. KUHN Paulina: Kolos toruński. *Nowości* 1994 R. 27 nr 158: 26 VII

Obraz Mariana Jaroczyńskiego „II pokój toruński”.

1503. KUHN Paulina: Miasto witraży. *Nowości* 1994 R. 27 nr 167: 5 VIII

1504. POKORA Jakub: „Panie Mikołaju, sukienki nie maju”! Klaus Narr w Izbie Radzieckiej ratusza w Toruniu // In: Nosce te Ipsum: studium z ikonografii błazna / J. Pokora. - Warszawa, 1996. - S. 31-43. - (Rozprawy / Wydz. I Nauk Społ. PAN, Historia Sztuki; z. 1)

Toż w jęz. niem. zob. Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 2648

1505. ROCHOWIAK Jerzy: Tajemnice batiku [o twórczości Mariana Nicewicza]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 2 s. 34-38, il.

1506. RUDNICKA Dorota: ... i są takie zdjęcia, które się pamięta. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 7 s. 18-19, il.

Okręg Toruńsko-Bydgoski Związku Polskich Artystów Fotografików.

1507. TANGEBERG Peter: Die „Schöne Kruzifix” in Vadstena und Nussbaumholzsulpturen aus dem Deutschordensland. - Stockholm, 1993. - 84 s., [64] s. tabl.: il. - (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvarisk arkiv; 75)

Dot. także rzeźb z Torunia, Gdańska, Malborka

1508. TYLICKI Jacek: Bartholomaeus Strobel pictor Thorunensis: problem lokalizacji pracowni mistrza w Polsce. *Biul. Hist. Sztuki* 1994 R. 56 nr 4 s. 373–379, il. Sum.

1509. VITKAUSKIENĖ Birute: Sarkofag ks. Janusza Radziwiłła w Kiejdanach – dzieło toruńskiego złotnika Johanna Christiana Bierpfaffa // In: *Niderlandyzm w sztuce polskiej: materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Toruń, grudzień 1992.* – Warszawa, 1995. – S. 215–224: il.

1510. WARTA Ryszard: Pamiątki ze świetności [wystawa „Dawny Toruń – historia i rzemiosło artystyczne 1233–1793”]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 164: 2 VIII

1511. WARTA Ryszard: Wierny abstrakcji. *Nowości* 1994 R. 27 nr 160: 28 VII

Wystawa malarstwa Bronisława Kierzkowskiego.

1512. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Historia fotografii toruńskiej: część druga za lata 1869–1899. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 69–88, il. Sum. Zsfg. Cz. 1 pt.: Pionierzy toruńskiej fotografii... zob. Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 939.

1513. ZAKRZEWSKI Tadeusz: „Pan Tadeusz” Adama Mickiewicza w drzeworytach Józefa i Zygmunta Kotlarczyków / tekst i redakcja [...]. – Toruń: Tow. Bibliofilów im. J. Lelewela, 1997. – [16] k.

5. Pomniki. Cmentarze

1514. CSALLNER Heinz: Bismarckdenkmäler in Westpreussen: Zeugen deutscher Geschichte. *Westpr. – Jahrb.* 1997 Bd.47 s. 75–81, il.

Z treści: Toruń s. 79–80

1515. CZOLGOWSKI Dariusz, PANKOWSKI Waldemar: Dwa pomniki: kontrowersyjna rocznica [wyzwolenie miasta przez Armię Czerwoną]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 28: 2 II

W związku z tym: ŻYLA Wiesław R.: Przeciwnożnieniu pamięci mieszkańców Torunia [ofiar NKWD w 1945 r.], *tamże* nr 33: 8 II

1516. CZOLGOWSKI Dariusz: Pojedynek z betonem. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 158: 9 VII

W związku z tym: Tenże: Pomnik skapitulował, *tamże*, nr 173: 26/27 VII. – LOPATYŃSKI Sławomir; CZOLGOWSKI D.: Rosjanie rezygnują: tablica nie upamiętni pomnika, *tamże*, nr 231: 3 X. – GLUCHOWSKI Piotr, CZOLGOWSKI Dariusz: Wdzięczność z betonu. *Gaz. Wyborcza* 1997 nr 163. – KIŻUK Szymon: Pik wreszcie (prawie) znikł. *Czas Torunia* 1997 nr 9: 31 VII / 6 VIII. – LOPATYŃSKI Sławomir: Co mieliśmy jeszcze zrobić. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 182: 6 VIII

Rozbiórka Pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej.

1517. KUK Leszek: Toruńska niewdzięczność. *Dziś* 1997 nr 12

s. 35-50

Usunięcie Pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej.

1518. LIETZ Krzysztof: Na chwałę artylerii. *Nowości* 1995 R. 28 nr 237: 12 X

15 rocznica odsłonięcia Pomnika Artylerzysty.

1519. LOPATYŃSKI Sławomir: Tablica i krata. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1996 nr 132: 8/9 VI

Tablica na budynku Szkoły Podstawowej nr 10 upamiętniająca ofiary hitlerowskiego obozu przesiedleńczego.

1520. NOWICKA H.: Tablica pamiątkowa ku czci Armii Krajowej w Toruniu. *Biul. Inf. Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Wielkopolska* 1991 nr 4 s. 17

1521. UZIEMBŁO Bogusław: Toruńskie pomniki Marszałka Piłsudskiego. *Gaz. Miejska* 1996 nr 16 s. 6-7, 13, il.

1522. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Betonowe krzyże. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 287: 10 XII

Cmentarz wojskowy przy ul. Grudziądzkiej.

1523. [PANKOWSKI Waldemar]: Remont cmentarza wielu narodów [przy ul. Grudziądzkiej] / WP. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1996 nr 223: 24 IX

1524. ZYGNER Leszek: Zapomniany cmentarz na Mokrem. *Gaz. Miejska* 1996 nr 16 s. 12

XII. ŻYCIE CODZIENNE. OBYCZAJE. JĘZYK

Zob. też poz.: 561, 1084, 1090-91, 1106

1525. DRAŻKOWSKA Anna: Zabytkowe obuwie z Torunia (XIV-XV wiek). - Toruń, 1993. - 162 s. maszyn.

Praca mag. pod kier. prof. dr hab. Jadwigi Chudziakowej. - Arch. UMK 63752

1526. PABIAN Andrzej: Podzwonne dla skazańców. *Gaz. Miejska* 1996 nr 16 s. 8-9, 15

1527. PANKOWSKI Waldemar: Kaci i łupieże. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1994 nr 81: 7 IV

1528. SZALEWSKI Dariusz: Niesławne wzgórze. *Nowości* 1995 R. 28 nr 103: 4 V

Wzgórze Wiesiolki na Bielanach, miejsce straceń w Toruniu do końca XVIII w.

1529. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Kapieliska toruńskie przed 150 laty. *Nowości* 1996 R. 29 nr 182: 5 VIII

1530. CYBULSKI Marek: Fleksja polska w niemiecko-polskim słowniku toruńskim z 1701 r. // In: Studia historycznojęzykowe. [Cz.] 2: Fleksja historyczna. - Kraków, 1996. - S. 241-249

1531. FRIEDELÓWNA Teresa: Język polskich testamentów w księgach lawniczych Torunia // In: Polszczyzna regionalna Pomorza: (zbiór studiów). [T.] 7. - Warszawa, 1996. - S. 31-41

1532. FRIEDELÓWNA Teresa: Pieśń Piotra Artomiusa w toruńskim kancjonale z 1601 r. // In: Polszczyzna regionalna Pomorza. T. 5. - Warszawa, 1993. - S. 7-16

1533. FRIEDELÓWNA Teresa: Terminologia medyczna w toruńskim farmaceutycznym „Onomasticum” P. Guldeniusza i w „Przymiocie” W. Oczki // In: Polszczyzna regionalna Pomorza. T. 6. - Warszawa, 1994. - S. 29-35

1534. FRIEDELÓWNA Teresa: Sztambuch J[ana] M[ichała] Wachschlagersa - przykład wielojęzyczności i upodobań estetycznych mieszczan toruńskich. *Rocz. Nauk. - Dydak. WSP w Krakowie, Pr. Językoz. 1992* [nr] 7 s. 37-46. Rés.

1535. KRAUSE Heinz: Thorner Sprache. *Thorner Nachrichten 1986* Nr. 18 s. 7-10

XIII. SPORT. TURYSTYKA

Zob. też poz.: 553, 682, 856, 1626-27, 1879, 1901, 1930

1536. BACZYŃSKI Tadeusz: Mechanicy, elektrycy, turyści: 40 lat temu powstało pierwsze, młodzieżowe Koło PTTK w Toruniu. *Nowości 1994 R.* 27 nr 234: 24 X

1537. [BEDNARCZYK Piotr]: Historia toruńskich maratonów cz. 1-11. *Nowości 1994 R.* 27 nr 68: 7 IV; nr 70: 11 IV; nr 72: 13 IV; nr 73: 14 IV; nr 76: 18 IV; nr 77: 19 IV; nr 78: 20 IV; nr 79: 21 IV; nr 82: 25 IV; nr 83: 26 IV

1538. BEDNARCZYK Piotr: Narodziny Katarzynki. *Nowości 1995 R.* 28 nr 18: 21 I

Międzyszkolny Klub Sportowy Katarzynki.

1539. BEDNARCZYK Piotr: Żacy na medal? *Nowości 1995 R.* 28 nr 62: 14 III
Hokej.

1540. BŁAJET Piotr: Apetyty były większe / rozm. Andrzej Ty-

czynno. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 90: 15/17 IV
Koszykarki AZS Toruń.

1541. BUJNAROWSKI Piotr: Sportowcy naszej Uczelni – Piotr Bujnarowski / rozm. Michał Ślot. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 12 s. 24, il.

1542. CZOLGOWSKI Dariusz: Dla młodzieży i dorosłych: 75 lat Oddziału Miejskiego PTTK im. Mariana Sydowa. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 270: 20 XI

1543. FROEHLKE Tomasz: Toruńska I liga. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 74: 28 III
Awans koszykarzy AZS-Elana SA do ekstraklasy.

1544. FROEHLKE Tomasz: Zamrożony remont. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 82: 6 IV
Remont sztucznego lodowiska.

1545. GALKOWSKI Wiesław: Nie stać nas na awans / rozm. Jarosław Dąbrowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 277: 28 XI
Piłkarze Elany.

1546. GOMMEL Gerhard: Der Fussbalsport in Thorn. *Thorner Nachrichten* 1989 Nr. 21 s. 61–66, il.

1547. GOMMEL Gerhard: Der Rasensport in unserer Heimatstadt Thorn. *Thorner Nachrichten* 1988 Nr. 20 s. 42–46, il.

1548. GÓRZYŃSKI Szczepan: Z wizytą w klubach / rozm. Jerzy Zapiec. *Czas Torunia* 1997 nr 10: 7/13 VIII
Hokej na trawie.

1549. GUŚPIEL Andrzej: Dokąd zmierzacie sternicy Apatora-Elektrim Toruń? *Nowości* 1994 R. 27 nr 241: 2 XI

1550. HOLUB Jacek: 100-lecie TG „Sokół” w Toruniu. *Sokół Pomorski* 1994 R. 2 nr 4 s. 4–5

1551. HOLUB Jacek: TG „Sokół” w Toruniu 1990–1994. *Sokół Pomorski* 1994 R. 2 nr 4 s. 4, fot.

1552. (id): Cztery mistrzostwa. *Nowości* 1996 R. 29 nr 169: 20 VII
Żużel

1553. (id): Rok z toruńskimi hokeistami. *Nowości* 1995 R. 28 nr 301: 30 XII

1554. KAMIŃSKI Andrzej: 22 zwycięstwa Apatora, 19 razy lepsza była Polonia. *Nowości* 1994 R. 27 nr 112: 1/2 VI

1555. KAMIŃSKI Andrzej: Jak to z Motorem bywało. *Nowości* 1994

- R. 27 nr 197: 10 IX dod. *Extra Nowości*
Żużel.
1556. KAMIŃSKI Andrzej: Piętnaście wygranych. *Nowości* 1995 R. 28 nr 101: 29 IV
Pojedynki między żużlowcami Torunia i Rzeszowa.
1557. KAMIŃSKI Andrzej: Pojedynki gdańsko-toruńskie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 138: 2. VII dod. *Extra Nowości*
1558. KAMIŃSKI Andrzej: Pojedynki tarnowsko-toruńskie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 168: 6 VIII dod. *Extra Nowości*
1559. KIELPIŃSKI Jacek: Lodowe pieniądze. *Nowości* 1995 R. 28 nr 120: 25 V
Remont „Tortoru”.
1560. KIELPIŃSKI Jacek: Wspaniałe lata sześćdziesiąte. *Nowości* 1996 R. 29 nr 296: 19 XII
Dot. „Pomorzanina”.
1561. KŁOSOWSKI Roman: Kierownik jak matka i ojciec / rozm. Piotr Bednarczyk. *Nowości* 1995 R. 28 nr 301: 30 XII
Zespół koszykarzy AZS.
1562. KNIAŹ Jerzy: Z zawodowcami pracuje się łatwiej / rozm. Piotr Bednarczyk. *Nowości* 1995 R. 28 nr 110: 13 V
Aparator.
1563. KOŃCZEWSKI Grzegorz: Dobre oko na Bałagany. *Nowości* 1996 R. 29 nr 279: 29 XI
Hokej na trawie.
1564. KOŃCZEWSKI Grzegorz: Na ostatniej prostej? *Nowości* 1995 R. 28 nr 121: 26 V
Stan stadionu „Pomorzanina”.
1565. KOWALSKI Ryszard: W maratonie: 70 lat temu na trasie Chelmno-Toruń. *Gaz. Miejska* 1996 nr 13 s. 10-11, il.
1566. KRZYŻANIAK Jacek: Na ławeczce w parkingu / rozm. Bogdan Skonieczka. *Czas Torunia* 1997 nr spec.: 29 V; nr 1: 5 VI
1567. [KURECKI Witold]: Do końca świata / (wk). *Nowości* 1995 R. 28 nr 14: 17 I
Siatkarki TKS Budowlani.
1568. KURECKI Witold: To już 10 lat. *Nowości* 1994 R. 27 nr 110: 30 V
Udział juniorów toruńskich w turniejach piłkarskich w Getyndze.
1569. LUCZAK Przemysław: Kosz policzony: Katarzynyki w pierw-

szej rundzie / (pl). *Nowości* 1994 R. 27 nr 255: 19 XI

1570. LUCZAK Przemysław: Od Stali do Apatora. Cz. 1-10. Cz. 1-2: Narodziny żużla. Cz. 3-5: Droga do ekstraklasy. Cz. 6-7: Powoli do mistrzostwa Polski. Cz. 8-10: W czołówce ekstraklasy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 292: 14 XII; nr 293: 16 XII; nr 299: 23 XII; nr 302: 28 XII; nr 303: 30 XII; 1997 R. 30 nr 3: 4 I; nr 9: 11 I; nr 12: 15 I; nr 15: 18 I; nr 21: 25 I

1571. LUCZAK Przemysław: Żeńska koszykówka: powrót do punktu wyjścia. *Nowości* 1994 R. 27 nr 83: 26 IV

1572. MARATON rok po roku. *Nowości* 1994 R. 27 nr 87: 30 IV-3 V dod. *Extra Nowości*

1573. MARMUROWICZ Ryszard, PIĄTKOWSKI Zenon: Pomoc z Rosji / rozm. Piotr Bednarczyk. *Nowości* 1996 R. 29 nr 35: 10 II
Hokej na lodzie.

1574. MAT na podłodze. *Nowości* 1995 R. 28 nr 278: 1 XII
Szachy w przedszkolach.

1575. MILANOWSKI Janusz: Miejskie gaduły. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 162: 14 VII
Toruńskie Koło Przewodników.

1576. MINGE Leszek: Debiutancki falstart / rozm. Piotr Bednarczyk. *Nowości* 1996 R. 29 nr 23: 27 I
TTH Metron.

1577. OLSZEWSKI Ryszard: O koszykowie i nie tylko...: rozmowa z Ryszardem Olszewskim, zwycięzcą plebiscytu na najlepszego sportowca w 50-lecie toruńskiego AZS-u / rozm. Szymon Wiśniewski. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 7/8 s. 26-27, portr.

1578. OWSIAK Jan, SEWERNIAK Janusz: Rozwój gospodarki turystycznej w zabytkowym mieście na przykładzie Torunia. *Probl. Turyst.* 1994 nr 1 s. 51-66

1579. PISARCZYK Witold: Dwadzieścia lat minęło / rozm. Piotr Bednarczyk. *Nowości* 1995 R. 28 nr 282: 6 XII
Jubileusz Okręgowego Związku Żeglarskiego.

1580. PRZEŻYJMY to jeszcze raz. *Nowości* 1994 R. 27 nr 126: 18 VI dod. *Extra Nowości*

Historia spotkań żużlowych toruńskiego Apatora i Unii Leszno.

1581. RYMASZEWSKI Bohdan: Turystyka jako czynnik sprzyjający zachowaniu krajobrazu historycznego na przykładach Torunia i Tykocina.

Z Badań Katedry Hist. Archit. 1996 z. 1 (dr. 1997) s. 63–65

1582. SZURMIEJ Wiesław: 50 lat minęło... *Energia* 1996 [nr] 4 s. 19
Klub Sportowy "Elektryk"

1583. SOBIESZAK Grażyna: Malkontent na rowerze czyli o nadziejach toruńskich miłośników rowerów. *Aura* 1996 nr 11 dod. s. 12
Turystyka rowerowa.

1584. STAŚKIEWICZ Michał: Toruński sport w 1995 roku. *Gaz. Miejska* 1996 nr 11 s. 17

1585. SZCZECHOWIAK Ryszard: Budowanie piramidy / rozm. Tomasz Froehle. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 98: 26 IV
Koszykarze AZS-Elana SA.

1586. ŚLOT Michał: Koszykarze w ekstraklasie. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 10 s. 22–23, il.

1587. TOŁODZIECKI Bogdan: Mam wyrównany zespół / rozm. Piotr Bednarczyk. *Nowości* 1996 R. 29 nr 23: 27 I
Juniorzy AZS.

1588. UZIEMBŁO Bogusław: Toruńskie tradycje lotnicze. *Gaz. Miejska* 1996 nr 12 s. 7–9, il.

1589. WIŚNIEWSKI Szymon: Beniaminek z klasą [koszykarze zespołu AZS Elana SA Toruń]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 27, 30, il.

1590. WIŚNIEWSKI Szymon: Cel – play offy [rozgrywki koszykarzy AZS-u Elana]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 1 s. 27, il.

1591. WIŚNIEWSKI Szymon: DGG AZS – liga utrzymana: koszykówka. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 27, il.

1592. WIŚNIEWSKI Szymon: Katarzynki – do czterech razy sztuka? [koszykarki DGG/AZS Toruń]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 11 s. 28, il.

1593. WIŚNIEWSKI Szymon: 50 lat minęło...: jubileusz AZS-u. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 2 s. 27

1594. WIŚNIEWSKI Szymon: Sportowe różności. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 9 s. 29–30

1595. WIŚNIEWSKI Szymon: Toruńskie wiosła na fali: pięćdziesięciolecie AZS-u Toruń. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 10 s. 22, il.

1596. WOJEWÓDZKI Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu: „it” już 5 lat. *Biał. Inf. Kult.* 1997 nr 7/8 s. 17–19, il.

1597. Z KART historii

Z treści: Drużyna bokserska toruńskiego Gryfa w sezonie 1948/49. *Nowości* 1994 R. 27 nr 70: 11 IV. – KURECKI Witold: [Sylwetka żużlowca Zbigniewa Raniszew-

skiego], *tamże* 1994 R. 27 nr 82: 25 IV. – KURECKI Witold: [Drużyna juniorów Pomorzana, która w 1954 roku zdobyła mistrzostwo Polski juniorów w piłce nożnej], *tamże* 1994 R. 27 nr 145: 11 VII. – (x) [Boks 1936 r. – WKS Gryf], *tamże* 1994 R. 27 nr 216: 3 X. – KURECKI Witold: [Hokeiści Pomorzana w 1950 r.] *tamże* 1995 R. 28 nr 45: 22 II. – KURECKI Witold: [Drużyna hokeja toruńskiego „Gryfa” w 1935 r.], *tamże* 1995 R. 28 nr 102: 2 V. – KURECKI Witold: [Juniorzy piłkarzy Pomorzana], *tamże* 1995 R. 28 nr 123: 29 V. – KURECKI Witold: [Zarząd Klubu Pomorzana w 1946 r.], *tamże* 1995 R. 28 nr 129: 5 VI. – [Współpraca sportowców Torunia i Getyngi], *tamże* 1995 R. 28 nr 274: 27 XI. – KURECKI Witold: [Siatkarki toruńskiego AZS w 1948 r.], *tamże* 1995 R. 28 nr 286: 11 XII. – ADAMSKI Ireneusz: [Dot. „Sokoła” m.in. w Toruniu], *tamże* 1996 R. 29 nr 1: 2 I. – KURECKI Witold: [Sekcja Zapaśnicza Pomorzana w 1950 r.], *tamże* 1996 R. 29 nr 30: 5 II. – KURECKI Witold: [Dot. Grzegorza Duneckiego], *tamże* 1996 R. 29 nr 42: 19 II. – KURECKI Witold: [Sekcja pięściarzy WKS Gryf z 1950 r.], *tamże* 1996 R. 29 nr 78: 1 IV. – KURECKI Witold: [Toruńscy lekkoatleci w 1953 r.], *tamże* 1996 R. 29 nr 89: 15 IV

1598. ZAWADZKI Marcin: Rok 1996 toruńskiego hokeja. *Nowości* 1997 R. 30 nr 3: 4 I

1599. ZAWADZKI Marcin: Toruń po drodze. *Nowości* 1996 R. 29 nr 268: 16 XI
Hokej.

XIV. TORUŃ W LITERATURZE

Zob. też poz.: 1216, 1622, 2045

1. Utwory poetyckie

1600. BRAKONIECKI Kazimierz: W Toruniu. W Chełmnie. W Chełmży. W Tłokowie. W Olsztynie. W Pasłęku [wiersze]. *Kwart. Art.* 1994 nr 3 s. 25–29

1601. KALOTA-SZYMAŃSKA Maria: Album toruńskie: czternaście wierszy o Toruniu Marii Kaloty Szymańskiej z ośmioma fotografiami Jany Gardzielewskiej / słowo wstępne i red. Tadeusz Zakrzewski. – Toruń: Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela, 1994. – [24] s., [8] s. tabl.: il.
Rec.: NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Czternaście wierszy o Toruniu, *Gaz. Wyborcza [dod.pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 148: 28 VI. – FRANKOWSKI Stanisław: Toruń w wierszach, *Nowości* 1995 R. 28 nr 141: 20 VI

1602. SZYMAŃSKA Adriana: Madrygal toruński [wiersz]. *Kwart. Art. Kujaw. i Pom.* 1995 nr 4 s. 19

2. Proza

1603. CHRIST Jan: Anna Wentscher. – Stuttgart: Klett-Cotta,

1995. – 611 s.

W związku z tym: „Anna Wentscher” – ein bedeutender neuer Roman, *Thorner Nachrichten* 1996 [Nr. 28] s. 27–28,

Akcja powieści rozgrywa się w dużej mierze w Toruniu na przełomie XIX i XX w.

1604. FRĄCKOWSKI Benon: Legendy i opowieści prawdziwe o Toruniu. – Toruń: „Vega”, 1997. – 63 s.: il.

Rec.: LOPATYŃSKI Sławomir: Anioł kontra anielica, *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 257: 4 XI

1605. FRĄCKOWSKI Benon: Legendy toruńskie. – Toruń: Centr. Usług. przy Oddz. Przewodn. PTTK, 1996. – 34 s.: il.

1606. FRĄCKOWSKI Benon: Siostra Katarzyna. *Czas Torunia* 1997 nr spec.: 29 V

Legenda o toruńskich piernikach.

1607. HYCIEK Ella: Dotyk nieba czyli gra zmysłów. – Toruń: „Turpres”, 1996. – 237 s., [15] k. il.

Akcja powieści rozgrywa się w Toruniu. Realia miasta pokazane w niewielkim stopniu

1608. HYCIEK Ella: Legendy toruńskie = Die Thorner Legenden. – Toruń: Wydaw. A. Marszałek, 1997. – 140, [2] s.: il.

1609. ROCHOWIAK Jerzy: Piernikarska tajemnica [sztuka dla dzieci o piernikach toruńskich]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 4 s. I–XII

3. Film

1610. SKRZYPCZAK Piotr: Toruń fotogeniczny: filmowe epizody miasta w latach 1938–1994. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 6 s. 34–35, il.

Toruń jako plener filmowy.

XV. OSOBY

Zob. też poz.: 139, 238, 241, 260, 437–39, 461, 538, 653,
662, 755, 764, 790, 1022, 1298, 1511

1611. CHURSKI Andrzej: Honorowi. *Nowości* 1995 R. 28 nr 115: 19 V

Honorowi obywatele Torunia.

1612. CZOLGOWSKI Dariusz: Dla i od miasta. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 88: 13/14 IV

Nagrody prezydenta Torunia za szczególne działania na rzecz miasta.

1613. MATERIAŁY bio- i bibliograficzne członków wydziałów Towarzystwa: [Szczepan Wierzechosławski, Tadeusz Pawlikowski i Gustaw Wawrzyński]. *Spraw. Tow. Nauk. Tor.* 1993 [nr] 47 (dr. 1994) s. 60–70

Toż: Andrzejewski Leon, Babiński Zygmunt, Wilkoń-Michalska Jadwiga, *tamże*

1994 [nr] 48 (dr. 1995) s. 73-85. - Toż: Radziwiński Andrzej, Bednarek Adam, Jadczyk Ryszard Stefan, Kalinowska Maria, Maciejewski Jerzy Zbigniew, Sawrycki Władysław, Skuczyński Janusz, Stoff Andrzej, Bieganowski Lech Andrzej, Kosiedowski Wojciech, *tamże* 1995 [nr] 49 (dr. 1996) s. 51-91. - Toż: Czaja Roman, Dybaś Bogusław, Nowakowski Andrzej, Tondel Janusz, Zielińska-Melkowska Krystyna, Smulski Jerzy, *tamże* 1996 [nr] 50 (dr. 1997) s. 64-85

1614. OHLHOFF Gerhard: Die deutschen Ehrenbürger der Stadt Thorn. *Thorner Nachrichten* 1988 Nr. 20 s. 22-30, il.

1615. ROGUSZCZAK Jadwiga: Honorowi obywatele [Torunia]. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1997 R. 40 nr 8 s. III, il.

1616. SŁOWNIK biograficzny konspiracji pomorskiej 1939-1945. - Toruń: Fundacja „Arch. Pom. AK”

Cz. 1 / pod red. Hanny Maciejewskiej-Marcinkowskiej, Elżbiety Zawackiej. - 1994. - 274 s., [1] mapa skl.: il. - (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK”; T. 5)

Cz. 2 / pod red. E. Zawackiej. - 1996. - 248 s., [1] mapa skl.: il. - (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK”; T. 10)

Cz. 3 / pod red. Anny Zakrzewskiej, E. Zawackiej. - 1997. - 269 s. [1] mapa skl.: il. - (Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK”; T. 15)

1617. SŁOWNIK biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego / Gdańskie Towarzystwo Naukowe; Uniwersytet Gdański. - Gdańsk: Wydaw. Gdańskie

T. 2: G - K / pod red. Stanisława Gierszewskiego - 1994. - 556 s.

T. 3: L - P / pod red. Zbigniewa Nowaka - 1997. - 518 s.

T. 4: R - Ź / pod red. Zbigniewa Nowaka - 1997. - 548 s.

1618. SZARMACH Marian: Profesor Zofia Abramowiczówna 1906-1988. *Filomata* 1988 [R. 59] [nr] 388 s. 337-341

1619. BAJKO Anna, LIEDKE Marzena: Profesor Stanisław Alexandrowicz. *Białostocczyzna* 1997 nr 1 s. 4-11, portr.

Acc.: Wykaz publikacji prof. dr. hab. Stanisława Alexandrowicza, s. 7-11.

1620. KEMPA Tomasz, MICHALUK Dorota: Jubileusz prof. Stanisława Alexandrowicza. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 5 s. 6, il.

1621. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Antczak Antoni (1890-1952) działacz narodowy, polityczny i społeczny. *Nowości* 1994 R. 27 nr 155: 22 VII

1622. AWGULOVA Janina: Wileńskie wspominki i nie tylko. - Toruń: Kujaw.-Pom. Oddział Stow. „Wspólnota Polska”, 1996. - 124 s.: il. - (Biblioteczka Toruńskiego Towarzystwa Kultury)

Dot. w dużej mierze Torunia w l. 1945-1989

Rec.: KRUCZKIEWICZ Mirosława: Okrucyżycia: z Wilnem i Toruniem w tle,

Nowości 1997 R. 30 nr 23: 28 I

1623. KOSIEDOWSKI Wojciech: Prof. Stanisław L[eszek] B a g d z i ń s k i: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 11 s. 24, portr.

Zob także: Tegoż: Pożegnanie profesora, *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. w Tor.* 1997 nr 232: 4/5 X

1624. SUPRUNIUK Anna, SUPRUNIUK Mirosław Adam: Bibliotekarz i bibliograf: pół wieku pracy dra Henryka B a r a n o w s k i e g o na UMK. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 1 s. 6, il.

1625. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Dla pomorskiego rzemiosła: Kazimierz B a r c i s z e w s k i (1886-?). *Nowości* 1996 R. 29 nr 51: 29 II

1626. APPELT Maria: Bartek – Janina B a r t k i e w i c z ó w n a 1912–1975: harcmistrzyni – sternik jachtowy żegluga morskiej, wielokrotna komendantka obozów w Funce // In: Pod żaglami „Grażyny”: relacje i wspomnienia. – Poznań, 1997. – S. 177–180. – (Sprawozdania Komisji Historycznej ZHP. Seria III: Wspomnienia; z. 4)

1627. HORBULEWICZ Irena: Pani na Funce [Janina Bartkiewiczówna] // In: Pod żaglami „Grażyny”: relacje i wspomnienia. – Poznań, 1997. – S. 180–183. – (Sprawozdania Komisji Historycznej ZHP. Seria III: Wspomnienia; z. 4)

1628. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Druhna Janina [Bartkiewiczówna]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 6: 7/8 I

1629. ZAKRZEWSKA Anna: Janina Bartkiewiczówna (1912–1975) działaczka społeczna, organizatorka pomorskiego żeglarstwa harcerskiego, opiekunka trędowatych w Afryce. *Nowości* 1994 R. 27 nr 196: 9 IX

1630. KASJAN Jan Mirosław: Antonina B a r t o s z e w i c z (6 grudnia 1924 – 11 grudnia 1992). *Pam. Lit.* 1994 R. 85 z. 4 s. 241–244, portr.

1631. CZERNY Barbara: W służbie Bogu i ludziom: jubileusz 60-lecia kapłaństwa. *Niedziela (Częstochowa–Toruń)* 1995 R. 38 nr 24 s. 11, fot.

Ks. B a t k o w s k i Józef, prefekt i proboszcz parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła, dziekan dekanatu diecezji gnieźnieńskiej w Toruniu.

1632. KOWALCZYK Andrzej, SZUDY Józef: Prof. Ryszard K. B a u e r: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 10 s. 23, portr.

1633. INGIEVIČ Jan Amos: Ut sculptura poesis: sztuka medalierska Joanny B e b a r s k i e j. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 6 s. 16, il.

1634. WRONISZEWSKI Jan Kazimierz: Jubileusz genealoga [prof.

Janusza B i e n i a k a]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 11 s. 11, portr.

1635. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: W obronie Gdyni i Pomorza: Józef B i e n i a s z (1907–1939) historyk, sekretarz generalny i zastępca dyrektora Instytutu Bałtyckiego. *Nowości* 1994 R. 27 nr 228: 17 X

1636. MANSFELD Bogusław: Barbara B i e n i u l i s-Strynkiewicz (1922–1996): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 15, il.

Toż: *Collage* 1997 nr 4 s. 7.

1637. B I S K U P Marian: Wspomnienia z lat inowrocławskich / rozm. Edmund Mikołajczak, Stanisław Roszak. *Ziemia Kujaw*. 1997 [T.] 12 s. 5–27, il.

W związku z tym: ROSZAK S.: Profesor Marian Biskup: honorowy obywatel Inowrocławia, *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 6 s. 49

1638. DYBAŚ Bogusław: Jubileusz siedemdziesięciolecia urodzin profesora Mariana Biskupa. *Zap. Hist.* 1993 T. 58 z. 4 s. 198–199

1639. JANOSZ-BISKUPOWA Irena: Bibliografia publikacji Mariana Biskupa za lata 1992–1996. *Ziemia Kujaw*. 1997 [T.] 12 s. 29–33

1640. KWIATKOWSKA Barbara M.: Juwenilia dziennikarskie Mariana Biskupa: (Inowrocław 1945–1946). *Ziemia Kujaw*. 1997 [T.] 12 s. 35–38

Zawiera bibliografię tekstów M. Biskupa w prasie inowrocławskiej z lat 1945–1946, s. 36–38

1641. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Prof. Marian Biskup: ze mnie jest kawał pozytywisty. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 17: 20 I

1642. PROFESSOR Dr. Marian Biskup, Präsident der Wissenschaftlichen Gesellschaft zu Thorn. *Thorner Nachrichten* 1996 [Nr. 28] s. 11, il.

1643. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Dla dobra innych: Maria B o g u s ł a w s k a (1868–1929), literatka, redaktorka, działaczka oświatowa, autorka „Gospody pod Modrym Fartuchem”. *Nowości* 1996 R. 29 nr 154: 3 VII

1644. WILKOŃ-MICHALSKA Jadwiga, LUŚCIŃSKA Marta: Życie, praca i twórczość profesora Ryszarda B o h r a (1926–1987). *Wiad. Botan.* 1994 Vol.38 nr 3/4 S. 109–111, il.

Acc.: Lista publikacji Ryszarda Bohra, s. 111–113 [58 poz.].

1645. [PANKOWSKI Waldemar]: 12 lat rozwoju: prezydent Torunia Antoni B o l t / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 169:

1646. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Antoni Bolt (1891–1941): adwokat, działacz społeczno–polityczny, prezydent Torunia Odrodzonej Rzeczypospolitej. *Nowości* 1994 R. 27 nr 161: 29 VII

1647. BIELSKI Mieczysław: Mikołaj B o l t u ć (1893–1939): generał brygady WP, dowódca 4 Dywizji Piechoty w Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 93: 20 IV

1648. TANDECKI Janusz: B o r g o n i (Borguni, Borguny), Michael [ok. 1705 – ok. 1763] // In: Saur allgemeines Künstlerlexikon: die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker. Bd. 13. – München, 1996. – S. 52–53

1649. ROHRSCHEIDER Christine: B o r t o w s k i, Andrzej // In: Saur allgemeines Künstlerlexikon: die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker. Bd. 13. – München, 1996. – S. 139

1650. KUBASZEWSKA Hanna: B o r y s o w s k i, Stanisław [1906–1988] // In: Saur allgemeines Künstlerlexikon: die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker. Bd. 13. – München, 1996. – S. 143

1651. MARCINIAK Tadeusz: Malarstwo i grafika Stanisława Borysowskiego. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 3 s. 14, il.

1652. ŚCIEPURO Andrzej: Borysowski w Ratuszu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 38: 14 II

1653. TRZEŚNIEWSKI Zygmunt: W kręgu profesora Stanisława Borysowskiego. *Prz. Art.–Lit.* 1995 R. 4 nr 4 s. 31–33, il.

1654. [BOGUCKI Andrzej]: Dh [druh] Jan B r e j s k i (1863–1934) / (A. B.). *Sokół Pomorski* 1994 R. 2 nr 4 s. 11, portr.

1655. KASPRZYK Jerzy: Jan Brejski (1863–1934): redaktor i wydawca, działacz społeczno–narodowy, wojewoda pomorski. *Nowości* 1994 R. 27 nr 190: 2 IX

1656. LOPATYŃSKI Sławomir: Mój wuj wojewoda [Jan Brejski (1863–1934)]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1994 nr 14: 18 I

1657. FLIK Józef: Zbigniew B r o c h w i c z (1924–1992) [konserwator malarstwa, dziekan Wydz. Sztuk Pięknych UMK]. *Ochr. Zabyt.* 1995 [R.] 48 nr 2 s. 243–245, portr.

1658. TYLICKI Jacek: B r ö l l m a n n o w i e – złotnicy toruńscy przelomu XVII i XVIII w. Cz. 2. *Acta Univ. N. Copern., Zabytkozn. i*

Konserw. 1994 [nr] 19 s. 55–100, il. Sum.

Cz. 1 zob. Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 2867.

1659. KAMIŃSKI Henryk S.: Życie śpiewem: Józef B r u s k i (1909–1986), nauczyciel, porucznik AK ps. „Wojciech”, działacz społeczny i amatorski ruchu śpiewaczego na Pomorzu i w Polsce. *Nowości* 1996 R. 29 nr 202: 29 VIII

1660. MUSIAŁOWSKI Kazimierz: Szkoły i pszczoły: Stanisław B u c h h o l z (1878–1964), organizator szkolnictwa toruńskiego. *Nowości* 1996 R. 29 nr 125: 29 V

1661. RÓD B u s z c z y ń s k i c h. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 97: 25 IV

1662. ZAKRZEWSKI Tadeusz: J ó z e f B u s z c z y ń s k i (1827–1887), drukarz, wydawca, działacz społeczny w Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 260: 25 XI

1663. ZAKRZEWSKI Tadeusz: S y l w e s t e r B u s z c z y ń s k i (1855–1940) drukarz i wydawca polski w Toruniu, działacz społeczny. *Nowości* 1994 R. 27 nr 266: 2 XII

1664. BIOGRAFIA Prof. Stefana C a c k o w s k i e g o // In: Gospodarka – społeczeństwo – ustrój: studia dedykowane Prof. Stefanowi Cackowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestą piątą rocznicę pracy naukowej. – Toruń, 1997. – S. 7–8. – (Acta Univ. N. Copern., Historia; 30)

Acc.: CZARCIŃSKI Ireneusz: Bibliografia publikacji Stefana Cackowskiego za lata 1956–1957, *tamże* s. 9–15

1665. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Dla odrodzenia Pomorza: Stanisław Ludwik C e l i c h o w s k i (1886–1935) – działacz gospodarczy i społeczny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 114: 18 V

1666. ZAKRZEWSKA Anna: Z sercem do człowieka: Maria C h e l m i c k a (1901–1968) – społeczniczka, patriotka, więźniarka Ravensbrück. *Nowości* 1995 R. 28 nr 99: 27 IV

1667. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Józef Ignacy C h r z a n o w s k i (1879–1945): inżynier–przemysłowiec, działacz gospodarczy i społeczny. *Nowości* 1996 R. 29 nr 75: 28 III

1668. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Barbara C h w i r o t. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 41: 17 II

1669. MAJCHRZAK Agnieszka: Smuga światła, smuga cienia. *Pro-*

moce Pom. 1994 nr 6 s. 48–49, il.

Alina i Jerzy Chy cz e w s c y.

1670. W. K.: Edward C i c h y (1929–1997): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 3 s. 20, portr.

1671. KAMIŃSKI Henryk S.: 90 lat ZNP: Jan C i o m b o r o w s k i (1879–1952) – pionier nauczycielskiego ruchu zawodowego na Pomorzu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 243: 19 X

1672. PAWLAK Józef: Dr hab. Józef C z a r k o w s k i (1939–1996): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 25, portr.

1673. KARPIESIUK Renata: Mgr Zofia C z e r n i a w s k a: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 23, portr.

1674. ULEWICZ Tadeusz: Przy trumnie Zygmunta C z e r n e g o (1888–1975) // In: Konterfekty, sylwetki, cienie: z dziejów filologii w Polsce / Tadeusz Ulewicz. – Kraków, 1997. – S. 113–115

Profesor romanistyki na UMK w l. 1946–1952.

1675. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Dla polskości: sędzia Jan Kazimierz Ć w i k l i Ń s k i (1850–1924) i jego toruńskie lata (1880–1894). Cz. 1–2. *Nowości* 1996 R. 29 nr 113: 15 V; nr 119: 22 V

1676. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Lekarz, społecznik, patriota: dr Zdzisław Stanisław D a n d e l s k i (1880–1954) – prezes i członek honorowy Polskiego Towarzystwa Lekarskiego w Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 145: 11 VII

1677. STRZYŻEWSKI Mirosław: Dawni pisarze Torunia i regionu. [Cz.] 2: Ignacy D a n i e l e w s k i (1829–1907). *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 9/10 s. 20–21

1678. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Ignacy Danielewski (1829–1907), literat, drukarz, wydawca i działacz społeczno-narodowy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 23: 27 I

1679. D A W I D O W I C Z Waclaw (1909–1997). *Gdań. Stud. Prawn.* 1997 T. 1 s. 123–125, portr.

Profesor UMK w l. 1960–1971, kierował Katedrą Prawa Administracyjnego.

1680. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Stefan D a ż w a Ń s k i (1889–1952): dyrektor Gazowni, Elektrowni i Tramwajów w Toruniu. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 227–233, portr.

1681. ROMAN D a b e k [prac. nauk. UMK] // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 10: portr.

1682. D A B R O W S K I Piotr: Zostawić ślad epoki / rozm. (jan).

Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg. 1994 nr 104: 6 V

1683. KRASOWSKI Krzysztof: Bernard Franciszek D e m b e k [1878–1937] // In: Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej: słownik biograficzny / K.Krasowski. – Poznań, 1996. – S. 52–53, portr.

Członek Rady Ludowej w Toruniu (1918–1920).

1684. KASPRZYK Jerzy: Hieronim D e r d o w s k i (1852–1902) poeta kaszubski, dziennikarz. *Nowości* 1994 R. 27 nr 243: 4 XI

1685. OLEKSY Jan: Służba na niebie: o toruńskim pilocie Władysławie D i t t m e r z e [1888–1974]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 82: 25 IV

1686. KAMIŃSKI Henryk S.: Dla Polski, dla Torunia: Władysław D o b r o w o l s k i (1903–1964), prezes Zarządu Okręgu ZNP, prezydent miasta Torunia. *Nowości* 1995 R. 28 nr 271: 23 XI

1687. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Inżynier Bogusław D o b r z y c k i (1875–1948) – prezes i dyrektor Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Poznaniu, Katowicach, Gdańsku i Toruniu // In: Pomorze, Polska, Europa. – Toruń, 1995. – S. 277–284

1688. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Ks. Józef D o m a c h o w s k i (1876–1940): proboszcz parafii św. św. Piotra i Pawła na toruńskim Podgórzu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 260: 6 XI

1689. SOLDENHOFF Bożena: Nauczyciel i przyjaciel [Wiesław D o m a s ł o w s k i]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 7/8 s. 8, portr.

1690. WIESŁAW Domasłowski: konserwator kamienia // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Lacińska. – Toruń, 1995. – S. 6: potr.

1691. MOMOT Barbara: 100–lecie urodzin Anieli D o m i n o. *Niedziela (Częstochowa–Toruń)* 1997 R. 40 nr 16 s. IV, fot.

1692. KASPRZYK Jerzy: Patriota i społecznik: w 150 rocznicę urodzin E d w a r d a D o n i m i r s k i e g o (1844–1907). *Nowości* 1994 R. 27 nr 210: 26 IX

1693. KASPRZYK Jerzy: T e o d o r D o n i m i r s k i (1805–1884) ziemianin, działacz społeczny i narodowy. *Nowości* 1994 R. 27 nr 202: 16 IX

1694. KASPRZYK Jerzy: Zasłużony dla Pomorza i Powiśla: Teodor Donimirski (1805–1884), ziemianin i patriota. *Nowości* 1994 R. 27 nr 89: 5 V

1695. D O W B O R Bohdan: Nad Wilią pozostawiłem serce / rozm.

Krzysztof Sidorkiewicz. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 1 s. 26–27

1696. D R A C Z K O W S K I Franciszek: Droga do kapłaństwa / z ks. prof. [...] rektorem Wyższego Seminarium Duchownego rozm. Maria Major. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1996 R. 39 nr 27 s. 13, il.

1697. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Kapitan Jan D r z e w i e c k i (1898–1942) – pisarz, dziennikarz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 201: 31 VIII

W związku z tym: PIÓRKOWSKI Waldemar: Żołnierze kapitana Drzewieckiego, *tamże*

1698. KASPRZYK Jerzy: Zygmunt D z i a ł o w s k i (1843–1878) – ziemianin, działacz społeczny i narodowy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 219: 21 IX

1699. IWANISZEWSKA Cecylia: Władysław D z i e w u l s k i (1878–1962): astronom, profesor USB i UMK. *Nowości* 1996 R. 29 nr 39: 15 II

1700. KAZIMIERZ D z i w i ń s k i [mgr inż., wieloletni pracownik „Merinotexu”] // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 11: il.

1701. JADCZAK Ryszard: Pamięci Henryka E l z e n b e r g a. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 5 s. 12, portr.

1702. JADCZAK Ryszard: Postać Henryka Elzenberga i dziedzictwo jego myśli. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 6 s. 7–8

1703. STRZYŻEWSKI Mirosław: Wiersze Elzenberga. *Awers* 1997 R. 2 nr 4 s. 41–50

Zawiera inf. biograficzne (s. 41–44).

1704. PAŹNIEWSKI Włodzimierz: Filozof z ulicy Grudziądzkiej [Henryk Elzenberg]. *Twórczość* 1997 nr 2 s. 127–130

1705. ZALUSKI Mariusz: Ściana szczęścia. *Nowości* 1996 R. 29 nr 22: 26 I

Dominika E s k a, 15-letnia utalentowana pianistka.

1706. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Julian F a ł a t (1853–1929) – malarz, założyciel Konfraterni Artystów w Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 195: 24 VIII

1707. CZOLGOWSKI Dariusz: Apostoł obozów: ks. Wincenty Stefan F r e l i c h o w s k i. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 42: 18/19 II

1708. FRANKOWSKI Stanisław: Stefan Wincenty Frelichowski (1913–1945) ksiądz, męczennik z Dachau, kandydat na ołtarze. *Nowości*

1994 R. 27 nr 226: 14 X

1709. JACZKOWSKA Marcjanna: Dom / rozm. Helena Maniakowska. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 nr 6 s. 11 dod. Głos z Torunia
Wspomnienia o ks. Stefanie Wincentym Frelichowskim

1710. MAJOR Maria, WESOŁOWSKI Michał: Kościół polski w holdzie Męczennikowi. *Niedziela (Częstochowa-Toruń)* 1995 R. 38 nr 12 s. 11, il.

Proces beatyfikacyjny Stefana Wincentego Frelichowskiego.

1711. ORMIŃSKI Henryk: Sługa Boży ksiądz Stefan Wincenty Frelichowski. – Kartuzy: [s.n.], 1995. – 112 s.: il.

1712. PODLASZEWSKA Krystyna: Nieustannie się modlił: wspomnienie o ks. Stefanie Wincentym Frelichowskim. *Niedziela* 1995 R. 38 nr 7 s. 5, fot.

1713. SUSKI Andrzej bp: Słowo Biskupa Toruńskiego w związku ze wznowieniem dochodzenia diecezjalnego w sprawie procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego Księdza Stefana Wincentego Frelichowskiego. *Tor. Wiad. Kośc.* 1994 R. 3 nr 12/14 s. 87–91

1714. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Z polskim prawem na Pomorze: dr Agenor Ritter von F r e n d l, prezes Senatu i wiceprezes Sądu Apelacyjnego w Toruniu w latach 1920–1929. *Nowości* 1995 R. 28 nr 277: 30 XI

1715. CHURSKI Zygmunt: Profesor Rajmund G a l o n: dziesiąta rocznica śmierci. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 1 s. 13, portr.

1716. NIEWIAROWSKI Władysław: W dziesiątą rocznicę śmierci Profesora Rajmunda Galona. *Acta Univ. N. Copern., Geografia* 1996 [Z.] 28 s. 3–6. Sum.

Acc.: KOZIEL Małgorzata: Spis prac prof. dra hab. Rajmunda Galona opublikowanych w latach 1976–1996, *tamże* s. 7–11 [60 poz.].

1717. SZALEWSKI Dariusz: „Cięcie przez czas”: 10. rocznica śmierci Olgierda G a ł d y ń s k i e g o. *Nowości* 1994 R. 27 nr 223: 11 X

1718. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Obrazy z serca: od amatora do profesjonalisty. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 55: 6 III

Malarstwo Tadeusza G a p i ń s k i e g o.

1719. G A R D Z I E L E W S K A Janina: Koncentruję się na człowieku... / rozm. Jerzy Lesław Ordan, Jerzy Rochowiak. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 12 s. 8–9, il.

1720. GARDZIELEWSKA Janina: Staram się pokazywać, odkrywać

piękno Torunia: rozmowa z fotografikiem [...] / rozm. Jerzy Rochowiak. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 4 s. 4-5, il.

1721. JANINA Gardzielewska [art. fotogr.] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska - Ameryka Łacińska*. - Toruń, 1995. - S. 18: portr.

1722. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Sztuka książki Zygryda Gardzielewskiego: prospekt wystawy tego artysty w Bibliotece Narodowej w Warszawie. - Warszawa, 1994

1723. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Henryk Gąsiorowski (1878-1947): geograf i krajoznawca. *Nowości* 1995 R. 28 nr 99: 27 IV

1724. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Podróżnik z paletą: Feliks Paweł Gęstwiński (1884-1935), artysta malarz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 283: 7 XII

1725. NEMERE-CZACHOWSKA Kinga: Henryk Giza. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1995 nr 104: 5 V
Muzyk, organizator Festiwalu Muzyki Kameralnej i Sztuki Krajów Bałtyckich Proballica.

1726. SPRENGEL Bolesław: Gliczner w Toruniu i Brodnicy. *Gaz. Toruńska* 1995 R. 48 nr 257: 6 XI

1727. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Ks. Paweł Goga (1900-1971): proboszcz kościoła Chrystusa Króla w Toruniu, działacz społeczny. *Nowości* 1996 R. 29 nr 51: 29 II

1728. GORGOLEWSKI Stanisław: Radioteleskop za stypendium / rozm. Jolanta Denkiewicz. *Czas Torunia* 1997 nr 13: 28 VIII / 3 IX

1729. STREICH Wojciech; Czterdziestolecie pracy naukowej prof. Stanisława Gorgolewskiego. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 8, portr.

1730. ANDRZEJEWSKA Jadwiga: Konrad Górski (1895-1990) [nekr.]. *Stud. o Książce* 1993 T. 19 s. 169-175, il.

1731. AXER Jerzy: Konrad Górski w celi Konrada. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 1/2 s. 13-17, portr.

1732. BELKOT Jan: Profesor Konrad Górski: uczonec i humanista. *Promocje Pom.* 1995 nr 8 s. 17-18, il.

1733. BUŚKA Stanisław: „...Kto wyżej stąpił, w większy trud się wprzęga”. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 5 s. 2-4, il.

Dot. Konrada Górskiego.

1734. BUŚKA Stanisław: Prawy mędrzec: wspomnienie o Profesorze Konradzie Górskim. *Nowości* 1995 R. 28 nr 88: 13 IV

1735. DOKURNO Zygmunt: Profesor Konrad Górski - edytor. *Prz.*

Art.-Lit. 1995 R. 4 nr 5 s. 5-8, il.

1736. DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Archiwum Konrada Górskiego. *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 193-195

1737. GÓRSKI Konrad: Autobiografia naukowa. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 5, dod. spec. s. I-XVI, il.

Przedruk z: *Kwart. Hist. Nauki i Techn.* 1982 R. 27 (zob. też Bibliogr. m. Tor. T. 2 poz. 2996).

1738. GÓRSKI Konrad: Pamiętnik / z rękopisu, z upoważnienia autora opracował, zredagował i posłowiem opatrzył Zefiryn Jędrzyński. - Toruń: „Comer”, 1995. - 273 s.: fot.

1739. JĘDRZYŃSKI Zefiryn: „Pamiętnik” prof. dr Konrada Górskiego i okoliczności jego powstania. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 7-22, il.

1740. KONRADA Górskiego świat literatury, teatru i języka: materiały konferencji zorganizowanej w setną rocznicę urodzin Profesora / Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Uniwersytet Mikołaja Kopernika; pod red. Władysława Sawryckiego, Jerzego Speiny. - Toruń: TNT, 1996. - 182 s., [3] s. tabl.

Z treści: BISKUP Marian: Konrad Górski a Towarzystwo Naukowe w Toruniu s. 7-11. - DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Archiwum Konrada Górskiego s. 13-19. - PŁUKIS Iwona: Biblioteka Konrada Górskiego w zbiorach Towarzystwa Naukowego w Toruniu s. 21-26. - STARNAWSKI Jerzy: Konrad Górski jako syntezyk dziejów literatury polskiej s. 27-39. - BUCHWALD-PELCOWA Paulina, PELC Janusz: Konrad Górski - badacz literatury polskiej renesansu, romantyzmu, modernizmu - twórca współczesnej tekstologii s. 41-47. - KASPERSKI Edward: Konrad Górski i konteksty teoretyczne (neoidealizm, pozytywizm, hermeneutyka, aksjologia) s. 49-66. - CYSEWSKI Kazimierz: Pozytywistyczne składniki postawy naukowej Konrada Górskiego s. 67-71. - ŚLIWIŃSKI Marian: Przełom nowożytny w świetle badań Konrada Górskiego s. 73-84. - SUDOLSKI Zbigniew: Konrada Górskiego ostatnie słowo o Mickiewiczu s. 85-96. - LEBIODA Dariusz Tomasz: Znikome cienie: Konrada Górskiego pojedynek z Towiańskim s. 97-102. - TOKARZ Bożena: „Aluzja literacka...” Konrada Górskiego a intertekstualność s. 103-110. - STASIEWICZ Krystyna: Najtrudniejsza i najbardziej ryzykowna sytuacja tekstologa opisana przez Konrada Górskiego s. 111-121. - PEPŁOWSKI Franciszek: Troska Konrada Górskiego o piękno polszczyzny s. 123-129. - SKUBALANKA Teresa: Język literatury w ujęciu Konrada Górskiego s. 131-138. - FRIEDELÓWNA Teresa: Słownictwo reformacyjne jednym z problemów badawczych Konrada Górskiego s. 139-144. - SZEWCZYK Lucja Maria: Konrad Górski jako onomasta s. 145-150. - BUŚKA Stanisław: Konrad Górski jako twórca i redaktor naukowy „Słownika języka Adama Mickiewicza” s. 151-157. - KUCHTÓWNA Lidia: Konrada Górskiego pasje teatralne s. 159-165. - SAWRYCKI Władysław: Ars declamatoria Konrada Górskiego s. 167-172. - KOZŁOWSKA Mirosława: „Odczytać myśl teatralną poety!”: uwagi i komentarze do artykułu Konrada Górskiego „'Dziady' Mickiewiczowskie jako dra-

mat" s. 173–180

1741. LOTH Roman: Konrad Górski 22 IV 1895–7 IV 1990. *Biul. Polonist.* 1991 R. 34 z. 3/4 s. 175–184

1742. MELKOWSKI Stefan: Ostatni, co tak...: opowieść o prof. Konradzie Górskim w 100-lecie urodzin. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 5 s. 6–7

1743. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Bogata spuścizna: księgozbiór i archiwum prof. Konrada Górskiego. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 11, il.

1744. NIEDZIELSKI Czesław: W kręgu myśli teoretycznoliterackiej Konrada Górskiego. *Rocz. Kult. Kujaw i Pom.* 1995 T. 13 s. 103–106

1745. PEPLOWSKI Franciszek: Zainteresowania językoznawcze profesora Konrada Górskiego. *Rocz. Kult. Kujaw i Pom.* 1995 T. 13 s. 99–102, portr.

1746. ULEWICZ Tadeusz: Dorobek naukowy i sylwetka badawcza Konrada Górskiego (1895–1990) // In: Konterfekty, sylwetki, cienie: z dziejów filologii w Polsce / Tadeusz Ulewicz. – Kraków, 1997. – S. 143–147

1747. WOLK Marcin: Konrad Górski (22 IV 1895–7 IV 1990): sprawozdanie z konferencji (Toruń, 27–28 IV 1995). *Ruch Lit.* 1996 R. 37 z. 1 s. 131–134

1748. NEMERE–CZACHOWSKA Kinga: Pędzel, kokon i orchidee: unikalne tkaniny w auli UMK. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 121: 26 V

Anita G r a b o w s k a zajmująca się zdobieniem jedwabiu.

1749. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Z talentem i zapalem: kapitan Zygmunt G r a b o w s k i (1893–1946), kapelmistrz 63 pułku piechoty. *Nowości* 1996 R. 29 nr 107: 8 V

1750. WILKOŃ–MICHALSKA Jadwiga: Profesor dr Melityna G r o m a d s k a. *Inf. Przyr. Ligi Ochr. Przyr.* 1997 nr 3

1751. (AW): Stefania G r u d z i Ń s k a 1930–1997: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 26, portr.

1752. JADCZAK Ryszard: Jubileusz siedemdziesięciolecia urodzin Profesora Leona G u m a Ń s k i e g o. *Ruch Filoz.* 1996 nr 4 s. 497–501

Toż w innej wersji: Jubileusz prof. L. Gumańskiego. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 9, il.

1753. JADCZAK Ryszard: Prof. Leon Gumański: siedemdziesięcio-

pięciolecie urodzin. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 3 s. 6, portr.

1754. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Wśród medali, monet i pieczęci: w dwudziestą rocznicę śmierci prof. dr. hab. Mariana Gumowskiego. *Nowości* 1994 R. 27 nr 241: 2 XI

Zob. też: Tegoż: Marian Gumowski (1881–1974): heraldyk, numizmatyk, sfragistyk, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, *tamże*, 1997 R. 30 nr 12: 15 I

1755. SCHMIDT Andrzej: 20 rocznica śmierci profesora Mariana Gumowskiego [1881–1974]. *Biul. Numizm.* 1995 nr 1 s. 49–53, il.

1756. BIELSKI Mieczysław: Józef H a l l e r d e H a l l e n b u r g (1873–1960). *Nowości* 1995 R. 28 nr 59: 10 III

1757. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Między Lwowem i Toruniem: Kazimierz Jan H a r t l e b (1886–1951), historyk kultury, profesor UJK we Lwowie i UMK w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 208: 5 IX

1758. [CZOLGOWSKI Dariusz]: Nagroda dla H e r b e r t a / DAC. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 101: 30 IV / 1 V
Nagroda Literacka Miast Torunia i Getyngi.

1759. MALECKI Jan M.: Związki Pomorza z Krakowem na polu bibliografii: (Jan Daniel H o f f m a n n i Jerzy Samuel Bandtkie) // In: *Studia bibliograficzno-bibliologiczne: praca zbiorowa dla uczczenia 45-lecia pracy naukowej Profesora Wiesława Bienkowskiego.* – Kraków, 1995. – S. 203–208. Sum.

1760. PLATER-ZYBERK Małgorzata: Kitoks Hopenas. [Inny H o p p e n]. *Menotyra* 1994 nr 2 s. 99–101. Sum.

1761. DEPTA Ryszard: Prof. St[anislaw] H o r n o - P o p ł a w s k i: nowy doktor honoris causa UMK. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 10–11, 31, il.

1762. MARCINIAK Tadeusz: Prof. Stanisław Horno-Popławski. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 9 s. 14, il.

1763. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Wilam H o r z y c a (1889–1959): reżyser, dyrektor teatrów, poeta i tłumacz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 249: 26 X

1764. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Waclaw H u l e w i c z (1891–1985): działacz społeczny i niepodległościowy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 148: 26 VI

1765. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Janina H u r y n o w i c z (1894–1967): fizjolog, neurolog, docent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. *Nowości*

1994 R. 27 nr 173: 12 VIII

Toż w zmienionej wersji: Janina Hurynowicz (1894-1967): stulecie urodzin. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 11 s. 16, portr.

1766. BELKOT Jan: Piękno i prawda: jubileusz prof. Artura Hutnikiewicza. *Promocje Pom.* 1996 nr 11 s. 20-21, portr.

1767. GUTOWSKI Wojciech: Artura Hutnikiewicza badania nad Młodą Polską. *Prz. Art.-Lit.* 1993 R. 3 nr 3 s. 12-16

1768. HUTNIKIEWICZ Artur: Rok pierwszy: (kartki z dziennika). *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 3 s. 28-32

1769. HUTNIKIEWICZ Artur: Żyłem w świecie piękna / rozm. Małgorzata Litwin. *Nowości* 1996 R. 29 nr 10: 12 I

1770. JAKOWSKA Krystyna: Artur Hutnikiewicz jako pisarz. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 3 s. 20-23

1771. JANUSZEWICZ Maria: Rzecz o Profesorze Arturze Hutnikiewiczu. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 3 s. 10-12, il.

1772. JĘDRYS Krzysztof: Profesor Artur Hutnikiewicz. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 4 s. 6

1773. KALINOWSKA Maria: O ocenach i wartościach w pracach Artura Hutnikiewicza. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 3 s. 17-19, il.

1774. KRYSZAK Janusz: Przemówienie na jubileusz 80-lecia profesora Artura Hutnikiewicza. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 3 s. 4-6, il.

Acc.: HUTNIKIEWICZ A.: Słowo od jubilata, *tamże* s. 7-11.

1775. MACIEJEWSKI Jerzy Zbigniew: Lektura szkiców. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 3 s. 24-27

Dot. Artura Hutnikiewicza.

1776. SZYMAŃSKA Adriana: Mój Hutnikiewicz. *Nowe Książki* 1997 nr 2 s. 7

1777. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Władysław Ilcewicz (1894-1957) - dzieje pewnej kariery teatralnej w międzywojennym Toruniu. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 10 s. 36-39, il.

1778. CHURSKI Andrzej: Japonistyka toruńska. *Nowości* 1995 R. 28 nr 27: 1 II

Działalność Romana Stanisława Ingardena na rzecz nauczania jęz. japońskiego na UMK.

1779. INGARDEN Roman Stanisław: O optyce geometrycznej i termodynamice informacyjnej, a także o Lwowie, Wrocławiu i Toruniu - rozmowa z R. S. Ingardenem / rozm. Sławomir Kalembka, Andrzej Kosakowski, Andrzej Jamiolkowski, Józef Szudy. *Postępy Fizyki* 1995 T. 46

z. 4 s. 357-387, il.

1780. INGARDEN Roman Stanisław: Wspomnienia i refleksje. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 11 s. 2-4, portr.

Przemówienie podczas wręczania doktoratu honoris causa UMK.

1781. INGARDEN Roman: Roman Ingarden a spojrzenie na Toruń: (z listów do K. Twardowskiego): [fragm.] / oprac. Ryszard Jadczał. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 6 s. 23-25

1782. JADCZAK Ryszard: Toruński okres w życiorysie naukowym Romana Ingardena. *Ruch. Filoz.* 1994 T. 51 nr 3/4 s. 223-233

1783. (ASW): Wilhelmina Iwanowska - sylwetka naukowa. *Postępy Astronomii* 1995 nr 3 s. 102-103

1784. CZOLGOWSKI Dariusz: Sto lat, sto lat: jubileusz Prof. Wilhelminy Iwanowskiej. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1995 nr 204: 2/3 IX

1785. IWANOWSKA Wilhelmina: Hinc itur ad astra. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 3 s. 2-5, il.

1786. IWANOWSKA Wilhelmina: Stąd się idzie do gwiazd / rozm. Jolanta Dankiewicz. *Czas Torunia* 1997 nr 11: 14/20 VIII

1787. IWANOWSKA Wilhelmina: Życie wśród gwiazd Profesor Wilhelminy Iwanowskiej / rozm. Anna Plaskacz. - Toruń: TNOiK, 1997. - 140 s.: il.

Acc.: BIBLIOGRAFIA prac prof. Wilhelminy Iwanowskiej s. 129-140.

1788. MSK: Jubileusz prof. Wilhelminy Iwanowskiej. *Urania* 1996 nr 1 s. 22-23

1789. JUBILEUSZ 90-lecia prof. dr hab. Wilhelminy Iwanowskiej. *Postępy Astronomii* 1995 nr 3 s. 100-101

1790. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Lotte Jacobi [1896-1990] - ostatnia z rodu pionierów toruńskiej fotografii, wybitny fotografik niemiecki i amerykański. *Prz. Art.-Lit.* 1996 R. 5 nr 6 s. 36-37, il.

1791. ZAJĄC Józef: Profesor Maria Jaczynowska. *Acta Univ. N. Copern., Historia* 1992 [nr] 27 s. 3-6, portr.

Acc.: tenże: BIBLIOGRAFIA prac Marii Jaczynowskiej za lata 1951-1990, s. 7-8.

1792. KASPRZYK Jerzy: Bronisław Jarmont (1886-1957): malarz, profesor USB i UMK. *Nowości* 1996 R. 29 nr 45: 22 II

1793. KATKOWSKA Maria Jolanta: Prof. Leszek Janiszewski: wspomnienie pośmiertne. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 4 s. 24-25, portr.

1794. KĄDZIELA Wojciech: Zmarł Profesor Leszek Janiszewski.

Nowości 1996 R. 29 nr 53: 2 III

1795. FRANKOWSKI Stanisław, ZALUSKI Mariusz: Pierwszy szef [Henryk J a n k o w s k i, w latach 1967–1975 red. naczk. *Nowości*]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 146: 12 VII

1796. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Kupiec i społecznik: Józefat J a n k o w s k i (1867–1926), kupiec, wiceprezydent Torunia i działacz narodowy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 69: 21 III

1797. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Dentysta społecznik: Tadeusz Jan J a n o w s k i (1864–1934) – pierwszy Komendant Placu w Toruniu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 180: 22 VIII

1798. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Handlowiec i społecznik: Edmund J a n u s z k i e w i c z (1886–1938), prezes Towarzystwa Kupców Chrześcijańskich. *Nowości* 1996 R. 29 nr 176: 29 VII

1799. KASPRZYK Jerzy: Marian J a r o c z y ń s k i (1819–1901): artysta plastyk, pedagog, działacz narodowy. *Nowości* 1996 R. 29 nr 57: 7 III

1800. JARZĘBIŃSKI Leszek, KLABUN Leopold: Wspólny wrzesień. *Nowości* 1996 R. 29 nr 119: 22 V

W związku z tym: JARZĘBIŃSKI A.: Żołnierski obowiązek [niepublikowany list z broniącej się we wrześniu 1939 r. Warszawy], *tamże*, nr 218: 17 IX Wspomnienia dot. gł. kapitana Artura J a r z ę b i ń s k i e g o.

1801. BIENIAK Janusz: Profesor Kazimierz J a s i ń s k i [1920–1997] – badacz genealogii Piastów. *Rocz. Pol. Tow. Herald.* SN 1997 T. 3 s. 5–9, portr.

1802. RAKOWICZ Grażyna: Mistrz i uczony: [nekrolog]. *Rzeczpospolita* 1997 nr 255 s. 27
Dot. Kazimierza Jasińskiego.

1803. SOWIŃSKI Jacek: Prof. dr Kazimierz Jasiński. *Gaz. Wyborcza* [dod. pt.:] *Gaz. Reg.* 1997 nr 191: 18 VIII

1804. SUPRUNIUK Anna: Jubileusz profesora dr. Kazimierza Jasińskiego. *Mag. Herald.* 1992 z. 4 s. 16, il.

1805. SUPRUNIUK Anna: Prof. Kazimierz Jasiński: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 10 s. 22, portr.

1806. TĘGOWSKI Jan: Wspomnienie o Profesorze Kazimierzu Jasińskim [1920–1997] // In: Mazowsze i jego sąsiedzi w XIV–XVI wieku. – Olsztyn: WSP, 1997. – S. 83–84. – (Studia i Materiały WSP w Olsztynie; Nr 126)

1807. HARCERKA z Wrzosów [Stanisława J a w o r s k a (1902 –

- 1939)]. *Gaz. Miejska* 1995 nr 6 s. [17]
- 1808.** PALCZEWSKI Janusz: Stanisława Jaworska (1902–1939): nauczycielka, harcerka, działaczka społeczna. *Nowości* 1994 R. 27 nr 214: 30 IX
- 1809.** PALCZEWSKI Janusz: Damazy J a w o r s k i 1899–1940 harcerz, nauczyciel, ofiara hitleryzmu. *Nowości* 1994 R. 27 nr 220: 7 X
- 1810.** BUTKIEWICZ Jan, NORWA Jerzy: Prof. dr Leon J e ś m a n o w i c z (1914–1989): jeden z twórców toruńskiej szkoły matematyków UMK. *Nowości* 1996 R. 29 nr 102: 30 IV
- 1811.** MIKOŁAJCZYK Ireneusz: Dama na katedrze: doc. dr Barbara J ó z e f o w i c z o w a (1906–1991). *Nowości* 1996 R. 29 nr 113: 15 V
- 1812.** JÓZEFOWICZ Edmund: Nie było na co czekać / notował Andrzej Churski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 41: 17 II
Wspomnienia Edmunda J ó z e f o w i c z a.
- 1813.** K A L E M B K A Sławomir: Po czterdziestu latach od Października 1956. *Promocje Pom.* 1996 nr 12 s. 23–24
Wspomnienia.
- 1814.** KALINOWSKA–GIORGI Wanda: Rodzina K a l i n o w s k i c h (1–4). *Nowości* 1996 R. 29 nr 60: 11 III; nr 66: 18 III; nr 72: 25 III; nr 78: 1 IV
W związku z tym: GAŚSIOROWSKI Andrzej: Toruński oddział Polskiej Armii Powstania, *tamże*, nr 105: 6 V; nr 106: 7 V
- 1815.** ZAKRZEWSKA Anna: Zamordowany pod Charkowem: pplk art. inż. Władysław K a l i s z e k, dyrektor nauk Szkoły Podchorążych Artylerii w Toruniu, jeńiec obozu stalinowskiego w Starobielsku. *Nowości* 1995 R. 28 nr 132: 8 VI
- 1816.** KAMIŃSKI Henryk S.: Paweł K a ł a m a r s k i (1916–1942). *Nowości* 1994 R. 27 nr 178: 19 VIII
- 1817.** PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Prawnik i społecznik: dr Kazimierz K a r a k u l s k i (1896–1958), sędzia sądów w Toruniu, adwokat. *Nowości* 1996 R. 29 nr 92: 18 IV
- 1818.** MILANOWSKI Janusz: Gdzie jesteś, jeśli jesteś. [Gustaw K a r c z e w s k i (1894–1949)]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1994 nr 48: 26 II
Zob. też: CZECH Janusz: Liegt Polen am Amazonas?, *Thornér Nachrichten* 1994 Nr. 26 s. 39–43, il.
- 1819.** ZOFIA K a r p i Ń s k a – Zajac [art. plastyk] // In: Esperanza:

Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 18: portr.

1820. ZIELIŃSKA-MELKOWSKA Krystyna: K e s e l i n g o w i e (Kislingowie) – najstarsza spośród znanych rodzin toruńskich // In: Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. [T. 2]. – Toruń, 1996. – S. 209–219. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

1821. ZALUSKI Tomasz: Prof. Klemens K ę p c z y ń s k i (1916–1997): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 5 s. 23, portr.

1822. SZULC Halina: Maria K i e ł c z e w s k a-Zaleska (1906–1980) // In: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lata 1918–1993. T. 3: Badacze. – Łódź, 1995. – S. 73–75

1823. MARCINIAK Tadeusz: Dorobek twórczy B[ronisława] K i e r z k o w s k i e g o: wystawa w Ratuszu [20 VII–28 VIII 1994 r.]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 9 s. 11, portr.

1824. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Wróg endencji i bezrobocia: Stefan K i r t i k l i s pseudonim Sewer (1890– 1951), wojewoda pomorski Odrodzonej Rzeczypospolitej. *Nowości* 1996 R. 29 nr 164: 15 VII

1825. K L I N G Theo: Aus meiner Lehrzeit in Thorn. *Thorner Nachrichten* 1994 nr 26 s. 15–16

1826. TONDEL Janusz: Prof. dr hab. Andrzej K ł o s s o w s k i (1938–1997): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 4 s. 19, portr.

1827. MARCHWIŃSKA Agnieszka: Ludwik K o l a n k o w s k i (1882–1956): pierwszy rektor UMK. *Nowości* 1996 R. 29 nr 243: 16 X

1828. MARKOWSKI Mieczysław: Mikołaj K o p e r n i k z Torunia – filozof, astronom i ekonomista. *Acta Mediaevalia* 1995 T. 8 s. 103–116. Zsfg.

1829. SZALEWSKI Dariusz: Domy Kopernika. *Nowości* 1995 R. 28 nr 42: 18 II

Spory wokół lokalizacji domu Kopernika.

1830. KAMIŃSKA Krystyna: Toruńskie lata prof. Karola K o r a n y i e g o. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 11 s. 18, portr.

1831. LYSIAK Marian: Zawsze przy chorych: dr Zofia K o r d y l e w s k a (1905–1981), długoletni ordynator Oddziału Gruźlicy Szpitala Miejskiego w Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 21: 25 I

1832. IWA: Pożegnanie z toruńską sceną: Grażyna K o r s a k o w odchodzi. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 267: 16/17 XI

1833. KORSAKOW Grażyna: Dama, matka, aktorka / rozm. An-

drzej Churski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 267: 15 XI

1834. KORSAKOW Grażyna: Spełniona do końca / rozm. Iwona Torbicka. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 269: 19 XI

1835. KAMIŃSKI Henryk S.: Wierna związkowej sprawie: Krystyna K o s i o r (1946–1993), nauczycielka, prezes Zarządu Okręgu ZNP w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 3: 4 I

1836. JULGA Kazimierz: Zaprojektować pomnik ptaka. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 9 s. 20–21, il.

Dot. Zygmunta K o t l a r c z y k a.

1837. MARCINIAK Tadeusz: Prof. Zygmunt Kotlarczyk: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 11 s. 12, il.

Toż: *Collage* 1997 nr 4 s. 6, il.

1838. SKRZOSKA-DZIEWIAŁTOWICZ Iwona: Monografia twórczości Zygmunta Kotlarczyka. – Toruń, 1993. – 65 s. maszyn., XXIII s. tabl.

Praca mag. pod kier. dr. Tadeusza Marciniaka. – Arch. UMK 65569

1839. WAZGIRD Michał: Mgr Robert K o w a l s k i: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 7/8 s. 23, portr.

1840. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Dla polskiej szkoły: Wojciech K r a j e w s k i (1879–1924) – zasłużony dyrektor szkół średnich w Inowrocławiu, Toruniu i Krakowie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 98: 16 V

1841. BOGDAN K r a u z e [geogr., prac. Geofizyki, wykładowca na UMK] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska.* – Toruń, 1995. – S. 23: il.

1842. LYSIAK Marian: Innym na zdrowie: dr med. Bogumil K r i p p e n d o r f (1885–1969), propagator budowy Szpitala Dziecięcego w Toruniu oraz ośrodków zdrowia na wsi pomorskiej w okresie przed i po II wojnie światowej. *Nowości* 1995 R. 28 nr 135: 12 VI

1843. A N D R Z E J K r z y w k a [art. grafik] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska.* – Toruń, 1995. – S. 19: portr.

1844. K R Z Y W K A R y s z a r d [prof. UMK, art. grafik] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska.* – Toruń, 1995. – S. 20: il.

1845. KASPRZYK Jerzy: Ks. Stanisław K u j o t (1845–1914): historyk, pisarz, prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 170: 22 VII

1846. LEWANDOWSKA Maria: Ksiądz Stanisław Kujot – kapłan, patriota, historyk. *Niedziela (Częstochowa–Toruń)* 1995 R. 38 nr 44 s. 13,

portr.

1847. CZOLGOWSKI Dariusz: W królewskim towarzystwie. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 110: 13/14 V

Przyjęcie prof. Andrzeja Kusasa do Królewskiego Towarzystwa Astronomicznego Wielkiej Brytanii.

1848. EUGENIA Kwiatkowska [prac. nauk. UMK] // In: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lata 1918–1993. T. 3: Badacze. – Łódź, 1995. – S. 95–97

1849. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Mistrz od witraży: Edward Kwiatkowski (1904–1971), mgr zabytkoznawstwa, artysta witrażownik. *Nowości* 1996 R. 29 nr 211: 9 IX

1850. INGIEVIČ Jan Amos: Kamień i kolor: o rzeźbach Iwony Langowskiej. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 3 s. 16, portr.

1851. NIKONOWICZOWA Olga: Profesor Jadwiga Lechicka: w trzydziestą rocznicę śmierci. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 4 s. 16, portr.

1852. KALINOWSKA Maria: Mieczysław Limanowski: człowiek, twórca, świadek czasów. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 2 s. 22–23, portr.

Acc.: MICHALSKA Bożena: Wystawa w Bibliotece Uniwersyteckiej [poświęcona M. Limanowskiemu], *tamże* s. 23.

1853. FRĄCKOWSKI Benon: Jak Linde „smykał” książki? *Nowości* 1994 R. 27 nr 79: 21 IV

1854. FRĄCKOWSKI Benon: Linde w Lipsku. *Nowości* 1995 R. 28 nr 93: 20 IV

1855. KASPRZYK Jerzy: Samuel Bogumił Linde (1771–1847): językoznawca, bibliograf, tłumacz i pedagog. *Nowości* 1996 R. 29 nr 21: 25 I

1856. PTASZYK Marian: Kalendarz życia i twórczości Samuela Bogumiła Lindego. – Wrocław, 1992

Rec.: PEPLOWSKI Franciszek, *Pam. Lit.* 1995 z. 2 s. 177–181

1857. STRZYŻEWSKI Mirosław: Sylwetka Samuela Bogumiła Lindego z Torunia // In: *Polszczyzna dawna i współczesna: materiały z ogólnopolskich konferencji językoznawczych.* – Toruń, 1994. – S. 139–153

1858. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Zapomniane mogiły: ks. Heliodor Laszewski, ks. Jan Męczykowski – kapłani zasłużeni dla Kościoła i polskości Pomorza. *Nowości* 1996 R. 29 nr 249: 23 X

1859. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Stefan Laszewski (1862–1924): adwokat, wojewoda pomorski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 17:

1860. TADEUSZ Jan L a u k a j t y s [geograf, alpinista] // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 24: portr.

1861. ROSSET Tomasz F. de: Jerzy Zygmunt L o z i ń s k i (1925–1996): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 3 s. 20

1862. [PANKOWSKI Waldemar]: Ignacy z Rubinkowa: 110. rocznica śmierci L y s k o w s k i e g o [1820–1886] / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 163: 15 VII

1863. ZDZISŁAW M a c k i e w i c z. *Prz. Art.-Lit.* 1997 R. 6 nr 3 s. 20–23, il.

1864. WIESŁAW M a i k [prac. nauk. UMK] // In: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lata 1918–1993. T. 3: Badacze. – Łódź, 1995. – S. 111–113

1865. M A J O R Bogdan: Będę integrować radę / rozm. Waldemar Pankowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 157: 8 VII
Acc.: [Sprostowanie] Listy do Redakcji, *tamże* nr 166: 19 VII.

1866. CHWAŚCIŃSKI Bolesław: M a k a r o w s k i Wacław (1898–1984), inżynier kolejowy // In: Słownik biograficzny techników polskich. Z. 7. – Warszawa, 1996. – S. 63–64

1867. CZARCIŃSKI Ireneusz: Adam M a k o w i e c k i: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 9 s. 21, portr.

1868. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Sokół pomorski: Bolesław M a k o w s k i (1885–1979) – nauczyciel, działacz społeczny i narodowy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 299: 28 XII

1869. MALLEK Janusz: Od Mazur do Skandynawii: rozmowa z prof. dr. hab. Januszem M a l l k i e m, dziekanem Wydziału Nauk Historycznych UMK / rozm. Maciej Romaniuk. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 8–9, portr.

1870. LYSIAK Marian: Sanitariuszka batalionu „Kiliński”: dr Krystyna M a n t h e y (1926–1989) – zasłużony organizator lecznictwa dziecięcego w Toruniu, współinicjatorka powołania Akademii Medycznej w Bydgoszczy. *Nowości* 1994 R. 27 nr 160: 28 VII

1871. KASPRZYK Jerzy: Ks. Alfons M a ń k o w s k i (1870–1941): historyk, działacz narodowy i społeczny, prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu. *Nowości* 1996 R. 29 nr 81: 4 IV

1872. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Zapomniany polonofil: Karl

Marquart (1818–1872), literat i dziennikarz toruński, pierwszy tłumacz „Czatów” A. Mickiewicza na język niemiecki. *Nowości* 1997 17 XII

1873. MARSZALEK Adam: Miara sukcesu: rozmowy z wydawcami: Adam Marszałek / rozm. Ryszard Jadczyk. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 24, portr.

1874. EWA Marxen-Wolska [prac. nauk. Zakł. Konserw. Zab. UMK] // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 7: portr.

1875. POLEWICZ Dorota: Meciszewski Filip Nereusz (1786–1830), inżynier wojskowy, fortyfikator // In: Słownik biograficzny techników polskich. Z. 7. – Warszawa, 1996. – S. 77

1876. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Miłośnik Torunia: Stefan Michalek (1888–1955), adwokat, prezydent miasta. *Nowości* 1995 R. 28 nr 24: 28 I

1877. DURCZEWSKI Jaromir, WELKER Lesław J.: Harcmistrz Leszek Michalski: wspomnienie. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 9 s. 23, portr.

1878. KARPIESIUK Renata: Doc. Leszek Michalski: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 4 s. 22, portr.

1879. TOMASZEWSKI Jerzy: Organizował turystykę górską w Toruniu [Leszek Michalski: nekrolog]. *Pam. Pol. Tow. Tatr.* 1995 T. 4 s. 203–204

1880. KASPRZYK Jerzy: Dla Torunia i Pomorza: w setną rocznicę urodzin Zygmunta Mocarskiego (1894–1941). *Nowości* 1994 R. 27 nr 201: 15 IX

1881. KASPRZYK Jerzy: Zygmunt Mocarski (1894–1941) bibliotekarz, historyk kultury i działacz społeczny. *Nowości* 1994 R. 27 nr 272: 9 XII

1882. KAMIŃSKI Henryk S.: Zygmunt Moczyński (1871–1940) nauczyciel, kompozytor i dyrygent, działacz konspiracji antyhitlerowskiej. *Nowości* 1994 R. 27 nr 278: 16 XII

1883. KAMIŃSKI Henryk S.: Jan Mohń (1898–1945) działacz konspiracyjny, opiekun uwięzionych w policyjnym areszcie. *Nowości* 1994 R. 27 nr 184: 26 VIII

1884. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Hugon Moryciński (1904–1973): aktor, reżyser, dyrektor i kierownik artystyczny teatru. *Nowości*

1996 R. 29 nr 69: 21 III

1885. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Józef M o s s a k o w s k i (1897–1972): historyk, działacz społeczny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 126: 1 VI

1886. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Adam M ü n n i c h (1889–1965), nauczyciel gimnazjalny, publicysta i krytyk artystyczny w międzywojennym Toruniu. *Rocz. Tor.* 1994 [R.] 22 s. 107–113, portr.

Acc.: BIBLIOGRAFIA prac Adama Włodzimierza Münnicha s. 114–142 (426 poz.).

1887. MYSZKOWSKI Krzysztof: Nic, albo ktoś i coś: z Krzysztofem M y s z k o w s k i m rozmawia Robert Mielhorski. *Odra* 1995 R. 35 nr 10 s. 60–64

Pisarz toruński.

1888. ROCHOWIAK Jerzy: Jarosław N a d o l s k i [animator imprez kult. w Toruniu] / *J. R. Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 6 s. 20

1889. ŚMIECHOWSKA Marietta: Jubileusz doc. Stanisława N a l a s k o w s k i e g o. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 6 s. 8, portr.

1890. KUHN Paulina: Profesorski ród. *Nowości* 1995 R. 28 nr 42: 18 II

Rodzina N a r ę b s k i c h.

1891. N A R Ę B S K A-DEBSKA B a r b a r a: Przede wszystkim grafika / rozm. Jerzy L[esław] Ordan; Jerzy Rochowiak. *Prz. Art.-Lit.* 1995 R. 4 nr 3 s. 6–9, il.

1892. CAPUTA Michał: Mały wielki człowiek: wspomnienie pośmiertne o profesorze J u l i u s z u N a r ę b s k i m. *Głos Uczelni* 1993 R. 2 nr 9 s. 15

1893. ROCHOWIAK Jerzy: Nikos N i a k a s [aktor Teatru im. W. Horzycy]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 5 s. 19–20, il.

1894. DEPTA Ryszard: Artystyczne fascynacje Tymona [N i e s i o l o w s k i e g o]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 10 s. 16–17, il.

1895. DEPTA Ryszard: Tymon Niesiolowski (1882–1965): malarz i grafik. *Nowości* 1996 R. 29 nr 107: 8 V

1896. CHURSKI Zygmunt: Jubileusz prof. Władysława N i e w i a r o w s k i e g o. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 11 s. 8, portr.

1897. DUBOWIK Olgiard, KIZUK Szymon: Zapomniany grób Juliana N o w i c k i e g o cz. 1–3. *Czas Torunia* 1997 nr 25: 27 XI / 3 XII; nr 26: 4/10 XII; nr 27: 11/17 XII

1898. BERNDT Krystyna: Europejska O c h o j s k a [Janina]. *Gaz.*

Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg. 1994 nr 30:5 II

1899. OCHOJSKA Janina: Kierowcom pokazują gwiazdy / rozm. Sławomir Lopatyński. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 89: 16 IV

1900. ROCHOWIAK Jerzy: Zbigniew Ogiełski [grafik, instruktor plastyki w Woj. Ośr. Animacji Kultury]. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 11 s. 34–37, il.

1901. BEDNARCZYK Piotr: Drogi pana Konrada. *Nowości* 1994 R. 27 nr 284: 23 XII

Konrad Orzechowski, sportowiec, trener pływania w Toruniu.

1902. ROZPŁOCH Franciszek, SZATKOWSKI Janusz: Dr Stanisław Orzeszko: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 5 s. 19, portr.

1903. ANTONOWICZ Kalina: Lucja [Wanda Ostaszewska (1909–1994)]. *Nowości* 1994 R. 27 nr 234: 24 X

1904. PANKOWSKI Waldemar, LOPATYŃSKI Sławomir: Drugie pożegnanie księdza [Wacława] Oszańczy. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 284: 7 XII

1905. ZAKRZEWSKA Anna: Pplk art. Jan Pałubicki [1897–1982] – dyrektor nauk SP Art., komendant Okręgu Pomorze Armii Krajowej. *Zesz. Nauk. / Wyż. Szk. Ofic. im. gen. J. Bema* 1995 R. 28 nr 8 s. 390–394

1906. [BOGUCKI Andrzej]: Dh [druh] Józef Zdzisław Pańkiewicz / (A. B.). *Sokół Pomorski* 1994 R. 2 nr 4 s. 11, portr.

1907. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Szef pomorskiego Centrolewu: Wojciech Pawlak – honorowy radca magistratu i radny Rady Miejskiej Torunia (1881–1968). *Nowości* 1994 R. 27 nr 133: 27 VI

1908. LOPATYŃSKI Sławomir: Normalna przyjemność. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 259: 7 XI

O. Kazimierz Pelczarski opiekun Arki – wspólnoty młodzieżowej zajmującej się niepełnosprawnymi dziećmi.

1909. CHURSKI Zygmunt: Profesor Czesław Pietrucień: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 3 s. 15, portr.

1910. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Tadeusz Pietrykowski (1895–1940) w służbie dobra i piękna książki polskiej. – Katowice: Towarzystwo Przyjaciół Książki. Oddział Śląski, 1993. – 28 s.: il.

1911. WARTA Ryszard: Naturalnie [Edmund] Piotrowicz. *Nowości* 1995 R. 28 nr 88: 13 IV

1912. CIESIELSKA Karola: Helena Stanisława Piskorska (1895–

1973): archiwista, historyk, działacz społeczny i oświatowy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 237: 12 X

1913. MARCINIAK Tadeusz: Krzysztof P i t u l a: artysta malarz i pedagog. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 1 s. 13, il.

1914. CZAJA Stefan, TONDEL Janusz: Doc. dr Krystyna P o d l a s z e w s k a (1926–1996): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 22, portr.

1915. TOMASZ P o l a k i e w i c z [naucz. akad. UMK, alpinista] // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 25: portr.

1916. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Ksiądz Bronisław P o r z y c h (12 IX 1938–9 X 1995): Pierwszy Proboszcz Rubinkowa. *Tor. Wiad. Kośc.* 1995 R. 4 nr 21 s. 77–78

1917. WIŚNIEWSKI Kazimierz ks.: Pozostał w naszej pamięci [ks. pral. Bronisław Porzych]. *Niedziela (Częstochowa–Toruń)* 1997 R. 40 nr 40 s. III, fot.

1918. ULEWICZ Tadeusz: Walerian P r e i s n e r (1894–1966) // In: Konterfekty, sylwetki, cienie: z dziejów filologii w Polsce / Tadeusz Ulewicz. – Kraków, 1997. – S. 299–303

1919. KASPRZYK Jerzy: Julian P r e j s (1820–1904) pisarz ludowy, wydawca, działacz narodowy i społeczny. *Nowości* 1994 R. 27 nr 289: 30 XII

1920. KACZOROWSKA Beata: Spuścizna rękopiśmienna Jana P r ü f f e r a [1890–1959] w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu // In: Studia o bibliotekach i zbiorach polskich. T. 7. – Toruń, 1997. – S. 109–121

1921. KACZOROWSKA Beata: Spuścizna Jana P r ü f f e r a w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. – Toruń, 1995. – 229 s. maszyn.

Praca mag. pod kier. prof. dr. hab. Bohdana Ryszewskiego. – Arch. UMK 70741

1922. PLASKACZ Anna: Radzimir P r u s - G r o b e l s k i. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.] Gaz. Reg.* 1995 nr 36: 11/12 II

1923. POKOJSKA Urszula: Czterdziestopięciolecie pracy naukowej prof. Zbigniewa P r u s i n k i e w i c z a. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 11 s. 9, portr.

1924. LYSIK Marian: Lekarz dzieci – wzór dla młodych: twórca i pierwszy ordynator Oddziału Chirurgii Dziecięcej w Toruniu,

dr n. med. Józef Stanisław P r z e d p e ł s k i (1928–1995). *Nowości* 1995 R. 28 nr 277: 30 XI

1925. BIELSKI Mieczysław: Stanisław P r z y b y s z e w s k i (1868–1927): pisarz, jeden z twórców Młodej Polski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 149: 29 VI

1926. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Franciszek Tadeusz R a k o w i c z (1839–1878): publicysta, księgarz, redaktor, wydawca, działacz społeczny i gospodarczy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 179: 3 VIII

1927. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Leon Ignacy R a s z e j a (1901–1939): działacz samorządowy, prezydent Torunia Odrodzonej Rzeczypospolitej. *Nowości* 1995 R. 28 nr 5: 6 I

1928. ROCHOWIAK Jerzy: Erwin R e g o s z [kompozytor, instruktor muzyki w Woj. Ośr. Anim. Kult. w Toruniu] / (jr). *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 3 s. 20–21, fot.

1929. R O C H O W I A K Jerzy: Piszę dla dzieci. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 46: 24 II

1930. KAMIŃSKI Andrzej: Marian [R o s e]. *Nowości* 1995 R. 28 nr 128: 3 VI

1931. KASPRZYK Jerzy: Jakub Kazimierz R u b i n k o w s k i (1668–1749): poczmistrz królewski, rajca i burgrabia toruński. *Nowości* 1995 R. 28 nr 189: 17 VIII

1932. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Prawnik i patriota: Adam R u s z c z y Ń s k i (1875–1930), adwokat, prezes Sądu Apelacyjnego w Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 213: 14 IX

1933. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Józef R y c z k o w s k i (1917–1997): toruński dziennikarz i działacz społeczny. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 253–257, portr.

1934. LEŚNIEWSKI Stanisław: Ludwik R y d y g i e r (1850–1920): chirurg, uczonek, generał. *Nowości* 1996 R. 29 nr 182: 5 VIII

1935. KOPICZYŃSKA Alina: Sylwetka Profesora Bohdana R y s z e w s k i e g o // In: Archiwistyka i bibliotekoznawstwo: prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu. – Warszawa: Naczelna Dyrekcja Arch. Państw., 1997. – S. 9–12

Acc.: GOLEMBIOWSKI Maciej: Bibliografia prac prof. dra hab. Bohdana Ryszewskiego, *tamże* s. 13–19 [91 poz.].

1936. KUHN Paulina: Nie dokończone rzeźby [Adolfa R y s z k i].

Nowości 1995 R. 28 nr 106: 9 V

1937. MARCINIAK Tadeusz: Adolf Ryszka: artysta rzeźbiarz i pedagog. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 2 s. 15, il.

1938. INGARDEN Roman Stanisław: Prof. Jan R z e w u s k i (1916–1994). *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 10 s. 14, portr.

1939. JANICKA Danuta: Prof. Stanisław S a l m o n o w i c z : sylwetka naukowa. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 2 s. 12, portr.

1940. SALMONOWICZ Stanisław: Autobiografia naukowa // In: Historia socjologii polskiej i nauk prawnych w autobiografiach. Część 1. – Szczecin, 1996. – S. 197–267. – (Historia nauki polskiej w autobiografiach; T. 3)

1941. SALMONOWICZ Stanisław: S a r t o r i u s Johann (1656–1729), pedagog i filozof, profesor gimnazjum akad. w Toruniu, pastor na Żuławach Gdańskich // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 238–239

1942. BULHAK Henryk: S a w c z y ń s k i Adam Tymoteusz (1892–1975), komendant Szkoły Podchorążych Artylerii w Toruniu // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 287–289

1943. NOWAK Zenon Hubert: S c h a c h m a n n Lukasz (1521–1578), burmistrz toruński, poseł na zjazd Hanzy // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 389–390

1944. SALMONOWICZ Stanisław: S c h a e v e (Schaevius) Henryk (1624–1661), pedagog i filozof, rektor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 395–396

1945. MOKRZECKI Lech: S c h e l w i g (Schelguig) Samuel (1643–1715), pedagog, filozof i polemista luterański, profesor w gimnazjach akademickich m.in. w Toruniu, Gdańsku // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 441–443

1946. WĘDZKI Andrzej: S c h i l l i n g Maciej (1 poł. XVI w.), medalier, rytownik stempli, kierownik mennic, m.in. toruńskiej, gdańskiej // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 484–485

1947. ZAKRZEWSKI Tadeusz: S c h m e j a Emil (1825–1907), ksiądz, działacz narodowy i społeczny na Pomorzu // In: Pol. słownik biogr. T. 35. – Warszawa, 1994. – S. 531–532

Od r. 1870 proboszcz kościoła św. Janów w Toruniu.

1948. DYGDALA Jerzy: S c h m i d Jerzy (1629–1697), burmistrz

Torunia // In: Pol. słownik biogr. T. 35. - Warszawa, 1994. - S. 535-536

1949. JARZĘBOWSKI Leonard: S c h n e l l b o l t z Franciszek (zm. ok. 1639), drukarz, dzierżawca miejskiej drukarni w Toruniu // In: Pol. słownik biogr. T. 35. - Warszawa, 1994. - S. 580-581

1950. NOWAK Zenon Hubert: S c h o b e r Ulryk (1559-1598), poeta, konrektor Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego // In: Pol. słownik biogr. T. 35. - Warszawa, 1994. - S. 586-588

1951. NOWAK Zenon Hubert: S c h o t t d o r f C h r i s t i a n (zm. 1596), rajca i poseł Torunia na sejmy // In: Pol. słownik biogr. T. 35. - Warszawa, 1994. - S. 607

1952. NOWAK Zenon Hubert: S c h o t t d o r f K a s p e r (zm. 1541), rajca toruński i poseł na zjazdy stanowe Prus Królewskich // In: Pol. słownik biogr. T. 35. - Warszawa, 1994. - S. 607-608

1953. KWIATKOWSKI Marek: S c h r ö g e r (Schroeger, Szreger) Efraim (Ephraim), (1727-1784), architekt // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 10-12

Autor projektu kościoła ewangelicko-augsburskiego w Toruniu.

1954. SALMONOWICZ Stanisław: S c h u l t z (Schulz) G e o r g P e t e r (1680-1748), prorektor Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego, redaktor czasopism // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 27-29

1955. NOWAK Zenon Hubert: S c h u l t z (Schulze) S a l o m o n (zm. 1638), sekretarz i burmistrz toruński, ur. po r. 1590 w Toruniu // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 32

1956. DYGDALA Jerzy: S c h u l t z S z y m o n (Simon) (ok. 1630-1708), burmistrz toruński // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 35

1957. DYGDALA Jerzy: S c h w e r d t m a n n (Schwertman, Szwertman) Kazimierz Leon (1693-1760), burmistrz Torunia // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 73-74

1958. MOKRZECKI Lech: S e g e r Georg (1629-1678), lekarz, przyrodnik, profesor gimnazjów akademickich w Toruniu i Gdańsku // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 154-156

1959. BISKUP Marian: S e m r a u A r t u r (1862-1940), historyk, archiwista i muzeolog // In: Pol. słownik biogr. T. 36. - Warszawa, 1995. - S. 262-263

1960. BORZYSZKOWSKI Józef: S e m r a u J ó z e f (1833-1904),

ksiądz, działacz społeczny na Pomorzu // In: Pol. słownik biogr. T. 36. – Warszawa, 1995. – S. 263

1961. PROF. JERZY S e r c z y k. *Promocje Pom.* 1997 R. 5 nr 1 s. 2

1962. NOWAK Zenon Hubert: S e y f r i d (Seyfrit, Scheyfrid) Hans (zm. 1534), sekretarz miejski Torunia, ławnik Starego Miasta Torunia, jeden z przywódców rewolty pospólstwa przeciw radzie miejskiej w 1523 r. // In: Pol. słownik biogr. T. 36. – Warszawa, 1995. – S. 374–375

1963. JASNOWSKA Janina: S i e n i c k a (Siennicka) Antonina Saturnina Lucyna (1898–1979), botanik, docent Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu i Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie // In: Pol. słownik biogr. T. 37. – Warszawa, 1996. – S. 149–151

1964. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz, RADOMSKI Jerzy Adam: S i e n k i e w i c z Jerzy Bogusław Ryszard (1883–1947), ksiądz pułkownik Dowództwa Okręgu Korpusu w Toruniu, naczelny kapelan Armii Krajowej // In: Pol. słownik biogr. T. 37. – Warszawa, 1996. – S. 218–220

1965. CHODUBSKI Andrzej: S i e r a k o w s k i Adam (1846–1912): ziemianin, współtwórca Towarzystwa Naukowego w Toruniu, podróżnik, poseł na sejm pruski // In: Pol. słownik biogr. T. 37. – Warszawa, 1996. – S. 254–255

1966. TANDECKI Janusz: S i e v e r t (Schiffert, Siefertt, Sieffert, Sifert, Siffert, Siwerd, Sywert, Sywertt) J e r z y (ok.1570–1613), burmistrz toruński, burgrabia królewski // In: Pol. słownik biogr. T. 37. – Warszawa, 1997. – S. 385

1967. TANDECKI Janusz: S i e v e r t (Schiffert, Siefertt, Sieffert, Sifert, Siffert, Siwerd, Sywert, Sywertt) M i c h a ł (ok.1530–1578), ławnik i rajca toruński // In: Pol. słownik biogr. T. 37. – Warszawa, 1997. – S. 385–386

1968. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: S i u d o w s k i Konrad (13. 05. 1884–23. 09. 1958) // In: Ziemianie polscy XX wieku: słownik biograficzny. Cz. 2. – Warszawa, 1994. – S. 113–115

1969. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Siudowski Konrad (1884–1958), senator, działacz społeczny i polityczny // In: Pol. słownik biogr. T. 37 1997. – Warszawa. – S. 597–598

1970. STRUTYŃSKA Maria: Teresa S k a l s k a: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 9 s. 21–22, portr.

1971. [PANKOWSKI Waldemar]: Skarbek od skarbu: rocznica

śmierci wybitnego torunianina [Fryderyka S k a r b k a] / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 274: 25 XI

1972. SŁAWOMIR S k i b i Ń s k i [prac. nauk. Inst. Zabytkozn. i Konserw. UMK] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska.* – Toruń, 1995. – S. 8: portr.

1973. BELKOT Jan: Wyrzeczenia i sukcesy [Ireny S ł a w i Ń s k i e j]. *Promocje Pom.* 1996 nr 10 s. 22

1974. SŁAWIŃSKA Irena: Mój Toruń (1945–49): z drogi do półwiecza. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 3 s. 12–13

Toż w poszerz. wersji // In: Uniwersytet Mikołaja Kopernika – wspomnienia pracowników. – Toruń, 1995 (zob. poz. 662)

1975. JÓZEF S ł o b o s z [art. graf.] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska.* – Toruń, 1995. – S. 22: portr.

1976. MARCINIAK Tadeusz: Kunszt czerni i bieli: grafiki Józefa Słobosza. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 12 s. 18, il.

1977. SMUŻNY Wiesław: Jubilé 25: jubileusz Wiesława S m u ż n e g o: [wypowiedź jubilata]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 9 s. 16–17, il.

1978. FRĄCKOWSKI Benon: Samuel Thomas S o e m m e r r i n g [1755–1830]. *Czas Torunia* 1997 nr 13: 28 VIII / 3 IX

1979. LYSIAK Marian: Ręką i sercem: dr Lech S o k o ł o w s k i, utalentowany chirurg i organizator (1928–1996). *Nowości* 1996 R. 29 nr 255: 30 X

1980. JADCZAK Ryszard: Panorama filozofii polskiej. [Cz.] 2: Kazimierz S o ś n i c k i – profesor trzech uniwersytetów. *Prz. Art.-Lit.* 1994 R. 3 nr 9/10 s. 18–19, portr.

1981. NALASKOWSKI Stanisław: Dla polskiej nauki i szkoły: prof. dr Kazimierz Sośnicki (1883–1976), wybitny pedagog i dydaktyk, profesor UMK. *Nowości* 1996 R. 29 nr 136: 12 VI

1982. NALASKOWSKI Stanisław: Prof. dr Kazimierz Sośnicki: twórca toruńskiej szkoły pedagogiki. *Rocz. Tor.* 1997 [R.] 24 s. 235–243, portr.

1983. PÓLTURZYCKI Józef: Kazimierz Sośnicki – nauczyciel, uczony i pedagog (1883–1976). *Tor. Stud. Dydak.* 1993 R. 2 nr 3 s. 30–36

1984. WOŁOSZYN Stefan: Kazimierz Sośnicki (1883–1976): pedagog, profesor UMK // In: *Pedagogiczne wędrówki przez wieki i zagadnie-*

nia: studia i szkice / Stefan Wołoszyn. – Toruń, 1996. – S. 106–109
Przedruk z: Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945–1985). – Warszawa, 1989.

1985. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Stefan S r e b r n y (1890–1962): filolog klasyczny, profesor UMK. *Nowości* 1996 R. 29 nr 33: 8 II

1986. STANEK Wojciech: Jubileusz sześćdziesięciolecia urodzin profesora Jacka S t a s z e w s k i e g o. *Zap. Hist.* 1994 T. 59 z. 4 s. 181–182

1987. STASZEWSKI Jacek: Historia i psychologia: rozmowa z prof. Jackiem Staszewskim / rozm. Jan Belkot. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 12 s. 3, 6, portr.

1988. STASZEWSKI Jacek: Okno na przeszłość / rozm. Mariusz Załuski. *Nowości* 1995 R. 28 nr 41: 17 II

1989. SZEŚĆDZIESIĘCIOLECIE urodzin prof. Jacka Staszewskiego. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 2 s. 6, portr.

1990. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Z muzyką przez życie: Jerzy S t e f a n (1905–1961), skrzypek, pedagog i dyrygent orkiestr symfonicznych. *Nowości* 1996 R. 29 nr 102: 30 IV

1991. KASPRZYK Jerzy: Helena S t e i n b o r n o w a (1875–1952) – patriotka i działaczka społeczna. *Nowości* 1995 R. 28 nr 265: 16 XI

1992. [PANKOWSKI Waldemar]: W obronie zabytków: rocznica śmierci Heleny Steinbornowej / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 257: 4 XI

1993. WOJCIECHOWSKI Mieczysław: Steinbornowa Helena (1875–1952), działaczka narodowa i społeczna na Pomorzu // In: Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce. T. [3]: R – Ż. – Lublin, 1995. – S. 84–85

1994. KASPRZYK Jerzy: Otton S t e i n b o r n (1868–1936): lekarz, patriota i społecznik. *Nowości* 1995 R. 28 nr 271: 23 XI

1995. [PANKOWSKI Waldemar]: Z matki obcej krew jego: rocznica śmierci Otto Steinborna / WP. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 182: 6 VIII

1996. WOJCIECHOWSKI Mieczysław: Steinborn Otto (1868–1936): lekarz, działacz narodowy i społeczny, wiceprezes TNT, senator RP // In: Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce. T. [3]: R – Ż. – Lublin, 1995. – S. 83–84

1997. SPRENGEL Bolesław: Prawnik znamienity [Krystian Bogumił S t e i n e r 1746–1814]. *Gaz. Toruńska* 1996 R. 49 nr 6: 8 I

1998. STEINWENDER Traute: In Memoriam Otto S t e i n w e n

- d e r [1868–1934]. *Thorner Nachrichten* 1983 Nr. 15 s. 11–12
1999. SUDZIŃSKI Ryszard: Profesor Donald S t e y e r: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 6 s. 23, portr.
2000. SERCZYK Jerzy: Profesor Donald Steyer (1921–1994). *Nowości* 1994 R. 27 nr 96: 13 V
2001. WOJCIECHOWSKI Mieczysław: Profesor Donald Steyer (1921–1994). *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 139–144, portr.
2002. DUCZKOWSKA–MORACZEWSKA Henryka: Prof. Stefan S t r a w i ń s k i: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 5 s. 18, portr.
2003. CHURSKI Andrzej: Pirat biblioteczny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 290: 15 XII
Mirosław A. S u p r u n i u k, laureat Złotej Karety „*Nowości*”.
2004. CHURSKI Andrzej: Z uporem wokół książek. *Nowości* 1995 R. 28 nr 41: 17 II
Mirosław A. Supruniuk.
2005. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Toruńczyk w gronostajach: w dziesiątą rocznicę śmierci Antoniego S w i n a r s k i e g o (1910–1985), chemika, profesora i rektora UMK. *Nowości* 1995 R. 28 nr 219: 21 IX
2006. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Marian S y d o w (1890–1948): regionalista, bibliofil, działacz społeczny // In: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich. T. 7. – Toruń, 1997. – S. 89–108*
Acc: MATERIAŁY do bibliografii Mariana Sydowa, *tamże* s. 94–108 [348 poz.].
2007. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Marian Sydow (1890–1948), miłośnik Torunia, regionalista pomorski, kolekcjoner, bibliofil. *Nowości* 1995 R. 28 nr 11: 13 I
2008. BIENIAK Janusz: Piotr S z e l i g a, mieszczanin toruński, wierzyciel szlachty kujawskiej // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. [T. 2]. – Toruń, 1996. – S. 221–233. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)*
2009. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Sternik sceny: Mieczysław S z p a k i e w i c z (1890–1945), aktor, reżyser, dyrektor Teatru Narodowego w Toruniu. *Nowości* 1995 R. 28 nr 135: 12 VI
2010. FRĄCKOWSKI Benon: Szarlatan, czyli lekarz ? [L e o n Stanisław S z u m a n]. *Czas Torunia* 1997 nr 23: 13/19 XI
2011. KASPRZYK Jerzy: Leon [Stanisław] Szuman (1852–1920): lekarz, działacz narodowy i społeczny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 289: 14 XII
2012. KOBRYŃ Barbara, SZTOBRYN Sławomir: Filozofia wychowania w twórczości S t e f a n a S z u m a n a // In: *Między przeszłością*

i przyszością. – Łódź, 1995. – S. 135–142. – (Acta Univ. Lodz., Fol. Paed. et Psycholog.; 35)

2013. BACKHAUS Agata: Archiwum osobiste Wandy Szuman w zbiorach Biblioteki Głównej UMK. – Toruń, 1995. – 144 s. maszyn., 6 s. tabl.

Praca mag. pod kier. prof. dr. hab. Bohdana Ryszewskiego. – Arch. UMK 68356

2014. CZOLGOWSKI Dariusz: Jedno życie: pamięci Wandy Szuman. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 79: 3 IV

2015. IWANISZEWSKA Cecylia: Wanda Szuman (1890–1994). *Nowości* 1994 R. 27 nr 269: 6 XII

2016. IWANISZEWSKA Cecylia: Pamięci Wandy Szuman. *Wychow. na co Dzień* 1995 nr 4/5 s. 44–45

2017. KOSAKOWSKI Czesław: Wanda Szuman (1890–1994): [neurolog]. *Szkoła Specjalna* 1995 nr 3 s. 170–173

Zob. też: Tenże: Wanda Szuman, nestorka polskiej pedagogiki specjalnej – nie żyje. *Wychow. na co Dzień* 1994 nr 11/12 s. 3.

2018. PISKORSKA–OSMÓLSKA Bożena, IWANISZEWSKA Cecylia: Żyła 104 lata: pamięci Wandy Szuman (1890–1994). *Niedziela (Częstochowa–Toruń)* 1995 nr 1 s. 12 dod. Głos z Torunia

2019. WANDA Szuman: historia jednego życia / red. Czesław Lapicz. – Toruń: UMK, 1997. – 125 s., [22] s. tabl.: fot., il.

Treść: WIECZOREK Jerzy: Honorowa Obywatelka miasta Torunia s. 7–8. – CHRAPEK Jan: Niestrudzona bohaterka cichej troski o człowieka s. 9–16. – KOSAKOWSKI Czesław: Wkład Wandy Szuman do teorii i praktyki pedagogiki s. 17–33. – GANCARZ Maria Aleksandra: Pasja nauczycielska Wandy Szuman s. 34–37. – WOJCIECHOWSKI Andrzej: „Uniform ubrania – uniformuje duszę” s. 38–47. – IWANISZEWSKA Cecylia: „Narodzić się, to ujrzyć światło...”: (sylwetka duchowa Wandy Szuman) s. 48–58. – MOMOT Barbara: Dawała świadectwo wartościom, które wybrała s. 59–65. – OMELCZUK Jerzy: Ona zapaliła mi ogień nadziei s. 66–67. – RUSOCKI Andrzej: Mam wobec Pani Wandy dług wdzięczności s. 68–70. – GAPIŃSKA Janina: Rozmawiała sercem i dotykiem swoich rąk s. 71–73. – JARMUSZ Czesław: Szła przez życie czyniąc dobro s. 74–79. – DOKURNO Bożena: Uczyla „przekraczać próg nadziei” s. 80–87. – GAJEWSKA Janina: „Dzieci” Wandy Szuman s. 88–91. – IWANISZEWSKA Cecylia: Solenizantka i Jej goście s. 92–96. – MAJ Irena: Wciąż jeszcze jest moją pierwszą dyrektorką s. 97–100. – NOWICKA Agnieszka: Harmonijny świat Pani Wandy s. 101–106. – ŻÓŁTOWSKI Michał: Migawka z Lasek s. 107–108. – NOWAK Mieczysław: Twoje życie to różaniec z częścią radosną, bolesną i chwalebą s. 109–113. – DOKURNO Bożena, IWANISZEWSKA Cecylia: Kalendarium życia Wandy Szuman s. 114–125

2020. WOJTASIAK Elżbieta: Wanda Szuman (1890–1994): [neurolog]. *Rocz. Pedag. Spec.* 1996 T. 7 s. 504–506

2021. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Zapomniana mogiła: niszczyje

plyta na grobie W ł a d y s ł a w a S z u m a n a, ojca toruńskiego sądownictwa. *Nowości* 1996 R. 29 nr 231: 2 X

2022. MAZURKIEWICZ Krystyn: Epitafium dla żołnierza najdłuższej wojny w Europie. *Niedziela* 1995 R. 38 nr 3 s. 9, fot.

Dot. Wandy Szumana i jej ojca Leona Szumana.

2023. DANIELA S z y m a n i s k a [prac. nauk. UMK] // In: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lata 1918–1993. T. 3: Badacze. – Łódź, 1995. – S. 174–177

2024. WITKOWSKI Zbigniew: Prof. dr hab. Waclaw S z y s z k o w s k i (1904–1996): [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 1 s. 8–9, portr.

2025. KASPRZYK Jerzy: Ludwik Ś l a s k i (1818–1898): ziemianin, działacz narodowy i społeczny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 299: 28 XII

2026. ROCHOWIAK Jerzy: Leszek Ś m i g i e l s k i (1927–1994) nie żyje. *Nowości* 1994 R. 27 nr 105: 24 V

W latach 1960–1972 dyrektor Teatru „Baj Pomorski”.

2027. JAN KAROL T k o c z [prac. nauk. UMK] // In: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lata 1918–1993. T. 3: Badacze. – Łódź, 1995. – S. 178–180

2028. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Ignacy Felicjan T ł o c z e k (1902–1982): architekt – twórca planu urbanistycznego Torunia. *Nowości* 1995 R. 28 nr 29: 3 II

2029. T O K A R S K I Witold: Aktor militarny / rozm. Winicjusz Schulz. *Nowości* 1996 R. 29 nr 138: 14 VI

2030. TOKARSKI Witold: General biskupem / rozm. Andrzej Churski. *Nowości* 1994 R. 27 nr 125: 17 VI

2031. JERZY T o m a s z e w s k i [prof. UMK, chemik] // In: Esperanza: Ziemia Toruńska – Ameryka Łacińska. – Toruń, 1995. – S. 26: portr.

2032. GOLEMBIOWSKI Maciej: Jubileusz profesora Andrzeja T o m c z a k a. *Archeion* 1994 [T.] 93 s. 325–334, portr.

2033. SZCZUCZKO Witold: Jubileusz siedemdziesięciolecia urodzin profesora Andrzeja Tomczaka. *Zap. Hist.* 1993 T. 58 z. 4 s. 196–197

2034. LEONARD T o r w i r t [1912–1967]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1997 nr 107: 9 V

2035. HAUSE Jan: Droga do Ojca – wspomnienie o ks. sen. Ryszardzie T r e n k l e r z e. *Zwiastun* 1994 nr 1 s. 21, il.

2036. NAST Włodzimierz: Ks. senior Ryszard Trenkler 1912–1993.

Kal. Ewang. 1995 R. 109 s. 70–73, il.

Proboszcz parafii ewang.-augsb. w Toruniu w latach 1937–39, 1945–59.

2037. HUPPENTHAL Janina: Alojzy T u j a k o w s k i (1914–1992). *Zap. Hist.* 1993 T. 58 z. 2/3 s. 131–132

2038. FRIEDELÓWNA Teresa: Profesor Halina T u r s k a: uczona – nauczyciel – człowiek // In: *Studia nad polszczyzną kresową. T.7.* – Wrocław, 1994. – S. 9–15: portr. – (Prace Językoznawcze / Polska Akademia Nauk; 126)

2039. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Toruński budowniczy: Kazimierz U l a t o w s k i (1884–1975) – inżynier, architekt i działacz społeczny. *Nowości* 1994 R. 27 nr 158: 26 VII

2040. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Młody, zdolny, aktywny: dr Tadeusz W a g a (1905–1934) – wybitny naukowiec i publicysta. *Nowości* 1994 R. 27 nr 110: 30 V

2041. KAMIŃSKA Krystyna: Prof. Zofia W a s i k: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1997 R. 6 nr 2 s. 16, portr.

2042. MIKULSKI Krzysztof: W a t z e n r o d o w i e i dom rodzinny Mikołaja Kopernika w Toruniu // In: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. [T. 2].* – Toruń, 1996. – S. 243–255. – (Studia Polonica Historiae Urbanae; T. 2)

2043. MIKULSKI Krzysztof: Watzenrodowie i kapituła warmińska: rola związków rodzinnych w duchownych karierach mieszczan toruńskich w XIV i XV wieku // In: *Homines et societas: czasy Piastów i Jagiellonów.* – Poznań, 1997. – S. 359–371: tab. – (Prace Komisji Historycznej / Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Historii i Nauk Społecznych; T. 55)

2044. NIKONOWICZOWA Olga: Biegniemy do W e y n y. *Nowości* 1996 R. 29 nr 160: 10 VII

2045. DOMARECKI Mieczysław: J a n Michał W i e c z o r e k toruński kompozytor, pedagog i działacz muzyczny. *Biul. Inf. Kult.* 1997 nr 12 s. 40–43, portr.

2046. W I E C Z O R E K J e r z y: Silni i liberalni / rozm. Piotr Głuchowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 168: 21 VII

2047. WINCŁAWSKI Włodzimierz: Uroczystość jubileuszowa profesora Zbigniewa T. W i e r z b i c k i e g o: siedemdziesięciolecie urodzin. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 3 s. 4, portr.

2048. GROMADSKA Melityna: Prof. dr Jadwiga W i l k o ņ-

M i c h a l s k a: życiorys, osiągnięcia naukowe i praca społeczna. *Inf. Przyr. Ligi Ochr. Przyr.* 1997 nr 4 s. 25–27

2049. OLSZEWSKI Antoni: Sylwetka geomorfologa: w 60-lecie urodzin prof. dr. hab. E d w a r d a W i ś n i e w s k i e g o. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 12 s. 12, portr.

2050. KOWALSKA Bożena: Słowo na 40-lecie pracy twórczej M i e c z y s ł a w a W i ś n i e w s k i e g o. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 6 s. 12–13, il., portr.

2051. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Z jednej rodziny. *Nowości* 1995 R. 28 nr 125: 31 V

Wystawa dokumentów i pamiątek toruńskiej rodziny W i t k o w s k i c h.

2052. DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Dr M a r i a W i t k o w s k a: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 5 s. 18, portr.

2053. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Życie i działalność L e o n a W i t k o w s k i e g o (1908–1992). *Rocz. Tor.* 1996 [R.] 23 s. 145–152, portr.

2054. ZAKRZEWSKI Tadeusz: Niezwykłe dzieje pewnych prac naukowych toruńskiego autora [Leona Witkowskiego]. *Nowości* 1997 R. 30 nr 28: 3 II

2055. KARPUS Zbigniew, WASZKIEWICZ Zofia: Jubileusz prof. Mieczysława W o j c i e c h o w s k i e g o. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 3 s. 8, il.

2056. MIECZYSLAW Wojciechowski: działalność naukowa i dydaktyczna / Włocławskie Towarzystwo Naukowe; oprac. red. Marek Zapędowski. – Włocławek: WTN, 1996. – 55, [1] s.

Bibliografia prac M. Wojciechowskiego s. 31–50.

2057. OLSTOWSKI Przemysław: Jubileusz sześćdziesięciolecia urodzin profesora Mieczysława Wojciechowskiego. *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 1 s. 149–150

2058. WASZKIEWICZ Zofia, KARPUS Zbigniew: Mieczysław Wojciechowski – życiorys // In: Pomorze, Polska, Europa: studia i materiały z dziejów XIX i XX wieku. – Toruń, 1995. – S. 9–12

Acc.: Tychże: Bibliografia prac. prof. dr. hab. M. Wojciechowskiego s. 13–26

2059. DYGDALA Jerzy: In memoriam [Jerzy W o j t o w i c z]. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.]: Gaz. Reg.* 1996 nr 86: 11 IV

2060. DYGDALA Jerzy, MALISZEWSKI Kazimierz: Historyk Torunia i Europy: wspomnienie o profesorze Jerzym Wojtowiczu [1924–1996].

Rocz. Tor. 1997 [R.] 24 s. 245-252, portr.

2061. DYGDALA Jerzy, MALISZEWSKI Kazimierz: Jerzy Wojtowicz (24 X 1924-7 IV 1996). *Kwart. Hist.* 1996 R. 103 nr 3 s. 163-165

2062. MALISZEWSKI Kazimierz: Prof. Jerzy Wojtowicz - sylwetka człowieka i uczonego: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1996 R. 5 nr 5 s. 22, portr.

2063. J E R Z Y W o l s k i [prac. nauk. Wydz. Szt. Pięknych UMK] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska - Ameryka Łacińska.* - Toruń, 1995. - S. 9: portr.

2064. MARCINIAK Tadeusz: L e c h W o l s k i: artysta malarz i pedagog. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 12 s. 13, portr.

2065. ALEKSANDER W o l s z c z a n [prof. astronomii UMK] // In: *Esperanza: Ziemia Toruńska - Ameryka Łacińska.* - Toruń, 1995. - S. 15-16: portr.

2066. CZOLGOWSKI Dariusz: Szukanie nowych planet: Wolszczan w toruńskim obserwatorium. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1996 nr 134: 11 VI

2067. BIELSKI Mieczysław: Stanisław W o y c z y ń s k i (1766-1837): generał, współtwórca Legionów Polskich, gubernator Torunia, uczestnik powstań narodowych. *Nowości* 1995 R. 28 nr 41: 17 II

2068. W O Ź N I A K Fryderyk: Powrót po latach / rozm. Sławomir Galicki. *Nowości* 1995 R. 28 nr 153: 4 VII

Nowy dowódca 6 Brygady Artylerii.

2069. SZUDY Józef: Prof. Wiesław W o Ź n i c k i: dziewiąty rektor. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 6 s. 6, portr.

2070. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Z patriotów rodu: dr Józef W y b i c k i (1866-1929), minister byłej Dzielnicy Pruskiej, Starosta Krajowy Pomorski. *Nowości* 1996 R. 29 nr 271: 20 XI

2071. W Y R O W I ń S K I Jan: O ślepcie i sukcesie / rozm. Piotr Gluchowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 130: 7 VI

2072. WYROWIŃSKI Jan: Obok jest jeszcze życie / rozm. Piotr Gluchowski. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1994 nr 244: 19 X

2073. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Proboszcz kościołów toruńskich: ks. prałat Józef W y s i ń s k i (1879-1936). *Nowości* 1996 R. 29 nr 160: 10 VII

2074. NEHRING Przemysław: Jakub Z a b l e r - civis Thorunensis: (Parodia Horatiana ad Epod. II composita). *Meander* 1995 z. 1/2 s. 67-74.

Streszcz. w jęz. łac.

2075. PRZYBYSZEWSKI Kazimierz: Chemik i społecznik: w dwudziestą rocznicę śmierci prof. dr hab. Witolda Z a c h a r e w i c z a. *Nowości* 1994 R. 27 nr 157: 25 VII

2076. JĘDRZYŃSKI Zefiryn: Kim był Leonard?: szkic do portretu powieściopisarza Leonarda Z a g ó r s k i e g o (1921–1993). *Rocz. Kult. Kujaw i Pom.* 1995 T. 13 s. 112–120, fot.

2077. LUCJAN Z a m e l (1933–1994) [nekrolog] / Związek Polskich Artystów Plastyków. Okręg Toruński. *Nowości* 1994 R. 27 nr 166: 4 VIII Artysta malarz.

2078. CZOLGOWSKI Dariusz: Orzeł cichociemnej: torunianka uhonorowana przez Prezydenta. *Gaz. Wyborcza [dod. pt.:] Gaz. Reg.* 1995 nr 289: 13 XII

Przyznanie Elżbiecie Z a w a c k i e j Orderu Orła Białego.

2079. SALMONOWICZ Stanisław: Orzeł Biały dla profesor Elżbiety Zawackiej. *Pomerania* 1996 nr 4 s. 62, portr.

2080. SALMONOWICZ Stanisław: W służbie Sprawy. *Nowości* 1995 R. 28 nr 290: 15 XII

Order Orła Białego dla Elżbiety Zawackiej.

2081. DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA Henryka: Prof. Zbigniew Z d r ó j k o w s k i: [nekrolog]. *Głos Uczelni* 1995 R. 4 nr 4 s. 22, portr.

2082. JANICKA Danuta: Zbigniew Zdrójkowski (18 VIII 1915–27 II 1995). *Kwart. Hist.* 1995 R. 102 nr 3/4 s. 321–323

2083. KAMIŃSKA Krystyna: Zbigniew Zdrójkowski (1915–1995). *Zap. Hist.* 1996 T. 61 z. 1 s. 151–153

2084. SALMONOWICZ Stanisław: Profesor Zbigniew Zdrójkowski nie żyje. *Nowości* 1995 R. 28 nr 51: 1 III

2085. SALMONOWICZ Stanisław: Zbigniew Zdrójkowski (1915–1995). *Czas. Prawno-Hist.* 1994 T. 46 z. 1/2 (dr. 1995) s. 199–202

2086. KRAUSE Heinz: Jacob Heinrich Z e r n e c k e – das tragische Schicksal eines Thorner Bürgers. *Thorner Nachrichten* 1988 Nr. 20 s. 17–21, il.

2087. MARCINIAK Tadeusz: Mieczysław Z i o m e k: sylwetka malarza i pedagoga. *Głos Uczelni* 1994 R. 3 nr 6 s. 19, il.

2088. [CHURSKI Andrzej]: Jej miejska wieś: w czwartą rocznicę śmierci [Marii Z n a m i e r o w s k i e j - P r ü f f e r o w e j] / AC. *Nowości* 1994 R. 27 nr 178: 19 VIII 15

2089. KARWICKA Teresa: Maria Znamierowska-Prüfferowa. *Rocz.*

Kult. Kujaw i Pom. 1995 T. 13 s. 107-111, portr.

2090. ALEXANDROWICZ Stanisław: Profesor Leonid Ż y t k o w i c z (17 lipca 1910-4 grudnia 1991). *Lituanos-Slavica Posnan.* 1994 T. 6 (dr. 1995) s. 3-10

Prof. Leonid Żytkowski (1910-1991) był wybitnym badaczem literatury słowiańskiej, specjalizującym się w literaturze polskiej i litewskiej. Jego prace dotyczyły przede wszystkim twórczości Mickiewicza i Słowackiego, a także literatury litewskiej XIX i XX wieku. Był profesorem Uniwersytetu w Poznaniu, gdzie wykładał literaturę słowiańską. Jego dorobek naukowy jest niezwykle bogaty i obejmuje liczne książki i artykuły. Jego prace przyczyniły się do pogłębienia wiedzy o literaturze polskiej i litewskiej. Jego twórczość jest ważnym wkładem do badań nad literaturą słowiańską. Jego prace są cenne dla badaczy literatury słowiańskiej i dla miłośników literatury polskiej i litewskiej. Jego twórczość jest ważnym wkładem do badań nad literaturą słowiańską. Jego prace są cenne dla badaczy literatury słowiańskiej i dla miłośników literatury polskiej i litewskiej.

Prof. Leonid Żytkowski (1910-1991) był wybitnym badaczem literatury słowiańskiej, specjalizującym się w literaturze polskiej i litewskiej. Jego prace dotyczyły przede wszystkim twórczości Mickiewicza i Słowackiego, a także literatury litewskiej XIX i XX wieku. Był profesorem Uniwersytetu w Poznaniu, gdzie wykładał literaturę słowiańską. Jego dorobek naukowy jest niezwykle bogaty i obejmuje liczne książki i artykuły. Jego prace przyczyniły się do pogłębienia wiedzy o literaturze polskiej i litewskiej. Jego twórczość jest ważnym wkładem do badań nad literaturą słowiańską. Jego prace są cenne dla badaczy literatury słowiańskiej i dla miłośników literatury polskiej i litewskiej.

SKOROWIDZ

Skorowidz obejmuje wszystkie nazwiska (także kryptonimy i pseudonimy), tytuły prac zbiorowych i anonimowych. Tytuły czasopism wyróżnione są kursywą. Numery oznaczone kursywą wskazują, że nazwisko występuje w tytule lub adnotacji.

- (A. B.) zob. Bogucki A.
 Abramowicz Marek, red. 860.
 Abramowiczówna Zofia 1618.
Absolwent 860.
 AC zob. Churski Andrzej
 Adamczak Adam 342.
 Adamczak Jan 671, 865.
 Adamiak Jan 268, 304.
 Adamska Lidia 628.
 Adamski Ireneusz 1597.
 Albrecht von Hohenzollern-Ansbach, ks.
 pr. 983.
 Aleksandruk Krzysztof, rec. 905.
 Alexandrowicz Stanisław 1619, 1620,
 2090.
 Andrzejewska Jadwiga 1730.
 Andrzejewski Leon 723, 1613.
 Anna Maria, ks. 983.
 Anna Wazówna, kr. szw. 174, 205, 843,
 1463, 1465, 1468.
 Anne Catherine 1141.
 Antczak Antoni 1621.
 Antonowicz Kalina 1903.
 Anuszewski Artur, wyd. 37.
 AP 377.
 Appel Włodzimierz 1019.
 Appelt Maria 1626.
ApSiK 466.
 Armon K. zob. Przewoźna-Armon K.
 Arszyński Marian 488, 1369, 1370, 1482,
 oprac. 112.
 Artomiusz Piotr 764, 1091, 1532.
 (asw) 1783.
 Atlas historyczny miast polskich. T. 1
 Z. 2: Toruń 97.
 Augustyniak Urszula 184.
 Augustynowicz Anna 1141.
 (aw) 1751.
 Augulowa Janina 1622.
 Axer Jerzy 1731.
 Babiński Zygmunt 728, 1613.
 Bäcker Roman 661.
 Backhaus Agata 2013.
 Baczyński Tadeusz 1536.
 Badania archeologiczne Ośrodka Toruń-
 skiego... 530.
 Badowski Krzysztof, red. 918.
 Bagdziński Stanisław Leszek 1623.
 Bajbak Antoni 385.
 Bajko Anna 1619.
 Balewski Augustyn 342.
 Bala Waclaw, red. 487.
 Bandtkie Jerzy Samuel 1759.
 Bandurska Joanna 1185.
 Bansleben Peter 121, 167, 269.
 Banys Erikas 824.
 Baranowski Dariusz 40.
 Baranowski Henryk 1, 1624.
 Barciszewski Kazimierz 1625.
 Bartel Ingelore 243.
 Bartkiewiczówna Janina 1626-1629.
 Bartoszewicz Antonina 1630.
 Batkowski Józef ks. 1631.
 Bauer Ryszard K. 1632.
 Baumgart Anna 1296.
 Bebarska Joanna 1633.
 Bednarczyk Piotr 1537-1539, 1561, 1562,
 1573, 1576, 1579, 1587, 1901.
 Bednarek Adam 1613.
 (bej) zob. Belkot J.
 Bekasiński Jan 539.
 Belkot Jan 343, 552, 637-639, 650, 661,
 663-665, 687, 689, 700, 816, 861, 910,
 944, 1126, 1134, 1732, 1766, 1973, 1987,
 oprac. 594, 595, 684, rec. 14, 35, red.
 644.
 Bedyk Edwin 741, 945.
 Berndt Krystyna 1898.
 Bersz Maryna, oprac. 1158.
 Białek Piotr 544.
 Bieganowski Lech Andrzej 1613.
 Biegański Zdzisław 230.
 Bielecki Paweł 54.
 Bielski Mieczysław 437-438, 1647, 1756,
 1925, 2067.
 Bieniak Janusz 1634, 1801, 2008.
 Bieniasz Józef 1635.

- Bieniecki Ireneusz 439.
 Bieniulis-Strynkiewicz Barbara 1636.
 Bierpfaff Johann Christian 1509.
 Biester Johann Erich 168.
 Bigus Józef 240.
 Biliński Lucjan, red. 943.
 Biskup Krzysztof 1395, 1396.
 Biskup Marian 119, 170, 995, 1491, 1637,
 1638-1642, 1740, 1959, red. 112, 124.
 Biskupowa I. zob. Janosz-Biskupowa I.
 Bismarck Otto von 1514.
Biuletyn / Muzeum Okręgowe w Toruniu
 1046.
Biuletyn Fundacji „Archiwum Pomorskie
AK” 3, 5.
Biuletyn Informacji Kulturalnej 4.
Biuletyn Informacyjny Wydziału Mate-
matyki i Informatyki 778.
Biuletyn Klubu Historycznego Oddz. Tor.
Zrzesz. Kasz.-Pom. 3, 5.
Biuletyn Naukowego Koła Podchorążych
 880.
Biuletyn Prawny Uniwersytetu Mikołaja
Kopernika 640.
Biuletyn Stowarzyszenia „Młodzi Demo-
kraci” 368.
Biuletyn WSD 918.
 Biuro Karier UMK 674.
 Bliskie sercu bibliofila 1020.
 Błajet Piotr 1540.
 Błaszczak Anna 1115.
 Błaszczak Ewa, red. 19.
 Błaszczak Paweł 841, 846, 874.
 Bobbe Izabela 242.
 Bociak Zdzisław 291.
 Boczek Grażyna, oprac. 424.
 Bogdanowicz Stanisław 1492.
 Bogdanowski Janusz 89.
 Bogłowska Anna 946.
 Bogucka Maria 118.
 Bogucki Andrzej 1654, 1906.
 Bogulicz Maria 531.
 Bogusławska Maria 1643.
 Bogusławski Wojciech 1137.
 Bohr Ryszard 1644.
 Bojarski Jacek 875.
 Bolewski Przemysław, red. 917.
 Bolt Antoni 1646.
 Boltuć Mikołaj 1647.
 Boncler Dariusz 881.
 BoR 1021.
 Borawska Teresa 22, 23.
 Borcz Andrzej 1296.
 Borgoni Michael 1648.
 Borkowska Małgorzata 488.
 Boroch Robert, oprac. 1185.
 Borodo Andrzej 268, 304.
 Bortowski Andrzej 1649.
 Boruszewska Ina 315.
 Borwiński Jerzy 1443.
 Boryowski Stanisław 1302, 1306, 1650-
 1653.
 Borzyszkowski Józef 185, 238, 1022, 1960,
 rec. 1, 15, 236.
 Bożys Stanisław 467.
 Brakoniecki Kazimierz 1600.
 Brejski Jan 1654-1656.
 Brochwicz Zbigniew 1657.
 Bröllmannowie 1658.
 Broniewicz Anna 1061.
 Broniewicz Lucjan 1362, 1363.
 Brożek Grzegorz 64.
 Brózda Bogdan 389.
 Brusewicz Lech 1493.
 Bruski Ireneusz St. 1344.
 Bruski Józef 1659.
 Brzeziński Bogumił 804.
 Brzoza Halina 761.
 Brzozowska A. zob. Kaszewska-Brzozow-
 ska A.
 Brzózka-Ciechanowska Danuta 590.
 Brzuszkiewicz Hanna 1305.
 Bubiń Andrzej 1116, 1134.
 Buchholz Stanisław 1660.
 Buchwald-Pelcowa Paulina 1077, 1078,
 1740.
 Budniewska Lucyna 152, 1447, 1471.
 Budziarek Marek, rec. 202.
 Budżet Miasta Torunia ... 305.
 Bujak Adam 24.
 Bujnarowski Piotr 1541.
 Bukowski Andrzej 1224.
 Bukowski Jerzy 1345.
 Bulczyński Mirosław 65.
 Bulhak Henryk 1942.
 Buonaccorsi Filip (Kallimach) 179, 180,
 183.
 Burak Szczepan, red. 71.
 Burba Klaus 142.
 Burdziej Jan, red. 369.
 Burhardt Stefan 662.
 Busch Friedrich W. 641.
 Buszczyński 1661.
 Buszczyński Józef 1662.
 Buszczyński Sylwester 1663.
 Buszewski Bogusław 734.

- Buśka Stanisław 539, 1733, 1734, 1740.
 Butkiewicz Jan 1810.
 Buze Ewa 90.
- Die C. Dombrowski'sche Druckerei... 1079
 Cackowska Małgorzata 580, 609.
 Cackowski Stefan 1664, oprac. 124.
 Caputa Michał 661, 1892.
 Celichowski Stanisław Ludwik 1665.
 Celmer Tadeusz 96.
 Ceynowa-Gieldon Mirosława 55, 56.
 Ch. 122.
 Chamot Marek 646, 798.
 Chelkowski Włodzimierz 532.
 Chelmińska Maria 1666.
 Chelminiak Joanna 768.
 Chimiak B. zob. Możejko-Chimiak B.
 Chinciński Tomasz 357.
 Chmielewski Dariusz 435.
 Chodubski Andrzej 1965.
 Chojecka Maria 769.
 Chopin Fryderyk 1224.
 Chorażyczewski Waldemar 150, 922, rec. 934.
 Chrapek Jan 2019.
 Chrapkowski Bogdan 54.
 Christ Jan 1603.
 Chrzanowski Józef Ignacy 1667.
 Chudy Tomasz 846-847.
 Chudziakowa Jadwiga 790-791, red. 530.
 Churski Andrzej 25, 77, 244, 642, 661, 666, 735, 742, 779, 813, 977, 1117-1119, 1124, 1126, 1133, 1153, 1167, 1188, 1225, 1237, 1415, 1494-1495, 1611, 1778, 1812, 1833, 2003-2004, 2030, 2088, rec. 112.
 Churski Zygmunt 724, 727-728, 1715, 1896, 1909.
 Chwaściński Bolesław 1866.
 Chwirot Barbara 1668.
 Chwirot Stanisław 675, 703.
 Chyczewska Alina 1669.
 Chyczewski Jerzy 1669.
 Chytrowski Wojciech 882.
 Ciasto-Cytowicz Krystyna 406.
 Cichoń Ilona, red. 613.
 Cichy Edward 1670.
 Ciechanowska D. zob. Brzózka-Ciechanowska D.
 Ciepłownictwo w Toruniu 378.
 Cierkowski Stanisław 1080.
 Ciesielska Karola 149, 463, 1023-1027, 1912.
- Cieślak Edmund 468.
 Cieślak Jacek 1181.
 Cieślak Mirosława 1106.
 Cieślak Tadeusz 662.
 Cimala Bogdan 1028.
 Cimochoński Wacław 539.
 Ciomborowski Jan 1671.
 Collage Wydziału Sztuk Pięknych 814.
 Colloquium Charitativum 1645... 186.
 Colloquium Charitativum Secundum 187.
 Csallner Heinz 1514.
 Cudnowska Anna 831.
 Cudny E. zob. Mańkiewicz-Cudny E.
 Cybulski Marek 1530.
 Cygan Marian Jerzy 188.
 Cylkowska Anita, red. 843.
 Cynk Jerzy B. 245.
 Cynk Magdalena 1226-1234.
 Cysewski Kazimierz 1740.
 Cytowicz K. zob. Ciasto-Cytowicz K. (cz) 862.
 (cza) zob. Nemere-Czachowska K. Cz. K. 533.
 Czacharowski Antoni 162, 339, red. 97.
 Czachowska K. zob. Nemere-Czachowska K.
 Czaja Roman 270, 1029, 1613, rec. 124.
 Czaja Stefan 187, 671, 947-950, 995, 1914.
 Czajkowski Franciszek 985.
 Czajkowski Witold 337.
 Czapski Józef 976.
 Czarcziński Ireneusz 1664, 1867.
 Czarkowski Józef 1672.
 Czas Torunia 6.
 Czech Janusz 1818.
 Czerniawska Zofia 1673.
 Czerniejewska Bożena 469.
 Czerny Barbara 581, 1346, 1631.
 Czerny Bożena 534.
 Czerny Zygmunt 1674.
 Czerwińska Irena 676.
 Czerwiński Ryszard, fot. 30.
 Czeżowski Tadeusz 662.
 Czołgowski Dariusz 78, 189-190, 207, 246, 271-273, 306, 372, 391, 398, 407, 470-478, 573, 582, 629, 643, 647, 667, 677, 743, 792, 805, 836-837, 848, 854, 923-924, 986, 1030, 1182, 1318, 1323, 1416, 1431-1433, 1448-1450, 1463, 1472, 1479-1480, 1515, 1516, 1542, 1612, 1707, 1758, 1784, 1847, 2014, 2066, 2078.
 Czyż mogli dać więcej 440.

- Czyżewska Urszula 951.
- Ćwikliński Jan Kazimierz 1675.
- Ćwikliński Krzysztof 977.
- DAC zob. Czołgowski D.
- Dajnowska Anna 831.
- Dandelski Zdzisław Stanisław 1676.
- Daniel Wojciech 272.
- Danielewski Ignacy 1677-1678.
- Dankiewicz Jolanta 1786.
- Dargiel Karol 392.
- Dawidowicz Waclaw 1679.
- Daxner Michael 668.
- Dażwański Stefan 1680.
- Dąbek Roman 1681.
- Dąbrowski Bartosz 1364.
- Dąbrowski Jarosław 1545.
- Dąbrowski Krzysztof 247.
- Dąbrowski Piotr 1682.
- Decedius Karl 1044.
- Dembek Bernard Franciszek 1683.
- Dembiński Stanisław 660.
- Dembowski Andrzej 479.
- Demiański Marek 535.
- Denkiewicz Jolanta 1728.
- Depta Ryszard 1761, 1894-1895.
- Deptuła Jacek 322.
- Derdowski Hieronim 1684.
- Dereszyńska-Romaniuk Melania 231-232.
- Derkowska-Rybicka Ewa 863.
- Dębska B. zob. Narebska-Dębska B.
- Diecezja toruńska: historia i teraźniejszość. T. 15/16/17 480.
- Dittmer Władysław 1685.
- Dmochowska Małgorzata, oprac. 874.
- Dobrowolski Władysław 1686.
- Dobrowolski Zbigniew 143.
- Dobrzycki Bogusław 1687.
- Doktorzy UMK 678.
- Dokurno Bożena 2019.
- Dokurno Jan, red. 19.
- Dokurno Waclaw ks. 645, 908, 909, red. 485, 525, wyd. 504.
- Dokurno Zygmunt 1735.
- Dolny Edward, oprac. 786.
- Domachowski Józef 1688.
- Domagala Roman 114, 186, 1496.
- Domarecki Mieczysław 2045.
- Domasłowska-Szulc Justyna 191.
- Domasłowski Jerzy 79, 105-108, 1464, rec. 124, 1467.
- Domasłowski Wiesław 815, 1689-1690.
- Dombrowski Carl 1079.
- Domeracki Tadeusz 464.
- Domin Ryszard 481.
- Dominiak Kamila, red. 39.
- Dominik Henryk 192.
- Domino Aniela 1691.
- Donimirski Edward 1692.
- Donimirski Teodor 1693-1694.
- Dorawa Marian 480, 1235.
- Dorożyński Ryszard 883-884.
- Dowbor Bohdan 1695.
- Drączkowski Andrzej 1284-1285, 1298.
- Drączkowski Franciszek 910-911, 1696.
- Drązkowska Anna 1525.
- Dreja Alojzy, wyd. 440.
- Drewniak Łukasz 1183.
- Druki toruńskie w zbiorach Książnicy Miejskiej... 987.
- Drygas Aleksander 408.
- Drzewiecki Jan 1697.
- Drzewiecki Romuald 816, polem. 826.
- Dubowik Olgierd 1897, red. 6.
- Duch Włodzisław 780, red. 699.
- Duczowska-Moraczewska Henryka 671, 680, 834a, 1736, 1740, 2002, 2052, 2081, oprac. 653, wyd. 652.
- Duda Artur 1185.
- Dudkiewicz Jacek, oprac. 308.
- Dunecki Grzegorz 1597.
- Durczewski Jaromir 1877.
- [Dwadzieścia pięć] 25 lat istnienia Archiwum Historycznego Elektroenergetyki Polskiej w Toruniu 379.
- Dybaś Bogusław 26, 35, 80, 399, 1371, 1397-1398, 1613, 1638, oprac. 124, rec. 97, red. 15.
- Dygdala Jerzy 171, 1948, 1956-1957, 2059-2061, oprac. 124.
- Dylewski Waldemar 1270.
- Dyrekcja Lasów Państwowych w Toruniu 340.
- Działowski Zygmunt 1698.
- Dziewiałowicz i. zob. Skrzoska-Dziewiałowicz I.
- Dziewulska Małgorzata 1192.
- Dziewulski Władysław 662, 1699.
- Dziwiński Kazimierz 1700.
- Eggert Edwin 144.
- Elana. Tygodnik załogi 317.
- Elzenberg Henryk 765a, 1702-1704.
- Energia: Kwartalnik Zakładu Energetycznego Toruń SA 380.

- Eska Dominika 1705.
Eskenowie 139.
- Fajkowski Mirosław 885.
Falanga Toruńska 358.
Falkowski Jan 725-727.
Falat Julian 1706.
Fedorowicz Jerzy 41.
Fedorowicz Małgorzata 988.
Festiwal Teatrów Polski Północnej w Toruniu 1143.
Filar Marian 98.
Filipski Jan 248.
Filozofia na UMK 765a
Flik Józef 765, 1047, 1451a, 1497, 1657.
Florek Piotr 482.
Frankiewicz Stefan 359.
Frankowski Stanisław 952-953, 989, 1031-1033, 1081-1082, 1601, 1708, 1795.
Frąckowski Benon 81, 172, 211, 483, 593, 1399, 1452, 1473, 1604-1606, 1853-1854, 1978, 2010.
Fraś Ludwik 1400.
Frączak Jan 91-92.
Freiburg W. zob. Palm-Freiburg W.
Freining Franz 1453.
Frelchowski Stefan Wincenty 1707-1713.
Frendl Agenor Ritter von 1714.
Friedelówna Teresa 539, 754, 764, 1083-1084, 1531-1534, 1740, 2038.
Froehle Tomasz 1543-1544, 1585.
Fünfzig Jahre Nikolaus Kopernikus Universität Thorn 668.
- Gajewska A. zob. Kroplewska-Gajewska A.
Gajewska Janina 2019.
Gajkowska Ewa 1236.
Galicki Sławomir 173, 1406, 2068.
Galon Rajmund 1715-1716.
Gałązka Małgorzata 574.
Galdyński Olgierd 1717.
Galkowski Wiesław 1545.
Gancarz Maria Aleksandra 2019.
Gapińska Janina 2019.
Gapiński Tadeusz 1718.
Garber Klaus 938.
Gardzielewska Janina 1034, 1719-1721, fot. 1601.
Gardzielewski Zygfryd 1034, 1081, 1722, oprac. 1020.
Gawrońska Katarzyna, oprac. 300.
Gazeta Miejska 7.
Gazeta Regionalna 8.
Gazeta Toruńska 9.
Gazeta Uniwersytecka 669.
Gazeta w Toruniu 8.
Gazeta Wyborcza 8.
Gazetka Parafii Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Toruniu 484.
Gašiorowski Andrzej 249, 1814.
Gašiorowski Eugeniusz 1410, 1417.
Gašiorowski Henryk 1723.
Gašiorowski Jędrzej, red. 369.
Generalne założenia przyszłości Torunia 298.
Generalne założenia przyszłości Torunia: ocena... 299.
Geografia przestępczości w Toruniu 375.
Gessek Maria, red. 1046.
Gęstwicki Feliks Paweł 1724.
Gieldon M. zob. Ceynowa-Gieldon M.
Gierańczyk Wiesława 393.
Giersz Marcin 1011-1012.
Gierszewski Stanisław, red. 1617.
Giętkowski Mirosław 1401.
Gimińska Ksenia 93.
Gimnazjum Akademickie w Toruniu 594.
Gimnazjum Akademiackie w Toruniu: materiały i dokumenty 595.
Giorgi W. zob. Kalinowska-Giorgi W.
Giza Henryk 1237, 1725.
Giżyńska Irena, oprac. 716.
Gliczner Erazm 1726.
Gliwa Stanisław 989, 1003.
Glugla Jacek 27.
Głodowska Ewa 1107-1108.
Głos Matki 485.
Głos Uczelni 644.
Głos z Torunia 12.
Głowacka Malwina 1158, 1168, 1192, oprac. 1175.
Gluchowski Piotr 274-277, 296, 350, 409, 1121, 1324, 1516, 2046, 2071-2072, rec. 364.
Goga Paweł 1727.
Golińska Justyna 1174.
Golon Mirosław 263, 347-348.
Golembiowski Maciej 671, 1935, 2032, oprac. 653.
Gołębski Andrzej 153.
Gommel Gerhard 226, 1546-1547.
Gorczyński Władysław 532.
Gorgolewski Stanisław 1728, 1729.
Gorywoda Alina 864.

- Gospodarczy Informator Torunianina '97 300.
 Gospodarczy poradnik Torunianina 301.
 Gotowt Astrid 486.
 Górniewicz Lech 835.
 Górską Grażyna 543, 564, 1075.
 Górski Karol 662, 790.
 Górski Konrad 662, 1015, 1731-1736, 1737, 1738, 1739-1747.
 Górski Waclaw, fot. 1048, 1054, 1287, 1467.
 Górzyński Sławomir 316, 865.
 Górzyński Szczepan 1548.
 Grabowska Anita 1748.
 Grabowski Kazimierz 1749.
 Grażawski Piotr, red. 18.
 Grobelska Halina 42.
 Grochowski Maciej 539.
 Gromadska Melityna 1750, 2048.
 Grudzińska Stefania 1751.
 Gruszczyński Piotr 1184, 1196.
 Grzebień Ludwik 488.
 Grzesik-Zawadzka Małgorzata 1047.
 Grzeszkiewicz-Kotłowska Lidia 1454, 1465, 1468, 1483.
 Grzeń Marek 696.
 Grzybowski Stefan 539, 761.
 Guldeniusz Paweł 1533.
 Gumański Leon 1752-1753.
 Gumowska Eugenia 662.
 Gumowski Marian 1754, 1755.
 Guśpiel Andrzej 1549.
 Gutowski Wojciech 1767.
 Gutfeld M. zob. Serwińska-Gutfeld M.
 Guzek Mariusz 1325.
 Gzella Grażyna, oprac. 789.
 Gzella Jacek 681, 954.
 Gzyło Marek 1418-1419.
- Haller Józef 1756.
 Haltenhoff Wilhelm 551.
 Die Hansestädte im Preussenland und Westfalen 123.
 Harcerka z Wrzosów 1807.
 Hartleb Kazimierz Jan 1757.
 Hartmann Stefan, rec. 112, 124, 934.
 Hause Jan 2035.
 Hejnosz Wojciech 662.
 Henska Władysław 1238.
 Herbert Zbigniew 1758.
 Herdzin Beata 159.
 Herdzin Tomasz 682.
 Herold Józef, red. 8.
- Heuer Reinhold 218.
 Hildebrandt Kinga 65.
 Hinz Edward 1080.
 Historia Torunia 124.
Historynka 842.
 Hitfeld 140.
 Hochleitner Janusz, rec. 202.
 Hoffmann Jan Daniel 1077, 1759.
 Hollender Barbara 1326.
 Hołub Jacek 1550-1551.
 Hoppen Jerzy 662, 1760.
 Horbulewicz Irena 1627.
 Horno-Popławski Stanisław 1761-1762.
 Hornuff J. C. 167.
 Horzycza Wilam 1131, 1763.
 Hrabec Stefan 539.
 Hulewicz Waclaw 1764.
 Huppenthal Janina 2037, oprac. 1003, 1020.
 Hurynowicz Janina 1765.
 Hutnikiewicz Artur 238, 536, 662, 683, 763-764, 1766-1767, 1768, 1769, 1770-1776.
 Hyciek Ella 1607, 1608.
- (id) 1552-1553.
 Ilcewicz Władysław 1777.
 Ile głosów dostali 278.
 Imańska Iwona 790, 995, 1085-1087.
Informator Archeologiczny 154.
Informator Duszpasterski parafii p.w. św. Michała Archaniola 487.
 Informator Instytutu Historii i Archiwistyki... 793.
Informator Kulturalny 10.
 Informator o studiach na filologii klasycznej... 765.
Informator Przyrodniczy Ligi Ochrony Przyrody 11.
 Ingarden Roman 1781, 1782.
 Ingarden Roman Stanisław 1778, 1779, 1780, 1938.
 Ingwiec Jan Amos 1286, 1633, 1850.
 Ingres Biskupa Andrzeja Wojciecha Sułskiego 465.
 Iudicium theologorum thoruniensium 193.
 IWA 1832.
 Iwaniszewska Cecylia 488, 662, 1699, 2015-2016, 2018-2019.
 Iwanowska Wilhelmina 645, 662, 744-745, 1783-1784, 1785-1787, 1788-1789.
 Iwaskiewicz-Nowak Jolanta 736.

- J.L. 126.
 Jabłońska Elżbieta 925.
 Jabłońska Ewa 990.
 Jabłoński Zbigniew 537, red. 1387.
 Jach Barbara 770.
 Jach Dariusz 770, 771.
 Jacobi Lotte 1790.
 Jaczkowska Marcjanna 1709.
 Jaczynowska Maria 1791.
 Jadcak Maria 125.
 Jadcak Ryszard 670, 685, 694, 761, 765a, 766, 1017, 1104, 1613, 1701-1702, 1752-1753, 1782, 1873, 1980, oprac. 1781.
 Jagła Marek 98, 1349.
 Jagodzińska Joanna 1185.
 Jagodziński Zdzisław, polem. 977.
 Jak minęła kadencja? 686.
 Jakimowicz Roman 790.
 Jakowska Krystyna 1770.
 Jakubiak D. zob. Janiszewska-Jakubiak D.
 Jamiolkowski Andrzej 642, 646-647, 661, 668, 671, 687-689, 705, 1779.
 Jamontt Bronisław 1792.
 JAN 1015, 1315.
 Janca Jan 1445.
 Janczarski Jerzy 294.
 Janewicz Małgorzata 955.
 Janichius Melchior 208.
 Janicka Danuta 811, 1939, 2082.
 Janicki Marek 1327.
 Janikowski Grzegorz 1154, 1169-1170, 1197.
 Janiszewska-Jakubiak Dorota 1455.
 Janiszewski Leszek 1793-1794.
 Janke Grażyna 583.
 Jankowska Bożena 1239-1240.
 Jankowski Henryk 1795.
 Jankowski Jan, red. 11.
 Jankowski Jarosław, red. 496.
 Jankowski Józefat 1796.
 Jankowski Karol 866.
 Janosz-Biskupowa Irena 662, 1639.
 Janowski Tadeusz Jan 1797.
 Januszewicz Maria 1771.
 Januszkiewicz Edmund 1798.
 Jarmusz Czesław 2019.
 Jaroczyński Marian 1502, 1799.
 Jaruminowska Halina 410.
 Jarzębiński Artur 1800.
 Jarzębiński Leszek 1800.
 Jarzębowski Leonard 1949.
 Jasiński Janusz, rec. 1011.
 Jasiński Kazimierz 662, 790, 1801-1806.
 Jasiński Tomasz 151.
 Jasnowska Janina 1963.
 Jastrzab Jadwiga 584, 772, red. 591.
 Jasudowicz Tadeusz 806.
 Jaszowski Tadeusz 250-252.
 Jaworowski Piotr 782-783.
 Jaworska Stanisława 1807-1808.
 Jaworski Damazy 1809.
 Jeśmanowicz Leon 1810.
 Jezierska Aleksandra 727.
 Jeziński Marek 849, 1185.
 Jezuici w Toruniu... 488.
 Jeżewicz Wiesław 253, 441.
 Jędrus Krzysztof 538, 563, 1122, 1126, 1155, 1271-1772.
 Jędrzyński Zefryn 1216, 1739, 2076, wyd. 1738.
 Językoznawstwo w Toruniu... 539.
 Józefowicz Barbara 1811.
 Józefowicz Edmund 1812.
 Józwiak Sławomir 163, 400, rec. 934.
 (jr) zob. Rochowiak Jerzy
 Jubileusz 90-lecia prof. dr hab. Wilhelminy Iwanowskiej 1789.
 Jubileusz geografii toruńskiej 728.
 Jułga Kazimierz 1836.
 Jurewicz Janusz 1088-1089.
 Justyński Janusz 690.
 Kaczmarek Marian 662.
 Kaczorowska Beata 1920-1921.
 Kadach Johann Gottlieb 210.
 Kadra dowódca pododdziałów podchorążych... 886.
 Kadulka Irena 488.
 Kajak Wojciech 1198.
 (Kajot) 1062.
 Kalembka Sławomir 488, 648-649, 660-661, 790, 818-820, 1016, 1779, 1813, rec. 112, red. 653.
 Kalendarz Akademicki... 650.
 Kalinowscy 1814.
 Kalinowska Krystyna 1420.
 Kalinowska Maria 1171, 1185, 1613, 1773, 1852.
 Kalinowska-Giorgi Wanda 1814.
 Kalinowski Jan 1109.
 Kalinowski Lech 1499.
 Kaliszek Władysław 1815.
 Kallas Krystyna 539, red. 764.
 Kallimach zob. Buonaccorsi Filip

- Kalota-Szymańska Maria 1601.
 Kalamarski Paweł 1816.
 Kamińska Krystyna 1830, 2041, 2083.
 Kamiński Andrzej 1554-1558, 1930.
 Kamiński Henryk S. 254, 264, 540, 585, 1659, 1671, 1686, 1816, 1835, 1882-1883.
 Kamiński Maciej, red. 9.
 Kamiński Tomasz 1241, 1263.
 Kamiński Wojciech 489.
 Kaniecki Edward 596.
 Kański Józef 1242.
 Karakulski Kazimierz 1817.
 Karasiński Marcin 541.
 Karczewski Dariusz, rec. 934.
 Karczewski Gustaw 1818.
 Karczewski Lech Tadeusz 138.
 Kardas Alina 139.
 Kardasz Stanisław, red. 480.
 Karolczak Barbara 671.
 Karpiesiuk Renata 1673, 1878, oprac. 653.
 Karpińska-Zajac Zofia 1271-1273, 1819.
 Karpiński Jerzy 630.
 Karpus Zbigniew 343, 351-352, 2055, 2058.
 Kartanas Edmund 57-58, 721.
 Karwica Teresa 2089.
 Kasjan Jan Miroslaw 1630.
 Kasperski Edward 1740.
 Kasprzyk Jerzy 168, 1090, 1217, 1655, 1684, 1692-1694, 1698, 1792, 1799, 1845, 1855, 1871, 1880-1881, 1919, 1931, 1991, 1994, 2011, 2025.
 Kasprzyk Krzysztof 59.
 Kaszewska-Brzozowska Alina 1243.
 Katalog ofert / Izba Przem.-Handl. 308.
 Katkowska Maria Jolanta 1793.
 Kadziela Wojciech 686, 718, 1794.
 Kempa Iwona 1129.
 Kempa Tomasz 490, 1620.
 Keseling 1820.
 Kędelska Elżbieta 1091.
 Kępczyński Klemens 1821.
 Kępski Cezary 1328.
 Kielczewska-Zaleska Maria 1822.
 Kiełpiński Jacek 1456, 1559-1560.
 Kierel Tadeusz 194.
 Kierzkowski Bronisław 1511, 1823.
 Kijewski Stanisław 626.
 Kilanowski Arkadiusz J. 313.
 Kin Edyta 1347.
 Kirtiklis Stefan 1824.
 Kisielewski Jan August 1129.
 Kiżuk Szymon 411, 1516, 1897.
 Klabun Leopold 1800.
 Klakier zob. Mikołajewski M.
 Klauza Karol 1348, 1358.
 Klim Andrzej 1244, 1474, 1486.
 Klimek Krzysztof 887-890, red. 880.
 Klimek Stanisław 28, fot. 26.
 Kling Theo 1825.
 Kluczajd Katarzyna 1287-1288, 1500.
 Klobukowski Zbigniew 127.
 Kłopotowski Andrzej 442.
 Klosowski Roman 1561.
 Kłossowski Andrzej 1826.
 Kniazielska Lucyna 91-92.
 Książ Jerzy 1562.
 Kober Piotr 360.
 Kobierski Jarosław 1185.
 Kobryń Barbara 2012.
 Kobylecki Andrzej 412.
 Koc Tomasz 66.
 Kochanowski Jan 1083.
 Koenig Jerzy 1174.
 Kola Robert 401.
 Kolankowski Ludwik 671, 790, 1827.
 Kolegium Teologiczne Diecezji Toruńskiej... 631.
Kolo Sztuki 843.
 Kołodziejska Jadwiga 956.
 Kołodziejski Wojciech 891.
 Koltun Barbara 691.
 Komassa Elżbieta 586.
 Komorowska Małgorzata 1245.
 Kompanowski T. zob. Zekin-Kompanowski T.
 Konic Paweł 1179, 1192.
 König Ernest 599.
 Konina Tomasz, oprac. 1158, 1175.
 Konrad von Jungingen, w. m. krz. 165.
 Konrada Górskiego świat literatury... 1740.
 Kontakt '96 1185.
 Kończewski Grzegorz 327, 926, 1063, 1421, 1563-1564.
 Kopcewicz Jan 660-661.
 Kopeć Jerzy 1391.
 Kopernik Mikołaj 170, 745, 1062, 1425, 1451a, 1452, 1828-1829, 2042.
 Kopiczyńska Alina 1935.
 Kopijowska Jadwiga 1372.
 Koranyi Karol 1830.
 Kordylewska Zofia 1831.
 Korsakaite Ingrida 821.

- Korsakow Grażyna 1130, 1832, 1833–1834.
- Kosakowski Czesław 2017, 2019.
- Kosiedowski Wojciech 785, 1613, 1623.
- Kosior Krystyna 1835.
- Kosakowski Andrzej 1779.
- Kossowska Stefania 977.
- Koćciuszko Tadeusz 995, 1314.
- Kotlarczyk Józef 1513.
- Kotlarczyk Zygmunt 1513, 1836–1838.
- Kotlewski Aleksander 991, 1092–1100, 1110, 1501.
- Kotlewski Leszek 1387, 1483.
- Kotłowska Grażyna 1289.
- Kotłowski Jan 957–960, 1101, 1290–1292, 1298.
- Kowalczyk Andrzej 1632.
- Kowalczyk Janusz R. 1181, 1199.
- Kowalik Wanda 542–544.
- Kowska Bożena 2050.
- Kowski Piotr, red. 368.
- Kowski Rajmund 318, red. 317.
- Kowski Robert 1839.
- Kowski Ryszard 1565.
- Kozak Stanisław 454.
- Koział Małgorzata 1716.
- Koział Zenon, oprac. 97.
- Koział W. zob. Wyszczelska–Koział W.
- Koział Władysław 1494.
- Kozłowska A. zob. Saar–Kozłowska A.
- Kozłowska K. zob. Starczak–Kozłowska K.
- Kozłowska Mirosława 1740.
- Kozłowski Józef 1285.
- Kozłowski Ryszard 692.
- Koźuchowski Leszek 867.
- Krajewska B. zob. Zimnowoda–Krajewska B.
- Krajewski Jan 992, 993.
- Krajewski Józef 693.
- Krajewski Wojciech 1840.
- Krajniak Piotr 545.
- Kraśniński Zygmunt 1216.
- Krasowski Krzysztof 1683.
- Krause Heinz 82, 94, 212, 344, 402, 546, 1373, 1402, 1444, 1535, 2086.
- Krauze Bogdan 1841.
- Krawczyk Jolanta 597.
- Krełowska Danuta 990, 994.
- Kręc Aleksander 838.
- Krętkowski Robert 1484.
- Kriesel Piotr, fot. 23.
- Krippendorf Bogumił 1842.
- Kropidłowski Zdzisław 333–335.
- Kroplewska–Gajewska Anna 822.
- Kruczkiewicz Mirosława 587, 1115, 1133, 1186, 1188, 1206, 1246, rec. 1622.
- Krupianka Aleksandra 539.
- Kruszelnicka Janina 1451a.
- Kruszelnicki Zygmunt, rec. 112.
- Kruszewski Piotr 491.
- Kruszewski Tomasz 598, 1434.
- Kruszyński Tomasz 61–62.
- Kryszak Janusz 29, 1218, 1774, red. 764, 1018.
- Kryszewski Marian 671.
- Krzyszewska Monika Katarzyna 1120.
- Krzywka Andrzej 1843.
- Krzywka Ryszard 1844.
- Krzyżaniak Jacek 1566.
- Księga Pamiątkowa Konserwatorstwa i Muzealnictwa 823.
- Księga pamiątkowa: jubileusz 75-lecia Książnicy Miejskiej... 995.
- Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje 824.
- Kto jest kim na Wydziale Humanistycznym 755.
- Kto jest kim w toruńskiej Radzie Miejskiej 279.
- Kubaszewska Hanna 1650.
- Kubikowski Tomasz 1152, 1172, 1179, 1187, 1192.
- Kuchtówna Lidia 1740.
- Kuczborska Aleksandra 1293.
- Kuczowski Roman 386.
- Kuhn Paulina 280, 1294, 1502–1503, 1890, 1936.
- Kühns Edwin 219.
- Kujot Stanisław Leopold 1845–1846.
- Kuk Leszek 1517.
- Kukawka Stanisław, red. 530.
- Kulka Bronisława 632, 927.
- Kurecki Witold 1567–1568, 1597.
- Kurkowska Grażyna 174.
- Kurlenda Piotr 492, rec. 480.
- Kus Andrzej 1847.
- Kustra Czesław 493.
- Kuśmierska Teresa 1374.
- Kutta Janusz 227.
- Kwapiszewska Maria, oprac. 575, 594.
- Kwiatkowska Barbara M. 1640.
- Kwiatkowska Eugenia 727, 729, 1848.
- Kwiatkowska Wiesława 928–929, 935, 1013.
- Kwiatkowski Edward 1849.

- Kwiatkowski Józef S. 686, 746-747.
 Kwiatkowski Marek 1953.
 Kwiatkowski Mirosław, red. 522.
 Kwiatkowski Stefan 494.
 Kwiecień Dariusz 495.
 Kwiecińska Feliksa 694.
- Lange Roderyk 1067.
 Langowska Iwona 1850.
 Langowski Maciej, red. 6.
 Lankauf Krzysztof Roman 695-696.
 Lassota Teresa 583.
 Laurer Jan Chrystian 1085.
 Lebioda Dariusz Tomasz 1740, red. 1353.
 Lechicka Jadwiga 1851.
 Legendź Małgorzata 195.
 Lenz Tomasz 839, red. 6.
 Leszczyński Rafał 196.
 Leszczyński Tomasz 539.
 Leśniewski Stanisław 1934.
 Lewandowska Anna 996.
 Lewandowska Maria 599, 794, 997-999, 1846.
 Lewandowski Henryk, red. 3.
 Lewandowski Krzysztof, red. 21.
 Lewicka-Wiktorek Anna 488.
 Liedke Marzena 1619.
 Lietz Krzysztof 267, 281-287, 321, 361, 381, 449, 1518, rec. 7.
 Lijewski Teofil 727.
 Likowska Ewa 1200, 1203.
 Limanowski Mieczysław 233, 1852.
 Linde Samuel Bogumił 1853-1857.
 Litwin Małgorzata 323, 1068-1769.
Logos 496.
 Loth Roman 1741.
 Lubomski Mariusz 1247-1249.
 Luścińska Marta 1644
Luteranin Toruński 497.
- Laniewska A. zob. Wolk-Laniewska A.
 Lapicz Czesław 538, 1035, red. 2019.
 Laszewski Heliodor 1858.
 Laszewski Ryszard 703, 807.
 Laszewski Stefan 238, 246, 1859.
 Laukajtys Tadeusz Jan 1860.
 Lęgowski Stanisław 660.
 Łopatyński Sławomir 273, 291, 329, 345, 392, 413-419, 478, 588, 589, 600-602, 1123, 1375, 1516, 1519, 1656, 1899, 1904, 1908.
 Łoziński Jerzy Zygmunt 1861.
- Lubieńska-Iwaniszewska C. zob. Iwaniszewska C.
 Luczak Przemysław 1569-1571, red. 13.
 Łukaszewicz Witold 790.
 Łukowski Wojciech 892.
 Lysiak Marian 1831, 1842, 1870, 1924, 1979.
 Lyskowski Ignacy 1862.
- M 1661, 2034.
 M. R. 804.
 M. L. zob. Legendź M.
 Machelski Zygmunt 434.
 Maciej Korwin, kr. węg. 999.
 Maciejewska-Marcinkowska Hanna, red. 3, 1616.
 Maciejewski Jacek 498, 499.
 Maciejewski Jerzy Zbigniew 1613, 1775.
 Maciejewski Jerzy 539.
 Maciejewski Tadeusz 288.
 Maciudziński Włodzimierz 1121.
 Mackiewicz Zdzisław 1863.
 Maćkiewicz C. zob. Wiśniewska-Maćkiewicz C.
 Madyda Maria 547.
 Magni Walerian 188.
 Magowska Anita, rec. 422.
 Maik Wiesław 730, 1864.
 (Maj) 309.
 Maj Irena 2019.
 Maj Kamila 961.
 Majcherek Wojciech 1192.
 Majchrzak Agnieszka 1669.
 Majewski Piotr 1362.
 Majewski Zbigniew, red. 502.
 Majkut Jan 893.
 Major Bogdan 286, 1865.
 Major Maria 912, 1696, 1710.
 Majtaczak Maciej, red. 370.
 Makarowski Waclaw 1866.
 Makowiecki Adam 1867.
 Makowska Janina 671.
 Makowski Bolesław 1868.
 Malinowski Jan A. 626.
 Malinowski Jerzy 825, red. 824.
 Maliszewski Kazimierz 175, 488, 500, 2060-2062, red. 187, 488.
 MAŁ 1316, 1466.
 Malecki Jan M. 1759.
 Mallek Janusz 187, 197-199, 488, 686, 787, 789-790, 1869, wst. 193.
 Małgorzewicz Edmund 603.
 Małkiewicz Helena 1499.

- Mamela Zdzisław 420-423.
 Maniakowska Helena 1240, 1709.
 Maniszewska Małgorzata 14.
 Mansfeld Bogusław 30, 826, 1636.
 Manthey Krystyna 1870.
 Manutius Aldus 1007.
 Mańkiewicz-Cudny Ewa 1036.
 Mańkowski Alfons 1871.
 Maraton rok po roku 1572.
 Marchwińska Agnieszka 1827.
 Marciniak Kazimierz 43, 51-53.
 Marciniak Tadeusz 604, 1295, 1651, 1762, 1823, 1837, 1913, 1937, 1976, 2064, 2087.
 Marcinkowska H. zob. Maciejewska-Marcinkowska Hanna
 Markiewicz Małgorzata 868.
 Markowski Mieczysław 1828.
 Markuszewski Zdzisław 651, oprac. 786.
 Marmurowicz Ryszard 1573.
 Marquart Karl 1872.
 Marszałek Adam 552, 1873.
 Martuszevska Senia 605.
 Marxen-Wolska Ewa 1874.
 Maryks Lena 501, 606.
 Marzygliński Janusz 316.
 Mat na podłodze 1574.
 Materiały bio- i bibliograficzne członków wydziałów Towarzystwa 1613.
 Matka Odkupiciela 502.
 Matusiak Agnieszka, oprac. 103.
 Mazur Krzysztof 1274-1275, 1296.
 Mazurkiewicz Krystyn 2022.
 Meciszewski Filip Nereusz 1875.
 Meissner Krystyna 1117, 1118, 1122-1125, 1128, 1136, 1142, 1156, 1188.
 Melkowska K. zob. Zielińska-Melkowska K.
 Melkowski Stefan 962, 1219, 1276, 1297, 1742.
 Metody pracy grupowej ... 424.
 Metryka uczniów Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego... 607.
 Męczekalski Mirosław 850.
 Męczykowski Jan 1858.
 Michalska Bożena 1852.
 Michalska J. zob. Wilkoń-Michalska J.
 Michalski Leszek 1877-1879, red. 5.
 Michaluk Dorota 1620.
 Michał Korybut Wiśniowiecki, kr. pol. 146.
 Michalek Stefan 1876.
 Michno-Zatorska Zofia 697.
 Mickiewicz Adam 538, 1513, 1872.
 Mickiewicz Piotr, rec. 353.
 Mieczysław Wojciechowski: działalność naukowa i dydaktyczna 2056.
 Mielhorski Robert 1887.
 Mierzejewska Aleksandra 939, 1000, 1048, oprac. 113.
 Mierzwiński Jan 894-895.
 Mietz-Suszyńska Eliza 1014.
 Między faktem a „Kontaktem” 1126.
 Międzynarodowy Festiwal Teatralny Kontakt '96 1189.
 Mikołajczak Edmund 1637.
 Mikołajczyk Ireneusz 1811.
 Mikołajewski Maciej 851, 1126-1127, 1134, 1144, 1201, 1207.
 Mikulska Aneta 608.
 Mikulski Krzysztof 72, 83, 128, 140, 145, 164, 176, 289, 349, 2042-2043.
 Milanowski Janusz 98, 117, 155, 265, 320, 324, 394, 547, 852, 1064, 1121, 1145-1146, 1157, 1173, 1190, 1250, 1329, 1365, 1475, 1575, 1818.
 Miłoszewski Henryk 104.
 Minge Leszek 1576.
 Mirosław Piotrowski: grafika i rysunek 1298.
 Misiólek Ewa 301.
 Misz Henryk 539.
 Mizerski Sławomir 748.
 Młokosiewicz Grzegorz 876.
 Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku 353.
 Mocarski Zygmunt 997, 1880-1881.
 Moczyński Zygmunt 1882.
 Mohn Jan 1883.
 Mokrzejcki Lech 1945, 1958.
 Molewski Paweł 44, 67, 731.
 Molin Jerzy 503.
 Momot Barbara 1691, 2019.
 Moraczewska H. zob. Duczkowska-Moraczewska H.
 Moryciński Hugon 1884.
 Moryson Fynes 169.
 Mossakowski Józef 1885.
 Moszczyńska Zofia, oprac. 765.
 Moszyński Leszek 764, 764.
 Możejko-Chimiak Beata 137.
 Mróz Mirosław 631, 913-914, red. 921.
 Mrózek Władysław 727-728.
 MSK 1788.
 Müller Michael G. 177, rec. 124.
 Mundy Peter 169.

- Münnich Adam Włodzimierz 1886.
Murawski Markus Josef 361, oprac. 98.
Musiała Teresa, red. 484.
Musiałowski Adam 1049.
Musiałowski Kazimierz 1660.
Muzeum Etnograficzne 1069.
Muzeum Okręgowe w Toruniu 1050.
Myrta Marek 1407.
Myszkowski Krzysztof 1887.
- Na Większą Chwałę Boga* 504.
Nadolska Marlena 255.
Nadolski Jarosław 1251, 1888.
Najważniejszy jest kontakt 1158.
Nalaskowski Aleksander 609–610, red. 775.
Nalaskowski Stanisław 1981–1982, 1889.
Napoleon I, ces. franc. 215, 445.
Nareńscy 1890.
Nareńska-Dębska Barbara 1293, 1891.
Nareński Juliusz 1892.
Nareński Lech 1396, 1403–1404, rec. 55.
Nasi najbliżsi 256.
Nast Włodzimierz 2036.
Nasza Wspólnota 505.
Nauczyciel Ewangelii 506.
Nauki z Kontaktu 1174.
Nawrocki Zbigniew 1377–1380, 1392–1393, 1405, 1422, 1457, 1467, red. 38.
Nawrot Dariusz 444.
Nehring Przemysław 2074.
Nemere-Czachowska Kinga 22, 73, 109, 129, 425, 507, 509, 548–549, 569–650, 689, 719, 817, 940, 963–966, 977, 1001–1002, 1065–1066, 1070–1071, 1125, 1147, 1208, 1220, 1248, 1252–1253, 1300–1303, 1330, 1381, 1435, 1522, 1628, 1641, 1668, 1718, 1725, 1743, 1748, rec. 19, 33, 1601.
Nerczuk Zbigniew 571.
Neubach Helmut 220.
Niakas Nikos 1893.
Nicewicz Marian 1505.
Nicman Zdzisław, rec. 437.
Niedziela 12.
Niedzielska Magdalena 221.
Niedzielski Czesław 552, 1744.
Niekra Ewa Barbara 290.
Niemcewicz Julian Ursyn 1217.
Nienartowicz Andrzej 55, 382.
Niesiołowski Tymon 1894–1895.
Nieuważny Andrzej 216–217, 445.
Niewiarowski Władysław 727, 1716, 1896.
- Nikonowiczowa Olga 1851, 2044.
Niziołek Grzegorz 1174.
North Michael 169.
Norwa Jerzy 1810.
Nowak Anita 1128–1130, 1132, 1202–1203.
Nowak J. zob. Iwaszkiewicz–Nowak J.
Nowak Mieczysław 2019.
Nowak Piotr 915.
Nowak Zbigniew, red. 1617.
Nowak Zenon Hubert 354–355, 551, 611, 790, 1943, 1950–1952, 1955, 1962, wyd. 607.
Nowak–Wiśniewska Marzena 1185.
Nowakowski Andrzej 165, 550, 1613, red. 840.
Nowi dziekani 698.
Nowicka Agnieszka 2019.
Nowicka H. 1520.
Nowicki Henryk, oprac. 812.
Nowicki Julian 1897.
Nowosielski Waldemar 896.
Nowości 13.
- O toruńskich środowiskach artystycznych 552.
Obernikowicz Mirosław 897.
Obremski Maciej, rec. 105.
Ochojska Janina 1898, 1899.
Oczko Wojciech 1533.
Ogielski Zbigniew 1900.
Ogiński Ziemowit 1254–1256, 1260, 1377.
Ohlhoff Gerhard 130, 1614.
Okoń Emanuel, oprac. 823.
Okońska Agnieszka 1185.
Olczak Jerzy 869.
Olejnik Zbigniew J. 200.
Oleksy Jan 310, 330, 676, 739, 1685.
Oleradzka Jadwiga 661, 1126, 1131–1134, 1139, 1148.
Oliński Piotr 159a, 166, 1436.
Olstowski Przemysław 2057.
Olszewski Antoni 2049.
Olszewski Marek 1406.
Olszewski Ryszard 1577.
Olszewski Wojciech, oprac. 788.
Omelczuk Jerzy 2019.
Oparkowski Ireneusz, oprac.graf. 104.
Ordan Jerzy Lesław 562, 1218, 1221, 1719, 1891.
Ordan Lesław 1220.
Orłoś Kazimierz 1222.
Ormiński Henryk 1711.

- Orzechowski Konrad 1901.
 Orzeszko Stanisław 1902.
 [Osiemdziesięciolecie] 80-lecie harcerstwa na ziemi toruńskiej 1304.
 Osmólska B. zob. Piskorska-Osmólska B.
 Ostaszewska Wanda 1903.
 Osterloff Barbara 1192.
 Ostrowski Zbigniew 1349.
 Oszejca Waclaw 1904.
 Otręba Bolesław 856-857.
 Owsiak Jan 553, 1578.
- Pabian Andrzej 201, 234, 311, 1394, 1526.
 Pabst Martin 395.
 Pacak Wiesław 508.
 Paczuski Adam 110, 446, 976, 1051, 1382.
 Pająk Zdzisław 1350, 1356.
 Pakulski Jan 795.
 PAL. *Przegląd Artystyczno-Literacki* 14.
 Palczewski Janusz 1808-1809.
 Palm-Freiburg Willy 1317.
 Pałubicki Jan 1905.
 Pankiewicz Józef Zdzisław 1906.
 Pankowski Waldemar 60, 84, 98, 131, 156, 235, 273, 291-292, 294, 312, 350, 396, 924, 1375, 1383, 1411, 1414, 1437-1439, 1485, 1515, 1523, 1527, 1645, 1862, 1865, 1904, 1971, 1992, 1995.
 Paruzel B. zob. Woźniczka-Paruzel B.
 Päsler Ralf G. 941.
 Passendorfer Edward 662.
 Pastwa Tadeusz 318.
 Paturalski Krzysztof 930.
 Pawlaczyk Paweł 612.
 Pawlak Jakub 366.
 Pawlak Józef 765a, 767, 1672, red. 765a.
 Pawlak Maria 765.
 Pawlak Przemysław 877.
 Pawlak Wojciech 1907.
 Pawlikowski Tadeusz 61-62, 1613.
 Pawliszyn Mirosław 509.
 Pawłowski Krzysztof, red. 13.
 Pazderski Leszek 722, 734, 844, 870.
 Paźniewski Włodzimierz 1704.
 (pb) zob. Bednarczyk P.
 PB zob. Bansleben P.
 Pelc Janusz 1740.
 Pelcowa P. zob. Buchwald-Pelcowa P.
 Pelczarski Kazimierz 1908.
 Peplowski Franciszek 539, 554, 764, 1740, 1745, rec. 1856.
 Perczak Wanda, oprac. 256.
 Perlińska Anna 1027.
- Perzanowski Jerzy 761, 767.
 Petrykowski Tadeusz 116.
 Pfeiffer-Podlaszewska Grażyna 1149.
 (pg) 98
 Piasecka Anna 1135, 1159.
 Piątek Michał 839.
 Piątkowski Paweł R. 447-448.
 Piątkowski Zenon 1573.
 Pieczywok Andrzej 898-900.
 Piekut Henryk 1037.
 Pietrasik Zdzisław 1174.
 Pietraszak Tomasz 1351.
 Pietrucień Czesław 1909.
 Pietruski Jacek, red. 1209.
 Pietrykowski Tadeusz 1910.
 [Pięćdziesiąt] 50 lat IV Liceum Ogólnokształcącego im. T. Kościuszki... 613.
 [Pięćdziesiąt] 50 lat UMK 671.
 Pilecka Elżbieta 1458.
 Pilat Feliks 633.
 Pilatowicz Józef 1038.
 Pilsudski Józef 1521.
 Piotrowicz Edmund 1284, 1295, 1911.
 Piotrowicz Paweł, red. 307.
 Piotrowski Andrzej 449, 901.
 Piotrowski Mirosław 383.
 Piotrowski Mirosław Cezary 1298, 1300, 1308.
 Piórkowski Waldemar 1697.
 Pisarczyk Witold 1579.
 Piskorska Helena Stanisława 1912.
 Piskorska-Osmólska Bożena 2018.
 Piszcz Edmund 187, 202.
 Pitula Krzysztof 1913.
 Plaskacz Anna 74, 312, 331, 1318, 1787, 1922.
 Plater-Zyberk Małgorzata 1760.
 Płażewski Jerzy 1331-1334.
 Plukis Iwona 1740.
 Po teatralnej uczcie 1160.
 Poczta i filatelistyka w Toruniu 404.
 Podgórska Joanna 362.
 Podlaszewska G. zob. Pfeiffer-Podlaszewska G.
 Podlaszewska Krystyna 257, 1712, 1914, rec. 662, red. 3.
 Poklewni Józef 796, 827.
 Pokojska Urszula 1923.
 Pokora Jakub 1504.
 Polak Wojciech 203.
 Polakiewicz Tomasz 1915.
 Polewicz Dorota 1875.
 Polonistyka toruńska uniwersytetowi 764.

- Polski Zbór Ewangelicko-Augsburski... 510.
- Pomianowski Stefan 1352.
- Pomniki historii: Toruń 132.
- Ponichtera Henryk 905.
- Poniewierski Janusz 204.
- Popławski S. zob. Horno-Popławski S.
- Poraziński Jarosław 646, 931, 977.
- Porzych Bronisław, ks. 1916-1917.
- Potarzyńska Ewa, red. 7.
- Potarzyński Grzegorz 363, 916.
- Potoczek Andrzej 727.
- Potrzebny festiwal we właściwym miejscu 1175.
- Powstanie i pierwsze dziesięć lat UMK 652.
- Pólturzycki Józef 878, 1983, red. 906.
- Pracownicy nauki i dydaktyki UMK... 653.
- Preisner Walerian 1918.
- Prejs Julian 1919.
- Promocja Edukacyjna '96, 97/ UMK. Wydz. Chemii 737.
- Propozycje zajęć o charakterze informacyjnym 699.
- Prospectus 654.
- Prüffer Jan 1920-1921.
- Prüfferowa M. zob. Znamierowska-Prüfferowa M.
- Prus-Grobelski Radzimir 1922.
- Prusinkiewicz Zbigniew 1923.
- Pruss Zdzisław 853.
- Przedpelski Józef Stanisław 1924.
- Przegląd Artystyczno-Literacki* 14.
- Przeracki Jerzy 293.
- Przewoźna-Armon Krystyna 790.
- Przeżyjmy to jeszcze raz 1580.
- Przyborowska Beata 605.
- Przybyszewski Kazimierz 236, 238, 1621, 1625, 1635, 1643, 1646, 1665, 1667, 1676, 1680, 1687, 1697, 1706, 1714, 1723-1724, 1727, 1749, 1754, 1757, 1763-1765, 1796-1798, 1817, 1824, 1840, 1849, 1858-1859, 1868, 1876, 1884-1886, 1907, 1927, 1932, 1964, 1968-1969, 1985, 1990, 2005-2007, 2009, 2021, 2028, 2039-2040, 2053, 2070, 2073, 2075.
- Przybyszewski Stanisław 1925.
- Przytuła Ewa 1423.
- Ptaszyk Marian 1856.
- Puzdrowski Edmund 871.
- Raczyńska Anna 808-809.
- Radecki Bogdan 995.
- Radio Maryja 1353.
- Radomski Jerzy Adam 1964.
- Radwański Aleksander 942.
- Radziwiński Andrzej 160, 566, 932-934, 1613.
- Radziwiłł Janusz 1509.
- Rafiński Stefan 346.
- Rakowicz Franciszek Tadeusz 1926.
- Rakowicz Grażyna 406, 749, 1052, 1111, 1354, 1802.
- Rakowicz Stanisław 313.
- Raniszewski Zbigniew 1597.
- Raport roczny / Zakł. Energet... 384.
- Raport z działalności Kuratorium Oświaty... 575.
- Raszeja Leon Ignacy 1927.
- Raszkowski Wojciech, red. 21.
- Rauchut Janusz, red. 11.
- Rayzacher Zbigniew 45.
- Regosz Erwin 1928.
- Regulamin organizacyjny UMK 655.
- Regulamin pracy UMK 656.
- Rejmanowski Maciej 1384.
- Rejon Energetyczny Toruń: rys historyczny 385.
- Rembowska Aleksandra 1176, oprac. 1158.
- Rembrandt Harmensz van Rijn 1493.
- Renkewitz Werner 1445.
- Rezmer Waldemar 343, 555.
- Rietz Henryk 22-23.
- Rochecki Kazimierz 830, 1277, oprac. 814.
- Rochniński Marian 1407.
- Rochnowski Adrian, oprac. 308.
- Rochnowski Henryk 31-32.
- Rochowiak Jerzy 111, 552, 556-559, 576, 1053, 1072, 1116, 1149-1150, 1210-1212, 1223, 1257-1258, 1270, 1278-1279, 1505, 1609, 1719-1720, 1888, 1891, 1893, 1900, 1928-1929, 2026, red. 4, 14, 1209.
- Rocznik Toruński* 15.
- Rogal Robert 828.
- Roguszcak Jadwiga 237, 429, 1615.
- Rohrschneider Christine 1649.
- Romaniuk M. zob. Dereszyńska-Romaniuk M.
- Romaniuk Maciej 560, 614, 1249, 1869.
- Romanow Andrzej, rec. 353.
- Rose Marian 1930.
- Roslaniec Marzena 1112.

- Rosset Tomasz F. de 1861.
 Roszak Stanisław 615, 1637.
 Roth Jerzy 241.
 Rozmowy przed absolutorium 294.
 Roznerska Maria 828, 1459.
 Rozpłoch Franciszek 1902.
 Rozykowski Waldemar 464, 488, 511–512, 1394, red. 488.
 Różycki Henryk 721.
 Rubinkowski Jakub Kazimierz 1931.
 Ruciński M., red. 380.
 Rückblende nach Thorn 228.
 Rudnicka Dorota 1506.
 Rudy Maria 829.
 Rujna Eugeniusz 902.
 Rulka Janusz 662.
 Rusocki Andrzej 2019.
 Ruszczynski Adam 1932.
 Rutkowska Monika 513.
 Rybicka E. zob. Derkowska–Rybicka E.
 Ryczkowski Józef 1939.
 Rydygier Ludwik 1934.
 Rymaszewski Bohdan 28, 1581.
 Ryszewski Bohdan 967, 1935.
 Ryszka Adolf 1286, 1307, 1936–1937.
 Ryszkiewicz Andrzej, rec. 824.
 Rzepecka Margarita 514.
 Rzeszotek Radosław 255.
 Rzewuski Jan 1938.
 Rzędzian Jan Z. 1177.

 S. F. 586.
 Saar–Kozłowska Alicja 205, 830, 1305, 1468.
 SABA 418, 1604.
 Sachwanowicz Wojciech 968.
 Sadowski Sławomir 450.
SAL. Biuletyn... 917.
 Salmonowicz Stanisław 35, 178, 515, 561, 616–617, 995, 1939, 1940–1941, 1944, 1954, 2079–2080, 2084–2085, oprac. 124.
 Sarcewicz Paweł 977.
 Sarecka Hanna 1213.
Sarpik 16.
 Sartorius Johann 1941.
 Sauerland Karol 761.
 Sawczyński Adam Tymoteusz 1942.
 Sawicka Irena 539.
 Sawicka–Ściepuro Gabriela 1054.
 Sawrycki Władysław 1613, 1740.
 Schaaf Ulrich 1424.
 Schachmann Łukasz 1943.
 Schaeve Henryk 1944.
 Schelwig Samuel 1945.
 Schilling Maciej 1946.
 Schmeja Emil 1947.
 Schmid Jerzy 1948.
 Schmidt Andrzej 146–147, 1755.
 Schmidt Rudolf 390.
 Schnellboltz Franciszek 1949.
 Schober Ulryk 1950.
 Schottdorf Christian 1951.
 Schottdorf Kasper 1952.
 Schröger Efraim 1953.
 Schuch Hans–Jürgen, red. 123.
 Schultz Georg Peter 1954.
 Schultz Salomon 1955.
 Schultz Szymon 1956.
 Schulz Roman 761.
 Schulz Winicjusz 148, 451, 657, 911, 1259, 1262–1263, 1350, 1355–1356, 1441, 2029.
 Schwerdtmann Kazimierz Leon 1957.
 Seger Georg 1958.
 Semil Małgorzata 1174.
 Semrau Artur 1959.
 Semrau Józef 1960.
 Sercem i dłonią 1003.
 Serczyk Jerzy 120, 206, 577, 662, 672–673, 790, 995, 1961, 2000, rec. 1, 236, 652, 662.
Serwis Informacyjny Wydziału Humanistycznego 756.
 Serwińska–Gutfeld Magdalena 618.
 Sewer [pseud.] zob. Kirtiklis S.
 Sewerniak Janusz 1578.
 Seyfrid Hans 1962.
 Sidorkiewicz Krzysztof 1695.
 Sienicka Antonina Saturnina Lucyna 1963.
 Sienkiewicz Jerzy Bogusław Ryszard 1964.
 Sieracka Stefania 33.
 Sieradzki Andrzej 626–627.
 Sieradzki Jacek 1161, 1174, 1191, 1204.
 Sierakowski Adam 1965.
 Sievert Jerzy 1966.
 Sievert Michał 1967.
 Simson Daniel 686, 781.
 Siudowski Konrad 1968–1969.
 Skalicka Maria 1039.
 Skalska Teresa 1970.
 Skarbek Fryderyk 1971.
 Skarbińska Aleksandra 773.
 Skibiński Sławomir 1972.
 Skonieczka Bogdan 1566.

- Skowronek Krzysztof 578.
 Skowroński Andrzej, fot. 665, 1048, 1054, 1467.
 Skrzoska-Dziewiałowicz Iwona 1838.
 Skrzypczak Piotr 1610.
 Skubalanka Teresa 1740.
 Skubiś Ireneusz 1113, red. 12.
 Skuczyńska Małgorzata 1214.
 Skuczynski Janusz 1136, 1162, 1185, 1215, 1613.
 Skuza Cezariusz 903.
 SŁ zob. Lopatyński S.
 Sławińska Irena 662, 763, 1973, 1974.
 Słobosz Józef 1975-1976.
 Słomińska Janina, red. 35.
 Słomińska Joanna 1385.
 Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej... 1616.
 Słownik biograficzny Pomorza nadwiślańskiego 1617.
 Słowo Toruńskie 364.
 Sługa: pismo Alumnów... 918.
 Sługocki Józef K. 452.
 Słuszkiewicz Eugeniusz 539.
 Smolińska Zofia 1408.
 Smoliński Stefan 453-454, 1492.
 Smoliński Zbigniew, fot. 114, 1408, 1467.
 Smulski Jerzy 1613.
 Smużny Wiesław 552, 562, 1977.
 Sobczak Marzena 626.
 Sobecki Tomasz, fot. 29.
 Sobieszak Grażyna 68-70, 1583.
 Sochańska Beata 1319.
 Soemmerring Samuel Thomas 1978.
 Sokolowski Dariusz 46.
 Sokolowski Kazimierz 662.
 Sokolowski Lech 1979.
 Soldenhoff Bożena 1689.
 Soltys Bożena 1017.
 Sopoćko Konstancy Maria 1034.
 Sośnicki Kazimierz 1980-1984.
 Sowiński Jacek 1803.
 Sowiński Janusz 1102.
 Spektator 1137.
 Spis wykładów Wydziału Humanistycznego... 757.
 Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1018.
 Sprawozdanie z wykonania budżetu Miasta Torunia... 307.
 Sprengel Bolesław 179, 430-432, 433, 436, 455, 1726, 1997.
 Spudowska Alina 1280.
 Srebrny Stefan 1985.
 Stachewicz Krzysztof 516.
 Stachowski Jan 46, 75, 729.
 Stan śródowniska w województwie toruńskim 71.
 Stanek Wojciech 1986.
 Stanisław Borysowski 1906-1988: malarstwo, grafika, rysunek 1306.
 Staniszewski Stanisław 662.
 Staniszewski Urban 258.
 Stankiewicz Marek Jacek 700, 703, 784.
 Stanny Stanisław 376.
 Starczak-Kozłowska Krystyna 1163.
 Starnawski Jerzy 1740.
 Stasiak Anna, red. 16.
 Stasiewicz Krystyna 1740.
 Staszewski Jacek 668, 701, 1040, 1986, 1987-1988, 1989.
 Staśkiewicz Michał 563-564, 1584.
 Statut Stowarzyszenia Absolwentów UMK 872.
 Statut Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 659.
 Stawikowska Halina 426.
 Stefan Batory, kr. pol. 408.
 Stefan Jerzy 1990.
 Stefański Witold 538, 761.
 Steinborn Helena 229, 1991-1993.
 Steinborn Otton 1994-1996.
 Steiner Jerzy Fryderyk 1491.
 Steinwender Otto 1998.
 Steinwender Traute 1998.
 Steyer Donald 1999-2001.
 Stępak Marian 1281, 1307.
 Stochmal Jacek 342.
 Stocka Marzenna 1474, 1486.
 Stoff Andrzej 761, 1613.
 Stolarczyk Hanna 774.
 Strawiński Stefan 2002.
 Streich Wojciech 625, 661, 675, 687, 702-705, 750, 901, 910, 1055, 1366-1367, 1729, oprac. 654.
 Stroband Henryk 1397.
 Strobel Bartłomiej 1508.
 Strutyńska Maria 187, 488, 969-974, 1970.
 Strużanowski Tomasz 517-518.
 Stryjec Ryszard 1022.
 Strynkiewicz B. zob. Bieniulis-Strynkiewicz B.
 Strzyżewski Mirosław 552, 1677, 1703, 1857, polem. 570, red. 14.
 Studencki Serwis Informacyjny Wydziału Humanistycznego 840.

- Studenckie Koło Naukowe Historyków UMK 845.
 Studia w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika 706.
 Studia zaoczne w opinii studentów 707.
 Styczyńska Adela 662.
 Such Roman 337.
 Suchocki Roman, współprac. 856.
 Sudolski Zbigniew 1740.
 Sudziński Ryszard 133–135, 266, 356, 565, 708, 797–799, 1999.
 Sukcesy i niepowodzenia: mówią Rektorzycy UMK 660.
 Supruniuk Anna 566, 975, 1624, 1804–1805.
 Supruniuk Mirosław Adam 567, 976–977, 1624, 2003–2004.
 Suski Andrzej bp 207, 465, 919–920, 1113, 1713.
 Suszyńska E. zob. Mietz–Suszyńska E.
 Swinarski Antoni 2005.
 Syczyło Andrzej 397.
 Sydow Marian 2006–2007.
 Syrocka Alicja 619.
 Szalewska Krystyna 1291.
 Szalewski Dariusz 47–48, 85, 95, 179–180, 403, 519–520, 709, 1440, 1528, 1717, 1829.
 Szarmach Marian 1618.
 Szarski Henryk 662.
 Szatkowski Janusz 1902.
 Szczechowiak Ryszard 1585.
 Szczepański Jakub 1412.
 Szczepański Tadeusz 1335–1336.
 Szczepkowska Marzena 1357.
 Szczepkowski Jan 727.
 Szcześniak Krystyna 1011–1012.
 Szczęsny Stanisław 1004.
 Szczuczko Witold 2033.
 Szelięga Piotr 2008.
 [Sześćdziesiąt] 60 lat Okręgu Pomorskiego Ligi Ochrony Przyrody 365.
 Sześćdziesięciolecie urodzin prof. Jacka Staszewskiego 1989.
 Szewczyk Lucja Maria 14, 1740.
 Sziling Jan 259.
 Szmak Andrzej, red. 13.
 Szoc Anna 34.
 Szot Andrzej, oprac. 99.
 Szósty „Kontakt” 1192.
 Szpakiewicz Mieczysław 2009.
 Sztobryn Sławomir 2012.
 Szuba Ludwik 366.
 Szudy Józef 1632, 1779, 2069.
 Szulc Halina 1822.
 Szulc J. zob. Domasłowska–Szulc J.
 Szulist Władysław, rec. 480.
 Szuman Leon Stanisław 2010.
 Szuman Leon 2011, 2022.
 Szuman Stefan 2012.
 Szuman Wanda 2013–2020, 2022.
 Szuman Władysław 2021.
 Szupryczyński Jan 728.
 Szurmiej Wiesław 1582.
 Szwedek Aleksander 761.
 Szymańska Adriana 1602, 1776.
 Szymańska Daniela 75, 732, 2023.
 Szymańska M. zob. Kalota–Szymańska M.
 Szymański Janusz Mikołaj 1103.
 Szyszkowski Waclaw 2024.
 Ściepuro Andrzej 1306, 1652.
 Ściepuro G. zob. Sawicka–Ściepuro G.
 Ślaski Ludwik 2025.
 Śliwińska Anna 373.
 Śliwińska Maria 968, 978–981.
 Śliwiński Marian 1740.
 Ślot Michał 1541, 1586.
 Śmiechowska Marietta 1889.
 Śmigielski Leszek 2026.
 Śnietka Agata, red. 466.
 Taborski Bolesław 1164, 1178, 1193, 1205.
 Tajchman Jan 831–832, 1386, 1425–1426, wyd. 1428.
 Tandecki Janusz 182, 338, 934, 1460, 1648, 1966–1967, oprac. 97, wyd. 607.
 Tangeberg Peter 1507.
 Taras Katarzyna 1337–1339.
 Tarasiewicz Zenon 456.
 Tazbir Janusz, rec. 202.
 Teatr im. Wilama Horzycy... 1138.
 Teologia i świadectwo 921.
 Tęgowski Jan 1806.
 Theiss Wiesław 367.
 Thorn: Stadtplan... 98
 Thorne Nachrichten 17.
 TIS. Toruński Informator Solidarności 18.
 Tkocz Jan Karol 2027.
 Tłoczek Ignacy Felicjan 2028.
 Tokarski Witold 2029–2030.
 Tokarz Bożena 1740.
 Tokarz Emil 764.

- Tolodziecki Bogdan 1587.
 Tomaszewska Alicja, oprac. 788, 793.
 Tomaszewski Jerzy 1879, 2031.
 Tomaszewski Zdzisław 904.
 Tomczak Andrzej 790, 936, 2032, 2033,
 rec. 24, red. 3, 662.
 Tomczak Edward 886, 905.
 Tomczak Marek 896.
 Tomziński Jerzy o. 1358.
 Tondel Janusz 801-802, 982-983, 1613,
 1826, 1914.
 Topolewski Jarosław 1194.
 Torbicka Iwona 854, 1139, 1282, 1834.
 Toruń // In: Księga wiślanego flisu... 136.
 Toruń // In: Encyklopedia wiedzy... 521.
 Toruń: [dane statystyczne za 1994 r.] 302.
 Toruń: dawne widoki miasta 113, 114.
 Toruń: [folder] 35
 Toruń: [informator] 38-39.
 Toruń: katalog zagadnieńowy 2.
 Toruń: miasto i ludzie na dawnej fotogra-
 fi 112.
 Toruń: miasto i okolice (plan) 100.
 Toruń: plan miasta 99, 101, 102.
 Toruń: plan starówki 103.
 Toruń: zespół staromiejski... 1387.
 Toruń and the Region 36.
 Toruń, kolegium 1593-1773 620.
 Toruń miastem uniwersyteckim 710.
 Toruń - najsilniejszy po Warszawie 1359.
 Toruń old town 37.
 Toruń pomnikowy 1388.
 Toruń statystycznie 303.
 Toruń - stolica województwa... 238.
 Toruń - województwo 943.
 Toruńscy filozofowie przed VI Polskim
 Zjazdem Filozoficznym 767.
 Toruńska Szkoła Terapeutyczna 591.
 Toruńska Szkoła Zarządzania 634.
 Toruński Informator Solidarności 18.
 Toruński Przewodnik Kulturalny 19.
 Toruńskie Spotkania Teatrów Lalek 1209.
 Toruńskie Studia Dydaktyczne 906.
 Toruńskie tradycje astronomiczne 621.
 Toruńskie Vademecum Kultury 20.
 Toruńskie Wiadomości Kościelne 21.
 Torwirt Leonard 2034.
 Tożsamość uniwersytetu 661.
 Trapszyc Artur 1073-1074.
 Trenkler Ryszard 2035-2036.
 Trzeźniowski Zygmunt 833, 1283, 1308,
 1653.
 Tubaja Roman 1075.
 Tujakowski Alojzy 2037.
 Turlo Józefina 711, 751-752.
 Turska Anna 326.
 Turska Halina 539, 2038.
 Twardowski Kazimierz 1781.
 Twierdza Toruń 104.
 Tyburski Włodzimierz 765a, 767.
 Tyczyno Andrzej 1540.
 Tylicka Teresa 1213, 1309, 1427, 1446,
 1459, 1476, 1487-1490.
 Tylicki Jacek 1310, 1461, 1508, 1658.
 Tyszką Tadeusz 761.
 U Naszej Niepokalanej 522.
 Ulatowski Kazimierz 2039.
 Ulewicz Tadeusz 1674, 1746, 1918.
 Ulińska Alina 662.
 Ulrich von Jungingen, w. m. krz. 159.
 Unia Wolności: Biuletyn Informacyjny...
 368.
 Uniwersytet Mikołaja Kopernika - wspom-
 nienia pracowników 662.
 Urbańczyk Stanisław 764.
 Urbański Andrzej, red. 11.
 Uziembło Bogusław 138, 239, 457-459,
 1048, 1521, 1588.
 Vitkauskienė Birute 1509.
 Voge Günther 622.
 Voisé Waldemar 568.
 Vor 175 Jahren - Napoleons Einmarsch in
 Thorn 215.
 (w) zob. Kurecki W.
 W poszukiwaniu wspólnoty 775.
 W. K. 1670.
 W. M., oprac. 1192.
 Wachschrager Jan Michał 1534.
 Waga Tadeusz 2040.
 Wajda Kazimierz 222, 800.
 Wakarecy Karol M., red. 3.
 Wakarecy Marek 1260.
 Walczak Zbigniew 767.
 Wałęga Stanisław 213.
 Wanat Andrzej 1165, 1179.
 Wanda Szuman: historia jednego życia
 2019.
 Wandowski Henryk 1041.
 Warczak Edwin 295.
 Warczygłowa Jacek 460.
 Warta Ryszard 86, 107, 115, 157, 244,
 523, 720, 758-759, 810, 1056, 1140,
 1261, 1273, 1311-1312, 1389, 1409,

- 1462, 1469-1470, 1477, 1481, 1510-1511, 1911.
- Wasik Zofia 2041.
- Waszak Joanna 267.
- Waszkiewicz Zofia 352, 524, 2055, 2058, rec. 133, 236.
- Watzenrode 2042-2043.
- Wawrzyński Gustaw 1613.
- Wazgird Michał 1839.
- Weber Michał 635.
- Weese Gustav 328.
- Weese Hildegard 328.
- Welker Lesław J. 1877.
- Wenta Jarosław 161.
- Wernicke Julius Emil 215.
- Wesołowska Eugenia Anna 636, 776-777.
- Wesołowski Michał 1710.
- Westerburg Ulrike 623.
- Weyna Alfred 2044.
- Wędzki Andrzej 1946.
- White William 242.
- Wiadomości Kościelne 525.
- Wiadomości Wydziału Nauk Historycznych UMK 788.
- Widernik Mieczysław, rec. 133.
- Wieciński Wojciech 340-341.
- Wieczorek Jan Michał 2045.
- Wieczorek Jerzy 98, 287, 294, 296, 2019, 2046.
- Wieczorkowski Kazimierz 579, 712.
- Wierzbicki Zbigniew T. 2047.
- Wierzcholski Sławomir 1262-1263.
- Wierzchosławski Szczepan 1613.
- wik zob. Kurecki W.
- Wiktorek A. zob. Lewicka-Wiktorek A.
- Wilamowski Maciej, red. 845.
- Wilhelm II Hohenzollern, ces. niem. 220.
- Wilk 369.
- Wilk Małgorzata 76.
- Wilkoń-Michalska Jadwiga 96, 1613, 1644, 1750, 2048.
- Wilma Adam 1360.
- Widłowski Włodzimierz 761, 2047, red. 661.
- Winnicka Bożena 1156, 1166, 1195.
- Wiśniewska M. zob. Nowak-Wiśniewska M.
- Wiśniewska Małgorzata, oprac. 4.
- Wiśniewska Marzenna 1141-1142.
- Wiśniewska-Mačkiewicz Cecylia 1289-1290.
- Wiśniewski Edward 733, 2049.
- Wiśniewski Janusz 896.
- Wiśniewski Kazimierz 427, 491, 526-527, 1264-1265, 1916-1917.
- Wiśniewski Marek 1042.
- Wiśniewski Mieczysław 2050.
- Wiśniewski Szymon 858-859, 1577, 1589-1595.
- Wiśniewski Zenon, oprac. 786.
- Witkowiec Jan 1104.
- Witkowsy 2051.
- Witkowska Maria 2052.
- Witkowski Lech 569, 760, 1131, 1341, red. 14.
- Witkowski Leon 2053, 2054.
- Witkowski Zbigniew 2024.
- Władysław II Jagiello, kr. pol. 165.
- Włodarski Bronisław 790.
- Wnuczynska Joanna 1185.
- Wojciechowski Andrzej 2019.
- Wojciechowski Antoni 116.
- Wojciechowski Mieczysław 223, 238, 1993, 1996, 2001, 2055-2058, red. 353.
- Wojciechowski Zbigniew 461.
- Wojdyła Barbara 984.
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska 1006.
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika 1005.
- Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu 1596.
- Wojtasiak Elżbieta 2020.
- Wojtowicz Jerzy 210, 214, 314, 332, 662, 2059-2062, oprac. 124.
- Wolańska Magdalena, red. 384.
- Wolimir, bp 498.
- Wollmann Małgorzata 713.
- Wolska E. zob. Marxen-Wolska E.
- Wolski Jerzy 2063.
- Wolski Lech 833, 2064.
- Wolszczan Aleksander 743, 745, 2065-2066.
- Wolk Marcin 1747.
- Wolk-Laniewska Agnieszka 570, 1361.
- Woloszyn Stefan 1984.
- Woszczyk Andrzej 1368.
- Woyczyński Stanisław 2067.
- Woźniak Anna 428.
- Woźniak Fryderyk 2068.
- Woźniak Michał 187, 834, 1055, 1056-1060, 1413, oprac. 113, 186.
- Woźniak Rafał 850, 1239.
- Woźnicki Wiesław 2069.
- Woźniczka-Paruzel Bronisława 803, 995.
- Woźny Jacek 158.

- Wójcik Gabriel 49–53.
 Wójcik Teresa 325.
 Wójcik Tomasz 1340.
 WP zob. Pankowski W.
 Wroczyński Ryszard 624.
 Wroniszewski Jan Kazimierz 1634.
 Wronkowska Irena 1076.
 Wróbel Edward 319.
 Wróblewski Witold 761.
 Wrzeczionkowski J. 386.
 WS zob. Streich W.
Wspólnota i My 528.
 Wszyscy ludzie prezydenta 297.
 Wybicki Józef 2070.
 Wydział Chemii... 738.
 Wydział Fizyki i Astronomii UMK zaprasza... 753.
 Wydział Humanistyczny 761.
 Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania... 785.
 Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania [informator] 786.
 Wydział Nauk Historycznych 789.
 Wydział Nauk Historycznych... 790.
 Wydział Prawa i Administracji 811.
 Wydział Prawa i Administracji: informator 812.
 Wyrobisz Andrzej, rec. 97.
 Wyrowiński Jan 2071–2072.
 Wysiński Józef 2073.
 Wypiański Stanisław 1128, 1142.
 Wyszczelska-Koziol Wiesława 873.
 Wyszomirska Krystyna 208, 1000, 1007–1009, 1105, oprac. 193.
 Wyszomirski Sławomir 1009, 1105.
 Wszyński Kazimierz 905.

 Z kart historii 1597.
 Z życia naukowego [toruńskiego środowiska filozoficznego] 571.
 Zabler Jakub 2074.
 Zaborska Urszula 15, 961.
 Zabytkowe kamienice toruńskie 1428.
 Zacharewicz Witold 2075.
Zadra 370.
 Zagórski Leonard 2076.
 Zaidlewicz Marek 661, 686, 739–740.
 Zając Józef 1791.
 Zając Z. zob. Karpińska-Zając Z.
 Zajązkowski Witold 439, 461.
 Zajewski Władysław, rec. 124.
 Zakład Geomorfologii i Hydrologii Niżu w Toruniu 1043.
 Zakrzewska Anna 1629, 1666, 1815, 1905, red. 3, 1616.
 Zakrzewski Tadeusz 224–225, 371, 714, 995, 1010, 1022, 1044, 1313, 1314, 1320, 1442, 1512–1513, 1529, 1662–1663, 1675, 1678, 1688, 1722, 1777, 1790, 1872, 1910, 1926, 1933, 1947, 2051, 2054, oprac. 112, red. 15, 1601.
 Zaleska M. zob. Kielczewska-Zaleska M.
 Zaleski Michał 294.
 Zalewski Andrzej 59.
 Zalewski Kazimierz 1266–1268.
 Zalewski Tadeusz 1314.
 Załuski Mariusz 545, 572, 715, 911, 937, 1241, 1247, 1321–1322, 1343, 1356, 1363, 1705, 1795, 1988.
 Załuski Tomasz 1821.
 Zamel Lucjan 2077.
 Zapędowski Marek, red. 2056.
 Zapiec Jerzy 1548.
 Zapiski z dziejów energetyki toruńskiej 387.
 Zasady i tryb przyjmowania kandydatów... 716.
 Zatorska Z. zob. Michno-Zatorska Z.
 Zawacka Elżbieta 2078–2080, red. 1616.
 Zawacki Maciej, red. 18.
 Zawadzka M. zob. Grzesik-Zawadzka M.
 Zawadzki Henryk Seweryn 1001.
 Zawadzki Marcin 1598–1599.
 Zawadzki Zdzisław 539.
 Zawilska Katarzyna 1114.
 Zdrójkowski Zbigniew 2081–2085.
 Zekin-Kompanowski Tomasz 717.
 Zernecke Jacob Heinrich 2086.
 (Zetwu) 510.
 Zgorzelski Czesław 764
 Zielińska Anna 374.
 Zielińska Renata 713, 879.
 Zielińska-Melkowska Krystyna 141, 260, 1820, 1613.
 Zielski Andrzej 63.
 Ziembińska Halina 52, 53.
 Ziemlewska Anna 1045, red. 842.
 Zimnowoda-Krajewska Bożena 1390, 1429–1430.
 Ziomek Mieczysław 2087.
 Ziolkiewicz Antoni 462.
 Znamierowska-Prüfferowa Maria 2088–2089.
 Zuba Lidia 388.
 Zubik Małgorzata 87, 855, 1151, 1478.
 Zwinogrodzka Wanda 1174.

Zyberk M. zob. Plater-Zyberk M.
Zygmunt III Waza, kr. pol. 147.
Zygnier Leszek 88, 183, 209, 261-262, 592,
1524.

Żebrowski Krzysztof 294.

Żelazny Mirosław 767.

Żelska Maria 727.

Żenkiewicz Jerzy 405, 625.

Żółtowski Michał 2019.

Żółtowski Piotr 1269.

Zurawiecki Bartosz 1180.

Zurawski Władysław 958.

Żydowicz Marek 1341-1343.

Żyła Wiesław R. 1515.

Żytkowicz Leonid 662, 2090.

Contents

Introduction	7
--------------------	---

Articles

<i>Lech Witkowski</i> , Toruń's <i>Genius loci</i> : Between Heritage and Responsibility ..	9
<i>Krzysztof Mikulski</i> , The Spatial and Social Development of Toruń up to the End of the Eighteenth Century	19
<i>Szczepan Wierzchostawski</i> , Toruń at the beginning of 1871. The Image of the Town as Presented in „Gazeta Toruńska”	29
<i>Roman Bäcker</i> , The Civil Society and its Process of Creation. A Case Study ..	43
<i>Andrzej Churski</i> , The Cultural Decade: What is new ?	53

<i>Karola Ciesielska</i> , Saint Anne's Church in Podgórz	65
<i>Katarzyna Tomkowiak</i> , The Creation of the Municipal Library in Toruń	83
<i>Ryszard Kozłowski</i> , A Forgotten Episode from the Red Army's Occupation of Toruń	101

Profiles

<i>Marian Ptaszyk</i> , The Samuel Bogumił Linde Anniversary 1997	111
---	-----

Reviews, notes

Historia Torunia, ed. Marian Biskup, vol. II, part. 3, reviewed by <i>Michael G. Müller</i>	121
<i>Andrzej Nieuważny</i> , Kampania 1813 roku na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego. Napoleńska twierdza Toruń i jej obrona, reviewed by <i>Tomasz Chinciński</i>	127
Notes by <i>Anna Ziemińska</i>	131

News

<i>Karola Ciesielska</i> , The 75 th Anniversary of To-Mi-To	141
<i>Maciej Krotofil</i> , Reports from the Open Sessions of the Historical Section of To-Mi-To	149
<i>Sławomir Pułkownik</i> , The State Archives in Toruń (Branch II)	155
<i>Andrzej Tomczak</i> , The Pomeranian Archive of the Home Army in Toruń	159
<i>Zbigniew Nawrocki</i> , Information from the Municipal Conservator of Monuments on the Activities in the Protection and Conservation of Monuments in 1996 and 1997	165

<i>Urszula Zaborska</i> , A Bibliography of Toruń, 1994-1997	175
Inhaltsverzeichnis	386

Inhaltsverzeichnis

Einleitung	7
------------------	---

Artikel

<i>Lech Witkowski</i> , <i>Genius loci</i> von Toruń: zwischen dem Erbe und Verantwortung	9
<i>Krzysztof Mikulski</i> , Räumliche und gesellschaftliche Entwicklung Toruńs bis zum Ende des 18. Jh.	19
<i>Szczepan Wierchosławski</i> , Toruń am Anfang 1871. Das Bild der Stadt im Lichte der damaligen „Gazeta Toruńska“	29
<i>Roman Bäcker</i> , Bürgergesellschaft im Werden. Eine Fallanalyse	43
<i>Andrzej Churski</i> , Das kulturelle Jahrzehnt: wieviel Neues?	53

<i>Karola Ciesielska</i> , St.-Annen-Kirche in Podgórz	65
<i>Katarzyna Tomkowiak</i> , Umstände der Gründung von Książnica Miejska [Stadtbücherei] in Toruń	83
<i>Ryszard Kozłowski</i> , Eine vergessene Episode vom Aufenthalt der Roten Armee in Toruń	101

Gestalten

<i>Marian Ptaszyk</i> , Die Samuel Bogumił Linde Jubiläen 1997	111
--	-----

Rezensionen, Besprechungen

Historia Torunia, hrsg. v. Marian Biskup, Bd. II, T. 3 (<i>Michael G. Müller</i>)	121
<i>Andrzej Nieuważny</i> , Kampania 1813 roku na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego. Napoleońska twierdza Toruń i jej obrona (<i>Tomasz Chinciński</i>)	127
Besprechungen (<i>Anna Ziemełwska</i>)	131

Chronik

<i>Karola Ciesielska</i> , Das 75. Jubiläum der Gesellschaft der Liebhaber Toruńs [To-Mi-To]	141
<i>Maciej Krotofil</i> , Berichte von den öffentlichen Sitzungen der Arbeitsgruppe für Geschichte bei der To-Mi-To	149
<i>Stawomir Pułkownik</i> , Staatsarchiv in Toruń (Abteilung II)	155
<i>Andrzej Tomczak</i> , Archiwum Pomorskiej Armii Krajowej [Pommerellisches Archiv der Heimatarmee] in Toruń	159
<i>Zbigniew Nawrocki</i> , Information des Städtischen Denkmalkonservators über die Tätigkeit für den Schutz und Konservierung von Denkmälern in den Jahren 1996-1997	165

<i>Urszula Zaborska</i> , Bibliographie der Stadt Toruń für die Jahre 1994-1997	175
---	-----

Contents	385
----------------	-----







Faint, illegible text covering the majority of the page, likely bleed-through from the reverse side.

300000715938



Biblioteka Główna UMK

161





lista
światowego
dziedzictwa

the world
heritage
list

toruń UNESCO